

СЛОВНИК української МОВИ

XVI – першої половини XVII ст.

10

Національна Академія Наук України
Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича

СЛОВНИК української МОВИ

XVI – першої половини XVII ст.

Випуск 10

3

Львів
2003

Десятий випуск є складовою частиною Словника української мови XVI – першої половини XVII ст. – першої в історії української культури праці, яка подає інформацію про книжну і народнорозмовну лексику української мови цього періоду. Випуск містить 1174 слова на літеру З (загонь – затрачаючий); тут подано їхню семантичну, граматичну і стилістичну характеристику. Ілюстративний матеріал наводиться з урахуванням хронології, територіального поширення і жанрових особливостей писемних пам'яток. Уперше в українській історичній лексикографічній практиці у цитованому матеріалі збережений наголос слів.

Редакційна колегія

к.ф.н. Д. Гринчишин (відп. ред.),
к.ф.н. У. Єдлінська, д.ф.н. Л. Полюга,
к.ф.н. Н. Осташ, к.ф.н. Г. Войтів,
проф. М. Флаєр (Гарвардський університет),
к.ф.н. М. Чікало,
к.ф.н. О. Кровицька (секретар)

Редактори 10-го випуску

Д. Гринчишин, У. Єдлінська, О. Кровицька,
М. Чікало

Рецензенти

к.ф.н. В. Карпова, к.ф.н. І. Ощипко,
к.ф.н. І. Чепіга

Словник української мови
XVI – першої половини XVII ст.:
У 28-ми вип. / НАН України

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича;
відп. ред. Д. Гринчишин.
Вип. 10 (загонь – затрачаючий)

Укладачі кандидати філол. наук Н. Осташ,
Р. Осташ, мол. наук. співробітник Р. Гринько
Львів, 2003. – 256 с.

Від редакційної колегії

Десятий випуск уклали
кандидати філол. наук

Р. Осташ (загонь – замылати, запрашати –
заслонатися, затвердильй – затрачаючий),
Н. Осташ (замыслити – запрагнути),
мол. наук. співробітник Р. Гринько
(заслуга – затворяти).

Випуск до видання підготували

к.ф.н. Г. Войтів, к.ф.н. У. Єдлінська
Комп'ютерна верстка – Л. Голощук, О. Тріль
Комп'ютерний набір – Л. Голощук, О. Тріль

Консультували: д.і.н., акад. НАНУ Я. Ісаєвич,
к.і.н. Я. Книш

Редакційна колегія складає щиру подяку консуль-
тантам, рецензентам і всім тим, хто своїми
порадами та допомогою спричинився до підго-
товки та публікації цього випуску

Випуск опублікований завдяки сприянню Українського Наукового Інституту
Гарвардського Університету

З

ЗАГОНЬ¹ ч. 1. (смуга, ділянка поля, пасовища і т.ін.) загін: Я вже сам и потомкове мои волны не маем быти в жадном загоне земли своее в Любине продати, або заставляти, кром воли и ведомости пана Кграевского (Володимир, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 131); Повине(н) єи Ива(н) давати на каждый рокъ Пола по(д) корецъ вѣвса, два загоны на жито, заго(н) на коно(п)лѣ, заго(н) на капѣстѣ (Одрехова, 1628 *ЦДІАЛ* 37, 2, 44); *Образно*: тернѣ лакомства, внѣтрный ср(д)на Єго загонѣ заростѣль былѣ и запсовалѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 475).

2. (місце для змагань, розваг та ін.) загін: Позбрище підвигω(м), поприще: Загонѣ, мѣсце гдѣ бывають вѣтѣчки и ширмѣрства, и збива(н)єса игръ, албо танцевѣ, и заводωвъ (1627 *ЛБ* 86); plet[h]ron, загонѣ (1642 *ЛС* 319).

ЗАГОНЬ² ч. (військова група) загін: Татарове... мают злый ѣмыслѣ на панства наши, якож вже загоны дваокрот ѣ волост Веницкѣю и Хмелницкѣю приходили, шкоды починивши (Люблін, 1566 *AS* VII, 93); татарове... нава(л)ністю великою загоны ба(р)зо глѣбоко и широко распѣ(с)ти(в)ши... местечька и села зоевали сплѣдировали и попали(л)и (Кременецъ, 1618 *ЛНБ* 103, 55/Іе, 256, 28); Не ра(з) ѡнѣ громѣль ѡрды Татарω(в) на шлѣкахъ, И загѡны и(х) разѣль вѣ великихъ ѡршѣкахъ (Київ, 1622 *Сак. В.* 40 зв.); Истность бовѣмъ оногѣ, вѣ Мѣрсѣ фѣдновѣана, И вѣ Валечной Мѣнѣрвѣ мѣчно вѣкгрѣнтовѣана. Загѡны распѣщѣетъ, вѣ свѣтѣвые двѣры: Летѣтъ на высѣкѣе, рыщѣрства гонѣры (Львів, 1642 *Бут.* 4 зв.); тотѣ же не-

приятел и по розѣныхъ местцахъ загоны свои росѣпущѣаль (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 8/III, 617).

ЗАГОНЯТИ див. **ЗАГАНЯТИ**.

ЗАГОРДѢТИСА дієсл. док. Загордитися, зазнатися: воевода... загордѣвса. ѡ(т)пальчѣти своее (1489 *Чет.* 73 зв.); нѣции воины... ѡболокшєса в ризѣ цр(с)кѣю ѡбленатса загордѣвшєса (Там же, 292 зв.).

ЗАГОРНУТИ, ЗАГУРНУТИ дієсл. док.

1. (кого, що) (виловити, взяти) набрати: а коли тоє оучинили мѣножество великое рыбѣ загорѣноули ажѣ и мрѣжа са ихъ прорывала (1556-1561 *ПЄ* 227 зв.); а к(д)ыжѣ тоє оучинѣли великое мно(ж)ство ры(б) заго(р)ноули а(ж) са сѣти и(х) ирвали (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 190 зв.); Примѣщѣетъ вѣрѣ глоубѣкѣй рыбѣтва, кѣды сѣтъ запѣстѣвши, и мно(з)ство в мѣри рыбѣ загорноувши, роздѣраѣющѣса ѡ(т) та(ж)кости рыбѣ сѣтъ вѣволочѣ(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 117); А гды то оучинѣли, загорнѣли рыбѣ мѣножество великое; такѣ же са рвала сѣтъ ихъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 545); *Образно*: кождѣй во своєй сторонѣ... далѣко проповѣдѣли єв(г)лѣе хѣѣ, тѣмѣ стѣмѣ, неведомѣ мѣно розѣумѣныхъ рыбѣ загоурѣноули (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 154 зв.).

2. (що) (насилно відняти що-небудь у когось) захопити: татарове... люди стану ро(з)но(г) в неволю пога(н)скую забрали и вси при то(м) має(т)ности... заго(р)нѣли (Кременецъ, 1618 *ЛНБ* 103, 55/Іе, 256, 28);

(що) (підпорядкувати собі) привласнити: а вѣ томѣ же местечку церквей три... // ... подѣ

себе, права и претексту жадного до нихъ немаючи, загорнули (Київ, 1633 *КМПМ* I, дод. 544-545).

3. *Перен.* (кого) (*поширюючись, обволікти когось*) оповити, огорнути: то(т) же огонь которій справе(д)ливіе пройде(т), // грѣшны(х) по декретѣ страшно(м)... загорнеть и на вѣки вѣчній моучити боудеть (1598 *Розм. пап.* 35-35 зв.); въ день судный тотъ же огонь, которого справедливые пройдутъ, грѣшныхъ... зъ собою загорнеть и на вѣки вѣчные мучити будетъ (1603 *Пит.* 58).

4. *Перен.* (кого) (*прийняти до себе*) забрати, загорнути: О земле, якожесь ихъ не загорнула: И знагла оразъ, живо всѣхъ не полкнула (Львів, 1630 *Траг.* 163).

5. (*повністю оволодіти ким-небудь, заповолити*) охопити: стережѣмьса претѣ и мѣймо ѿ собѣ чѣлостъ... гды ижъ покѣта мѣсца мѣти не бѣдетъ, але сама рѣспачъ все загорнеть (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 187).

ЗАГОРНЫЙ *прикм. у знач. ім.* Загірний. Влн.: Ма(р)ко Заго(р)ный (1649 *РЗВ* 429 зв.).

ЗАГОРОДА *ж.* 1. (*огорожене місце, ділянка*) загорода, загорожа: ѿ загороде быдла. Коров дватцат и деват (Яблонь, 1551 *АС VI*, 111); маю еше и иньи овѣцѣ котории не есть с той загорода (1556-1561 *ПЄ* 390 зв.); а на загороде бы(д)ла рогато(г) воло(в) ѡремы(х) два(д)це(т) чотыри (Кременецъ, 1571 *ЛНБ* 103, 1921, 7); а на фолварку зъ загорода взяли... ульевъ сорокъ со пчолами (Житомир, 1587 *АрхЮЗР* 3/1, 20); Лаве(р) мига(л)... пѣща(т) вы(ш)мѣнены(м) сынѣ(м) ти(м)ковым та(к) в ролѣ в загородѣ в бѣдованю вши(г)ко пѣща(т) та(к) я(к) лѣка(ч) трима(л) (Одрехова, 1606 *ЦДІАЛ* 37, 2, 4 зв.); Ѡграда: Загорода, ѡгородѣ (1627 *ЛБ* 150); *От tam, zolnire, idite smile wsi na zimowisko. W bile horode, w zahorode myite stanowisko* (1648 *П. про пол.* 201); землѣ бовѣмъ таа на котѣрой теперь есте(с) мы яко стѣйна або загорода котораа есть толко для скѣтѣ оучинѣнна (серед. XVII ст. *Хрон.* 7); *Образно:* зъ загорѣды прика-

заний Бжихъ, такъ Архїерѣѣ и Сщѣнницы, якъ и весь иншій народъ, вистѣпивши, за злѣстми зась,... оудавшисѣ гинѣли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 528).

2. *Перен.* Перешкода, перепона: Не есть то теды зламаныя церемоней Греческихъ, яко вилялетъ, беручи прычину съ тыхъ словъ, несправедливе вывращаетъ; але есть загорода и престога прышлымъ (блудомъ и) ересямъ, абы ся ихъ стерегли (Вильна, 1599 *Ант.* 721).

Див. ще ЗАГОРОЖЕНЬЄ, ЗАГРАДА.

ЗАГОРОДИТИ, ЗАГОРОДИТЬ *дієсл. док.*

1. (що і без додатка) (*зробити огорожу, загороду*) загородити: а пасыно(к) де(и) свѣтьцовъ ивашко такъже его властного дворища ѡгоро(д) загородивши репою засеялъ (Кунів, 1577 *ЛНБ* 5, II 4044, 25); Дали(с)мо калимонови що загороди(л), по(д) дзво(н)ницею: и пло(т) стары(и) направи(л) далѣ(м) грошы(и)... (*Пошк. – Ред.*) (Львів, 1607-1645 *РДВ* 32 зв.);

(що, чого) (*оточити огорожею*) загородити, відгородити: вказѣвалъ... избѣ белѣю сажней трехъ, сѣнь сажней трехъ, чорнѣю избѣ напротивкѣ... вдѣлати, сѣней въ бокъ на полтори сажня поперекъ переперити, то есть загородити, абы две коморки на схованье были (1577 *АС VI*, 77); И розобравши стѣнѣ, бо былъ вхо(д), до себе загорѣлъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 85).

2. (кому, в чому) Перешкодити: Такъже и мне або въ томъ несчастье загородило, або ли тежъ негодность въ такъ высоце ѡalebныхъ речахъ не допустила до того прыйти, же бымъ ку началу якому благому тое речы поводѣ слышный възяти могъ (Вильна, 1599 *Ант.* 577); **загородитъ дорогу, дорогу загородити** – перегородити шлях: хотечи знать вышъ менованныхъ починеныхъ шкодъ и хотечи дохоженя оныхъ укrywжонымъ загородитъ дорогу привели (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/1, 543); святокрадцямъ до предсявзятя и злого умыслу ихъ дорогу загородити и упорные мысли ихъ завстягнути рачыли (Дубно, 1575 *АСД IV*, 17).

3. Закрити, зачинити: а на(д)то все зам'кнено... и раю вхѡдъ загорѡжено (Острог, 1607 *Льк.* 121).

Див. ще ЗАГОРОЖАТИ, ЗАГОРОЖОВАТИ, ЗАГРАЖДАТИ.

ЗАГОРОДИТИСЯ, ЗАГОРОДИТИСЯ *дієсл. док. 1. Перен.* Відгородитися, відмежуватися, загородитися: Отожъ, абы ся дорога до всякихъ блудовъ новыхъ, (такъже) и до ереси старое загородила, слушне то въ листе своемъ папѣжъ доложилъ (Вільна, 1599 *Ант.* 719); але ясно показалося и(ж) ѡ(т) неприятелей кр(с)та дорѡга и всѧкій пристоу(п) загородилса (поч. XVII ст. *Проп.р.* 133 зв.).

2. *Перен.* Заіпитися, стулитися: Нѣмы зостѧлы оуста лживыхъ; загородилиса оуста мовачихъ несправедливість (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 513).

ЗАГОРОДИТИСЯ *див. ЗАГОРОДИТИСЯ.*

ЗАГОРОДИТЬ *див. ЗАГОРОДИТИ.*

ЗАГОРОДНИКЪ, ЗАГОРОДНИКЪ *ч. (малоземельний селянин)* загородник: Рекль ей іс жено д'ла чого плачешъ а кого ищешъ а она са надѣвала иже бы загородникъ былъ (1556-1561 *ПЄ* 436 зв.); за то ручи(л) де(м)ко бра(т) є(г) загородни(к) (Одрехова, 1578 *ЦДІАЛ* 37, 1, 27 зв.); ѡ(т) члѣвка пяти загоро(д)нико(в) по гроше(и) десяти по(л)ски(х) а ѡ(т) трына(д)цети ѡбоги(х) што з вымолочкѡ живятся по чотыри по(л)ски(х) (Вінниця, 1614 *ЦДІАЛ* 181, 2, 1747 зв.); А загородниковъ того сельца шесть (Володимир, 1626 *АрхЮЗР* 6/I, 463); возный... видел, же только халупъ загородников килка зостало (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 120).

ЗАГОРОДНИКЪ *див. ЗАГОРОДНИКЪ.*

ЗАГОРОЖАТИ *дієсл. недок. (кому, кому що) (не давати комусь робити що-небудь)* забороняти, перешкоджати: боуде(т) повѣдає(т) слава дѡмѡ того послѣ(д)наа на(д) пѣршѡю. а если частокро(т) блоудачи(м) не загорожа(л) покоуты бѣ, далѣко бо(л)шей твою прійметь дѡшоу, котѡраа то пѣршій рѧзь оупѧла (Острог, 1607 *Льк.* 60); Нево(н)тпачи мѡвлю, але ере-

тікѡ(м) загорожаю (Київ, 1625 *Злат. Н.* 130); которые [слуги]... хотечи єго... з кгрунѣту єго ѡ(д)далити и ѡ(д)стры(х)нути, ме(ст)це провоженѣя дукту загорожаю(т) (Київщина, 1639 *ККПС* 252); **дорогу загорожати** – ставати на перешкодѣ, забороняти: Самъ се з оно(г) зрекъши вечѣне ѡстѣпую и дорогу самому себе потомѣкомъ и инѣшимъ сѡкѣтесоромъ... до дохоженѣя того млына загорожаю (Житомир, 1647 *ЦДІАК* 11, 1, 12, 31 зв.); А што ся ткне(т) комѣпромисѡ то(г) сторона потѣга(т) и мнѣ и(м) дороги до ѡборо(н) мои(х) загорожа(т) не може(т) (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 16 зв.); **загорожати уста** – не давати можливостѣ висловитися, закривати (затуляти) рот: загорожає(т) же тѡтѣ оуста еретикѡ(м) который мѡва(т) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 9).

ЗАГОРОЖАТИСЯ *дієсл. недок. (чим)* Заборонятися: Назавѣтрее зась,... ранесенько яко знову на панюю Корсакову такъ наступилесте вы комѣпринѣципалове, же впрѡдѣ особѣ духовныхъ каплановъ, неушановавъши стану ихъ духовного, зъ двѡра потручаючи онѣхъ которымъ салва до чиненѣя о то правомъ не загорожаєтъ се выпѣхнули (Київ, 1633 *КМІМ* I, дод. 544).

ЗАГОРОЖЕНЬЄ *с.* Загорода, загородження: Заграждѣніє: Загорожѣньє (1627 *ЛБ* 40).

Див. ще ЗАГОРОДА, ЗАГРАДА.

ЗАГОРОЖОВАТИ *дієсл. недок.* Загороджувати, *діал.* загорожувати. **загорожовати уста** – не давати можливостѣ висловитися, закривати рот: Заграждаю: Заджѧю, загорѡждѡю, затыкаю ѡста (1627 *ЛБ* 40).

Див. ще ЗАГОРОДИТИ, ЗАГОРОЖАТИ, ЗАГРАЖДАТИ.

ЗАГОРТОВАТИ *дієсл. недок., перен. (що)* Охоплювати, захоплювати, заповнювати: Тридцати лѣтъ бѡдѡчи Хс, Крещѧєтъса: поневѧжъ стѧнѣ взрѡстѡ и лѣтѣ тыхъ всѣ грѣхи загѡртѡетѣ и ѡбыймѡетѣ: вѣ пѣршѡмъ абѡвѣмъ взрѡстѣ великое єстѣ глѡпство и своѡ вѡла (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 898).

ЗАГОРѢТИСА дієсл. док. (почати горіти) загорітися, спалахнути: Та(к) же тежъ ростропный строитель вмѣсте, где бы са загорѣлъ а моцъ великѣю вза(л) и пекѣлный огонь, бо и той ли(х) где свою волю възметъ (Острог, 1587 См.Кл. 19); Огѣнь вкїньти прищѣлемъ, и чого хочѣ: то(л)ко жѣбы загорѣлса (Вільна, 1627 Дух.б. 228); Яро(ст) подо(б)на згрѣбю запалѣномѣ, которѣе прѣ(д)ко и гвалтовнѣ загори(т)са, а ри(х)ло ѣгасає(т) (1627 ЛБ 161).

ЗАГОТОВАТИ дієсл. док. (що) Заготувати: и тамъ што убогое маєтности моеє было побралъ и пограбилъ, а то єсть меновите: питъє, которое было для потреби моеє заготовано, горелки кварть двадцат (Луцьк, 1583 АрхЮЗР 1/VI, 76).

ЗАГРАБАТИ дієсл. док. Заграбити, заграбувати: а што венкшая – на немалый дизгонор, незмерную шкоду и на уйму добр велможного его милости пана обозного коронного,... чинечи,... кгда вси екзулес бонорум суорум стали се, пулло юре виолентер заграбавши, тримаючи тепер за присланем слуги од его милости пана обозного коронного... тых маєнностей помененых мешчанъ черниговских (Володимир, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 441).

Див. ще **ЗАГРАБИТИ**.

ЗАГРАБЕНЄ с. (стп. zgrabienie) грабіж, грабунѣк, пограбування: яко тежъ и о тое, ижъ за практикою его будучи в Литве затриманий, мусилъ пана Бульгака с протестации отца своего о заграбене речей своих квитовати (Луцьк, 1632 АрхЮЗР 1/VI, 655).

ЗАГРАБЕНЬЙ див. **ЗАГРАБЛЕНЬЙ**.

ЗАГРАБИТИ дієсл. док. (кого, що) (силою, незаконно) заграбити, пограбити, забрати: што одно в тых именах было, квалтовне и невидомо заграбила (Володимир, 1583 АрхЮЗР 8/III, 341); панъ Яцко Бутовичъ, хоружий Киевский... забравши и заграбивши дей тамъ квалтовне впередъ всю маєтность, добра мое, злото... до дому Брусилова (Житомир, 1590 АрхЮЗР 3/I, 24); права мои и листъ становлений заграбилъ и всѣхъ справъ ничего ми не

отдалъ (Володимир, 1617 АрхЮЗР 1/VI, 451); а потомъ то ѣчинивши на власномъ єзерѣ... // пана Краковскаго... сети ѣ юрка и стѣнка мешчанъ и рибалковъ... в личбе три заграбили (Київ, 1646 ЛНБ 103, 22/Id, 2011, 1-1 зв.); и тым се не коньтентуючы, есче, тогож року тисеча шестсот чотырдесят девятого, месеца июня тридцатого дня, воловъ два... квалтовнѣ заграбил (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 264); потымъ нѣмци монасты(р)... напавши сплю(н)дрѣвали и вши(ст)ко заграбили (серед. XVII ст. ЛЛ 170).

Див. ще **ЗАГРАБАТИ**.

ЗАГРАБЛЕНЬЙ, ЗАГРАБЕНЬЙ дієприкм. 1. У знач. прикм. Награбований: зачим самъ его милость отецъ Шибинский не толко кривды своеє и речей заграбленыхъ доходити, але тежъ и протестации о томъ квалтовномъ найстю на свою госпѣду и запроважене до Литвы в крѣде належномъ учинити не могль (Луцьк, 1632 АрхЮЗР 1/VI, 655); праву посполитому... панъ Еловицкий с поддаными своими спротивил се и в совитост тыхъ заграбленыхъ коней и вины правные... попалъ (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 304).

2. У знач. ім. с.р. **награбленое** – (те, що насильно забрано) награбоване, -ого: якож забраное и заграбленое на пожиток свой обернулъ (Луцьк, 1635 АрхЮЗР 1/VI, 699).

ЗАГРАВАТИ дієсл. недок. (в що) (починати грати або виконувати що-небудь на музичному інструменті) загравати (на чому): Презъ поље до ста(д) своихъ що вскѣтса маючи, В пиццалки вѣсело собѣ заграваючи (Львів, 1616 Бер.В. 76).

Див. ще **ЗАГРАТИ**.

ЗАГРАДА ж. (цсл. заграда) (огорожене місце) загорожа, діал. заграда: Принди, милыи мои, до заграды своеи, а єжъ овощи яблонеи своихъ (поч. XVI ст. Песн.п. 53); Милыи мои ступилъ єсть до заграды своеи, на мѣстцѣ благовонныхъ рѣчей, бы ся пасль у заградахъ а лиліє збиралъ (Там же, 54).

Див. ще **ЗАГОРОДА, ЗАГОРОЖЕНЬЄ**.

ЗАГРАДИТИ дієсл. док. (цсл. заградити) загородити. ◊ уста заградити: а) не дати можливості висловити свої думки; закрити (затулити) рот: млт̄ва б̄сы прогонила. а нев̄рным̄ оуста заградила (1489 *Чет.* 56 зв.); б) втихомирити (кого), примусити замовкнути: дани(л) пр(о)рк̄ь пости(л)са и лвом̄ оуста загра(ди)ль к(д)ы были оувр̄гли воро(в) є(г) з розказана крола дар̄їа вавилонського (к. XVI ст. УЄ № 31, 32); живи велікоє црк̄ві православно(и) в̄ страна(х) сы(х) св̄тїло, Вседержїтель Бг̄ пастырство... твоє... до конца ж̄вота твоего ...да ѡкрыпит̄ тя, ако да врагы своя... поб̄дїшы... и смертон̄бсныя ѡста и(х)... заградїшы (Манява, 1619 *Прив.Феод.* 288 зв.); Михайль Арха̄ггль оу вавилон̄ї... оуста л̄вѡм̄ заградївъ, и Данїїла пр̄аве(д)ногѡ с пѡтвари ѡправдївъ, и ѡ(т) пожр̄енїа л̄вскогѡ с̄хранивъ (Чернігів, 1646 *Перло* 42 зв.).

Див. ще **ЗАГОРОЖАТИ, ЗАГОРОЖОВАТИ, ЗАГРАЖДАТИ.**

ЗАГРАДИТИСА дієсл. док. (цсл. заградитиса) заховатися, заслонитися; загородитися: ты безаконая дїци иродова... ка(к) оу стане заградилася (1489 *Чет.* 271 зв.).

ЗАГРАДКА ж. Маленька загорожа. У порівн.: ягодки лица его яко заградки добровонныхъ р̄ѣчи, посажены отъ апатекаревъ (поч. XVI ст. *Песн.п.* 54).

ЗАГРАЖДАТИ дієсл. недок. (цсл. заграждати) загороджувати: орпїло, аs, зати́каю, заграждаю (1642 *ЛС* 293).

Див. ще **ЗАГОРОДИТИ, ЗАГОРОЖОВАТИ, ЗАГРАДИТИ.**

ЗАГРАЖДЕНИЕ с. (цсл. заграждение) затикання. ◊ **заграждение усть** — затикання рота: собо(р)не пр̄е(д) лице(м) всеа це(р)кви проче(т)ше ра(з)с̄дїте и ѡ(т)б̄годарова(н)ны(х) и б̄гаты(х) во м̄дро(ст) слове(ст)не талла(н)товъ ваши(х) пи(с)мо... воспишите имене(м) це(р)кве... на загра(ж)дение лвовы(х) ѡст̄ь и... ѡтве(р)жению чада моего (Верба, 1606 *ЛСБ* 407, 1).

ЗАГРАНЕ с. (стп. zagranie) (на музичному інструменті) грання: Ів̄анъ Четвертенски(и)... розказал̄ с̄ѡрмачѡви... Исходѡ п̄снь соб̄ѣ заграти, и та́к' в' ѡном' жалобном' загра́ню... полѣгл̄ (Київ, 1623 *МКСВ* 73).

Пор. **ЗАГРАТИ.**

ЗАГРАНИЧЕ с. (стп. zagranicze) заграниця, закордон: проси(л) ѡны(и) врадни(к)... жебы ко(ж)ды(и) хто(ж)ко(л)вє с̄езде на я(р)ма(р)ку ѡбывателе(и) ка(ж)дого стану та(к)же и ку(п)цо(в) и(з) загранича то є(ст) с коруны по(л)ское веда(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 38); Гаврило паненька... ме(л)... воску камене(и) н̄в з заграни(ч)я з ра(т)на прикупленого и привезеного до бере(ст)я (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 60 зв.).

ЗАГРАНИЧЕНЕ, ЗАГРАНИЧЕНЬЕ с. Встановлення, визначення меж: и такъ есмо доброволне з obu сторон без укривженья справедливе межѡ собою, ведле привилѡ господарского... ограничили и копцами закопали, на в̄ѣчныє часы обовезавши себе и потом̄ство свое тое заграниченье держати (Підгайці, 1571 *АрхїОЗР* 8/VI, 367); которы(х) то добръ кна(з) Ружи(н)ски(и)..., во(д)ле ѡ(з)начє(н)а и заграниче(н)а чере(з) комисаро(в), уживати має(т) (Варшава, 1597 *ККПС* 86).

Пор. **ЗАГРАНИЧИТИ.**

ЗАГРАНИЧЕНЬЕ див. **ЗАГРАНИЧЕНЕ.**

ЗАГРАНИЧИТИ, ЗАГРАНИЧЫТИ дієсл. док. (що і без додатка) Встановити, визначити межі (маєтку, володіння і т.ін.), *dial.* заграничити: т̄ю... стр̄г̄ѡ, почонши ѡт̄ реки Т̄ѡри до дороги, котораа идеть ѡт̄ Городелца до Ковла, на полы им̄ роздєлили, и заграничили (Мизове, 1537 *AS* IV, 98); то пак дей Твоа Милост ѡ то ничого не дбаючи... // ѡвєс к̄гр̄нт ѡт двора Л̄ѡкова и ѡт именеа Славожич̄ соб̄ѣ заграничил̄ (Дубно, 1559 *AS* VI, 43-44); мы,... на к̄гру(нт) его м(л). к̄н̄за Кирика Ружи(н)скогѡ... выєха(в)ши,... а ро(з)єха(в)ши та(к) у стороны добръ к(р). его м(л). староства сє(л), урочищ̄ь и к̄гру(н)то(в) житомѡ(р)ски(х), яко тє(ж)

...кгру(н)то(в) Котеле(н)ски(х)..., заграничили и копцы закопа(ли) (Котельня, 1597 ККПС 88); они ѡбѣдѣ стороне спо(л)ны(х) прятѣ(л) свои(х) вывести..., и на ме(ст)це ро(з)ни(ц) зѣха(в)шы, // тамъ чере(з) пановъ прятеле(и) свои(х) обычае(м) прятельски(м) ѡ все ѡгоди(т)и скончыти и заграничыти маю(т) (Вінниця, 1600 ЛНБ 5, II 4049, 157-157 зв.).

ЗАГРАНИЧНИКЪ ч. (*чужа, нетутешня, зайшла людина*) чужинець, чужоземець: в то(м) па(н)стве... городо(в) дворо(в)... врядовъ земъскихъ и дворныхъ... чужозе(м)цомъ и заграни(ч)нико(м)... давати не маемъ (1566 ВЛС 3); Заграничникъ кождый, хотя бы и листы короля его милости вызволенные отъ мыта и отъ побору мель, тогда предъ ся повиненъ будетъ мыто и поборъ отъ всякого товару своего дати (Берестечко, 1566 РИБ XXX, 599); Къ тому подалъ артикулъ девятый..., // въ которомъ пишетъ, ижъ достоинства и вряды, такъ духовные, яко и светские, не мають быти даваны чужоземцомъ и заграничникомъ, только тубыльцомъ (Луцьк. 1580 АрхЮЗР 1/І, 150-151).

ЗАГРАНИЧНЫЙ, ЗАГРАНИЧЬНЫЙ прикм. Чужоземный, закордонный, заграничный: А естлибы теж с тых именей моих... люди проч розышлись, або якое знищене от татар и теж квалту, або грабежа от панов заграничныхъ... тымъ именямъ моим стали, того я самъ, а ни отец мой... на них самых... вечно поисковати а ни ся о то вспоминаги будемъ (Луцьк. 1565 АрхЮЗР 8/VI, 157); ѡ(н) вже неѡднокро(т) товары свои многіе по я(р)ма(р)кохъ заграни(ч)ны(х) продае(т) (Луцьк. 1565 ТУ 110); она по животе мужа своє(г) пе(р)шо(г)... за и(н)шо(г) заму(ж) за члѣвка заграни(ч)но(г) кору(н)ного... по(ш)ла (Володимир, 1567 ЦДІАЛ 28, 1, 2, 11); которые то принцыпалове, вышъ менованные... наежѣджаючи квалтовъне на маетьности и на дома шляхецкие, яко одинъ неприятель заграничъный штурмами добываючи..., маетьности лупечи,

быдѣла, кони // беручи до домовъ своихъ отъ-проважали (Житомир, 1618 АрхЮЗР 3/І, 239-240); вышъреченый войтъ ясногородский зъ сынами своими..., оружно, з ручъницами, самопалами // ...рогатынами, яко на неприятеля заграничъного, в способъ своевольныхъ козаковъ... наехали на маетность... пана моего (Луцьк. 1649 АрхЮЗР 3/IV, 131-132).

ЗАГРАНИЧЫТИ див. **ЗАГРАНИЧИТИ**.

ЗАГРАТИ дієсл. док. (кому) (*виконати щось на музичному інструменті*) загра(ти): Где тыжъ и ѡвечки намъ весѣльа дода(ли), Кгдысьмы и(м) в пищалки нашѣ різне загра(ли) (Львів, 1616 Бер.В. 76); Бра(т)ію свою оупомина(л)ъ ср(д)ца имъ додаючи, и мѣлеса з' нѣми жегнаючи росказалъ сѣрмачѡви... Исходѣ пѣснь собѣ загра(ти) (Київ, 1623 МКСВ 73).

Див. ще **ЗАГРАВАТИ**.

ЗАГРЕБТИ дієсл. док. (кого, що) Закопати; погребти, поховати: ѣныи не вытривали. помѣр(ли) в мѣкахъ и покидано за мѣстомъ на снѣдѣніе псѡмъ. нево(л)но и прѣводѣ ѡ(т)правл(а)ти. тѣлко такъ загребли в пѣсокъ безъ трѣмъ (1509-1633 Остр.л. 131 зв.); прето его при мнѣ возно(м) в зе(м)лю впушоно и загребено (Київ, 1591 ЦДІА Лен. 823, 1, 133, 79); Тепѣрѣшнихъ не вѣдае(т), а ѡ прѣшлыхъ стѣраетсѣ, якъ оумре(т) и если загребѣнъ боуде(т) не вѣдае(т), а ѡ пото(м)кахъ рѣды стрѡбѣ(т) (Острог, 1607 Лѣк. 129); бра(т) не братѣ(р)ско поступивши гдѣ(с) и(н)дѣ(и) тѣло загрѣбѣ, а то для того абы належного це(р)кви бжѡ(и) не ѡ(д)далъ (Львів, 1636 ЛСВ 1043, 45); Образно: на насъ не што иншого вытискѣтъ, едно про(д)комъ квалтъ... а притомъ хоуть до ѡ(т)крытѣ правды, которѣю незычливые ради бы загребли (Острог, 1598-1599 Апокр. 205); стлумивши и загребши учение его своимъ противенствомъ, другимъ наслѣдовати науку апостола Петра забороняеш (1608-1609 Виш.Зач. 229).

♦ **въ непа(м)ати загребеный** – забутий: Не(р)ѡвно абѡвѣмъ помысли(в)шии Цѣрквы. х(с)вой

ω(т)всѣль Сѣдѣссы настѣпѣть, гды ωбрѣдлоє тоє и ненавистное ω(т)щепѣнцѣвъ и Апостѣтовъ има з' нѣи вѣстѣпитъ, и в' непѣмѣти загрѣбѣное счѣзнѣтъ (Вѣльна, 1620 *См.Каз.* 24 зв.).

Див. ще ЗАГРѢБАТИ.

ЗАГРИМѢТИ, ЗАГРѢМѢТИ *дієсл. док.* Загримити: іωанъ снѣ грѣмовъ загрѣмѣ(л) стра(ш)но з высоты нб(с)ной оустрашаючи всѣ плѣки вражѣи (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 83 зв.); тоє в'се показа(л) на(м) іωа(н) снѣ грѣмо(в)... и ты(м) бгословѣмъ яко гро(м) загрѣмѣ(л)... ω(т)страшѣючи снѣ(в) еретически(х) (Там же, 348 зв.).

ЗАГРОЖЕНЄ, ЗАГРОЖЕНЬЄ *с. (стп. zagrozenie)* заборона: прещѣнїє, зака(з), загроженѣ (1596 *ЛЗ* 70); Запрѣщенїє: Загроже(н)є, бака(н)є, фѣкѣнѣ, лаа(н)є (1627 *ЛБ* 42); Прещѣнїє: Грозба, за́казъ, загроженѣе (Там же, 96).

Пор. ЗАГРОЗИТИ.

ЗАГРОЖЕНЬЄ *див. ЗАГРОЖЕНЄ.*

ЗАГРОЖОВАТИ *дієсл. недок. 1.* Забороняти: запрѣщаю, загрѣждю, за́каздю (1596 *ЛЗ* 48); Запрѣщаю: Загрѣждю, фѣкѣю, за́каздю (1627 *ЛБ* 42).

2. (чому) (*з погрозою наказувати*) погрожувати: котѣрый всемогучою своєю влѣдзою мѣртвых' в'скрѣшѣлъ: котѣрый мѣрд и вѣтрѣмъ загрожовѣлъ: котѣрый слѣвомъ дѣаволы выгонѣлъ и стираѣлъ (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 456).

Див. ще ЗАГРОЗИТИ.

ЗАГРОЗИТИ *дієсл. док. (стп. zagrozić) 1.* (о що чим) (*з погрозою попередити*) загрозити, погрозити (що чим): якожъ вы смѣете иначей держати, видѣчи, же о то отлученемъ и анаѣмою загрожено (1603 *Пит.* 71).

2. (кому що, що, чому) (*з погрозою наказати*) загрозити: ещѣ дей не толко намъ пана Петра Загоровского, або и послѣнцѣвъ Его Милости послѣдшымъ быти за́казѣлъ, але дей и озывѣтисѣ намъ паномъ Загоровскимъ срокго загрозилъ (Луцьк, 1565 *AS* VI, 67); встановивъши и вѣчно втѣрдивъши, до того ни приложити ни ω(т)яти подѣ анаѣмою крѣпко загрозилъ

(Острог, 1587 *См.Кл.* 18 зв.); але и(ж) бы са то бо(л)ше(и) не ро(з)ношало межи лю(д)ми загрозѣмо и(м) срокго абы пото(м) во (и)мѣ тоє зъ жа(д)ны(м) члѣво(м) не мовили (II пол. XVI ст. *КА* 18); южъ не роскажоу жебы ма ωсторѣжне стерегло вѣйско. не загрожоу абы мѣсто все що ко(л)векъ я роскажоу оучинѣло (Острог, 1607 *Лѣк.* 122); Прѣтѣжъ прищѣдши до него ωбѣдѣли его, мѣвачи; Пѣане рѣтѣй нас', гѣнѣмо И рѣклъ им', чемѣ такъ боѣзливѣ есте маловѣрныѣ... Встѣвши загрозилъ вѣтрѣмъ и мѣрю, и бѣла тишина велѣкаѣ (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 387).

Див. ще ЗАГРОЖОВАТИ.

ЗАГРОМИТИ *дієсл. док. (на кого)* Загрозити, погрозити (кому): а коли хс ѣбачи(л) и(ж) многѣй наро(д) исходитѣса ко немѣу, а ω(н) ты(ж) в то(т) ча(с) загроми(л) на ѣного дѣх неч(с)того (к. XVI ст. УЄ № 31, 31).

ЗАГРУЗИТИ *дієсл. док. (що)* Замулити: минѣлъ чѣсь длѣгѣй, и болѣто помѣлъ до воды са прибрѣвши Жрѣдло зѣтамовѣло, и почѣтокъ, кѣда вода выгѣкала загрѣзило (Київ, 1631 *Син. Тр.* 813).

ЗАГРѢБАТИ *дієсл. недок. (що в чому)* (*загортати, засипѣти чим-небудь*) загрѣбати. *Образно:* дѣла чоґѣ и снѣвѣ Правослѣвныи, если(ж)са не мѣгѣтъ вѣдѣчности ω(т) Лилѣи оучѣти, абы што ко(л)векъ з' рѣк' Бѣзски(х) маю(т), не ѣборѣчали надѣл' не загрѣбѣли в' невѣдѣчно(м) бѣросѣ запомнѣна, але оустѣвѣчне в' ср(д)цѣ хѣвали и в' дѣброй пѣмѣти (Київ, 1648 *МКСВ* 350).

Див. ще ЗАГРЕБТИ.

ЗАГРѢВАНІЄ *с.* Зігрѣвання, нагрѣвання: на наѣшей вѣлѣ загрѣвѣнїє нѣвы, и ω(т)вѣлѣженїє наѣвна залѣжитъ (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 751).

Пор. ЗАГРѢВАТИ.

ЗАГРѢВАТИ *дієсл. недок. 1.* (кого, що) (*робити теплим, гарячим*) загрѣвати, зігрѣвати, нагрѣвати: ω(т)коу(л) ани пѣаство,... ани трѣнїє ѣного наѣвна... викорѣнити не може(т), ѣбовѣ(м) має(т) росѣу. и теплотѣ загрѣвѣючѣе,

и ѡ(т)воложоучее ѡное // сѣма (1598 *Розм. nap.* 52 зв.-53); Только прѣсимъ, справъ ср(д)ца горѣчость вѣ Патронѣ, Абы вѣ новомѣ загрѣвалъ квѣтки Геликѡнѣ (Київ, 1632 *Свх.* 299); знаи же якѡ ѡгнь тебѣ слѣжитъ, загрѣвае(т), просвѣщае(т)... Такъ же и вода напаваетъ, ѡчищае(т), загрѣвае(т): и прохладжае(т) (Чернігів, 1646 *Перло* 4 зв.);

(що) (викликати або посилювати відчуття тепла в організмі) зігрівати (зогрівати): ѡ(т)пострыженіа ѡвѣцъ моихъ загрѣвалемъ плѣщѣ нѣщихъ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29 515, 203).

2. *Перен.* (кого) (втішати, підбадьорювати) заґрівати, зіґрівати (зоґрівати): любѡвъ загрѣвае(т) ѡзѡблы(х). любѡ(в) побѣждае(т) лѣнны(х) (Острог, 1598 *Отп.КО* 31); Ч(с)тныи ѡ(т)цы и братіа..., котѡрыи ѡ(т) нѣго иа тѡе с(т): мѣсце зґромажены, на нѣмъ дѣржаны, и якъ дхѡвнымъ, такъ и телѣснымъ выхѡванѣмъ ѡ(т)цѣвскѡ пѣстованы сѡтъ и загрѣваны (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 25); жаґденъ бѡвѣмъ вѣдлѡгъ Ап(с)ла с(т): нѣгды тѣла своѣго не мѣлъ в ненависти, але ѡное жиѡи(т) и загрѣвае(т), якъ и Хс Црковъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 933).

(що) (сповнювати почуттям втіхи) зіґрівати (зоґрівати): словеса прч(с)тѡи Дѡи плачливыи, могѡтъ ѡзѡблѡ дѡшѡ загрѣвати, вѣ любѡвъ Хвѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 91 зв.).

Див. ще ЗАГРѢТИ.

ЗАГРѢВАТИСА дієсл. недок. 1. (ставати теплим, гарячим) заґріватися, зіґріватися, наґріватися: если трафитъ водѣ прѡходѣ блѣзко воулѣкана и каменіа распѣлено(г): тогда загрѣвае(т)са вода. и з горѣчестію выхѡдитъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 13).

2. *Перен.* (морально підтримувати, втішати, підбадьорювати) зіґрівати, ґріти: Книги ѡсвѣчатіса и загрѣватіса мѡже(т)... Монѡхъ вѣ дорѡзѣ збавѣнной, Хр(с)тіанинъ Правослѡвныи вѣ преслѣдовѡню и найґравѡню ѡ(т) апѡстѡтѡ(в) (Київ, 1623 *МІКСВ* 81).

ЗАГРѢМѢТИ див. ЗАГРИМѢТИ.

ЗАГРѢНЕ с. Наґрівання, підіґрівання: та(к)же абы ѡчѡла же тѣлѡ бѡлей кѡ потрѣбѣ, а не дѣши кѡ потѣсѣ даѡе є(ст); котѡри(м) то цѡвичѣніемъ мѣсли... ѡ(т) загрѣна пѡкармо(в) боурлившии и свѡво(л)нѣйшииса стаѡтъ (серед. XVII ст. *Кас.* 70 зв.).

Пор. ЗАГРѢТИ.

ЗАГРѢТИ дієсл. док. (що) (зробити теплим) заґріти; зіґріти, наґріти: зздѣ ми пончѡхы и заґрѣимы ложко (к. XVI ст. *Розм.* 44 зв.); Тогда зѣмля яѡилася яґѡ сѡхаѡ рѣчъ: чѣрѣна, шпѣтна, яґѡ нѣѡкое баґнѣиско, мокрѡтна, наґа, и неоукрашенна. аґжъ ю слнѣце прѡменами своѣго свѣта освѣтіло: освѣшило, и заґрѣло (Почаїв, 1618 *Зерц.* 15); *Образно:* Прѣто молю та Гѣи мѡй; тѣю грѣхѡтѡрнѡю дѡшѡ мою; ѡзаблѡю заґрѣи Кроѡвѣю твоєю, прѣстою горѣчею; котѡраѡ вѣшла и(з) бѡкѡ тѡбѡго прѣстѡго, заґрѣи ѡгнѣмъ Бж(с)тва тѡбѡго (Чернігів, 1646 *Перло* 97 зв.).

Див. ще ЗАГРѢВАТИ.

ЗАГРѢТИСА дієсл. док. (зіґріти себе, своє тіло) зіґрітися, заґрітися: принѣси ѡзѡнѡкѡ дровѣ и дѡчини достатни(и) ѡгонь Аѡых мы са заґрѣли (к. XVI ст. *Розм.* 24 зв.).

ЗАГУБЕЛЬ ж. (втрата безсмертя душі) заґибель: добре тоу(т) мѡже(т) слышати и роздѣмѣти же тѣи дѡла малы(х) пѣназѣи поґиноули и(ж) не все што бѣли слоубили бѡгоу ѡ(т)дали заправды зѡла то ро(с)права на тѣи лакомыи богачѣ котѡры(и) не хѡта(т) бачити своєю заґоубѣли и потоуплѣна (XVI ст. *УЄ* №29519, 57).

ЗАГУБИТИ, ЗАГУБИТИ дієсл. док. 1. (що) (через неѡваґнѣсть втратити щѡсь) заґубити: тыґжъ котѡраѡ жѡна маѡчи десѡтъ драґмѣ... если бы заґоубила єдиѡу драґмоу а чи не заґигае(т) свѣчѣ... и гладае(т) сѣ пилѣнѡстію аґжъ бы нащѣла (1556-1561 *ПЄ* 288);

2. (що) (частково або повнѣстію позбутися чѡгѡсь) втратити: а они, што бы (в ориґ. За што што бы. – *Прим. вид.*) не заґубили имѣніе ихъ и жѡны на сѡмъ свѣтѣ, они лишили вечерю Бѡжую (XVI ст. *НЄ* 167); ѡ якъ мнѡго заґубѣле(с) маґнѡтравныи нещѣсноє вѣшетѣнство! (поч. XVII ст. *Проп.р.* 291);

(що) призвести до втрати (чого): И по ско(н)-чании живота Его нашлись таковыя купчи-ковѣ хотѣвши оныѣ ѡсѣ матрецы И приправы дрдка(р)скіе купити: А до моско(в)ское землѣ с па(н)ствъ Его королевское мл(с)ти вывезти скарбѣ Особливѣ(и) загѣбити и(з) шкодоу немалою це(р)ква(м) божии(м) (Львів, 1585 ЛСБ 70).

3. (кого, що) (*призвести до загибелі*) знищити: Чоудовалосѣ нбо, страхала са зе(м)ла, и вши(т)ко створеніе было в поготовѣ загоубити вши(т)кихъ Жидо(в) (XVI ст. УЄ Трост. 61); И збѣгъся великій народ, хотячи вас загоубити, ажъ вас... уряд замковый оборонил (Львів, 1605-1606 Перест. 44); ѡ сірѣны!... якъ много млáденцо(в) шлахѣтны(х) загоубилисте! (поч. XVII ст. Проп.р. 291); а инны(х) всѣхъ людей загѣбилъ потѣпомъ (поч. XVII ст. Пчела 56 зв.); прышаа злѣсть яко соу(т) злый бѣсѣве мѣчители, не ты(л)ко члѣка прагноу(т) загѣбити, аже и скотѣны не щада(т) (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 168 зв.); а другіе... рыхлѣи бы могли домовою незгодою и розорванемъ церковъ Божію загоубити (бл. 1626 Кир.Н. 25); Нагле, рекѣ протѣвъ Нарѣдови, и протѣвъ Крѣлевствѣ, абымъ Егѡ выкоренилъ, зопсовалъ и загѣбилъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 355); Образно: И што мѣблю Цркѣвъ; еднѣ слѣво реклъ Пáстырь... Якъ много Тиранѣвъ, тѣе слѣво загѣбити оусиловáли, áле не змогли, бо на кáмени естъ оуфѣндовáно (Київ, 1625 Злат.Н. 130);

(кого) (*призвести до моральної загибелі*) знищити: што є(ст) за пожитокъ члѣко(в) // хоть бы весь свѣтъ ѡдержалъ а самъ себе загоубилъ. алѣбо на шѣкодоу пришолъ если же са кто боуде(т) мѣною соромѣти (1556-1561 ПС 255 зв.-256); Одны сѣтъ которѣ привѣдáтъ до вшѣтечѣнства, дрдгѣ до ѡбжѣрства и пѣанѣства,... всѣхъ еднáкъ хѣтрости и зрáды єдинъ сѣи концѣ естъ, абы члѣка ѡ(т) Бѣга ле(ст)ками ѡ(т)вабѣвши, къ собѣ пригорнѣли и загѣбили (Київ, 1637 УЄ Кал. 26).

Див. ще ЗАГУБЛАТИ.

ЗАГУБИТИ див. ЗАГУБИТИ.

ЗАГУБЛАТИ дієсл. недок. Загублювати, знищувати: Истреблáю. Вымáзю, зглáждю, загѣблáю, выкоренáю (1627 ЛБ 163).

Див. ще ЗАГУБИТИ.

ЗАГУБЦА ч. (стп. zagubca) згубник: На тѣе ѡ(т)повѣ(ст) тебѣ гѣ... Ты(ж) рáбе лѣнѣвый и загѣбѣе ѡвѣцъ мои(х)... и чѣмъ есъ не бы(л) дбáлый з чѣйными пасты(р)ми (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 222 зв.).

ЗАГУРНУТИ див. ЗАГОРНУТИ.

ЗАГУЩЕНЫЙ, ЗАГУЩОНЫЙ дієприкм. (*заставлений великою кількістю чогось*) заповнений: Гѣмна вѣдачи застáвланы и загѣщены, стога́ми, и стѣрта́ми, на ко́ждое лѣто нѣвымъ збѣжемъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 652).

2. Запруженный: все сна́днѣ... справить хто вѣ сѣи мáрно(и) облáдѣ не бѣдетъса бáвить А тѣмъ свѣтомъ,... якъ Нѣломъ гáдомъ загѣщѣным ѡмѣрзѣтъса... пото́пчѣтъ зѣхвáлца Якъ лихвара... ко́торый звѣкъ брáти (Вільна, 1620 Лям.К. 23).

ЗАГУЩОНЫЙ див. ЗАГУЩЕНЫЙ.

ЗАГЪНАТИ див. ЗАГНАТИ.

ЗАГЫБАТИ див. ЗАГИБАТИ.

ЗАГЫНУТИ див. ЗАГИНУТИ.

ЗАГАСЕЊЕ див. ЗАГАСЕЊЕ.

ЗАДАВАНА, ЗАДАВАНЪЕ, ЗАДАВАНЬЕ

с. 1. (*пропонування чого-небудь для виконання, розв'язання*) задавання: Еѣеский Марокъ, неведáючи што се зъ нимъ деетъ, и задаванью ихъ отповѣди имъ дáтъ не умеючи, утекль до своєї господы (Вільна, 1597 РИБ XIX, 288); Таковы(м) бовѣ(м) задавáна(м) латвѣи щѣ(й) ро(з)ваза-на бывáетъ томоу ѡ чо(м) са пытаемъ (поч. XVII ст. Проп.р. 148).

2. (*заподіювання*) завдавання: розѣмѣю же потреба задавáнья оныѣ збѣити... которѣ... оу кáждого звѣкли злѣхъ рѣчѣи бѣти насѣнемъ // звѣрѣхъ бовѣмъ хѣдáтъ приправными твáрми, и себе за тѣхъ оудаѣтъ чѣмъ са показѣють,... клáмѣсты и лапáчками (Дермань, 1605 Мел.Л. 11 зв.); о который закладъ в неучиненью до-

сытъ которой колвекъ речи,... въ задаванью трудностей черезъ мене самого, яко и повинныхъ моихъ, въ задаванью трудностей черезъ нихъ, даю волность такового каждого позвати до вшелякого суду (Володимир, 1619 *АрхЮЗР* 8/III, 568); Захováймо рѣки нашѣ чисты ѡ(т) лѣпѣзства, ѡ(т) лѣкомства, ѡ(т) мѣжобойства, ѡ(т) ранѣ задава́(н)а, и ѡ(т) вшелѣкихъ иншихъ злѣбѣй (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 931); **задаванье словъ** – ганьблення, лаяння, ображання: ѡ тые шкоды свое, яко те(ж) и ѡ дифамоване протѣ(с)та(н)та пере(д) лю(д)ми за(ц)ными и задаванью сло(в), гонорови и по(ц)стивому житю протестуючогосе шкодачих... которое урядовне пре(з) во(з)но(го) шляхе(т)но(го)... реквизиова(л) (Володимир, 1638 *ТУ* 307).

Див. ще ЗАДАНЬЯ.

Пор. ЗАДАВАТИ.

ЗАДАВАНЬЕ *див. ЗАДАВАНА.*

ЗАДАВАНЬЕ *див. ЗАДАВАНА.*

ЗАДАВАТ *див. ЗАДАВАТИ.*

ЗАДАВАТИ, ЗАДАВАТЬ, ЗАДАВАТЬ, ЗАДАВАТ *дієсл. недок. 1.* (кому що, чого) Заподіювати, завдавати, задавати, чинити: а иные дети, сынове и дочери, и зяті мои,... въ томъ жадной переказы и пересуды князю Михаилу Черторыскому,... // задавати не мають вечныи часы (Сильце, 1531 *АрхЮЗР* 7/I, 30-31); который листъ съ канцелярьи Нашое... вышолъ, абы есте во всемъ къ нимъ... заховали и никоторое трудности въ томъ имъ не задавали (Краків, 1537 *РЕА* I, 222); покорне прошѣ... малжонкѣ мою в ласце... мѣти, а не допѣстит ей ни в чомъ кривды чинити и трѣдностей которыхъ задават (Острог, 1539 *АС* IV, 209); А хто бы хоте(л) в то(м) оны(м) ста(н)у люде(м) трѣдности задавати бѣдѣть повинѣ(н) всю шкодѣ... совито ѡправити (1566 *ВЛС* 84 зв.); а та(к) твоя мл(ст) на(м) таково(и) трудности не задава(и) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 65); а если бы(х) я... сама... або дочери мои... мѣли в тое имѣ(н)е вступовати... и якую тру(д)ность за-

давати тогда я сама та(к) и дочери мо(и)... и ко(ж)ды(и) таковыи хто бы то(л)ко то ѣчини(л) маѣтъ на замо(к) г(с)дрьски(и)... заруки заплатити (Київ, 1575 *ЦДІАЛ* 181, 2, 103, 2, 1 зв.); прото(ж) я ручу... и(ж) анѣ цо(р)ка є(и) анѣ сама ю(ж) бо(л)ше тру(д)ностѣ(и) бра(т)ству задава(т) не могу(т) (Львів, 1590 *ЛСБ* 128); а того проклаты(и) не бачи(л) и не розоумѣ(л), яковы(х) тажъки(х)... мою(к) его стои мл(с)-ти задавано (XVI ст. *УЄ Трост.* 80); я ѡ(д) то(г) жа(д)ное тру(д)но(с)ти и перенагаба(н)я пра(в)но(г) пнѣ брату моему... задавати не маю и мочи не бѣдѣ (Жорнища, 1615 *ЛНБ* 5, III 4054, 115 зв.); якѣю бовѣмъ намъ тажъкость задаѣтъ собѣю покѣра (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 58); анѣтеце(с)сорове пнѣ протестуючо(г)[о] се... важылисе добра и кгрунѣты, до Кошылова... ѡ(д) ки(л)ка сотѣ ле(т) належачие,... //...ѡседати... и кгва(л)товне ѡ(д)берати... кривды и шкоды...задава(т) не перестаю(т) (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 251-252); А я... // жа(д)но(и)... речи и прѣшъкоды чини(т) и задавать не маю (Житомир, 1647 *ЦДІАК* 11, 1, 12, 31 зв.-32); жону его такъже огнемъ пекѣли и мучили, розныи муки ей задавали (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 238); еслибы кто колвекъ мил ся отозвати, задаючи турбацию Кононовы за помененный проданный кгрунѣтъ, теде мы повинни будемъ в каждого суду своимъ коштомъ... боронити и заступовати (Корсунь, 1649 *ЧИОНЛ* VIII-3, 19); до господы...пана Ясинского приведши, за ноги объвѣсивши до горы, а на долѣ головою, допюро задавали муки незносныи,... же ледве живого отпустили (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 568); **задавати кламѣство** (кому) – наговорювати (на кого), говорити неправду (про кого): А хто того не веритъ, Ариянинъ естѣ и геретикъ спросный, чинечи Сына Отцевъ въ существе неровного, и задаѣтъ кламѣство Сынови Божому (Володимир, 1598-1599 *Відн.ПО* 1063); **задавати сромотныи слова** (кому) – ганьбити, лаяти, зневажати, знеславлювати (кого): оного с челядю тамъ на церкви..., облегиши неприя-

телскимъ способомъ, голодомъ морили и везенью мели, вшелякими утисками, задаючи сромотные слова, трапили (Луцьк, 1599 *АрхЮЗР* 1/VI, 259); **зелживость задавати** (кому) – те саме, що **задавати кламъство**: ѡска(р)-жалъся пре(д) братство(м) Касия(н) Сахнови(ч) на Ивана бѣлдагѡ ѡ зелживость, которю мѡ задава(л), мовячи, для чого са ты в ре(ч) втрѣчаешъ за Никифоро(м), а(л)бось и ты з никифоро(м) дѣли(л)са тыми речами шпита(л)ными (Львѣв, 1601 *ЛСБ* 1043, 5 зв.); **покусы задавати** (кому) – спокушати (кого): Але она шалѣнства своегѡ оугаситъ не хотѣла, а бѡлшой покѡсы емѡ задавала (серед. XVII ст. *Хрон.* 64 зв.); **раны задавати** (кому) – чинити утиски (кому), морально травмувати (кого): А вм(л) рачи(м) се ѡбразать... якобы(х) я мелъ люди хрыстовы ѡвца ра(с)пужати и бра(т)ство лвовѣское пренаследовати раны имѡ задавати (Львѣв, 1593 *ЛСБ* 245, 1); **раны собѣ задавати** – журитися (чим), клопотатися (про що): едины ѡ межа(х) зѣмныхъ свѣра(т)са, а дроугѣ ѡ бѡдованѣе домѡвъ раны собѣ задаѡтъ, и единый дроуого забиваѡ(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 121); **слова неучтывые задавати** (кому) – те саме, що **задавати сромотные слова**: в то(й)же способѡ Лѣкиа(н) василиеви(ч) Юаннѡ рогати(н)цѡ словъ досы(т) неѡчтывы(х) задава(л) за тоѡ же ихъ ѡпомина(л) гамѡючи ихъ ѡ(т) сварѡвъ при цркви бѣжей (Львѣв, 1600 *ЛСБ* 1043, 2 зв.); **страхъ (страхи, пострахи) задавати** – страшити, наводити страх: а они ѡ смрти не(д)бѡючи на пѡрано(к) вѣсѣ са тамъ сходили. а кгда еще была нѡчъ, староста ѣдѡчи зъ жолѣнѣрми, страхъ задава(л) абы жаденъ не загинѣлъ (Дермань, 1604 *Охт.* 9); теды на дорозе добровольной... перенявши мене, свавольны козаки... поймали, страхи розные битом и мордерством здоровю моему задавали (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV-3, 158); ксѡдзъ Крупецкій... // мосцпанюю нашу през писаня свое навѣдилъ розмаитыи пострахи задаючи, абы намъ и священникомъ розказала на соборѡ до Перемиш-

ля ставитися (Немирѣв, 1642 *КМПМ* II, 240-241).

2. (кому що) Приписувати (кому що), звинувачувати (кого у чому), вказувати (кому на що): а ѡжъ и тоѡ на(м) задаѡтъ, же кр(с)товъ на церква(х) не маѡ(т), звоно(в) мѣти не волно (Острог, 1587 *См.Кл.* 12); еще жаловалиса, ѡжъ неѡвѣрность и негѡдность привѣлеямъ нашимъ ...ѡ(т)... патрѣарха намъ данны(м) пре(д) сѡдомъ свѣцкимъ задаѡали. и на самый станъ патрѣаршески(и) великое бѣ(з)честѣе вкладали (Львѣв, 1591 *ЛСБ* 155); Патый артикоу(л) намъ задаешъ, и(ж) бы имѣли вл(д)кѣ нашѣ рѡзвѡдити ста(н) ма(л)жѣньскѣй (к. XVI – поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 119 зв.); задаѡ(т) ему поводъ же злаа моцъ неправнаа А ѡнъ ко(н)трове(р)-туѡтъ ѡ яко(й)сѣ дылящыи (Киѣв, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 29 зв.); обѣцѡ, is, предлагаю, задаю, вмѣтаю, запиная, указую, поношаю (1642 *ЛС* 285); полковникъ, учынивъши на протестанъта фурию,... шыю хотел утяти, задаючи тоѡ, же войско Запорозъское лекѣце важилъ и о зраде его мыслилъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 127); **неправду задавати** (кому) – звинувачувати у неправдѣ, обманѣ (кого): они де(й) того служебника пне(и) ѡа(л)че(в)ско(и) а(н)дрѣя сѡукали и непра(в)ду ему задавали (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 10); **вину задавати** див. **ВИНА**.

3. (що) Змушувати (до чого): скаржилися... мѣщанѣ... ѡжъ они... потягаючи на(с) на сѡды, и невинѣне оскаржаючи... якъ ѡрады свѣцкѣй, такъ и на дѡхѡвныи собѡры..., задаючи на(м) далѣкѣе дороги, привѡдячи на(с) до... многы(х) шкѡдъ и накладѡвъ,... и того рѡди мы в маѡстностяхъ нашихъ домовыхъ великѡю шкѡдѡ по(д)ѡймѡемо (Львѣв, 1591 *ЛСБ* 155).

4. (кого) Подавати (кому): А потом по розныхъ местцахъ до бабъ и людей розныхъ для розмаитыхъ трутизнъ посылала, а оныхъ набыѡючи, ними небожчика малжонка своего таемне хитро и зрадливе,... такъ сама черезъ себе в поливкахъ, в потравахъ, яко и черезъ иншыи легкѣе и

направные особы,... задаваючи, не пооднократ таемне трула, кормила и поила (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 497).

Див. ще ЗАДАТИ.

ЗАДАВАТЬ *див. ЗАДАВАТИ.*

ЗАДАВАТЬ *див. ЗАДАВАТИ.*

ЗАДАВЕНЄ *с.* Удушения, задушения: пан Крыштоф Харлинский... налязл на нем знаки замордованя, а звлаща на горле од задавения синости, а на инших местцах раны колотые ножиками белоголовскими (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР* 8/III, 513).

Пор. ЗАДАВИТИ.

ЗАДАВИТИ *дієсл. док. 1.* (кого) (*позбавити життя*) задавити, розтоптати, забити: простеръ же стый никита рѣкѣ. и налѣ дьявола. повергль по(д) собою. настѣпилъ на не(г) ногама своима. и задавилъ (1489 *Чет.* 33 зв.); Ано и мухи бедное не задавлено! (Вільна, 1599 *Ант.* 919);

(кого) (*сильно стиснути горло*) здавити, придушити: всѣдши вл(д)ка на во(з) еха(л) до села свое(г) стрятина волокучи мя за возо(м)... то(р)га(л) мя и задави(л) мя бы(л) ла(н)цѣхо(м) в потоцѣ по(д) ви(н)ско(м) (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 1 зв.);

(кого) (*стиснувши горло, заподѣяти смерть*) задавити, задушити: я ест тот, который за намовою,... панее Галены Монвидовны з Дорогостай... служебных ее девок, забил, замордовалъ, задавилъ и задушил (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 496); Самсонъ кды в землю филинстимскѣю милостію двѣи знаты(и) пришо(л), лва в дорозѣ знаше(д)ши задавилъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 182 зв.).

2. Перен. (що) (*не дати можливості виявитися*) задушити, затаїти: та(к)же... они межи собою оное посе(л)ство затаїли и задавили оное слѣво третее... не могло рѣкорѣнитися (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 145).

ЗАДАВИТИСЯ, ЗАДАВИТИСА *дієсл. док.* (*покінчити життя самогубством*) задавитися, повіситися: кѣ гре(ц)ко(м) стои(т) и(ж) са июда са(м) з горы скину(л) а задавившися ро(с)-пу(к)са (II пол. XVI ст. *КА* 4);

удавитися, подавитися: Баязить, цѣсаръ турецкій, отъ Тамерляна, хана // татарского, былъ пойманный и въ клѣтце замкнennyй и завжды былъ вожонъ, ажъ костою рыбею самъ задавился, абы соромоты ушелъ (поч. XVII ст. *КЛ* 73-74).

ЗАДАВИТИСА *див. ЗАДАВИТИСЯ.*

ЗАДАНИЯ, ЗАДАНА, ЗАДАНЪЄ, ЗАДАНЬЄ *с. 1.* Те саме, що *задавана* у 1 знач.: И пово(д) мени(л) же рокъ слышны(и), бо по(з)вы даны чере(з) того во(з)но(г)[о] за ки(л)ко неде(л) пере(д) заданъє(м) того, яко они меня(т) якии(с) фа(л)шгъ (Ключки, 1600 *ККПС* 164); не рядить таковыми всѣми Духъ Святыи, которые ламлютъ sprawy его, яко съ мѣлтъ в заданью речы моеи и въ поровнанью соборовъ святыхъ зъ вашыми Флоренскими, Трыденскими статутами (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 271).

2. Версія: Лираноу(с) моужъ бѣрзо оучбный, и вѣ выкладѣ бѣблій самы(х) трѣдносте(х) бѣрзо бѣглы(и), кды на тѣе мѣсте напѣлтъ, три ѡпинїи принѣси(т) албо задана: которїе видѣна тѣе стефана стго рѣзно выкладають (поч. XVII ст. *Проп.р.* 34 зв.).

3. Те саме, що *задавана* у 2 знач.: Братїе фрасоу(н)ки, втиснена виганѣнїе, ани задана ра(н), гѣло(д),... ни инаа якаа тва(р), не може(т) на(с) розлоучити (XVI ст. *УЄ* № 29519, 85); которое заданье себе раны и сына забить меновала ее милост пани Смитковская презъ всю громаду болѣболѣскую принѣципаловъ часу и способом, выжей в протестации менованными (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 70).

4. Подання: до которое sprawy невестъ две обвинено и кождое зъ нихъ зъ особна пытано: если же суть причиною заданя тое трутизны... пану Вишневскому,... за которою трутизноу барзо се зле мелъ? (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 6/I, 449).

Пор. ЗАДАТИ.

ЗАДАНЪЄ *див. ЗАДАНИЯ.*

ЗАДАНЬЄ *див. ЗАДАНИЯ.*

ЗАДАНА див. ЗАДАНЯ.

ЗАДАРЕМНЫЙ *прикм.* Даремний, марний: Ажъ бы былъ Христосъ не воскресъ изъ мертвыхъ (*в ориг.* мтвыхъ. – *Прим. вид.*), то за(да)-ремное бы проповѣданіе (*в ориг.* пропованіе. – *Прим. вид.*) наше, задаремная бы и вѣра наша (XVI ст. *НС* 50).

ЗАДАРМО *присл.* Задармо, даром, марне: чомъ у тумъ приказаню Божумъ заказуетъ Господь Бг̃ъ, што бы есме на имя Божіе задармо не божили ся (XVI ст. *НС* 211).

Див. ще ЗАДАРЪ.

ЗАДАРЪ, ЗАДАРЪ *присл.* (*смп.* *zadar*)
1. Задармо, даром, *діал.* задар: бою ся, абыхъ...не задаръ трудилъ ся (*в ориг.* *ся відсутнє.* – *Прим. вид.*) межи вами, але будте якъ я (XVI ст. *НС* 36).

2. Марно, надаремно: Ано, братя, Бг̃ъ указуетъ, што бесме задаръ не иззывали имя Божіе (XVI ст. *НС* 212).

Див. ще ЗАДАРМО.

ЗАДАРЪ *див. ЗАДАРЪ.*

ЗАДАТЕКЪ *ч.* (*смп.* *zadatek*) те саме, що **завдатокъ**: *accessio* задате(к) (I пол. XVII ст. *Сем.* 8).

Див. ще ЗАДАТОКЪ.

ЗАДАТИ *дієсл. док.* 1. (кому що) Заподіяти, завдати, вчинити: слугу моего стаса прилу(ц)-ко(г) збили и зранили... задали де(и) ему ра(н)у в голову (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 68); они... брѣтствѣ многіе шкѣды во всемъ задали (Львів, 1591 *ЛСБ* 155); они знавши с него ѡдѣла. и задали емѣ рѣны (XVI ст. *УС* № 29519, 131 зв.); Тѣе зафрасовало неприятели. тѣе до вѣлки побѣдѣю его срѣкгоє. една(к)же несме(р)тѣлнѣю ти задалъ ранѣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 99); догони(в)ши его [боярина]... в Старосе(л)-ца(х) в мелника,... са(м) пнѣ Я(н) Се(р)хове(ц)-ки(и) ша(б)лею посе(к),... зада(л) ему ра(н) у голове три (Житомир, 1609 *ДМВН* 140); Кгды нанъ Тоурцы мѣцно натирѣли, И Пострѣловъ смѣртѣлныхъ кѣлѣка мѣ задали: Котѣрими зраненый, Живота доконѣлъ, Вѣры Бѣ, и Крѣлю, и

Вѣйскѣ доховѣлъ (Київ, 1622 *Сак.В.* 48 зв.); Василя Станевича въ лобъ окрутне ранено и рану ему шкодливу задано (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 687); **задати** *клямство* (кому) – обвинуватити в брехні, спіймати на брехні (кого): И тутъ (бы) кождый, не только я, могъ задати вѣлялетови клямство (Вільна, 1599 *Ант.* 917); **задати** *причину* (до чого) – спричинити (що): зачы(м) самыжъ задавши до гнѣву причинѣ Єще на ныхъ небожа(т) свою(ж) вла(с)нѣю вынѣ (1636 *Лям. о пр.* 7 зв.); **задати** *страхъ* – настрахати, настрашити (кого): але милосе(р)днѣй бг̃ъ, абы и(м) бо(л)шій зада(л) стра(х), и до великого абы ихъ привѣю(л) дѣвѣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 21); **корчемное слово задати** (кому) – обізвати поганими словами, знеславити, зганьбити (кого): На тые слова Филялетовы, которми уймаеъ почтивость и урожене людемъ учтивымъ,... хотя быхъ слышѣне корчемное слово ему задати могъ, – але што поможетъ таковому, который на шротъ губу пустивъшы, не только на людей зашныхъ,... а некоторыхъ и станомъ сенаторскимъ... яко встеклый мечеться... и скрыте прывавляетъ?! (Вільна, 1599 *Ант.* 867); **працѣ задати** (кому) – задати роботи (кому): не казѣ(м) ти слоужити в приношенію, анѣ(м) ти працѣ зада(л) в кѣдѣлѣ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 220 зв.); **слова неучтивые задати** – те саме, що **корчемное слово задати**: помененные чернѣцове,... часто на протестующихсе студентѣвъ Луцькихъ словы и рукою, такъ же и каменми порываючисе, яко ж часу недавного... вырвавъшисе оденъ с чернѣцѣвъ именемъ Елисей, оного ничего собе и никому невинного зольжили и зъсоромотили и слова неучтивые доброи и непрекѣноной славе его шкодливые задати смел и важилъсе (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 584).

2. (кому що, чого) Звинуватити (кого в чому), указати (кому на що): ѡставуемъ естли бы сторона позваная бѣдѣчы ѣ права а ѡ(т)ступѣ(в)ши ѡ(т) по(з)ву стороне поводово(и) што такового нового задала... право розо(р)вати

...таково(и) стороне то(и) ѿ суда ити не може(т), має(т) сѣ(д) ѡ(т)ложи(в)ши то на сторону прѣ(д)сѧ стороне поводово(и) справе(д)ливо(ст) чинити (1566 *ВЛС* 52); тогда па(н) суд(д)я... прочь з суда пошолъ и поведаль, и(ж) ...вже в ты(х) рока(х) больше(и)... судити не буду, а (ж) (!) ми ся па(н) по(д)судокъ справи(т), што-мъ ему задалъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 73); На(д)то особныхъ артикѣловъ мѣнше важнѣйши(х) задали зъ два(д)цать, которы(х) сѧ тѣтъ не споминае(т) (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 37 зв.); прото абы есте... тотъ декре(т) чере(з) ва(с) в то(и) справе оде(р)жаны(и) положили, а на то и што ва(м) часу права словы шире(и) задано выведено и ѡбъяснено буде(т) пра(в)не ѡ(т)поведа(ли) (Винница, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 142); на поселство Еремѣи патріярхи отписуючи, то ему задали, ижъ въ томъ артыкулѣ вельце блудить (Вильна, 1608 *Гарм.* 178); А то гды жадного иного выступку ему задати не могли, опрочъ же позываный не становился, которая речъ, въ Константинополи подъ вечеръ оголошена бывши, посполство до бунту великого взрушила (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 621); неха(и)... исповѣдни(к) ѡберѣтъ дла кающогосѧ, маючи пильное // на тѣе баче(н)є, жѣбы водлѣгъ превинениѧ покѣтѣ емѣ задалъ, наследѣючи в томъ розѣмныхъ лѣкаровъ (Львів, 1645 *О тайн.* 98-99); **задати фалшъ, фалышъ задати** (кому) – звинуватити в обмані (кого): Кузмѣ Ласку... зада(н) єсть фа(л)шъ ѡ(т) его м(л). пна старосты ѡвруцко(г) (Ключки, 1600 *ККПС* 164); законътемъновавъши ли(ст) и ѡному фалышъ задавъши, взя(л) возъ зъ конемъ (Володимир, 1645 *ТУ* 324); **неправду задати** (кому) – звинуватити в неправді, обмані (кого): А пото(м)... ту(т) же передъ вшею мл(ст)ю суду и пере(д) велезацными паны... па(н) су(д)я..., торгнулъ ся... на мене, по(д)судка земско(г)[о]... словы ѡбразливими, зсоромоти(л) и ѡбелжи(л), поведаючи, и(ж) не годе(н) еси мене судити, и неправду мене задалъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 71); **вину задати див. ВІНА.**

3. (кому що) Подати: менько самъ принеслъ мне чаръне ящерицѣ ктѣро съмы... // припѣравили и презъ янѣка ктѣры(и) на тенъ часъ в кѣхъни былъ старъшимъ задали в рыбе в лещѣ на вечери (Луцьк, 1580 *ЖКК* I, 186-187); Архидіако(н)ъ Рѣмской століци..., который... у великомъ кохѧню у Исідора казнодѣю... будучи, постерегши тѣе, задалъ ему вѣ потравѣ трутизну (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 469); тая Вовдя зъ маткою своею пана Вишневе(с)кого струли, и въ квасе грушковомъ то сама Вовдя задала пану Вишневе(с)кому зеле любѣше, абы родъ еѣ любилъ (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 6/I, 450); **трутизну задати** (кому) – отруїти (кого): передъ тыми жъ особами была скарга... пана Самуеля Вишневе(с)кого на противко невестомъ зъ села Харучое... же му трутизну задали, ажъ зъ него робаки, яко ящорки, падали (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 6/I, 449).

4. (що) (запропонувати загадку) загадати: Которыи емѣ ѡ(т)повѣдали задай гадкѣ, же оуслышимо (серед. XVII ст. *Хрон.* 185).

5. (кому) Дати завдаток: сторгова(л) самко ѿ миска и зада(л) са(м)ко ми(с)кови м̄ злоты(х) на то (Львів, 1582 *Юр.* 5); южъ и муляру Петру Нѣмцу... на тую роботу золотыхъ сто, маючи зъ милостыни, задалемъ былъ (Київ, 1631 *ПККДА* II-1, 408); ко(н)дратови задале(м) на третѣ зо(л) 10 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 7 зв.).

6. (кому і без додатка) (навмисне завдати удару) вдарити: теды, у закрістіяна ктвалтомъ ключи выдарши, и оному по губокъ, кгда ему ключей дати не хотель, задавши, до закрістии отворилъ (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 6/I, 500); **поличокъ задати** – дати ляпаса: оно(г)о безъ вшелякое причины оголилъ и балвирчикови потомъ казалъ голити, але еще надто и въ губу поличокъ задалъ (Володимир, 1603 *АрхЮЗР* I/VI, 339).

7. (кому від кого) Вчинити, завдати: Єсли вшѧкъ же розсвѣтитсѧ яковаѧ свѣтлость, которѧа бы ѡною розогнѧла тѣмность, што ти ѡ(т) нѣякихъ щебе(т)ливое и выкрѣтацкое со-

фистійское бгослѡвіи локгодедаловъ штоуч-
ныхъ в мѡвѣ мѣстровъ есть задано (Дермань,
1605 *Мел.Л.* 9 зв.).

8. (кому з інфінітивом) Змусити: И я, котро-
го мя идучи спотыкали: И тяжарь збавенный
нести ми задали (Львів, 1630 *Траг.п.* 170).

Див. ще ЗАДАВАТИ.

ЗАДАТКОВЫЙ *прикм.* Задатковый, завдат-
ковый: панове Макарьские... пенязи властные
протестантис, на марыцепаны даные, под име-
нем протестантъис, золотых килканадцать за-
датковыхъ взявши, на себе и свое потребности
обернули, чинячи початокъ до розорыва
того акъту (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 8/III, 596).

ЗАДАТОКЪ *ч. 1.* Задаток, завдаток: Што
єсми кѡпил жито в маршалка Волынской зем-
ли... и которые роки в первых листех моих
были под ѡтратою задаткѡ и жита описаны,
ино я на тии роки за нѣкоторыми моими
трѣдностями досыт не вчинил (Володимир,
1535-1544 *АС IV*, 382); Якож я на тот торгъ
задаткѡ дал Его Милости... шестдесят коп
гроши Ладских (Краків, 1539 *АС IV*, 214); пан
Федор Чаплич, на тот час не маючи всѣхъ пе-
незей сполна, дал нам на тое имене задатку
двѣсте копъ грошей (Луцьк, 1566 *АрхЮЗР*
8/VI, 191); Зрозѣмѣли є(с)ми и ра(ди) бы(х)мо
на то(т) ча(с) чере(з) ни(х) по(с)лали якѡ сѣ-
мѡ пѣнази(и) дѣла зада(т)кѡ роботы ве(д)лѡ(г)
писана ва(ш) мл(с)ти (Сучава, 1599 *ЛСБ* 345, 1);
Міхайль Корібѣтъ... прагнѣлъ..., абы тѡю собѣ
інтѣдлованѣю мѡглъ былъ видѣти Книгѡ, на
што и знаменити задатки коштѡ вѣжилъ
(Київ, 1623 *МКСВ* 76); а(н)дрѣю гру(н)тарѡ
...рекле(м) да(т) зло(т) 12: а взє(л) зада(т)ку
зло(т) 2"6 (Львів, 1632 *ЛСБ* 1052, 6 зв.); ѡ ку-
пенє у себє... ѡ(с)ми копъ павєде(л) по золо-
ты(х) деветна(д)цати копа,... записа(л)сє бы(л)
протє(с)та(н)тови на,... я(р)марокъ Володи-
мє(р)ски(и),... // вы(с)тавити, на што и задатъ-
ку у протє(с)та(н)та сє(м)десять золоты(х)
взя(л) (Володимир, 1646 *ТУ* 327-328); *Образно:*
задатокъ посѣгѡ настоѣщаго,... познаніє бга и

любовь сѡвершенѡа к нѣмѡ. и примѣра теста-
мѣнтѡ вѣчного знѣкъ милости показѡвъ облю-
беніицѡ своєи, и запечатавъ то власною крѣвію
своєю (Почаїв, 1618 *Зерц.* 52 зв.); Тайна... єсть
на(д) всѣ тайны... поневажъ сѡвершеніє вѡ собѣ
таингъ всѣхъ содѣржи(т),... подає(т) себє вѡ за-
даткѡ живота вѣчного, и вѡ соблюденіє на-
стоѣщаго живота (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 912).

2. *Перен.* Запорука, доказ: Бо хотѣи дѣдиц-
ства вѡ ѡномъ вѣцѣ собѣ зготовѡного єще дос-
конѣле не дошли, // пѣвни єдинѣкъ сѡтъ зѡ задат-
кѡ, котѡрого свѣжо взяли (Вільна, 1627 *Дух.б.*
177-178).

Див. ще ЗАВДАТОКЪ, ЗАДАТЕКЪ.

ЗАДВОРНИЙ *див. ЗАДВОРНЫЙ.*

ЗАДВОРНЫЙ, ЗАДВОРНИЙ *прикм. (стп.*
zadworny) придворный, королѣвський: декре-
тами судовыми такъ єго к(р). м(л)ти за(д)во(р)-
ными, яко и земьскими,... в справе то(и), кото-
рую єсмо мєли ѡ тые кгру(н)ти... с чє(р)нцами
манастира... // ѡпыє чє(р)нцы... дє(р)жа(н)я...
на тые... кгру(н)ты... не показали (Київщина,
1600 *ККПС* 151-152); ѡ(т) давны(х) лєть ѡ(б)-
тажни сѡтъ затагами сє(и)мовны(х) и задвор-
ни(х) пра(в) до сѡдѡ к(р)м налє(ж)ны(х) Пѡвє
мещанє и предмещанє лвовские (Львів, 1609
ЛСБ 422); за которым ознайменємъ мы, добре
актъ их вырозумєвши, децизию... нашу декре-
том нашим задворным учинимо (Варшава, 1613
ЧИОНЛ XIV-3, 113); шкоды чинили: ... листы
граничные, декрета судовные, такъ сеймовые,
заворные и трибунальские площенские... и не-
которые оригиналы порубали, подерли (Воло-
димир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 123); **заворный**
мандатъ *див. МАНДАТЪ*; **заворный позовъ**
див. ПОЗОВЪ; **заворный судъ** *див. СУДЪ*;
лимѣтация заворная *див. ЛИМѢТАЦИЯ*;
справа заворная *див. СПРАВА.*

ЗАДЕЛАТИ *див. ЗАДѢЛАТИ.*

ЗАДЕЛОВАТИ *див. ЗАДѢЛОВАТИ.*

ЗАДЕЛЫВАТИ *див. ЗАДѢЛЫВАТИ.*

ЗАДЕНЬЧОВАТИ *дієсл. док. (кого)* Закри-
ти в бочці: тричѣ у бочку задєньчовали мя,

нучъ и день у глубинѣ емѣ бывѣ (XVI ст. *НС* 206).

ЗАДЕРЖАВАНЬЕ *див. ЗАДЕРЖОВАНЕ.*

ЗАДЕРЖАНЕ, ЗАДЕРЖАНЬЕ, ЗАДЕРЪЖАНЕ, ЗАДЕРЪЖАНЬЕ, ЗАДРЪЖАНЕ *с. 1. (затримання кого-небудь силою або з допомогою оплати з певною метою) задержання, задержування: Твоабы Милость... водлѣ ѡалы соймовое кѡ первшимъ двема грошомъ и тот третій грошъ, завешонный... без всакого ѡмешкана выдати велѣл, аковы и иные прикладомъ Твоей Милости поспешили са въ ѡтданю того податкѡ кѡ задержаныю слѣжебных (Люблін, 1566 *AS VII*, 93); мнѣ бовѣ(м) то лацнѣйшею рѣчѡ бѣгти здае(т)са, на(д) вшелѣкѣе его задер'жа(н)а, вѣрватиса ѡ(т) грѣха, и передѣтиса межи тѣхъ, котѡры на плѣцоу покоуты (Острог, 1607 *Лѣк. 77*).*

2. (на певний час) затримання: Што се дотычет задержана Вашей Милости при его Милости панѡ Виленском не ѡалит того Его Кролевскаа Милост (Варшава, 1568 *AS VII*, 305).

3. (невѣддавання чого-небудь у визначений час) задержування, затримування: Четвѣртое задержан'е заплѣты заслужбным (Львѣв, 1646 *Зобр. 79*).

4. (уповѣльнення просування розвитку чого-небудь) задержування: Вѣрою и сама Сѣрра мѡ(ц) до задержана наѣна взала, и на(д) слѣдшый часъ вѣку оуродѣла (Київ, 1637 *УС Кал. 831*); **задрѣжане воды** – водянка: Сенѣтора Тарѣссѣ... ѡ(т) затверже(н)а жолѣдка, и задрѣжа(н)а воды оуздоровѣла (Київ, 1631 *Син. Тр. 816*).

5. Збереження, утримання: и которые послали се отъ патрѣярѣхи чынять, а не суть, обороны жадное до веры и // науки и рядовъ церьковныхъ задержаня не дають (Вильна, 1597 *РИБ XIX*, 234-236); на тоуюжъ нотѡ прозбъ и попиранья чере(з) послы свои взгладом) задержанья цалость релѣи нашеи до к(р) его м(л) чинили (Острог, 1598-1599 *Апокр. 79 зв.*); По патѣ: дла добродѣтелного и по-

божного егѡ живота: же любѡвне я(к) прирожѡны(й) оцѣ жѣлтъ на томъ мѣсцѡ сто(м) з' нами, Мнѣхами, и ѡ(т)ческѡ промыслѣлтъ, такъ ѡ цѣломъ задержаню тои с(т): Лѣвры, якъ и ѡ помножѣнню всегѡ Православѣ(а) (Київ, 1625 *Коп.Каз. 25*); теды они, ... позывають на всказане на вастъ таксы тое и винѣ правныхъ... и до наказаня того всего, што бы только належало // до задержаня покою посполитого (Володимир, 1640 *АрхЮЗР 1/VI*, 795-796).

Див. ще ЗАДЕРЖИВАНЕ, ЗАДЕРЖОВАНЕ.

Пор. ЗАДЕРЖАТИ.

ЗАДЕРЖАНЫЙ *дієприкм. 1. У знач. ім. затриманий, -ого:* А котѡрѣи братъ яко менѡвите с пѣно(в) шла(х)тъ ѡ(д)лѣглы(м) бы(л), и ѡпѡдалъ мѣшка(л), и не мѡглѣбы такъ ча(с)то до схажо(к) са ставити, // Теды повѣне(н)... ведлѣ(г) реестрѡ заде(р)жаны(м) дѣто(к) в ро(к) рѣзо(м) ѡ(т)ложити (бл. 1623 *ПВКРДА I-1*, 42-43).

2. У знач. ім. с.р. задержаное – (те, що не повернуто у визначений час) затримане, -ого: а ѡ(т) вашихъ Мл(с)тѣ(й) не вѣдаю дла чо(г) заде(р)жаное Господарѡви Его м(л): выгодити яко(ж) и ѡ вѣдомо(ст) Прошу ѡ томъ Писмѣ бо ещѣ зда(н)емѣ Справы ѡ не(м) Господарѣви Его м(л): не пориваю(т) (Ясси, 1642 *ЛСБ 557*).

ЗАДЕРЖАНЬЕ *див. ЗАДЕРЖАНЕ.*

ЗАДЕРЖАТИ, ЗАДЕРЪЖАТЬ, ЗАДРЪЖАТИ *дієсл. док. 1. (кого, що) (перешкодити руховѣ кого-, чого-небудь, не вѣдпустити) задержати, затримати:* Онѣ... казал ми ждати... и хотечи еднане приняти с паномъ Дубровскимъ, задержалъ мя до третего дня (1560 *АрхЮЗР 8/VI*, 85); не маючи за што ѡдежи кѣпити, а зима тымъ горей их ѡттоль розженеть, прото задержъ Твоа Милость, яко мѡгѣчи тѣю ротѡ кназа Соколенского (Варшава, 1566 *AS VII*, 105); Ѡза затрима(л) роукѡю архѡу. хѡтѣчи задрѣжѣти вѡза, абы вѡлы не звѣрнѣли (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон. 20 зв.*); чернцо(в) при дрѣка(р)ни не ро(з)ганали, анѣ непѡтребнѣ фрассѡ-

вали, але любили и заде(р)жали (Ясси, 1614 ЛСБ 451, 4 зв.); Оукопалесь Колѣомнѣ ѡ(т) зѣм-
нои Зѣны, При бѣрегахъ Днѣпрѣвыхъ под(д)
Седмитрѣѡны, Гдѣ задрѣжишъ мешканѣѡвъ
Руссѣйскихъ в' шѣкан'ю Цнѣхъ Надѣкъ, и в' да-
лѣкомъ ю(ж) пелгримѡва(н)ю (Киѣв, 1632 Єах.
298); мѡви(т) ты(ж) десница твѡа оудрѣжи(т)
мѡ, праваѡ рѣка твѡа задрѣжи(т) мѡ (Височани,
1635 УС № 62, 48 зв.); Розсмѣалсе данѣиль и
задрѣжалъ црѣа абы не входиль во внѣтръ (се-
ред. XVII ст. Хрон. 371);

(кого) (*примусити залишитися на певний час*) задержати, затримати: жадаємо абысте в(ш) м(л) не рачили за зле мѣти ижехмо на нѣ-котри(и) ча(с) ѡ(т)ца василия при собѣ заде(р)-жали хотячи презъ негѡ тую справѣ ко(н)чити (Устя, 1604 *ЛСБ* 385); кг(д)ы боудешъ вдѣч-ны(м), многихъ ѡ тобѣ стѣрающихся мѣти боу-дешъ, а невдѣчнымъ боудѣчи, жѣдного не за-дѣрѣжишъ товариша (Острог, 1614 *Тест.* 157);

(кого) (взяти під варту) задержати, затримати: на котором учинку святокрадства оден с тих злочинцов, некий Валенътый прозвискомъ Лонский,... там при церкви на том же даху пойманный,... которого мы поймавши, иж нуч была, в шпиталю до дня задержали (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 491).

2. (від чого) Відмовити, відговорити, відрадити: $\omega(\text{д})\text{но}(\text{ж})$ а ведаючи ω писа(н)ю в книзе и пре(д)са вз(а)т)ю п̄на холавського, и самъ есми тамъ не еха(л), и п̄на по(д)коморого $\omega(\text{т})$ того еха(н)а задерж(а)л) (Вінниця, 1587 ЛНБ 5, II 4046, 45).

3. (кого, що і без додатка) (утримати когось, щось-небудь на якийсь час у певному місці, стані, положенні) затримати: Не явна ли речъ яки(м) дхомъ и якою мл(с)тью тоє чинить, кгда(ж) на початкѣ якобы оуказѣтъ выводы и притагаѣтъ до згбды, а на остаткѣ адѣ аспи(д)ного по(д)ѣстнѣми задержати не могъ, што ср(д)цѣ змѣслью та(й)но уковало, тоє перо з рѣкою явно дказало (Острог, 1587 *См.Кл.* 6 зв.); а мене самого утопити хотѣли, и уводу подъ мостъ уки-

нули, ажемъ заледве уфатилса за стопвъ, за-
держалъ (Луцк, 1596 *АрхЮЗР* 3/1, 114); іс-
теды прѣ(с)тныѣ на тѣлѣ свое(м) раны задрѣ-
жати хотѣлѣ, абы такъ вѣроу нашоу подтвер-
дилъ и истотоу правдивоую своего въскр(с)ніа
показалъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 167зв.); та(м)
есть една // гора с то(и) гори ви(д)но сѣркѣ
горачую, тамъ задержани дѣши. котории ся ви-
свободити мають (серед. XVII ст. *Луц.* 535-536);
у молчаніи задрѣжати – задержати в таем-
ниці: не ѡповѣда(л) ты(ж) лаза(р) що та(м) ви-
дѣ или ѡ моука(х) или ѡ радости нб(с)ной, але
вши(ст)ко оу мо(л)чаніи задрѣжа(л) (к. XVI ст.
УЄ № 31, 38 зв.).

4. (що) (не віддати, не повернути у визначений час; залишити у себе) задержати: Гдѣжь князь Костентин маючи єе самѣю... ѿ в опеще своей, по смерти матки єе, даючи єе за мѣжь за княза Янѣша... некоторые имѣнья ѿ себе задержалъ, а єй не вернулъ (1541 *AS* IV, 270); у другой скрыни sprawy листовые... къ тому // выпись врядовый сознания папа Угриновского о два мамрамы пана Русиновыхъ, которыхъ у себе задержалъ (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 54-55); инвентаръ старый,... и иншие вшелякие фундуши наданые, въ себе задержалъ еси (Краків, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 160); а иншую маетность рухомую оныхъ збеговъ при собе въ селе,... задержали, а оныхъ отъ всеє маетности зъ села выправятъ почали (Луцьк, 1609 *АрхЮЗР* 6/I, 358).

5. (що) Зберегти, заховати: намъ не непевно для того отъ пана Бога подана естъ наука писма, абы имъ законъ святой и все побожной речи могли быти кгрунтовне и статечне задержани и въ потомные часы варованы (Літовиж, 1582 *АрхЮЗР* 7/І, 32); Покію и тіхости межі розрознієными в' вѣрѣ стерѣчи бѣдоу, задѣржѣ, ани жаднымъ спѣсобомъ албо владзею нашою... никѣго кривдити... в' справѣ набоже(н)ства недопѣщѣ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 23); не маєть быти волно о порадыку церквы Божое и о покою еє промышлять и радить: яко быхъ-

мо... могли за помочью Божео... веру православноу вцале задержати (Вільна, 1599 *Ант.* 627); залецаю вам, православным, правовѣрную школу и пораду даю, чего ся учити имѣют, чтобы дѣти ваши спасли и по вас благочестия задержали (1608-1609 *Виш.Зач.* 202); Вѣдай то запѣвне сноу мой, ѡжъ в тоѣ чась та заправдывого крѣла признаю(т) кг(д)ы не тѣлько пѣнство, але и цнѣты заде(р)жишъ (Острог, 1614 *Тест.* 178); Кто маѣтъ любовъ, не мѣжетъ (за)дѣржавши еѣ) напротивъ ѡншихъ цнѣтъ грѣшити (Київ, 1637 *УС Кал.* 515); Той палѣмо Лѣба, хоча чѣ забѣчи ѡномѣ злѣмѣ: абы рѣчь по(с)-полѣтаа Рѣмскаа не ѡпала задержалъ (Чернігів, 1646 *Перло* 3 нenum.); **задрѣжати у себе** – запам'ятати: И задрѣжали тоѣ слово оу себе пытаючиса межи собою што бы то было иже изъ мѣртвахъ вѣскр(с)ноути (1556-1561 *ПС* 160).

6. (не простити, не відпустити провини) затримати: котѣры(м) ѡ(т)пѣстѣте грѣхи, ѡ(т)пѣста(т)са, а котѣры(м) задрѣжите, задрѣжатса (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 222); которым отпусти те грехи, сут им отпушены, а которым задрѣжите, сут задержани (Вільна, 1600 *Катех.* 51); Комѣ ѡ(т)пѣстѣте грѣхи, бѣдѣтъ ѡ(т)пѣщены: а комѣ задрѣжите, сѣ(т) задержаны (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 155).

7. (що) (підтримуючи що-небудь, не давати йому впасти, перекинутися) притримати: коли пришли до гѣмна нахорорскаѣо стагнѣлъ озанъ рѣкѣ свою абы задержалъ скриню, бо волъ скачѣчи трохѣ нахилилъ ю быть (серед. XVII ст. *Хрон.* 250).

Див. ще ЗАДЕРЖИВАТИ, ЗАДЕРЖОВАТИ.

ЗАДЕРЖАТИСЯ, ЗАДЕРЖАТИСА, ЗАДЕРЖАТИСЯ, ЗАДЕРЖАТИСА дієсл. док. **1.** (залишитися деякий час у певному місці, положенні) затриматися: Анї бѣвѣмъ в' ѣмысла(х) нѣшы(х) зачатѣе весѣліе, заде(р)жатися южъ бѣлше(и) може(т), але... плѣмень моцою незвычайною гды бывѣе(т) в' якѣмъ начѣбно прѣзъ чась нѣкотѣры(и) задержаны(и), яко скѣ-

ро на вѣлность бѣде(т) выпѣщѣны(и) (Манява, 1619 *Прив.Феод.* 287 зв.); Ачѣ в'правдѣ Дѣмъ к(ж) Четвертѣнскихъ по рѣзны(х) внѣтрныхъ Войнахъ Кнажатъ Рѣсскихъ, а по томъ за на-стѣпѣна(м) Лѣтвы задержалъса в' Волѣнской земли при своѣмъ оудѣлѣ (Київ, 1623 *МКСВ* 73);

(застигнути, замерти) затриматися: вѣзѣвши пастырь пѣлицю хотѣлъ оударити, и(ж) не шли ѡвѣѣ, и роука его задрѣжалася горѣ (XVI ст. *УС* № 29519, 160).

2. (від кого) Здержатися, стриматися: тепѣ(р) ва(м) поведая заде(р)жѣтеса ѡ(т) люде(и) си(х) и да(и)те и(м) поко(и) (II пол. XVI ст. *КА* 27).

3. (з чим, над ким) (не виконати чого-небудь вчасно) затриматися: пан Михайло Дубницький ...пану Кондратови поведилъ, абы ся еще с тѣм мало задержалъ и на его милост отца владыку не протестовался (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 366); Ото маешъ и пана зверѣхного помазанъца Божого, яко екѣзекутора..., который есть такъ добротливый,... ожидаючи упамѣтѣнья вашего, же ся еще зъ екѣзекуцѣею тѣхъ судовъ церѣковныхъ надъ вами задержалъ (Вільна, 1599 *Ант.* 841); И вѣ Іѣвѣ, до Єліфѣза Бѣ мѣвить. Згѣбѣльбы(м) вѣсь и внѣвѣчь обернѣлъ, еслѣбѣмъ са не задрѣжалъ дла Іѣва слѣжѣчего мнѣ (Київ, 1627 *Тр.* 40).

4. Затриматися, спинитися: Хто розказалъ Слѣнцѣ, жѣбы са еще на дрѣгѣи двѣ годинѣ, чась зѣточѣнья бѣтвы заде(р)жало (Вільна, 1627 *Дух.* б. 384).

5. (не одержати розгрішення) не бути прощеним: котѣры(м) ѡ(т)пѣстѣте грѣхи ѡ(т)пѣста(т)са, а котѣры(м) задрѣжите, задрѣжатса (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 222).

Див. ще ЗАДЕРЖИВАТИСЯ, ЗАДЕРЖОВАТИСЯ.

ЗАДЕРЖАТИСА див. **ЗАДЕРЖАТИСЯ.**

ЗАДЕРЖЕВАТИ див. **ЗАДЕРЖОВАТИ.**

ЗАДЕРЖЕНЕ с. Прикрѣплення, скрѣплення: ѡ(д) работы клѣмѣ(р) до заде(р)женѣа дахѣ

пры старо(и) це(р)кви томѣжъ фе(р)є(н)цѣ fr. 20 (Львів, 1636 ЛСБ 1054, 18 зв.).

ЗАДЕРЖИВАНЄ с. 1. Затримування, стримування: естлибы люде з кгрунтовъ ихъ зыйти и знестися хотели на иншие кгрунты месткие, тогды тые священники не мають тыхъ людей ничимъ гамовати, але доброволне их з будованиями и зо всими маетностями за место на кгрунты месткие пустити повинни, кромъ жадного задерживаня (Володимир, 1569 АрхЮЗР 8/VI, 254).

2. (загамування руху чогось) затримування, зупинення: Нѣкоторыѣ выкладѣють велѣблюда того, быти лінѣ грѣбѣю в' корабли, на котроу кѣтвы спусчѣны бывають для задерживаня корабля (Київ, 1637 УЄ Кал. 480).

Див. ще **ЗАДЕРЖАНЄ, ЗАДЕРЖОВАНЄ.**

Пор. **ЗАДЕРЖИВАТИ.**

ЗАДЕРЖИВАТИ, ЗАДЕРЖЫВАТИ, ЗАДЕРЪЖИВАТИ дієсл. недок. 1. Те саме, що **задержовати** у 1 знач.: кгда до мене ранний пришолъ, я ранного казалъ ѡсмотрети и при себе его задерживалъ, абы при мнѣ зосталъ (Петрків, 1564 AS VI, 250); пытали тые..., ку(п)ци и(л)во(в)ские,... для которое причины и(х) гамую(т), мыто не(з)вы(к)лое,... брати хотя(т), и вже за ко(л)ко де(н) и(х) заде(р)живаю(т) (Володимир, 1582 ТУ 190); котѣрое то позрѣнѣ, всѣакоѡ рожѣю цвѣтѣв' мѣлаа рѣзно(ст) справѣтъ погладѣючи(х) на себе, вызывѣючи к' позрѣнѣю, и мимоходѣчихъ задерживѣючи, и ихъ рѣзно оутѣчѣючи (Київ, 1628 Лим. 6 нenum.);

(кого) (примушувати залишатися на певний час) затримувати: такѣго бѣвѣмъ послѣшенѣства по насъ потребѣтъ Г(с)дѣ, жебысѣмо са и на́мнѣй не бѣвили, бы тежъ на(с) и напотребнѣйшее што заде́рживало (Київ, 1637 УЄ Кал. 553); Образно: Грекове и Русь визнавають быти якієсь мытарства, и образы малюють, показуючы, же се на нихъ души задерживають и отмыгають, а чыстительного огня признавати не хотятъ (Вільна, 1608 Гарм. 185).

2. (що) (уповільнювати або зупиняти дію чогось) задержувати: Мы судъ, бачечи, ижъ...

вже апеляция на трибуналъ закрочила, которая не только sprawy, на першомъ пункте стоячие, але и екзекуции задерживаетъ: прото судъ узнаваетъ, ижъ шкрутиния безъ стороны позваное вывожена быти не можетъ (Володимир, 1592 АрхЮЗР 1/I, 331).

3. (кого, що) Зберігати, утримувати, заховувати: кгда ся добре порахуете, ничего... потешнейшого пожедати себе не можете, надъ тую светую единость стародавнее... веры, которая милость, згodu и покой // сполный межи народами заде́рживае́тъ и помножае́тъ (Варшава, 1596 АрхЮЗР 1/I, 503-504); одна церковъ быть не можетъ на земли, коли одного справѣцы не мае́тъ, который бы одну веру заде́ржива́лъ... // и ростырки християнѣские поровнывалъ и едналъ (Вільна, 1597 РИБ XIX, 236-238).

4. (кого) (вести певним чином) триматися: Ѡ(т)сѣл' трѣзва мѣжнѣ, ѡсторо́жнѣ, и пѣлнѣ мае́тъ себе заде́рживати и хова́ти (Вільна, 1627 Дух.б. 28).

Див. ще **ЗАДЕРЖАТИ, ЗАДЕРЖОВАТИ.**

ЗАДЕРЖИВАТИСЯ дієсл. недок. (бути, залишатися де-небудь, довше, ніж можна, потрібно) затримуватися, задержуватися: и естли бы межи ними и тые были, которые Очаковъ бурили, ты бы ихъ на то приводилъ и намовлялъ, жебы они въ замкахъ нашихъ тамошнихъ Украинныхъ не задерживаючися и не мешкаючи, шли просто до замку нашего (Рудники, 1561 АЮЗР II, 156-157).

Див. ще **ЗАДЕРЖАТИСЯ.**

ЗАДЕРЖОВАНЄ, ЗАДЕРЖОВАНЯ, ЗАДЕРЖАВАНЬЄ с. 1. Затримування, стримування: понева́жъ а то незгѣла але с кондиціею, тѣе позволе(н)є з' стороны церемѣнѣй оучинилъ до котѣрой кондиціи, якъ са емѣ захѣчетъ ѡ(т)кѣнѣти боуде́тъ мо́глъ, зада́вши имъ ...хота то, же сполѣчности с костѣломъ рѣмѣскимъ прѣшкожаѣютъ, довѣдачи // того тымъ, же для заде́ржован'ѣ ихъ быва́нѣя в' церкѣвахъ, да́вныє члѣнки рѣмѣского костѣла хорѣ...

натса, али всѣ наши церемонїи пойдѣтъ по(д) лаѡѡ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 42 зв.-43).

2. Зберігання, заховування: Хтожъ не видить же и теперъ задержаваньемъ межи нами згоды и мл(с)ти вноутрней панство его к(р)м(л) оутвержатиса бѣде(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 220).

3. (невѣдпущення провин) нерозгрішення: въ метафорѣ ключовѣ... нѣчого ся иншого не таить, только влада вязаня и розвязаня, то есть отпушаня грѣховъ и задержованя (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 404).

Див. ще ЗАДЕРЖАНЄ, ЗАДЕРЖИВАНЄ.

ЗАДЕРЖОВАТИ, ЗАДРЪЖОВАТИ, ЗАДЕРЖЕВАТИ, ЗАДРЪЖАВАТИ *дієсл. недок.*

1. (перешкоджати рухові кого-, чого-небудь, не відпускати) затримувати, задержувати; спиняти: и пришѣли. ажъ до него и задръжовали его абы ѡ(т) нихъ не ѡ(т)хожалъ (1556-1561 *ПС* 226 зв.); народове глѣдали его, и пришѣли до него, задръжовали его абы ѡ(т) ни(х) ѡ(т)хбжалъ (XVI ст. *УС Літк.* 14); Што єсть моцнѣйшее на(д) морє, а еднѣкъ малый пѣсокъ непогамовандю его навѣлность задрѣждеть и ѡ(т)-кидѣеть (Київ, 1625 *Злат.Н.* 128 зв.); Якъ бовѣмъ въ бѣганю ѡ заводѣ, бѣгдчи вѡзомъ а одинъ дрдѣгого выпережаючи, гамдеть и задрѣждеть доганѣючого, жебы не выбѣгъ и Пѣлмы звѣта(з)ства не ѡдѣржалъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 11); *Образно:* ѡ(т)кривѣеться бовѣмъ гнѣвъ Бжїи на всакѣю незбѣжность и несправедливостъ лю(д)скѣю, котѣрыи правдѣ несправедливе задрѣждю(т) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 270);

(кого) (примушувати залишатись на певний час) затримувати, задержувати: розкаждѣмы соураве, абы таковы(х) людей задержовали, и ѡныхъ листы еслибы якїе мѣли до на(с) ото(с)ла(в)ши, до науки нашей въ доброй опатрности ховали (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 209).

2. (кому що) (не віддавати своєчасно, у термін) затримувати: заслѣдъ и юркгелтѣ, або заплаты нѣкомѣ не заде(р)ждѣмо, бо хто задрѣждеть заплатѣ, ровный мовитъ, и одинъ сѣдъ подыимдѣтъ зъ доброволнымъ мѣжобойцою

(Київ, 1637 *УС Кал.* 73 зв.); Въспріємлю: Прїймѣю, знѡвѣ прїймѣю,... взѣемъ прїймѣю,... ѡ(т)бираю, задрѣждю, якѡбы прѡтивъ прїймѣю (1627 *ЛБ* 23).

3. (що) Зберігати, заховувати, утримувати: Абы те(ж) до фѣндова(н)ѣ капитѡулы, при церквахъ греческой релѣи прїйти могло, жебы са тымъ болшей хвала бжѣа помножала, и ра(д) црѣ(в)ный тымъ лепѣи задержовалъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 38); а прѣто ты сѣноу наймїлшїй, я яко ѡ(т)цѣ котѣрый кролюю, и пѣнство тобѣ задрѣждю, тебе кролѣвство держати наоучаю таѣ бовѣмъ и кролѣвство здѣбѣть и кролювъ несмертѣльное пѣматъки... чїнить (Острог, 1614 *Тест.* 134); Абѡвѣмъ съ того всѣ речи, и въ него, яко ѡсѣченѡе слѡво повѣдаѣ(т). И тѡй // тѣды такѡвый и такъ великїй мѡви(т), держѣмо, тѣестъ моцно задрѣждѣмо, штѡ на(м) Бѡзскимъ зражѣнїемъ ѡбѣвѣно єсть ѡ(т) Стои Тр(о)ци (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 206-207); Такъ дла пѣршихъ двѡхъ причїнъ, зацности Кр(с)та, и налѣжности оупомїнкѣ... хѣтъ мою ...моглъ ѡсѣдчїти,... жебысь... самъ при ѡ(т)чїстой своѣй Вѣрѣ зоставѣти, и По(д)дѣныхъ въ тѡйже задрѣжавѣти рѣчилъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 269).

4. (що) Спиняти, ліквідувати: А ижъ звѣчай той лѣкарѡве маюють, же не пѣрвей починаюють хорѡбѣ лѣчїти, але причїнѣ хорѡбы забѣгаюють, и тѣю пѣрвей задрѣждѣють (Київ, 1637 *УС Кал.* 108).

5. (кого і без додатка) Стримувати: гѡтѣ(т) дїавѡ(л) ѡ(т)щепенства и розрѣхи межи лю(д)-ми, абы ты(м) ла(т)вѣ(и) прина(т) бы(л) гды прї(и)де(т)... тепѣ(р) вѣдаѣте штѡ его задрѣждѣ(т), але ѡкаже(т)са гды его ча(с) прїйде(т) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 100); ѣтолѣю: Гамѣю, повстагаю, оусмѣраю, задрѣждю (1627 *ЛБ* 142).

6. (не прощати, не відпускати провини) не розгрішати: Тутъ божественный сей учитель ясне о skutку ключей тыхъ вѣдати даѣтъ, же не иншее штѡ суть, только грѣхи отпушати и задержовати (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 404).

Див. ще ЗАДЕРЖАТИ, ЗАДЕРЖИВАТИ.

ЗАДЕРЖОВАНИЯ див. **ЗАДЕРЖОВАНИЕ**.
ЗАДЕРЖОВАТИСЯ, ЗАДЕРЖОВАТИСА,
ЗАДЕРЪЖОВАТИСЯ дієсл. недок. 1. (чим)
(примушувати залишитися на певний час) за-
тримуватися: по взятю свѣтлости Дѣа сѣго,
та(м) живѣчи остѣтокъ живота своего кончѣтъ,
бовѣмъ тамъ Бѣзства свѣтлостѣю задѣржѣтѣся
(Вільна, 1627 Дух.б. 9).

2. Існувати, співіснувати: Імя Тому, Котѣ-
рый есть безъ почѣтку, Отецъ, а началу – Сынъ,
а по початку – Духъ Святѣй: а прирѣжене
тѣмъ трѣмъ одно – Богъ, а самѣя еднѣсть –
Отецъ, отъ Котѣрого и до Котѣрого стягѣю-
чися, не ѣжъ бы злучѣючися, але задѣржуютѣ-
ся (Острог, 1598 *Ист.фл.соб.* 451).

3. Стримуватися: Ошаєвѣюса, или ошаєю-
са: // Повстагѣюса, задѣржѣюса, позбывѣю-
чого (1627 ЛБ 154-155).

4. (на кім) Затримуватися, зосереджуватися,
спинятися: В чомъ мы яко отецъ з сынами...
(с)мире(н)но постѣпѣючи а сѣровѣстю пра(в)-
ною и наказами на прѣстѣпающи(х) зако(н), за-
дѣржѣючися: пише(м) до васъ яко до сыновъ
на(м) послѣдшны(х)... абысте... в то ве(з)рѣли
жебы до таковы(х) шкара(д) справы це(р)ков-
ны не приходили (Путятинці, 1634 ЛСБ 522,
1).

Див. ще **ЗАДЕРЖАТИСЯ**.

ЗАДЕРЖЫВАТИ див. **ЗАДЕРЖИВАТИ**.

ЗАДЕРЪЖАНЬЕ див. **ЗАДЕРЖАНЕ**.

ЗАДЕРЪЖАТИСЯ див. **ЗАДЕРЖАТИСЯ**.

ЗАДЕРЪЖАТЬ див. **ЗАДЕРЖАТИ**.

ЗАДЕРЪЖИВАТИ див. **ЗАДЕРЖИВАТИ**.

ЗАДЕРЪЖОВАТИСЯ див. **ЗАДЕРЖОВА-**
ТИСЯ.

ЗАДЗВОНИТИ див. **ЗАЗВОНИТИ**.

ЗАДИВЕНЕ, ЗАДИВЕНЬЕ с. Здивування:
Вчѣсне, здѣстѣмисѣ, вѣ бѣое зѣ Бѣжѣстве(н)нымъ
Ап(с)ломъ ѣзѣковѣмъ, мнѣ... Бо(з)скими недовѣ-
домыми // сѣдѣбѣми изѣстѣплѣннѣмъ задивѣнѣ
пришѣдши, заволатѣ, ѡ глѣбинѣ богѣтства, и
прѣмѣдрѣсти, и рѣзѣма Бѣжѣа (Вільна, 1620 *См.*
Каз. 2-2 зв.); Приходить намъ возлюбленные

жалосне присмотрѣючися постановѣню Епис-
копѣмъ вашей Прѣмыское зѣ великимъ задивѣ-
нѣмъ оными вѣ Евангелѣмъ положеными сло-
вами заволатѣ (Київ, 1634 *КМПС* I, дод. 555);
знѣгла рѣчъ нѣвѣю и неспѣдѣванѣю обѣчивши,
вѣ задивѣнѣе пришовши, не стрѣвожилися и не
перестѣрашили (Київ, 1637 *УС Ка.* 155); Пѣлѣ-
ности потреба велѣкой вѣ слѣдѣа(н)ю, и рѣзѣсѣдѣ-
ла(н)ю грѣхѣвѣмъ кѣюющѣгѣса, спѣчатѣдъ а(ж) до
ко(н)ца, бы тѣ(ж) и на(н)тажшыѣ были, не ма-
е(т) зѣ себѣ показѣвати стрѣхѣдъ, ѣльбо задивѣнѣа,
ѣльбо обрѣдѣливѣсти (Лѣвѣив, 1645 *О тайн.* 90).

Див. ще **ЗАДИВОВАНА, ЗАДИВОВАНА-**
СА.

Пор. **ЗАДИВИТИ**.

ЗАДИВЕНЬЕ див. **ЗАДИВЕНЕ**.

ЗАДИВИТИ дієсл. док. (кого) Здивувати:
“Пою и воспою Господѣви”, мѣвить прѣрокъ, не
и жѣ бы задивити хотѣлъ слышачихъ, але Богъ
вѣдающѣму скритѣсть сердѣчную кѣдѣ повѣ-
даѣтъ (1603 *Пит.* 80).

ЗАДИВИТИСЯ див. **ЗАДИВИТИСЯ**.

ЗАДИВИТИСЯ, ЗАДИВИТИСА, ЗАДИ-
ВИТИСЯ дієсл. док. (чѣму і без додѣтка) Зди-
вуватися (з чѣго і без додѣтка): Обѣчивши то
патѣрѣарха, задивѣвѣлися непомѣлоу, велѣмѣ бѣлъ
жѣалѣстенѣ, и(ж) са дѣлъ одвести исѣдѣоровымъ
слѣбѣамъ (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 35 зв.); ви-
де(л) е(с)ми тѣю невѣ(с)тѣу пѣанѣю кро(в)ю... и
ѣбачи(в)ши е(с)ми задивѣ(л)са дѣиво(м) вели-
ки(м) (XVI ст. *КАЗ* 643); Та(м) жѣ то(т) голѣу-
бе(ц) ... почавъ ѣ вѣши носѣмъ шпыра(т) шука-
ючи пѣшѣеници... што бачѣй людѣи а (з)влѣща
наро(д) простѣи задивѣ(в)шисе тѣму велѣми пы-
тали єго што то за голѣу(б) (поч. XVII ст. *ЦНБ*
476 П/1736, 51); и бѣло чѣмѣса присмотрѣти
и задивѣти знаменѣто(и) справѣ Прѣч(с)тои Бѣцы
(Київ, 1627 *Тр.* 682); Hlian, obernisia, stan, zadi-
wisia (1648 *П. про Пот.* 201).

Див. ще **ЗАДИВОВАТИ, ЗАДИВОВАТИСА**.

ЗАДИВИТИСА див. **ЗАДИВИТИСЯ**.

ЗАДИВОВАНЫЙ дієприкм. у знач. прикм.
Здивований, задивований: задивованный султанъ

Махометь на-тыхъ-мѣсть шлетъ по патріарха и чюдо такое видѣти прагнетъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 471).

ЗАДИВОВАНЬА *див. ЗАДИВОВАНА.*

ЗАДИВОВАНА, ЗАДИВОВАНЬА *с.* Здивування: Прѣто пр(о)ркъ, з великимъ задивованамъ радѣючи са въ доухѣ, о неї выпіетъ, мѡвачи ста церкви твоа бже, и дивна въправдѣ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 51); жадное похвалы не естъ гѡдно, нѣ выславована, а́нѣ задивована (Київ, 1637 *УС Кал.* 872); до задивованья приходи-ти – дивуватися: не маю́т тѣды бра́тіа до задивованья приходи́ти, же ѡ(д) нѣкоторыхъ оутісканы бываю́ть (Вільна, 1627 *Дух.б.* 247).

Див. ще ЗАДИВЕНЄ, ЗАДИВОВАНАСА.

Пор. ЗАДИВОВАТИ.

ЗАДИВОВАНАСА *с.* Здивування: оле! ѡ(г), гай, гай, гай. задивова(н)аса Сло́вко то́е (1627 *ЛБ* 151); до задивованаса привести – здивуватися: привѣль ихъ Г(с)дѣ, якъ потѡмъ Ап(с)ла Петра риболо́ва, мно́гихъ рыбъ з' росказана егѡ заки́неною сѣти оуловленіемъ до задивована са привѣль (Київ, 1637 *УС Кал.* 855); до задивованаса побудити – здивуватися: розмѣною своєю ѡ(т)повѣдю, весь наро́дъ, при нѣмъ на тогъ часъ бѣдѣ́ть, до задивованаса побѣдѣ́ль (Київ, 1637 *УС Кал.* 505).

Див. ще ЗАДИВЕНЄ, ЗАДИВОВАНА.

Пор. ЗАДИВОВАТИСА.

ЗАДИВОВАТИ *дієсл. док. 1.* (кого) Здивувати, вразити: данійла... цоу(д)но́сть задивова́ла, ко́торый хота́чи ѡ́ндю цоу(д)но́сть вѣповѣдѣ́ти, и ненайдо́ючи межи ма́те́ріа́ми подо́бе(н)ства, до зо́лота(р)ско́еса ро́боты оутѣ(к) (Острог, 1607 *Лѣк.* 63).

2. (чому і без додатка) Здивуватися (з чого і без додатка): где кгда задивовавши поменены их милость панове приятели пытали: “што бы то было? мы тутъ на терминъ назъначоный вже з венцомъ од... пана Бранского приехали, – такий респонсъ одънесли: “их милости в дому не маешъ, не казали до дѣвора никого пусчати” (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 8/III, 598); а хс оуставъ-

ши запрѣтивъ мѡроу и вѣтрѣ и оучиниласа ти́хость великаа, члѣци... томоу задивова́ли (1645 *УС* №32, 89 зв.).

Див. ще ЗАДИВИТИСЯ, ЗАДИВОВАТИСА.

ЗАДИВОВАТИСЕ *див. ЗАДИВОВАТИСА.*

ЗАДИВОВАТИСА, ЗАДИВОВАТИСЕ

дієсл. док. (чому і без додатка) Здивуватися (з чого і без додатка): А оные дей гости тому се барзо, жемъ се дей на твари зменилъ, задивовали (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 489); кто бѣдетъ мѣмо иды попри црковѣ твою задивовавши́са, боудетъ са звѣдоваль, чомѣ такъ гѣ бѣ оучиниль (XVI ст. *УС* № 29519, 204); оукажѣ имъ ижъ бѣ са рѡди(т) в ста́йни... и томѣса неха́й задивѡ(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 3 зв.); кгда́са таковы́е чю́да ста́ли, всѣ са томоу задивова́ли (Острог, 1607 *Лѣк.* 23); Сла́ва въ вышнихъ: з' Аггами заспѣва́вши, А с' Пастѡ́ха-ми чю́дѣ са задивова́вши (Львів, 1616 *Бер.В.* 91); По нѣмъ те́жъ задивѡ́йса ижъ нетѡ́лко ста́рый вѣ́къ мно́жилъ Богатыре́въ, лечъ и на(ш) не-ста́лы(й) (Київ, 1632 *Євх.* 301); сѣ́тъ Гдѣ сава-ѡѣ; по́лны сѣ́тъ Нѣ́са и земла; сла́вы егѡ, и задивѣ́етъса дѡ́ша пра́ве(д)ны(х) сла(д)комѣ пѣ́нью ихъ (Чернігів, 1646 *Перло* 162 зв.).

Див. ще ЗАДИВИТИСЯ, ЗАДИВОВАТИ.

ЗАДИЛОВАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. (призначений для дилування) задилований:* д грошѣ за дошки задилованы́и на дылованя (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 4 зв.).

ЗАДКОМЪ *присл.* Наприкінці: задкомъ ро-
swema parte (*Уж.* 1643, 50).

ЗАДЛЯ *прийм. (з род.) (виражає відношення причини)* задля, через: гды(ж) мы то бгѣ на ѡфѣрѣ даровали, а поневаж часо(м) ты(м) не е(ст)... повѣрены(м) ведлѣ(г) ѡбѣтници нѣ́ое ѡ(т)дано, а то задля то́е(и) причины, и(ж) не сѣ(т) ты́е рѣчы зе вши(с)тки(м) докладо(м) зготованы (Устя, 1634 *ЛСБ* 521, 1).

ЗАДНИЙ, ЗАДНІЙ, ЗАДНІЙ, ЗАДНИ *прикм. 1.* (який знаходиться, міститься і т.ін. позаду, ззаду) задній: ма(р)ти(н) Ѳе́дорови(ч)... ко(н) по(д) ни(м) тиса(в) нога за(д)няя бела

пе(т)но (1567 ЦБ Лит. 16, 3, 89 зв.); виде(л) есми... на клѣбе в ноги за(д)неє левое раны з лѣка стреленые (Володимир, 1575 ЖKK I, 61); ковалеви ѿ(т) возѣ и ко(л) за(д)нѣх и кованя и кляме(р) з̄ гр(ш) м̄с (Львів, 1592 ЛСБ 1037, 43); па(н) Я(н) Се(р)хове(ц)ки(и)... при(с)ла(л) клячѣ... ноги за(д)ние выше(и) копыта обе(д)-ве белые (Житомир, 1605 ЦДІАК 11, 1, 4, 45 зв.); И якъ жеглѣръ албо штѣрникъ презъ море хотачи оуправити Коравель, не на передней части корабля але на задней при маштѣ оуѣдаётъ: такъ члѣкъ презъ море тѣе жѣтѣа бѣрное, ѡкрѣтъ живота свѣгѣо оуправити хотачи, не при Пѣматѣ ѿ прѣдкахъ, своихъ... не хѣй оуѣдаётъ (Київ, 1625 Коп.Ом. 167); задни – retrorsus (I пол. XVII ст. Своб. 25); задній прохѣдъ див. ПРОХОДЪ.

2. У знач. ім. ж.р. задняя – (частина тіла людини нижче спини) зад, сідниця, діал. задниця: nates, задница, задняя (1642 ЛС 278).

3. У знач. ім. с.р. мн. задняя – колишне, -ого; минуле, -ого: послѣшаимо, што реклѣ стын ап(с)лѣ павелѣ, задная забываимо, а на прѣд-ная приготовмоса (1489 Чет. 296 зв.); Вѣдишъ... на якѣмъ мѣцно(м) фѣлѣри поставилъ... То(и)... ѡбѣчи(л)... доко(л) зрѣнѣцѣ... мае(т) простовѣти... котѣры(и); за(д)ная забываа, а на прѣ(д)ная простираѣса, спѣшачѣса до замѣреного заклѣдѣ небе(с)наго... з надѣєю визнаваѣшъ: по(д)виго(м) дѣбри(м) по(д)виза(х)са (серед. XVII ст. Кас. 73).

4. У складі мікротопоніма задняя Коца: бояры мещаны... наеха(в)ши на кгрѣ(н)т мо(й) по(д) поде(р)ты(м) и по(д) за(д)нею кощею и по(д) татариновы(м) болото(м)... на двѣ тисѣчи дерева порѣбали (Житомир, 1605 ЦДІАК 11, 1, 4, 44 зв.).

ЗАДНИ див. ЗАДНИЙ.

ЗАДНИЦА¹, ЖАДНИЦА ж. 1. Околиця: рѣка г(с)дна ѡбѣжѣласа надъ азѣтчаны и гѣбѣлѣ ѣхъ: и заразилѣ на таѣмномъ мѣстѣ, задниці азѣта и гранѣцы егѣо (серед. XVII ст. Хрон. 202 зв.).

2. Сідалище: оучинѣте подобѣнства зъ жадницѣ вѣшихъ, и подобѣнства мѣхъ, котѣрыи показѣли зѣмлю вѣшѣ (серед. XVII ст. Хрон. 203 зв.).

3. (частина тіла людини нижче спини) зад, сідниця, діал. задниця: podex, задница (1642 ЛС 319).

Див. ще ЗАДОКЪ.

ЗАДНИЦА² ж. Заповідь: вы есте оучинѣли то все злѣе всѣкожѣ не ѿ(т)стѣпѣйте ѿ(т) задницѣ г(с)днихъ, але слѣжіте г(с)дѣ зо всегѣо ср(д)ца вѣшегѣо (серед. XVII ст. Хрон. 211).

ЗАДНИЙ див. ЗАДНИЙ.

ЗАДНИЙ див. ЗАДНИЙ.

ЗАДОКЪ ч. 1. (частина тіла людини нижче спини) задок: чѣли не розоумѣете, ижъ вѣсе шѣто вѣходи(т) вѣ оуста вѣ чрево вѣмѣщае(т)са и за(д)кѣ(м) исходи(т) (1556-1561 ПЄ 70); Заднаа: Хребѣтъ, задѣкъ (1627 ЛБ 163).

2. Лише мн. задки – (місце за дворами, позаду будинків) задки: панѣ воевода ограничилѣ и таковою границою описалѣ: ... ѿтѣ борѣчка на Перепеличѣ долину и чрезѣ гѣстинецѣ Триполскѣй, тою долиною простуючи вѣ Лыбедѣ... ѿгѣоль лыбедѣю нанизѣ, на – задки (Городно, 1568 АЗР III, 146).

Див. ще ЗАДНИЦА¹.

ЗАДОЛЖЕННЫЙ дієприкм. у знач. прикм. Заборгований, діал. задѣвжений: Дѣлженѣ есмѣ: Повѣненѣ есте(м), албо задѣлженный естемѣ (1627 ЛБ 31).

ЗАДОЛЖИТИ дієсл. док. Заборгувати, діал. задовжіти: панѣ Путошинскѣй... вже вѣ Сутѣсцы былѣ все выbralѣ и спустѣшилѣ, по корчмахъ вѣ Браславлѣ, вѣ Немерѣе и у Вѣнѣицы задолжилѣ, дворѣ мой вже былѣ выелѣ, спустѣшилѣ (Луцьк, 1579 АрхЮЗР 3/1, 9).

ЗАДОЛЖИТИСЯ див. ЗАДОЛЖИТИСЯ.

ЗАДОЛЖИТИСЯ, ЗАДОЛЖИТИСЯ дієсл. док. (стати боржником) заборгуватися: пришѣдчи мнѣ у великий впадокъ и недоста-токъ для долговѣ моѣхъ, котѣрымѣса есми для... князя Януша // Жеславского, достава-

ючи на потребу его милости пенезей, задолжилъ,... просиль есми князя Костентина... абы... тую суму пенезей... уистиль и записаль (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 134-135); подданные его милости пана моего, Викторинские... не мало задолжившиися подданным сусидом своим, зо имени его милости пана моего Викторина утекли проч (Луцьк, 1575 *АрхЮЗР* 8/VI, 419); а хотямъ быть што на potrzeby церковные,... задолжилсе... за вѣдомостью и листовнымъ позволеніемъ Его Королевское милости, нѣкоторые имѣня... арендовавши певнымъ особамъ и тые долги поплативши, а остатокъ тыхъ пенезей... зъ собою есми взялъ (Краків, 1595 *АСД* I, 197); зошлися до него вси которыи были бѣдны, и которыи се были задолжили, и в горкости ср(д)ца (серед. XVII ст. *Хрон.* 228).

ЗАДОСИТЬ, ЗАДОСЫТЬ *присл. (достатньо)* задосить: С тоижь сѣмы игнатови го(л)дышови вчинилося задоси(т) при тѣ(м) же чикѣ(л) васи(л) вырѣкае(т)ся вѣчнѣ и с по(м)ки(!) своими (Одрехова, 1644 *ЦДІАЛ* 37, 2, 54 зв.); **задосить мѣти** – задовольнитися чим-небудь, з чого-небудь: Рекль емоу филипѣ гѣ оукажи намъ ѿ(т)ца, а то боудемо за досить мѣти (1556-1561 *ПЄ* 411 зв.); **задосыть учинити** (кому) – (відповісти якоюсь дією на щось заподіяне) відплатити: Вшеляко ся, за творцемъ своимъ земстити: И Богобуйцамъ задосыть учинити (Львів, 1630 *Траг.п.* 162); **задосить чинити** (чому) – дотримуватись (чого): Стаа востѣчнаа црковъ задѣситъ чина чи росказанію Хр(с)товоу: Пійте ѿ(т) неа вси, чаши крѣви Хр(с)товой люде(м) мѣрски(м) не борѣнытъ а костѣлъ захѣдныи,... кѣлих ѿ(т)наль ѿ(т) посполітогѣ нарѣдѣ (Київ, 1621 *Кон.Пал. (Лв.)* 24).

ЗАДОСЫТЬ *див. ЗАДОСИТЬ.*

ЗАДРАТИСА *дієсл. док. (з ким) (почати сварку, війну)* посваритися, задертися, задратися: есмѣ же народъ якій потѣжный з рѣвнымъ собѣ задерѣтъса, то ѣсть, Крѣль зъ крѣлемъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 159).

ЗАДРЕМАТИ *див. ЗАДРѢМАТИ.*

ЗАДРЖАТИ *див. ЗАДРЫЖАТИ.*

ЗАДРИЖАТИ *див. ЗАДРЫЖАТИ.*

ЗАДРѢЖАВАТИ *див. ЗАДЕРЖОВАТИ.*

ЗАДРѢЖАНЄ *див. ЗАДЕРЖАНЄ.*

ЗАДРѢЖАТИ *див. ЗАДЕРЖАТИ.*

ЗАДРѢЖАТИСА *див. ЗАДЕРЖАТИСЯ.*

ЗАДРѢЖОВАТИ *див. ЗАДЕРЖОВАТИ.*

ЗАДРЫЖАТИ, ЗАДРЖАТИ *дієсл. док.*

(від певних емоцій) задрижати, затреміти: молодець... задрыжа(л) заплака(л) горько (1489 *Чет.* 194 зв.); а црѣ встѣвши задрыжалъ, и(ж) перестрашенъ былъ Страхомъ великы(м) (XVI ст. *УЄ* №29519, 163); Милыи мои стягнулъ естъ руку свою сквозе дирю, а брюхо мое задрыжало естъ зъ дотѣкненія его (поч. XVI ст. *Песн.п.* 53);

(задви́гати, заколиватися від гулу, трусу і т.ін.) задрижати: двѣри... нб(с)ныѣ ѿтвѣратса, и задрыжа́тъ фѣдамѣнѣта земли (Острог, 1607 *Лѣк.* 51); Грѣмъ бѣвѣмъ бѣлъ страшний, же ѿ(т) гѣлосѣ егоу земла задрѣжала (Київ, 1625 *Сур.* 125).

ЗАДРѢМАТИ, ЗАДРЕМАТИ *дієсл. док.*

Задрѣмати, закуняти: тѣѣ котѣрыѣ в рѣда(х) працѣючи те(р)патъ моукѣ великѣю, и кг(д)ы по велики(х) працо(х)... задрѣмлю(т), и присни(т)са имъ во снѣ же в рѣскоши... соу(т). встѣвши жа(д)ное с того сноу потѣхи нѣ маютъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 37); Нехай не задрѣмле(т) котѣрый та стережѣтъ (Київ, 1620-1621 *МКСВ* 36); *Образно:* Зане же устремилася от святыхъ Афонскихъ горы монастыря Ксенова братия ити в предѣлы жительства вашего христіюбїя, не здало ми ся задремати недбальствомъ во еже не посѣтити вас словомъ начертательнымъ в хартии (бл. 1610 *Виш.Посл.Лв.бр.* 232).

ЗАДУМАТИСА *дієсл. док. (поринути в роздуми)* задуматися: в ѿ(д)нѣмъ оуглѣ сѣдѣлъ, задѣмавшиса и оупѣвшиса (Вільна, 1627 *Дух.б.* 75).

ЗАДУМѢВАНЄСА *с. (смп. zadumiewanie się) здивування:* Издѣмѣніѣ: Забы(т)ѣса, задѣмѣва(н)ѣ са, зѣжахнѣнѣ са (1627 *ЛБ* 47).

ЗАДУМѢТИСЯ дієсл. док. (стп. *zadumieć się*) здивуватися, діал. здумітися: ω(т)повѣдѣлѣ: Здаѣтмиса ѡж' ω(т) пороженѣ мбегω маю лѣтъ чотырѣдесѣтъ и па(т), нашо задѣмѣлса Кролѣвичѣ, вѣдачи старца семдесѣтолѣтнѣгоω (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 943).

ЗАДУШАТИ дієсл. недок., перен. (що) (не давати можливості виявлятися) приглушувати: а то тыи которыи соу(т) в' трѣню засѣяни. коли оуслыша(т) слово а троскана сего свѣта и прелестѣ бога(т)сѣтва, и дроугы(х) похотѣи. в'ходачи задоушаю(т) слово, и бес'пло(д)но бывае(т) (1556-1561 *ПС* 140 зв.).

Див. ще **ЗАДУШИТИ**.

ЗАДУШЕЄ див. **ЗАДУШІЄ**.

ЗАДУШЕНЪЄ с. Задушення, умертвлення: толко зле есмо учинили, жесмо его не обвисили по задушенью: розумели бы братѣя, же ся самѣ обвесилѣ (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 505); пан Криштофѣ Харлинскій... узналѣ, же не смертю прирожоною, але через задушенъє и замордоване брат его с того света зшол (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР* 8/III, 513).

Пор. **ЗАДУШИТИ**.

ЗАДУШИТИ дієсл. док. 1. (кого і без додатка) Задушити, умертвити: обачилем брата моего... овшем окрутне замордованого и задушеного (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 494); а тамѣ мало што змешкавши, небожчика... окрутне задушила и задавила и з живого мертвого учинила (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР* 8/III, 508); *Образно*: а которое [сѣма] пало межи те(р)нѣемъ, тыи которѣи слыша(т) а пото(м) ω(т) старана велѣкого бѣгѣтства и роскоши сегосвѣтнеи постѣпаю(т) и бываю(т) задѣшени и ω(т) пожѣ(т)кѣ не приноса(т) (к. XVI ст. *УЄ* №31, 204).

2. *Перен.* (що) (не дати розвинути, рости на повну силу) задушити, заглушити: А дрѣгое [сѣма] пѣло посре(д) те(р)на и поспѣлѣ вѣрос(т)ши те(р)нѣе задѣшило є (Київ, 1637 *УЄ* *Кал.* 120).

Див. ще **ЗАДУШАТИ**.

ЗАДУШИТИСЯ дієсл. док. Задушитися. *Образно*: Тѣмъ спѣсѣбомъ и дѣша в' пропасть

тѣмностей, и глѣбѣость смѣрти впѣлаа, задѣшѣласа, и мѣртва єсть Бѣгѣ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 100).

ЗАДУШІЄ, ЗАДУШІЄ, ЗАДУШЕЄ с. (*цсл.* задоушие) (пожертва для спасіння душі) благодіяння: оучинили єсми и вѣзадоушіє (!) святопочивших предковъ и родителеи наших и за наше здравіє и спасеніє и за здравіє и спасеніє госпожди нашеи, марїи (Сучава, 1503 *Cost. S.* 259); Сѣ азъ... Стефан Воевода... знаменито чиним... ωже бл(а)гопроизволи г(оспо)д(ст)во мы нашим бл(аг)ым произволеніємъ и чистым ...срдцемъ... и оучинили єсмы кѣ (!) зад(ѣ)шіє св(ѣ)топочивших предковъ дѣдовъ и родителеи наших и за наше здравіє и сп(а)сеніє (Гирлов, 1519 *ДВВ* II, 1); єще бы(л) да(н)... мона(с)-тири... село на имѣ стѣпканіи... сѣ шазами и стѣпами и вѣ задѣшеє дѣдо(в) и прѣдѣдо(в) наши(х) (Сучава, 1570 *DIR "А" XVI*, т. II, фоток. 242).

ЗАДУШНЫЙ прикм. (призначений для спасіння душі) заупокійний; благодійний: Вѣнцѣ Єретѣковѣ, и любопытныи, тѣестѣ, цѣкавыи поваѣгѣ того задѣшного набоженства оувѣда(в)ши, рѣвно з на́ми бное абы почитѣли, а правѣвѣрныи оутвѣ(р)же(н)є и потѣхѣ мѣти могли (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 147); **задушный день** див. **ДЕНЬ**.

ЗАДЪ ч. 1. (задня частина, сторона чогонебудь) зад: позираи на стѣя иконы со страхомъ и какже на задѣ сего пише(т). ба боиса (1489 *Чет.* 286); фѣло(н) шка(р)латного га(т)ласу... на задѣ фѣкгура гафтованая сто(и)... ва(р)вары (Львів, 1637 *Inv.Усп.* 521); оучинишѣ сѣ столповѣ: и засѣ иншіа два, которыи на оуглахѣ нехай бѣдѣтъ постановлены на задѣ наметѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 103 зв.).

2. (частина тіла людини нижче спини) зад: кого тра(с)ца дрѣжи(т). то оувари чо(р)нобы(л) тѣпло пии. кды має(т) оухопити. то выиде(т) блюватиною а(л)бо задо(м). єдно даваи пити наше (XVI ст. *УГ* фоток. 11); Тогды дей тамѣ зрадца // ...брата моего сѣ подѣ выхода дѣроу зѣ аркабѣза чотырма кѣлами зѣ долѣ вѣ

зады пострелилъ, с которыхъ дей ранъ трѣдно маеть быти живъ (Луцьк, 1564 *АС VI*, 231-232); Ян Пресмыцкий... раны свои мне оказывал, которыхъ я огледал и видел есми: одну рану на заде, на крыжу, ниже пояса (Володимир, 1568 *АрхЮЗР 8/III*, 165); Чрѣсла: Бѣки, бѣдра. чрѣсла, на прѣдѣ, обѣстѣа же на задѣ, а обѣи пѣхотное явлѣаю(т) (1627 *ЛБ 157*);

(частина тулуба тварини, протилежна голові) зад: виде(л) есми...//... ѿ коня сивого на заде ѿ стегъне ранѣ з лѣка стреленѣю (Володимир, 1575 *ЖКК I*, 60-61); Гавеѡнъ, или Гавѡн(н): хребѣ(т) задѣ, або вынѡше(н)е егѡ (1627 *ЛБ 197*); Аггль Бжій... тѣмъ гакѡмъ взѣвши слѣгѣ антѣхристовѣ за шѣю ведѣтъ по(д)лѣ конѣ, з ѿстѣ кѡнскихъ; ѡгнь сѣрчаній пѣлѣтъ, а задѣ змѣѣ ядовѣтаѣ гризѣтъ, и кѣсѣтъ и мѣчитѣ (Чернігів, 1646 *Перло 141*).

3. Спина: моисѣи... оувидѣлъ того што егѡ за(д) видѣлъ. оу старомъ зако(н)ѣ на синаиской горѣ (1489 *Чет. 254 зв.*).

ЗАДЪРЖИВАТИ *див. ЗАДЕРЖИВАТИ.*

ЗАДѢВАТИСА *дієсл. док.* Сховатися: Задѣваласѣ цѣрица в комѡрѣ артаксе(р)ксовѣ есфи(р) вшѣдши (поч. XVII ст. *Проп.р. 272*).

ЗАДѢЛАТИ, ЗАДЕЛАТИ *дієсл. док. 1.* (кому що) (*завдати прикрощів*) вчинити, заподіяти: ѡзна(и)мѣмъ всѣмъ... якожъ принесѣса на(м) ѡ(т) бра(т)ства... лѣвѡвського... меща(н) лѡ(в)ски(х)... и прочі(х) на епскапа... Гѣдебна Болобана, ѡ мнѡгіе вины которые задѣлалъ бра(т)ствѣ... лѡ(в)скомѣ (пѣдѡбшачи тоѣ бра(т)ство) и школдѣю надѣкѣ проганѣючи и сѣченико(в) и(х) (Новгородок, 1594 *ЛСБ 267*); Розмайте дѣтѡкъ невѣннѣхъ, мордоуѡчи: ...Невиннѣтѡжъ, котрѣи бы мѣ задѣлѣли: Защѡбы слоушнѣ гѡрла свои подавали (Львѣв, 1616 *Бер.В. 82*).

2. (кому що) Передавати, приділяти: а дво-рище, на которомъ (был двор небожчика) дѣла моего пана Семена Полоза, (которые имена и дворище вышѣй) менѣны въ той сумѣ егѡ милости малжонкови моему заделати и нагороди-

ти и на часы пришлѣи и потомнѣи егѡ... имена вышѣй менѣныи замокъ и место Хабную... малжонку (сво)ему пану Щасному Харлинскому... на вечностъ записую (Луцьк, 1568 *АрхЮЗР 8/VI*, 226).

3. (на що) Заслужити (на що), заробити (що): король... того потребуѣ, абы се готовили... на тую послугу... ставили, презъ што у прѣная-нейшого короля... на ласку ку собе панскую значне заделаете (поч. XVII ст. *КЛ 89*).

Див. ще ЗАДѢЛОВАТИ, ЗАДѢЛЫВАТИ.

ЗАДѢЛОВАТИ, ЗАДЕЛОВАТИ *дієсл. недок.* (кому, кому що, кому чим) Чинити, робити, виконувати: а я въ тѣхъ всѣхъ потребахъ своихъ, познавши по вашеѣ милости вчинность и доброе захованѣе, завжды всѣмъ добрымъ задѣловати буду повинѣнъ (Киѣв, 1573-1579 *АСД I*, 153); за навеженѣе ласкавое, вѣмъ прѣятѣломъ мои(м) ласкавы(м) велице и пи(л)не дякѣю и вшѣляки(м) спосоѡ(м) стара(ти)се ѡ то будѣ, яко бы(м) тую хѣтъ вѣмъ прѣятѣ(л)ске ѡ(т)-дава(т) и заделовати мо(г) (Варшава, 1596 *ЛСБ 295, 1*).

Див. ще ЗАДѢЛАТИ, ЗАДѢЛЫВАТИ.

ЗАДѢЛЪ *ч.* Учинок, почин: Котѡрыѣ за-прѣтъ сѣ и ѡ(т)кѣндѣтъ сѣ Бѣга, запрѣны тежѣ и ѡ(т) нѣго бѣдѣтъ, и оуслѣшатѣ, яко сѣте оучи-нѣли, тѣкъ сѣ вамъ и сѣтанѣтъ: и задѣлѣ вашѣ, ѡ(т)данѣ бѣдѣ(т) на гѡловы вашѣ (Киѣв, 1637 *УС Кал. 342*).

ЗАДѢЛЫВАТИ, ЗАДЕЛЫВАТИ, ЗАДЯЛЫВАТЬ *дієсл. недок.* Те саме, що задѣловати: за такѣе ласки и хѣти Егѡ Милости всакѣю ѡдачность Егѡ Милости и потомѣствѣ Егѡ Милости поки жив будѣ, показывати и ѡчинность Егѡ Милости ѡчинностью всакою повинною, прѣятѣлскою,... задѣлывати не занѣхаю (Ка-мѣнь, 1571 *АС VII*, 380); А мы по(з)наѡаючи(и) то по вѣмъ таки(м) же спосоѡ(м) и мило(ст)ю бра-те(р)скою заделыва(ти) повинни (Вѣльна, 1591 *ЛСБ 181, 1*); Панѣ Богѣ всемогѣщѣи(и) за то вѣм(л) ѡ(т)платѡю бѣдѣтъ А я заслугова(т) и за-дѣлыва(т) таки(м) же и вшѣлякимъ и(н)шимъ

способомъ каждому зъ вм(л) естемъ готовъ (Дубно, 1593 ЛСБ 241).

Див. ще ЗАДЪЛАТИ.

ЗАДЪТИ, ЗАДЪТЬ *дієсл. док. (кого)* Подіти, задіти: у Васка дѣвку взяли и невѣдомо, где ей задѣли (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 101); Миско Слуханъ оповедавъ... тыми словы: “што дей мене Грицко з Дударкова обвинив о пса, яко бых я мев где задѣтъ” (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 11).

ЗАДЪТИСЯ *дієсл. док. (несподівано зникнути, сховатися)* подітисся, задітисся: на небѣ якіє(с) чуда ся показовали, и мѣся(ц) где(с) ся былъ задѣлъ ты(л)ко с по(д)по(л)ня а по(д)ливой ночи таки его не было в небѣ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 176).

ЗАДЪТЬ *див. ЗАДЪТИ.*

ЗАДЯЛЫВАТЬ *див. ЗАДЪЛЫВАТИ.*

ЗАЕДНО *див. ЗАЄДНО.*

ЗАЄДНО, ЗАЕДНО *присл. 1.* Разом; також, *діал.* заєдно: докондъ се спѣшишь такъ легко до Антверпії на ярмаркъ пентекостесь там же и я если хочешь заєдно можемъ // поехать (к. XVI ст. *Розм.* 35 зв.-36); Мудре // то костел латынский учинил, иж духу святому... исходити от отца и от сына за едно — яко от единого початку приложил (1608-1609 *Виш.Зач.* 222-223); заєдно *item* (Уж. 1643, 51).

2. Одновременно, завжди: а если постишь нехай же заєдно неправды при тобѣ не бѣде(т) (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 11 зв.).

ЗАЄЖДЖАТИ, ЗАЄЖДЖАТЬ, ЗАЄЖЪДЖАТИ, ЗАЄЖЧАТИ, ЗАЄЗДЖАТИ *дієсл. недок. 1.* (їдучи, потрапляти в межі чого-небудь) вїжджати, заїжджати: добра ѡ(т)чы(з)-ные поводовое стороны... выра(з)не су(т) у приви(л)я(х) его мл(с)ти естъ ѡписаны, яко ре(ч)ке и селища впираються... и то, де(и), Триполя належи(т), поку(л) зає(ж)чаютъ (Київщина, 1600 *ККПС* 136); тѣды поводове ставили све(т)ки з околи(ч)ны(х) се(л)... которые сведоми же николи жаде(н) с пре(д)ко(в) пна св(д)и то(г) кгрѣ(н)тѣ яко зає(з)джає(т) по(з)ваны(и) николи не ѡжива(л) (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5,

II 4052, 19); а су(д), упо(р)не не слушаючи правъ и докуме(н)то(в) пра(в)ны(х), та(к)же раци(и) по(з)ваныхъ, в кгрунътъ по(з)ваны(х) Котеле(н)ски(и) за поводовою стороною зає(ж)джає(т) (Житомирщина, 1639 *ККПС* 202).

2. (що) *(самовільно, без дозволу входити)* заїжджати, вторгаться: Я-мъ се репротє(с)говаль, и(ж) кгвальтомъ кгрунътовъ ничиихъ не зає(ж)джаю, але видєчи конькурєнътовъ килку и спо(р) межи ними самыми ѡ тые кгрунъты, тѣды-(м) с пови(н)ности моеє за стороною поводовою єхаль (Київ, 1639 *ККПС* 262).

3. (що) *(привласнювати)* займати: єму землицою его Барановщиною то(л)ко по(л)слу(ж)-бы в то(м) ме(ст)цы..., а ту(т) де(и) єму немного. и поку(л) ѡ(б)ру(б) себе ѡ(д)ному зає(ж)чаєтъ, поту(л) з нами судере(в) маєтъ (Житомирщина, 1595 *ККПС* 63); поменєныє панове..., не дбаючи ничого на докуме(н)та, ли(с)то(в)ные пра(в)-ные старограни(ч)ные..., в кгру(н)ты по(з)ваны(х)... вѣжджа(т) и зає(ж)джа(т)... не уважаючи... правъ докуме(н)то(в) продукованы(х) (Житомирщина, 1639 *ККПС* 193).

4. (їдучи, відправлятися з якоюсь метою) заїжджати, виїжджати: пнѣ анѣдре(и) ѡмыслне проєжджаєтъся по близѣ имєне(и) его мл(с)ти ко(в)ля милєнови(ч) и иньшихъ дворовъ... з слѣгами из многи(м)и помочниками своими перє(и)маючи и стерегѣчи... кнзя по дорогамъ заєжджаючи хотєчи... его мл(с)ти ѡ (з)дорогє приправити (Луцьк, 1577 *ЖКК* I, 84).

Див. ще ЗАЄЖЪДЧИВАТИ, ЗАЄХАТИ.

ЗАЄЖДЖАТЬ *див. ЗАЄЖДЖАТИ.*

ЗАЄЖДЖАЮЧИЙ, ЗАЄЖДЖАЮЧИЙ, ЗАЪЖДЖАЮЧЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. 1.* Заїжджий, приїжджий: Першая... абы ваша милость на пришлую зиму... зъ сотницу козаковъ заѣжджающимъ жолнеромъ, которые велми маєтности понищали, впередъ заслали на богомольє свое до всего повѣту Кієвского (Київ, п. 1621 *АСД* I, 265).

2. Нападницький, наїзницький: позваний... // ...способом военнымъ заєжджающимъ и посєда-

ючимъ..., скупивъши купу немалую... людей своих... арматы... способивши... страж... оточил (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 181-182).

ЗАЕЖЧАТИ *див.* **ЗАЕЖДЖАТИ.**

ЗАЕЖЪДЖАТИ *див.* **ЗАЕЖДЖАТИ.**

ЗАЕЖЪДЧИВАТИ, ЗАЕЖЪДЧИВАТИ

дієсл. недок. (завертати куди-небудь по дорозі, приїжджати до когось ненадовго) заїжджати: А гдебых потомъ въ томъ мешъканью ихъ мал-женскомъ якую прешкоду // чинилъ и зъ Луцка... не выехалъ, и засъ хотъ и выехавши, тутъ бывалъ и заежъдчивалъ... тогды на тотъ часъ мене горломъ карати... маетъ (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 8/III, 335-336).

Див. ще **ЗАЕЖДЖАТИ.**

ЗАЕЗДЖАТИ *див.* **ЗАЕЖДЖАТИ.**

ЗАЕЗДЪ, ЗАЕЗД ч. 1. Визначення меж якоїсь території: И тот лист под свѣдомом и печатми тыхъ панов добрых, которые при том заезде з нами были и под нашими печатми... теж дали (Ковель, 1542 *AS* IV, 325); в тамътомъ мѣстѣцѣ ѿ ве(р)бокъ то(л)ко тро(х) кгрѣнъто(в) ...нарожники се сходя(т)... и заездомъ теперешнымъ ничего се кгрѣ(н)тѣ ко(р) его м(л) радомыского не за(и)ме(т) и не за(и)муе(т) (Новый Острів, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 103);

частина земельного володіння: а от Буневы Долины тот заезд отцу нашему небожичу въ держане естъ до права дан (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/VI, 260); па(н) ива(н) бѣкоемъски(и) жа(д)но(г) доводѣ на то(т) кгрѣ(н)тѣ и на зае(з)дѣ сво(и) не ѿказѣтъ то(л)ко ѿ(д)нѣ протѣстацію якобы ѿ роскопане копцю(в) (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 18 зв.); Теды пленипоте(н)тъ позваны(х), видечи далеки(и) зае(з)дѣ в кгрунъты по(з)ваны(х), протѣ(с)тацию заносилъ,... просечи на(с) ѿто, абысмы се ве(р)нули до Каменя (Житомирщина, 1639 *ККПС* 194).

2. У складі мікротопонімів. Луковъ заездъ: Пови(н)ни бояре, мещане... ходити ѿ го(д) ра(з) пе(р)вою порошою... ѿ ловы на поле за трѣбе-шом), луко(в) заездъ, ѿ ши(н)ковѣ лѣкѣ ѿ ясе-никъ (Варшава, 1616 *ООЗ*-2, 2 зв.); слуковъ

заездъ: Пови(н)ни бояре мещане и волощане ходити ѿ го(д) ра(з) перъвою порешою (!)... ѿ ловы на поле за трѣбешомъ ѿ слѣковъ зае(з)дѣ ѿ ши(н)ковѣ лѣкѣ (1552 *ООЗ*-I, 48).

Див. ще **ЗАЕХАНЕ.**

ЗАЕМНЫЙ, ЗАЕМНЫЙ *прикм.* Непокую-туваний: Ис тое(ж) сѣмени бы(сть) стаа дѣва з дому давидова родители мѣла, Абы до(л)гъ заемныи за на(с) заплатила, и чистою дѣвою младе(н)ца родила (к. XVI - поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 92).

ЗАЕСТИ *дієсл. док.* Заїсти; загрызти: Если хто злѣцѣтъ бли(ж)немѣ своемѣ осла, вола, ѿв-цѣ, и кѣждое быдла на хова(н)ѣ а зѣдохло бы, ѿбо ѿ(т) звѣра заедѣно нехай ѿ(т)несе до негѣ што забѣто естъ, а не нагорѣдитъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 99 зв.).

ЗАЕХАНЕ, ЗАЕХАНЕ с. Те саме, що заездъ у 1 знач.: Што ся зас тичет вин правних, о которые инстингаторъ нашъ, взглядомъ неправного заеханя привата авторитате в тые добра на позваном виндикует, теды тые пены ...мы, крол... кондонуемо (Варшава, 1645 *ЧИОНЛ* XIV-3, 173).

ЗАЕХАНЫЙ *дієприкм.* у знач. *прикм.* Забраний, заграбований: а томѣ вжо ѿсмѣ летъ, як ѿныи границы ѿтецъ мой... поправовал, а як ѿтецъ мой зъ сего свѣта зышол, томѣ вжо чет-вертый годъ идеть, а князь Коширский за живота ѿтца моего жадного припоминана ѿ томъ не чинил, и земль своихъ заеханых там не менил (Львів, 1537 *AS* IV, 84).

ЗАЕХАТИ, ЗАЕХАТИ, ЗАИХАТИ, ЗАЙХАТИ, ЗАЪХАТИ *дієсл. док.* 1. (побути десь проїздом, приїхати кудись ненадовго) заїхати: А потом заїхали есмо до войта шпиталного (Луцьк, 1565 *AS* VI, 67); А где бы такъ еще до Москвы заехалъ, подобно бы и о святкахъ мовиль, же еще Великъ день далеко (Вільна, 1599 *Ант.* 775); кгда де(и) е(с)мо ехали... на я(р)-марокъ до Житомира и трафилосе на(м) зае-ха(в)ши // до села Шениева и(з) брато(м) на-ши(м)... и в по(д)дано(г) его... ночова(т) (Жи-

томир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 9-9 зв.); дошло на(с) вѣдати же ро(з)ніе в справа(х) во(и)сковы(х) в та(м)тіе краи заєхавши в месте... Нѣжине не-звича(и)ніе в стация(х) пода(т)ки витягаю(т) (Іркліїв, 1650 *ЛОИИ* 238, 2, 69/27, 1).

2. (приїхати кудись з певною метою) заїха-ти: Той Палемон..., зебрáвшиа скілкѣ товáришювъ,...; зайхаль окрѣтами; В тѣи по(л)-но(ч)ны(и) кра́е (Чернігів, 1646 *Перло* 3 не-нум.); до далéкой и чѣжей са переню(с)лѣ краины, бо... до палестіны зайхаль, роздѣ-ючи же та(м) оукритиса // ...моглѣ (серед. XVII ст. *Кас.* 53 зв.-54); заѣхаль до земли ра-цѣсминѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 73 зв.);

запливти, заплисти: А гды перестáлѣ мѣ-вити, реклѣ до Сімона; заѣдѣ на глѣбѣкость, а запѣстѣте сѣти ва́шѣ кѣ ловѣню (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 545).

3. Прибути, приїхати: На то врядникѣ Горо-децкий,... поведилѣ, же дей, заєхавши тутѣ, по смерти небощика..., шѣ... княжати воеводы Кієвского, врядникѣ... Ровенскій..., и тутѣ дей наместникомѣ отѣ себе уставилѣ былѣ папа Кгесковского (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/1, 356); отецѣ владыка,... не огледаючися ничего на покой права посполитого..., заѣхавши сѣ тымѣ войскомѣ людей и стрелбою,...//... самѣ осо-бою своею... кгрунтѣ нашѣ... пооралѣ (Луцьк, 1594 *АрхЮЗР* 1/1, 434-435).

4. (кого) Перестріти в дорозі: якожѣ я, Ми-колай Левѣ Соломирепкий, кгдымѣ уже праве выежджалѣ на сеймѣ, зѣ маєтѣности своеє Вы-соцкое,... заєхали мя Козаковѣ до пяти тисечей полку Топежина и полку Шулжина (Володи-мир, 1613 *АрхЮЗР* 3/1, 188).

5. Перегородити, заступити дорогу: Па(н) нашѣ,... упатривши, кгды ту(р)чи(н) с тыми то рѣчами купе(ц)кими, яко купе(ц),... еха(л) кѣ Ярославлю, и оному з вечора дорогу заїхали и ро(з)били (Володимир, 1608 *ТУ* 244).

6. (самовільно, без дозволу ввійти) вторгну-тися, загарбати: о которыеж границы ачѣ кол-век пан Мышка ничего не дбаючи, далей былѣ

заєхал и властностью своею быти менилѣ,... zostавили есмо пановѣ Борзобогатыхѣ знайде-немѣ нашимѣ (Бородчичі, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 15).

7. *Перен.* (кому) Ударити (кого), завдати уда-ру (кому): Оѣслѣшалѣ Алексáндрѣ, и вѣтаг-нѣлѣ кѣ немѣ на войнѣ, а црѣ птоломей вѣвелѣ вѣйско и заѣхаль емѣ великою мѣцью, и в тѣлѣ его оборотѣлѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 489).

Див. ще ЗАЄЖДЖАТИ, ЗАЕЖЪДЧИ-ВАТИ.

ЗАЄЦЪ *див. ЗАЯЦЬ.*

ЗАЄЧИЙ *див. ЗАЯЧИЙ.*

ЗАЖАДАТИ *дієсл. док.* (кого) Захотіти, за-бажати, жаждати: а што имѣ естѣ пожитѣ(ч)ное, // познати и абы шкодливоѣ имѣ лѣности по-нехáвши, Бж(с)твѣного и збавѣнного жаждали покáрмѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 424-425); Єсли бы са повáдили мѣжеве, а оудáрилѣ бы котѣры(и) невѣстѣ брѣменю тáкѣ, жѣ бы поронѣла, áле сама жива zostáла подлаже шкодѣ, áле бы мѣжѣ жоны своѣй жаждáлѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 98 зв.).

ЗАЖАДАТИСЯ, ЗАЖАДАТИСА *дієсл. док.* (кому) Захотітися; жаждатися, жагну-тися: Кождый, кто пѣетѣ сеи воды, жаждаетѣ ся опятѣ, а кто будетѣ пити воды, што я ему далѣ, не жаждаетѣ ся (*в рук. ся відсутнє. — Прим. вид.*) нѣколи (XVI ст. *НЄ* 131); Каждый, што пѣетѣ сеи воды, жаждаетѣ ся опятѣ (Там же, 196); Жаждáлоса емѣ рáзѣ... вѣйти вѣ грѣбѣ алболи на грѣбокѣ... велмѣжовѣ вѣ чáсѣ фараѣна бѣвшихѣ (Вільна, 1627 *Дух.б. (Пе-редм. II)*, 4 зв.).

ЗАЖАДАТИСА *див. ЗАЖАДАТИСЯ.*

ЗАЖАРЕНЬЄ *с.* Спекота: Толко еще не до-ставаєтѣ, жебысѣ по десператску на небо и на землю (не) нарекалѣ зѣ великого зажаренья (Володимир, 1598-1599 *Відп.ПО* 1059).

ЗАЖЕЧИ *дієсл. док.* (що) Запалити: пат-риярхѣ... оусталѣ зажегѣ свѣчи (1489 *Чет.* 106); Никѣто же зажоги свѣчоу накрываєтѣ еи соудиною // ани тыжѣ не ставитѣ подѣ пос-

тѣлю але на свѣтильникоу (1556-1561 ПЕ 247-247 зв.); Нїкто бо свѣчѹ зажоги не ставит еи в тѣнь. а нї под сосуд але на свѣщник поставляет еи абы тии которыи вхожают свѣтло видели (Володимир, 1571 УЄ Вол. 72); Кто жъ свѣчѹ зажегши, по(д) корбѣкѹ по(д)кладаетъ, а не рачей на лихтарѣ еѣ ставитъ, абы всѣмъ вѣ домѣ бѣдѣчимъ свѣтила (Київ, 1637 УЄ Кал. 665).

ЗАЖЕЧИСЯ дієсл. док. Загорітися, зайнятися: Трусникъ покрушений (в рук. пакрышennyй. – Прим. вид.) не можъ ламати, и ленгъ, коли ся зажжетъ, не можеть погасити, докудъ ся не скунчаеть (зов)сѣмъ (XVI ст. НЄ 53); *Образно:* пушовъ изъ нимѣ до хыжѣ его, и зажгла ся свѣчка у сердци его, и обернувъ ся выдѣ усѣхъ грѣхувъ его (XVI ст. НЄ 181).

ЗАЖЖЕНЪ дієприкм. у знач. прикм. Запалений: оного дня... нѣса за(ж)жены // и планѣти горячи ростѣпа(т)са; а зе(м)ла... згори(т) (Вільна, 1596 З.Каз. 6-6 зв.); Абовѣмъ мовитъ: оного дня Панского небеса зажжены и планеты горячи ростопаются, а земля и што колвекъ есть на ней згорить (1603 Пут. 58).

ЗАЖИВАНЕ, ЗАЖИВАНІЄ, ЗАЖИВАНЬЄ, ЗАЖЫВАНЕ с. (смп. *zażywanie*) 1. Використання, застосування: чи бы лѣпшей, коли бы згола всакого хр(с)тіанской вѣры заживанья имѣ заказалъ (Острог, 1598-1599 Апокр. 168); с котораго цвиченя и заживаня способомъ хитростнымъ латинскихъ наукъ не вижду ни куса (Унів, 1605 Виш. Домн. 189); а што бо(л)шая же мопы слушное ани до самое тоє sprawy ани до заживанья апеляции... по(з)ваны(х) ѡмоцованы(и) не допѣсги(л) (Київ, 1607 ЛНБ 5, II 4052, 30); коньсе(р)ватъ... наказалъ, абы мѣя, по(д)комори(и) киевски(и)... зѣхавши на поле, и та(м), гдѣ акто(р) мене а(л)бо уря(д) мо(и) постанови(т), бѣ(з) жа(д)ны(х) зволокъ и добродѣ(и)ствъ правни(х) заживаня з ѡбохъ сторонъ тотъ кѣрунтъ розграничи(л) (Ісаїки, 1643 ДМВН 260); тогожъ рокѣ... ѡ(д)нѣ(с)ломъ позо(в)... а то въ справѣ възглядѣ(м) заживаня рѣ(ч)ницѣ петидеся(т) по(д) вѣѣздѣ сѣдѣ зе(м)-

ского... до села рѣбежо(в)ки (Київ, 1646 ЦДІА Лен. 823, 1, 763, 15); *Образно:* Лечѣ самѣмъ // Сщеникови даѣтса владѣза справѣати правдѣвое Тѣло Хѣво. Прѣтожѣ и самѣмъ даѣтса владѣза ключѣй заживаня на(д) вѣрными. Которыѣ сѣтъ Тѣломъ Хр(с)тѣвымъ тѣмнымъ (Львів, 1646 Ном. 5-5 зв.);

заживання, уживання: Трѣтаа злѣстѣ сластолюбѣе, аѣо рѣскоши вѣ покармахъ, и вѣ напѣлахъ заживаніе: которѣе и вѣникломѣ насѣню и вѣ зрѣсломѣ вѣ досконалости прѣйти не допѣскаѣтѣ (Київ, 1637 УЄ Кал. 590).

2. Розкошування: В той часѣ, гдѣ хлѣба свѣта сего: гдѣ прѣжнаа хвѣла; гдѣ рѣскоши; гдѣ заживаня; гдѣ достѣтніи банкѣты, гдѣ фантазіѣ (Львів, 1646 Час. Слово 269 зв.).

3. Приймання, споживання: найстѣйшее есть, же Хс Пѣнъ и Збавитель нашъ, вѣ Цркви своѣи стѣой, аже есть столпъ и ѡутвержденіе йстинны, себе самѣго зѣставити рѣчилъ, намъ грѣшномѣ и негѣдномѣ створѣши своѣмѣ до заживаня, по(д) ѡсѣбами Хлѣба и Вина, вѣ Стѣой безкрѣвной Офѣрѣ (Львів, 1646 Жел. Сл. 4); показѣтъ тежѣ то единостѣйный и непрерѣванный хѣдостію часѣ(в) звѣчай ѡ(т)правѣвана и заживаня Бж(с)тѣвнны(х) седми Тѣинъ Црковныхъ (Київ, 1646 Мог.Тр. 4 зв.).

4. (про розмову, бесѣду) ведення: Ещѣ ѡстало ѡ простѣтѣ и невмѣѣ(т)ности заживаня бѣсѣ(д)ми(р)ски(х) инокѣ (п. 1596 Виш.Кн. 235 зв.).

Пор. **ЗАЖИВАТИ**².

ЗАЖИВАНІЄ див. **ЗАЖИВАНЕ**.

ЗАЖИВАНЬЄ див. **ЗАЖИВАНЕ**.

ЗАЖИВАТИ¹ дієсл. недок. Заживати, заговатися: рана заживаѣ(т) (1489 Чет. 120); елени кри(т)скіѣ... гды послыша(т) себе зранѣны(х) зара(з) шѣкають польноу аѣо полноу лѣсного, котораго зѣла скѣро скоштѣють, и стрѣлы зара(з) выпѣдѣють, и рана заживаѣтъ (поч. XVII ст. Проп.р. 276 зв.).

Див. ще **ЗАЖИВИТИ, ЗАЖИВЛАТИ, ЗАЖИТИ**¹.

ЗАЖИВАТИ², **ЗАЖИВАТЬ, ЗАЖИВАТЬ, ЗАЖЫВАТИ** дієсл. недок. 1. (чого) Вживати,

використовувати (що): Прїимйжъ вѣдѣне ѿ(т) насъ тѣю малѣю прѣцѣ, а принаѣвши побѣжне заживѣи еѣ на твоѣй дѣшѣвнѣй пожитокѣ (Київ, 1634 *МКСВ* 314); Церковѣ Бѣжа, южъ тогѣ смѣкѣ заживаѣтъ; Абовѣмъса вѣ вшѣлѣакихъ порадка(х) зновлѣѣтъ (Львів, 1642 *Бут.* 6); Набѣвши засе тоѣи Книги, ѣжъ понѣхай заживѣати непотрѣбныхъ зѣ Трѣбникѣвъ прѣ(д)рѣчѣнныхъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 6); вшѣлякихъ пожитко(в) приходячи(х) заживатъ маютъ ажъ до ѿ(д)-данъѣ... ты(х) чотиро(х)сотѣ золотыхъ полтски(х) (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 218); то все менованѣе подданные грушѣвнѣиѣе, сами, до домовъ своихъ запровадивъши, ку своему пожиткови заживали и заживаютъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 282);

(що, чого) (користуватися чим-небудь для своїх потреб, застосовувати що-небудь) заживати, вживати: а къ тому ижъ естѣ укрывжонный, теѣи слушне съ паномъ Волинцомъ о то чинитъ можетъ, кѣдѣ турцы, татарѣе поганѣи...такие волности межѣ нами заживаютъ, же такъ малыхъ, яко и великихъ а зацныхъ становъ людей до права позывають (Луцьк, 1590 *АрхЮЗР* 6/I, 211); на што ѿны(ѣ) су(д) ничего не дѣаючи права и пристѣ(и)ны(х) ѿборѣ(н) его не дѣааючи и дѣлацѣи слу(ш)ное наѣста(к) ему не допусти(в)ши которое право во все(м) заживати позволяѣ(т), ѿпо(р)не и ненаѣ(ж)не ѿ(т)повѣдати наказа(л) (Вінниця, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 142); Але хотяѣи коли и листѣи до себе писовали, теѣи тыхъ титуловъ заживаютъ (1603 *Пит.* 30); Высокомѣвнѣихъ ти наѣукъ заживаючи. Якъ законодавѣцѣ зѣ Бѣга поважаючи (Львів, 1616 *Бер.В.* 90); Оно той, што въ Перѣмишлю сѣдѣтъ... ѿ(т) десяти лѣтъ вытягалъ на попахъ подачки, заживаючи до того помочи урядѣвъ свѣцкихъ! (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 928); Знѣиже яко ѿгнѣ тебѣ слѣжитъ, загрѣваѣ(т), просвѣщаѣтъ; а есѣи безмѣрне глѣпе бѣдѣшъ заживѣати, тогда тебѣ принѣсе шкѣдѣ, и смѣрть (Чернігів, 1646 *Перло* 4 зв.); ихъ милѣи паноѣе... тѣе вышъ поменѣе добра въ посѣсѣю

свою отнявъши, водлугъ мѣнованѣо кон-трактѣу, дѣтол, поки ребѣлѣи козацкаѣи и подданныхъ не наступала, заживали (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 453); заживати бесѣдѣи див. БЕ-СЕДА; набоженства заживати див. НАБО-ЖЕНСТВО; неприязни заживати див. НЕ-ПРИЯЗНЬ; обычаѣи заживати див. ОБЫ-ЧАЙ;

(чѣо) (використовувати що-небудь з яко-юсь метою) уживати (що), користуватися (чим): в то(м) ѿпомина(н)ю на фалшѣиво(м) ѿдновла(д)ствѣ костѣлно(м) ѿуфѣу(н)довѣано(м), заживаѣтъ ѣншихъ спѣсѣбовъ роздѣмѣнѣа (Острѣг, 1598-1599 *Апокр.* 155 зв.); кѣдѣи зошѣлѣи его милѣи панѣи Браславский выконѣвалъ и до его королевскѣе милѣи ѿ спрѣотивѣню ѿного Балабана ѿзнаѣмѣлъ, тогѣи тоѣи прѣрѣчѣонѣи Балабанъ, заживаючи въ томъ хѣтрѣи, непѣбѣжнѣи, лукавства,... непристойне самъ себе змыслилъ (Луцьк, 1599 *АрхЮЗР* 1/VI, 271); а мы... не заживаю(чи) жа(д)ны(х) дѣляцѣи(и) // и апелѣяцѣи(и) ѣ справѣ(д)ливо(с)ти зарѣкѣ заплатѣ(т)... пови(н)ни бѣдѣмо (Жѣитомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 21 зв.-22); ѿни... сами ѿсобѣи своѣи далшихъ... шкѣд нам чѣиит не могучѣи, еѣнак же спѣсѣбов на то розмаѣитыхъ заживали, яко бы до... знѣсчѣнѣи нас прѣвести могли (Жѣитомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV-3, 153); я са(м)... и пото(м)ки моѣе... пови(н)ни будѣмо... дѣляцѣи(и) ексѣцѣгѣцѣи(и) ниѣаки(х) не заживаючи... суму... позычѣню... ѿ(т)дати (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 31); Але Сѣти не таѣовыхъ спѣсѣбо(в) вѣ покаѣнѣи заживѣали яко Сѣтѣи ап(с)толъ пѣтръ (Київ, 1621 *Кон.Пал. (Лѣ.)* 31); старыхъ черѣвѣныхъ адѣжамскихъ дѣа, которыхъ за-виѣе заживаю, архѣидѣаконоѣи, третѣи таѣи же ѿтѣу прѣтопоповѣи Володѣмерскому (Володи-мир, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 629); Прѣто дѣша моѣи зрѣди еѣбѣа лакаѣтъ, И гѣрко нѣнѣ въ мѣрѣ сѣмъ рѣдаѣтъ. Яко дѣаѣволь хѣтрѣи своѣи за-живаѣтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 22); О кабата(х) еѣгѣпѣ(т)скихъ. Кабѣतिकѣи та(к)же полѣте(н)-ны(х) заживаю(т) (сѣред. XVII ст. *Кас.* 5 зв.);

заживати мысли див. **МЫСЛЬ**; рады заживати (зажывати) див. **РАДА**;

(використовувати у своєму мовленні певні слова) вживати: Тѣды тѣжъ тѣхъ слѡвъ в' Проскомидіи на томъ мѣстѣ якѡ неналѣжныхъ до интѣнции Литѣргіалногѡ пригото́вана, заживати не мо́жемѡ (Київ, 1639 *МКСВ* 217); тѣхъ абѡвѣмъ слѡвъ, сщѣнникъ полива́ючи водо́ю, ко́нечне заживати ма́еть, ве́длѣгъ постано́вѣна хва́ (Львів, 1642 *О тайн.* 2); Потрѣте: в' грѣхѣхъ телѣсныхъ не ма́еть з'стѣповати до околѣчностей дробнѣйшихъ, ... але мае(т) в'кра(т)-це пы́тати, зажива́ючи слѡвъ оучтѣвыхъ (Львів, 1645 *О тайн.* 89).

2. (чого) (відчувати, почувати що-небудь) зазнавати (чого), звідувати (що): А цнотливыи бода́й днѣй добрыхъ зажива́ли и йстиннѣ бѡжію за́вжды смѣле визнава́ли (Львів, 1591 *Просф.* 67); Зычѣ вм(л) ѡ(т) пна́ бога добро́го здоро́вья ве́ вышеляки(х) потѣхахъ до́лгѡ... зажива(т) (Володимир, 1595 *ЛСБ* 288, 1); О котѡромъ Созоменъ... пише́тъ (и показуе́тъ), якое́ по́коры (и послушенства́ Костенътинъ) на ономъ собѡре зажива́лъ (Вільна, 1599 *Ант.* 793); а котрыи заживаю́тъ ща́ста свѣ́та того, на(д)то и(м) не ма́шь ни́чь неща́сливѣйшого, я́ко се́сь свѣ́тъ (XVI ст. УЄ № 295 19, 181); ле́(ч) кдѣ́ та [лоуно] ннѣ́ на го́рѣ ѡ́во(р)сте́й... ви́жоу, сла́воу и ща́ста признава́ю и прр(о)кѣю́ же мы коли(с) подѡбно́го бл(с)ве(н)ства́ боу́де(м) зажива́ти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 270 зв.); ё́сли ра́доватиса, ра́дѡйса, ё́сли ща́стья зажива́ти, прѣ́моу́й (Острог, 1614 *Тест.* 175); На-слажда́юса: Зажива́ю, роско́шю, ѡ́жива́ю (1627 *ЛБ* 71); Встѣ́пиль бѡвѣмъ́ и ѡнъ́ на го́рд, ...и Бѡ́мѣслности зажива́ючи, и розѣ́мными стѣ́пенами стѣ́паючи, слѡ́вомъ Бѡ́жимъ ѡтвори́л' оуста́ своѣ́ (Київ, 1627 *Тр.* 558); заживати ра́дости, радости заживати див. **РАДОСТЬ**; заживати роско́ши, роско́ши заживати див. **РОСКОШЬ**; заживати утѣ́хи, утѣ́хи заживати див. **УТѢХА**; весела́ заживати див. **ВЕСЕЛЯ**; потѣхъ заживати див. **ПОТѢХА**; скорби́ заживати див. **СКОРЬБЬ**.

3. (чого) (досягати чого-небудь; оволодівати чимсь) заживати, здобувати: А протожѣ не для́ чого́ тое́ поваги прагну́ти, нехай́ еѣ́ тѣе́ зажы́ваю́тъ, кого́ на то́ Панъ́ Бо́гъ повола́тъ! (Вільна, 1599 *Ант.* 689); кто́ зажива́е(т) на зе́(м)ли свѣ́(ц)кои́ сла́вы нѣ́гды́ не до́стѣпи(т) нѡ́(с)нои́ хва́лы (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 31 зв.); чѣ́стыи и не-покала́ныи дѣ́ши на́ши вы́ставитъ́ Хр(с)то́ви, зажива́ющимъ́ на́мъ оутѣ́хи в' Кро́ле(в)ствѣ́ его́ и Бѣ́гѣ́ в' на(с) ѡ́почиваю́чемѣ́ вовѣ́ки без-ко́нечныи́ (Київ, 1627 *Дух.б.* 203); Бы́ли и реме́сники́ мнѡ́гіи, на́вѣ́къ кото́ры(х) свѣ́тъ ма́еть за-жива́ючи́: з' кото́рыхъ ѡ́дны, тѣ́чачи птѣ́хо(в) и ри́бѣ́ рѡжа́и, и ѡ́бразы́ члѣ́вкъ в' дере́вѣ́ в' ни́хъ до́вты́пъ свѡ́й о́каза́ти оу́си́лова́ли (Там же, 352).

4. (чого) Дотримуватися (чого), заховувати (що): А предѣ́ся вси́ Гре́кове́ церы́моной Гре́ческихъ́ зажы́ваю́тъ (Вільна, 1599 *Ант.* 689); прѣ́йди́ и слы́ши ба́ и ѡ́ба(ч) я́къ на́йвышѣ́йшій ѡнъ́ оучѣ́те(л) зажива́е(т) мнѡ́гы(х) церемо́нѣ́й и ѡ́бра́довѣ́ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 194); кѡ́дѣ́жъ мешка́лъ вѣ́ Вавило́нѣ́, то е́сть в Ры́мѣ́ и шарла́тно́е не́рядни́цы бы́лемъ́ обы́вателе́мъ и пра́ва ры́мско́го зажива́лемъ́ (Слу́цкъ, 1616 *Арх ЮЗР* 1/VII, 274); То́жъ са́ и з' По́стомъ́ дѣ́е́тъ, кото́рого́ хтѡ́ прѣ́сто́йне зажива́е́тъ и ѡ́бхо́дитъ́, ве́лі́кій е́мѣ́ по́житокъ́ ѣ́дна́е́тъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 63).

5. (над ким, над чим, чого) Чинити (що): вѣ́шоль са́(м) прѡ́тъ сѣ́ всѣ́ми... ста́рцы сѣ́дѣ́на-ми кѡ́йтнѣ́чими, про́сачи..., абы́ тако́го тира́нства... не зажива́ли (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 54 зв.); Изали́ бачны́й прѣ́звитеръ́, кото́рый ро́зумъ ма́е́тъ и вѣ́дае́тъ, што́ е́сть еди́но // креще́ніе, смѣ́ти мѣ́лъ тако́вое бала́мутни на́дъ чело́вѣ́комъ хресті́янскимъ́, разъ́ окре́щоньмъ́, заживати? (Вільна, 1608 *Гарм.* 197-198); Вышоль́ самъ́ прѡ́тъ..., про́сячи..., абы́ тако́го тира́нства́ и окру́тенства́ на́дъ мѣ́сцями́ святы́ми... не зажива́ли (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1021); убо́гихъ́ лю́дей, до́сы́т ю́ж прѣ́з не́прі́ятеля́ Кры́жа́ свя́того́ и гу́льта́йство́ ко́за́цкое́ ро-

ку прошлого зничоных, не заживаючи над ними жадное коммизерации, темезыли (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 350).

б. (чого, що) (*споживати, їсти, пити що-небудь*) заживати, вживати: хотя ма́са не боу́де(т) хто ясти але иншіе речи ма́сло рѣбѣ мо́же(т) са за по́стѣ не почитати то́лко бы вилѣй через то целѣй днѣ́ по́стѣ в' днѣ́ сѣбо́тный не зажива́ли (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 46); Где ничѣго иншого не мо́жетса наоучи́ти, ты́лко хтѣвости и сла́вы,... где доста́тни(х) и корѣнѣны(х) розмаиты(х) потра́вь зажива́ю(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 217); Певне — не согрѣшили бы, коли бы и суботы постили противъ Жыдомъ, поневажъ Жыдове на тогъ день завжды колацей заживають (Вільна, 1608 *Гарм.* 219); Южъ не бѣдете столѣвъ его о́крѣжа́ти, Ни хлѣ́ба що́дѣннаго вда́чне заживати (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 8); Прѣсимѡ тежъ и ѡ то́й хлѣ́бъ доча(с)-ный, а́бы егѡ на(м) спо́койне да́ть зажива́ти (Львів, 1646 *Зобр.* 63 зв.);

(чого) (*про ліки*) приймати, заживати (що): На томже пляцѣ то́(т) на́шъ Гетманъ пострѣ́лѣный, Прѣйхаль до Кі́ева, на́по́лы ѡме́рлый: Где розмаиты(х) лѣкарствъ до́лгѣй ча́сть зажива́ль, На Докто́ры ѡ(т) Кро́ля самого ко́штъ мѣва́ль (Київ, 1622 *Сак.В.* 47 зв.).

ЗАЖИВАТИСА, ЗАЖИВАТИСЯ *дієсл. недок.* Вживатися, використовуватися: Якъ мо́нѣта зо́лотѡа бе(з) набитѡа ге́рбѣ кро́ле́вского в' га́ндлю кѣ́пѣцства не зажива́ється,... та́къ и дѣ́ша не бѣ́детъли мѣ́ти о́браза нѣ(с)но́го дѣ́ха... ѡ(д)кѣ́неною зо́ста́нетъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 284); Ѡжире(л)ле... старо́свѣ́цкіе до ѡздобы по(д) пра(з)ники зажива́е(т)ся (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 63); Є(д)ва́бница чи(р)во́ная, зло́то(м) и сри́бромъ прѣты́каная тая ся зажива́е(т)... на заслоны (Там же, 71).

ЗАЖИВАТЬ *див. ЗАЖИВАТИ.*

ЗАЖИВАТЬ *див. ЗАЖИВАТИ.*

ЗАЖИВАЮЧИЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Який користується чим-небудь: Те́ды те́жъ пра́вомъ наислѣ́днѣйшы(м) ѡ(т) всѣ́хъ тѣ́хъ добро-

дѣ́йства зажива́ючихъ ѡсо́бѣ по́ветова́нѣ на́ле́жноє... Вѣ́ша Кн(ж): м(л): ѡ(т)но́сити ра́чишъ (Київ, 1625 *Кіз. Ходк.* 2 ненум.).

ЗАЖИВИТИ *дієсл. док.* (що) Заживити, загоїти, ви́лікувати: бѣ́гъ... пришо(л) с нѣ́ба к намъ грѣ́шнымъ. тыи наши раны хотя заживити (1489 *Чет.* 118 зв.); имаю ѡноу ранѡу заживити (Там же, 128 зв.).

Див. ще ЗАЖИВАТИ¹, ЗАЖИВЛАТИ, ЗАЖИТИ¹.

ЗАЖИВЛАТИ *дієсл. недок.* (що) Заживляти, загоювати: амброзі́ева тра́ва... язвы заживла́е(т) (XVI ст. *Травн.* 28); су(т) и иные тра́вы сидериковы тѣ́ всѣ́ заживла́ю(т) ра́ны сѣ́ченые (Там же, 438 зв.).

Див. ще ЗАЖИВАТИ¹, ЗАЖИВИТИ, ЗАЖИТИ¹.

ЗАЖИГАТИ *дієсл. недок.* (що) Запалювати: ѡтовсела мно́гии при́бѣгаючо. свои́ свѣ́чи зажига́ю(т) (1489 *Чет.* 118 зв.); На(д)то па́къ мови́ль и(м) коли́ свѣ́чоу зажига́ю(т) по(д) со́соу(д) ли или по(д) по́стѣль еи по́ложѡ(т) чи́ли не на свѣ́тилѣ́никоу поставле́на бо́уде(т) (1556-1561 *ПС* 140 зв.); ты́жъ кото́раа жо́на маю́чи де́сѡть дра́гъмъ... е́сли бы загоуби́ла е́ди́ноу дра́гъмоу а чи́ не зажига́етъ свѣ́чѣ́ и по́мететъ хо́ромы и по́пере́врѣ́тае(т) всѣ́ рѣ́чи... и гла́даетъ с' пи́лѣно́сѣтю а́ж бы на́шѣ́ла (Там же, 288).

ЗАЖИТИ¹ *дієсл. док.* Зажити, загоїтисѡ, зарубцо́ватисѡ: ѡ́ныи жѣ́довскѣ́и плѣ́гѡавыи хрѡ́хотины всѣ́ по́ги́ноули и ма́зана и ра́ны ѡ́ныи дро́бными... зажи́ли (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 15 зв.); на кр(с)тѣ́ зажи́ли соу(т) тыи всѣ́ ра́ны,... е́дѣ́но то(л)ко́ е́ ра(н) ѡ́стѡло на роу́ка(х) и на но́га(х) ѡ(т) гво́здѡвъ (XVI ст. *УЄ Трост.* 75).

Див. ще ЗАЖИВАТИ¹, ЗАЖИВИТИ, ЗАЖИВЛАТИ.

ЗАЖИТИ², ЗАЖІ́ТИ, ЗАЖЫ́ТИ *дієсл. док. 1.* (кого, чо́го) Вжити, за́стосува́ти (що́), використа́ти (кого, що́): е́сли ме́не в чо́(м)-ко(л)ве́къ бѣ́дешъ потре́бовати не всты́да(и)са

зажити (к. XVI ст. *Розм.* 66); и такі заживши штоуки в'скочилъ межі непри́ятельскіє кошѣ, где незна́чне на кр(с)тѣ быль прибітый (поч. XVII ст. *Проп.р.* 162 зв.); Потреба бы нам с паном Юрком тое власное науки... зажити, як бы... от всѣхъ страстей... и памятозлюбия свободитися (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 193); Повѣдають те́жъ нѣкоторые, же дѣрево о́ное Непослѣдѣнства было фи́говое, же познавши за́разъ на́гость, ліста о́ного дѣрева заживши, закрѣлиса (Київ, 1627 *Тр.* 148); Вкотромесь ни нѣ рачилъ ся положить: И през хоренкгевъ Креста, моци зажити Надъ непри́ателемъ, котрый насъ позбавилъ: И мѣсто живота смерти всѣхъ набавилъ (Львів, 1630 *Траг.п.* 170); Зажий твоей давной ку ним суровости (1648 *Елег.* 153); **зажі́ти права див. ПРАВО¹**; **зажити литости див. ЛИТОСТЬ**; **бесѣды зажити див. БЕСѢДА**; **звигязства зажити див. ЗВИТЯЖСТВО**; **набоженства зажити див. НАБОЖЕНСТВО**; **плачу зажити див. ПЛАЧѢ**; **покоры зажити див. ПОКОРА**; **поради зажити див. ПОРАДА**; **рады зажити див. РАДА**; **слезъ зажити див. СЛЕЗА**; **сна зажити див. СОНѢ**;

(чого) (*використати що-небудь з якоюсь метою*) **вжити** (що), **скористатися** (чим): А если те(ж) и инѣшихъ спосо́бовъ в то(м) зажі́ти потре́ба,... мы пре(д)са нѣ ма́емо тебе за о(т)ча(н)ного (Острог, 1607 *Лѣк.* 70); поменени(и) о́тецъ могила не заживѣшы в речахъ свои(х) правѣны(х) сро(д)ковъ, але рече(и) заживѣшы кгвальтовъного спосо́бъ, на право посполі́тое и вины вне(с) (Київ, 1633 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 626, 37);

(чого) (*використати у мовленні певні слова*) **вжити**: мѣшоу теды слѡвъ іе́ремїи пр(о)рка зажі́ти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 27); Хотячи Креуза отступникъ найвы́шее суді́йство Римского біскупа показати... зъ некоторыхъ слѡвъ въ животѣ того святого, чрезъ нѣякого Феодора...епископа, списанного, зажитыхъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 648); А гды пристѣпа(т) снѡ́ве право-

сла́вныи з' хлѣ́бо(м) пререче́ны(м) дѣ́шевнымъ, до Ѡ(т)ца сво́его, і́же естъ на нѡ́сѣхъ,... пѣ́вне зажі́еть слѡ́въ Патрі́архи ѡ́ного Старозако(н)ного (Київ, 1648 *МКСВ* 350).

2. (чого) (*відчути що-небудь*) **зазнати** (чого), **звідати** (що): Нынѣ – жолнѣръ, владарь, богачъ, роскошникъ, а ю́тро – съ тыми жъ имѣ́ни, ни въ чомъ убо́зства не заживши, для другихъ имѣ́ній, абы былъ бо́лший панъ и богаты́й (1603 *Пит.* 101); Мо́жномъ Гетма́нъ, а е́ще всѣхъ Па́нъ, О и Ство́рителю, Днѣсь ѡ(т)-кѡ́пителю Ла́скъ е́го заживши, На(ш) Покло́нъ знизѣвши. Досы́ть слѣ́шна да́ти, И е́мъ спѣ́вати (Київ, 1630 *Имнол.* 6 зв.); А понева́жъ всѣмъ до́момъ, то́бестъ // з' всею че́ла(д)кою, и з' дѣ́тми за нимъ шли; всѣмъ те́жъ до́момъ и добро́дѣйствъ е́го зажи́ли (Київ, 1637 *УС Кал.* 429-430); **радо́сти зажити див. РАДОСТЬ**; **роскоши зажити див. РОСКОШѢ**; **утѣхи зажити див. УТѢХА**.

3. (чого) (*спожити, з'їсти, випити що-небудь*) **зажити**: **хота(ж) всѣ мѣ́сце(м) ро́зны, всѣ една́къ зажі́ли ажъ до сѣ́тости покáрмовъ коштовны(х) всѣ насы́тилиса** (поч. XVII ст. *Проп.р.* 239); Та́кже и вода́ на́паваетъ, о́чищае́тъ, за́грѣваетъ и прохладѣ́аетъ; а если еи дѣ́рно над за́мѣръ заживѣшъ, то принесе́тъ то́бѣ шкѡ́дъ, и сме́рть (Черні́гів, 1646 *Перло* 4 зв.); *Образно*: Е́ще една(к) и на то(м) Ли́лій не до́сы(т), же та пе́нѣкне хлѣ́бъ оу́кшталтова́ла дѣ́шевный, а́ле снѡ́въ Правосла́внорѡссі́йски(х) хо́че(т) надѣ́йти я́ковѣми го(д)не пререче́ного заживши хлѣ́ба, бы́ти ма́ютъ (Київ, 1648 *МКСВ* 350).

4. (чого) **Вкласти, вложить** (що): але не получилъ того, хотяжъ зажи́ли пра́цы и ко́шту до двору королевского (поч. XVII ст. *КЛ* 78).

ЗАЖІ́ТИ див. ЗАЖИТИ².

ЗАЖМУРАТИ дієсл. *недок.* **Зажмурювати**: Смѣ́жаю: за́жмѣраю, за́мрѣждю, мрѣ́ждю око (1627 *ЛБ* 118).

ЗАЖМУРЕНЄ с. **Зажмурювання**: Мжа́ніє: Жмѣ́ре́ньє, за́жмѣре́(н)є (1627 *ЛБ* 63).

ЗАЖМУРЕНЬЙ *дієприкм. у знач. прикм.*
Зажмурений: С которого [Іоанна] оустъ, яко свѣча наоука похѳдитъ, и якъ збра, котраа нѣкгда не захѳдитъ. ѳко всею повшѣхнои цѣркви ясное, не зажмоуренное позрѣна и красное (Львѳв, 1614 *Кн. о св. 4 зв. ненум.*).

ЗАЖМУРИТИ *дієсл. док.* Зажмури́ти: Ѡтолѣтѣло бо ср(д)це людѳи си(х) и оушима тажко слышали и очи свои зажмоурили абы николи ѱчима не видѣли и оушима не слышали (1556-1561 *ПС* 61); а ты... // ...тое погангство видѣти не хоѣши. и очи сѣда себе не видѣти зажмѳри(л) ѳси (п. 1596 *Виш.Кн.* 255 зв.-256); ѳни(ж) ѳчи свой за(ж)мѳрили, и не познѣли егѳ и слѳвъ егѳ не слѣхѣли (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 206 зв.).

ЗАЖЪ *част. (питальна)* хѳба, невже, чи: Зажъ бѳвѣмъ припроважене тое можетъ ся разумѣти посвяченемъ? (Киѳв, 1621 *Коп.Пал.* 630); Зажъ то побожного сердца дѣло, въ которомъ отступникове слѣпѣють? (Там же, 737).

Див. ще АЗА, АЗАЖЪ, АЗАЛИ, ИЗАЗЖЪ, ИЗАЛИ.

ЗАЖЫВАНЕ *див. ЗАЖИВАНЕ.*

ЗАЖЫВАТИ *див. ЗАЖИВАТИ*².

ЗАЖЫВАТИСЯ *див. ЗАЖИВАТИСА.*

ЗАЖЫТИ *див. ЗАЖИТИ*².

ЗАЗВАТИ *дієсл. док.* (кого чим) Покликати, запросити, зазвати: Чудую ся, што есте такъ скоро ся выдвергли выдѣ того, што васъ зазваль добротою Христовою (XVI ст. *НС* 89); Дѣля того, хотъ якъ есме убогы, и бегѣжны, и слѣпы,... // знаеме, ажъ есме зазваны на вечерю Божую, де естъ доброта Божѳя многая (Там же, 170).

ЗАЗВОНИТИ, ЗАДЗВОНИТИ *дієсл. док.* (*почати дзвонити*) задзвонити: всѣ мѣщане то(р)чи(н)скиѣ... збу(н)това(в)шиса на на(с) зазвони(в)ши ѳ звоно(к) и заклика(в)ши кгва(лт) пришедши до го(с)поды наше(и)... моего... слугу... бѣ(з)ви(н)нѣ... збили и зранили (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 29); И прышло до того, же вже тамъ ани жертвы светое беспеч-

не приносити не можешъ, ани въ маленькѳй звоночокъ зазвонити, ани крестного знаменѳя явне выставити,... невольно (Вѳльна, 1608 *Гарм.* 187); протестансъ зъ инѣшими законниками...набоженгства... одправовати зачавѣши, першѳй разъ въ дзвонъ великий на читангѣ Деевъ апостолѣских задзвонити казалъ (Луцк, 1644 *АрхЮЗР* 1/VI, 797); *Образно*: А што ся дотычетъ отказу владыки Володымерѣьского до ее милости панее Браславѣьское, — чого если самъ не слышалъ, ѳилялете, не тверди того, жебы потомъ на (таковые) повести твое хто не зазвонилъ въ такой колоколъ, што на баламуты звонятъ! (Вѳльна, 1599 *Ант.* 933).

ЗАЗВОНИЧНЫЙ *прикм.* Який міститъся, розташований за дзвіницею: гды а(н)дрѣй гру(н)таръ, выпратну(л) тра(н)си(т) зазво(н)ничны(и), тогды... далѣ(м) всего зло(т) 12 и 25 (Львѳв, 1633 *ЛСБ* 1052, 7).

ЗАЗДОРОВНЫЙ, ЗАЗДОРОВЪННЫЙ *прикм.* (*який містить прохання про здоров'я для кого-небудь*) заздоровний: на кожѣды(и) рокъ має(т) бы(ти) двѣ лито(р)гии за все братѣство, заздоровная и памятная (Львѳв, 1586 *ЛСБ* 71); А на ко(ж)ды(и) рокъ маю(т) быти двѣ литоргѳе за все бра(т)ство заздоровная и памя(т)ная ѱ(т)правованы (Львѳв, 1602 *ЛСБ* 369).

Див. ще ЗАЗДРАВНЫЙ.

ЗАЗДОРОВЪННЫЙ *див. ЗАЗДОРОВНЫЙ.*

ЗАЗДРАВИЕ *с. (цсл. за здравие)* за здоров'я: я... для отѣкупенгя грехѳвъ моих, в заздравие и спасение свое,... священному отцу Герасиму..., дарую..., островец (Луцк, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 434).

ЗАЗДРАВНЫЙ *прикм.* Те саме, що заздоровный: А на кажды(и) ро(к) имаю(т) быти ді литѣ(р)гии за все бра(т)ство заздра(в)наа и пама(т)наа (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399).

ЗАЗДРИТИ *див. ЗАЗРѣТИ*².

ЗАЗДРОСЛИВЕЦЪ *ч.* Заздрісник: Не оуважѣютъ того заздрісливцы же слѣпѳго оуздоровиль: алѣ же болѳбо оучинилъ, зѣто его

бе(з)роздмне виндюг¹, и несправедливе осѣждають (Київ, 1637 УЄ Кал. 280).

Див. ще ЗАДРОСНИКЪ.

ЗАДРОСЛИВЫЙ *див. ЗАРОСЛИВЫЙ.*

ЗАДРОСНИКЪ ч. Заздрісник: Ѡ(т)хбди(т) Хс з' пдстѣни где кѣшен² былѣ Ѡ(т) діавола до Галілеѣ для заз(д)рости, заз(д)росникова Іродовыхъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 908).

Див. ще ЗАДРОСЛИВЕЦЪ.

ЗАДРОСТИВЫЙ *див. ЗАРОСТИВЫЙ.*

ЗАДРОСТЛИВЫЙ *див. ЗАРОСЛИВЫЙ.*

ЗАДРОСТЬ *див. ЗАРОСТЬ¹.*

ЗАДРЪТИ *див. ЗАРЪТИ.*

ЗАИРАНЕ с. Зазирання; заглядання: Назираніє: Наблюде́нье, на(л)зіро(к), надгледа(н)нье (!), зазира(н)є (1627 ЛБ 68).

Пор. ЗАИРАТИ.

ЗАИРАТИ *дієсл. недок. 1.* Зазирати, заглядати. *Образно:* Зазираймо часто в' зеркало дшѣ наши(х) (поч. XVII ст. Пчела 47).

2. Підозрівати, здогатуватися; зневажати: Пренебрегаю: Пребачѣю, ... погоржаю, ... презираю, зазираю, преобижаю, зоставляю (1627 ЛБ 95); suspicio, is, зазираю, зрю (1642 ЛС 390); Зазираю. Suspico. Suspitione(m) habeo Coniect[u]ro. Arbitror. Reprehendor (1650 ЛК 449).

ЗАЗЛЕ, ЗАЗЛѢ *присл. Недобре, погано.* ♦ зазле мати *див. МАТИ²;* зазлѣ мѣти *див. МѢТИ.*

ЗАЗЛЕМѢНЬЕ с. Докір, гнів, обурення: Негодованіє: Зазлемѣнье, гнѣ(в), заятрѣнье, брыдко(ст), мерзѣно(ст), ненавидѣ(н)є, несмачно(ст), печаль (1627 ЛБ 72).

ЗАЗЛИВЫЙ *прикм. Злий, поганий:* той ча(с) в' собѣ само(м) насади(л) и злѣчи(л) до себе // ...яко ви(н)наа мѣтица грѣна свои закриваетъ ліста(м) Ѡ(т) промѣне сълѣне(ч)наго, и Ѡ(т) вѣтра зазліваго хорони(т) (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 208 зв.-209).

ЗАЗЛѢ *див. ЗАЗЛЕ.*

ЗАЗНАТИ *дієсл. док. 1.* (що) Зазнати, відчути: Ле(ч) не зазна(в)ши стра(н)нолюбиа Ѡ(т) вѣщи(х) мл(с)тей жалосны(м) бы(л) же мя

в до(м) сво(и) жаде(н) не ѣвольт (Скит, 1633 ЛСБ 520, 2).

2. (що) Пізнати, збагнути: Я грѣшны(и)... хотѣчы покло(н) мо(и) недосто(и)ны(и) храмѣ Престѣла бѣа Ѡ(т)дати... пѣтѣшити(с) сове(р)шеніа црѣкве сто(и), котороую мало не Ѡ(т)фѣ(н)даме(н)тѣ само(г) зачатѣю зазна(л) єсми грѣшны(и) (Скит, 1633 ЛСБ 520, 1 зв.).

ЗАЗНАЧЕНЬЕ с. Призначення, визначення: Нарокъ: Зазначѣнье, часть пѣвнє назна́ченный, закрислѣнный (1627 ЛБ 70).

ЗАЗНОБЛЕННЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Застуджений, простуджений: Та(к)же котороу члѣкоу селезе(н) зове(т)са ємоу // наѣна кропи(в)ное сте(р)ши з водою тѣплоу Ѡ(т)го-ни(т) зазнобленоу оутробоу (XVI ст. УТ фоток. 9 зв.-10).

ЗАЗОРА ж. Сором, ганьба: только хворый был..., а конечным гнильством и зазороу мертвости еще не обладан, то есть в вѣрѣ неотменнѣ быв (1608-1609 Виш. Зач. 215).

Див. ще ЗАЗОРЪ.

ЗАЗОРЛИВЪ *див. ЗАЗОРЛИВЫЙ.*

ЗАЗОРЛИВЫЙ, ЗАЗОРЛИВЪ *прикм.*

1. Осудливий: Хотѣщий же прочитати и переписовати сію книгоу мл(с)тиви и не зазбрѣливи молимса мы троудивѣйша недостойнии и хоудбіє, боудите нашего оума нѣмоши и недостѣтку (Львів, 1585 УЄ № 5, 1).

2. Зависний: а що(ж) то събѣ розоумѣешь члѣе що соу(т) козлища. козлища соу(т) пожа(д)ливости теле(с)ныи коу грѣхоу // мысли зазо(р)ливыи а ѡчи лоукавыи (к. XVI ст. УЄ № 31, 6-6 зв.).

ЗАЗОРНИЙ *див. ЗАЗОРНЫЙ.*

ЗАЗОРО *присл. Підозріло: Зазѣрно. Suspecte (1650 ЛК 449).*

ЗАЗОРНЫЙ, ЗАЗОРНИЙ *прикм. Підозрілий: suspect(us), зазо(р)ни(й) (1642 ЛС 390); Зазѣрный. Suspectus. Suspitosus (1650 ЛК 449).*

ЗАЗОРЪ ч. Сором, ганьба, осуд: томѣтелно нѣщихъ на свою работѣ безъ любве не нѣди. Чѣда своа наказы, и оучи томѣжде благомѣ

пѣти. И бѣди крѣмѣ всакаго зазора: горѣ томѣ
ѣмже соблазнѣ прихѣдитъ (Львѣв, 1642 *Жел.П.*
3).

Див. ще ЗАЗОРА.

ЗАЗРЕТИ *див. ЗАЗРѢТИ*².

ЗАЗРИТИ *див. ЗАЗРѢТИ*².

ЗАЗРОСЛИВІЙ *див. ЗАЗРОСЛИВЫЙ*.

ЗАЗРОСЛИВЫЙ, ЗАЗРОСЛИВІЙ, ЗА-
ЗДРОСЛИВЫЙ, ЗАЗРОСЛЫВЫЙ, ЗА-
ЗДРОСТЛИВЫЙ, ЗАЗРОСТЛИВЫЙ *прикм.*

1. Заздрісний: богачевѣ немл(с)рдніи, зазрослі-
віи... сподѣваю(т)са свѣтъ перебѣити (XVI ст.
УС №29519, 207 зв.); чоловѣкъ впро(д) зазрос-
ливый барзо ленивы(и) (к. XVI ст. *Розм.* 48 зв.);
а если которій и свою дієцзію держитъ, и дру-
гого епархію заздросливима очима нагляда-
етъ, не естъ то стародавнихъ... звичаевѣ и ка-
ноновѣ постерегати, але ихъ нарушати (Київ,
1621 *Коп. Пал.* 683); на ѡное мѣсце, с которо-
го выпали злѣи а́н҃гелове: абы члѣвкъ по-
ко(р)ный, и вѣрный засѣвѣ... вѣ Нѣѣ, ѡ(т)кѣлѣ
выпали злѣи а́н҃гелове гѣрдыи, зазрослывыи,
// и непокорѣвыи воли ѡ(з)кой (Чернігѣв, 1646
Перло 3-4); діаволѣ якѡ заздростливый такой
ласки Іѡвовѣ оу бѣга, хотячи емѣ еи выдрать, по-
чалъ ѡбвинати Іѡва (серед. XVII ст. *Хрон.* 55).

2. *У знач. ім.* Заздрісний, -ого: И дла тѣгожъ
ты... доброе вѣ собѣ маешъ, Же своїми стрѣ-
ла́ми, себѣ оубодаешъ, и взрѣкъ зазростливыхъ
зѣ идѣ вѣнцѣ померкаетъ, и вноутрѣ са ѣмѣ,
зѣ жалю срѣкгого оуриваєтъ (Львѣв, 1614 *Кн.*
о св. 447); плачтеса..., лѣживыи свѣдѣкове, крѣ-
во приса́жницы, потва(р)цы, непра́во сѣдни-
цы, горѣделивыи, зазрослівыи пани́цы (Поча-
ѣв, 1618 *Зерц.* 73).

Див. ще ЗАЗРОСТИВЫЙ, ЗАЗРОСТНЫЙ.

ЗАЗРОСЛЫВЫЙ *див. ЗАЗРОСЛИВЫЙ*.

ЗАЗРОСТИВЪ *див. ЗАЗРОСТИВЫЙ*.

ЗАЗРОСТИВЫЙ, ЗАЗДРОСТИВЫЙ, ЗА-
ЗРОСТИВЪ *прикм.* Те саме, що зазросливый
у 1 знач.: ѡ(т) діавола зазрѣстиваго пострѣ-
каєми. иже бы болѣше ѣхъ не ѡблѣчалъ и не
оучи(л) (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 3);

зазрѣстивые нѣкоторые лю́ди, вѣдлѣгъ свѣ(т)-
ски(х) становѣ звѣчаю, навѣжаючи его, знѣвѣ
его до пе(р)шого оутопле(н)а привели (Ост-
рог, 1607 *Лѣк.* 80); Нѣндзныи, жалоснеса зѣ
Свѣтомѣ жегнаючи: И вѣ Смрѣдѣ, а зєпсована-
са ѡбєртаючи. Ѡ Смѣрти, тѣжєсь ты барзо не
литѣстива: И живѣтоу лю́дѣскомѣ на́ддерѣ за-
зрѣстива (Львѣв, 1615 *Лям.Жел.* 3 зв.); Завѣст-
ный: Заздрѣстивый (1627 *ЛБ* 40); Рѣвнѣтель:
Оупрѣймый мѣлѣстни(к),... Завѣстнѣй, заздр-
рѣстивый (Там же, 108).

Див. ще ЗАЗРОСТНЫЙ.

ЗАЗРОСТЛИВЫЙ *див. ЗАЗРОСЛИВЫЙ*.

ЗАЗРОСТНО *присл.* Заздрісно: О том арты-
кулѣ, зазростно реченном, до здѣ (1608-1609
Виш.Зач. 224).

ЗАЗРОСТНЫЙ *прикм.* Заздрісний: тот же
дух... // ...хулу на грецких учителей зазрост-
ную в неподанию науки словенскому языку
наносит (1608-1609 *Виш.Зач.* 223-224).

Див. ще ЗАЗРОСЛИВЫЙ, ЗАЗРОСТИВЫЙ.

ЗАЗРОСТЬ¹, ЗАЗДРОСТЬ, ЗАЙЗДРОСТЬ,
ЗАЙЗРОСТЬ *ж.* Заздрість: маєть сего вѣчити...
не толіко ми(р)ски(и), но и вы(ш)ше ми(р)-
скихъ. абы ты(ж) не пѣлно(ст)ю своєю, или
за(з)дрѣстью, или лука(в)ствомѣ не зоста(л)
вѣненъ ни за єдино(г) бѣгу вседе(р)жителю
(Львѣв, 1587 *ЛСБ* 87, 2 зв.); А такѣ стерєзѣмса,
вѣшелѣкого грѣха, и пѣньства, блѣда, нечис-
тѣты, звѣды, и гнѣва, и зазрѣсти (XVI ст. УС
№ 29519, 179); Покоута... за́здро(ст) ѡ(т)поу-
жаєть все злоѣ гоубитъ (по. XVII ст. *Проп.р.*
172 зв.); Гдѣ абовѣмѣ за́здрѣсть безєцнаа, не
шкодитъ: Тамѣ приазнь плынѣтъ, и все доброе
похѣдитъ (Львѣв, 1616 *Бер.В.* 96); Клѣмства,
фѣлшѣ, здра́ды,... ла́комства, за́зрѣсти,... оти-
нѣдѣ не знѣлѣтъ (Вѣльна, 1620 *См. Каз.* 19); До
того є(ст) сѣдмѣ грѣхѣ(в) смѣртѣлны(х) голов-
ны(х): Пыха, Ла́комство, Нечистѣта, ѣлбо вше-
тєчѣнство, Зѣйзрѣсть, Обжѣрство, Гнѣвѣ, Лѣ-
нѣвство до слѣдѣбы Бѣжен (Київ, 1646 *Мог.Тр.*
909); Прѣто вѣпѣрвыхъ смѣртѣ оубиваєтъ ла́-
ко(м)ство, и за́зрѣсть тлѣмитъ (Чернігѣв, 1646

(що) (викликати байдужість) охолодити: обѣцѣю Славѣнскомѣ в' народѣ нашѣмъ язѣко-ви по(д)несѣн'е выроздмѣн'е егѡ оуживан'е и пожито(к): котѡрый занѣдбаний а Цѣркви на-шей прирѡднѣи бѣдѣчи // понемалѣмъ нѡродъ нашъ в' набожѣнство зазѡбыль (Єв'є, 1619 См. Грам. 3-3 зв.).

ЗАЙКА ч. Заїка. Вл.н.: Иванъ Заика (1649 *РЗВ* 372); Васко Заика (Там же, 386).

сумніватися (?): Зиб^аюс_а: Кив^аюс_а, хв^бюс_а... Мета(ф): ^дтл^бю, шванк^бю, вонтл^бю, зані^аюс_а (1627 ЛБ 43).

ЗАЙМАТИ *див.* **ЗАЙМАТИ.**

ЗАИМЪ ч. Борг: ищють еѣ хрестьяне. што-бы смертью займы боу ѿ(т)дати (1489 *Чет.* 53); займы ваши ѿ(т)дадоу(т)са вамъ на главы ваша (Там же, 129).

ЗАИСТЕ *присл. (смпн. zaiste)* справді, дійсно, істинно: якъ, азъ оубо пишѡ, ты же чтѣши, я зайсте пишѡ а ты читáешъ (1596 *ЛЗ* 65); стáрый зáконъ пошаноу(и), который зáисте всѡ́ды Сто(и) Тр(о)йци рѡвно(ст) чти признаваеъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 149); Надъ Хероувѣмы бовѣмъ е́стєсь ч(с̑)тнѣйшаа, И Серафѣмѡвъ зайсте хвалебнѣйшаа (Львів, 1616 *Бер.В.* 74); Нѣмашъ зайсте по(д) нѣбомъ щаслѣвишого члѣвка на(д) того члѣвка котѡрый правдѣвє створѣтеля свѡего знáеъ (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 4 ненум.); Истиненъ зайсте єсть въ словахъ своихъ Исусъ Христосъ! (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 355); Злослѣвными зайсте дѡхами сѡтъ сатана и бѣси, котѡрѣи осѣдають смѣслъ и дшѡ звѡдаты (Вильна, 1627 *Дух.б.* 266); зайсте equidem (*Уж.* 1643, 50); Чи дѡсытъ ѡны(м) ѣжъ такъ великои преемѣнѣнціи и гѡдности достѡпили: ... ѡ(д) по(д)рѡчны(х) своихъ мають при пѡслѡшѣнствѣ пошановáн'є? не дѡсытъ зайсте, поневáжъ ѡны(х) гѡдность єстъ пра́цею и тажáромъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 3).

ЗАЙСТЕ див. ЗАЙСТЕ.

ЗАИСТЪЕ див. ЗАЙСТЕ.

ЗАЙТИ *див.* **ЗАЙТИ.**

ЗАИХАТИ *див.* ЗАЄХАТИ.

ЗАИЧЕНЯ *с.* Зайчення. Вл.н., ч.: Є(в)хи(м) за(и)чення (Житомир, 1609 ЦДІАК 11, 1, 5, 20 зв.).

ЗАЙЧКА *ж.* Діал. зайчка “заїка”. Вл.н., ч.: Ярема Зай(ч)ка (1649 РЗВ 399 зв.).

ЗАЇАКЛИВЫЙ *прикм.* Заїкуватий: Медленоазьбичны(и): Косногласны(и), г҃гнйвый, заїкаючійся, шепє(т)ливый, момотливый(и), заїакливы(и), болкотливый, сипливый (1627 ЛБ 62).

ЗАЙВОРОНОКЪ *див.* ЖАЙВОРОНОКЪ.

ЗАЙЗДРОСТЬ *див.* ЗАЗРОСТЬ¹.

ЗАЙЗДРАЧИЙ *дієприкм.* у знач. ім. Заздрісний, -ого: Зайз(д)рачи(м) аббѣмъ великій боль єстъ и тажаръ и горкостъ, коли тѣлько видѣ(т) // того комѣ зайз(д)ратъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 908-909).

ЗАЙЗРОСТЬ *див.* ЗАЗРОСТЬ¹.

ЗАЙЗРѢТИ *див.* ЗАЗРѢТИ².

ЗАЙМАТИ, ЗАИМАТИ, ЗАМАТИ *дієсл.* *недок.* 1. (що) (*захоплювати, забирати у своє користування*) займати: И мы, тому порозумѣвши, старцемъ Пустинскимъ дале есмо в томъ имѣ впокой: незамай они тое дворище и тое полко держатъ вѣчно и непорушно (Київ, 1508 АрхЮЗР 1/VI, 14); Што справено было Господаря Нашого милостивого Найяснѣйшого Короля..., ижбы подданыи мои... нѣколко тысячъ воловъ зъ земли Волоское прогнали, займаючи панства Его Милости (1537 РЕА I, 208).

2. (чого) (*заходити куди-небудь*) займати (що): И та(м) же тежъ во(и)няне поведали ижъ на то(м) вро(чи)щѣ бабѣ схода(т)се села многіє... Пото(м) вели насъ воиныцы мимо село чехостовъ дорожкою за(и)маючи шплотковъ (1546 ОГ 6).

3. Позичати: Кто просить у тебе, а ты дай и кто займа(т) выдѣ тебе, не обертай (XVI ст. НЄ 22); Заємлетъ, заимствѣтъ: Позычаѣтъ, або займаѣтъ, албо забираѣтъ (1627 ЛБ 40).

4. (що) (*заповнювати який-небудь простір, місце*) займати: црквы ломѣло в селѣ борисо-

въ црковь была з трѣма вѣрхи. знесло верхи вси стѣлею займаючи зрѣбѣ и позаношовало не знать гдѣ (1509-1633 Остр.л. 129).

5. (кого і без додатка) Займати, зачіпати, кривдити (кого): коли не найдете самого, то погѣбѣте дѣтки, ѡ(т) двѣ(х) лѣ(т) и меньше. а жѣньско(г) полоу не занимайте (1489 Чет. 122 зв.); Павел речет: “Не замай, никто жъ не прелщається, если мнится быти мудр, не замай, учинится глуп, тогда будет премудр” (1608-1609 Виш. Зач. 221).

Див. ще ЗАЙМИТИ, ЗАЙМОВАТИ, ЗАЙНЯТИ.

ЗАЙМИТИ *дієсл. док.* 1. (що чим) (*набрати, захопити що-небудь у щось*) займити: Прїйми всемогщій, и вседержѣ(в)ный Бжѣ, сію малюю мрѣжѣ, або сѣткѣ; ... и вѣверзѣ ю въ мѣре великое вѣка сегѡ, и за(и)ми єю: множе(с)тво великихъ и малыхъ рѣбѣ (Чернігів, 1646 Перло 169 зв.).

2. (кого) (*перейняти, захопити*) займити: козаки... по(д)ѣхавши по(д) ля(д)скій ѡбо(з)... конѣ заимили, же небожата ляхи... мѣсли пѣхотою ходити (серед. XVII ст. ЛЛ 175).

Див. ще ЗАЙМАТИ.

ЗАЙМОВАНЬЄ *с.* (*привласнення чого-небудь; захоплення*) зайняття: А за увязанье и займованье господъ и на иные речи дробные вышло того всего 13 копъ и 40 грошей и 4 гроши (1521 АЛРГ 172).

Пор. ЗАЙМОВАТИ.

ЗАЙМОВАТИ, ЗАЙМОВАТЫ *дієсл. недок.* 1. (що) (*користуватися чим-небудь*) займати: А волны будут князь Василей и князь Марко ...в тых именах... воли садити, на реках гребли сыпати, ставы займовати (Луцьк, 1555 АрхЮЗР 8/VI, 50); и зара(з) в то(м)... кгрѣ(н)те ...каменого(р)скомъ... пасеками стояти ставы посыпати за(и)мовати... ро(с)каза(л) (Вінниця, 1603 ЛНБ 5, II 4050, 103); Вьселѣюса: Мѣшканье займѣю (1627 ЛБ 22);

(що) (*привласнювати, захоплювати чию-небудь територію та ін.*) займати: ѡни ѡ(т)

Днепру ки(л)ка ми(л) ѡ(т)ступують, чужые кгру(н)ты за(и)муючи, ѡто(ж) и тоє слово “се-лище” ро(з)но розумєти треба (Київщина, 1600 ККПС 138); па(н) Дорогоста(и)ски(и), праве скро(з) а(ж) на други(и) бокъ за(и)муючи уве(с) кгру(нт),... ве(ч)не є(ст) успокоєны (Там же, 151); гдекблвекъ мѣстце займѣть, оупадокъ тамъ и знищеніє чинитъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 726); А поводова сторона... репротестоваласє, же ни[чого] кгру(н)ту Волосовського, не за(и)мує(т) (Житомирщина, 1639 ККПС 206).

2. (що) (*захоплювати чужу худобу*) займати: быдло его, кони, овцы, на оной же земли стадо займовати и грабити кажет (Галичани, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 11); ѡста(в)уємъ и(ж) ниhto стада свєре(п)єго на дєди(ч)нє чѣжо(и) такъ тє(ж) и на своє(и) вла(ст)но(и) испаси займовати не має(т) а ни (в) грабє(ж) брати (1566 *ВЛС* 97 зв.); оные люди,... стада займовати не допускали (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 1/VI, 350); козаки... гумна молотили, їздячи, стада займовали, мяса до бочокъ солили живно(ст) собѣ готовили (серед. XVII ст. *ЛЛ* 175).

3. (що) (*охоплювати певну територію, простір, міститися де-небудь*) займати: Мы... тѣю зємлю... ємѣ присѣдили по тымъ врочищамъ: почєнши ѡтъ болота великого, где Видичъ Брод ѡпадаєть, ѡттоль в лєсѣ Росош и просто через тотъ лєсѣ... до ѡзера Серча, трєтнюю часть займѣючи того ѡзера (Мизове, 1537 *АС* IV, 100); почавши одъ тоє дороги..., ажъ под самое село Ставки, займуючи огородовъ сєлскихъ кгрунту Ставецкого на маць сорокъ (Луцьк, 1614 *АрхЮЗР* 1/VI, 445); Ѡбачишъ... // ...агглю(в) такъ, якъ в себѣ соу(т), бє(з) тѣла ю(ж) нєѡѣ одрованы(х), не за(и)моуючи(х) мѣсца (поч. XVII ст. *Проп.р.* 233-233 зв.); а зъ заморєня тѣла вшєлякіє сєгосвѣтныє роскоши уступають,... а наступують цноты и богомыслность, кгда и мѣсцє себѣ въ душахъ нашихъ укорєняють; а съ корєня родятся отрасли вѣтвѣй множество и вѣчноє займуютъ отъ ростовъ тыхъ цвѣты (бл. 1626 *Кир.Н.* 24).

4. (що) (*захоплювати якийсь проміжок часу*) займати: Знать, ижъ ѡилялєть не Русинъ, бо не знаєть ключа пасхального и не бачить того: коли кольвєкъ ключъ пасхальный на А, альбо на Б стоитъ, завжды Великъ дєнь мусить зимы займовати (Вільна, 1599 *Ант.* 773).

5. (кого, чого) (*зачіпати, хапати, доторкатися*) займати: вє(р)хѣ менованые ѡсобы... на-шє(д)ши... на до(м) и мє(ш)ка(н)є моє... мєнє самого... скро(з) о(к)но в ы(з)бє с по(л)гакѣ и пове(р)хъ головы за(и)мѣючи тєла а(ж) дє(и) волосы кѣля ѡ(з)порола пострєлили (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 18 зв.); Марцинъ Ясинський прышєдшы и небожъчку Куявинъскую, у столу сєдяхую, заставшы, почалъ єє руками займоваты и руку на шыи кладучы, до небожъки тие слова мовиль (Луцьк, 1644 *АрхЮЗР* 8/III, 600).

6. Заїжджати: a toju dorohoju do Kijowa, y do Czerkas, y Kanewa pytalom, kudy pered tym a na kotoryi uroczyszczu y dobryi a lychyi leta podwody chozowaly prostey niezaymujuczy Wennyci (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 22).

7. Проходити, пролягати: тамъ же я возный съ тоєю стороною шляхтою бачилємъ закопанье и зарубанье рознымъ деревомъ дорогу, которая єть (!) значная и гостинєцъ здавна идущий одъ села Ходевца до Менковецъ, жадного села не займуючи (Луцьк, 1623 *АрхЮЗР* 6/I, 442).

8. (що) (*охоплювати поглядом*) займати, сягати: Фєбє давцо свѣтлости, всего свѣта ѡко, Котрого в'зрѣкъ всю зємлю займѣєтъ широко: Спѣстї на нашъ Хоризѡнтъ скѣтокъ твоєї мѡшы (Київ, 1632 *Євх.* 303).

Див. ще ЗАЙМАТИ, ЗАЙНЯТИ.

ЗАЙМОВАТИСЄ дієсл. недок. 1. (*присвячувати себє чому-небудь*) займатися (чим): верность ваша... горячими едностями серцем до обороны и ратунку сполней отчизны займовалисє (Краків, 1605 *ЧИОНЛ* XV-3, 130).

2. (що) (*вклинюватись у якусь територію*) займати: в тамътомъ мєстѣцѣ ѡ вє(р)бокъ то(л)-

ко тро(х) кгрѣнѣто(в)... нарожники се сходя(т) ...и заездомъ теперешнымъ ничего се кгрѣ(н)-ту ко(р) его м(л) радомыского не за(и)ме(т) и не за(и)муе(т) (Новий Острів, 1614 ЛНБ 5, III 4054, 103).

Див. ще ЗАЙНЯТИСЯ.

ЗАЙМОВАТЫ *див. ЗАЙМОВАТИ.*

ЗАЙНЯТИ, ЗАНЯТИ, ЗАНЯТ, ЗАНАТИ

дієсл. док. 1. (що) (*закріпити за собою що-небудь*) зайняти: А позволили есмо князю Федору от городища Зименского до берегу землѣ церковное гребелку засыпати, и ставокъ заняти, и млынокъ збудовати на память светого Еврема (Земно, 1516 *АрхЮЗР* 8/IV, 30); велѣ насть Медведь... до млина которы(и) заня(т) ѡ(т) пана воеводица равского (1546 *ОГ* 62 зв.); остатокъ (!) тыхъ синожатей въ куте за Гуркемъ дало ся тымъ подданнымъ, що огородовъ не мають своихъ, надъ синожатми, а сидятъ на своихъ полланкахъ, и що садибами заняли – при тымъ заховани быти мають (Володимир, *АрхЮЗР* 6/I, 320); име(н)е мое... и(з) млыны тепе(р) бѣдѣчими и напотомъ за господа(р)-ствомъ є(г) м(л) и потомковъ его м(л) заняты(ми)... // продаю (Луцк, 1613 ЛНБ 5, III 4054, 1 зв.-2); Михалъ Линевский..., вышгышого ставу не занялѣ (Луцк, 1633 *АрхЮЗР* 6/I, 192).

2. (що) (*привласнити, захопити чийсь територію та ін.*) зайняти: вѣща мл(ст) ... наехавшы...: на... кгрѣ(нт) его м(л)сти име(н)е жо(р)нищское... а(ж) кѣ границы пана красное(л)ского занявши крѣты(и) го(р)бѣ... всѣ кгрѣнты пана по(д)коморого... на себе забра(л) (Брацлав, 1590 ЛНБ 5, II 4047, 25); А при томъ кгвалтовномъ наеханю на реце Кропивной, греблю занявши, кгрунтъ его милости пана моего... затопилъ и до шкоды не малой привелъ (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 6/I, 392).

3. (кого, що) (*захопити чужу худобу*) зайняти: пан Василей Гулевич наславши... врадника Степанка зо всіми людми Затѣрцкими... свиней... заналѣ (Луцк, 1558 *АС VII*, 39); на поли коне(и) мой(х) вла(ст)ны(х) заня-

то соро(к) (Житомир, 1584 АЖМУ 101); череду всю подданнымъ тамошнимъ,... занялесь и до Русивля до двора загналесь (Луцк, 1609 *АрхЮЗР* 6/I, 364); также... коней, волов, коров, быдла рогатого, с подворков заняли о триста овец, а в пасеках меских в ульях пчол выдрали медами полтора ста роев (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ XV-3*, 151); подданные грушъвицкие... быдло..., на поля оповедающогос Омелянским занявши, взяли (Луцк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 282);

(*про людей*) зайняти: Тог(д)а дѣволы; любыи Катѣве, займѣтъ всѣхъ грѣшниковъ тогѣ свѣта (Чернігів, 1646 *Перло* 154 зв.).

4. (*заповнити який-небудь простір, місце*) зайняти: И якъ попова домѣ, такъ и тыхъ домовъ цвинтаромъ школо ѡгорожовать не потреба; бо то место плотѣ немало займѣтъ (1577 *АС VI*, 78);

(*заповнити який-небудь проміжок часу*) зайняти: Але о тыхъ рѣчахъ долга есть простирати мовы. Далее бы кресу заняло, нижели мы нынѣ короткой въ мови назначили (Єгипет, 1602 *Діал.* 50).

5. (що) (*про полум'я*) (*поширюючись, охопити певну територію*) зайняти: Если бы вѣшедши огѣнь натрѣпилъ тѣрніе, и заналъ бы кѣпы збѣжѣа, аѣо стоѣлое збѣжѣе на полю нагорбидитъ шкѣдѣ хто огѣнь запалилъ (серед XVII ст. *Хрон.* 99 зв.).

6. (кого) Досягнути, дістати: законникомъ, наганяючи их, киями албо друками по плечахъ, по шиях и где одно которого чим кто засяг и занят могли, окрутне а немилостиве побили (Луцк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 687).

7. (*заповнити що-небудь; перекрити чимсь*) зайняти: Ставы гатьми занатыє (1552 *ОЖЗ* 124 зв.); млыны ѣ голешове мила отъ замѣкѣ гатью занатъ (1552 *ОЛЗ* 179 зв.); млы(н) на реце Норинѣ га(т)ю занатыи (1552 *О Овр.* 3. 101 зв.); На реце Тури гребля, форостомъ занятая (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 370).

Див. ще ЗАЙМАТИ, ЗАЙМОВАТИ.

ЗАЙНЯТИСЯ дієсл. док. (мати відношення до чогось) торкнулися: в тамътомъ мѣстѣѡ ѡ вѣ(р)бокъ то(л)ко тро(х) кгрѣньто(в)... нарожники се сходя(т)... и заездомъ теперешнымъ ничого се кгрѣ(н)тѡ ко(р) его м(л) радомыско-го не за(и)мѣ(т) и не за(и)муѣ(т) (Новий Острів, 1614 ЛНБ 5, III 4054, 103).

Див. ще **ЗАЙМОВАТИСЯ**.

ЗАЙСТЕ, ЗАЙСТЬЕ, ЗАЙШТЕ, ЗАЙШТЬЕ, ЗАИСТЕ, ЗАИСТЬЕ, ЗАСТЕ, ЗАШСТЬЕ, ЗАШЬСТЬЕ, ЗАШТЕ, ЗАШТЬЕ, ЗАШТЬЕ, ЗАШЬТЬЕ с. (смп. *zajście*) 1. Таємна ворожнеча, неприязнь, суперечка: Которое зашьтьє и незгодѡ мели єсмо з дадком моим, ...як поченши в речох земланных, так теж и в рукомых (Задиби, 1531 AS III, 391); ѡ которыхъ з давныхъ часовъ зайстьа именій своихъ мели єсмо (Там же, 392); Которое доконане вчинили єсмо межи кнажатъ Ихъ Милости... ведле листов... єднацкихъ, которыхъ Ихъ Милостъ мѣли межи собою ѡ своихъ зашьстьахъ, ино вжє на ѡныхъ записехъ на ѡбе сторонѣ имъ досыгъ са стало (Ковель, 1539 AS IV, 182); роскажемъ имъ... тыи вси зашьстьа ихъ вмерковати такъ, аковыи имъ в томъ на ѡбѣ сторонѣ кривды и шкоды не было (Краків, 1542 AS IV, 318); которые зашьтьа и розниці са становили межи поддаными нашими Ѡбъзырскими ѡт подданныхъ... старосты Житомирского (Турійськ, 1550 AS VI, 103); не з жадного примушеня ани понуженя, одно доброволно... не хотячи болшого зайштя и розницъ межи собою множити,... малжонка свое-го... от малжонства волнымъ чиню (Луцьк, 1564 АрхЮЗР 8/III, 71); а што ся дотычетъ шкод, на обе сторонѣ // починеныхъ, коло того они словомъ своимъ добрымъ мовити мели, — што кто кому будучи в томъ зайштью взялъ (Бородичі, 1553 АрхЮЗР 8/VI, 18-19); пнѣ Ма(т)фѣ(и) Немири(ч)... никоторое ведомо(с)ти ѡ собе не даючи, ани ѡ(т)повѣди, ани за(ст)я з ни(м) никоторо(г) [о] не маючи, вламавши се чере(з) трои двери,... спячо(г) [о]... рани(л) (Житомир, 1583 АЖМУ 50); па(н) ро(т)мистръ,... не маю(чи) з

жодны(м) човеко(м) ѡ(т)повѣди ани заштя жадно[го], зышо(л) порану зъ замку до мѣста для справова(н)я некоторы(х) потре(б) своихъ вла(ст)ныхъ (Житомир, 1584 АЖМУ 117); Стальсьє розѣмъ и пѣ(в)ное постановѣ(н)є... ѡ заш(т)ьє и ро(з)ниці... ѡ цр̄ко(в) мѣрованю... и ѡ попа тоєє цр̄кве (Острог, 1596 ЛСБ 307, 1); тежъ и Панъ хлѣбовъски(й) з ма(л)жонкою своею покоемъ посполитымъ ѡбѣ(с)печоны(й) жадного за(й)стя ни (с)кимъ не маючи, бо жадное стрѣ(л)бы жаденъ з нихъ не мѣ(л) бѣ(с)печъне все(д)ши в рыдванъ ехаль спо(л)не з ма(л)жонкою своею до господы (Київ, 1632 ЛНБ 5, II 4060, 2 зв.).

2. Настання: И не ко(н)чечи ѡ то(т) кгру(нт) и того дна, для за(и)стя ночи, ро(з)ехалисє є(с)мо... до болота Вало(в)ки (Івниця, 1582 ККПС 80); По которомъ ѡбволаню и фунѣдов[а]ню владзы моеє подкоморьское,... для за(и)стя вечора того розѣдельку межи сторонами... конъчи(т)... не могълъ (Житомирщина, 1598 ККПС 103); у застю летъ — на схилі літ, у старості: мы,... бачечы, ижъ церковь мурованая... великое поправы потребуєтъ,... ку фале божой и ку оздобе церковной, презъ недоложность у застю летъ мене епископа, не доставало, прето, хотечи мы то все порядне направити,... ѡбъралисмы... мещанъ двохъ... шафарами до напъравованя... тои церкви (Володимир, 1588 АрхЮЗР 1/I, 236).

3. (спуск небесного світила за обрій) захід: якъ за застѣмъ // слѣнца ставаєтѣса днѣви нѣчъ, такъ за вѣстѣмъ дши ставаєтѣса тѣлѡ смѣртъ (Вільна, 1620 См.Каз. 9 зв.-10).

ЗАЙТИ, ЗАИТИ дієсл. док. 1. (ідучи, їдучи, досягти потрібного місця) зайти; прийти: И к томѡ... людей его ѡ колкосотъ чоловѣков до именей твоихъ зашли, а ты... ѡныхъ людей его ємѡ выдати, ани справедливости з ними чинити не хочєшь (Краків, 1543 AS IV, 328); А тыє, которые, дѣ(и), тепѣ(р) волы хорыє є(ст). не вѣмъ, є(ст)ли... до Мѣ(н)ска про такъ та(ж)кую фору зайти могутъ (Луцьк, 1564 ТУ 108); А на-

полѣдне в поля(х) гдѣ ннѣ подоля, кане(в) че(р)касы, ѡчако(в), кры(м), преко(п) дрѣгие заше(д)ши та(м) ся можили (!) которые по-ло(в)цами ѡ(т) по(л)него мешканя были на- (з)ваны (1582 *Кр. Стр.* 70); по(д)даные его з месте(ч)ка воронина... про(ч) пошли и подте-кали А до мае(т)ности вѣное новоселици зашли и засели (Київ, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 52 зв.);

перен. (досягти певної мети) потрапити, ді-йти: З' тихъ всѣхъ [дорогъ] ѡберѣ(м) себѣ ед-ноу, котроу бысмо могли зайти до ѡ(т)чизны нб(с)нои (поч. XVII ст. *Проп.р.* 241 зв.);

(ідучи, опинитися за чим-небудь) зайти: шла дей есми зъ Евхимомъ,... послав мене наперед, и я дей зашла за пани Бабицкой двор, стала и чула есми крыкъ (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 11); рѣшившиса Аггль бжій который ишовъ пе-редъ обозо(м) Израильтескимъ, зашолъ за нихъ, станѣлъ // межи обозомъ Израильтескимъ (се-ред. XVII ст. *Хрон.* 92-92 зв.);

(іти дуже далеко, досягти віддаленого міс-ця) зайти: то(т) Патріярха за едны(м) кіе(м) пе-рошо(л) (!) вѣды іерда(н)скіе, и в далѣкѣю кра-инѣ заше(д)ши, богаты(и) са до ѡ(т)чизны вер-нѣлъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 201); а есче не досыт на том маючы, найболший жал и дисгонор кне-жа его мл. пана протестантис, скоро зашедшы за Горын, зараз над самою рекою, где также суть маетности кнежати его мл. дедичные, до Клевания належачые,... которые завѣше, яко и перед тымъ, послушенство подданства своего кнежати его мл. чынили и отдавали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 350);

(про думку, почуття) (сягнути) зайти: іо-сифъ поча(л) мовіти съ слезами ѡ... оучіте-лю // далеко... доброта твоя зашла почто моцъ твоѧ ѡслабла (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 98-98 зв.); хто зъ насъ, не ркѣчи дѣломъ албо радою, але мыслію, такъ далѣкѡ, такъ глѣбѡкѡ, такъ высѡкѡ, зайті, зейті, и звы-йті могль (Вільна, 1620 *См.Каз.* 2 зв.);

2. *(про небесні світила – сховатися за гори-зонт)* зайти: якъ южъ зашлѡ снѣце... ѡнъ ихъ

оуз'доровиль на кѡж'дого зъ нихъ в'ложив'ши свои роуцѣ (1556-1561 *ПЄ* 226); Амосъ пророкъ глаголетъ о темности, еже бысть у распятію Христове: в той день заиде солнце в полудне (1580 *Спис.* 16); И гды снѣце зашло, и нѡчъ настѣпѣла, воѣнныи инструмѣнта, котѡрыи на кѡлахъ привезли были вѡрвари на взѣтъе мѣс-та, всѣ огню на спалѣнѣе ѡ(т)дали (Київ, 1627 *Тр.* 662); коли зашло снѣце повсталa мгла тем-на (серед. XVII ст. *Хрон.* 27 зв.);

скінчитися: зашла дню пѣтомѣ свѣтлостъ а шѣстомѣ настѣпѣла (серед. XVII ст. *Хрон.* 4); **зайдетъ солнце** (чие) – *(чиесь життя закінчи-ться)* зайде солнце: А которы(и) бы бра(т) бы(л) кара(н) сидѣня(м) или виною мае(т) по карнос-ти зара(з) перепросити того, кому былъ прови-ни(л) по заповѣди... да не за(й)де(т) солнце во гнѣве вѣпомъ (Львів, 1602 *ЛСБ* 369).

3. *(наступити, настати, статися; почати-ся)* зайти: а к томѣ ижъ слѣжба его зашла, тымъ кѣ правѣ поспешити не могль (Львів, 1524 *AS* III, 266); А и(ж) те(ж) межи нами зашлы крыв-ды пото(ч)ные ѡ которые запозвали есмо ся а(л)бо ли те(ж) еше не запозвали тогды... на то(т) же ча(с) пере(д)... паномъ яно(м)... по(д)-коморы(м) лу(ц)ки(м)... мае(м) ся с крывдами своими знести (Луцьк, 1650 *ЛНБ* 5, II 4049, 140);

(несподівано або невідомо як опинитися де-небудь, у когось) зайти, потрапити: Тое все вам, православнымъ,... вѣдати даю, абы есте знали, каким способом тая скаржина книжка овде за-шла и что за причина о отвѣтѣ на оправдание благочестия..., было (1608-1609 *Виш.Зач.* 208); А нинѣ, и тоє свѣтло зъ очій зышло: И ажъ до отхланій пекла темныхъ зашло (Львів, 1630 *Траг.п.* 164).

4. (кого) Застати, захопити: ино которое де-рево людей моих зашло через тьи границы в княза Василевѣ сторонѣ, то маєт быти княза Василевым людем (Турійськ, 1540 *AS* IV, 241); хто бы бы(л) позва(н) на роки судовые... и за-шла бы его хѡрѡба,... тогды за таковымъ не-

ста(н)ємъ... рєчи тратити не має(т) (1566 ВЛС 16); А кгда є(с)мо приехали ты(м) болото(м) до рєчки Івниці, та(м) же на(с) вже но(ч) зашла, и не ко(н)чи(в)ши тог[о] дна, ро(з)ехали-се є(с)мо (Івниця, 1582 ККПС 80);

(кого) долинути, дійти (до кого): такъ и мы оумєрши, гды остатнеѣ трѣбы голось нась зайдетъ, оживємо. ѡ чо(м) и... гдѣ оупевнаєтъ нась (Київ, 1637 УЄ Кал. 169).

5. (стати відомим) дійти (до кого): те(ж) намъ и ѡ то(м) вашомѣ па(р)скомѣ величествѣ ѡзна(и)мити же пе(в)ная на(с) вѣдомость за(и)шла ѡ(т) князя домѣника заславського (Черкаси, 1648 ВУР фотокоп. 12); певная на(с) вѣдомость за(и)шла... ѡ(т) пана Киселя воеводи браславського же певне короля... нашего смерть взяла (Там же).

6. (чим) Оповитися, заслатися, наповнити-ся: Аггль: что(ж) за сила твоя бѣде(т), ѡбогій члѣвѣче, ижѣ дрижаніе се(р)дца настѣпде(т), пе(р)си зодму(т)ся, пѣлси встанѣтъ, ѡчи мглюю зайдѣтъ (Чорна, 1629 Діал. о см. 267).

♦ **зайти в голову** – втратити здатність чітко мислити, розумно діяти: Постановилъ незневлєнный сєсъ мѣжъ сонѣ звѣтажити: ... цѣлѣю два(д)цать днѣй и нѣчей (прави) не входилємъ по(д) покрѣте, жебымъ сонѣ здѣлалъ: ... але, еслибы(м) повѣдає(т) вѣрхле до халѣпы не вшѣлтъ, и сна не зажилъ, тѣкбы ми мѣзгъ вѣсохъ, жебымъ пѣвне зашѣлтъ въ гѣловѣ (Вільна, 1627 Дух.б. 4 зв.); **зайти дорогу** (кому) – перетнути дорогу, шлях (кому), перестріти (кого): зашо(л) и(м) хс̄ дорогѣ и пострѣтилъ и(х) (к. XVI ст. УЄ № 31, 41 зв.); Бг̄ алѣбовѣмъ всемогѣцій зашѣлтъ имъ въ раю дорѣгѣ въ полѣдне, показѣючи же южѣ вѣшъ живѣтъ зближаєтсѣ къ зѣходѣ (Київ, 1646 Мог.Тр. 939); **зайти плодомъ** – завагітніти: я... хотєчи то по(с)тановити... абы по животє моє(м) жона моя милая ма(р)я которая ещє за целого здоровья моего ѡ(т) вѣла(с)ного ложа менє мѣжа своего з ла(с)-ки мило(с)тивою бг̄а плод(м) ѣ животє свое(м) зашла... ни ѡ(т) кого... трѣ(д)но(с)ти не мѣла

(Вінниця, 1567 ЛНБ 103, 17/Іс, 1943, 15); **зайдетъ смръть** (кого), **смерть зашла** (над ким) – наступити (наступила) смерть (на кого): а боуде(ш) ли слоухати а чинїти та(к), я(к) та оучи(т) хс̄ а заиде(т) та в то(м) смръть, певне естѣ есь ро(з)ваза(н) ѡ(т) грѣха и прощєнь боудєшь ѡ(т) него (к. XVI ст. УЄ № 31, 54 зв.); А того Боже вховай, естли бы над зятєм нашимъ ...або дочкою нашою..., смерть зашла, детей не мєвши, а мы быхмо того мєня в него не окупили, тогды вѣ той суми... маємъ с паномъ Яномъ... заховатися водлє статуту прав земскихъ (Шумбар, 1538 АрхЮЗР 8/ІІІ, 13); **штукою зайти** – вдатися до хитрощів, перехитрити: потомъ по малу малу упросѣтъ якую маєтнєсть у того пана, а потомъ, видѣчи южѣ подпѣлого пана, тєды коло него штукою зайдутъ, испытѣютъ, яко сѣ вашмосѣ, мосѣ панє, подпѣсуєшь, и заразомъ каламаръ подставѣтъ (бл. 1626 Кир.Н. 20).

ЗАЙШТЕ див. **ЗАЙСТЄ**.

ЗАЙШТЬЄ див. **ЗАЙСТЄ**.

ЗАКАЖЕНЫЙ дієприкм. у знач. прикм. (стп. *zakazony*) заражений: Та(к)жє вѣ кого ра-на закажена а(л)бо ко(ст) скажена вѣ главє сто(л)ци из оливою. и на ранѣу прикладаи (XVI ст. УТ фотокоп. 6 зв.).

ЗАКАЗАНЕ, ЗАКАЗАНЫЄ с. 1. Заборона: за пастырства вашей милости, досытъ всего злого вѣ законѣ нашомъ сталося яко згвалченѣя святостей,... запечатования церковей свя-тыхъ заказанье звоненья (Варшава, 1585 АЗР ІІІ, 289); которые то добра якобы на нась по позваномъ правомъ кадуковымъ припали с тых причинѣ, иж позванный якобы зѣ зрайцою на-шым и рєчы посполитое Наливайком над зака-занє покой посполитый взрушиваючи, по кол-ко кротъ панства цесара Турецкого воевалъ (Варшава, 1597 ЗНТШ XXXI-XXXII, 27); Коли сѣ оужє лѣуди ро(з)мнѣжили и розшїрились на землѣи оудалисѣ тєды до рѣскоши тѣлесной бѣдѣчи здоровѣи дѣжи и долговѣчны наѣдъ вѣлю бжїю и наѣдъ заказанье предковъ зѣтоварышили-

са з' людьми и потѣмствомъ Кайновымъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 13 зв.).

2. Заповѣт, настанова: Завѣщаніе: Заповѣданье, приказа(н)е, заказа(н)е, строе(н)е; повеленье, або тестамент(н)ъ при смерти (1627 *ЛБ* 40).

Див. ще ЗАКАЗОВАНИЯ, ЗАКАЗЪ.

Пор. ЗАКАЗАТИ.

ЗАКАЗАНЫЙ, ЗАКАЗАННЫЙ *дієприкм.* у знач. *прикм.* Заказаний, заборонений: Асирь, пре(з) саме(х), звѣзаны(и), або до темницѣ посажены(и), заказаны(и). сы(н) іехоніе(ц) (1627 *ЛБ* 181); Весѣла дній заказаны(х) не ω(т)правовати (Львів, 1646 *Зобр.* 39 зв.); тѣи... не маю(т) в' звичаю... ω(т) заказаны(х) покармо(в), ω(т) па(н)ства... те(ж) ω(т) ω(д)почи(н)ко(в)... повстагати(са) (серед. XVII ст. *Кас.* 93); **заказанный** **овоць** *див. ОВОЦЪ*; **заказанный** **овочь** *див. ОВОЧЬ*; **заказанный** **овощь** *див. ОВОЩЪ*; **древу заказанное** *див. ДРЕВО.*

ЗАКАЗАНЬЕ *див. ЗАКАЗАНЕ.*

ЗАКАЗАТИ *дієсл. док. 1.* (кому, що, чого і з інфінітивом) Заказати, заборонити: жалуетъ на мене пан Василей Холопевский о три мацы жита своего, што был двом подданным моим в новое позычилъ, менуючы, яко бых я того жита ему отдавать заказал и то загамовати мел (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 268); которого дерева заказалъ бѣ прыши(м) рожаю лю(д)ского авторо(м) ѣсти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 295 зв.); такъ же вшелякихъ чолновъ... готовитьъ и приспособлять заказали (Варшава, 1617 *АрхЮЗР* 3/I, 202); Але рачей всѣ Съборы вшелѣкого придѣткѣ и оуимована, заказали и заборонили (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 103); места свое и церквы замыкать и печатовать розказала, особомъ духовнымъ и светскимъ послушеньства отдавать заказала (Луцьк, 1633 *АрхЮЗР* 1/VI, 674); А оныя трѣпы ховать заказалы псомъ торгати дали (1636 *Лям. о приг.* 11); а тѣе обѣдва грѣхи мѣгѣт', чере(з) допѣще(н)еса злѣго, коли чѣни(м) тѣе, што намъ заказано, албо опѣще(н)е дѣброго, коли не чѣнимъ того, што на(м) розказано, быти попо(л)неные (Львів, 1645 *Отайн.*

51); гдыжъ люде... речій Бгѣ брѣдкихъ и нечѣстныхъ дотыкаются: ωчѣма на рѣчи непристойные ω(т) Ба и ω(т) Црквы заказанные гладѣтъ, которые до блѣдодѣаніа и нечистоты побѣждаютъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 910).

2. (кому і без додатка) Наказати, *діал.* заказати: И князам и паном и всей земли Волынской заказал еси княже старосто, абы они вси с тобою там к Веницы пошли, хочачи ратунок // князю Пронскомѣ дчинити (Вильна, 1541 *AS* IV, 278-279); даль и(м) мощь на(д) доухы нечистыми. и заказалъ и(м), абы ничего не брали на поу(т), тлько жезль єдинь (1556-1561 *ПЕ* 147); панъ Богданъ Борейко, приславши до всѣхъ насъ чотырохъ, срозде намъ заказалъ, абыхмо того поседѣного, што есмо вже заседили, священнику Троецкому и посланцу его не давали (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 6/I, 95); приехавши дей до насъ на слободу, заказалъ намъ, абы есмо не до конца будовали (Житомир, 1586 *АрхЮЗР* 7/I, 254); Ангеломъ своимъ закажетъ за тебѣ сокотити (XVI ст. *НС* 60); па усячино, што ти рѣку, пуйди, кулько ти закажу, тулько мовъ (Там же, 207); Тотъ-то Хадина... прасоло(м) заказа(л) и заборони(л), абы мнѣ мыта... ω(т) соли не давали (Володимир, 1614 *ТУ* 255); Который тѣжъ Рыцѣрствѣ в' Мѣлтанѣхъ заказалъ, Жебы жаденъ з' нихъ Црквѣмъ кривди не виражалъ (Київ, 1622 *Сак.В.* 45 зв.); зара(з) закажите абы ни(х)то не важи(л)ся чолнами вози(т) ωпро(ч) порема (!) мѣнти(р)ско(г) (Мошни, 1650 *ДПБ ДА/П* 219, 16).

Див. ще ЗАКАЗОВАТИ, ЗАКАЗЫВАТИ.

ЗАКАЗАТИСА *дієсл. док.* Наказати, розпорядитися: ωлта(р) же д' звонници ради нѣ(ж)днои потребы постѣли є(с)мо а тобѣ са заказало ми(р)но жити до сѣборѣ в то(м) же вѣдомость послахо(м) къ... патриа(р)сѣ (Берестя, 1593 *ЛСБ* 238, 1 зв.); А тобѣ са заказало ми(р)но жи(ти) до соборѣ (Вильна, 1594 *ЛСБ* 251, 1 зв.).

ЗАКАЗОВАНИЯ с. Настанова, розпорядження: много є(ст) артикѣловъ вѣры, и много за-

казована законнического, ω(т)повѣдати не оумѣють (поч. XVII ст. *Проп.р.* 216 зв.).

Див. ще ЗАКАЗАНЄ, ЗАКАЗЪ.

Пор. ЗАКАЗОВАТИ.

ЗАКАЗОВАТИ *дієсл. недок.* 1. (кому і з інфінітивом) Забороняти, заказувати: зъ десятины, которую на светого Кирила давали,... а теперь отъ трехъ лѣтъ давати не хочуть; же дей ваша милость отче архимандрыте, подданнымъ своимъ десетины давати заказуешъ (Київ, 1539 *АрхЮЗР* 1/VI, 29); Тогда привели к нему дѣти абы на ни(х) роуки вѣск(л)адалъ и молилъ-са оученици пакъ заказовали и(м) іс же рекль и(м) не хайте дѣтїи а не заборонайте имъ прїйти до мене (1556-1561 *ПС* 83 зв.); ты не то(л)ко са(м) повы(н)но(с)ти свои не чинишъ. але и свои(м) парафѣянамъ заказуешъ (Львів, 1607 *ЛСБ* 415, 1); Але ми речешъ: вшакъ есть правило апостольское въ личбѣ 65, которое заказуетъ постити суботы, опрочъ одное передъ Великоднемъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 218); Запрѣщаю: Загрѣждю, фѣкаю, закъждю (1627 *ЛБ* 42); на остатокъ выдомымъ шкодцомъ, людемъ люознымъ, которыхъ право посполитое переховывать заказуе,... по тотъ часъ арендовное державы своей въ преречонныхъ добрахъ мешканя ихъ милости панове Подорейки позволяли (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/I, 541).

2. (кому і без додатка) Наказувати: А заказуемъ гро(з)но, абы... мытники нѣши никому ни на чїе розказанье на квитация(х) не давали (Вільна, 1547 *ТУ* 75); костель або оную церковъ печатью его милости князя арцыбискупа львовского запечатовавши..., заказуючи попу оному подъ горломъ, абы печати не рушилъ и службы божей не хотѣлъ ся важить отпраговать (Галич, 1584 *МСЛ* I-1, 99); то(т) вра(д)ни(к)... вперевидиши тотъ рокъ... до мене писа(л)... заказуючи мне абы... томъ поко(и) далъ (Вінниця, 1587 *ЛНБ* 5, II 4046, 45); милъ давный вазнь владыка Луцкий на попа Черынчицкого и заказовалъ, абы жадень у него не бывалъ и сакраменту не приймавалъ (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР*

1/VI, 237); овунъ молитву нашу нѣколи не изненавидить, али булма любить и заказуетъ намъ, што бесме ся молили (XVI ст. *НС* 110); яко мови(в) хс дше нѣмый // и глуухїи я тобѣ заказую абы(с) изышо(л) ω(т) него (к. XVI ст. *УС* № 31, 152); Помененые ωсобы... // ...по(д)-даны(х) били а которые з ска(р)гою на него до еє м(л): Панеє Проте(с)туючого по(и)ти хотели ωнымъ заказѣючи заборонялъ абы жадень з ска(р)гою не (и)шолъ (Київ, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 131-131 зв.).

Див. ще ЗАКАЗАТИ, ЗАКАЗЫВАТИ.

ЗАКАЗОВАТИСЯ *дієсл. недок.* (кому) Заборонятися: А ижъ оучнемъ, и добре вѣрѣ Каѣтоли(ц)кой згчливымъ, и здорѣвю надкѣ маючимъ згѣла се тѣе Кнїги закъждютъ и ωды-ймѣютъ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 4 зв.).

ЗАКАЗЪ *ч. 1.* Наказ, розпорядження, *діал.* заказ: скажи ми дѣло свое который заказъ имає(ш) ω(т) сотоны (1489 *Чет.* 104); У Дѣдъковичох старца не потреба, толко якого вбогого чоловѣка тивѣномъ встановити або десадника (!) мѣти для заказѣ на роботѣ (1567 *АС* VII, 120); не хотячи по(з)волити и(х) вымысломъ за которыми в ро(з)маитые заказы примѣшаю(т) на(с) на што вмысло(в) свои(х) слова подаю(т) хотячи тоє мѣсто лвовъ... цркви и люде цехи и ремесники до своего папѣ(з)кого послѣше(н)ства ωбѣ(р)нути (Львів, 1595 *ЛСБ* 277, 1 зв.); а ты(х) которые ты(м) заказомъ и заповѣде(м) по(д)лѣгати не хотѣли, браньемъ винъ везеньемъ... и иншими способы оудрѣчаючи (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 207 зв.); чомъ такъ было право межы жидаы,... кто метъ вомовати Христа, сего изъ церкви изыгнати. Али тоты слѣпѣцеве тымъ заказумъ (*в ориг.* заказымъ. – *Прим. вид.*) не дѣбали (*в ориг.* дѣбаали. – *Прим. вид.*), али кликали и звали Іисуса сыномъ Давыдовымъ (XVI ст. *НС* 110); однакъ же обмову и заказъ такий оучинились, абы каждый изъ насъ на той другой копѣ становились (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/I, 85); а естлибы который из

вась противным и упорным против сего листовного заказу нашего знайдовалсе, таковой кождый судового караня от всего войска не уойдетъ (Київ, 1630 *ЧИОНЛ* VIII-3, 10);

заповідь; заповіт: Постилъ и Моисей пророкъ найперво, коли Бгъ звавъ на гору Синайскую, якъ што бы ему давъ право и заказъ, котрый написавъ персты своими у м̄ дну (XVI ст. *НС* 16); а Христось давъ напередъ тому молодцеви усѣ заказы (Там же, 122); у четвертумъ заказѣ такъ мовивъ Бгъ (Там же, 164); ходити у заказѣ *див. ХОДИТИ*.

2. Заборона, заказ: прещеніе, зака(з), загроженіе (1596 *ЛЗ* 70); нынешним писанемъ нашимъ ознаймуемо, иж се намножило vele людей, которые своволне, мимо заказъ права посполитого и зверхность повинную, важатсе в громадах немалых... до панств чужеземских выходить (Краків, 1609 *ЧИОНЛ* XV-3, 133); Если(ж) ты своволне на(д) заказъ Цркѣвный бѣдешъ в' постъ мѣсо ѣсти, бѣде(ш) не тѣлько преслѣдшника(м) Цркѣви Бжѣи, але... и мытарѣмъ // ѡ(т)лѣдчены(м) ѡ(т) Цркѣве (Київ, бл. 1619 *О обр.* 161-162); Прещеніе: Грозба, заказъ, загроженіе (1627 *ЛБ* 96); Адамъ першій живѣчи въ рѣскошахъ Рѣа..., Хитростю Жоны бѣсомъ ѡшѣканой, И на всегѣ готѣвность зголдѣваной, Ижъ зведѣный на(д) заказъ скоштовалъ дрѣва сличный овоцъ, котрѣгѣ дала мѣ Єва (Київ, 1630 *Имнол.* 3 зв.); панъ Слоновьчевский..., с поменеюю панею... шлюбъ... над заказъ права духовного... дати казавъшы, порвалъ и за жону себе кгвалтовне взялъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 8/III, 615).

Див. ще ЗАКАЗАНЕ, ЗАКАЗОВАНИЯ.

ЗАКАЗЫВАТИ *дієсл. недок.* 1. Те саме, що **заказовати** у 1 знач.: мають ѡни и люди ихъ по имениахъ и селамъ своимъ збожа, мѣды пресные и иншие живности и домовые речи доброволне продавати, а ты имъ того боронити и заказывати не маєшъ (Вильна, 1546 *AS* IV, 457); Так теж и ести мне давати заказывал, и коли хто мене... хлеба до светлочки вкинул, он за то

слуг, бояр и служебниц своих карал (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 136); Чого не только тьи новые каноны, але и стародавние,... сродзе заказывали не только мнихомъ, але и простымъ ереемъ: абы, вступивши на станъ духовный, вже не смелъ женитися (Вильна, 1599 *Ант.* 755).

2. Те саме, що **заказовати** у 2 знач.: врядникъ мой на ймя Миц кравецъ, иж будучи на селѣ, як заказывал на роботу мужиком моим, слышал... што Борыс Охлоповский ножом у горло скололся (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 403).

Див. ще ЗАКАЗАТИ.

ЗАКАЛАТИ *дієсл. недок.* (кого) Колоти, вбивати: Єгда во (!) на(с) закалаеть Агнецъ бѣжій. то естъ просфѣурѣ не хлѣпецъ нѣжи(ч)ками ѡбрѣзоуетъ крѣжокъ, но по дѣйствѣ писма стога. Копіемъ рѣжетъ и на блюдѣ покладаетъ (к. XVI ст. – поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 122); жрыцы ѡные..., наве(т) и сновѣ свѣихъ закалати на ѡфѣрѣ моуѣли принѣсти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 185); Тѣле(ц) ѡный оупитан(н)ы(и), и закалаемый, и ядомый, Хс естъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 33); наипачеже своимъ рѣкама никогѣже оудари... ни закалай животна (Львів, 1642 *Жел.П.* 2 зв.); тасто, ас, закалаю, рѣжу (1642 *ЛС* 260).

ЗАКАЛЪ *ч. (стп. закал)* негідний вчинок: ѡвде ма моѣ закалы трапатъ з' котѣрыхемъ са презъ покѣтѣ достѣтне не ѡчѣстила, абымъ тамъ, гдѣ ничѣго змѣзаного не в'хѣдитъ, прѣсто зайти могла (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 158); Братиа... выправили знѣвѣ иншы(х) двоухъ братовъ... повтѣре просачи и(х), и хотачи вѣдати вѣды и закалы тые до немѣновѣны(х) брати(и), абы са на ты(х) мѣ(ст) ѡсправе(д)лѣвили в него(д)ности своей и в починенію шко(д) це(р)кѣви, яко ѡдаю(т) (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 29 зв.); Очѣстѣмо себе ѡ(т) вшелѣкоѣ змѣзы и закалѣ, пѣлнѣо ѡуважаючи якъ са в' житѣ сѣмъ ѡбходимѣо (Київ, 1637 *УС Кал.* 963); неподѣбнаа рѣчъ, загасити ѡгнѣстыи телѣсныи по(д)жѣги, первѣи нѣжбы... злости(и) закалѣ не бы(л) вынищены(и) (серед. XVII ст. *Кас.* 67 зв.).

ЗАКАЛЯНИЙ *дієприкм.* Забруднений. *Образно:* До того то ты дому вавилонского, албо закаляного нерядами уповноваженъ, яко то бѣ писала; але ты, бачу, оттоль Богу дякуешъ, же ти в тоє замѣшанье управилъ, яко слышишъ святого Хризостома о Вавилонѣ (Слуцк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 273).

ЗАКАМЕНЕЛЫЙ *див.* **ЗАКАМЕНѢЛЫЙ.**

ЗАКАМЕНѢЛОСТЬ, ЗАКАМЕНѢЛОСТЬ, ЗАКАМАНѢЛОСТЬ *ж., перен.* Закам'яніість, закаменіість, непохитність: нечестіє, не(з)бо(ж)но(ст), непобо(ж)ность, безѣцность за(к)аманѢлость ср(д)ца (1596 *ЛЗ* 60); ѡмилєніє: Скрѣха сердѣчнаа, коло(т)є, албо бѣлєсть сердце(ч)наа: // и тѣжъ затренѣѣ(н)є, закамєѢлость, непокаа(н)є, ненавернѢ(н)єса до покѣты (1627 *ЛБ* 138-139); Хс Црѣ, ты рачѣ самѣ къ мнѣ пристѣпѣти, Рачѣ самѣ ср(д)ца моєго двѣрѣ отворѣти. ЗакаменѢлость мою ра(ч) самѣ зєпсовати, Мѣцно(ст) каменїи мои(х) тажки(х) згрѣхотати (Львів, 1631 *Волк.* 8).

Див. ще **ЗАКАМАНИЛСТВО.**

ЗАКАМЕНѢЛЫЙ, ЗАКАМЕНЕЛЫЙ, ЗАКАМАНѢЛЫЙ *прикм., перен.* Закам'янілий, закаменілий: жестокъ, твє(р)ды(и), закаманѢлый (1596 *ЛЗ* 46); теперешнии нѣкатории отщепенцы от... непорочної вѣры нашей грєческаго православїа отбѣгли... сут закамєѢлого и непокаянного сердца (Вільна, 1600 *Катех.* 76); дрѣгбє пало в' дѣшѣ ѡзаблѣю, и затвѣрдѣлѣю злы(м) недовѣрѣство(м). ЗакамєѢлѣю и непослѣшнѣю (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 192); Для закамєѢлого вѣрѣ и не(д)балѣства ста(р)шого брата... не могла ся жа(д)на справа нале(ж)ная це(р)кви бѣжѣ(и) ѡ(д)правити (Львів, 1635 *ЛСБ* 1043, 43 зв.); Ѡ члѣвчє в' Пѣтокъ оу вѣчѣрѣ набо(ж)-не рѣ(з)мышлѣй, ибо словеса прч(с)тѣи Дѣви плачлївыи, могѣтъ ѡзаблѣю дѣшѣ загрѣвати; в' любовѣ Хвѣ, и ѡ(т) закамєѢлого ср(д)ца; слѣзы вѣвести на ѡмытѣ грѣхѣ(в) твоихъ (Чернігів, 1646 *Перло* 91 зв.); Іаковѣ... просїлѣ... Ісава брата своего абы се такъ тиранско не

обходїлѣ. Але їжѣ бѣлѣ ѡкрѣтнє закамєѢлого ср(д)ца, а наложїлсѣ на єгѣ здѣрѣвє (сєред. XVII ст. *Хрон.* 59);

незворушний, непохитный: Лазарѣ... при вѣротѣ(х) лєжѣ(л)... а закамєѢлый богѣчѣ на кѣждый дєнь гѣйнє оуживѣлѣ, распѣстами и пѣанствомъ бѣвачисѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 598).

ЗАКАМЕНѢТИ, ЗАКАМЯНѢТИ, ЗАКАМАНѢТИ *дієсл. док., перен.* (стѣти жорстоким) закам'яніти, закаменіти: не боїтєсѣ я є(с)м и вѣстоупилѣ до ни(х) в лѣдѣю и пересталѣ вѣтрѣ. а они ты(м) болѣше сѣми в' собѣ ст(р)ахом сѣ дивили. бо не порѣзоумѣли // зѣ оны(х) то хлѣбовѣ было бо ср(д)цє ихъ закаманѢло (1556-1561 *ЛЄ* 151-151 зв.); Яко то ѡ ва(с) написѣ(л) пр(о)ркѣ Ісаїа, ижѣ закаманѢло ср(д)цє ваше и не хочєтє ра(з)умѣти (XVI ст. *УЄ Трѣст.* 74); Во истинну, закамєѢло сердце тѣхъ лѣдїй прєзѣ кривѣприсяжное отступнїтєство (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 693);

(стѣти незворушним, непохитным) закам'яніти, закаменіти: позналѣ ты(ж) то їуда и(ж) їс знає(т) єгѣ // прѣдѣтєлѣство. алє ю(ж) злыї дѣх ѡсѣни(л) єгѣ. и бѣ(л) в не(м). и длѣ тѣго закамянѢлѣ. и не хотѣлѣ сѣ каѣти (XVI ст. *УЄ* № 29519, 239-239 зв.); по(з)навѣши то їуда ижє хс знаєтѣ, и(ж) ѡ(н) єгѣ прѣдѣтѣ: алє ю(ж) злыї дѣх ѡсѣни(л) єгѣ. и бѣ(л) в' не(м) закамєнѢ(л), и не хотѢ(л) сѣ каати, єно мєтоуши(л) собою (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 69).

ЗАКАМЯНѢТИ *див.* **ЗАКАМЕНѢТИ.**

ЗАКАМАНИЛСТВО *с., перен.* Незворушність, непохитність: пила(т) кѣза(л) дѣти їѣсїфови тѣло їсѣво абы є похѣва(л). алє закаманѢ(л)ства а оупѣроу жїдовѣскаго немл(с)тїва-го пила(т) боу(д)чи пѣнѣ... то(т) вж(д)ы ла(с)-коу и мл(с)рдїє покѣзалѣ на(д) тѣло(м) нашєго избавитєла (Смѣтрич, II пол. XVI ст. *Прѣп.Д.* 15).

Див. ще **ЗАКАМЕНѢЛОСТЬ.**

ЗАКАМАНѢЛОСТЬ *див.* **ЗАКАМЕНѢЛОСТЬ.**

ЗАКАМАНЪЛЫЙ *див. ЗАКАМЕНЪЛЫЙ.*

ЗАКАМАНЪТИ *див. ЗАКАМЕНЪТИ.*

ЗАКАПЛУНИТИ *дієсл. док. (кого)* Каструвати, вихолостити: На кождый теж год третью част кѡр брати чиншовых петѡхами а тых закаплѡнити, а ѡ которого мѡжика петѡха ѡзмѡт, тогдѡ скаплѡнивши, назад емѡ ѡтдати мают (1567 *AS VII*, 119).

ЗАКАТЪ *ч.* Гребля, загата: жалова(л) намъ па(н) сенюта на князя жесла(в)ского и(ж) де(и) ...зака(т) старода(в)ны(и) которы(и) есми ме(л) на рецѡ по(л)тве на моемъ ста(в)у ми(к)лашо(в)ско(м)... кгва(л)то(в)не ро(з)метати ка(з)а(л) (Ляхівці, 1554 *ЛНБ* 103, 19/Id, 1988, 24).

ЗАКВАСИТИ *дієсл. док. (що чим)* Заквасити. *Образно:* Та(м) абовѡмъ сатана сребро фалъшованѡе вырѡлѡ: въ той дѡши засѡалѡ насѡна гѡркѡи, и заквасилѡ квасомъ старѡмъ (Київ, 1627 *Дух.б.* 99); Але якъ Ада(м) перестѡпѡиши заповѡдь, квасъ злѡхъ намѡтностѡй въ собѡ за(к)василѡ (Там же, 218).

ЗАКВАСИТИСА *дієсл. док. (чим, через що)* Закваситися (чим). *Образно:* такъ вѡзросли и розмножилися в людахъ намѡтности грѡха, же ажъ до чѡжоло(з)ства, до ба(л)вохвалства, забѡйства и ѡнши(х) спрѡбностѡй пришли, нѡмъ са злѡстѡю члѡчѡнство заквасило (Вільна, 1627 *Дух.б.* 218); покѡлѡ въ ѡ(д)но пре(з) дѡбрѡть заквасатъса, и ѡ(д)нымъ дѡхѡмъ станѡтъса зъ Г(с)демъ (Там же).

ЗАКВАСНЪТИ *дієсл. док.* Закиснути, сквасніти: Подѡбно єсть Кролѡвство нѡ(с)ное квасѡ, котѡрого в(з)авши жена скрѡла въ трѡхъ мѡбрахъ мѡки ажъ всѡ закваснѡла (Вільна, 1627 *Дух.б.* 219).

ЗАКВАШЕНЕ *с., перен.* Спотворення, перекручення, зіпсованість: И такъ вѡспѡлѡ сходѡлиса, ї засѡдали, ѡу велѡки(х) црква(х) дѡхѡвне бѡсѡдѡючи,... прѡгнѡчи блѡуды и ѡ(т)щепѡнства и заквашѡ(н)ѡ ѡ(т) немѡлы(х) часѡвъ въ црковъ ѡдны про недѡбалство... вѡчистити (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 37 зв.).

ЗАКВАШЕНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Заквашений. *Образно:* злѡсть и псѡта, а ни

пристѡпити не зможе(т) до мыслѡй Дѡхѡмъ Бѡжѡмъ правѡ и всѡко заквашѡнены дѡши (Вільна, 1627 *Дух.б.* 219).

ЗАКВЕТНУТИ *див. ЗАКВИТНУТИ.*

ЗАКВИТАНЄ *с.* Зацвѡтання: Робѡтникѡве, котѡрыѡ ѡкѡло садѡ(в) и ѡгородѡ(в)... рѡбатъ, и стерегѡтъ и(х), квѡты ѡздѡбныѡ и вѡдѡчне пѡхнѡчѡѡ, зъ розныхъ зѡлѡъ, и з деревъ..., по(д)часъ заквитѡна ихъ, збирѡючи, Панѡмъ своѡмъ, ѡбо завѡталымъ гѡстемъ ѡхѡтне при(н)ѡсѡтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 504).

ЗАКВИТАТИ *дієсл. недок.* Заквѡтити, зацвѡтити: Ле(ч) тогѡ Цвѡтника чѡсть рѡжи червѡнѡстю заквитѡе(т), чѡстъ зѡсъ бѡлѡючаѡса ли(л)ѡм(и) (Київ, 1628 *Лим.* 6 ненум.).

ЗАКВИТЛЫЙ, ЗАКВѢТЛЫЙ *прикм.* Заквѡтлий: Тогѡжъ нѡвыхъ квѡтѡковъ мѡсаца, чѡсѡ весны, коли землѡ дѡши, пѡнкныи и заквѡ(т)лыи ро(с)чки справѡдливѡсти вѡдати мѡже(т) (Вільна, 1627 *Дух.б.* 367); нашли їѡсѡфовъ жѡзлѡ соухѡй закви(т)лий (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 378 зв.); Лѡкарѡ телѡсный, не тогды тѡлѡкѡ дѡбрѡ естъ и зычливѡ, коли до зеленѡючи(х)са и заквѡтлыхъ садѡвъ и ѡгородѡвъ мѡжи розмѡѡте пѡхнѡчѡѡ цвѡты, хѡрыхъ вѡвѡдитъ...; ѡле и коли гѡлодомъ трѡпитъ,... гѡркѡѡ грѡнки даѡтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 250).

ЗАКВИТНУТИ, ЗАКВЕТНУТИ *дієсл. док.* 1. Заквѡтнути: рано встанѡмо до винницъ а ѡсмотримъ,... зацветли ли соутъ ѡуже раѡская ѡблока? (поч. XVI ст. *Песн.п.* 56); Аѡроновъ жѡзлѡ заквитноу(л) и зара(з) ѡво(ц) тоѡежъ нѡчи принѡслѡ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 253); И всѡ Црковъ... нѡмъ намакаѡтъ... // вѡлѡкѡтнѡсть... зъ наѡукъ ѡного берѡчи: И до змакѡчѡна, Ср(д)ца лѡд(з)кѡе ведѡчи. На в(з)роснѡна дрѡвъ, въ домоу Бѡжѡмъ плодѡвитыхъ: Злѡтовѡдне заквитноулы(х) (Львѡв, 1609 *На Злат.* 2 зв.); Тѡтъ Кѡренъ въ твоѡмъ Садѡ ѡ(т)че Прѡчѡстѡйшѡй, Заквѡтнѡе(т) зъ Гѡликѡномъ на(д) слѡнце яснѡйшѡй (Київ, 1632 *Євх.* 294); Мѡисѡй... на заѡтрѡе вѡротѡившѡса, нашѡлѡ їжъ заквѡтнѡлѡ пѡсо(х)

Аарѡновъ... и вышли вѣтки (серед. XVII ст. Хрон. 139); *Образно*: И если дѣша не оубѣлит'са,... и не оуснѣжит'са клѡпотами... заквитнѣти... и до ѡ(т)нѡвы... прійти нѣкѡли мѡчи не бѣдетъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 153); Давайте мл(с)тыню, а пѣвне заквитнете якъ Лилїа, вдѣчне пахнѣчаа (Київ, 1648 МІКСВ 350).

2. *Перен.* (досягти найкращої пори розвитку сил, таланту і т.ін.) розквітнути: Вѣйстиннѣ и тѡтъ оцѣ нашѣ заквитнѣлѣ якъ яблонѣ в' Маю, тѡбестѣ, в' бл(с)вѣнной старости (Київ, 1625 Кон.Каз. 26).

ЗАКВѢТЛЫЙ *див. ЗАКВИТЛЫЙ.*

ЗАКЕЛЗНАТИ *дієсл. док. (стп. zakielznać)* (кого) загнuzдати: ѡсѣдлай и закелзнай кони(и) нашихъ! (к. XVI ст. Розм. 59).

ЗАКЕРОВАТИ *дієсл. док. (що) Спрямувати*: Прагнемо, абы в' Дхѣ, при пѣнѣ страдати, Але гдѣжъ его маѣм смѣтныи шѡкѣти; В' домѣ каіафы южъ его не знайдѣмъ, Гдѣжъ за нимъ сердѣчныи стрѡпы закерѣмъ (Львів, 1631 Волк. 8 зв.).

ЗАКИ, ЗАКЫ *спол. (з'єднує частини складнопідрядного речення) (приєднує підрядну частину часу до головної) поки, діал. заки*: не може земля учинити пышеницю, заки у ню не посѣють (XVI ст. НЄ 145); Постараймоса заки есмо жївы в ты(х) кнїга(х) грѣхы нашѣ загладити (XVI ст. УЄ № 29519, 10 зв.); Ѡ яко(ж) (!) то была бы жалость если(ж) намъ тѣ(т) дано ча(с) оу животѣ нашѣмъ заки е(с)мо живы, такое собѣ мѣсце и(з)и(д)нати що ка(ж)домѣ хс снѣ бжїй зготова(л) свои(м) въ(з)не(с)нїемъ (к. XVI ст. УЄ № 31, 79).

ЗАКИВАТИСА *дієсл. док. Захитатися*: та(м) седачи нѣкѡторы(и) млодене(ц) имене(м) Євгїихи(и) в окнѣ зна(т) та(ж)ки(м) сно(м) коли павѣ(л) много мови(л) закива(в)шиса зо (с)ну спа(л) на до(л) (II пол. XVI ст. КА 109).

ЗАКИДАТИ¹ *дієсл. док. (кидаючи, засипати, заповнити, завалити чим-небудь) закидати*: Трети(и) естѣ ставъ за (д)во(р)цомъ... гребла новаа висока вдолѣжъ сто сажонѣ нижѣли

на(д) двоухъ мѣстѣцохъ не заправѣлено ѡдно форостомъ закидано (1552 ОКр.З. 153 зв.).

ЗАКИДАТИ² *дієсл. недок., перен. (кого чим) (спрямовувати до кого-небудь дуже багато чогось) засипати, закидати*: И такъ уставичне и по сей день на церковь воюет, кого могучи лагодными словы,... а инших мучат, грозят, книгами фалшивыми закидают, книги змышляют, пишут под датою старою писмом старым, якобы колись тая згода трвати мѣла (Львів, 1605-1606 Перест. 49); **закидати сѣти** (на кого), **сѣти закидати** – (намагатися погубити когось) розставляти сїті: бѣсѡве лѡтыи вразы,... гѣбїтелѣ рѡда члѣвческогѡ, волѡчат'са, закидаюч(и) на насъ сѣти смертонѡсныи,... хотѣщи мїрѡлѡбца... вѣчною смертю оуморити (Чернігів, 1646 Перло 124); діаволь хїтрости свой заживѣетъ, Всюдѣ сѣти смертонѡснїи закидаетъ (Там же, 22).

ЗАКИНЕНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. Закинений, закинутый*: привѣл ихъ г(с)дѣ, якъ потѡмъ Ап(с)ла Петра риболѡва, мнѡгихъ рыбѣ з' росказана егѡ закіненою сѣти (!) оуловленїемъ до задивована са привѣл (Київ, 1637 УЄ Кал. 855).

ЗАКИНУТИ *дієсл. док. 1. (що) (кинути що-небудь кудись, у певне місце) закинути*: жекларе хотѣли я(к) бы выбѣ(с)чи с корабля пу(с)ти(в)-ши лѡ(д)ю на море // рекомо якобы с переду хотѣли закинути котвы... служе(б)ныи ѡ(т)-рѣзали поворозы в лѡ(д)и и дали еи ѡпа(с)ти (II пол. XVI ст. КА 152); *Образно*: Дла тѡго(ж) и тѣи еди(н) ра(з) полкнѣвши оудкѣ надѣтости и ѡ собѣ мнѣмана, которѡю мыслївецѣ злѡсти закінѣлѣ имъ на погїбель, бе(з) оулѣченѣ зостаїли и бе(з) поправы (Київ, 1619 Гр.Сл. 228);

(від кого) (звільнитися від чого-небудь непридатного для вжитку) викинути: Если тогды правѡе ѡко твое горши(т) тебе вырви его а заки(н) ѡ(т) себе (Хорошів, 1581 Є.Нег. 6);

(викинути як непотрібне) закинути: Тогѡ, што былѡ загїнѣло, шѡкалѣ: што было закінено, находїлѣ: што было полѣмано, ѡбвѣзовалѣ (Вільна, 1620 С.м.Каз. 20 зв.).

2. *Перен.* (що) (*примусити проти волі, бажання прийняти що-небудь*) накинути, нав'язати: to pak dey on, pobrawszy penezu, y dwe czasty toho zamku swojmy ludmy zarobil, a tretjuju czast na zemian y meszczan zdesznich gwałtom zakinul, kotorye musili, za newolju y za welykim karaniem, horodni y weży zarobyty (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/І, 19); То пакъ панъ Семень Богуринский, закинувши на сторону вышей помеченую угоду и постановенье и не маючи баченья... на врьд... // мене самого рукою своєю зъбилъ (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 265-266).

ЗАКИПѢТИ дієсл. док., *перен.* Закипіти, забушувати: И гды такъ морє закипѣло ѡ(т) градѣ зъ нба зпáлого, смолѣ кораблѣй Сараценскихъ розтопѣло, и всѣхъ въ глѣбѣкости морской затопѣло (Київ, 1627 *Тр.* 668).

ЗАКИСНУТИ дієсл. док., *перен.* (чим) Наснажитися, пройнятися: Крѡмѣ засъ нб(с)ного квасѣ, котѡрій єсть мо(ц)ю Дх̄а Бж̄го, добротью Бж̄ею закиснѣти и до живота прійти дѡши не мѡжно (Вільна, 1627 *Дух.б.* 219); Єщѣхмо не закисли квасомъ ширости, ѡвшемъ въ квасѣ злѡсти трѡємо (Там же, 224).

ЗАКЛАД *див.* **ЗАКЛАДЪ**¹.

ЗАКЛАДАНЄ, ЗАКЛАДАНЬЄ с. 1. Закладини, закладання: А прійде(т) а(н)тіхри(ст) тогды, гды в жидо(в)ско(и) цр̄кви кáме(н) на кáмени не зостáне(т)... гды áлбо старѣ(в)шиса розвáли(т)са. а(л)бо дла заклада(н)а ф̄дламе̄(н)тѡ // ро(з)копáе(т)са (Вільна, 1596 *З.Каз.* 68 зв.-69); Васілій... Остро(з). котрый цр̄ковъ и звонницѡ мѡрова(л) і са(м) на закладаню бы(л) і всего монастыра дер̄манско(г) фу(н)даторъ (1628 *ПВКРДА* IV-1, 108).

2. *Перен.* Заснування, створення: З стороны закладáнья шкѡ(л) и семинарій грѣческого и словѣнского языка такъже абы имъ вѡлно было дрѣкарни свои мѣти (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 37 зв.); О закладанье школъ и наукъ волъныхъ, а звлаща дла цвиченья духовънымъ, пильно потреба, же быхмо мели учоны презвитери и казнѡдее добрые (Вільна, 1599 *Ант.* 587).

♦ **хоробою закладанє** – захворювання, недужання: мы, комисаре, наради(в)шиса межи собою и видечи хоробою за(к)лада(н)є у ка(ж)дого суду має(т) бы(ти) при(и)мовано, //...па(н)у Го(р)ностаю є(с)мо узычили..., же... па(н) Го(р)носта(и) напере(д) присегою теле(с)ною, яко справе(д)ливе хо(р) бы(л), и(ж) то не ку(з)волоце стороне учини(л) має(т)са ѡ(т)ве[ч]ати (Житомирщина, 1597 *ККПС* 90-91).

Див. ще **ЗАКЛАДЪ**².

ЗАКЛАДАНЬЄ *див.* **ЗАКЛАДАНЄ.**

ЗАКЛАДАТИ, ЗАКЛАДАТЬ дієсл. *недок.*

1. (що) (*починати будувати що-небудь; робити основу чогось*) закладати: хотять... Панове мешчане лво(в)ские школѡ закладати дла надченъя дѣтемъ християньскимъ (Львів, 1586 *ЛСБ* 72); онъ на урочищу Пиратинѣ... замокъ потребне будуетъ, мѣсто садить и закладаетъ (Краків, 1592 *АрхЮЗР* 7/ІІІ, 297); грѣ(н)тового дано и(м) гр(ш) і̄ пре(д) зво(н)ницею закладали грѣ(н)ть по(д) гано(к) (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 19); Потѡмъ почáти копáти, ф̄ндамента закладáти, и бѡдовáна ставити, пре(д)сажъ еще не оуже дѡмъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 164); Михаил(л) мѣрїте(л) мѣста виза(н)тїи... показа(л) константинѡ яко мáе(т) закладáти стѣноу єгѡ (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 372 зв.); аф̄пз... того(ж) ро(к) цр̄квѣ... закладано (серед. XVII ст. *ЛЛ* 165); М(с)ца трѣтегѡ пѡчали закладать ф̄ндаменты стѡговъ, а докончїли и(х) м(с)ца сѡмѡго (серед. XVII ст. *Хрон.* 343);

перен. засновувати, давати початок: Єв(г)-листа поведає(т), якъ ѡ(т)сылає(т) х̄с закон̄ники къ знаменїю иѡны пр̄(о)рка. а закладаєть цр̄ковъ свою на вѣрѣ ѡ(т) петра высве(д)ченои (1556-1561 *ПЄ* 72 зв.); тамъ же заразъ и то выражаєть, же не муры, не стѣны палацовъ, любѡ костеловъ, але кожного чловѣка, во Христа вѣрити хотящаго и домъ вѣры на немъ закладати // прагнучого (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 361-362); [позванье]... смели... якиєсь академие, безъ позволеня Речипосполитое, приватимъ,... тамъже закладати и фундовати (Льоблін, 1644

АрхЮЗР 1/VI, 791); также и сынѡве его мѣста найма своѣ закладали (Чернігів, 1646 *Перло* 3 зв. нenum.); **закладати фундаментъ, фунда-ментъ закладати** – давати початок (чому): И въ творѣнію сего видимого міра напервѣй за-кладаѣтъ фундамѣнта, з чотырохъ елемен-товъ; ... то естъ сътворивъ напервѣй свѣт-ло(ст) огнѣн'ноюю; воздѣхъ, вѣдѣ, и зѣмлю (По-чаїв, 1618 *Зерц.* 9); Даѣтъсѣ прѣто вѣдати, ижъ покѡй Г(с)дѣнь в' мірѣ и тишинѣ естъ, фунда-ме(н)т' абовѣм' котѡрого члѣвкъ закладаѣтъ, и почѣтокъ котѡрого починаѣтъ, в нѣмъ ажъ до конца трѣѣтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 62).

2. (чим) (*заповнювати чим-небудь пустоту*) закладати: защеп'ку отълом'лено, што знѣть свѣже изорѣвано вѣко и съ переди и зъ задѣ закладано якимись желѣзами (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 317).

3. (*віддавати що-небудь у заклад за позичені гроші і т.ін.*) закладати: Пакли бы(х) я... жо-на... ѡ тѣе ча(ст)ки имѣне(и)... хотѣли бы по- (и)скивати право(м) заклада(ти)... або акую тру(л)но(ст) и перека(з)у чини(ти) тогды по-ви(н)ни будѣ(м) заруки... заплатити (Кременецъ, 1550 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1805, 39 зв.); декре-товн нѣшомѣ... сторона по(з)ваная абысе... ни в чомъ не противила зарѣки которая сѣма в по- (з)вѣ естъ ѡписана... закладаемо и ѡ(т)сылае-мо тѣю ре(ч)и и справѣ... до врьдѣ (Володимир, 1569 *ЖКК* II, 202); Дѣбресѣ маючихъ и бо-гѣты(х), // не пови(н)ни брѣта бога(т)шими чинити, але оупа(д)лы(х) по(д)помагати, и пѣна(з)ми бра(ц)кими ѡбѣчае(м) позычѣны(м) бѣ(з) жа(д)нои ли(х)вы закладати (бл. 1623 *ПВКРДА* I-1, 48-49); долъговѣ всихъ, которыхъ болъшей нижели тисечу золотыхъ за збожа розные, которыми... поводе вѣсъ заклада-ли..., поводом не оддалисте (Луцьк, 1650 *Арх ЮЗР* 3/IV, 422).

4. (чим) Виправдовувати, захищати, пояс-нювати: Понева(ж) есте на ѡбе(д)ве сторонѣ здра(и)цами стали ѣтайвши вси причины ваши, и мовите закладаючи иншими причинами (1600

ЦНБ 476 П/1736, 46); по(з)ваного ѡмоцованы(и) заклада(л) екѣзе(м)пто(м) ижъ на то(т) ча(с) по(з)ваны(и) естъ на послѣзе речи посполитое ѡв о(р)дѣ (Люблін, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 59); Протѣвъ чомѣ Ап(с)лѣ бѣе(т) мовачи и закла-даючи, и(ж) оу на(с) не естъ мнѡго Пѣновъ... але едѣнѣ Бѣгъ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 6); я са(м) а по (м)не ма(л)жо(н)ка и пото(м)ки мое... на пе(р)ши(м) року... станути маемо... не заклада-ючи... моровы(м) поветрие(м) (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 31).

5. (кого чим) Закривати, затуляти. *Образно*: Правда твоя стѣла тарчею нашь нехѣй заклада-ѣтъ, а мысѣ нѣчногѡ и наболшого страха боѣ-ти не бѣдемо (Вільна, 1620 *См.Каз.* 27 зв.).

6. (кого) Офірувати: А еслиже речешъ: же оный агнець дорочный напоеный естъ виномъ, то естъ Кровію Христовою, коли его закладано у Великій четвертокъ, – правда! (Вільна, 1608 *Гарм.* 206).

7. (кого) Запрягати: Пото(м)... кгда уже проте(с)та(н)тове... кони закладати казали... та(м) же поменены(и) па(н) во(и)тъ,... про-те(с)та(н)то(м) кони два пограби(ти) ро(с)ка-заль (Володимир, 1635 *ТУ* 303).

ЗАКЛАДАТИСЯ *див. ЗАКЛАДАТИСЯ.*

ЗАКЛАДАТИСЯ, ЗАКЛАДАТИСЯ, ЗА-КЛАДАТИСЯ *дієсл. недок.* 1. (чим) Виправ-довуватися, оправдовуватися: о котѡрый за-кладъ... будучи я позванъ,... за першимъ по-звомъ и на першомъ року, яко на завитомъ, незакладаючися жадными причинами,... ста-ти... маю (Володимир, 1580 *АрхЮЗР* 1/I, 134); А ѡни, ѡбѣдѣе сторонѣ, на ѡны(и) ча(с)и и рокъ припалы(и), не закладаючися жа(д)ными при-чинами..., хоробою, во(и)ною,... завите стано-вити, а такъ ѡ то все ро(с)праву мѣти мѣли (1599 *ККПС* 112); И многіе шкоды... в людѣхъ знайдуются, поневаж есте на обе сторонѣ здрадцами ся стали, утаивши всѣ причины вашѣ, и мовите закладаючися иншими при-чинами, якобы для того чините, иж папеж и пат-ріарха не згоджаются (Львів, 1605-1606 *Пе-*

рест. 43); мы сами... на оны(м) рокѣ станѣти... не закладаючисе... пра(в)дивою хоробою... моро(м)... и тому записови... досы(т) чинити маемо (Жорнища, 1615 ЛНБ 5, III 4054, 112 зв.); Южъ тепѣрь ѡщенный Причте, невѣдомостю и не оумѣтностю в даню спрэвы ѡ седмѣ Тайнахъ Церкѡвныхъ, и ѡ ѣншомъ набоженствѣ не закладайса, поневажъ въ тѡй Кнѣзѣ достатѣчнѡ ѡ всѡмъ Церкѡвномъ порѣдку маѣшь надкѣ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 5 зв.).

2. (за кого) Вкласти працю (у що): є(з)дя(т) греблею вси люди зема(н)ские а роби(ти) гребли не помагають... по(д)данные г(с)дрѣские ѡгатити не могѣтъ и тые са прочъ расходать и вѣме(с)те живѣчи за г(с)дра са не закладають (1552 *ООвр.З.* 101 зв.).

3. Засновуватися, створюватися: Прето(ж) школы во вси(х) мѣсте(х) закладаю(т)ся и... церкви мѣрѣются, з розказанья патриархи (1600 ЦНБ 476 П/1736, 44 зв.); Прото школы на всѣхъ мѣстехъ закладаются и шпиталѣ будуються и церкви муруються (Львів, 1605-1606 *Перест.* 43).

ЗАКЛАДАТИСА *див. ЗАКЛАДАТИСЯ.*

ЗАКЛАДАТЬ *див. ЗАКЛАДАТИ.*

ЗАКЛАДКА ж. Зѣкладка: не (ѡ)бременѣти слѣхѣ немощны(х) многотѣнѣ(м) но влас(т) трѣдеса(т) или бо(л)ше ли(ст)ко(в) прочитати, та же ко(н)чати и закла(д)кѣ заложѣ(в)ши, // на дрѣгѣи порано(к) слѣхачо(в) на таковы(и) же пи(р) и че(ст) дѡ(в)нѣю проси(ти) (1599-1600 *Виш. Кн.* 201 зв.-202); закла(д)ка до Єв(г)ліѣ едwabная з пе(р)лами немалыми (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 2).

ЗАКЛАДНЫЙ, ЗАКЛАДЪНЫЙ *прикм.* Закладный. ◊ листъ закладный (закладъный) *див. ЛИСТЬ².*

ЗАКЛАДНИКЪ ч. (той, хто дає поруку, ручиться за кого-небудь) поручитель: Закладникъ. *Consponsor* (1650 ЛК 450).

ЗАКЛАДЪ¹, ЗАКЛАД ч. 1. (забезпечення одержуваної позички яким-небудь майном, цінностями, що передаються кредиторіві) закладъ,

застава: На чом боаре, ѡрадники... княза Ковелского провод поднесѣтъ, то маєт княз Коширский и подданныи его князю Ковелскомѣ ...платити и заклад, который промежкѣ себе заложѣли и ѡписали, князю Ковелскомѣ на князи Коширском ємо сказали (Милянѡвичі, 1530 АС III, 368); до тебе ємо не ѡднокротѣ листы наши посылали, приказѣючи под закладомъ нашимъ, аж бы еси в тые земли его ничимъ са не встѣповаль (Краків, 1538 АС IV, 134); не маєм тых рѣчей ѡзрывать под ѡтратѡю тыхъ рѣчей нашихъ, под закладом на корола ...трѣма стѣ копами грошей (Луцьк, 1544 АС IV, 378); вамъ прыказуємъ по(д) закладомъ нашимъ,... мѣщаномъ кѣевскимъ, во всемъ заховатиса, жа(д)ное имъ тру(д)ности... чинити... не смеючи (Вільна, 1558 ТУ 88); А если бы са ма(л) ти(м)ко чо(г) домага(ти) в о(д)реховѣ с тоѣ ѡчизни тѣды я ива(н) записуюса на (в)ши(т)кы(х) ста(т)ко(х) свои(х)... то(мѣ) // ярошеви... борони(ти) є(г) гроше(м) свои(м) и по(д) закладо(м) .м. гриве(н) (Одрехова, 1581 ЦДІАЛ 37, 1, 14-14 зв.); па(н) Гѣрияшъ... декретѡви мѣнованомѣ... спротиви(л) и емѣ до(с)ы(т) не (в)чини(л) зачи(м) въ шкоды и заклады по(д)па(л) (Житомир, 1605 ЦДІАК 11, 1, 4, 30); того(ж) року... положи(л)е(м) позо(в)... в жалобѣ... пѣна Алекса(н)дра пѣсечи(н)ского ѡ неѡ(д)да(н)є... є(г) м(л) дво(х)со(т) золоты(х) по(л)ски(х) ѡ закла(д) и шкоды за ты(м) идѣчѣ (Вінниця, 1622 ЛНБ 5, III 4057, 63); О(т)дайте жъ намъ тѣды тѡй зѣкладъ, тѣкъ ѣкосте єгѡ вѣзѣли ѡ(т) на(с) (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 169); Закладъ. *Sponsio* (1650 ЛК 450).

2. (гроші, річ і т.ін., на які сперечаються і які є предметом виграну) заклад: гоняться и один одного для власти сану и позысканья имѣний и перебѣгают и упережают, власнѣ як конские заводницы для закладу (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 191); Побѣдѣтельное: Покорѣніє,... побѣдѣте(л)ное, дарованіє, вравіє, мз(д)овѣздааніє, зѣкла(д) въ побѣдѣ: Побѣдою (1627 ЛБ 83).

ЗАКЛАДЪ² ч. Те саме, що закладанє у 2 знач.: Ѡснованіє: Ѡемѣліонѣ: Ѡндаментъ,

вина, нача́ло, грѣнть, за́кладъ, заложѣ(н)е (1627 ЛБ 153).

ЗАКЛАНІЄ с. (цсл. закланіе) офіра: Жрътва: Закла́ніе, офѣра (1627 ЛБ 37).

ЗАКЛАНЪ див. **ЗАКЛАНЬЙ**.

ЗАКЛАНЬЙ, **ЗАКЛАНЪ** дієсприкм. у знач. прикм. Офірований: Пасха бара́нка закла́ного (Вільна, 1627 Дух.б. 365); mactatus, а, um, закланъ (1642 ЛС 260).

ЗАКЛАСТИ дієсл. док. (що) (покласти, засунути щось куди-небудь) закласти: злодей... взять изъ жертвенника серебряный котелець и иные сосуды побралъ, и за пазуху заклалъ (поч. XVII ст. КЛ 84).

ЗАКЛАТИ дієсл. док. (цсл. заклати) 1. (кого і без додатка) Зарізати: илья... приве(д)ъ телець закла(л) растесалъ и оусклалъ верхоу дровъ (1489 Чет. 134 зв.); а сей снѣ твой пои(л) имѣніе твое з блоу(д)ніца(ми) а к(д)ы пришо(л) а ты емоу закла(л) телца оупіта(н)наго (к. XVI ст. УС № 31, 6 зв.).

2. Офірувати: привели неч(с)тивы(х) жерци юнець. одинъ. заклаша. и положиша безъ огна накладе, почали призывати бгы своя (1489 Чет. 234 зв.); едѣнъ Мона(х) видѣ(л) дитя пре(з) Презвітера на блтари закланое (Київ, бл. 1619 Аз.В. 250); Зъ ѡстроблѣного терна Коронѣ оувѣли, На пречѣстѣю главѣ ѡжрѣтне възложѣли. Ѡвожъ Іс мой вѣнцѣмъ терновымъ вѣнчаны(и), Стойтъ Агнецъ которы(и) маѣ(т) бытъ закла́ны(и) (Львів, 1631 Волк. 11 зв.).

ЗАКЛАТИСЯ дієсл. док. (цсл. заклатиса) (за кого) (принести себе в жертву) пожертвувати собою, загинути: которыи то все одино розумѣются, иж Христосъ сынъ божии агнецъ непорочныи за всѣх заклався (Кринос, 1586 MCSL I-1, 134).

ЗАКЛЕНУТИ дієсл. док. (що) Заклясти, проклясти: щѣнникъ бѣде держалъ водѣ обличеніа на которѣю зо злореченіемъ клатвъ наклалъ: и заклене(т) еи щѣнникъ, и речетъ жонѣ (серед. XVII ст. Хрон. 130 зв.).

ЗАКЛЕПИТИ дієсл. док. (що) Зачинити на засув: вы бо напередъ шедше въ адъ, сокрѣшис-

та смертныя (ве)рея. и заклепи твердыя сотроста (1489 Чет. 77); корабль былъ оуже оурбленъ ·т· локтѣй въ дългость ·и· локтѣй в ширбкость. а ·л· локтей высѣкость егѡ, а на лѣкотъ верхъ егѡ оучинилъ и заклѣпилъ (серед. XVII ст. Хрон. 14 зв.).

ЗАКЛЕПЪ ч. Засув: адъ затворилъ ворота. твердыми заклепы и замки (1489 Чет. 323); руке мои капали суть мирру преискушеноу, заклепъ двери моихъ отворили есми миломоу моему (поч. XVI ст. Песн.п. 53); Затвѣры: Замкнѣна, заклѣпы (1627 ЛБ 42); pessul (us), завора, верия, заклепи (1642 ЛС 313).

ЗАКЛИКАТИ дієсл. недок. (звертатися до кого-небудь із закликком) заклика́ти: царь котрый бывъ у Невеіи... сѣвъ у попѣль и закликавъ на Нинеіи, що бы молити ся Богу изъ скоты (XVI ст. НЄ 26); възываю, закликаю (1596 ЛЗ 37); Възываю: Гблосомъ волаю, закликаю (1627 ЛБ 19).

ЗАКЛИКАТИ, **ЗАКЛІКАТИ** дієсл. док. 1. (кого, на кого) (покликати, позвати) заклі́кати (кого): Желехъ затымъ ѡтскачивши назадъ, закликалъ нѣакого Петра, мовечи: “ѡто пане Петре видишь, же ма шарпають” (Петрків, 1565 AS VI, 261); А потомъ, закликавши слугъ, казалъ мене обобратъ (Володимир, 1594 АрхЮЗР I/I, 397); а к(д)ыжъ тое оучиніли... и закликали на товарѣшѣ свои которіи в дроуго(м) корабли были абы прише(д)ши помогли и(м) (к. XVI ст. УС № 31, 190 зв.); я видѣл бога на престолѣ и закликал на ангелы всѣ (поч. XVII ст. Вол.В. 78); и гды ма та(к) засталъ,... // власны(м) имене(м) на ма закликалъ, О Іѡане... я(к) и(х) много тои годіны зъ... бго(м) розмо(в)лаѣ(т) (серед. XVII ст. Кас. 84-84 зв.).

2. Вигукнути, голосно крикнути: іс же опа(т) заклі́кавши великимъ гласомъ(м) испоустиль дха (1556-1561 ПЄ 120); в годінѣ девятую заклі́кал ісъ голосомъ велі́кимъ рекучи,... бѣ бѣ мой (Володимир, 1571 УС Вол. 54); и ре(к) та(к), вѣришь томѣ и(ж) я тое могѣ оучиніти, а ѡной члѣкъ закликалъ вѣроую ги (к. XVI ст. УС

№ 31, 31); мы з нѣми з' вшелѣкою бѣбойно-
стю, и прагне(н)емъ сер'дѣчны(м), якъ єдинѣми
оусты закличмо, и заспѣваймо (Дермань, 1604
Охт. 13); **кгвалту закликати, закликати**
кгвалту (кгвалтѣ) – ударити на гвалт, спо-
лох: Панове дей Ошовские... кгвалту закли-
кали были и гонити его, бити казали (Луцк,
1583 *АрхЮЗР* 8/III, 403); **кнѣни** Ма(т)фее-
вая, заклика(в)ши кгва(л)ту во име(н)ю сво-
е(м)... кома(ж)нико(в) ѡ(т)била (Луцк, 1563
ТУ 100); всѣ мещане то(р)чи(н)ские... збу(н)то-
ва(в)шисѣ на на(с) зазвони(в)ши ѡ звоно(к) и
заклика(в)ши кгва(лт)... слугу... збили и зра-
нили (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 29).

**3. (кому і без додатка) Оголосити (що), по-
відомити (про що):** въ которомъ-же месте
допускаемъ торгъ мети и встановити въ неде-
лю, и закликати по всѣмъ сторонамъ и явно
выславити (Вільна, 1528 *АрхЮЗР* 5/I, 36);

(що, чого) (*привілей*) проголосити, оголоси-
ти (що): тымъ ѡбогимъ замѣрити село ѡ нового
ставѣ и закликати воли на десет лѣт (1567 *АС*
VII, 120); его милость... въ томъ дей селе
нашомъ волю закликати на двадцѣть лѣтъ и
столпѣ, водлугъ обычаю, вкопати,... дей ка-
заль (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 6/I, 146); мы...
тымъ листомъ нашимъ позволяем, абы он на
том то местѣ, ... слободу закликал и, водлугъ
потребы, замок будовал (Варшава, 1605 *ЧИОНЛ*
XIV-3, 109).

ЗАКЛИНАЛНЬИ прикм. (*який містить*
прокляття) заклиналный. **о листѣ закли-**
налный див. ЛИСТЬ².

ЗАКЛИНАНЄ, ЗАКЛИНАНЬЄ с. 1. Про-
кляття, анафема: заклинанье зверже(н)е при-
вороченье бискѣповъ чере(з) римскіе папежи
може(т) бити за певный знакъ ихъ костелно-
го єдиновладства почитано (Острог, 1598-1599
Апокр. 130 зв.).

2. Клятва, присяга: ижъ сѣ с ты(м) дѣпи-
со(м) не згожали, свѣтча(т) листы ихъ выше
приточены, в которы(х) праве, с присагами и
заклинанемъ вымѣралисѣ с того розѣме(н)ѣ
(Острог, 1598-1599 *Апокр.* 58 зв.).

3. (настійне прохання, благання) заклинанья:
Єслибы те(ж) з' ѡное исповѣди оупадо(к) всеє
рѣчи посполитое, жадными погро(з)ками, а(л)-
бо мѣками, а́бо те́жъ заклинаньемъ своего пас-
тыра немається оуводити дотоог (!), жебы ѡб-
авиль грѣхъ // смертѣльныи на исповеди
оуслышанный (Львѣв, 1645 *О тайн.* 114-115).

4. (ворожіння, чаклування) заклинанья: оба-
ваніє, заклинанье (1596 *ЛЗ* 62); нѣкоторыи во-
лопуги..., которыи сѣ бавили заклинанье(м)
кѣсислисѣ взывати на(д) тыми которыи мѣли
духи злыи (II пол. XVI ст. *КА* 103); Ѡбава, аніє,
ѡбавлѣніє: Ва́бс, повабе(н)є, заклинанье, ѡча-
рованье (1627 *ЛБ* 147).

Див. ще ЗАКЛИНАНІЄ.

Пор. ЗАКЛИНАТИ.

ЗАКЛИНАНІЄ с. Те саме, що **заклинанье** у
4 знач.: ядомъ напѣшаю, Трѣтізною заражаю,
Трѣю, Чарѣю Заклинаю. ѡ(т)коль те́жъ фар-
макеіа: Заклинаніє, Чарованіє (Львѣв, 1642
Жел.П. 8).

ЗАКЛИНАТЕЛЬ, ЗАКЛІНАТЕЛЬ ч. За-
клинатель, заклинач: Было ихъ первѣи и бо-
лѣи, яко суть: одверные, заклінаатели, што бѣ-
сы зъ людей опутаныхъ изганяли (Вільна, 1608
Гарм. 210); Пѣршій єсть, вратѣрства, алболи
вратѣрь. Дрѣгій чтѣецъ, или пѣвѣецъ. Трѣтій екзо-
кѣста, или заклинатѣль (Львѣв, 1642 *Жел. О*
тайн. 16); Заклинатѣлїє, ім' абы нечи(с)тые
дѣхи заклинали, да́на є(ст) владза (Львѣв, 1645
О тайн. 130).

Див. ще ЗАКЛИНАЧѢ.

ЗАКЛИНАТИ дієсл. недок. 1. (кого і без до-
датка) (*проклинати*) заклинати: приложѣль
бы(м) тобѣ і арцибѣсѣпа гнѣзде(н)ского, што
в лѣвичѣ за на́шей пѣмѣти пѣпѣжа заклинанье(л)
(Острог, 1598-1599 *Апокр.* 82 зв.); Інокентій
заклиналъ и отлучалъ не моцѣю... навѣшшого
судїйства, але якъ архієрей и сослужитель
(Київ, 1621 *Кон.Пал.* 651).

2. (кого) (настійно прохати, бламати) за-
клинати: Заклинаю васъ, дѣчки Іерусалим-
скіа, чере́зъ серны а елени полные, абысте не

будили... милое мое (поч. XVI ст. *Песн.п.* 52); И рѣклъ црѣ велико тебе закли́наю, абысь мнѣ не повѣдалъ, ѓдно што є(ст) прѣ́вда во ѣма г(с)днѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 316 зв.); **заклинати** именемъ Божымъ (кого) – заклинати Богом: обовезую сумнене сыновъ моихъ Яна и Петра и закли́наю именемъ Божымъ, абы с тыхъ речий ничого собе не привлащали (Володимир, 1609 *АрхЮЗР* 1/VI, 394); **заклинати** именемъ великимъ (кого) – те саме, що **заклинати** именемъ Божымъ: Закли́наю та именемъ велики(м) моучѣ́ния твоє(г) (1489 *Чет.* 104 зв.).

Див. ще ЗАКЛЯСТИ.

ЗАКЛИНАТИСА дієсл. недок. Клястися, присягати: рекла стаа бца жи́довъ закли́нали-са, коли преставлюса, имають изже́чи тѣ́ло моє (1489 *Чет.* 259 зв.); Бы́ль то́тъ звѣ́чаи оу жи́довъ ѣ́жъ чина́чи примі́рьє забі́ли якбе́ быдла и розложи́ли є́го по часта́хъ двома сторо́на́ми, а хѓ́дачи ме́жи нѣ́ми, та́кимъ са́ морде́рствомъ закли́нали, а́бы та́къ бы́ли по́сѣ́кани кгда́ бы не захова́ли примі́рья (серед. XVII ст. *Хрон.* 27 зв.).

ЗАКЛИНАЧЪ ч. Те саме, що **заклинатель**: ба́ли(и), заклі́на(ч), чаровни́къ (1596 *ЛЗ* 27); Влѣ́хвъ: влѣ́ше́бни(к), Чарѓ́вни(к), воро́жбі́тъ, вѣ́що(к), закли́начъ, чорно́кни́жникъ (1627 *ЛБ* 20); Обавѣ́тель: Анни́къ: Заклі́начъ, чарѓ́вни́къ (Там же, 147).

ЗАКЛІКАТИ *див. ЗАКЛИКАТИ.*

ЗАКЛІНАТЕЛЬ *див. ЗАКЛИНАТЕЛЬ.*

ЗАКЛЮЧАТИ дієсл. недок. 1. Замикати; зачиняти: за́ключаю, за́мыкаю (1596 *ЛЗ* 48); Затво́раю: за́пираю, тѓ́ежъ и за́ключаю (1627 *ЛБ* 163); obsego, as, за́ключаю, за́творюю (1642 *ЛС* 286).

2. Ув'язнювати: ты бога ради, много терпѣ́въ, в те́мницахъ за́ключае́мъ (1489 *Чет.* 229).

Див. ще ЗАКЛЮЧИТИ.

ЗАКЛЮЧЕНІЄ, ЗАКЛЮЧЕНІЄ с. 1. Зами́кання: за́ключе́ніє, за(м)кне́ньє (1596 *ЛЗ* 48).

♦ **заклученіє млечное** – мастит: Матоу свѣ́ждю сы́рѣю толче́нѣю при́кладыває(м) к ти(т)ка(м) же́нски(м) ко(и) ѡпѣ́хаю(т) ѡ(т) за́ключе́нїа млечна́го (XVI ст. *Травн.* 294 зв.).

Пор. ЗАКЛЮЧИТИ.

ЗАКЛЮЧЕНЪ дієприкм. у знач. прикм. Замкнений, зачинений: За́жегши свѣ́чи и по́идоша оуви́дѣ́ша клѣ́тъ за́ключе́ну (1489 *Чет.* 93 зв.).

ЗАКЛЮЧИТИ дієсл. док. 1. (кого) (ув'язни-ти) замкнути: ѡ́нъ за́ключе́нъ бы(л), по́идѣ́мъ да ви́ди(м) є́го (1489 *Чет.* 93 зв.).

2. *Перен.* (що) (вгамувати, затамувати) замкнути: и́ля же́ млѣ́тоу со́творивъ к ви́шне-моу, за́ключи(л) нѓ́о, и не да(л) до(ж)чю́ (1489 *Чет.* 233); и́ля по́стивса́ нѓ́са за́ключи́лъ (Там же, 295).

♦ **уста заключити** *див. УСТА.*

Див. ще ЗАКЛЮЧАТИ.

ЗАКЛЯСТИ, ЗАКЛАСТИ дієсл. док. 1. (кого) (*проклясти*) за́клясти: пото́(м) є́го за́кла(л) іѡа́(н) // и за́мкну́(л) є́го въ́ глѓ́уби-нѣ́ мо́рської, и вто́пилъ є́го́ фара́ѡна мо́исей (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 353-353 зв.); коли́ вѣ́шовъ́ ча́съ жа́лобы Рѣ́клъ Іѡ́сифъ до́ слѣ́гъ... мо́вте црѣ́ю... же́ мене́ оцѣ́ мо́й за́кла́лъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 77);

(кого) (*відлучити від церкви, оголосити анафему*) за́клясти, про́клясти: то́тъ Інно́кентій за́тую кривду́ Ио́ана Златоу́стого ви́кля́лъ бы́лъ пѣ́саря́ Арка́дыя и жо́ну є́го Евдо́кію и Арса́кія, є́писко́па Костенти́нополско́го, кото́рый бы́лъ на мѣ́стыцу́ Златоу́стого всту́пилъ, и по́ смерти́ за́кля́лъ и отлу́чилъ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 136); кѓ́ потве́рже́нью то́го при́води(т) ѡ́смь при́кладо(в). Оди́нъ о́ костела́(х) а́зіа-ти́цкихъ, че́ре(з) ви́ктора би́скупѣ́ ри(м)ско́го за́клатыхъ́ (Остро́г, 1598-1599 *Апокр.* 130); По́пъ Марци́нъ то́е це́ркви Васи́левское́ за́нико́торыє́ ексцѣ́сы сво́е ло́тровские́ бы́л одѣ́ мене́ за́кля́тый (Володи́мир, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 309);

(кому) (*суворо заборонити*) за́каза́ти: о́ папо́...До́стои́тъ ти́ святы́й крѣ́ст че́стно по́читати...

От святых апостол так заповедано, и тобѣ за-
клято и не благословено (к. XVI ст. *Укр.п.* 77).

2. (кого) Взяти клятву (у кого), примусити
поклѣстися (кого): оцѣ... заклалъ є(г) дабы
многими моуками вмѣчилъ ю (1489 *Чет.* 86);
мене оцѣ мой заклалъ мѡвачи: ѡто оумираю
в' грѣбѣ моѣмъ который єсмь собѣ // выкопалъ
в' земли хананѣйской погреби мене (серед.
XVII ст. *Хрон.* 77-77 зв.);

(кого) ублагати, умолити: о накрашшая жъ
жонѣ, каковыи єсть любимыи твои, же еси насъ
такъ заклѣла? (поч. XVI ст. *Песн.п.* 53); **за-
класти** именемъ **Божїимъ** (що) – заклѣсти
Богомъ: Макарій стый... знашѡлъ при дорогѣ
трѣпюю головѣ сѣхю... и заклалъ єи именемъ
Бжїимъ, абы промовила (поч. XVII ст. *Пчела*
12 зв.).

Див. ще ЗАКЛИНАТИ.

ЗАКЛЯСТИСЯ, ЗАКЛАСТИСА *дієсл. док. (присягнутися)* заклѣстися: рекль прѣ двѣ-
ци, проси оу мене єсли же чого хочешъ, и да(м)
тобѣ, и заклалъсѣ єи, а єсли же ма попросишь
да(м) тобѣ и до поль пр(с)тва моего (1556-1561
ЛЄ 148 зв.); И заклѣ(в)сѣ са(м) ѡморити мя єс-
ли(с) не по(д)пишу на є(г) писа(н)є (Гологори.
XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 1 зв.).

ЗАКЛАСТИ *див. ЗАКЛЯСТИ.*

ЗАКЛАСТИСА *див. ЗАКЛЯСТИСЯ.*

ЗАКЛЯТИЙ *див. ЗАКЛЯТЫЙ.*

ЗАКЛЯТЫЙ, ЗАКЛЯТИЙ, ЗАКЛАТЫЙ

дієприкм. 1. Який поклявся, присягнув: рѣклъ
ємѣ фараѡнѣ: ѣдѣ а погреби ѡца твоего якѡ
єстѣсь заклѣтый (серед. XVII ст. *Хрон.* 77 зв.).

2. (*відлучений від церкви*) заклѣтий, про-
клятий: Нужѣ владыка Львовѣський, (апостата)
который, яко (заклѣтий и) изъверженный, не
могъ бы и въ своей параѡии шаѡовати, а онъ и
въ чужих парахвѣяхъ попы и дѣяконы ставитъ
и посылаетъ! (Вільна, 1599 *Ант.* 861).

3. *У знач. ім. (той, хто відлучений від церкви)*
заклѣтий, -ого, проклятий, -ого: во всѣхъ мо-
настырехъ и церквахъ тотъ нашъ судъ оголо-
сити приказалисмо, оповѣдуючи, абы того Се-

рафіона Бѣлского, Никодима Силича и Епи-
фаніа за таковыхъ осуженцовъ и яко заклѣ-
тыхъ мѣли, абы з оными жадное сполечности и
общенія а ни духовныи, а ни свѣцкіи не мѣли
(Київ, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 219).

ЗАКЛАТЫЙ *див. ЗАКЛЯТЫЙ.*

ЗАКОВАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. (об-
битий металом)* обкований, окований: теле-
жокъ двои, оралъ закованыхъ три, ралъ прос-
тыхъ двѣ (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI,
298);

(який має підкову) підкований: кг(д)ы са ко-
торой пригѡди(т), и(ж) єє мѡ(ж) ѡмре(т) бє(з)
плодѣ, винє(н) є(ст) єи понати небо(ж)чико(в)
брѣтъ ро(д)ный... єсли не бѣде(т) хотѣлъ, ма-
є(т) єи выдрѣжати стѡшь, то є(ст) дасть ємѣ оу
пыскъ черевико(м) изъдѣвши из лѣвой нѡги, абы
тако(ж) бы(л) и закованы(и) чреви(к) (Львів,
поч. XVII ст. *Крон.* 95).

ЗАКОВКА *ж.* Обківка: ножо(в) бора(ц)кихъ
то є(ст) по(л)ѡго(р)ски(х) бє(з) заково(к) ѡ (Бе-
рестя, 1583 *Мит.кн.* 30).

ЗАКОЖНЫЙ *прикм. Підшкірний:* leucoph-
legmatia, закожная пухлина или на(л)мение,
трудъ водни(и) (1642 *ЛС* 253).

ЗАКОЛАТАНЕ *с.* Стукіт, грюкіт: Не инѣчей
якъ ѣдѣчи до мѣста в' навѣдины прѣятелєй и
знаємыхъ своихъ, бы тѣжъ и много з' ярмаркѣ
ѣдѣчихъ потыкалі, не забавляюцца з ними, ма-
ючи цѣль замѣроный, видѣтисѣ з' прѣятелми:
которїи за заколатанѣмъ ихъ в' двѣри, и запо-
зианѣмъ гѡлосѣ ихъ, ѡ(д)творѣютъ имъ з радѡ-
стю (Вільна, 1627 *Дух.б.* 137).

ЗАКОЛАТАТИ *дієсл. док. (у що) (гучно по-
стукати)* закалатати: коли петръ заколата(л) ѡ
ворота двора вышла слухати служебница име-
не(м) родѣа (II пол. XVI ст. *КА* 64).

Див. ще ЗАКОЛАТИТИ.

ЗАКОЛАТИТИ *дієсл. док.* Те саме, що **за-
колапати**: гды кто в' двѣрѣ заколаче(т), ѡпѣс-
тити робѡты для чѣстого або прѣдкого // в'ста-
вана... Сѣвши ка(ж)ды(и) в комѡрцѣ своє(и), а
працею... бавачисѣ, гды оуслѣша(т) же в' во-

рота, або в' дверѣ до котрѣи кѣлїи заколаче(т)
...прѣдко хотачи впередити дрѣги(х) выхѣди(т)
(серед. XVII ст. *Кас.* 38 зв.-39).

ЗАКОЛЕВАТИ *дієсл. недок.* (кого) (*забивати*) різати: закалаю, зарѣзю, забѣлюю (1596 *ЛЗ* 48); а що тѣ(т) оупоминає(т) точило, тѣды нѣчого и(н)шого не розоумѣється точило є(д)-но требни(к) якобы пр(с)то(л) на которо(м) то требниці офѣроу чини(ли) к(д)ы заколевали оны(х) бара(н)ко(в) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 165); Жрд: Забѣлюю, зарѣзю, офѣрѣю (1627 *ЛБ* 38); нѣбого ѣнѣшого тѣи прасы, єдѣно пр(с)тлѣ, в' котѣро(м) то трѣбѣнѣцѣ офѣрд чинили, к'тды заколевали оны(х) баранѣковѣ (1645 *УЄ* № 32, 125).

Див. ще ЗАКОЛОТИ.

ЗАКОЛЕНІЄ, ЗАКОЛЕНІЄ, ЗАКОЛѢНІЄ *с. (цсл. заклєніє) (кривава жертва)* заклання, умертвлєня: во мєнихомса яко ѡвча на заклѣніє (1489 *Чет.* 242 зв.); жєртѣ, заклѣніє, офѣра (1596 *ЛЗ* 47); ісаіа написа(л) ѡ хѣта(к) мѣви(т) яко ѡвча на заклѣніє ведєса (XVI ст. *УЄ* № 29519, 40); Ѡ ісаіаково(м) заклєнію або приношєнію офѣры (поч. XVII ст. *Проп.р.* 296); сѣѡвє єи, яко незлобѣвыи овєчки, спѣшно ишли на заклѣніє (Почаїв, 1618 *Зерц.* 56 зв.); потреба прѣто была, абы... на оучинєніє поѣ(д)нана офѣра была принєсєна: а тѣа єст' заклєніє роздѣмногѡ барѣнка, тѣ єст', смѣрт' Хѡа (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 327); iugulatio, заклєніє (1642 *ЛС* 245).

Пор. ЗАКОЛОТИ.

ЗАКОЛИСАТИСА *див. ЗАКОЛЫСАТИСА.*

ЗАКОЛОТИ *дієсл. док. 1.* (кого) (*вістрям зброї, гострим предметом*) заколоти, вбити: Васко... поведилѣ єще до пробы: иж дей "пани сама заколола, а дєвки дей на тот часѣ при неї были и свєтили" (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 384); Єсли бовѣ(м) росказѣно абы авраа(м) сна заклѣвѣ, онѣ на оучинєна того з дѣмѣ вышєдшого дѣвного ісаіака вѣлны(м) оучинилѣ, послушєнства бы цѣнѣты жадєнѣ не вѣдалѣ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 157);

(кого) (*забити свѣйську тѡарину*) зарізати: А скѣро сѣнѣ твой сєи пришѣлѣ,... оупитѣнного оногѣ тѣлца на прїстїє єгѣ заклѣти казѣлєс' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 35); Заблєшѣ тѣ(ж) барѣна дрѣгѣгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 106 зв.).

2. (що) (*зробити зарубку*) зарубати: и коли оную сосну заклоли, гдє мєнили бѣть подѡвѣ свой, знаку жадного не нашли (Невмиричі, 1552 *АрхЮЗР* 4/I, 60).

Див. ще ЗАКОЛЕВАТИ.

ЗАКОЛОЧЕНЄ, ЗАКОЛОЧЕНЬЄ *с.* Сум'яттѣ, метушня, шум: сѣклащєніє, заклѣчєнє зафрасѣван'є (1596 *ЛЗ* 77); Сѣклащєніє: Заколѣчє(н)є, зафрасѣва(н)є, замѣтокѣ (1627 *ЛБ* 127); Влѣнєніє: Нєпогодѣ, вѣлнѣ вѣлє(н)є. Ѡбразнѣ, заклѣчє(н)є (Там же, 162).

Див. ще ЗАКОЛОЧѢНАСА.

ЗАКОЛОЧЕНѢ *дієприкм.* Збѣламучєний: А погѣнскїи нѣрѡды, Множєствѡ(м), якѡ мѡ(р)-скїи вѣды. Вѣми заклѣчєни засмѣчєны, замѣшѣны (Чернігів, 1646 *Перло* 45 зв.).

ЗАКОЛОЧЕНЬЄ *див. ЗАКОЛОЧЕНЄ.*

ЗАКОЛОЧОВАТИ *дієсл. недок.* (*порушувати спѡкій, викликати занєпокоєннѣ; баламутити*) заклѣчувати: Вѣзмѣщѣю: Замѣчѣю, звѣжѣю, бѣнтѣю, крыкѣ чинѣю, трѡбѣжѣ, заклѣчѣю поспѣлствѡмѣ (1627 *ЛБ* 19); Молѣлю: Замѣша(н)є рѣстыркѣ чинѣю, трѣщѣса, фрасѣю са, заклѣчѣю, клѣблѣюса ѣмо(м) (Там же, 65).

ЗАКОЛОЧѢНАСА *с.* Заколѣт, колѣтнєча: Крамѡла: Рѣзрѣхѣ, бѣнтѣ, свѣрка, посвѣрка, збѣжѣнаса, заклѣчѣнаса, зѣбѣнтѡвѣнаса (1627 *ЛБ* 55).

Див. ще ЗАКОЛОЧЕНЄ.

ЗАКОЛЫСАТИСА, ЗАКОЛИСАТИСА *дієсл. док. 1.* (*заколихатися*) заколисатися: а(ч) са мѣжє(т) корѣблѣ заколысати. то є(ст) цркѡ(в)... ѡ(т) забѣрєнїа ябѣгѣ (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 103).

2. *Перєн.* (чим) (*самозаспокоїтисѣ, стати бєздїяльним*) заколисатися: Тѣкѣ... дѣша, тѣми фортѣлами нєпрїѣтє(л)скими заколисѣвши-

са, стає(т)са нестатѣчною (серед. XVII ст. *Кас.* 133).

ЗАКОЛѢНІЄ *див.* **ЗАКОЛЕНІЄ.**

ЗАКОНИКЪ *див.* **ЗАКОННИКЪ.**

ЗАКОННЕ, ЗАКОНЪНЕ *присл.* Те саме, що **законно**: И те(ж) естлибы где... было братъство а не справовали бы ся водле права сего це(р)ковного братьского которое мы перъшее ве Львовѣ старѣишинъство законъне подаемъ и да не спротивляются емѹ никтоже (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); предає(м)... гражано(м) мѣста сего... творити сѣ(д) истинѣ(н) и мл(с)тню в потребѣ братия(м)... ѡблажати бл҃ги(х) а непокараючи(х)са истиннѣ, зако(н)не ѡбличати и казнити (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399, 181); Презвѣйторови своємѹ яко старшомѹ на него оуска(р)жати(с) мають, котріи з владзы пастырства нашого маєт его за(н)не карати (бл. 1623 *ПВКРДА* I-1, 41); нѣмашь згѡла нѣчѡго такового што бы ми са спротивило, и не заразы моѣй мѡцы и владзы оустѣпѣти мѣло,... быле толко слѣдшне законне а побожне было прошено (Київ, 1631 *Син.Тр.* 814);

(*праведно, по-християнськи*) законно: Премѣдро вѣйстиннѣ и законне зъ тымъ са свѣтомъ россталь (Київ, 1624 *МКСВ* 100).

ЗАКОННИЙ *див.* **ЗАКОННЫЙ.**

ЗАКОННИКЪ, ЗАКОННИКЪ, ЗАКОННИКЪ, ЗАКОННИКЪ, ЗАКОННИКЪ, ЗАКОННИКЪ, ЗАКОННИКЪ ч. 1. (*знавець і тлумач релігійних законів*) законник: закониче слѣпый вычисти прѣвѣе што вноутрь є(ст) сѣтланицѣ (1556-1561 *ПС* 99); тогды почали мыслити оучителіе и законници мовачи, кто то є(ст) иже хоулоу мовить (Там же, 229 зв.); Євгліста выпісуєтъ якъ іс... законницѣ злыи караєтъ (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 69); Бо и ннѣшнихъ часѡвъ такихъ хр(с)тіанъ мнѡго знаиде я(к) тѣ(и) законникъ (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 301 зв., на полях); рѣ(к)ль хс зако(н)никови право // ѡ(т)вѣща(л) еси гара(з)дѣ ѡ(т)повѣдѣеть зако(н)ни(к) хѣ и вы(з)наваєтъ тоу(т) рѣчи велікии (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 39 зв.); Нѣгды собѣ

не ѡбѣцѣ(и) бє(з)пече(н)ства в то(м) животѣ, хо(т) бы(с) добрій са зда(л) собѣ зако(н)ни(к) (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 19); legulegius, законоучите(л), зако(н)никъ (1642 *ЛС* 253).

2. (*чернець*) законник: Потомъ зась шли до монастира святого Онофрѣя на предмѣстью львовскомъ..., гдѣ черныцы або законницы мѣшкають (Галич, 1584 *МCSL* I-1, 99); я... ледвомъ за помочью Божою до кляштору Киевского увошолъ и отъ законниковъ былъ ратованый (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* I/VI, 458); на манастирь законникомъ,... абы Пана Бога за душу мою молили, золотыхъ другую двесте (Луцьк, 1641 *ПККДА* I-1, 72); ѡ(т)цѣ Макары(и) Симонови(ч), зако(н)никъ мона(с)тыра Триго(р)ского,... подаль пє(ро) (!) ѡблята(м) те(с)таментъ... небо(ж)чки Олены (Житомир, 1650 *ДМВН* 217).

3. *Перен.* Оборонецъ, заступник: кр(с)тъ сиротамъ оцѣ, вдовицамъ законникъ и застоупникъ (1489 *Чет.* 21 зв.).

ЗАКОННИКЪ *див.* **ЗАКОННИКЪ.**

ЗАКОННИЦА ж. (*черниця*) законница: он не контентуючися першими кривдами, деспекѣтами нас самыхъ законниц,... кгвалтовне нашол на дом..., презбитера нашего монастира Чернѣчицкого (Луцьк, 1625 *АрхЮЗР* I/VI, 555); Писаны(и) то(т) позевъ... на пра(в)не попа(р)те велебны(х) в бозѣ зако(н)ницѣ и панє(н) богу ѡ(д)даны(х) мнише(к) рекгулы свето(г)доми(н)ника (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 18); Богданъ Хме(л)ни(ц)кий... ѡзнаймуєм и Владзою Гетма(н)скою сурове напинає(м), абысте Так ви По(д)даны(є),... Чє(ст)ной Зако(н)ницы го(с)пжы Магдалынѣ Беле(ц)кой Игуменѣ Печерской... Послушни были (Київ, 1648 *ЛОИИ* 68, 1).

Див. ще **ЗАКОННИЧКА.**

ЗАКОННИЧЕСКИЙ *примк.* (*установлений законом*) законний: дѣвнаа є(ст) рѣчь, же ты, боудѣчи дѣкторомъ закона, и стѡпень и тѣтоу(л) док(то)рѣскій маючи того не знаєшь // чого бы(с) ты мѣ(л) инши(х) наоучити... много є(ст)

артикулъ вѣры, и много заказана закон-
ническаго (поч. XVII ст. *Проп.р.* 216-216 зв.).

**ЗАКОННИЧИЙ, ЗАКОННИЧІЙ, ЗА-
КОННЫЧЫЙ** *прикм.* Чернечий: Послѣмъ
Апѣсто(л)скимъ: инъквизиторомъ,... частымъ
нагладачом, а наконѣць и зако(н)ничимъ не-
зличѣнымъ регѣламъ, и ихъ брѣтиамъ, которы
южъ, своими Ап(с)толскими привилѣями, не
то(л)ко Еп(с)кѣпомъ равнаются: але тежъ
ихъ превышають (Ев'е або Вильна, п. 1616 *Прич.*
отех. 11 зв.); Поминаймо Ѡ(т)ческихъ преданій
выполнителя, прѣвила законничого пѣлного
стѣрожа, набоженствѣ црковномѣ оуставичне и
статѣчне притѣмного (Київ, 1625 *Кон.Ом.* 166);
Притѣмъ и я самъ Ѡ(д)ве(л): Ва(ш) такъ еще в
свѣцкомъ станѣ бѣдѣчи, якѣ тежъ вѣстѣпѣвши въ
станѣ зако(н)ничій духовный // гѣине естѣмъ
добродѣйствы приѣздѣлены(и) (Київ, 1631
Тр. П. 6 ненум.-7 ненум.); козаки,... речей не-
мало шляхецкихъ, законнычых и людей пос-
политых, до монастыра спроважѣных, побрала
(Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 260).

ЗАКОННИКЪ *див.* **ЗАКОННИКЪ.**

ЗАКОННИКЪ *див.* **ЗАКОННИКЪ.**

ЗАКОННО *присл. (відповідно до закону)* за-
конно: А(ч)бы подобно еще лѣпше // колибы
ты(м) не всѣ што не кождѣмъ належитъ шафо-
вали, тѣлко с ты(м) што црковъ свѣтаа дхѣвно
оуставѣла за(н)но оутвердѣла (Острог, 1587
См. Кл. 2-2 зв.); въ днѣ оупокоеный, прѣзбы и
млѣтвы за нѣхъ чѣнимъ, што законно естѣ оудѣр-
жано, абы на кождѣю бывало Сѣбѣтѣ (Київ,
1627 *Тр.* 37); А если бы хто з прихѣжихъ хотѣлъ
прейти до вѣшего мешканѣа, и оучинить пѣсхѣ
г(с)дѣ, пѣрвѣй бѣдетъ ѡбрѣзанъ всѣкій мѣжчѣз-
на егѣ, потѣмъ бѣде якѣ ѡбывѣтель законно //
ѡбходѣтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 90 зв.-91);

(*праведно, по-християнськи*) законно: нине
бѣ законно вѣ црковъ приходитъ (1489 *Чет.*
133); онѣй брат,... мужески претерпѣл, благо-
честѣя не предал и, законно скончав, к богу
отиде (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 194).

Див. ще **ЗАКОННЕ.**

ЗАКОННОУЧЕНЫЙ *прикм. у знач. ім., ч.*
(*знавець і тлумач релігійних законів*) законникъ:
колѣ ѡн тоѣ до нихъ мѣвилъ, почалѣся на него за-
конноученны и фарѣсеѣве велми гнѣвати (Во-
лодимир, 1571 *Ус Вол.* 73).

ЗАКОННЫЙ, ЗАКОНЪНЫЙ, ЗАКОНЬН
прикм. 1. (*який стосується релігії, віросповід-*
дання) законний: внѣгда внесли родители дѣта
по ѡбычаю законномуу ѡ немъ, семиѣнъ пра-
вѣ(д)ныи, прина(л) его на роуки свои (1489 *Чет.*
134 зв.); С которого то поправле(н)я... дивны(и)
ро(з)рѣхъ ста(л)са по всемъ прѣве свѣтѣ. Не
то(л)ко оу дѣйствахъ законъныхъ црковныхъ,
але и во всѣхъ справахъ и постѣпкахъ све(т)-
скихъ (Острог, 1587 *См.Кл.* 15); ѡбыходы за-
ко(н)ныи... на(с) чи(с)тыми и светыми дѣчини-
ти не могу(т) (II пол. XVI ст. *КА* 562); за при-
шестѣмъ Господа нашего... уставы законны
устали (1603 *Пит.* 71); кѣ ѡказѣню мл(с)ти тво-
ей всемъ свѣтѣ наготовѣле(с) велѣкѣю вечѣрѣ, на
кѣторѣ(и) не бара(н)ка зако(н)ного, але твое...
тѣло и кро(в), далѣ(с) кѣ пожѣваню (Київ, 1623
Мог.Кн. 55);

(*праведный, християнський*) законний: того
теперешнего игумена, отца Семиѣна, не по за-
конному его житѣю, волно братѣи отменити,
а иншого установити (Клевѣнь, 1596 *АрхЮЗР*
1/I, 495); мѣжъ... набожный... въ кѣлѣи своѣгѣ
замкнѣнѣа знайдѣючисѣа,... ѡ многи(х) такъ та-
ѣмница(х) вѣры, якъ и побѣжности за(н)ногоу
живѣта розмышлѣлъ (Київ, 1625 *Кон.Каз.* 30);
Берѣшь въ рѣки Кре(ст) хвѣ;... Живо(т) на(д)
свѣтъ зацнѣйшій, влюбѣле(с) законный. Ерѣ-
дѣсь кѣ матѣцѣ дхѣвной подобный (Львѣв, 1642
Бут. 5).

2. (*який спирається на закон*) законний: Чѣмъ
насъ оупевнѣе(т) пѣвелъ ап(с)лъ, пѣшѣчи до га-
лѣато(в). Вѣлѣнѣстю... стѣйте, а не боу(д)те знѣвѣ
по(д) ярѣмомъ за(н)ное невѣлѣ дѣрѣжани (Дер-
мань, 1604 *Охт.* 6); *legalis*, зако(н)ни(и) (1642
ЛС 253); **законный бракъ** *див.* **БРАКЪ**²; жена
(жѣна) **законная (законъная)** *див.* **ЖѦНА**;
законная малжѣнка *див.* **МАЛЖѦНКА**; мал-
жѣнство законное *див.* **МАЛЖѦНСТВО.**

3. Чернечий: Сіє б̄г̄од̄годное закон̄ное бра(т)ство выш̄гыше(и) писаное и ниже(и) речен̄ныя обычаѣ повин̄ни такъ дер̄жати (Львів, 1586 ЛСБ 71); Самоилъ Сенчило, будучи инокомъ, законови не досыть чинитъ, порядкомъ жит̄я законного не только самъ не подлѣгаючи, але и другой брат̄и прешкод̄жаючи (Володимир, 1608 АСД VI, 116); Кот̄орого іг̄дмен̄ъ ѡс̄д̄д̄вши, за... неѡхр̄ан̄яючого добра за̄ко(н)ного // ...вины его недба(л)ства ѡ(т)-п̄д̄ст̄ити не хот̄ѣль (серед. XVII ст. Кас. 43 зв.-44); ойцецъ закон̄ный див. ОЙЦЕЦЪ; особа законная див. ОСОБА; пан̄тна законная (законная) див. ПАННА.

ЗАКОННЫКЪ див. ЗАКОННИКЪ.

ЗАКОННЫЧЫЙ див. ЗАКОННИЧИЙ.

ЗАКОНОДАВЕЦЬ, ЗАКОНОДАВЕЦЪ ч.

(той, хто встановлює закони) законодавець: А не толко ап(с)лскимъ преданиємъ, и отеческимъ ѡставамъ, але и самом̄ хр̄истови много спротивно, Которы(и) яко сътворитель, ѡ(т)-к̄д̄питель и законодаве(ц) не пришолъ закона казити, але выпол̄н̄ити (Острог, 1587 См.Кл. 17); ѡнъ моисееви въ коуп̄ин̄ гор̄ащ̄ей показ(л)са, до кот̄орого законодавець моисей з ба(р)зо вел̄ики(м) пошанов̄ана(м) пр̄истоупи(л) (поч. XVII ст. Проп.р. 285); еде(н) ест̄ законодавець и с̄д̄іа (Височани, 1635 УЄ № 62, 57); Такъ т̄ды и З̄аконъ, якъ Законодавець, ненар̄шен̄ъ зах̄в̄детъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 692).

Див. ще ЗАКОНОДАВЦА.

ЗАКОНОДАВЦА ч. (стп. zakonodawca) те саме, що **законодавець**: об̄а̄чите... тежъ о костеле ры(м)скомъ, и о его мн̄бги(х) за̄конода(в)-ца(х) достатко(м), а о ново(м) па(к) кале(н)дар̄ѣ и с пр̄іда(т)ко(м) (Острог, 1587 См.Кл. 6); Великий ѡ(н) законодавца Солиѡ(н) межи иншими пр̄авами, // и тоє д̄аль, абы м̄арнотравцы, пре(з) ве(с) в̄ѣ(к) в г̄ан̄б̄ѣ были або бан̄ѣтами (поч. XVII ст. Проп.р. 289-289 зв.); пришолъ кот̄орый // пр̄йти м̄ѣль, т̄ѣ є(ст) Іс. Кот̄орый є(ст)... законодавца, а не за̄кон̄ по(д)л̄егаючӣй (Київ, 1625 Сур.Сл. 124 зв.-125); legislator, legi-

fer, законодавца, законоположникъ (1642 ЛС 253).

ЗАКОНОДАВЦОВЪ прикм. Законодавців: Присмотр̄иса законодавцовой оп̄атрности; П̄ервого ѡвоц̄ѣ и ѣсти не позвол̄аетъ, и вп̄еред̄ъ, н̄ѣжли бы Б̄г̄ ѡф̄р̄ован̄ъ былъ, оужив̄ати его за̄ка̄з̄детъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 293).

ЗАКОНОПОЛОЖЕНЕ с. Те саме, що **законоположение**: просилъ отецъ Василий... абысмо имъ въ томъ монастыре обыщее житие по законоположен̄ю Великого Василия и св̄етыхъ богоносныхъ отецъ... устроили и писанемъ нашимъ змоцнили (Дубно, 1592 АрхЮЗР 1/VI, 93).

ЗАКОНОПОЛОЖЕНИЕ, ЗАКОНОПОЛОЖЕНІЕ с. Законоположения: сами брат̄я чернцы... маю̄тъ мети власть,... по законоположен̄ю Василию Великого и правилъ св̄етыхъ богоносныхъ отецъ, игумена настоятеля об̄ирати (Клевань, 1596 АрхЮЗР 1/І, 494); ме(ч)... не м̄ѡже(т) з сте(ж)ки зоп̄х̄н̄д̄ти за̄бнополож̄ен̄іа ѡ(т)ческого (Острог, 1599 Кл. Остр. 224).

Див. ще ЗАКОНОПОЛОЖЕНЕ.

ЗАКОНОПОЛОЖЕНЫЙ прикм. Узаконенный: аще ли кот̄ор̄іи сын̄ѡве на̄шого смирен̄іа, в̄ ч̄іємъ ли пред̄ѣле боуд̄и, с̄емоу на̄шом̄ за̄конополож̄еном̄ оуст̄ав̄ѣ пр̄отив̄ит̄иса оучноӯтъ, т̄їи ѡ(т) вс̄ѣхъ на̄съ... ѡ(т)л̄д̄ч̄ени да боуд̄ѣтъ (Львів, 1614 Вил.соб. 17).

ЗАКОНОПОЛОЖНИКЪ ч. (той, хто встановлює закони) законодавець: к̄г̄дыжъ и вн̄ѣшнимъ законоположникомъ непотребнаа речъ быти здае(т)са, безъ великого и значного пожитк̄ѣ на̄р̄шен̄ом̄ быти чомоу, што долгимъ часомъ оутвердило людское собран̄ье (Острог, 1598-1599 Апокр. 191); legislator, legifer, законодавца, законоположникъ (1642 ЛС 253).

ЗАКОНОПРЕСПЕВАЮЩИЙ дієприкм. у знач. ім. Ревнитель законів віри: ты еси м̄ч̄никомъ кр̄ѣпость, патріярхомъ правов̄ѣрие, св̄етите(л)ская цр̄к̄вная красота, воздержав̄шихса посп̄ѣшник̄ѣ, в законопр̄еспеваючи(х) миротвор̄ѣць (1489 Чет. 228 зв.).

ЗАКОНОПРЕСТУПЛЕНІЄ, ЗАКОНО-ПРЕСТУПЛЕНІЄ *с. (цсл. законопрѣстоупленіє)* порушення закону, беззаконня: Нехай вѣдаютъ неприятелѣ, иж не для (сла)бости божое, але для законопреступленія служащихъ ему звитязство ся стало (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45); духа правды не маючи, суть ропотници, укорителі, часть порочная, то есть подозренная въ пожадливыхъ своихъ, ходячи нечестіємъ и законопреступленіємъ (бл. 1626 *Кир.Н.* 24); дша правовѣрнаа, якъ голдѣица по(д)часъ потѣпѣ, то есть роспѣсты тогѡ свѣта в' оустахъ свѣтъ олівны(и) // маючи, то єсть покѣтѣ ѡ(т)почиваетъ, и найдѣтъ ѡ(т)радѣ, ижбы для законопрестѣплѣніа в десперацію не приходила (Київ, 1631 *Тр.П.* 1-2 нenum.).

ЗАКОНОПРЕСТУПНИКЪ *ч. (цсл. законопрѣстоупникъ)* законопорушник: Зако́нопрестѣпници розб(г)наны // бѣдѣ(т) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 75-75 зв.); старший архіерей..., спадши // с престола, шію зломал, и Офный и Финн, законопреступники, его синове, єдного дня побити (Львів, 1605-1606 *Перест.* 44-45); то́тъ законопрестѣпникъ якъ мно́го и яковьи рѣчи брѣилъ, кто вѣмовити змѣже(т) (Київ, 1627 *Тр.* 290); жа́днымъ спосо́бомъ быти то не мо́жетъ, абѣ законопрестѣпникомъ былъ тои, кто любовѣ маєт (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 515); са́мъ снѣ Бжій; пожа́ловаль менѣ... законопрестѣпника во́лѣ его сто́й (Чернігів, 1646 *Перло* 7 зв.).

ЗАКОНОПРЕСТУПНЫЙ *прикм. (цсл. законопрѣстоупный)* законопорушний: приналѣ моучитель незаконное повелѣніє. ѡ(т) законопреступного пра (1489 *Чет.* 60 зв.).

ЗАКОНОПРІЄМЕЦЪ, ЗАКОНОПРІЄМЕЦЪ *ч.* Наступник законів: чо́го Моисѣй Жидовскій законопріємецъ, и йншіѣ по немъ Бжій Пр(о)ро́ковѣ, мно́гѡ працювавши, доказа́ти не могли; того оубо́гѣи Галілейчикъ, проста́къ и не́жкъ Пѣтръ, доказа́ль и дове́ль (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 551); Реклѣ бѣвѣмъ Бгѣ, до Законопріємца Моисѣа (Там же, 692).

ЗАКОНОПРОТИВНО *присл.* Протизаконно: Важильса кромѣ соборовъ вселенскихъ,

противъ письма стѡго приложити дхѣ стѡмѣ исходити ровно и ѡ(т) сна́ яко ѡ(т) оца..., што єсть бѣоборно и законопротивно (Острог, 1587 *См.Кл.* 18).

ЗАКОНОСТОРОЖЕЦЪ *ч.* Охоронецъ закону: Кіафа законосторожецъ, а Христа в законѣ крыжует. Турчин гроба Христова сторожец, а вѣры Хрыстовы не пріимуєт (Львів, 1605-1606 *Перест.* 46).

ЗАКОНОУЧИТЕЛЬ *ч. (цсл. законооучитель (знавець і тлумач релігійних законів)* закончик, законник: У сюмъ евангеліи одинъ законоучитель, кошуючи Іисуса, извѣдовавъ его: “Котрая заповѣдь єсть май буршая у законѣ”? (XVI ст. *НЄ* 134); Христос, Збавитель нашъ, не обявилься мудрымъ фарисеямъ и законоучителемъ, але убогимъ и неучонымъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50); Пыха на́старшого Аггѣла з' нба скінѣла... а хлі́оба напереднѣйшого Законѡдѣтеля з' справѣдливости за́конноѡ вѣзѣла (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 3); вы єстєстє Законѡдѣтелѣ и Свѣдѣ сѣмнѣна лю́дскогѡ (Львів, 1646 *Ном.* 6).

ЗАКОНЧЫТИ *дієсл. док. (що) Закінчити:* не то(и) що зачалъ муровати, але то(и) що зако(н)чыль дѣло хвалу ѡ Бга має(т) и заплату (Львів, 1642 *ЛСБ* 559, 1).

ЗАКОНЪ, ЗАКОНЪ, ЗАКОН, ЗАКУНЪ *ч.* 1. (*постанови світської влади*) закон: кѣще(м) ...да є(ст) слобо(д)но и ѡтворено ходити и торговати... заплати(в)ши свое правое мыто, по старомѣ законѣ и по старомѣ складѣ (Кам'янець, 1510 *Cost. DB* 459); тако(ж) кѣще(м) ѡ(т) земла(х) жигмонта кралѣ его мл(с)ти да є(ст) и(м) слобо(д)но и доброволно и ѡтворенно, по на́шеи земли, ходити и торговати..., по старому закону и старомѣ складѣ (Гирлів, 1518 *Cost. DS* 495); за́конъ, право (1596 *ЛЗ* 49); Пра́ва мѣсцкіє бє(з) жа́днои вымѡвкы... имѣ ѡ(т) до́бръ свои(х) оужива́на заборонѣти, ѡ правдивѣ законъ похвалы го́дный! (поч. XVII ст. *Проп.р.* 289 зв.); Софію дочкѣ григорія ѡбвинє(н)ного Феѡдора Яневича яко законо(м) прыпряже(н)нѡю во

совершєніи сою(з) бра(ч)ны(и) по(д) кля(т)-
вою... ѡ(т)дати... Феѡдорови (Путятинці, 1634
ЛСБ 522); lex, gis, законъ, уставъ, правило (1642
ЛС 254); **земный законъ** – (*сукупність світсь-
ких законів*) законодавство: зе(м)ного закона
ѡбычай таковы(и) вла́сти г(с)дьскіє, царєвє или
кролеве ѡбыходити и заживати звѣкли (1598
Виш.Кн. 269); **писанный людский законъ** – те
саме, що **земный законъ**: Енох о прирѡжѡном
законѣ учити будет, а Илія о писанѡм людском
законѣ... учити будет, а Іоанѣ Богословѣ о но-
вом законѣ благодати Христовы вѣрных и не-
вѣрных учити будет (Львів, 1605-1606 *Перест.*
49); **взяти у законъ малженский див. ВЗЯ-
ТИ**;

правосуддя, справедливий суд: которѡму
члѡку ѡ(т) тыхъ сель прилоучитсѧ еѡму члѡка
ѡбити ѡнѣ да имаєть имити соби законъ ѡ(т)
насъ по ѡбичаю (Сучава, 1522 *МЭФ* фотокоп.
12); и ещє варє коѡсуа озритѣ боудѣ котораа
кривда боудѣ на которѡго члѡка ѡ(т) тыхъ сель
а ѡнѣ да имаєть соби спрашѣвати на него за-
ко(н) прѣд нами (Там же).

2. (зв'язок між явищами природи) закон: ани
Слнцє ани Нбо албо землѧ закономъ праватѣсѧ,
бѡдѡчи з' натѣры ѡувазанымъ створєнємъ (Віль-
на, 1627 *Дух.б.* 268); **Законъ Натуры** – закон
природи: лічачи Зѧконы ѡ(т) почѧткѡ свѣта, до
нншнѧго нашѡго, вїдимѡ Зѧконъ Натѣры, Зѧ-
конъ Моисѣѡвѣ, и тои Зѧконъ нашѣ Лѧски, и в'
тѣхъ трѡхъ Зѧконахъ трѡѡкїи ѡфѣры знайдо-
вѧлисѧ (Київ, 1639 *МІКСВ* 217); **прирѡжѡный
законъ** – те самє, що **Законъ Натуры**: Енох о
прирѡжѡном законѣ учити будет, а Илія о пи-
санѡм людском законѣ... учити будет, а Іоанѣ
Богословѣ о новом законѣ благодати Христовы
вѣрных и невѣрных учити будет (Львів, 1605-
1606 *Перест.* 49);

(*характерні особливості*) природа, натура:
Тѡму ничєму, ѡт юныє дѣѡѡму, правовѣрныи,
не дивуйтєсѧ! Таков бо єсть єє закон своєвол-
ный: с под ярѡа тѣснаѡго... жития и пити, веду-
щѧго во живот вѣчный, выламавшисѧ и высоко-

чивши, буюти, шалѣти (1608-1609 *Виш. Зач.*
202).

3. Віра, віровизнання: мы тѡму є(с)ѡ радѡс-
ны и(ж) вы мє(ш)каючи мєжи иновѣрци а за-
кону своєѡ ѡпустити не хочєтє (Сучава, 1558
ЛСБ 22); ѡ(н) на(ш) зако(н) и соубѡтоу разѡра-
є(т) (XVI ст. *УЄ Трѡст.* 63); жодає(м)... и(ж)бы
лаховє не пришлѧ до црѣкви ѡ нашо(м) законє
того сѧ не годи(т) (Ясси, 1565 ЛСБ 41); манѧ-
сѧ..., ѡстаѡвивши зѧко(н) ѡцѡвѣ свѡи(х), по-
шо(л) вѣ слѣдѣ чоужѧи(х) (Острог, 1599 *Кл.
Остр.* 208); Боу(д)ѡ зѧвѣж(д)ы пѡслѣдшїи зѧ-
конови своєѡму (Чалгани, 1603 *УЄ* № 78, 51);
Стефанъ кгда в' нѡвои лѧсцѣ ѡбфѧтѣєть; Анд-
рѣѧ в' зѧконъ Хр(с)тѡ ѡфѣрѣєть (Львів, 1642
Бут. 10); **законъ бесурманский** – мусульман-
ство: ѡста(в)уємъ котѡрыє кнзи и му(р)зы тѧта-
ровє закону бесу(р)ѡа(н)ского, маю(т) ѡсєло(ст)
имєнья земѣскіє..., таковы(м) наѡа(з)ка має(т)
быти яѡо шлѧ(х)ти (1566 *ВЛС* 95 зв.); **законъ
римский (рымский)** – католицѣкє віровизнан-
ня: єсѡи похристѧлѣ в закон римский дочку
нашу (Луцѣк, 1570 *АрхЮЗР* 8/III, 20); панѡвє
яѡкъ законѡ ры(м)ского тѧ(к) и грєчє(с)кого...
мє(ли) имє(н)я людє зе(м)ли ловы (1566 *ВЛС*
78); **законъ хрєстїянский** – християнство: да-
ли єсѡо мѣщѧнамъ Нашимъ Луцѡкимъ, закону
хрєстїянсѡѡго, вѡльнѡсть (Вільна, 1556 *РЕА* II,
52); **божїй закон** – християнство: хтѡ сѧ застав-
ляєт за божїй закон, над всѧкого царѧ зацнѣй-
шїй єст (Львів, 1605-1606 *Перест.* 46); **грєчєс-
кий законъ, законъ грєчєский** – православнє
віровизнання: дѣѡѡка мѡѧ..., мєлѧ былѧ быти
охрищѡна по вѣри матѡки своєє и по ѡбычаю грє-
чєского закону (Луцѣк, 1570 *АрхЮЗР* 8/III, 19);
Бл(с)ѡвнїє маѡарїѧ... мєщѧѡѡмъ и всѧ(м) право-
сла(в)ны(м) хр(с)тѧнѡмъ ншѡго закону грєчєс-
кого (Новѡгородѡк, 1547 ЛСБ 13); **латинский
законъ** – те самє, що **законъ римский**: Сѧцє
убѡ ѡтверзѧй ѡчи сѡмысла здравѡѡ в латинском
кѡстєлѣ, вѣрѣ, законѣ и житїи, смрадѡразумїє
и бесплѡдиє узрыши (1588-1596 *Виш.Кн.* 141);
Махомєтанский (махомєтский) законъ – те

саме, що **законъ бесурманский**: онъ [Володимеръ] Махометанскимъ закономъ погордиль (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 973); ми(с)то а(н)тихре(с)-та теперешнего... настане(т) иньши(и) го(р)-ши(и) которы(и) са буде(т) боронити стары(м) и свои(м) махоме(т)ски(м) новы(м) законо(м) (XVI ст. *КАЗ* 632, на полях).

4. (*сукупність догм і правил якої-небудь релігії*) закон: которы(и) бы бра(т) не хотѣль на ѡ(б)сылане быти на тѡ(м) вина цр̑кѡ(в)наа законѡ(м)ъ карати и безмѣнь вѡскѡ (Львів, 1544 *ЛСБ* 10); Рекль пакъ и(м) пилать възмѣте его и ведлоугъ законуо вашемоу соудѣте є(г)[о] (1556-1561 *ПС* 427 зв.); которую дей мы девку, ...за пана Федора Ивановича Шишку в малженство светое дати змовили и пошлюбили ведле обычаю закону нашего хрестянского звенчати дали (Володимир, 1575 *АрхЮЗР* 8/III, 288); предаса хвѣ цр̑кви вса повеле(н)наа во законѣ хранити хр(с)тоимениты(м) правове(р)нымъ люде(м) (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); Верхъ закону – любовъ (XVI ст. *НС* 135); в' а́ктахъ и́ли спра́вахъ, // никѣйского пѣршого събѡрѡ, ... законъ и пра́во всѣ ѡ(т)ци стѣе оуставили (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 40 зв.-41); Ты за́конъ на горѣ синайстей да́ле(с) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 288); на́мъ за́сѣ ѡ(т) Сіѡна, За́конъ, Мѣдрость, Вѣрѡ Дарова́но (Київ, 1632 *Євх.* 294); ре́клъ г(с)дѣ до Моисѣа: встѡпи до мене на го́рѡ и бѣдѣ тамъ: а да́мъ тобѣ та́бліцы ка́менныи и за́ко́нъ и при́казанье (серед. XVII ст. *Хрон.* 101 зв.); **законъ благодати** – Новый Завіт (Заповіт): Іоанъ Богословъ о новом законѣ благодати Христовы вѣрных и невѣрных учити будет (Львів, 1605-1606 *Перест.* 49); **законъ божий** (**божі́й, божый**) – (*християнські догми*) закон божий: телѣсное мѣдрова́ніе ворогѡе(т) на б̑га, и за́конѡ бѡжемо не покара́е(т)са (Вільна, 1596 *З.Каз.* 20 зв.); хто тоѡ бѡде(т) прічина́ти чого зако(н) б̑жі́й заповѣда(л), теды ты(ж) прокла(т) бѡде(т) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 84 зв.); Парафѣяне твои..., Поважаючи собѣ лекце законъ божы(и) и властителство еписко(п)ства моего, ... вдаю(т) са в

дѡховныи sprawy па́стырства моего до которого не належа(т) (Львів, 1588 *ЛСБ* 92); **ветхий законъ, законъ ветхій** – Старий Завіт (Заповіт): да́на бовѣмъ женѣ по́мощь ѡ(т) б̑га ꙗко двѣ крылѣ, два за́коны, ве́тхій, и но́вый (Почаїв, 1618 *Зерц.* 60); Повеливае(м) всакому станѣ люде(м) хр(с)тия(н)скы(м) ... почитати стѣа кни́гы ветхаго и новаго закона (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); **законъ господа нашего** – те саме, що **законъ божий**: ра(ч) в̑м ... на(с) ... подѣратива(ти) ꙗкъ вѣрны(и) ревнитель по закону г(с)да нашего (Львів, 1593 *ЛСБ* 225); **законъ господний** – те саме, що **законъ божий**: А што са дотыче ... сыновѣ моихъ ... порѡчаю, ... абы ... на столцы гѡбителѣй не седали, но въ законѣ // господнемъ завжды волю свою мели и въ немъ ѡчи́лиса в день и въ но́чи (1577 *AS VI*, 71-72); **законъ духа святого** – те саме, що **законъ божий**: Егда же уже в лож и прелест, папо римский, уплутался еси, ... законы духа святаго на свою волю претворил (1588-1596 *Виш.Кн.* 140); **законъ жи́довский** – тора: были ты(ж) архиереи и кни(ж)-ни́ци, которіи до́внѣмались быти баръзо наоучеными пи(с)мѡ в законѣ жи́до(в)ско(м) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 165 зв.); **законъ Ласки** – те саме, що **законъ благодати**: лі́чачи За́коны ѡ(т) початкѡ свѣта, до ны́шняго на́шого, ви́димѡ За́конъ Натѡры, За́конъ Моисѣѡвъ, и тои За́конъ на́шъ Ла́ски, и в' тѣхъ трѡхъ За́конахъ троа́кіи ѡфѣры знайдо́вались (Київ, 1639 *МКСВ* 217); **законъ моисеѡвъ, законъ моисеѡвъ** – П'ятикнижжя: За́конъ ... Моисѣѡвъ // ко́ждого, ко́торый бы блюзні́рство на Ба́ мо́вилъ, не ка́жетъ живі́ти, але оубива́ти прика́зѡе(т) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 110-111); если же ѡбрѣза́ніе при́имуе(т) члѣк в соуботоу абы не бы(л) роушенъ законъ моисеѡвъ (1556-1561 *ПС* 373 зв.); **законъ но́вый, но́вый законъ (законъ)** – Новый Завіт (Заповіт): кто стане́тъ по(д) тою хороговю звита́жства его ты прі́иде(т) на ѡныи вда́чныи процвита́ющій вѣ́къ зако́ноу но́вѡго (XVI ст. *УИ* 1911/2, 77); ꙗ́ то́жъ е́ще чі́на́чи до Но́вого За́конѡ ла́ски постѡ́пѡю (Київ, 1625 *Кон.Каз.* 12);

Хс хотачи новыи законъ оуставити, сѣ(л) с ни ми оу стола (XVI ст. *УЄ Трост.* 52); **законъ Панский** – те саме, що **законъ божий**: Ты зась, Велебный и Ощенный Чителъникъ, на бывши тобѣ Дхомъ стымъ споражбноѣ, а твоѣй повинности Іереиской бързо потребноѣ Книги, по дѣайса в нѣй, якѡ и во всемъ законѣ Пѣнско(м), день и ночь (Львів, 1645 *Жел.Тр.* 5); **законъ святыи** – те саме, що **законъ божий**: намъ не непевно для того отъ пана Бога подана есть наука писма, абы имъ законъ святыи и все по божной речи могли быти кгрунтовне и статечне задержани и въ потомные часы варованы (Литовиж, 1582 *АрхЮЗР* 7/1, 32); **законъ старый, старый законъ (законъ)** – а) те саме, що **законъ ветхий**: в н(д)лю Х(с) ѡ(т) прѣч(с)то(и) Па(н)ни народи(л) са... в н(д)лю ѡбрѣза(н) є(ст) ве(д)лѣ(г) законъ старого (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 63 зв.); вси вѣдаютъ, ижъ то здавна было и есть уставено до церкви свѣчи носити, поченъ отъ старого закону ажъ до днесъ (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 139); єдины корабль пешіи то старый законъ а друуги корабль то нѡвыи законъ (XVI ст. *УЄ Триг.* 97); б) вл.н.: Которое имене выслѣдил отецъ мой,... Иван Старый-Закон (Крупа, 1533 *AS* III, 411); **законъ (закунъ) Христовъ** – те саме, що **законъ божий**: З ношѣнемъ бо оди́нъ дрѣгѡмѣ тажарѡвъ выполняемо законъ хвѣ (Острог, 1598 *Отп. КО* 3); “Братя, другъ другу тяжкости носите и такъ наповните закунъ Христовъ” (XVI ст. *НЄ* 212); **законъ чинити (чынити)** – здійснювати церковні обряди: Милостию божию Гедеон... складаем казнь церковную неблагословение на тыи сѣдлярѣ... Но вамъ приказуемъ, абысте им закону жадного не чинили (Львів, 1586 *MCSL* I-1, 136); Прото(ж)мы... парафѣянг твои(х)... ѡ(т) цркви свѣтои ѡ(т)лучаемъ... А тобѣ приказѣмъ закону жадного абы не смѣлъ з ва(с) жаде(н) свѣщенникъ жадному с ни(х) чыни(ти) (Львів, 1588 *ЛСБ* 92, 85); **пеняжный законъ** – грошолобство, корисливі стосунки: Всѣ бо отщепенства в тобѣ

гнѣздо мають, и всякий блуды тебе не минають, Плоти угодници твои єпископы, а церкви Христовой злыи апостѣты, Иж толко пеняжный закон заховали (к. XVI ст. *Укр.п.* 8); **свинский законъ** – папізм, католицизм: Не все ли плоть и кров, и питание безвременно свинского закона? (1599-1600 *Виш.Кн.* 151).

5. (*чернеча община*) чернецтво: ѡ цвичѣнахъ встѣпѡючи(х) до законѣ и вырѣкаючи(х)са свѣта людий, и я(к) са... їноци обхода(т) з тыми, котори(х) до законѣ приймають (серед. XVII ст. *Кас.* 32 зв.); **Божий законъ** – чернецтво: matka moja wstąpiła do Bożego zakonu (Вінниця, 1593 *AS* III, 247);

орден, чин: сии члѣвкѣ // хочеть разорити законъ монастырьский (1489 *Чет.* 2 зв.-3); Те(ж) ѡста(в)уемъ и(ж) ко(ж)ды(и) маеть мети мо(ц) ѡ реча(х) свои(х) тестае(нт) чинити ѡкро(м) тыхъ па(р)сунъ ниже(и) написа(н)ныхъ... на(и)пе(р)ве(и) дети ле(т) зѣпо(л)ны(х) не мающие, зако(н)ни(ки) будѣчы в законѣ приви(л)єваномъ приня(в)ши и по(т)ве(р)дившиса в законѣ (1566 *ВЛС* 75 зв.); игумен духовныи закону руского монастыра, прозываемого дермагского... оповедал, иж... тоє игуменство сам доброволне пустил (Варшава, 1571 *ПДФ* 25); Пере(д) нами депѣтаты сѣдѣ... приточила справа з реєстрѣ сѣдово(г) межи велебны(м) Ксе(н)дзомъ... кляштору киевско(г) закону стого домника и ... бра(т)єю того(ж) кляштора (Київ, 1618 *ЦДІАК* 221, 1, 68, 4).

ЗАКОНЪНИЧКА ж. Те саме, що **законница**: Марта и Настазия Закревские, именем своим и именем других законъничокъ, оповедалися и // сведчили на отца Никодима Шибинского (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 503-504); его милость отецъ Пузына, ... остатную послугу... отдавал и чинилъ законънички профессией кгрецкое, рекгулы светого Базилеуша Великого, игумени Корецкое (Луцьк, 1633 *АрхЮЗР* 1/VI, 673); велебная в бозе єе милость панъна Софрония Макаровичовна Ивашеньцевичовна законъничка доминика Святого конъвенгтъ

святое Катерины Сененъское... подали Листъ доброво(л)ны(и) Запи(с) (Київ, 1635 ЛНБ 5, II 4060, 131).

ЗАКОННЫЙ *див.* **ЗАКОННЫЙ.**

ЗАКОНЪ *див.* **ЗАКОНЪ.**

ЗАКОПАНОЕ, ЗАКОПАНОЕ *с. 1.* (чого) (*заривання в яму*) закопування: а(н)дрѣви гру(н)-тарѣ за выношенъе всего плюга(в)ства з тра(н)-сѣту попо(вс)ко(г) и за закопане в зе(м)лю... дале(м) зло(т) 19 (Львів, 1631 ЛСБ 1052, 6).

2. (*выкопування рову, ями*) перекопування: тамъ же я возный съ тоєю стороною шляхтою бачилемъ закопанъе и зарубанъе рознымъ деревомъ дорогу (Луцьк, 1623 АрхЮЗР 6/1, 442).

Див. ще **ЗАКОПОВАНЕ.**

Пор. **ЗАКОПАТИ.**

ЗАКОПАНЫЙ *дієпримк. у знач. примк.* Закопаний: злупили,... и инъшое сребро костельное закопаное (Володимир, 1650 АрхЮЗР 6/1, 563).

ЗАКОПАТИ *дієсл. док. (що) 1.* (*зарити в яму*) закопати: чому са велѣ(л) живѣ закопати (1489 Чет. 45 зв.); то(т) пакъ которыи єдинъ вѣзалъ, ѡ(т)ишоль и закопаль его въ землю, и поховаль сребро господара сѣвоего (1556-1561 ЛЕ 106); тоую коупель было в баню скланую влато и закопано было в лѣсѣ (к. XVI ст. УЕ № 31, 60); тѣло замордованого инока Тимоѣея, въ лѣсе закопаное, маеть быти вынято и честно до монастыря отпроважено (Київ, 1626 ЧИОНЛ V-3, 218); инъших немало речей,... закопал былъ въ дому своем, за стаенъкою в земли (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 160);

перен. (що) (сховати, зашифрувати) заховати: То(и) ко(ш)то(в)ный а пе(в)ны(и) в Єв(г)лїи дчїте(л)но(м) Слове(н)ского языка скрїтостю забѣпаны(и) кле(и)но(т) тепе(р)... Рѣского языка понѣ(т)е(м) ѡ(т)кѣпаны(и) и до пе(р)шого жи(т)кѣ и оужива(н)а... подѣпаны(и) (Євѣ, 1616 УЕ Єв. 6 нenum.); в зе(м)лю забѣпаны(и) кле(и)но(т),... жи(т)кѣ о(д)на(к) жа(д)ного, оутѣе(н)ою скрїтостю своєю не чїни(т) (Там же); талантъ закопати — закопати талант: я вѣ

прожнотѣ погрѣбшисѣ, Талантъ ѡ(т) Бѣга повѣреный закопаль, закрыль, и на зѣдѣніе ржи подѣль (Львів, 1639 Ап. 4 нenum.).

2. (що) (*выкопати рів і насипати вал*) спорудити: И мы... грани и рѣбежи положили и закопы закопали (Острог, 1506 АС III, 38); казали есмо грани положить и закопы закопати, почонши отъ Щенютинского ставу (Луцьк, 1570 АрхЮЗР VI/1, 83); Кгрегоръ Мочулский... дорогу стародавнюю звиклую и гостинець,... зарубаль и закопаль и ездити онымъ... людемъ... забороняетъ (Луцьк, 1623 АрхЮЗР 6/1, 440);

(*спорудити земляний вал*) насипати: Peryszedszy dubrowu,... коpec zakopały na tomże poli Czernewy (Вінниця, 1530 АрхЮЗР 7/II, 17); оние суди..., копцы закопали и на вечность держати подали (Бородичі, 1553 АрхЮЗР 8/III, 18); межи от копца, который закопан на болоте, просто долиною (Володимир, 1570 АрхЮЗР 8/VI, 308); при ты(х) стена(х) наро(ж)ные ко(п)цы два закопа(в)ши... и ѡ(т) ты(х) ко(п)цо(в) взя(в)ши и ты(м) гости(н)цо(м)... идѣчи кгру(нт) полево(и)... зоставуючи (біля Кременця, 1606 ЛНБ 103, 60/Іе, 254, 47).

Див. ще **ЗАКОПОВАТИ.**

ЗАКОПИЩЕ *с.* Пустище: Которое городищечко ѣ селе нашомъ сполномъ, ѣ Городищи, естъ не зароблено, Вашѣ Милость за то господина моего проше, абы ми Ваша Милость тое закопище заробит дозволити рачиль до делѣ (Мстиславль, 1553 АС VI, 134).

ЗАКОПОВАНЕ *с. (чого) (заривання в яму)* закопування: ѡ(т) зако(по)ваня вина дѣ гроши(и) да(л)емъ (Львів, 1594-1595 ЛСБ 1041, 6).

Див. ще **ЗАКОПАНОЕ.**

Пор. **ЗАКОПОВАТИ.**

ЗАКОПОВАТИ *дієсл. недок. (що) (заривати в яму)* закопувати: А та(к) талантъ свой не закопоуй в зѣмлю, абы есь не былъ ѡсоу(ж)день съ рабо(м) лѣнївы(м) (XVI ст. УЕ № 29519, 219).

Див. ще **ЗАКОПАТИ.**

ЗАКОПТЬЛЫЙ дієприкм. у знач. прикм. Закоптілий, закіптявілий: тво́й са тоу(т) снѣ..., не коха́ется в ѿлта́ро(х) закоптьлы(х) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 65).

ЗАКОПЬ ч. Рів з валом, діал. закоп, закіп: И мы... грани и рѣбежи положили и закопы закопали к томѣ дѣбѣ (Острог, 1506 *AS* III, 38); казали есмо грани положити и закопы закопати (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* VI/1, 83); отъ тыхъ закоповъ грани въ липы; а отъ тыхъ граней просто черезъ лѣсъ (Там же).

ЗАКОРЫСТИТИ дієсл. док. (чим) Привласнити (що): отецъ владыка,... приспособеный будучи, а закорыстивши дей властностью нашою,... а не огледаючися ничего на покой права посполитого и повинности особы своею светителное,... кгрунтъ нашъ... поораль (Луцьк, 1594 *АрхЮЗР* I/1, 434).

ЗАКОСНИТИ дієсл. док. (цсл. закъснѣти) затриматися, забаритися: не скръбѣте оубо, но потерпѣте мало; грады(и) бо прійде(т) и не закосни(т) (до 1596 *Виш.Кн.* 263 зв.); Грядый бо грядый приидет и не закоснит (1588-1596 *Виш.Кн.* 141).

Див. ще **ЗАКОСНѢВАТИ**.

ЗАКОСНОЕ с. Податок від укусу сіна: зъ сеножате́й Пуни́счѣскихъ зако́сное платили (Київ, 1539 *АрхЮЗР* I/VI, 29); Тепе́рь есачѣники тые... даю́тъ есачѣчи(з)ны ко́пѣ гроше(и) ...а зако(с)ного в гроши (1552 *ОЧорн.З.* 57 зв.); што са тыче́тъ се(н) што новосела́не... сами покосили и зако́сного... на пожито́къ себе ѿбе(р)нути хотели... того всего сена... брати не маю(т) (Київ, 1585 *ЛОИИ* 68, 1, 27, 4).

ЗАКОСНѢВАТИ дієсл. недок. Затримуватися: immor[or], бавлюся, зако(с)нѣваю (1642 *ЛС* 226).

Див. ще **ЗАКОСНИТИ**.

ЗАКОСНѢНЬЕ с. Затримування, зволікання: Размышле́ніе: Вага(н)е́са, вонтпе(н)е, зако́снѣнѣе (1627 *ЛБ* 105).

Пор. **ЗАКОСНИТИ**.

ЗАКОТА ж. (водоймище, утворене гаткою) загата: Василей повѣдил, ижъ то есть озеро зве-

чистое церковное Брызньл и з забочю того озе́ра и з залозным, а есть то за одною зако́тою жерела Брызделя аж до Золотчи (Київ, 1545 *АрхЮЗР* I/VI, 41); они... леса́ о́зера зако́ты... ѿ(т) по(д)даны(х)... ѿ(т)нимаю(т) (Київ, 1585 *ЛОИИ* 68, 1, 27, 2); рыбакови // зас особному монасты́рскому волно рыбы ловити в о́зерахъ всихъ Четверте́ньскихъ в Стыру, и в зако́тахъ (Луцьк, 1642 *КМПИ* II, 234-235).

ЗАКОХАНАСА, ЗАКОХАНІЕСА с. (надання переваги чому-небудь) закоханість: то́т двоа́къю ва́лькъ и двоа́кій поеди́нокъ мѣти мѣси(т): то е́сть, вѣ рѣча(х) се́го свѣ́та видо́мыхъ, оухода́чи розе́рва́на зѣм'ныхъ и закоха́н'аса вѣ звѣ́зкахъ се́госвѣ́тни(х) и на́мѣтностѣй грѣ́ха (Вільна, 1627 *Дух.б.* 209); йншіѣ пожа́дливостами теле́сными, и закоха́ніемъ́са доча́сного ме́шкана ѿпано́ваны (Київ, 1637 *УЕ Кал.* 682).

Пор. **ЗАКОХАТИСЯ**.

ЗАКОХАТИСЯ, ЗАКОХАТИСА дієсл. док. (надати перевагу чомусь, високо оцінити щось) полюбити (що): Такъ Христо́съ Госпо́дь,... всихъ Греко́въ, кото́рые отъ старо́житное ве́ры заблудили,... вѣзруши́тъ,... абы и оны на́следовали еди́ности и поко́ю,... абы ся закоха́ли вѣ правде и вѣ светлості и абы ся до насъ на́вернули (Вільна, 1599 *Ант.* 735); А прѣ́то и ты мо(с)и́цѣвыи пѣ́е, в то́й красотѣ закоха́иса (Почаїв, 1618 *Зерц.* 3 зв. нenum.); Нѣ́б и те́ра(з) мно́го тако́вы(х) бога́човъ немл(с)ти́вы(х) е(ст), кото́рый то́ закоха́лисa вѣ то(м) падо́лѣ и(ж) за́сѣдаю(т) вѣ блѣ́дѣлища(х) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЕ* № 29515, 258 зв.); Бѣ́да грѣ́шникѡ(м): ...оутра́тили свѣ́тлостъ цнѣ́тъ побѣ́жныхъ, закоха́вшись вѣ те́мности грѣ́хѡвнѣй (Львів, 1642 *Час. Слово* 274 зв.); хлѣ́бови за́сь вѣ Ли́ліахъ ве́лікаа ѡздоба, вѣ кото́рой закоха́лса са́мъ Дхъ Пресѣ́тый (Київ, 1648 *МКСВ* 348).

ЗАКОХАТИСА див. **ЗАКОХАТИСЯ**.

ЗАКОЧИВАТИ дієсл. недок. (що) (гаткою утворювати водоймище) загачувати: глѣ́мець о́зеро ѡста́пное на ѡсты́и припѣти ѿ(д)на(ж) тона // а ины́шое закочи́вають ѡ́двое (1552 *О Чорн.З.* 56 зв.-57).

ЗАКОШЕНЬЙ дієприкм. Скошений: тот подданий Үсмиговицкій то вызнал и тые знаки, на которых тоє сено было закошеноє, показывал (Луцьк, 1558 *AS* VII, 46).

ЗАКРАСТИ дієсл. док. (що) (привласнити) украсти: было положено на него ключарство, а лакумство закраде,... за тото погыбь овунь тяжко (XVI ст. *НЄ* 43).

ЗАКРАСТИСЕ дієсл. док. (крадькома наблизитися) закрастися: той нецнотливый человек,... закравши се с тылѣ домѣ под выход, стерег, поки небожъщикъ шол (1564 *AS* VI, 246).

ЗАКРЕСТІЯ, ЗАКРИСТІЯ, ЗАКРИСТІЯ ж. Захристія, ризниця: по смѣрти ивана дрѣкара ѡза(л) ѡ(т)ицѣ леѡ(н)ти(и) м̄ ап(с)лѡ(в) за тьи ѡсмыдеса(т) золоты(х) црковны(х) и показа(л) и(х) на(м) ѡ закрестии (Львів, 1574-1588 *ЛСБ* 1034, 2 зв.); вы... пришедъши до тоє церкви такъ у воротъ,... яко тежъ у церкви ку закристій, колодъки подѣбиявъши обухами., до церкви вошли (Київ, 1633 *КМПИ* I, дод. 542); отец епископъ луцкій ...//... о побранѣ драницѣ копѣ двадцаты и тертицѣ копѣ чотырох, окна од костела, дверей од закристии и инъшихъ речей... справедливости часть од часу чынити не хочетъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 160-161); потомъ двери до закрестии, где вѣвесь спрятъ zostавалъ, — выламавъши, тамъ же апыпараты костельные,... забрали (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 430).

ЗАКРЕТЬ ч. Убиральня, туалет: Афедро(н): Выходо(к), закре(т), прѣве(т), за(д)ні(и) прох(л), потрібна(а) комѣрка (1627 *ЛБ* 183).

ЗАКРИВАНІЄ с. Защипка, запір: obtent(us), us, завѣса, закриваніє (1642 *ЛС* 287).

ЗАКРИВАТИ, ЗАКРЫВАТИ дієсл. недок. 1. (що) (загороджувати, заслоняти) закривати: abscondo, закрываю (1642 *ЛС* 63); ви(н)наа мѣтица грѣна свой закриваетъ лѣста(м) ѡ(т) промѣне сългнѣ(ч)наго, и ѡ(т) вѣтра зазливаго хорони(т) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 209); кѣплѣрь мѣданный закриваль плѣчи его (серед. XVII ст. *Хрон.* 218 зв.);

(одягом тіло) закривати, прикривати: Починишъ тежъ имъ оубранѣа лнѣаны, абы закривали тѣло срамоты своѣй ѡ(т) бѣдръ ажъ до стѣгнѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 106);

(що) (затінювати) закривати: бѣлшаа свѣтло(ст) закрываетъ мнѣйшѣю (поч. XVII ст. *Проп.р.* 263);

перен. (що) (робити що-небудь другорядним, неважливим) закривати: мы обачивши розность и противность листов их, так есмо розважили, жебы одна сторона къ якомѣ безбѣзпеченствѣ и шкоде не пришла, гдѣбы таковая розница ѡстростью права,... мѣла быти вложена и докончана, иншихъ многихъ рѣчей закрываючи (Неполоничі, 1531 *AS* III, 385); Тыле всѣ свѣта, собою превышаючи: Иле собою, ведне ихъ закрываючи (Львів, 1630 *Траг.п.* 174);

перен. (робити недосяжним для зрозуміння) закривати: Наслѣдѣймо СТѣхъ шестокрилатыхъ прирѣжена, и зъ бѣазню и набожѣнство(м) ѡсторожными скры(д)лами тоє, чоґѣбыса мѣль рѣзѣмъ нашъ довѣдовати и бѣдати, закриваймо (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 306);

перен. (кого) (захищати) закривати: Люди закрываѣ ѡ(т) гнева бж҃ия чи(с)то молитвою моласа г(с)доу за на(с) грѣшны(х) (1489 *Чет.* 236); боты даю(т) на ноги, а то є(ст)... єв(г)ль(с)коую наоукѣ котраа закрыває(т) ѡ(т) діавола смѣтнаго (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 5 зв.); тоу(т)-же боудешъ мѣти крѣпкый щи(т), на кож(д)ын противнѣиы свои, и(ж) тебе єдино бж҃(с)тво тоє закрыває(т) силою (Там же, 94 зв.);

перен. (кого) (приховувати) укривати: розказали есмо ємѣ... ѡного вѣдинкѣ и всехъ товаришов и помочниковъ его, еслибы ѡ нихъ ведали, закрывати не смеючи, ємѣ ѡзнаймовали (Петрів, 1567 *AS* VII, 125).

2. (оці, обличчя) закривати, затуляти: стѣи англи... трепетно стоятъ лица своя закрывающе (1489 *Чет.* 74); а(н)гели... ѡ(т) славы его лица закрывають (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 110); Вѣрхними скрѣдлами закрываючи мнѣмѣнны твѣри свои, а спѣдними нѣги (Київ, 1619

Гр.Сл. 291); Херувімы съ Серафімы... Творца своего дивне ся лякаючи: И твари свои предъ нимъ закриваючи (Львів, 1630 *Траг.п.* 162); оучнци... Ѡ(т) нестерпѣймои свѣтлости бчи свой закривають (Чернігів, 1646 *Перло* 73 зв.); **очи закривати** – (*стулювати повіки померлому*) закривати очі: Іоаннѣ... Частокротъ тежъ сѣдѣлъ при тѣхъ котѣры были на скона(н)ю, и ихъ бчи своїми закриваль рѣками (Київ, 1625 *МКСВ* 154).

3. (кого) (*ув'язнювати*) закривати, зачиняти: Єв(г)листа выпи́соує, ѱ выл'яню масти на главоу хвоу... и якъ несправедливими а ѱал'шивыми свѣ(д)ками ѱоужень закрыва(н) оплюва(н) и поличкованъ (1556-1561 *ПС* 183).

4. (що) (*закупорювати, закорковувати*) закривати: винарови што вино ѱ(т)крыва(л) и закрыва(л) далемъ два золоты(и) (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 5).

ЗАКРИВАТИСЯ, ЗАКРИВАТИСА, ЗАКРИВАТИСЯ, ЗАКРИВАТИСА дієсл. *недок.*

1. (ким, чим) (*виправдовуватися; боронитися*) прикриватися: Мещане городовые которые з местомъ не тагнѣтъ стацию и по(д)во(д) не даю(т) закриваючиса старостою Ва(с)ко чобота(р) Ѡстапъко кова(л) (1552 *ОЧерк.З.* 13 зв.); пенези... маю и винен буду имъ..., отдати... не вымовляючися форобою, ни службою господарскою... и не закрываючися в томъ // жадными причинами правпыми и неправными (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 8/VI, 154-155); колвекъ его милост рачиль будет словом своим речи и наболшую суму пенезей замерати... и... некоторыми причинами... которые люди звыкли через проскуратов вымышлят... ани закрываючися урадом... и не вымовляючисе форобою... ани жадною припалою и змышленою пригодою, толко вже... сес запис мой слухный, за годный, за мощный у каждого права держан и захован быти мает (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 186); мы сами въ томъ пану Щениевскому а ни рукою, а ни правомъ паномъ своимъ закриватися и боронити не маемъ (Житомир, 1587 *АрхЮЗР* 6/I, 159).

2. *Перен.* (чим) (*робитися незрозумілим, недоступним; приховуватися, тайтися*) закриватися: ма́теріа сі́ли пере́ходитьъ: два з ни(х) жа́дного слѣва ѱ то(м) не ма́ю(т); дрѣ́гіе то́лко слѣво и дрѣ́гое, ко́торы(м) та́ємница барзѣ(и) са закрывае́тъ нѣ́жъ ѱ(т)крива́е́тъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 196 зв.); Пла́кали Па́тріа́рхо́ве... Вола́ли абы ю́жъ зъ нѣ́а пра́вда та́а зѣ́стѣ́пла, ко́тора са фи́гѣрами закрыва́ла (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 4).

ЗАКРИВАТИСА *див. ЗАКРИВАТИСЯ.*

ЗАКРИВДИТИ дієсл. *док.* (кого і без додатка) Скривдити: А хтобы мѣлъ тоє наданье мое ѱтъ церкви Божей ѱтдалити, ибо паки хто мало ѱ чомъ закривдити, жона моа... або хто близни мой анаѱима, да бѣди проклатъ (!) ѱтъ милостивого Бога (Милиці, 1542 *AS IV*, 314); вы погѣрдѣлисте ласкою моєю, повѣжете ми вразы мои; непослѣдшнии вѣлѣ: и за́конѣ моѣго, что-(с)т(є) въ мнѣ вѣдѣли, чѣмъ закрѣвдилемъ ва́сь, щѣсте мене знева́жили (Чернігів, 1646 *Перло* 152 зв.).

ЗАКРИВЛЯТИ дієсл. *недок.* Закривляти: intorgueo, закручую, закривляю (1642 *ЛС* 244).

ЗАКРИКНУТИ дієсл. *док.* (*голосно вигукнути*) закричати: А поднѣсши здалѣка бчи свои не познали его и закрѣкнѣвши пла́кали (серед. XVII ст. *Хрон.* 57).

ЗАКРИСЛЕНЬ дієприкм. у знач. *прикм.* (*чітко визначений*) окреслений: Нарѣкъ: Зазначѣнье, ча́сь пѣвпе назна́ченный, закрислѣный (1627 *ЛБ* 70).

ЗАКРИСТИЯ *див. ЗАКРЕСТИЯ.*

ЗАКРИСТІЯ *див. ЗАКРЕСТИЯ.*

ЗАКРИТЕ, ЗАКРЫТЕ присл. Затаєно, приховано: теѱліогіа... в колѣ филиѱѱѣско(м) вакѣ. А поѣтами; и выборними бракѣ. Сама́ жи́е оу сла́вѣ свѣторѣдно́й. Тѣлкоса часомъ пока́зде дѣши го(д)но́й, з да́рѣ бо(з)ко́го знаме́ните, Моу(д)ро́стю своєю не закрѣте (Чернігів, 1646 *Перло* 9 зв.).

Див. ще ЗАКРИТО.

ЗАКРИТЕ, ЗАКРЫТЕ, ЗАКРЫТЬЕ, ЗАКРЫТЬЕ, ЗАКРЫТА с. 1. (*заслона*) закриття:

Пр(о)ркъ Єлиссѣй... оповѣдаєть Царѣви... всѣ слова, которые мовишь в' закрытію ложниці своєї (Київ, бл. 1619 *О обр.* 103);

перен. (приховування) покров: не суди ни ко-го, паметаючи на слова Христовы... "не судите предъ часомъ, ажъ бы Панъ пришолъ, Который тежъ осветитъ закрытѣя темностей и объявитъ рады сердца, а тогда ѡала будетъ каждому отъ Бога" (Вільна, 1599 *Ант.* 925); в' глѣбѣкость тѣю рѣзѣмо(м) не понѣтѣю и не вибаданѣю Бо(з)-ского скѣрбѣ и закрыта, шѣо заслонѣла тѣмнос-ть, ...//... вкѣнѣти себе не злѣкнемъса (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 211-212); ци не бѣчишь подобѣнства и означена в'про(д) правды, азали не акъ по(д) закрыта(м) и по(д) заслѣною пѣсмъ мѣци бо(з)-ского нѣакого порѣдкоу рѣчѣй пришлы(х) бѣчи-ти мѣжешъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 134 зв.); тѣл-ко вымѣвки ѡ(т) дѣброго, и закрыта котѣрыми хѣче(м) грѣхы нашѣ закрыти, ... та(к) мѣцны, якъ лѣста сказѣтельное (Там же, 186).

2. Домѣвка: астрѣми вѣ индѣи... //... з' хво-рѣстѣ закрыта маѣють (Лѣвѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 25-25 зв.);

сховок: сама..., зоставивши уже в онѣм дому, в закрытію певным, Рожковскаго, слугу и зрайцу уже на то приготоваѣнаго, ... до гумна на час малыи, ... одѣшла (Луцѣк, 1604 *АрхѣОЗР* 8/III, 499); Закро(в): Гѣмахъ. Таѣньѣ, або закрытѣѣ, яс-кѣна (1627 *ЛБ* 41).

Пор. ЗАКРИТИ.

ЗАКРИТЕ *див. ЗАКРИТО.*

ЗАКРИТИ, ЗАКРЫТИ, ЗАКРЫТЬ *дієсл.*

док. 1. (кого, що) (*сховати від кого-, чого-не-будь*) закрити: Єсть оу мѣне мѣсце и стане(ш) на(д) ѡпѣкою и азъ мѣмо идѣ, и закрыю та в дѣрѣ // ѡпоки (поч. XVII ст. *Проп.р.* 165-165 зв.); ѡ(н) его(ж) тѣло ю(ж) погребѣнное з пѣлностью закры(л), жебы са ємоу жѣдове яко бѣ не клѣнали (Там же, 285); по котѣром арѣш-ти дѣвку, на ѣме Ганну, окном, час собе по тому упатривши, з избы высадивши, проч выславши, закрили и затаили (Луцѣк, 1604 *АрхѣОЗР* 8/III, 495); Гды... // грѣбыи хмѣры свѣтлѣю ясность

слѣнечнѣю прѣ(д) очѣыма нѣшыми закрыють, бы-вѣетъ то межы людми же и навеселшы(и) члѣкъ неѣки смѣтѣтися мѣситъ (Манѣва, 1619 *Привит. Феод.* 287 зв.-288); не тыи єдины жало(ст) чи-нѣли: алѣ и самый нѣсѣ красѣтѣ своѣю ѡ(т)мѣ-нили... звѣзды лице своѣ те(м)ностѣми закрѣли (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 79 зв.); мѣвъ до Аарѣна брѣта твоѣго, абѣ не кѣждѣго чѣсѣ входѣлъ до стѣны, котѣраѣ єсть за заслѣ-ною передъ оублагѣлнѣю котѣрою єсть закрѣта скрѣна абѣ не оумерлѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 120 зв.);

(що, що чим) (*прикрити*) закрити, заслѣни-ти: Слыши, чоловѣче добрый хтохѣколвѣкъ! (Бо ижешь машкарою лице свое закрылъ, труд-но тебе познати) (Володимир, 1598-1599 *Вѣдн. ПО* 1043); ѡзми тѣю єдвабницѣ котѣрою тварѣ закрыешъ ѡ(д) пескѣ и ѡ(т) слѣнца (к. XVI ст. *Розм.* 37); Тѣкъ же и тѣтъ вѣѣвѣда котѣры(и) Пѣрскѣи припровадилъ бѣлъ жолнѣре, рѣкѣ на ѣстахъ положѣвши и тварѣ закрѣвши, ... зѣ встѣдомъ в' своѣю ѡдѣйшѣлъ стѣронѣ (Київ, 1627 *Тр.* 663); Шѣо коли оуслѣшалъ илѣѣ, за-крѣлъ облѣчѣѣ свое гѣнѣкою, а вѣшедши стѣ-нѣлъ во двѣрѣхъ печѣры (серед. XVII ст. *Хрон.* 312 зв.);

(*накрити*) закрити: Хѣс, ... приподобилъ Цр(с)тво нѣ(с)ное квѣсови, котѣрый вѣзѣвши не-вѣста, закрыла в дѣжѣи з' трѣхъ мѣрѣ мѣкѣи, ажъ всѣ скѣснѣла (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 258);

(*покрити що-небудь*) закрити: Прѣсте(р)лѣ аарѣнъ рѣкѣ на єзера и пѣтоки а кт(д)ы та(к) вѣчѣни(л). повѣстѣли жабы бѣ(з) мѣры и закри-ли вѣши(ст)кѣ землю єгѣпѣ(т)скѣю (Лѣвѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 18 зв.).

2. *Перен. (затаїти, приховати)* закрити: вѣшелѣкы(м) оусилована(м) его таити и его гѣ-нѣрѣ оумнѣишати и ѡвѣше(м) закрѣти хотѣ(л) и дѣла тогѣ жъ абѣ его хто потѣемне не позна(л) з' иншѣми тѣрѣчами помѣшалъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 167); Коли зѣсѣ тѣѣ прѣстѣѣ бѣдѣтъ, жѣ-дѣнѣ не вѣдаѣ(т). тѣѣ абѣѣмъ и Гѣдъ Ап(с)лѣѣ(м) закрѣлъ и утай(л) (Київ, 1627 *Тр.* 57); єднакѣ

же такового ихъ злого учинку закрыть и втаити межи собою нехотячи, заразы назаутрь же людемъ околичнымъ,... таковой ихъ злой учинокъ оповедалисмо (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/1, 82); **закрити в собѣ** – (*приховати від інших якісь відомості або почуття*) затаїти: он же закрїлѣ тое в собѣ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 458);

перен. (що) (*зробити недоступним, неможливим для сприймання розумом*) закрити: ѿ(т)ни(х) тое слово закрито // абы не могъли розоумѣти его (1556-1561 *ПЄ* 258-258 зв.); того ради сію кнїгѣ яко здавна писандю велѣлѣ есме выдрѣковати, котѣраа кождѣмъ не єсть закрѣта, и к выразѣмѣнїю не трѣдна (Заблудів, 1568 *УЄ* № 552, 3 зв.); презре(н)є збаве(н)а людъского подѣ тѣнемъ заслѣны старѣго закона закрѣго было (Дермань, 1604 *Охт.* 6).

3. (*заслонити з метою захисту, охоронити*) закрити: и всѣ яко слуги та(к) и во(л)нныи покрылиса въ амы и в скалы го(р). и рекли гора(м) и скала(м) впадѣте на на(с) и закры(и)те на(с) (XVI ст. *КАЗ* 612); И ты, о земле, якесь могла зносити: И такъ безбожнымъ, на собѣ допустити; Пречѣ, ажѣ до отхланѣ ся нероступивши: И такъ, всѣхъ оразѣ, собою незакривши (Львів, 1630 *Траг.п.* 162);

(чим) (*покласти*) постелити, підстелити: Ja-kiż budet pościółek twój? – Wołylocysce pod boczysce, A siedliszcze w holowisce. W dubrowicy Na trawicy Ja zakriju przykryiu Hormakom Zupnom (1625 *П. про Кул.* 23);

огорнути, оточити: А коли встѣпїлѣ Моисѣй ѿкрїлѣ ѿболокѣ горѣ и мѣшкала слава г(с)днѣа, на Сїнаї закрївши єи ѿболокомѣ презъ шѣсть днїй (серед. XVII ст. *Хрон.* 101 зв.);

4. (кого) Похоронити: Образъ вѣчного ѿ(т)-ца оукрашѣнный ото южѣ є(ст) (ѿ смѣткѣ) помрачѣнный. Юж его тѣмнѣ(ст) тиранства затмила, Въ грѣбѣ закрїла (Львів, 1631 *Волк.* 20 зв.); **талантъ закрити** *див.* **ТАЛАНТЪ**.

5. *Перен.* (*припинити чию-небудь діяльність*) закрити, знищити: хотачи єй [православную

религию] теды закрити и потоптати што за дивѣ же людей хр(с)тіански(х) до прѣ(д)мѣстски(х) кѣтѣ(в) и(з) ихъ набоже(н)ствѣ выпхнѣ(л) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 178).

ЗАКРИТИСА, ЗАКРЫТИСА, ЗАКРІТИСА *дієсл. док.* 1. (*сховатися, укритися від когось, чого-небудь*) закритися: на(и)милшаа моа, на кштѣлтѣ голоубїцы прѣстаа и боазливаа, закрїйса в дѣра(х) ѿпѣкы (поч. XVII ст. *Проп.р.* 165);

(*стати закритим, присипаним*) закритися: А та(к) тое стѣе насѣна оудобнѣ боу(дѣ) потолочено. а пта(х) повѣтрѣны(и)... вѣнищити мѣже. понѣжеса не закрило ани роскопенило (Львів, 1585 *УЄ* №5, 281 зв., на полях).

2. (*прикритися чим-небудь*) закритися: мои-сѣи... оубрусомѣ закрылса (1489 *Чет.* 294).

3. (*згорнутися, стулится*) закритися: Повѣдають тѣжѣ нѣкоторые, же дерево ѣное Непослѣдшѣнства бѣло фїгѣвое. же познѣвши зѣразѣ нагѣсть, лїста ѣногоу дѣрева зажївши, закрїлиса (Київ, 1627 *Тр.* 148).

ЗАКРИТО, ЗАКРЫТО *присл.* Незрозумѣло, неясно, невідомо: Лѣ(д)ско(г) дела клопоту ѿставили єсмо его ани закрыто рѣчи говорѣть, но что самоую правду поведѣають (1489 *Чет.* 216); Вѣдомѣ: знѣємѣ. Невѣдомо, не явлѣнно. затаѣно, закрїто (1627 *ЛБ* 24).

Див. ще ЗАКРИТЕ.

ЗАКРИТЫЙ, ЗАКРЫТЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* 1. (*укритий, схований*) закритий: помененые при ней панове с помѣчѣниками и прибравши собе велю людей... и оных в закрытыхъ мѣстцахъ утаивши, ку зневазе веры правдивое хрестиянское римское,... во вѣси дзвонны звонено, некоторые з них попы руские, у фортыцы тогожѣ монастыра стоячи, дивовалисе (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 681).

2. (*затаєний, прихований*) закритий: Што (ж) теды яснѣйшого и вѣры годнѣйшого бѣти // мѣжѣтѣ на(д) тѣе свѣдѣцтво; Єсли бѣвѣмѣ Пѣвѣ(л) бѣлѣтѣ дѣховныи надѣчїтель осваѣѣногоу Дїонїсїа закрїтыхъ и невымѣвныхъ рѣчѣй преис-

тѣтнѡго Бѡзства (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 207-208); члѣкъ тѡй щасливый, котѡрого пра(в)да прѣ(з) са дчи(т) не прѣ(з) знаки и гѡлосы преминуючіе, але якоса в собѣ маѣ нѣше мниманіе и нашь дмысль чѣсто на(с) омылаѣ, и ма́ло види(т) що помагаѣ великое гадана, ѡ закрыты(х) и таєм-ны(х) рѣчахъ, з котѡры(х) не бѣдемо строфованы на сѣдѣ, же смо и(х) не дмѣли (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 12 зв.); **закрытый въ собѣ** – прихований, таємний: не только на простый языкъ тые рѣчи претлумачиль, але суть мѣсца гдѣ ихъ выложилъ, котѡры бы закрыты въ собѣ были, абы якъ найлатвѣй многимъ... поняты были (Египет, 1602 *Діал.* 50);

невидимый, незбагненний: тогды похватили камѣна и хотѣли на него веречи але іс єсть речъ закрытаа // и вышоль ис цркви и прошоль помимо и(х) (1556-1561 *ПЄ* 383 зв.).

(таємний, зашифрованный) закрытий: Если бы тастаме(н)тъ в чо(м) не бы(л) достато(ч)не спра(в)ле(н): Коли бы в котѡро(м) тастаме(н)те якимъ незнаемы(м) або закрыты(м) писмо(м) котѡры(и) а(р)тыку(л) в немъ бы(л) написа(н), або те(ж) на ме(ст)цу зна(ч)номъ або на дате было скрѡба(н) тогды таковы(и) тастаме(нт) маѣтъ быти ни(к)чемны(и) (1566 *ВЛС* 77); И яко при мѡцѣ с кролевства и пр(о)рцства насмѣва-лися, тепе(р), зась з наѡуки и митрѡвства назы-ваючи єго мѣстро(м) прѣ(з) смѣ(х) и закрытое мовена (поч. XVII ст. *Проп.р.* 213); Гаданіе, а(л)-бо гананіе, или гананство: Трѣдное, а хитрое пыта(н)є, за́гадка, розмѡва, съкровень глѣъ, закрытыи слова (1627 *ЛБ* 25).

ЗАКРИТО, ЗАКРЫТО присл. (*Затаєно, приховано*) незрозуміло: Вѣдомъ: знаѣмъ. Невѣдомо, не явлѣнно, затаєно, закрыто (1627 *ЛБ* 24).

Див. ще ЗАКРЫТЕ.

ЗАКРИЧАТИ, ЗАКРЫЧАТИ дієсл. док. (*почати кричати; залементувати*) закричати: И погрозиль ємоу іс рекоучи оумлѣкни а вы-и)ди из него и затрѣсь єго доухъ нечистыи и закрычалъ великы(м) гласомъ и вышелъ // изъ

него и оустрашили(с) вѣси (1556-1561 *ПЄ* 131-131 зв.); А ѡни здалека закричали: не мешкай, пане Пилате, але распни, распни єго (XVI ст. *УЄ Трост.* 65); ледве зъ матки своеє дитя на светъ отворило ворота зъ живота, “татарове едутъ” закричало (поч. XVII ст. *КЛ* 87); тѡй закричѣтъ страшнымъ гласомъ; в' мѡкахъ геєнскихъ (Чернігів, 1646 *Перло* 157); Налѣили тѣды мѡже(м) абы ѣли, а коли скоштовали вѣри закричали (серед. XVII ст. *Хрон.* 323 зв.).

ЗАКРѢТИСА див. **ЗАКРИТИСА.**

ЗАКРОВЪ ч. 1. Дерев'яний настил; покрытие: tabulata, стрѡпъ, закровъ (1642 *ЛС* 392).

2. Сховок: latebra, а(є), сокровеніе, закровъ, яма (1642 *ЛС* 251).

ЗАКРОПИТИ дієсл. док. (кого чим, кому що) (*зволожити, оббризкати, окропити*) закропити: але нехай закропить ми оуста то(т) котѡрого шкаради(л)ємьса пе(р)ше на землі бы(в)-ши (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 212); кг(д)ы южъ ѡ(т)-вѣдени боудемо на та(м)то(т) свѣтъ,... жа(д)ное помочи южъ намъ с того не боуде(т)... анѣ того жебы кто конѣемъ пѣльца закропѣвъ нась кгды горѣти боудемо, не оупрѣсимо (Острог, 1607 *Лѣк.* 33); чинѣтъ бѣдешъ на олтарѣ: два баранки... одно(г) баранка поранѣ, а дрѣгого вѣвѣчѡрь, десѣтъю ча(ст) єфи предней мѡки закроплѣной олівою збитѡю (серед. XVII ст. *Хрон.* 107 зв.).

ЗАКРОТИТИ дієсл. док. (що) Наступити, настати, припасти: кгды жъ та сама слущность права ѡказуєтъ и до то(г)[о] же свято светого Ма(р)тина, день дисе(и)шы(и), закротило, в котѡро(и) уси юридака (!) вставляютъ, а на иншы(и) ча(с) ѡ(т)ложѡны бываѡ(т) (Київ, 1599 *ККПС* 116).

ЗАКРОЧИТИ дієсл. док. (*стп. zakroczyć*)

1. Прийти, настати: але тутъ,... за декретъ трибуналский закрочили три // розеймы, закрочиль рокъ доброволный, а доброволне позволяющему кгвалтъ се не деєтъ (Володимир, 1592 *АрхЮЗР* 1/І, 328-329).

2. (у право володіння) увѣйти, вступити: по то(и) є(р)моли(н)ско(и) пото(м)ки єє, права, єд-

на(н)а и застанове(н)а о́коло того ро(з)де(л)ку закочити меноуючы, Того... приви(л)ами, листы... и и(н)шыми справа(ми)... показыва(л) (Городно, 1585 ЛНБ 103, 20/Id, 1989, 83 зв.).

3. (чого, кому) Припинити, перервати: Цнбого Желиборьского, Соу́рове порва́вши: И имѣ жаль Србкгий в Ср(д)цѣ и(х) нѣнѣ зада́вши. Вѣкѣсь мѣ ѿ Смерти, да́льшого закочила: А ѡхесѣ з' лю́бымъ пріа́телемъ розлѣчила (Львів, 1615 Лям.Жел. 4); все то ижъ смерть закочити ми хочетъ, то на висоце ува́жный розсудок его милости... пу́щаю (Київ, 1631 ПКСДА II-1, 408).

ЗАКРУТИТИ дієсл. док. (кому що) (сильно повернути набік) скрутити: А если бы з пта́ства была офѣра г(с)дѣ чинѣнна,... оферѣю сщѣ́нникъ оу олтарѣ, и закрѣ́тивши емѣ гѣловѣ до шыи, и перервавши мѣстце раны, да вы́точить кро(в) егѡ на кра́й олтарѣ (серед. XVII ст. Хрон. 114 зв.).

ЗАКРУЧЕНИЙ див. **ЗАКРУЧЕНЫЙ**.

ЗАКРУЧЕНЬ див. **ЗАКРУЧЕНЫЙ**.

ЗАКРУЧЕНЫЙ, ЗАКРУЧЕНИЙ, ЗАКРУЧЕНЬ дієприкм. у знач. прикм. 1. (який обертається) кручений: *intortus*, *закручени(й)*, *умотанъ* (1642 ЛС 244).

2. (який обертається) розкручений: *obtort* (us), *закрученъ*, *накривленъ* (1642 ЛС 287); Але я(к) скѣро при(и)де на него якѡа обра́за,... ѡною надѣю... ѡсмѣлены(и), я(к) закрѣ́чены(и) ка́мѣнь з про́цы выпаде́ (серед. XVII ст. Кас. 34).

ЗАКРУЧОВАТИ дієсл. недок. (рухати щонабу́дь по кривій лінії) *закручувати*: *obtorgueo*, *закручую*, *накривляю* (1642 ЛС 287).

ЗАКРЫВАТИ див. **ЗАКРИВАТИ**.

ЗАКРЫВАТИСЯ див. **ЗАКРИВАТИСЯ**.

ЗАКРЫВАТИСА див. **ЗАКРИВАТИСЯ**.

ЗАКРЫВЕНЬКИЙ прикм. (нерівний) *скривлений*: *вѣе(з)дѣ* в замо́къ... *мостомъ закрывенымъ* чере(с) ровъ *нижѣ*ли *недороблено* еще и *мостѣ* и *бакышты* тоѣ к *ве(р)хѣ* (1552 ОВін.З. 130).

ЗАКРЫТЕ див. **ЗАКРИТЕ**.

ЗАКРЫТИ див. **ЗАКРИТИ**.

ЗАКРЫТИСА див. **ЗАКРИТИСА**.

ЗАКРЫТО див. **ЗАКРИТО**.

ЗАКРЫТШИЙ прикм. в. ст. (менше доступний) менш зрозумілий: *моу(си)л) мо́вити*, *имѣ ба́рзѣй оуважаю* ты(м) *ба́рзѣй здаѣтса* мнѣ *ре(ч) быти* троуднѣйшаа, а *закры́тшаа* (поч. XVII ст. Проп.р. 266 зв.).

Пор. **ЗАКРИТЫЙ**.

ЗАКРЫТЬЕ див. **ЗАКРИТЕ**.

ЗАКРЫТЫЙ див. **ЗАКРИТЫЙ**.

ЗАКРЫТЬ див. **ЗАКРИТИ**.

ЗАКРЫТЬЕ див. **ЗАКРИТЕ**.

ЗАКРЫТА див. **ЗАКРИТЕ**.

ЗАКРЫЧАТИ див. **ЗАКРИЧАТИ**.

ЗАКРѢСЛЬНУТИСА дієсл. док. (що) (виникнути; почати діяльність) зародитися: Якъ Лѣвъ Србкгий надѣ всѣми звѣ́рати паноуѣтъ: Та́къ Лѣ́овъ, надѣ всѣ́ мѣста вѣ́ кнѣзствѣ́ Роу́ско(м) *продкоуѣ(т)*. в котрѡмъ то са Братство мѣлости *закрѣ́сьлноуло*: И на Ге́рбѣ́ Свѣ́й, ве́жоу тоу́ю та́къ *выстрыхноуло* (Львів, 1609 Наг. Льв. тит. зв.).

ЗАКУНЪ див. **ЗАКОНЪ**¹.

ЗАКУНЬ див. **ЗАКОНЬ**¹.

ЗАКУПАНЕ с. *Закупівля*: Я кназь Васи́лей... *позычил* в *жоны* моѣе... *кѣ* потре́бе моѣѣ на *закѣпане* *имѣна*... Дѣ́бна, ...//... *сто* и *семдесать* *коп грошей* (Рогачі, 1542 АС IV, 306-307).

ЗАКУПИТИ дієсл. док. 1. (що, що в кого) (*придбати*) *закупити*, *купити*: *бил* нам *чолом*, *иж* *быхмо* ему *тыи* *имѣня* *дозволили* *закупити* (Вільна, 1507 АрхЮЗР 8/IV, 176); *закупили* *есмо* *части* *имѣ(н)я* *Жизнико(в)цовѣ*... з *дворомъ* (Дубно, 1559 ЛНБ 103, 18/Іс, 1956, 55); *купцовѣ*, *которыи* *ставѣ* у *мене* *закупили*,... *одѣ* *того* *ставу* *одстрашили* (Володимир, 1597 АрхЮЗР 1/VI, 138); *закупити* *на службу* (кого) – *найняти* *на службу*: *мы* и *земла* *наша* *твои* *бѣдемо*: *закѣпи* *нашѣ* на *слѣжбѣ* *пр(с)скѣю* (серед. XVII ст. Хрон. 74 зв.); *закупити* *службу* *Божую* – *замовити* *богослужіння*: и *поминки* *сѣбѣботнико(в)* *читаючи* *закѣпѣютъ* *слѣжбы*

Бѣи въ Црква(х) стыхъ (поч. XVII ст. Пчела 13).

2. (узяти в оренду) закупити: Отъ всякихъ товаровъ, которіе бы водою пусканы были, то есть отъ всякого збожья и отъ всякихъ товаровъ лесныхъ, которіе бы закуплены або куплены были з пушцъ и з гуменъ чужихъ (Берестечко, 1566 РИБ XXX, 398); Я... Настася Петровна Семашковна вызнаваю и чиню явно... з ведомостью и позволенемъ... панее Петровое Семашковое ...//... была м выдана в стан... малжонский за... пана Василя Павловича,... тогды ...пан малжонек... записал ми листомъ своимъ то, што бы за тую суму от мене принесеную што колвек имена на вечност набылъ або закупил (Луцьк, 1569 АрхЮЗР 8/III, 197-198).

3. (кого) (за борг на певний термін) закупити, найняти: А естли бы в дому лице зостато а дети и жона при то(м) были а ты(х) рече(и) краденыхъ джива(ли) тогды они пови(н)ни будутъ... сами головами своими выданы бы(ти) ни(ж)ли не ве(ч)ную неволю, поко(л) са выробать, яко ты(м) которые бы закъплени были (1566 ВЛС 108).

Див. ще ЗАКУПАТИ, ЗАКУПОВАТИ.

ЗАКУПНЫЙ, ЗАКУПЪНЫЙ *прикм.* Орендований: Село старовичи закъпное і̄ миль (1552 ОЖЗ 127 зв.); пашъна закъпнаа на в̄ сохи зє(м)ли (1552 О Овр. З. 112); Коли бы хто имє(н)є закъпное в которо(и) суме де(р)жалъ а дрѣги(и) бы са з до(л)го(м) своимъ ку тому(ж) имє(н)ю приповеда(л)... тогды то(т) которы(и) має(т) бо(л)шѣю сѣму... повинє(н) дрѣгому ме(н)шѣю суму заплатити (1566 ВЛС 72); тыє имє(н)а мои закъпные добрати(н) смѣди(н)... а и(ж) с пе(в)ныхъ а пильныхъ потребъ моихъ позычоломъ ѓ ма(л)жо(н)ки моеє... чотырохъ тисече(и) золотыхъ по(л)скихъ ѓ которыхъ застави(л) есми (Миленовичі, 1581 ЖКК I, 195); И зьмови(в)шисе с тымъ Иагѣсо(м)... робєчи поташъ в лесе(х) мои(х) закъпны(х) за п̄нзи моеє которые лєсы заплатилємъ пенє(в)щи(з)ны... архима(н)дритѣ кие(в)скомѣ сто золоты(х)

(Житомир, 1605 ЦДІАК 11, 1, 4, 37); листъ закупный див. ЛИСТЬ².

ЗАКУПОВАТИ *дієсл. недок.* 1. (що) (*придбавати*) закуповувати, закупати: А мыто и горѣлку жи(д) остро(з)ски(и) Мошко у кнзя закупе(т) не завѣжды ровно (Житомир, 1545 ТУ 71); А закъпдють замѣковыє две части мерокъ з (м)лына того на го(д) (1552 ОВол.З. 196); Шинкари... которые закъпдють бочѣками ме(д) по к̄ г(ршѣ) даютъ (1552 ОЛЗ 179); В чѣжого члѣвка не маєтъ ниhto зє(м)ли закъповати бє(з) воли п̄на его (1566 ВЛС 83 зв.).

2. Брати в оренду: озеръ є̄ великихъ закъпдють ихъ ѓхо(д)ники на лѣто (1552 ОКан.З. 26).

3. (кого) (*схиляти кого-небудь до послуг у своїх інтересах хабарами, подарунками*) підкуповувати, підкупати, підкупляти: Дѣро(м) роздавай оурѣды, а не за подарки продавай прєложєнѣства, бо то(т) кто за п̄назѣ кѣпоуєтъ звѣрѣхность, того рѣчей закъпдєтъ на(д) кимъ має(т) мѣти звѣрѣхность, абы за мздоу котѣрѣю далъ за оурѣдъ сподѣваючиса, брати посоулы безъ встыдѣ и бѣазни мѣгъ (Острог, 1614 Тест. 162).

Див. ще ЗАКУПАТИ, ЗАКУПИТИ.

ЗАКУПЪ ч. Закуп: Ино с ты(х) п̄нє(и) на ко(ж)ды(и) го(д) выпѣскѣ маєтъ быти, хлопѣ по(лт)ину гроше(и) а жо(н)цє по(л)копы гроше(и), ни(ж)ли маючи таковы(х) закупо(в) и дете(и) ихъ в жидо(в)ство ани (в) басу(р)манѣство намовати... не маю(т) (1566 ВЛС 95).

ЗАКУПЪЛЕННЫЙ *див.* ЗАКУПЛЕННЫЙ.

ЗАКУПЪНЫЙ *див.* ЗАКУПНЫЙ.

ЗАКУРИТИ *дієсл. док.* 1. (*про море*) (*розбушуватися*) завирувати: Тѣмнымъ абѣвѣмъ вѣтромъ и навѣлтносѣю страшливою и огнистою, мѣре збѣрившиса и закъривши, бѣны тѣсачныи ѓкрѣты погубило (Київ, 1627 Тр. 668).

2. *Перен. (здійнятися)* запанувати, настати: ворочаючиса знѣвѣ до бѣного флорє(н)ского (кгда віде(л) папа... ижѣ на не(м) не тѣлько ничѣго са дѣброго не спрѣвило, але ещє ты(м) гѣршаа ненависть оу хр(с)тіанѣствѣ закърѣла)

зоставала... подданные выконываючи, до болота приволокѣши, живота позѣбавити хотели от чого заледве некоторая служилая челядь отпросили и заумерлую подѣ село Киверце отъвести казали (Луцьк, 1523 *АрхЮР* 1/VI, 533); Тожъ дей нерыхло заледве кѣ собе пришлоѣ и зѣ замочку владычного втекѣ (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 1/I, 16); А то(т) ѡря(д)ни(к) его м(л) и ингышиє слуги и люди жо(р)ниццкые заледве з го(р)лы ѡ(т) всеє маєтности повтекали (Жорнища, 1590 *ЛНБ* 5, II 4046, 148); Если же патрыарѣха... мелѣ владзу надѣ тутошними паньствы невыветрелую, – а для чогожѣ его королевскую милость о листѣ позволенный просилѣ, которого заледве могѣ упросити? (Вильна, 1599 *Ант.* 669); Жѣхмы залѣдвеса моглы оупаматѣти, Бѡса то на(м) нѣкгда не трафлѣло видѣти (Львѣв, 1616 *Бер.В.* 71); А дрѣги(х) за ся сродзе посѣчно. Ки(и)ми побито... Пото(м) заледве гдыся ѡкоили... Помалѣ малѣ почали ѡ(т)ходити (1636 *Лям.* 10); который то Ребѣчей,... заледве од большого битѣя уйшол (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 477).

Див. ще ЗАЛЕДВИ, ЗАЛЕДВО.

ЗАЛЕДВИ, ЗАЛЕДВѢ, ЗАЛЕДВЫ *присл.*

1. Те саме, що заледва: вра(д)ни(к) его мл(с)ти пѣа Ма(р)ка Васи(л)євича Жоравницкого... з луко(в) на мене стрѣлати каза(л), аже-(м), де(и), ...на кони свое(м) заледвы до двора... пѣа Григо(р)я Гулевичова вте(к)ши, чере(з) пло(т) ув огоро(д) вскочи(л) (Луцьк, 1563 *ТУ* 102); негли, залѣ(д)вѣ ачѣй (1596 *ЛЗ* 61); “Если справедливыи заледвѣ збавлен будет, нечестивыи, а безецѣныи и грешныи где ся окажет”? (Вильна, 1600 *Катех.* 44); Єдвѣ: Лѣдво, залѣдвѣ (1627 *ЛБ* 35).

2. Тѣльки-но, щойно: А Алексѣндерѣ поспѣшившиє вѣскѡчылѣ на кѡнѣ, а якѡ мѡглѣ на прѣдшей оутѣкалѣ, и рекѣ крѣмѣ, залѣдвѣ кѣ // свѣтѣ переѣхалѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 421-421 зв.).

3. У знач. спол. (*приєднує підрядне речення* часу) як тѣльки: смѣртѣ на всѣ лѣта животѣ на-

шегѡ; прѣва свѣгѡ заживѣетѣ... и рѣзѣма тѣмѡю покривѣетѣ, покаѣнїє и сѣкрѣщенное ср(д)це; вѣ бѡлезни, залѣ(д)ви кѡмѣ са трафитѣ; дѣромѣ Бжїи(м) (Чернігѣв, 1646 *Перло* 124 зв.).

ЗАЛЕДВО *присл.* Те саме, що заледва: Ино и другихѣ, тамѣже вѣ церкви, били и ногами топѣтали, ажѣ... заледво владыка вѣ томѣ угамовалѣ (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/I, 14); мене дей толко самого зѣ однимѣ хлопчикомѣ заледво пустилѣ (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 287); Прошоу тѣды абѣсь... нашѣ прѣдѣ... принѣлѣ... // ...зѣ слѣзѣми... (котѡрыхѣ тѣа сивѣзна нашѣ ...незмѣрными працами спрацованаѣ залѣдво при своѣй мѡци захѡвѣти мѡжетѣ)... напѣсѣли (Дерманѣ, 1605 *Мел.Л.* 44-44 зв.); Залѣдво тѣды ѡбѣчившиє и до себе пришедши Блѣдныи сѣнѣ,... прихѡдитѣ до оѣца (Киѣв, 1627 *Тр.* 29); Чѣстаѣ Панна... // Залѣдво бчи кѣ небѣ двѣгнетѣ, вѣ тажкой бѡлезни рѣтѣнкѣ жадѣетѣ (Львѣв, 1631 *Волк.* 16-16 зв.); ѡво зѣгола все Авѣ што ѡ(д)но Колѣвекѣ в томѣ за(м)кѣ и (с)карѣбѣдѣ было... погорѣло же залѣ(д)во самѣ Его м(л)... ѡшолѣ згорѣнѣя (Киѣв, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 21); пѣни Пѣсляковая... заледво до леса ушѣла (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 132).

ЗАЛЕЖАЛЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* (*який не використовувався протягом тривалого часу, який не оброблявся*) залежаний: тоє поле истарины залежалые жадны(м) плуго(м) ани косою ѡ(д) жадного передо мною нерѣшено кгрѣ(н)товне выробилѣ, выправи(л), и пребра-ны(м) збожѣ(м) посѣя(л) (1582 *Кр.Стр.* 8).

ЗАЛЕЖАТИ¹ *дієсл. док. (що) (перестати використовувати)* занѣдбати, запустити: Ку то-му тежѣ абѣсμο не залежали поля, и абѣ вѣ гнѣює и вѣ лѣнность не приходили, допущѣетѣ Богѣ враговѣ и супостатовѣ на насѣ (Киѣв, 1621 *Коп.Пал.* 824).

ЗАЛЕЖАТИ² *дієсл. недок. 1. (що на кому) (бути в залежності від кого, бути у чийй-небудь владі)* залежати (від кого): А прото, абѣ са Твоѣ Милость в том подлѣгѣ того розказана... гос-подарѣьского захѡвал,... и тых злодѣєвѣ,... ко-

ждого водлѣгъ заслѣги безъ жадного милосердѣа... карал,... бо то на тебе залежить (Петр-ків, 1538 *AS IV*, 132); Якож то замѣки сѣтъ пограничные и не малые подчасъ потребы и по-слѣги напротивкѣ неприателемъ нашимъ с нихъ прытрафяють(са), а то ни на комъ так далеце не залежить, одно на старостѣ тамошнемъ, ко-торыи... панѣство нашо в доброй безпечности... держати маеть (Краків, 1539 *AS IV*, 223); ино то есть реч слѣшнаа, абы вы, врадники не мели ѿ томъ ведати, бо то залежи не только на вас, ѿрадников, але на каждого цнотливого, добро-го, а верного слѣгъ нашего на то бачить и пиль-ность мети (Вільна, 1541 *AS IV*, 296); Мѣрко ефѣскій на котѣро(м) мно́го залѣжало, ѿжъ трѣхъ патріарх(в) осѣбѣ носи(л), ви́дачи жѣ о его на́болшей идѣтъ, наперѣдъ всѣхъ... вѣтѣкъ (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 50 зв.).

2. (на чому) (зводитися до чого-небудь, мати своїм змістом щось) полягати (у чому): Бо ес-либы на томъ речъ залежала: “хто перышый – тотъ лепшый”, ино митрополить и владыкове еще в Рыме,... тую светую единость черезъ по-слы свое кончыли (Вільна, 1599 *Ант.* 563); А вѣра каѳолическаа на то(м) залѣжитъ абысма̃ единомѣ бѣгъ въ тр(о)цы и... въ єдиности по-клонъ чинили (Угорці, 1618 *Собр. сл.* 9); По-житокъ Граммѣтики... абы и в Славѣнскѣмъ дѣзнанъ... бы(л) наповінной ва́шей Люботца-те(л)ныи Оучители пѣлности залѣжати бѣдетъ (Єв’є, 1619 *См.Грам.* 9); Гдыжъ якъ цѣлость ѡвѣцъ словѣсныхъ, на ихъ порѣ(д)номъ спра-вованю залѣжить; такъ згѣбы ѡвѣцъ своѣхъ, прѣ(з) Прорѣка Іезекїїла Бгъ Всемогѣцій, з’ рѣкъ Пастырѣвъ оупоминѣтисѣ ѡбѣцѣтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 10); Абы была цѣлаа [исповѣдъ], котѣраа залѣжитъ на исповѣданіи всѣхъ грѣ-хѣвъ свои(х) (Львів, 1645 *О тайн.* 75); Милова-ніє засъ Бгѣа в’ мѣлованю бліжнегѣ вѣдлѣгъ Бгѣа, залѣжить (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 3 зв.).

3. (кому на чому) (надавати чому-небудь ве-ликого значення) залежати: Тырѣнскаа атропо, чомѣсь прерѣвала Клѣбѣкъ вѣкѣ живота: яко-

бысь не знала Же на́мъ мно́го на его житлѣ залежало (Вільна, 1620 *Лям.К.* 5).

♦ **як (яко) залежить** – (як слѣд, як личить) як годиться, як належить: И сходитися урече-ного дне до брата старшого цехмистра, кѣто-рого събѣ выберуть, послушнымъ его быти и в почтливости мѣти, як залежить старшому (Пе-ремишль, 1563 *АрхЮЗР I/VI*, 51); а мнѣ и по-то(м)ко(м) мои(м) слу(ж)бѣ зѣ(м)скѣю слѣжити яко на по́чтливогѣ шля(х)тича залѣжи(т) (Миля-новичі, 1572 *ЖКК I*, 36).

ЗАЛѢТЕНЄ с. (через подув повітря) попа-дання: кгдамъ едно оный листь ку свечи под-неслъ и подписы рукъ прочитати хотель, тѣды мя заразы́ порохъ якийсь съ того листу залѣ-тель, отъ которого залетѣния пороху мдлость въ томъ часѣ нагле на мене припала (Володимир, 1596 *АрхЮЗР I/I*, 481).

Пор. **ЗАЛѢТЕТИ**.

ЗАЛѢТЕТИ, ЗАЛѢТѢТИ дієсл. док. (від-правитися куди-небудь відлітаючи) податися: неподѣбнаа естѣ рѣчъ члѣвекови, на тѣкъ ма-лыхъ крилахъ по(д)нестисѣ ѡ(т) землѣ // и на вѣчний ѡ(т)почінокъ залѣтѣти (поч. XVI ст. *Пчела* 55-55 зв.);

перен. злетіти, піднятися, полинути: смѣсль и рѣзмъ далѣко тѣла ѡ(д)ити, и в’ ѡ(д)лѣглости пѣл’тримѣвати и в’ чѣжїи крайны в’ ѡ(д)номъ пѣн’ктѣ годїны залѣтѣти мѣжетъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 361); Вы всю вселѣннѣю прѣдко ѡблѣтѣ-ли, И по трѣдѣхъ ва́шихъ на высотѣ Нб(с)нѣю залѣтѣли (Чернігів, 1646 *Перло* 46);

(попратити куди-небудь) залетіти: кгдамъ едно оный листь ку свечи поднеслъ и подписы рукъ прочитати хотель, тѣды мя заразы́ порохъ якийсь съ того листу залетель (Володимир, 1596 *АрхЮЗР I/I*, 481);

проникнути: и певне бы тотъ сынодъ до-шолъ былъ, гдѣ бы потомъ противные ветры были не залетели (Вільна, 1599 *Ант.* 637).

ЗАЛѢТИ див. **ЗАЛІТИ**.

ЗАЛѢТИТИ дієсл. док. (стп. *zaleścić*) (що) засвідчити: мнѣ велице ласкавыє пѣнѣ... бгѣо-

спасаемо(г) града лвова дпри(и)мо(ст) мою при-
яте(л)скдю млсти брате(р)ско(и) в̄м залети(в)-
шы ѿ г(с)ди бл̄гоче(с)но радоватися... да спо-
доби(т) васъ христо(с) богъ на(ш) (Оліта, 1591
ЛСБ 185, 1); ѿ чом всем... нашому млтивом̄ (!)
пану знати даємъ и для дстановеня певного ми-
та до ваше кр. млти (!)... отсылаем, залетившы
притом вашо кр млти (!) верное подданство свое
(Рожица, 1594 *Свєци*. 75); Мои ласкави панове
приятеле Залети(в)ши х̄дти мои пр̄яте(ль)ские
добро(и) пр̄язни Вм(л)є Ижъ пере(д) с̄д(д)...
ѿ(т)ца владыки... прыпадаєть справа сл̄джебни-
ка мое(г) Василия (Гологори, 1605 ЛСБ 398).

ЗАЛЕТѢТИ див. **ЗАЛЕТЕТИ**.

ЗАЛЕЦАНЄ, ЗАЛЕЦАНЬЄ с. (стп. *zalecanie*) 1. (*похвала*) прославления: ѿ залєцанью и
прехваланью восточной ц̄ркви з̄аходны(м)
костѣломъ, оун̄ѣи або з̄годы (Острог, 1598
Отп.КО тит.).

2. (*позитивна оцінка кого-, чого-небудь*) реко-
мєндация: А если бы ся тая залєцаная особа имъ
на тотъ урядъ не здала згожа, тєды залєцаню
мѣстца не зоставуючи иншого, которого згод-
лившого видятъ быти собѣ, обирають (1603
Пит. 28); Приданъ тѣжъ єсть за тымъ же лис-
томъ тестаментъ ц̄сара кгр̄єцкогo васил̄їа...
кот̄рого тестаментоу пож̄итокъ и потребоу, не
хочоу аб̄бысь з̄ залєцанья моего але р̄ачей з̄ са-
м̄ого читанья зроз̄м̄ѣль (Острог, 1607 *Лѣк.* 5);
протестующий... шолъ... до... месчанина та-
мошнего Вилского, въ залоты, не ведаючи о
жаднымъ залєцанью того-то войтовича (Жи-
томир, 1644 *АрхЮЗР* 8/III, 602).

3. Залицання: Ото так, пов̄ѣм ти: р̄ѣчми
сладкими... прельстил девицу и т̄ѣм словесным
похл̄ѣбством цноту девицы ведомє украл. Кото-
рые р̄ѣчи его в залєцанию чинение на знамение
девицы, коротко ти припомену, пилне послу-
шай! (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 164).

Див. ще **ЗАЛЕЦЕНЄ**.

Пор. **ЗАЛЕЦАТИ**.

ЗАЛЕЦАНЬЙ дієприкм. у знач. прикм.
(схвалений, підтриманий) рекомендований: На

которое нап̄ом̄нен̄ье ваше королевское ми-
лости... до тое залєцаное згоды барзо бы рады
были приступили, только, же з̄ гистории ба-
чять, ижъ тая святая згода, яко часто єсть за-
вирана, такъ се теж часто, за неупрядненемъ
в̄шелякихъ завадъ, розрывает (Берестя, 1596
АрхЮЗР 1/I, 510); А если бы ся тая залєцаная
особа имъ на тотъ урядъ не здала згожа, тєды
залєцаню мѣстца не зоставуючи иншого, кото-
рого згодлившого видятъ быти собѣ, обирають
(1603 *Пит.* 28).

Див. ще **ЗАЛЕЦОНЬЙ**.

ЗАЛЕЦАНЬЄ див. **ЗАЛЕЦАНЄ**.

ЗАЛЕЦАНЬЄСА с. Лукавистъ, хитристъ:
т̄ожъ сам̄ый гр̄ѣхъ кот̄орый яко напоча(т)коу
залєцаньє(м)са своимъ оум̄ѣтъ х̄итре в̄ чоло-
в̄ѣка в̄красти и вл̄д̄ити, такъ на ѿста(т)коу
незм̄рною б̄базню гр̄бзитъ и стра̄ши(т) (Ост-
рог, 1607 *Лѣк.* 4 зв.).

Див. ще **ЗАЛЕЦАНЄ**.

Пор. **ЗАЛЕЦАТИСЯ**.

ЗАЛЕЦАТИ, ЗАЛИЦАТИ, ЗАЛѢЦАТИ
дієсл. недок. (стп. *zalecać*) 1. (кому що) Відда-
вати, передавати; пропонувати: яко не толко
я... але подобно ино сам Христос с небеси, если
бы звал, крест свой, залєцал и в пустыню изы-
йти... розказал (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 192);
поручиламъ тое мѣстце ве владзу... господину
отцу Исаи,... которому и во всей маєтности мо-
ей за-Дн̄ѣпрской увесь рядъ и справу духовныхъ
залєцамъ (Вишн̄івець, 1619 *АЮЗР* II, 71); Уни-
жоньи и на всемъ повольным послуги наши
рыцєрскія залєцаємъ яко найпилней ласце и
молитвамъ вашей святителской велебности
(Осмян̄івка, 1629 *КМПИ* I, дод. 370); При(с)мот-
р̄ѣмося я(к) сво(и) рєчи ѿздобляємо. Та(к) свя-
то(с)ти ко(с)телные вє(л)цє шан̄демо Для чо-
го(ж) и цє(р)ковны(м) тои ч(с)ти д̄(и)м̄демо.
Коли свои послуги Бг̄д залєцаємо. А чємужъ и
на иньє криво поглядаємо (1636 *Лям. о приг.*
7);

(що до кого) (робити явним) виявляти: Але
Б̄ъ залєцаєть м̄лость свою к̄д на(м), же к̄д̄ы-

смо еще были грѣшными, Хс за насъ оумѣръ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 304);

(що до кого) (прохання, молитву) засилати: млтвы моя залецаю до мл(с)твие ласки вшеое мл(с)ти все(х) вобещъ (Львів, 1585 *ЛСБ* 70, 1); себе залѣцати (кому) – засвідчувати пошану (до кого): При то(м) синовско(и) мл(с)ти вашеое пи(л)но себе залѣцае(м) (Київ, 1646 *ЛСБ* 574).

2. (кого, що) Вихваляти, прославляти: обрали... чоловіка побожного,... которого цноту, годность и статечность залецаючи, съспородку себе до короля Генрика, продка нашего,... Феофила присылали (Торунь, 1576 *АрхЮЗР* 1/1, 65); многи(х) зобрáвши, статечно(ст) и те(р)пливость родичо(в), и его залецаю(т) (Львів, 1587 *ЛСБ* 87); пришедши перед нас..., послове... причинялися черезъ... Миколая Ланцкорунского... за... Александром Вишневецким прекладаючи и залецаючи заслуги его (Варшава, 1590 *ЧИОНЛ* XIV-3, 93); В тѣхъ словѣхъ дѣписъ бáрзо особливе згóдѣ и ёдность залецае(т), и пѣвне ширѣю правдѣ пишеть (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 161 зв.); якъ за(с) злы(и) естъ гнѣвъ не трѣба его залецати, бо всѣ(м) е(ст) его вло(ст) значна (поч. XVII ст. *Проп.р.* 244 зв.); Приѣздили до Володимера отъ розныхъ крoлевъ, княжатъ... послове... каждый зъ цихъ вѣру и законъ свой залецаючи (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 973); Непозверховный але внутрний sprawy чeлoвѣка, залѣцають, албо шкодаты (Вільна, 1627 *Дух. б.* 23 зв.); Съставляю: Врѣчаю, залицаю, похвалаю, складаю (1627 *ЛБ* 129); Хтó та го(д)не вѣславитъ; всѣ ю(ж) ѿ то(м) знаятъ: Тебе Цнóты по свѣтѣ твои залецають (Київ, 1633 *Евфон.* 309);

(що) оцінювати: златодстый зась стый такъ еѣ залецаеть мóвачи: Лáкомство е(ст) ненасычбóное пѣанѣство (Львів, 1645 *Жел.Тр.* 4 зв.).

3. (кому кого, що) Рекомендувати, радити: И залецаючи намъ того Бадовского панъ воевода Рускій въ причинѣ за нимъ жадалъ, абыхмо ласку нашу господарскую ему показали (Варшава, 1572 *АЮЗР* II, 176); Залецаю Вам Фивию

се(с)тру нашу... жебы е(с)те еи принали... якъ при(с)тои(т) свѣты(м) (II пол. XVI ст. *КА* 294); а коли са тежъ трафитъ же имъ тоурчинъ на патрѣа(р)шество залецаеть особѣ такоую, с которои дóсы(т) // мóгѣтъ мѣти, вѣдачи в нёмъ пóстѣпки такóвые, якóвые ап(с)лѣ в' епи(с)копѣ оусмóтрѣвати казѣ(л) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 167-167 зв.); теды пѣю до тебе // и залецаю тобѣ вшитко товáриство (к. XVI ст. *Розм.* 19-19 зв.); Естъ в ныхъ ["Соборникахъ"] полно басній з "четый", снать, зъ отступническихъ легендъ... и зъ тымъ подобныхъ книгъ, презъ неукы господарѣ межи чистую пшеницу церковную якъ куколю назбираныхъ, который намъ теперъ отступникове вмѣсто пшеницы, удають и, абысмо его заживали, залецають (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 657); тую унѣю зъ вѣковъ залецають каждому слѣпые вожове, и кто зъ нею шлюбъ возметъ, достанетъ або уряду, албо имени (бл. 1626 *Кир. Н.* 14); Григорій Бесѣдóвникъ... Залецаетъ тежъ за оумѣрлыхъ дáтки, якó добрыи (Київ, 1627 *Тр.* 38);

(кому) наказувати, велѣти: Сѣдмый зась оучѣнокъ милосѣрдный, писмo стóе намъ в' Тóвѣи стóмъ залицаеть, оумѣрлого погребсти (Львів, 1646 *Зобр.* 70).

Див. ще ЗАЛЕЦИТИ, ЗАЛЕЦОВАТИ.

ЗАЛЕЦАТИСЕ *див.* ЗАЛЕЦАТИСЯ.

ЗАЛЕЦАТИСЯ, ЗАЛЕЦАТИСА, ЗАЛЕЦАТИСЕ, ЗАЛИЦАТИСЯ, ЗАЛИЦАТИСЕ *дієсл. недок. (стп. zalecać się)* 1. (чому) Віддаватися, покладатися, здаватися (на що): Твоа Милост рач ѿ том вѣдати, и с тым са приазни Твоей Милости залецам (Вільна, 1543 *AS* IV, 372); зычачи Вашей Милости ѿт Пана Бога доброго здорова..., милостивой ласце са Вашей Милости залецамы, покорне просечи, абысми з ней ѿпѣсчоны не были (Вінниця, 1569 *AS* VII, 324); Затымъ ся прїязни вашеое милости залецамъ (Київ, 1573-1579 *АСД* I, 153); С ты(м) ся повторе з молитвами моими вставичными в ла(с)ку вм(с) пано(в) и брати(и) мои(х) залицаю (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 101); За што а вм повине(н)

бѣдѣ яко добрымъ приателемъ ѡ(т)слугова(т) ...С тымъ се ласкаво(и) приа(з)ни вѣмъ залѣцамъ (Київ, 1592 *ЛСБ* 1035, 36); Зати(м) са повторѣ ла́сце вѣм(с̄) пасты(р)ско(и) гд(с)на моѣю залѣцаю (Львів, 1593 *ЛСБ* 245, 2); при то(м) повторѣ се зали́ца(м) ла(с)ка(м) ва(ш) мл(с)ти (Устя, 1600 *ЛСБ* 353); Змершій... Мѣзерного того Свѣта: Самъ спробовавши, А тоу Смертѣльное все по́дъ зѣмлю ѡ(т)да́вши вѣста́есть: млт́вамъ са залѣцаючи. Розва(ж) ба(ч) ка́ждый Смерть в' па́матѣ маючи (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 8); За ты(м) ся ла(с)це звыкло(и), вѣм(л)те(и) мои(х) ла(с)кавыхъ Пнѣвъ, пи(л)не залѣцаю (Острог, 1633 *ЛСБ* 519); менѣ са́могѡ не ра́чишъ ѡпѣсѣти, з мѣлостивою ла(с): сво(и) Па(н): // Котѡрои я пѣлне залѣцаюса (Чернігів, 1646 *Перло* 6-6 зв.).

2. (складати увѣлення про когось) оцінювати: Ту бы Самого Пана Бога, Который на серъца людъскіе смотритъ, судьею потреба: былъ ли тотъ умыслъ ихъ до церъкви збиратися и зъ митрополитомъ и владыками такъ скромне, яко ся залѣцають, поступовати? (Вільна, 1599 *Ант.* 525).

ЗАЛЕЦАТИСА *див. ЗАЛЕЦАТИСЯ.*

ЗАЛЕЦЕНЄ, ЗАЛЕЦЕНЬЄ, ЗАЛЕЦЕНЬЄ, ЗАЛИЦЕНЬЄ *с. (смп. zalecenie) 1.* Повага, шана; честь: В такіхъ тѣды Шляхѣцтвахъ на́ша похва́ла, на́ша сла́ва, на́ше и на́шихъ прѣдковъ залѣце́нѣ (Київ, 1625 *Кон.Каз.* 24); Има Моги́лы и в' словѣнской Зѡни, И в' Бѣгомѣслномъ бѣдетъ мѣти Трѣ́бни Несмертѣльное свое залѣце́нѣ, И вывыпшѣ́нѣ (Київ, 1633 *Евфон.* 308); А не́ты́лько Панѣ́нскій ста́нъ в' Но́вомъ Зако́нѣ, я́ко в' Ап(с̄)лахъ и и́ныхъ стѣхъ и Зако́н(и)никахъ, ма́етъ свою высо́кость и залѣце́нѣ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 923).

2. Засвѣдченнѣ, пѣдтвержденнѣ: По залѣценю его королевской милости нанизшихъ службъ и верного подданства нашего и по одданю листу веручого, въ тые слова до короля, его милости, премову учинятъ (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/І, 510); Тутъ еднакъ а́нѣ въ той спосо́бъ е́нконіонъ

або залѣценѣе досто́йности Адри́анови отъ Тарасі́я е́сть учинено (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 495); Всѣмъ вобѣщ... По(л)ковнико(м) Со(т)нико(м) Асавуло(м)... І козако(м) з во(и)ска нашо(г) Запоро(з)ко(г) по залѣце́н(и)ю зы(ч)ливо(с)ти нашои до ведомости доносимъ (Київ, 1648 *ДПБ* II 22645).

3. (позитивна оцінка) рекомендація: а коли са тѣжъ тра́фитъ же имъ тоу́рчинъ на патрѣа(р)шество залѣца́етъ особѣ тако́ую, с котѡрой до́сыт // мо́гѣтъ мѣти, ви́дачи в не́мъ по́стѣпки тако́вые, я́ко́вые ап(с̄)лъ в' епи(с)копѣ оу́смотрѣвати каза(л). перестають на залѣце́нью хота́жъ тѣре́цкомъ и ѡ́ные особы прѣ́ймоу́ють (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 167-167 зв); Братства пофундоваль, которые потомъ король Стефан за залѣценем его привиліями умо́цнилъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 28); Врѣ́ченіе: Вда́нѣ, порѣче́н(и)є, зали́ценѣе (1627 *ЛБ* 18); те́ды и мы, угле́дѣвши и маючи залѣценѣе и по́цтивы́е поступи́и помененого Иоанна Скиндера, яко члѣ́вка годного и на то спосо́бного, повагою нашою гетманскою за войта и дозорцу мѣста Чернигова... постановляемо и потвержаемо (Київ, 1649 *Тр. ЧАК* 146).

Див. ще ЗАЛЕЦАНЄ.

Пор. ЗАЛЕЦИТИ.

ЗАЛЕЦЕНЬЄ *див. ЗАЛЕЦЕНЄ.*

ЗАЛЕЦЕНЬЄ *див. ЗАЛЕЦЕНЄ.*

ЗАЛЕЦИТИ, ЗАЛЕЦЫТИ, ЗАЛИЦИТИ *дієсл. док. (смп. zaleśić) 1.* (що) Пѣдтвердити, засвѣдчити: Залѣцывши мои звыклыє слѣдѣбы в ласкѣ Вашей Милости моего милостивого пана; рачил Ваша Милостъ розказатъ кѣ́ мнѣ писат (Свитязь, 1560 *AS* VII, 58); коня моего,... паны опекуны, кромъ всякого мешканя, залѣцывши службы мое..., отдати мають (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/І, 98); бѣдѣчи готовъ до ко(ж)доє потре́бы его кро́левъское мл(с)ти ве(р)не... и ѡхотне застановлятися... слѣдѣе́бъ я про хоро́бѣ свою немо́гѣчы пере́д... пано(м) нашимъ... залѣцыти, але хотѣчы то кѣ́ вѣ́домости всѣмъ приве(с)ти и... кѣ́ слу(ж)бамъ... спосо́бити (Ко-

вель, 1583 ЖKK I, 243); при томъ ласки твоєи прошѣ абы(с) мя залєци(л) всѣмъ приятелє(м) мои(м) ни маю ничего иншого штобымъ на(д) то писа(л) (к. XVI ст. *Розм.* 63); Але на ты(х) мѣст прише(д)ши посре(д)кѣ всѣ(х) събрáны(х) ... того стѣо храма повинность свою залицивѣши, обѣцáтиса має(т) до збѣдована мл(с)ти братєрской (Львів, 1603 *ЛСБ* 384).

2. (до чого) Рекомендувати, передати: Пасты(р)ски(м) свои(м) промысло(м) ѡсмотрѣли, бл(с)вили и ствердили и до ласки всѣ(х)... залєцили (Львів, 1609 *ЛСБ* 422);

(що) вибрати: Рыцєрь оужа хѣбкою держачи рѣкѣю Значитѣ, же былѣ напѣлненѣ М(д)ростю стѣю; Котрѣю Пáнь залєцилѣ, з' межи наѣкѣ мнѣглыхъ. Жебѣ по смѣрти кѣждый мѣлѣ другѣмъ ѡ(т) оубѣгихъ (Київ, 1624 *На г. Долм.* 2).

3. (кому чим, що) Заповѣсти, повелѣти: оная звлаща которую намъ Христосъ тестаментомъ своимъ залєцилѣ и росказалѣ и погрозилѣ (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 208-210); павелѣ в таковой способѣ в своєй наоуцѣ не препомнѣлѣ галатаномъ залєцити (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 187 зв.); Хѣтачи тѣжѣ добротливый нашѣ Г(с)дѣ и речивѣсте Пѣстѣ, якѣ рѣчѣ збавѣннѣю, залєцити намъ, самѣ пѣстилѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 65);

(що кому) викласти, розповѣсти (про що): Тѣ(т) Первѣю чáсть Казáн'а моєгѣ кончѣ, в' котѣрой Плáчѣ по ѡмѣрлыхъ з' Пѣсма с(т): залєцивѣши, до того любѣвѣ вашѣ в' настоáщемъ нашѣмъ жáлю запросѣлемъ (Київ, 1625 *Кон.Каз.* 22); Състави: Залици, ѡтвори, извѣсти (1627 *ЛБ* 129).

5. *Перен.* (що в чому) Привносити, вносити, вкладати: Якож дѣволѣ такѣ уловил тую столицу западную, а потомъ владзу свѣцкѣю в Римѣ ему подалѣ, до того мудрость поганскихъ философѣвъ в сердцу их залєцилѣ, которою умовленѣ будучи, смиреномудрѣемъ божѣимъ погордилѣ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 54).

4. (що кому) (залишити кому-небудь) передати: Зáцный ѡнѣ мала(р), авеллє(с), котѣрѣго

такѣ шановáла нѣкѣблись старожѣтно(ст), же има, егѣ славою пото(м)ствоу своємоу залєцила, венѣрѣ якѣю(с) хотѣ(л) вѣмаловати,... взá(л) на тѣю робѣтоу дєса(т) лѣтѣ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 273).

Див. ще ЗАЛЕЦАТИ.

ЗАЛЕЦОНЪ *див. ЗАЛЕЦОНЫЙ.*

ЗАЛЕЦОНЫЙ, ЗАЛЕЦОНЪ *дїєприкм. у знач. прикм.* Рекомендований, поданий: мы маючи залєцонѣю справѣ И пилное стара(н)є ѡ помноженю хвалы Бжѣе, такѣ чє(ст)ного житѣя иноческого, яко дрѣка(р)скимъ масти(р)ствомъ книгѣ бжѣестве(н)ны(х) на собѣ выпѣща(н)я, в посполиты(и) пожитокѣ и в збѣдован(н)є спсєнѣя дшѣ народѣ хрестия(н)ского, побо(ж)ностє(и) ваши(х)... до вѣрны(х) рѣкѣ подадо (Київ, 1627 *ЛСБ* 496).

Див. ще ЗАЛЕЦАНЫЙ.

ЗАЛЕЦЫТИ *див. ЗАЛЕЦИТИ.*

ЗАЛЕЧИ *дїєсл. док. 1. (зайняти певні позиції)* розташуватися: Иные полки по мѣстахъ ажѣ до волоскихъ границѣ на Чорномъ шляху татарскомъ залєгли (1630 *МИВР* 322).

2. (*не приділити чому-небудь уваги*) занедбати, запустити (через що): Надѣ то все, а што ведати могло бы ся вамѣ было и то на сыноде (Берестейскомъ) показати, (где бысте ся были зышли до громады), же тая святая единость – не новые речы (одѣ вашихъ духовныхъ вѣщалися), але давныне, толькожѣ недѣбалостью старѣшыхъ церѣковныхъ залєглыє, а теперѣ ку вашомужѣ лепѣшому одновєныє (Вільна, 1599 *Ант.* 559).

3. *Перен. (бути предметом постійної турботи)* лягти, залєгти: тыи долги жона и дѣти мои 30 всихъ трѣхъ частєй моихъ, абы поплатили, абы того ничего на мой дѣши не залєгло (Володимир, 1547 *AS* IV, 565); Одправу слугамъ моимъ, хлопятамъ и всей чєляди дворной поручаю сыномъ моимъ, прошу и напоминаю, абы были пристойне одправлены, яко бы на мене не нарикалы, иже бы то на души моей не залєгло (Володимир, 1609 *АрхЮЗР* 1/VI, 394).

4. **Перен.** Заховатися, затаїтися: Бгъ и Г(с)дь всїхъ вше(д)ши в' гнѣзда и дѣмы, где смѣртъ залегла, а дѣи и Адама ѡ(д)тѣль вѣрвавши ѡ(д)-хѣдитъ бѣ(з) оуѣмы (Вільна, 1627 *Дух. б.* 100).

Див. ще ЗАЛЕГАТИ.

ЗАЛИ *част.* Хіба, невже, чи: аза, азажъ, за, зали, *lunguid* (*Уж.* 1643, 50 зв.).

Див. ще АЗАЛИ, ИЗАЛИ.

ЗАЛИВАНЕ *с.* (*покривання чого-небудь рідкою масою*) заливання: за смолд до заливана ры(н)ны на ново(и) це(р)кви *fr.*: 20 (Львів, 1636 *ЛСБ* 1054, 19).

Див. ще ЗАЛЯНЕ.

ЗАЛИВАТИ *дієсл. недок.* (що чим) (*затопляти*) заливати: А кгда дже такъ па(н) бо(г) промови(л) ноєви, бо(л)ше(и) свѣта потопо(м) не залива(ти) ани лю(д)ского народъ водою (1582 *Кр.Стр.* 20 зв.); Мало вчасне погѣдне на морю пльваєтъ, Которого штѣрмъ нѣсиль, фѣла заливаєтъ (Вільна, 1620 *Лям.К.* 16); а одъ того копца нарѣжного... идѣчи по надъ самымъ ставомъ..., берѣчи пока вода заливаєтъ (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-1, 70); тамо рѣки ѡгнѣнныи разливаютьса всѣодѣ, и заливають всѣкое мѣсто, страшнымъ потѣпомъ (Чернігів, 1646 *Перло* 155 зв.);

(*витікаючи, покривати собою*) заливати: Лице твоє пресвѣ(т)лоє; Крѣвь заливаєтъ, а дѣша моѡ ѡ(т) жалости оумираєтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 94).

Див. ще ЗАЛИТИ, ЗАЛЯТИ.

ЗАЛИВАТИСА *дієсл. недок.* Заливатися. ◦ *слезами заливатиса* – (*грко ридати, плакати*) заливатися слъозами: ревльими слезами заливаючи са цѣловала смѣтное Лице (поч. XVII ст. *Пчела* 38); Вѣдишъ Вл(д)чѣе якъ великими слезами заливаемса, длитѣйса тѣды и не ѡ(т)даль насъ до конца (Київ, 1627 *Тр.* 670).

ЗАЛИВОКЪ *ч.* Ділянка землі, залита водою: фѣндѣю... // такъже ставъ..., зъ млыномъ и зо вшелякимъ того ставъ ихъ стѣпного, въ долгости и широкости заливкомъ обоєго грѣнтѣ монастырского и моего власного Загаецкого (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-1, 65-66).

ЗАЛИТИ, ЗАЛЕТИ *дієсл. док. 1.* (що) (*затопити*) залити: Штос дотычет бродѣ Гринкова волно князю Ковелскомѣ в том мѣстѣ став засыпати, а мнѣ гдѣ са подобает, верхѣ того єго ставѣ, также волно став засыпати и покол вода с тѣх наших ставов земли залееъ, ино я князь Федор, ани люди мои не маем са в тоє встѣпати (Ковель, 1538 *AS* IV, 168); Што ся дотычет ставу..., тот єго мл. маєт подыймовати, яко бы могъ надалей залити на землю пана Щасного Кгесинского..., кроме абы тот ставъ Свищовский млына не подтопил (Свищів, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 30); А въ ставу Щениутинскомъ паномъ Радовицкимъ уступу нетъ потолоъ, поколъ вода залетъ (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 6/I, 84); ино еслибы што сеножати пана Григора Киселевы тотъ ставъ мой залилъ, тогды Єе Милость, пани дадинаа моа, князь Козека и панъ Янгъ Боней маюъ ѡтменѣ панѣ Киселю..., дати (1577 *AS* VI, 83); если бы паль... граничный... // ...за поднесеньемъ гребли и ставѣ ихъ залитый былъ, роздѣмено быть не маєтъ (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-1, 66-67); Прорвалисѣ жерѣла... и линѣла вода, и повстѣли рѣки, такъ ѣжъ // залили дѣмы, замки, гѣры (серед. XVII ст. *Хрон.* 15-15 зв.).

2. Запаяти, закувати: па(н) Кова(л)ски(и)... фо(р)мана... Лукъяна Миценяты..., кгда(л)то(в)не взялъ и, везе(н)емъ єго укрепова(в)ши..., в ка(и)даны заливши, при собѣ зоставиль (Володимир, 1608 *ТУ* 245).

Див. ще ЗАЛИВАТИ.

ЗАЛИТЯ *с.* Місце, залите водою: повел насъ через поля... уверхъ ставу Свищовского, а ниже ставу Дублянського на отногу залитя ставу Свищовского (Свищів, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 29).

Пор. ЗАЛИТИ.

ЗАЛИЦАТИ *див. ЗАЛЕЦАТИ.*

ЗАЛИЦАТИСЕ *див. ЗАЛИЦАТИСЯ.*

ЗАЛИЦАТИСЯ *див. ЗАЛЕЦАТИСЯ.*

ЗАЛИЦЕНЬЕ *див. ЗАЛЕЦЕНЕ.*

ЗАЛИЦИТИ *див. ЗАЛЕЦИТИ.*

ЗАЛИЧКОВАТИ дієсл. док. (що чим) За-маскувати: помененные купцы,... пе(р)цу каме-не(и) пу(л)трина(д)цета, праве на угль спале-ного, зали(ч)кова(в)ши его добримъ зъве(р)ху пе(р)цемъ, и за то же таковы(и) уве(с), яко ему наве(р)ху указивали... // ...продали (Володи-мир, 1626 ТУ 276-277).

ЗАЛЮТЫ, ЗАЛОТЫ мн. 1. Мирні перего-вори: протестующий... шоль... до... месчанина тамошнего Вилского, въ залоты, не ведаючи о жаднымъ залецанью того-то войтовича (Жито-мир, 1644 АрхЮЗР 8/III, 602).

2. (залицяння, любовні пригоди) зальоти: ца-рица не мислила ѿ смерті; але ѿ залі́ботахъ, али ю(ж) к' вечерѣ пси изъзѣли (Чернігів, 1646 Пер-ло 126).

ЗАЛОВИТИ дієсл. док. Захопити; спіймати: оупагрьй теды жебы(с) все ср(д)це твое живо(т) и дшоу в хѣти болной бѣ ѿ(т)давалъ: діаволови за(с) ани пазоурка ани жадной часточки твоей, але подобно заловишъ, не досы(т) бы было на то(м) жебы мѣви(л) (поч. XVII ст. Проп.р. 219 зв.).

ЗАЛОГА¹ ж. (військова частина певного при-значення) залога: сотникови, и его компаніи, такъ же Джаджалому пулковникови, з семью тысячей будущому,... з пулку тогожъ Хмель-ницкого на залогу zesланому, и его ватазе... протестовалъ се (Кременець, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 138); взявъшы себе и обравъшы за старъ-шого неакого Гавърила Гуляницкого за залогу козацького ребеллизанъта Речыпосполитое, который розъные ексыцесса подданым холгп-невъским поробили (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 152).

ЗАЛОГА², **ЗАЛУГА** ж. Заклад, застава: да(в) приспособивши собе коадюторов немало, ...Яценковуи дѣвцѣ 3 золотыи до Андрашо-вецъ, да(в) Ячечковому оунукови 3 золо(т) до Ху(д)ліова и к сему орекови оу залозѣ (Бене-диківці, 1603 НЗ Ужг. XIV, 223); Знайже маловѣр-ній члѣвче; яковыми дѣрами ѿбдарова та Бгъ твоѣй добротливый. ато оу пре(д)вѣчномъ преѣ-

зреню свѣомъ бѣзкомъ. безъ жадныхъ залдгъ твоихъ (Чернігів, 1646 Перло 4); хме(л)ни(ц)кіи ѿ(т) мѣста на два кро(т) стотысячѣи че(р)во-ны(х) злоты(х) дани зъавши и залогу и(м) зо-ставивши по(д) замостя по(т)ягнулъ (серед. XVII ст. ЛЛ 180).

ЗАЛОГЪ, ЗАЛУГЪ ч. Те саме, що залога²: Узявъ есь залугъ вытъ брата своего безъ правды (XVI ст. НС 67); Пу(д) залугъ его давъ фѣдуръ попувъ Бахорови Мигаліови оу 6 золоты(х) (Бе-недиківці, 1603 НЗУжг. XIV, 222); ригнус, за- (с)тава, залогъ (1642 ЛС 316); Рѣклъ: пошлѣ тобѣ козѣлчика з черѣдъ. А кгда зась она рекла: допдѣш чогѿ хочѣшъ, если мнѣ дѣси заставѣ (на полях залогъ. – Ред.) (серед. XVII ст. Хрон. 62 зв.).

ЗАЛОЖЕНЕ, ЗАЛОЖЕНЬЕ, ЗАЛО-ЖЕНЬЕ, ЗАЛОЖѢНЕ, ЗАЛОЖѢНЬЕ с. 1. Створення: ѿдѣдичте зготовѣное ва(м) кро-ле(в)ство ѿ(т) заложѣ(н)ѣ свѣта (Острог, 1607 Лѣк. 33); Лѣчъ црковъ не естъ цр(с)тво нб(с)ное, но преддверіе ти(л)ко цр(с)тва ѿного, къ тогого бгъ оуготовалъ вѣрны(м) своимъ, передъ зало-жѣнамъ видѣмого мѣра (Почаїв, 1618 Зерц. 66 зв.); Прїйдѣте бл(с)венныи ѿ(т)ца моѣго, ѿдѣдичте оуготовѣное вамъ Цр(с)тво ѿ(т) за-ложѣна свѣта (Київ, бл. 1619 О обр. 120); Създаніе: Збѣдова(н)е, створѣ(н)е, заложѣнѣ (1627 ЛБ 127);

заснування: на заложѣнѣ храма свѣтого, ве-ликого, чѣдотворного Николи... въ евангеліе свѣтое написалъ при игѣменѣ Арсеню (Мілиці, 1542 АС IV, 313); Доносили те(ж) про(з)бы свои ѿ заложѣ(н)е колеид(м) ѣ ви(л)ни (1566 ВЛС 133 зв.); На вторы(и)на(д)ца(т) а(р)тыку(л) ѿ заложѣнью ска(р)бу посполитого (XVI ст. ЦНБ П 22641, 5 зв.); мы видячи великую и пильную Церкви Божіей потребу,... просилисмо... пас-тыря нашего зверхнѣйшого,... абы... благосло-веніе свое Пастырское дати намъ зезволилъ, на заложѣнѣ Школѣ православныхъ въ Монасты-рю Печерскомъ (Київ, 1631 ОЛ 19); А за ты(м) поды(и)мѣючися ѿбмыслити заложѣнѣ и збѣ-

дованъе порядное того шпиталѧ // рѣского и церкви (Варшава, 1632 ПВКРДА I-1, 4-5);

(початок будівництва, основа) закладання, закладка: трети(и) позо(в)... ѿ кѡва(л)то(в)не заложѣ(н)ѣ це(р)кви на то(м) ѿ(с)тро(в)кѣ (Житомир, 1609 ЦДІАК 11, 1, 5, 13); подъ часть розбирания той церкви, гды были фундаменты на заложене, теперъ поднесеной, церкви копаны, откопана была съ припадку и тая яма, въ которой той священникъ лежалъ (Київ, 1621 Кон.Пал. 470); Основаніе, ѿемеліонъ; Фундаментъ, вина, началѧ, грѣнтъ, закладъ, заложѣ(н)ѣ (1627 ЛБ 153).

2. (при назві церкви, монастиря) імені, в честь: В том селѣ церков заложене Светое Пречистое зо всіми потребами (Сушично, 1569 AS VII, 327); а тело мое грѣшное мае быти поховано в монастырѣ Мелецкомъ, заложенья Светого Миколы (Камінь, 1571 AS VII, 383); наданя шести челоѡковъ... // ...на монастыр Почаевскій церковъ каменнѧ заложенья Успенія святое пречистое... сознала (Почаїв, 1597 ПВКРДА IV-1, 41-42); яко(ж) заразо(м) Црковъ заложенья тройци Стой живонача(л)нои на то(м) мѣсци фѣ(н)довале(м) (Топольниця, 1616 ЦДІАЛ 17, 1, 96, 644); тило... мое... сынъ мой... в церкви Брацкой Луцкой заложенья Честнаго и Животворящаго Креста Господня,... поховати маеъ (Луцьк, 1641 ПККДА I-1, 72).

3. Перен. (чого, чим) виправдання, пояснення; захист: А умоцованные его милости, пана Браславского, повелили: ижъ што дей умоцованный его милости, отца владыки, поведаетъ, якобы заложене болшою справою его милости, пану Браславскому, ити не могло, указуючи то, ижъ тая справа вже за декретомъ трибунальскимъ, а не зъ голого pozwu, до суда тутошняго ...пришла, теды его спомочи не можетъ (Володимир, 1592 АрхЮЗР I/I, 329); в которо(и) справе пово(д) чере(з) ѡмоцовано(г) свое(г)... по(д)-не(с) декре(т) помененое диляци(и) заложѣ(н)я хоробы и жалова(л) з не(г) доводечи справе(д)-ливо(с)ти по(д)даному своему (Вінниця, 1610 ЛНБ 5, II 4052, 148).

(про покарання) накладання, піддавання: А поневажъ такъ тіи речи уморено и заложениемъ проклятва молчати о нихъ приказано, а Микита и отступникове не безъ выступку то, што публичною ухвалою естъ погребено, свербячимъ языкомъ розгребати ваятсѧ (Київ, 1621 Кон.Пал. 744); Сложѣніе: оумѡва, заложѣ(н)ѣ. або зложѣ(н)ѣ, [розмайтѡе] постановлѣ(н)ѣ, в' кѣплахъ, в' прими(р)ю, и про(ч)а. або прими(ре), змѡва, згѡда, покѡй, зезволе(н)ѣ, призволенѣе (1627 ЛБ 117).

Пор. ЗАЛОЖИТИ.

ЗАЛОЖЕНИЕ, ЗАЛОЖЕНІЕ с. (цсл. заложение) 1. (початок будівництва) закладання: егда начаша ровы копати для заложения фундаменту, тогда бури, громи, блискавицы вьстали (1580 Спис. 6);

перен. основа, підвалини: Добре нам на том, ...вѣдати, когда на лживомъ фундаментѣ тая книжка основанна естъ и лживою матеріею в заложении грунтовнейшемъ созидати ся начала (1600-1601 Виш. Кр.отв. 187).

2. Те саме, що заложене у 2 знач.: двѣ црк-ви една в мѣсте в мурѣ, заложения ѡспенія пр(с)тыя бѣа дръгая манастирець свѣтго ѡнофрія речѣны(и) шпиталь (Новгородок, 1595 ЛСБ 276, 1).

Пор. ЗАЛОЖИТИ.

ЗАЛОЖЕНИЕ¹ с. Те саме, що залогъ: pignratio, заложение (1642 ЛС 316).

ЗАЛОЖЕНИЕ² див. ЗАЛОЖЕНИЕ.

ЗАЛОЖЕНІЙ, ЗАЛОЖОНІЙ дієприкм. у знач. прикм., перен. (створений) закладений: кѣ томѣ прихилѧючисѧ до заложѣнаго фѣндаментѣ,... и до пре(д)лежѧчей намъ справы, не ѡ(т)кѡль ѡнѣда // єно ѡ(т)тѡль зачѧти, и ѡ томъ мѡвити мѡшѣ (Київ, 1625 Кон. Каз. 5-6).

Див. ще ЗАЛОЖОНІЙ.

ЗАЛОЖЕНІЕ див. ЗАЛОЖЕНЕ.

ЗАЛОЖЕНІЕ див. ЗАЛОЖЕНЕ.

ЗАЛОЖИТИ, ЗАЛОЖЫТИ дієсл. док.

1. (кому що) (вставити в що-небудь, прикрѣпити до чого-небудь) заложити, закласти: заложѣ то-

бѣ колѣе за нѣзри твои, а вѣдило вѣ гдѣ твою а ворочѣ тебе на дорѣгѣ котѣрою есѣ пришѣлѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 346);

(*накидаючи, прикрѣпити до чого-небудь*) заложити, закласти: оучинишѣ тѣжѣ и чашки, и двѣ ланцѣшки з начѣистшого зѣлота // сполѣчно са держачи, котѣри залѣжишѣ на гѣчки (серед. XVII ст. *Хрон.* 105-105 зв.);

(що) (*помѣтити мѣсце в книзѣ, вклавши що-небудь мѣж сторѣнками*) заложити, закласти: тридѣса(т) или бо(л)ше ли(ст)ко(в) прочитати, та же ко(н)чати. и закла(д)кѣ залѣжи(в)ши, // на дрѣгѣи порано(к) слѣхачо(в) на таковы(и) же пи(р) и че(ст) дѣхо(в)нѣю проси(ти) (1599-1600 *Виш.Кн.* 201 зв.-202);

(*вставити, внести у тѣвр*) заложити, закласти, помѣстити: слова тѣи котѣри соу(т) и споча(т)кѣ залѣженыи в той зацной повѣсти ѡ во(з)не(сѣ)нѣи гѣ нашего іс хѣ. таа е(ст) прѣчи-на хр(с)тианѣ шоко(л)ве(к) избавите(л) нашѣ чинѣти рачи(л) (к. XVI ст. *УС* № 31, 75).

2. (*покласти початок*) започаткувати: отецъ владыка,... // ...почавши отъ частки Жабенское,... а отъ стѣны нашеое волостное, запустомъ нашимъ Смыковскимъ залѣженое, ажѣ до двѣрица Пушкарѣовское долины... онѣи... кгрунтъ нашѣ... поораль (Луцѣк, 1594 *АрхѣОЗР* 1/1, 434-435);

перен. (що) (*заснувати; закласти*) заложити: прошѣ, абы..., церковь... на томъ мѣстѣ, гдѣмъ я... ѡказоваль, на моцныхъ стандарѣхъ, высоко, взвышѣ на човека... залѣживши,... // ...моцне збѣдовали (1577 *AS* VI, 76-77); Школѣ кгрѣ(ц)кѣю залѣжилѣ патриархъ (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 44 зв.); Таковѣе кѣменѣе чѣсное... положи(в) бѣгъ за фѣндамѣнта цркви сѣон'ской, котѣраа есѣ оснѣвана и залѣжна, рѣкъ пр(о)ркѣ, на гѣрахъ стѣхъ (Почаѣв, 1618 *Зерц.* 68 зв.); Кѣй залѣжи(л) мѣсто, и замокъ на(д) рѣкою днѣпро-мѣ (Лѣвѣв, поч. XVII ст. *Хрон.* 44 зв.); церковь Христова не на роскошахъ..., алѣ... на прѣслѣдованю, и на убоствѣ есѣ... залѣжена (Киѣв, 1621 *Кон.Пал.* 825); Мнѣго прѣто прѣацы и потѣ

потрѣба, жѣбы хто оугладѣлѣ и залѣжилѣ оснѣвѣ, нѣмъ огѣнѣ вѣ ср(д)ца лю(д)скѣи вѣвѣидѣтѣ (Вѣльна, 1627 *Дух.б.* 164); и залѣживши мѣсто на йма своѣ, и вѣ нѣмъ животѣ свѣи положи(в) (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 3 зв. нѣнум.); **за фунда-ментѣ заложити** – (*зробити що-небудь, взяти що-небудь за основу*) заложити: тѣи слова за фѣндаментѣ залѣжиле(м) мѣвы моѣи, що же-бы(м) прѣстѣйне вѣмови(л) впрѣ(д) смрѣтѣ и оуспѣнѣе бѣи (поч. XVII ст. *Проп.р.* 274 зв.); **фундаментѣ заложити** – (*дати початок чому-небудь*) заложити (закласти) фундамент: Хто-ко(л)ве(к) бѣлѣ(м) дѣлность якѣю в слѣвѣ потѣмны(м) вѣкѣ(м) подѣти хѣчетѣ, таковѣи еѣи фѣндаментѣ залѣжити есѣ повѣненѣ, котѣрый бы слѣвѣ живота вѣчного пѣрвѣи на собѣ мѣлѣ оуфѣндѣванѣю (Сѣв'ѣ, 1616 *УС* Сѣ. 3 нѣнум.); Ижѣ тѣды всѣ апѣстолаы фундаментѣ залѣжили такѣ вѣрне и досконале кождѣи зѣсобна на сво-емъ мѣстѣ, якобы дванадцѣть фундаментѣвъ // было (Киѣв, 1621 *Кон.Пал.* 356-357).

3. (що, чѣго) Розкласти, розвести: А потѣмъ ...огню наколѣо мѣстѣахъ залѣживши, халупи и гумна,... спалили (Луцѣк, 1604 *АрхѣОЗР* 6/1, 294); умыслне огѣнѣ потаѣмне залѣживши, зѣ всею маѣтностью до кгрунту спаливши,... знову до Хвѣстова... поуѣтекали были (Луцѣк, 1623 *АрхѣОЗР* 6/1, 444).

4. (що) Визначити, встановити: Я тепѣр кѣ правѣ нѣ едѣ, бо дѣи мой рок не пришѣл, котѣрый Их Мѣлость панѣвѣ намѣ залѣжили (Мѣляновичѣ, 1530 *AS* III, 367); Не перѣстѣпа(и)те грѣницѣ, котѣрыѣ вамѣ ѡ(т) Прѣдѣковѣ вѣашихъ сѣтѣ залѣжены (Киѣв, 1637 *УС* *Кал.* 98); росѣка-зѣмо абысѣ прѣе(д) сѣдо(м)... станѣли... до... прѣсѣжѣня... // ...шкодѣ десѣтѣ тѣсѣе(и) золо-тыхъ... а потѣмъ и самому томѣжѣ судѣви зѣмѣ-сѣкомѣ луцѣкомѣ такѣже туѣ сумѣмѣ менѣвануѣ яко и за закладѣ дрѣгоѣ таковѣе(ж) сумѣ в листѣ дѣвяжѣчѣмъ залѣжѣны(х) (Луцѣк, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 120 зв.-121);

(*про покарання*) (що) накласти, пѣддати: ѡпѣ выимѣтѣ изѣ язвы грѣ(х)... и залѣжитѣ ѡпѣте-

мьею (1489 Чет. 346 зв.); Которого дха стго силою и дѣйствомъ, стые ѡ(т)цы на седьми соборехъ становачи, нѣ придати, нѣ ѡ(т)нати, Подъ тоужь анаѣмою заложили (Острог, 1587 См.Кл. 19 зв.).

5. (чим) (дати викуп) закласти, заложити (що): Бо(л)ше ѡбогихъ та(м) єсть виноваты(и). И прѡ(д)ше згинє(т) нѣжлы богаты(и) Хто зась лѣпше пѣня(з)ми заложыть то(и) ся не трѣвожыть (1636 Лям. о прич. 11).

ЗАЛОЖИТИСЯ, ЗАЛОЖИТИСА дієсл. док. 1. (ким, чим) Захиститися, виправдатися: Кдыж тот рок пришол, ... кназ Иван перед правом стал... выслѣхавши речи кназа Кѣзмы..., а не заложил са ни господарем..., ани до панов рад права не вчтивши и с права пошол проч (Луцьк, 1536 АS IV, 60); ты не за форобою своєю перед нимъ не стал, ѡдно зникаючи того права, тѣю дейєс причинѣ дал и форобою са заложиль (1559 АS VI, 53).

2. (побитися об заклад) заложитися, заклас- тися: А кды бы ихъ хто спыталъ, жебы то ясне показали и съ писма Божьего достатечне вывели, заложуся, жебы не умѣли на // то и слова отказать (Вільна, 1595 Ун.гр. 145-146); А заложуся, ижъ подобно меншей, нижъ я, о томъ ведаешъ (Вільна, 1599 Ант. 927).

3. (за кого, до кого, у що) Піти до кого-небудь у підданство, стати підлеглим кому-небудь: васко чѣбаты(и) кѣшгнє(р) тые на мєстьско(и) зємъли сєда(т) а заложилиса ново кѣ замъкѣ (1552 ОЧерк.З. 15); Я по своей тяжкой неволи шукалъ есми собѣ пана, кому бых мѣлъ служити, и заложилса есми за его милости князя Костентина, воеводы киевского (1561 Арх ЮЗР 8/VI, 104); которы(и) са(н)ко постави(в)-ши халупу за и(х) позволе(н)ємъ заложити(в)ши-са в по(д)да(н)ство пече(р)скому мана(с)тирю и моцне гва(л)то(м) в лу(г) и (в) закоты нши... впира(т) и брати поча(л) (Київ, 1585 ЛОИИ 68, 1, 27, 2).

ЗАЛОЖИТИСА див. **ЗАЛОЖИТИСЯ**.

ЗАЛОЖНИЙ прикм. Заставний: рїгнєгати(us), заложни(й), за(с)тавни(й) (1642 ЛС 316).

ЗАЛОЖНИКЪ ч. Заложник, заручник: ob- ses, dis, заложникъ (1642 ЛС 286).

ЗАЛОЖНИЦЯ ж. Наложниця: Амалїкъ: Людѣ лїждѣчїй // лю(д) ѡдарѣючїй. Мєтафо(р): антїхристѣ. сы(н) єлїфаса ѡ(т) ѡа(м)ны залѡж- ницѣ, ... зъ котрѡго амалїкїты (1627 ЛБ 174-175).

ЗАЛОЖЫТИ див. **ЗАЛОЖИТИ**.

ЗАЛОЖѢНЄ див. **ЗАЛОЖЕНЄ**.

ЗАЛОЖѢНЬЄ див. **ЗАЛОЖЕНЄ**.

ЗАЛОЗНОЄ с. Місце за лозами: то єсть озе- ро звечистое церковное Брызнѣл и з забочю того озера и з залозным, а єсть то за одною за- котою жерела Брызнєля аж до Золотчи (Київ, 1545 Арх ЮЗР 1/VI, 41); мы в тоє озеро, и в же- релѣ и в закопы, и въ залозное не вступаємъ (Там же, 42).

ЗАЛОМИСТЫЙ прикм. (який має заломї; звивистий, з різкими поворотами) заломистий: Надро: ... Грѣнтъ землѣ тѣєстѣ пѡлє, кривѣй кѣтъ, залѡмистый кѣтъ на мѡри, ѡлбо на зємлї (1627 ЛБ 79).

ЗАЛОМИТИ дієсл. недок. (що) (надлама- ти) заломити: ѡферѣючи за грѣхъ заломить головѣ єгѡ кѣ криламъ, та(к) жебы оу шїї ви- села а не до конца се оувала (серед. XVII ст. Хрон. 116).

ЗАЛОМЪ ч. (закрут, колїно) залом: пано- ве ихъ мл(с)ть межу промежку и(х) положили ѡ(т) кургана простє оу густую липу што стои(т) повыше гѣмна в заломѣ (Київ, 1510 Арх. Р. фо- токоп. 28).

ЗАЛОТЫ див. **ЗАЛЮТЫ**.

ЗАЛУБИЦИ мн. (сани з кузовом) діал. за- лубні, залубницї: И на дворе взяли сано(к) двое залѣби(ц) (Житомир, 1605 ЦДІАК 11, 1, 4, 6).

ЗАЛУГЪ див. **ЗАЛОГЪ**.

ЗАЛУЖЄ с. Луг, діал. залужжя: Въ Воло- димери... ѡдолъжъ бокомъ ѡднѣмъ ѡтѣ реки, то єсть ѡтѣ залѣжа... домъ поставити (1577 АS VI, 77).

ЗАЛУЖНЫЙ прикм. (перетворений на луг) луговой: А сєи ли(ст) другыи за зє(м)лю залуж- ную (Бенедиківцї, 1603 НЗУж. XIV, 224).

ЗАЛѢСЕ с. 1. Узлісся, узлісок: Сѣножати за огородами подданныхъ на поплавахъ роздано на каждый полѣланокъ по осми сажонъ виширь концами ку залѣсю, за ровы (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/І, 319).

2. Вл.н.: а въ затылку дворовъ тыхъ же на выгонъ и на дорогу на Залѣсе и до Клевенка полъ шнура кгрунту, который застѣнокъ вдается на часть Ивановскую (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/І, 315).

ЗАЛѢТИТИ дієсл. док. (кого) Передати, віддати: тотъ монастырь... зъ ласки нашеє господарской... даемъ отцу Самойлу // Сенсильовичу, архимандриту тогожъ монастыря святоѣ Троицы, которого отецъ митрополить на тотъ станъ архимандричій посвативши, намъ... залѣтиль (Краків, 1605 *АЗР* IV, 252-253).

ЗАЛѢЦАТИ див. **ЗАЛЕЦАТИ**.

ЗАЛѢЦЕНЕ див. **ЗАЛЕЦЕНЕ**.

ЗАЛѢЧОНЪ дієприкм. Залікований, вилікуваний: а чемоужъ на кр(с)тъ прибиваетса оужъ мѣданий абы были зглажны и залѣчоны раны оукоушенѣ оужовъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 134 зв.).

ЗАЛЯНЕ с. Затоплення, заливання: а ижъ засыпаной... сажовки мѣси(л) шкодовати пре(з) заляне пляцѣ са(с)ко по(д)даныи выдѣби(ц)ки(и) (Васильків, 1645 *ЛОИИ* 68, 1, 46, 1);

наповнення, заповнення: такъ яко теперъ тотъ ставъ ихъ стѣпный въ своемъ положенію и заляню естъ... записѣю (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-1, 66).

Див. ще **ЗАЛИВАНЕ**.

Пор. **ЗАЛЯТИ**.

ЗАЛЯТИ дієсл. док. (що чим) Залити, залляти: попъ тѣл его въ рогъ лба над окомъ з левое стороны и рану шкодливую оному задаль, и очы му кровью залялѣ (1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 531).

Див. ще **ЗАЛИВАТИ, ЗАЛИТИ**.

ЗАЛАГАНІЕ див. **ЗАЛЕГАНІЕ**.

ЗАЛАНЕ с. Закупорювання (?): многіи чѣда той Источни(к) показовалѣ Многіи абовѣмъ

великіи хоробы, яко то зала(н)а жилѣ, вѣдѣ задрѣжа(н)а... оулѣчиль (Київ, 1631 *Син.Тр.* 815).

ЗАМАВАЮЧИЙ дієприкм. у знач. прикм. Виправдовувальний: тымъ способомъ и ср(д)це, маючи за рѣнѣцѣ рѣзѣмъ, сѣмнѣнѣ // штрофѣ-ючее, мысли оскаржаючи и ѡборонаючи, якъ мѡвитъ: ѡскаржающимъ себе мысламъ, взѣемъ и замавающимъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 148-149).

ЗАМАГАТИСА дієсл. недок. Домагатися, досягати: Преспѣваю: Превышаю, предспѣваю, помнѡждюса, мнѡждѣса, дѣлѣй дѣлѣй постѣпѣю, замагаюса бѡльше (1627 *ЛБ* 96); Спѣю: Мнѡждѣса, маю доброе повожѣ(н)е, замагаюса, ѡстигаю, спѣшѣ, квѣплюса, поспѣшаюса, берѣ пѡхопѣ, постѣпѣю (Там же, 120).

ЗАМАЗАТИ дієсл. док. (що) (чим-небудь) в'язким заліпити, зашпарувати отвір, щілину і т.п.) замазати: Венедикта... чѣ(р)ленаа тою (!) моцъ имѣ(т). Выкопа(в)ши змыи водою чистою и оуложи оу // пита якоєко(л)вѣ(к) на но(ч) зама(ж) гара(з)дѣ (XVI ст. *УТ* фоток. 2-3);

(що чим) забруднити: идѣчи до сѣжавки ѡноѣ, котѡраа была за мѣстомъ, а ѡчи болѡтомъ замѣзаныѣ маючи, многихъ, котѡрыѣ бы са при-смотрывали томѣ и дивовѣли, споткѣти мѣлѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 278).

ЗАМАЛО присл. Замало: и на(д) данину его к(р). м(л). уприсивши, вели (!) за мало, кгру(н)-товъ его к(р). м[л](с)ти, до староства Киевско-го належачы(х), посели (Київщина, 1600 *ККПС* 136).

ЗАМАНАСТИРСКИЙ прикм. Розташований за монастирем: бивали ми чоломъ многажды мужи заманастирскіи Печерского монастыря, жалуючи на святого Николы старцовъ Пустинского монастыря о Кононовскій дворъ (Київ, 1508 *АрхЮЗР* 1/VI, 13).

ЗАМАРИТИ див. **ЗАМОРИТИ**.

ЗАМАТЕРЕЛЫЙ див. **ЗАМАТЕРЬЛЫЙ**.

ЗАМАТЕРЕТИ див. **ЗАМАТЕРЬТИ**.

ЗАМАТЕРЬЛЫЙ, ЗАМАТЕРЕЛЫЙ прикм.

1. (зрілого віку) заматерілий: Неплодность тѣжъ

розвазаль дѣръ Источника тогѡ, Гды Цѣсаръ Константѣнъ Порфироро(д)ный зъ Црци ма(т)ки свѡеи заматерѣлой народѣльсѧ (Киѣв, 1631 *Син. Тр.* 815); Стѣлѣ сѧ тѣды на(д)звычайный дивѣ вѣ заматерѣлой Єлисаѡеѡѣ (Киѣв, 1637 *УѢ Кал.* 821); *Образно*: Кто по всѣхъ Рѣскихъ Крайнахъ... ѡголубситъ, же за выро(д)нымъ ѡбуродѣнемъ, бл̄говѣствованіемъ родѣти во мнѣ мѣвшихъ дрѣгѡвъ Жениховыхъ, нѣакѡ заматерѣлаа цѣрковъ Рѣскаа ложесна зачатїа, и оутрѡбѣ рожена непрѣзднѣ ношѣ (Вѣльна, 1620 *См. Каз.* 2 зв.).

2. (*закоренѣлий*) заматерѣлий: И хтожъ не знаетъ гнѡсного и възгаржоного а въ сцызме...заматерелого народу Греческого (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1017); владыка Володимерѣский ани мыслѣлъ о томъ, жебы коли до такового дела прѣйти мѡло, видечи въ той заматерелой сцызме великое затрудненѣ и неподобный прыступъ до тѡе единости и згоды цѣрквей свѣтыхъ (Вѣльна, 1599 *Ант.* 573).

ЗАМАТЕРѢТИ, ЗАМАТЕРЕТИ *дієсл. док.*

1. Постарѣти: дочка фаноуилова... заматерѣла во днѣхъ свои(х) (1489 *Чет.* 138).

2. (*закоренѣти, врости*) заматерѣти: Уже бо в конецъ в томъ невѣрію заматерѣли,... а для того оставимо ихъ ратовати и с той погибѣли миролюбное извлекати (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 162).

ЗАМАТИ *див. ЗАЙМАТИ.*

ЗАМЕЖОКЪ *ч.* Прилегла до межѣ частина поля: а Клиноватой ниви границу положили есми увѣрхъ подле малой долины и замежокъ малой нивки, которая посполита с Клиноватой, то есми привѣрнули до Клиноватой, и грань тѡей ниви положили есми зъ Софѣскою землею (Киѣв, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 9); надали есмо въ Турѡвъ... три поли на передсѣльи села Вересницкого, и зъ припашьми, и зъ сѣножатьми, и зъ замежками, по самую течьку и долину (1513 *АСД* IV, 2); Панѣ светицѣки(и) велѣ насъ дѣбровѣкою замежѣко(м) нивы... и привѣлъ насъ до дороги (1546 *ОГ* 21).

ЗАМЕНА *див. ЗАМѢНА.*

ЗАМЕНИТИ *див. ЗАМѢНИТИ.*

ЗАМЕНОВАННЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.*

Перелѣчений поименно: и такъ,... злупивши и зобравши подданныхъ моихъ всѣхъ, которые заменованные тутъ метъ хочу, кгдажъ всѣхъ не минула шкода и кгвалтъ (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/1, 158).

ЗАМЕНЯТИ, ЗАМЕНАТИ *дієсл. недок.*

(що, що на що і без додатка) (*обмінати*) заміняти: а мимо княза Василя никомѣ инѡмѣ не маю продати або на имѣне замѣнати (Задиби, 1536 *АС* IV, 50); волна бѣдетъ ѡна тѣю третію часть продати и замѣнати (Володимир, 1547 *АС* IV, 564); люде(м) во(л)нымъ во(л)но є(ст)... именьями своими... шафовати во(д)лѣ потребы... и подоба(н)я своего ѡ(т)дати продати... и замѣнати (1566 *ВЛС* 10); має(т) бра(т) мо(и)... то(т) пла(ц)... ѡжива(ти) воле(н) будѣчи кому хотя є(г) ѡ(т)дати прода(ти) замѣнати (Толпѣжин, 1577 *ЛНБ* 5, II 4044, 3); Має(т)... па(н) писа(р) самъ... тѡе имѣ(н)є... держати..., даровати, застави(ти), замѣнати (Житомир, 1584 *АЖМУ* 139); Егѡ Мил. тѣе вси именья... мають... тому отдѣтъ, продати, даровати, замѣнати, заставити, и тымъ яко власнымъ купьномъ своимъ шафовати вечными часы (Затурѣцї, 1590 *ИКА* под. 93).

ЗАМЕНАТИ *див. ЗАМЕНЯТИ.*

Див. ще ЗАМѢНИТИ.

ЗАМЕРАТИ *див. ЗАМѢРАТИ.*

ЗАМЕРЕТИ *дієсл. док. перен. (перестати існувати; зникнути з людської пам'яті)* загинути: Кгда(ж) пѣмѣть лю(д)скаа вѣчностю не єсть помѣрена, а всѣ справы проволѡко(м) часѣ запамѣтѣны бываю(т) то(л)ко такѡвыє справы замерѣти и в запомѣтанію быти не мѡгоу(т), которѣе звѣрхностію писма были бы оутвержѣны (Львѣв, 1603 *ЛСБ* 384).

Див. ще ЗАМИРАТИ.

ЗАМЕРЗЛЫЙ *дієприкм. (вкритий кригою)* замерзлий: А коли дѣрѣй кѣ рѣцѣ прибѣгль нашѡлъ ю замѣрзлѡю (серед. XVII ст. *Хрон.* 422 зв.).

ЗАМЕРИТИ див. ЗАМѢРИТИ.

ЗАМЕРКНУТИ, ЗАМРѢКНУТИ, ЗАМЪРѢКНУТИ дієсл. док. (про сонце) затма-ритись: бор'зо по с'корби дній тыхъ слнце замрѣкне(т) и мѣсащ не дастъ свѣтлости сво-ей (1556-1561 ПЄ 103); Было бо якобы шестой години оучинилоса темно по всей земли ажъ до деватой години замрѣкло слнце (Там же, 328 зв.); оучинѣлос темно по всей земли аж до девятой години. замеркло слнце (Володимир, 1571 УЄ Вол. 84).

ЗАМЕРОНЫЙ дієприкм. у знач. прикм. Ви-значений, відміряний: А кгда пят лет замеро-ных выходити будут... всѣ обшары наши... за-сеяти и до рукъ наших одѣдати мають (Горохів, 1593 ЛККРДА I-2, 160).

ЗАМЕРТИ дієсл. док. Умерти; загинути: И который мещанинъ замреть, а жону, дети и близкихъ по собе оставитъ, вы, о то не дбаючи, тые спадки на себе берете (Краків, 1532 Арх ЮЗР 5/1, 32); е'сли бы зер'но п'шеничное впа(д)-ши в' зем'лю, а не замер'ло то бы едно само такъ пребыло а если оумреть то // великий пло(д) з' себе выроститъ (1556-1561 ПЄ 402 зв.-403).

ЗАМЕСТЬ див. ЗАМѢСТЬ.

ЗАМЕТАТИ див. ЗАМѢТАТИ.

ЗАМЕТНЯ ж. Діал. Заметня "колотнеча". Влн., ч.: Андрѣ(и) Заме(т)ня (1649 РЗВ 400).

ЗАМЕТЬ ж. 1. (відрубаний стовбур дере-ва, що використовується для дерев'яної кладки стін) замітник, діал. заміть: За тою коморкою стайня рубленая в замет, драмицами побита (Луцьк, 1571 АрхЮЗР 8/VI, 351).

2. Огорожа, паркан: ведля тои вежи город-ня ледьница, а отъ реки Стыра заметь, спро-тивъ гридня зъ сеньми (Луцьк, 1571 АрхЮЗР 7/1, 239).

ЗАМЕШАНЄ¹ с. (поєднання чого-небудь різ-норідного) змішання: зъ замеша(н)я речи(и) и елеме(н)то(в) свѣтъ бы(л) дчинены(и) (1582 Кр.Стр. 16).

ЗАМЕШАНЄ² див. ЗАМѢШАНЄ.

ЗАМЕШАНИНА ж. Метушня, сум'яття, діал. замішанина: А поменено(г) Пна яна Ко(з)-

ло(в)ско(г) за забито(г) межы колоды вкинули и лома(ми) накидали аже за охроною бо(з)кою в то(и) замешанине ко(н) поменено(г) ко(з)-ло(в)ско(г) которы(и) бы(л) до голузы привеза-ны(и) з страха оно(г)... д(р)авши(с) додому прибе(г) (Овруч, 1643 ЛНБ 5, II 4064, 164 зв.).

Див. ще ЗАМѢШАНЄ, ЗАМѢШАНИЕ.

ЗАМЕШАНЫЙ див. ЗАМѢШАНЫЙ.

ЗАМЕШАНЬЄ див. ЗАМѢШАНЄ.

ЗАМЕШАТИ див. ЗАМѢШАТИ.

ЗАМЕШАТИСЄ див. ЗАМѢШАТИСЄ.

ЗАМЕШКА ж. (стп. zamieszka) заколот, збурення: Черезъ тисечу летъ близко Кгрекове зъ своимъ патрархою в единъности костель-ной и подъ послушенствомъ бискуповъ Рым-скихъ zostавали (окромъ часовъ геретыцкихъ, Аризньскихъ и образборцевъ, въ которыхъ неспокойные замешки, але вельми коротко, бы-вали) (Вільна, 1597 РИБ XIX, 268); чителникъ о многихъ реча(х) кѣ вѣданью по(д) ты(м) ча-со(м) мѣшани(н) (на полі – замѣшок. – Прим. ред.) для вѣры // в речи посполітои потребныхъ вывѣдатиса може(т) (Острог, 1598-1599 Апокр. 5 зв.-6).

Див. ще ЗАМѢШАНЄ.

ЗАМЕШКАНЄ, ЗАМЕШКАНЬЄ с. (стп. zamieszkanie) (запізнєння з виконанням чого-не-будь) зволікання, затримка: ме(д)лєніє, забав'-лєньє, // замѣшка(н)є (1596 ЛЗ 57-58); а если те(ж) пытаете и о замешка(н)ю пна миколас-во(м), его гдрьская мл(с)ть а(ж) до того часѣ ѡчекива(л) гроше(и), поки емѣ при(и)дѣ(т) (Су-чава, 1599 ЛСБ 336); Всѣмъ намъ зъѣхатиса до Митрополїта безъ всакого вымовєнья и за-мешканья (Львів, 1614 Вил. соб. 20); Але гды любѣ небы(т)ности, любѣ замешка(н)я, любѣ ѡ(т)хоже(н)я причина якая гва(л)товная бѣ-детъ, тѣю дида(с)калѣ ѡ(т)крыти, и ѡ(т) него на потребѣ прощенїє взяти повинє(н) (Луцьк, 1624 ПВКРДА I-1, 88); Закоснѣніє: Ѱ(т)лаганье. За-баве(н)са, замешка(н)є, ѡ(т)клада(н)є (1627 ЛБ 41).

Пор. ЗАМЕШКАТИ.

ЗАМЕШКАНЬЄ *див. ЗАМЕШКАНЄ.*

ЗАМЕШКАТИ, ЗАМЕШЬКАТИ *дієсл. док.*

док. (стп. zamieszkać) (що і без додатка) (не виконати чого-небудь своєчасно) затриматися (з чим і без додатка): не хотѣль того занехати яко(ж) того нѣколи не замешька(л), абы ѡ(н) коли свои(х) вѣрны(х) потѣшити не могль (к. XVI ст. УЄ № 31, 76); Ѡ(т)сылаю... Правовѣрныхъ до книгъ. Не бє(з) надѣи єднѣкъ же не замешкавши ѡсоблівое вбйде вйданіє книги (Київ, бл. 1619 О обр. 180); тамъ жъ я, бывшы у тютки своеє, маломъ што замешкаль, поведаячи ей потребу пилную до Луцка, скоро толко на смерканю пошоломъ до нихъ (Володимир, 1625 АрхЮЗР 6/І, 458); Замедлїхъ: Замешкалемъ (1627 ЛБ 41); другїй пожитокъ... а ю(ж) споча(т)коу наготѡва(н)ный. къторый не замешкає(т) каждомуу прїйти (Височани, 1635 УЄ № 62, 51).

Див. ще ЗАМЕШКАТИСЕ.

ЗАМЕШКАТИСЕ *дієсл. док. (в чому) (запізнитися, не виконати чого-небудь своєчасно) затриматися: а и(ж) се в ти(м) замє(ш)кало прошѡ не ра(ч)тє за зло мити (Сучава, 1603 ЛСБ 377, 1).*

Див. ще ЗАМЕШКАТИ.

ЗАМЕШЬКАНЬЄ *див. ЗАМЕШКАНЄ.*

ЗАМЕШЬКАТИ *див. ЗАМЕШКАТИ.*

ЗАМИКАТИ *див. ЗАМЫКАТИ.*

ЗАМИЛОВАНЄ, ЗАМИЛОВАНЬЄ *с.* Замилювання, захоплення: Аже нб(с)номѡ Облюбе(н)цєви неподобѡлиса, пре(д) палацо(м) зостаѡли, звѡзками бовѣмъ свѣта и замилованѣмъ рѣчей зѣмныхъ знѡты, любви своеї, нб(с)номѡ Облюбе(н)цѡ не ѡсвѣдчили, и оливы не взяли (Вільна, 1627 Дух. б. 30); и нб(с)ны(х) дѡбръ замилованѣмъ, ѡ(д) которого йхъ жаднаа зъ зѣмныхъ и по(д)зѣмныхъ рѣчїй ѡ(д)лѣчити не мѡжетъ (Там же, 82).

Див. ще ЗАМІЛОВАНЬЄСА.

Пор. ЗАМИЛОВАТИ.

ЗАМИЛОВАНЬЄ *див. ЗАМИЛОВАНЄ.*

ЗАМИЛОВАТИ *дієсл. док. (що) полюбити: Покинь оупѡръ и свѡры, а неѡблѣднѣю и неѡ-*

мы(л)нѣю правѡѡ Бл(с)вѣнныхъ Ѡцѡвъ замїлѡй (Київ, 1619 Гр.Сл. 305).

ЗАМИЛОВАТИСА *дієсл. док. (кому) (милюючись, захоплено задивитися на кого-небудь) замилюватися (ким): тѡкъ єсть ѡна панкнаа, же єсли бы... хто єи вїдѣ(л), зара(з) бы са єй замїлова(л) бѡрзо мѡцно (поч. XVII ст. Проп.р. 274 зв.).*

ЗАМИНА *див. ЗАМѢНА.*

ЗАМИРАТИ *дієсл. недок., перен. (припинятися, зникати) завмирати: тогды и дѡхъ нашъ веселїтъса, тѡєстъ дѡхѡвный даръ которогосъмѡ ѡдѣржали, дѡла знаменїтыхъ спрѡвъ, игрѡетъ, веселїтъса, и выславѣтъ: не кѡрчитъса, аѣъ замїраєтъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 823).*

Див. ще ЗАМЕРЕТИ¹.

ЗАМИРИТИ *дієсл. док. (з ким) (дійти згоди) помиритися: султанъ Шынкгерей, царъ татарскїй крымскїй, зъ воискомъ запорожскимъ замирїль (Корсунь, 1625 КМПП І, под. 275).*

ЗАМИСЛИТИ *див. ЗАМЫСЛИТИ.*

ЗАМИСЛЪ *див. ЗАМЫСЛЪ.*

ЗАМИШАНИЙ *див. ЗАМѢШАНЫЙ.*

ЗАМИРОНІ *прикм. Відмірений: demensus замїроні (І пол. XVII ст. Своб. 26).*

ЗАМІЛОВАНЬЄСА *с.* Те саме, що замилюване: Границї добровѡльного замїлованѡса заповѣдей Бжїихъ (на полях. – Прим. ред.) (Вільна, 1627 Дух. б. 279).

ЗАМКНЕНЄ, ЗАМКЪНЕНЄ, ЗАМЪКНЕНЄ, ЗАМЪКНЕНЬЄ *с. 1. (закриття чого-небудь на замок, ключ, засув і т.ін.) замикання: За коло(д)кѡ до це(р)кви за(м)кнена далє(м) г(рш) єї (Львів, 1613 ЛСБ 1047, 3 зв.); о приданє очевистое возныхъ до огляданя от нихъ того замкнення, запечатованя, зграбеня и набоженства волного заброненя и мере отнятя и выбїтя ихъ з нее просили (Луцьк, 1625 АрхЮЗР 1/VI, 557); студєнты..., того-то Михала..., спєвака... церковного... улапаного до буръсы неучїтїє впрѡводити казавши, по замкъненю буръсы,... кїлку кїѡвъ руки и ноги одбїти казали (Луцьк, 1627 АрхЮЗР 1/VI, 590).*

2. (відмежування чого-небудь огорожею) ого-
родження: С пѣсанѣ в(ш) м(л) вырозѣмѣлиси
яко(м)са в(ш) м(л) обещаѣ тои цркви памѣ-
(т)и нашої до ко(н)ца засклеп(л)еня и мѣро(м)
за(м)кненя работы тоѣ старане чини(ти) (Устя,
1613 ЛСБ 448).

3. (припинення доступу до чого-небудь) за-
криття: еще мо(г) до(с)тати цеса(р)... по(м)п-
лѣса..., а ѡ(н) прѣ(з) за(м)кненя ѡблежоно(г)
по(р)тѣ в мало(и) и латано(и) ло(д)цѣ втекъ на
море (1582 Кр.Стр. 77 зв.).

4. (пристрій для запирання, зачинення чого-
небудь) замок; запір; засув; а потомъ... уломив-
шися до... коморъ... пивниц, стаен, гумен, шпих-
лиров поотгубовавши где были замкненя,
всю маетность их побрали (Луцьк, 1599 Арх
ЮЗР 1/VI, 259); але єв(г)листоє всѣ(х) в то(м)
фалшѣ строфѣють мовацѣи ижѣ прѣ(з) двѣры
вшѣлѣ замкнѣнии хс але чемоу прѣ(з) двѣры за-
твѣреные и потаємно прѣражаючи затвѣри ал-
бо замкнѣна до свѣихъ вѣйти хотѣлѣ гѣ (поч.
XVII ст. Проп.р. 159 зв.); Затвѣры: Замкнѣна,
заклѣпы (1627 ЛБ 42).

5. Замкнене, зачинене приміщення, місце: а
тамъ бли(з)ко того домѣ в горо(д)ни замѣкне-
(н)є где порохи и и(н)шие по(т)ребы кѣ стрель-
бе ховають (1552 ОКан. 3. 15); поневажѣ тые
листы твое овыхъ другихъ зѣ замѣкненя на
свѣтѣ правѣ якобы вытиснули. Бо где бы тые
твое спокоемѣ лежали, певна бы и сие свѣта не
видали (Вільна, 1599 Ант. 571);

ув'язнення: казѣлѣ єго вести до темниці,
гдѣ вѣзнєвѣ цр(с)кихъ // стережоно, и былѣ
тамѣ в замкненю (серед. XVII ст. Хрон. 63-
64 зв.).

6. Перен. (самітне, замкнене життя затвор-
ника) затворництво: Где стоаѣи, такѣже вѣ кѣліи
своєго замкнѣна знайдѣючиса, гдыса вѣ розма-
йтой обиралѣ бѣгомѣслности (Київ, 1625 Коп.
Каз. 30);

самота, усамітненість: Знѣти же єи не за-
ста(л) на тѣ(н)ци,... ани на проха(д)цѣ, ани вѣ
двѣро(х), ани вѣ окнѣ бѣка(з)уючиса, и выгла-

даючи на мимоходацѣи яко ннѣ(и)шѣи пѣн'ны
маю(т) вѣ обычаю. Але вѣ замѣкненю на покѣю
своє(м)... розмышлѣючи в законѣ гнѣ(м) (1645
УЄ № 32, 310 зв.).

7. Перен. (завершальний етап) закінчення,
завершення; кінець: заклѣченіє, за(м)кнѣнє
(1596 ЛЗ 48); Zamknienie komedyeu (поч.
XVII ст. Траг. фотокоп. 7 зв.); Ѡ томѣ такѣ по-
бѣжне пожѣломѣ, и такѣ стѣбливе зѣшломѣ
мѣждѣ, на почѣткѣ Бѣсѣды моєи бѣзпѣчне рѣк-
лемѣ... и вѣ замкнѣнѣю єи мѣвлѣю (Вільна, 1620
См. Каз. 25 зв.); вѣ замкнене сего моего арти-
кулу, зѣ пророкомѣ... Исаєю мѣвлѣю (Київ, 1621
Коп. Пал. 814); По доко(н)ченю раху(н)ко(в)
вѣ всяки(х) прихо(д)ны(х), и ро(з)хо(д)ны(х)
сѣм(м)а(х): и по за(м)кнѣнѣю єлѣ(к)цѣи всѣми
братѣи зго(д)нѣ дѣченѣи. вѣ(с)по(л) з старѣ-
ши(н)ство(мѣ), дали всѣ брата до рѣ(к) мнѣ...
з вчѣраишого рахѣнѣкѣ позосталѣю... сѣмѣ
(Львів, 1630 ЛСБ 1052, 1); при за(м)кнѣнѣю тои
сха(д)зѣи ѡбѣ(з)валѣся панѣ гео(р)ги(и) тео-
досовичѣ (Львів, 1635 ЛСБ 1043, 43); Трѣтаѣ
ча(ст), за(м)кнѣнѣє мѣтѣвы г(с)дѣи, вѣ котѣрой
оупевнѣнѣє єсть: ижѣ тѣє ѡдѣржимѣ ѡ што смѣ
просѣли (Львів, 1646 Зобр. 58 зв.);

рішення: Сѣдити маю(т) справѣдливѣ... а гдѣ
бы са трафила ро(з)но(ст) або ро(в)ность ма-
ю(т) ра(з) два три знову чере(з) вѣтованѣ пу(с)-
ти(т) и при то(и) сторонѣ замѣкнѣ(н)є зостаѣ-
(ти) має(т), которая за собою доводѣ(в) пра(в)-
ны(х) бо(л)ше(и) будѣ(т) мѣла (Льблѣн, 1569
Пр. ВЗ 115); и обѣслали всѣхъ своѣихъ заход-
ни(х) кардиналовѣ и бѣсѣдо(в) нѣчью, абѣ
встаѣши, вѣ(д)лѣ оурѣченѣо часѣ... дѣла по(д)-
писѣ(в) рѣкѣ и стѣверѣжѣнѣа замкнѣна оунѣи,
до цркви са не сходили, але абѣ до пѣпы зо-
бралиса (Острог, 1598 Ист.фл.син. 50); ра(ч)тѣ
дати на и(н)стрѣкѣи посланы(м) ѡ(т) себѣ з до-
сконалою моцѣю до постановѣ(н)ѣ, и замкнѣна
собѣрово(г) (Городок, 1640 Гр.Мог. 1 зв.);

висновок: Тѣє такѣе чѣтыри замѣкненѣа за
довѣдами нашіи вѣ прѣшлы(х) двѣхъ роздѣ-
лѣхъ прѣтивѣ єдновѣла(с)тѣю ѡ(т) дѣєпѣса змѣш-

леномъ приточоними з власныхъ припѣмне-
ныхъ словъ его вынікають але же бы ка(ж)дыѣ
правѣ пѣлцемъ дощѣпатиса того мѣглы (Острог,
1598-1599 *Апокр.* 108 зв.).

8. Зміст, суть: А мы... оуважаймо и пилнѣй
розбираймо и ро(з)мышла(и)мо розд(м) и за-
мкнѣна словъ котѣре прекладаються (поч.
XVII ст. *Проп.р.* 133 зв.); Главизна: Сѣмма, ко-
роткое замкнѣнье, почѣтокъ книгъ. ѡсагне(н)е
нѣкотѣрой речи (1627 *ЛБ* 25).

Див. ще ЗАМКНЕНІЄ.

Пор. ЗАМКНУТИ.

ЗАМКНЕНІЄ, ЗАМКНЕНІЇЄ с. 1. Висно-
вок: Кгды бовѣ(м) предложѣна сѣтъ фалшѣ-
вы, тѣды и замкнѣніє фалшѣиво естъ (Київ, 1619
Гр. Сл. 300); Штожъ тѣды речи маѣмо; якѣе за-
мкнѣніє Словѣмъ Хвѣмъ оучѣнимъ (Київ, 1637
УЄ Кал. 708).

2. *Перен. (завершальний етап)* закінчення,
завершення: А та(к) вспомне(н)є Пръвого Ни-
кѣйское, зарѣзъ тамъ // и второго Кѡнстанти-
нопѣлского почитѣніє и замкнѣніє было, и естъ
(Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 122-123).

Див. ще ЗАМКНЕНЄ.

ЗАМКНЕНЪ *див.* ЗАМКНЕНЬЙ.

ЗАМКНЕНЬЙ, ЗАМКНЕННЫЙ, ЗАМК-
НЕНЪ *дієприкм. у знач. прикм. 1. (зачинений на*
замок, ключ, засув і т. ін.) замкнений: заклю-
че(н), за(м)кне(н) (1596 *ЛЗ* 48); до ап(с)ло(в)
такы(ж) чере(з) за(м)кненныи дверѣ... оука-
за(л)са (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 77 зв.); але єв(г)-
листоєе всѣ(х) в то(м) фалшѣ строфѣють мо-
вачѣи ижъ пре(з) двѣры вшѣлѣ замкнѣныи хс
але чемоу пре(з) двѣры затвореныє и потаємно
преражаючи затвори albo замкнѣна до свѣихъ
внѣйти хотѣлѣ гъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 159 зв.);
ѣ мене в схова(н)ю были... тлѣмо(к) скѣраны(и)
велики(и) зашѣдрованы(и) замкнены(и) и саквы
великиє скѣраныє (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1,
5, 7); Заключенъ: Замкнѣнъ (1627 *ЛБ* 41); а
єслиса на ярмаркѣ бѣвити, з кѣждымъ на поткѣ-
ню жа(р)ты и забѣвѣ мѣти бѣдѣтъ, замкненыи
двѣри найдѣтъ, // ниhto имъ ихъ не ѡдѣмкнетъ
(Вільна, 1627 *Дух.б.* 137-138);

перен. (прихований, схований) закритий: и
вѣпилѣ єсмь вѣды чѣжѣи, и вѣсѣшилѣ єсмь сто-
пѣми нѣгъ моихъ вси вѣды замкнены чи не слѣ-
шалѣ єси што єсмь чинѣлѣ ѡ(т) почѣткѣ (серед.
XVII ст. *Хрон.* 346);

перен. (якого не можна зрозуміти, досягнути
відразу) глибинний, потаємний, прихований:
ѡ(т)цѣве... выкладають... придаючи, ижъ мѣс-
лю до Бга по(д)несѣнного а замкнѣнными смѣс-
лами Малжѣнковѣ поймѣватиса мають, бо не
смѣслы анѣ рѣдичи, анѣ доста(т)ки дѣбрѣю да-
ють жонѣ, але самъ Г(с)дѣ Бгъ, яко м(д)рець
надѣаетъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 929).

2. *Перен. (досягнутий, здійснений)* укладе-
ний: вѣ засѣданю первомъ видѣти дается, ижъ
на освѣдченѣ покою замкнутой едности церков-
ной Иоанъ папѣжъ... патріарсѣ прислалѣ роз-
маитіи коштовніи подарки (Київ, 1621 *Коп.Пал.*
748).

3. *У знач. ім.* В'язень: поставѣ мѣжевъ дов-
тѣпны(х) котѣрѣи(б) замкнѣнны(х) стерегли (се-
ред. XVII ст. *Хрон.* 167).

ЗАМКНЕНЬЄ *див.* ЗАМКНЕНЄ.

ЗАМКНУТИ, ЗАМКНУТІ, ЗАМЪКНУТЬ,
ЗАМЪКНУТИ, ЗАМЪКНУТИ *дієсл. док.*

1. (що) (зачинити на замок) замкнути: Ого-
родокъ замкнений а источникъ запечатанный
(поч. XVI ст. *Песн.п.* 53); я замкнѣвши сѣни и
избѣ, до самого дна спалѣ (Петрків, 1564 *AS* VI,
251); томужъ попови казавшы церковъ замкну-
ти, прочѣ одышолѣ (Вільна, 1599 *Ант.* 931);
cludo замкнѣтї (I пол. XVII ст. *Сем.* 51); и при-
ше(д)ши та(м), проси(л) ѡного моужа абы его
за(м)кноуль в ѡсѣбной халоупцѣ и двѣри ха-
лоупки за(м)кноувши, хлѣба и вѣды абы ємоу
давалѣ по ки(л)кѣ днѣхъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 84);
за(м)кни за собѣю двѣри свои (Київ, 1623 *Мог.*
Кн. 20); Соломей Волошинъ... нападши на тотъ
домъ протестантисѣ шляхецкий, который уже
яко подѣ час ночи замкнений зоставалѣ (Луцк,
1643 *КМПМ* II, 267); *Образно:* многы вѣдовицы
бѣли, мѣжи лю(д)ми иіілевыми, вѣ днѣи пр(о)р-
ка ильи кѣли бѣло за(м)кнено нѣо три лѣта и

м(с)ціи ше(ст) (XVI ст. *УЄ Літк.* 12); замкнути мову див. **МОВА**; замкнути уста див. **УСТА**; губу замкнути див. **ГУБА**¹; мовене замкнути див. **МОВЕНЄ**; речь замкнути див. **РЕЧЬ**;

(заткнути) закрити: Але якъ віннаа лоза квітнеть з' надво(р)а на роли, и чветъ вонность еи замкнёное в' начи(н)ю вино, исполь квітнеть и тое: Такъ роздмѣй, же и дѣшѣ грѣшныхъ оучастицами сѣть якѡгѡ добродѣйства з' ѡфѣрѣ без'крѡвнои и доброчинности котораа за нѣхъ бываѣтъ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 154);

перен. (зробити нечутливим, байдужим) замкнути: Бл(с)вені ѡчи которіе звѣрхны(м) речо(м) за(м)кнёны сѣ(т), а вндѣрны(м) пи(л)но са присмѣтрѣю(т) и ѡважаю(т) (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 31);

перен. (що) (не дати волі своїм бажанням) приборкати: ноги имаємо зам'кнути аби не были скѡри йти на пролітїе крѡви (поч. XVI ст. *УЄ* № 91, 46); до(т)кнѣна нше маємо зам'кнути ничимъ инѣши(м) є(д)но ты(м) аби са не дотыкало ты(х) рѣчій которіи бы тѣлоу наймилѣшии были... аби по вознесеніи єго сто(м) блоуды якїи або недовѣрѣства не были (поч. XVII ст. *УЄ* № 91, 46 зв.).

2. (кого) (залишити кого-, що-небудь у замкненому приміщенні) замкнути: Малжонок... приневолял єе, ажебы... то перед урядом... сознала, грозячи... с тым же кгермком своим на одном местцу замкнути а то приятелем єе и своим обявити (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/III, 47); панъ Вилгорский,... речи рухомые,... // ...въ коморе, зъ слугами небожчиковъскими зам'кнуввши, запечатавали (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 361-362); шестьдесятъ єпископовъ... въ темнїцахъ замкнѣвши, розмайте моуки задавали (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 51); того то Исака Долмацкого... поймали и там же в той церкви замкнули (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 312); Книг словенских великими склепами знайдешъ замкнѣныхъ, которых на свѣтъ не выпускают (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26); и зам'кнуоль себе и былъ та(м) оуставичне, посто(м)

и молитвами и слезами, дшѣ грѣхо(м) змѣзанѡю ѡмываючи (Острог, 1607 *Лѣк.* 84); Образно: на такомъ за(м)кѣ покѡа зам'кнути бы прагноу(л) сѣмнѣнне свое (Острог, 1598 *Отп. КО* 31);

(помістити кого-небудь в ізолюване, замкнене місце) ув'язнити: абѡвѣ(м) гды пришѡлѣ хс з' нѡа тѣды што переднѣ(и)ши(х) бѣсѡ(в) запѣрѣ в' прѡпасть... єдны(х) бѡвѣмъ // звѣзѣлѣ в те(м)ность за(м)кнѣлѣ а дрѣги(х) розказѣлѣ гонити (Вільна, 1596 *З. Каз.* 12-12 зв.); и пото(м) єго закла(л) іѡа(н) // и зам'кну(л) єго в' глоубинѣ морской (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 353-353 зв.); По изверженію дїавѡлы на трѡхъ мѣстехъ зѡстѣли; єдины вѣшѣше на воздоусѣ надъ водѣми дрѣги на земли: трѣтїи, в адѣской прѡпасти подъ землєю; зам'кнѣны яко лютѣйшии (Почаїв, 1618 *Зерц.* 7 зв.);

(про перебування плоду в утробі) розміститися: то(т) который в животѣ матки замкнѣны(и) ме(с)сїю вїди(т) в дрѣгы(м) ты(ж) животѣ замкнѣного, и єго поздоровлѣѣтъ, вѣншѣѣтъ ємоу (поч. XVII ст. *Проп. р.* 252 зв.);

(здобути певне місцезнаходження) розташуватися, вмотитися: в на(с) самы(х) є(ст) за(м)кнѣны(и) неприѣтель (серед. XVII ст. *Кас.* 76);

(у труні, могилі) закрити, похоронити: Ты ма зам'кнешъ свѡими чѣтырма дощкѣми, Который тепѣрь владнѣ многими краѣми (Київ, 1622 *Сак. В.* 42); всѣ то нѣѣ яснѡ вїдимѡ; на срѡ(д)ницехъ нашихъ; котори вчерѣ бесѣдовали з нами, а нѣнѣ юже ихъ нѣмашъ, в' темномъ грѡбѣ замкнѣны (Чернігів, 1646 *Перло* 126 зв.).

3. Виразити, висловити, передати суть: А якъ то рѣдитъ и длѣ чѡго што справдѣѣтъ, зам'кнѣлѣ то в недѡстїгнѣныхъ свои(х) сѣ(д)бахъ, которыхъ ткнутїса рѣзумы лю(д)скими такъ бѣ(з)печно, якъ соломѣ ѡгна (Острог, 1587 *См.Кл.* 12 зв.); Право о которѡ(мъ) са тѡтъ роздѣлѣ пишѣтъ, єсть двѡѡкое. одно непїсанѡе, которѡго звѣчаємъ зѡвѣмѡ. дрѣгѣе пїсанѡе, которѡе зѣсь нѣдѡе роздѣлитїса мѡже. бо єдно в(ъ) статѣтѣхъ и кон(ъ)стїтѣцїяхъ всѣмъ... зам'кнѣно єсть. дрѣгѣе в лїстѣхъ а в привїлеѣ(х) (Острог, 1598-

1599 *Апокр.* 20 зв.); Звітажила злѣсти и преврѣтности еретическѣи, гды прибрѣна бѣдѣчи в̄ сл̄нцѣ Б̄горазд̄мѣа, и в̄ корѣнѣ з̄ дванадесѣти звѣзд̄ оуплѣтен̄ю, тѣ ест̄ в̄ вѣрѣ дванадесѣтми артик̄лами спор̄ажен̄ю и зам̄кнѣн̄ю, Лѣноу (Київ, 1625 *МКСВ* 129); Же лѣни(в)ство осл̄пл̄аєт̄ м̄б̄сль, и до понат̄я цно(т) єи затм̄аєт̄. Тои хорѣбы всѣ зар̄ази и шкоды, котѣри з̄ неї похѣдѣт̄ о(д)ны(м) вѣршико(м) п̄ен̄кне за(м)кнѣл̄... прорѣк̄ двѣд̄ (серед. XVII ст. *Кас.* 134 зв.);

зробити висновок, підсумувати: а нам̄ се то годит̄ мовит̄ и так̄ зам̄кнут̄: иж̄ т̄є вси, котѣри єго хот̄ят̄ мет̄... с̄уть свѣт̄є (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 260).

4. Завершити, закінчити: нао(с)тато(к) абы(х) ты(м) за(м)кнѣл̄ о(д) которого(м) поча(л) (1582 *Кр. Стр.* 12 зв.); Наост̄аток̄ так̄им̄ визн̄ан̄єм̄ синод̄ замкноути м̄ѣли (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 46 зв.); А лвов̄скій и прем̄ыслскій сами будучи з̄ нами в̄ той же справѣ, и зам̄кн̄увши и поручивши нам̄ до отправова̄ня тоєї справ̄ы, и к воли воевод̄ы к̄євского запр̄ѣлися того всего (Львів, 1605-1606 *Перест.* 42); Сло̄ва Оӯчник̄ов̄е и самовид̄цы, о(т) котѣрых̄ вс̄ь свѣт̄ пойм̄ан̄ый єст̄, ѡныи... постанов̄или то, же бы в̄ стра̄шных̄ и ч̄истых̄ и живонѣсных̄ таєм̄ницах̄, о т̄ых̄, котѣрыи з̄ вѣрою д̄ен̄ь о̄ст̄ат̄н̄ий живот̄а замкнѣли (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 149); абы та̄а к̄н̄ига о по̄стах̄ и о воздер̄жан̄и та(к) за̄цного м̄джа над̄кою и вырѣко(м) за(м)кнѣна была (серед. XVII ст. *Кас.* 89).

5. (*звести докупи кілька подій*) підвести: И так̄ тѣе трѣйч̄аст̄ое з̄громаж̄ен̄є О(т)цов̄ь и їх̄ с̄ьбор̄ован̄є по(д) єдин̄ь Сино(д) зам̄кнено и полѣжено, и наз̄вано єго Пен̄ѣкти, то Єст̄ь Патош̄єст̄ый Синод̄ь (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 141); помен̄ен̄є уча(ст)ники Стари(х) Коп̄иєв̄ец̄ь ту ж̄ь, по(д) бок̄ь судов̄ь гранич̄ны(х), зам̄кн̄увли (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 236).

6. *Перен.* Урвати, відірвати, припинити щон̄ебуд̄ь: д̄ьявол̄... поро̄доу раиско̄ую адамо̄у замкноуль (1489 *Чет.* 255 зв.).

♦ згоду замкнути *див.* ЗГОДА; покой замкнути *див.* ПОКОЙ.

Див ще ЗАМЫКАТИ.

ЗАМКНУТИСЯ *див.* ЗАМКНУТИСЯ.

ЗАМКНУТИСЯ, ЗАМКНУТИСА, ЗАМКНУТИСЕ, ЗАМ̄КНУТИСЯ, ЗАМ̄КНУТИСА *дієсл. док. 1.* (*зачинитися де-небудь на замок*) замкнутися: он, обачивши мене возного, ...с того дому выскочил и у дворе у стайни замкнул̄ся (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/VI, 203); арендар̄ь..., до пивниці..., утек и замкнул̄ся от тебе (Луцьк, 1592 *ВИАС* I, 15); обачивши то заход̄ниці, а хот̄ач̄ь тѣ оутайти..., за(м)кнѣвшӣса на розм̄ов̄ѣ, та(м) же вд̄ѣшлӣ патрӣарха до см̄єрти (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 51 зв.); єсли хо̄цемо и(ж)бы єсмо одр̄ж̄жали(с) оу па(н)ств̄ѣ своєм̄ замкн̄ѣмос̄а гораз̄(д)ѣ, заво̄лоч̄ѣмо ланцоухами ворота и дроӯкы жел̄ѣ(з)-ными позакла(д)уймо и клина̄м̄ и(х) позаб̄ваимо (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 50); цар̄ь Шуйскій бол̄єй табором̄ не стал̄ь, замкн̄увшӣсе з̄ людом̄ до столици (поч. XVII ст. *КЛ* 80); потом̄ь, к̄гды сам̄ь уступил̄ з̄ двора, и замкнул̄ся в̄ь ыз̄бе,... з̄ь руч̄ниц̄ь до него стреляли (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 222); А гды прӣшла Пр̄еч(с)та̄а Д̄ва М̄ти Г̄д̄на; в̄ дом̄ѣ свѣй, и там̄ зам̄кнѣвшӣса о̄плаков̄ала сырѣт̄сво̄ своє. Им̄ѣла тогд̄а д̄ш̄д̄ свою СТ̄ѣю; ро(з)д̄в̄єн̄ною м̄б̄сл̄ю: єдина ча(ст) оу гр̄об̄ѣ с̄ь Т̄ѣлом̄ Г̄ним̄ь: а др̄ѣга̄а з̄ д̄ѣш̄єю Г̄н̄єю (Чернігів, 1646 *Перло* 96 зв.); *Образно:* т̄ылко поч̄аток̄ь покажи справ̄ѣ, и дв̄єрӣ як̄им̄ись са был̄ь на̄в̄ѣки зам̄кноӯл̄ ѡтвори (Острог, 1607 *Лѣк.* 35).

2. (*з'єднатися кінцями; закритися*) зімкнутися: оуп̄алӣ воды и замкнѣлӣса ж̄ер̄єла̄ про̄пастӣ и хл̄абы̄ н̄б̄(с)ныӣ и загамов̄алӣса дождӣ з̄ н̄ба̄ (серед. XVII ст. *Хрон.* 15 зв.).

3. (*досягтися, здійснитися*) укластися: о том̄ь к̄гды та̄а єдност̄ь дасть па(н) б̄г̄ь̄ стат̄єчн̄є са замкн̄є(т), хо̄цемо и о̄б̄єцо̄уємо на с̄єйм̄ѣ с̄ па̄ны̄ радамӣ нашимӣ и(з) станы̄ р̄ечӣ посполитой̄ до того̄ належ̄ачимӣ трактовати (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 37); Бо и на собор̄е в̄лорент̄ейском̄ь

замкнулося то въ листе едности (Вільна, 1599 *Ант.* 697); межи всходнею и заходною церквію покой зуполный былъ стануль и досконалаа едность была ся замкнула (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 748).

4. (дійти до кінця) закінчитися: може са тог-да южъ першаа часть того роздѣлу так замкнути (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 147 зв.);

(дійти до певної межі) закінчитися, завершитися: сторона // заходна почнѣтса ѡ(т) мѡра великоѡ, ѡ тѣм же са конце(м) замкнѣтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 149 зв.-150); ѡ(т)тѡбла вѣмѣроны бѣдѣ(т) граніцы протѣвъ всхѡдней сторо-нѣ... а наостѣтокъ мѡрем солѡнымъ са замкнѣтъ (Там же, 150).

5. Сховатися: часѣ одного в' сѣдѣ, гдѣ са мѣтъ мѣла сѣсѣнна затайлисе и коли дѣвкамъ ѡдити и замкнѣтиса казѣла, они се вѣрвали и намовѣли ѣи мѡвечи (серед. XVII ст. *Хрон.* 369).

ЗАМКНУТИСА див. **ЗАМКНУТИСЯ**.

ЗАМКНУТІ див. **ЗАМКНУТИ**.

ЗАМКОВЪ див. **ЗАМКОВЫЙ**.

ЗАМКОВЫЙ, ЗАМЪКОВЫЙ, ЗАМКОВЪ

прикм. 1. (який стосується замку або належить йому) замковий: ѡни спусти(в)ши маю(т) его пове(р)нути на за(м)ковѡю потребу (Краків, 1527 *ЛНМ* 2743); островъ замковый,... зъ росказанья господарского имъ есмо на церковь святого Николы дали и записали (Київ, 1534 *АЮЗР* I, 84); все бѣдованье то замково днижоно (1552 *ОЧерк.З.* 4); тые жидове... и въ работахъ замковыхъ,... и тежъ въ даванью подводъ... посполу зъ мѣщаны Луцкими тягнутъ (Вільна, 1556 *РЕА* II, 54); возны(и) енера(л)... позо(в) ...ѣ ворота за(м)ковыѣ того места дво(т)кну(л) (Вінниця, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 50); а гды торба посрод рынку упала; слуга замковый... торбу взял (Львів, 1605-1606 *Перест.* 36); фѣндѡю... // так же ставъ прозываемый Стѣпный... нижей ...млына замкового (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-1, 66); Положилемъ Позовъ зе(м)ски(и)... в' мае(т)ности его в месте сосницы въ ворота

замъковыѣ во(т)кнѣлъ: и воро(т)номѣ замъковомѣ ѡповедилъ (Чернігів, 1641 *ЛНБ* 5, III 4063, 117); замъковое поданѣ див. **ПОДАНЕ**; книги замковыѣ див. **КНИГА**; мыто замковое див. **МЫТО**; подаванье замковое див. **ПОДАВАНЬЕ**; присудъ замковый див. **ПРИСУДЪ**; урядъ замковый див. **УРЯДЪ**; юрисдиция замковая див. **ЮРИСДИКЦИЯ**.

2. У знач. ім. Замковий, -ого. Вл. н.: Данило замъковы(и) (1649 *РЗВ* 198 зв.).

ЗАМКЪНУТЬ див. **ЗАМКНУТИ**.

ЗАМЛѢТИ дієсл. док. Замлѣти, зомлѣти: то оузрѣвши прѣч(с)таа, пѣла є(ст) и замлѣла (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 10).

ЗАМНОЖЕНЕ с. (зростання, збільшення) помноження: если хто не зачнѣтъ войны з' грѣхѡмъ, злѣгка в'нѣтръ крѣючиса злѡсть вѣлившиса з' замножѣна збѣтнего, заводитъ чѣлка до полнѣна явныхъ грѣхѡвъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 160).

ЗАМОВА ж. Змова: та(к) іоуда изъ жида тортоуючи а замѡвоу чѣначи оу срѣдоу. ѡбнѡчова(л)са съ нѣми (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 5).

ЗАМОВКА ж. Вимовка, відмога, відмова: Извѣтъ: Причѣина, замѡвка // любѡ правдѣваа, любѡ неправдѣваа вѣмовка, вѣдѣтъ, ѡказѣа, тѣбѣсть, прѣстѣпъ, погѡда кѣ якѡвой рѣчи (1627 *ЛБ* 45-46); Приѡбраженѣ: Замѡвка, пѡкрывка, кшѣѣлтъ (Там же, 165).

ЗАМОВЛЕНЪ дієприкм. (попередньо визначений) домовлений: тотъ ставъ ѡтъ полѣтора года панъ та(р)новъски(и) заставилъ кѣ велико(и) шкоде имениа кнѣгнѣ ильиноѣ чѣ(р)неховскомѣ якожъ тотъ ставъ ѣже ѣ пана та(р)новского замовленъ за две тисечи и за двестѣ золотыхъ (1546 *ОГ* 85).

ЗАМОВЛАТИ дієсл. недок. (промовляти магѣчні слова, вислови, які чинять вплив на ко-го-, що-небудь) замовляти: Ѡбавѣю: Замовлѣю, поваблѣю, заклинѣю чѣрами (1627 *ЛБ* 147).

ЗАМОВЧАТИ, ЗАМОВЪЧАТИ дієсл. док. (обминутѣ мовчанкою) замѡвчати: И еслиже ми

што на то отказовати всхочешъ, смотрижъ, абысь и того не замовъчалъ (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1085); Бо гдебы то правда была, певне бы геретикове того не замовчали, которые ради бы и съ пекла на папежа, чымъ бы его людямъ огидити, (потвары) выдрали! (Вільна, 1599 *Ант.* 913); Не ѡ(д)ну дивность земъскую, але и ко(л)ко(с) давносте(и) земъскихъ замовчали (Київщина, 1600 *ККПС* 151); А што есть правдѣ противного, того ми ся замовчати не годило (Вільна, 1608 *Гарм.* 172).

Див. ще ЗАМОЛКНУТИ, ЗАМОЛЧАТИ, ЗАМОЛЧОВАТИ.

ЗАМОВЧАТИСЯ *дієсл. док. (не висловлюватися)* змовчати, промовчати: Бы тьи слова ѡт самого дѣеписа до насъ были мовлени, выборне на нихъ замовчати бы сѧ могло (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 204 зв.).

ЗАМОВЪКНУТИ *дієсл. док. (перестати говорити, втрачати мову)* замовкнути: Левкови... ранѣ две... задали... который южъ и мову стратилъ и одѣ окрутъного збитя замовъкнулъ (Луцьк, 1635 *АрхЮЗР* 1/VI, 702).

Див. ще ЗАМОЛКНУТИ.

ЗАМОВАНЬЕ *с.* Суперечка, сварка: Прирѣкаемо те(ж) и постановляемо собѣ покой і мл(с)тъ брате(р)скѣю абы всѣ васни замованья ѡ(т)повѣди бѣны мѣсца не мѣли, а всѣ в' покою пана бѣ хвалили (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 25 зв.).

ЗАМОЖИСТЫЙ *прикм.* Заможний: Которые теж подданные волоки держат, а волов, а овец и коней не мают, тогда таких з волоки зганати и ѡсажовати, зас тые волоки людми заможистыми, которыебы панщизнѣ робили, а тымъ ѡбогимъ замѣрити село ѡ нового ставѣ (1567 *AS* VII, 120).

ЗАМОЖНОСТЬ *ж.* Достаток: братью чернцовъ водлугъ заможности доходовъ того манастиря тамъ ховати и опатровати, такъ много, иле бы здостатичити могли пожитки того манастиря на выхованье браты (Краків, 1605 *АЗР* IV, 253).

ЗАМОЖЪ *див. ЗАМУЖЪ.*

ЗАМОКЛЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. (мокрый, вогкий)* замоклий: Которые по(с)ла(н)цы мое не (з)нашли фалбы в ты(х) леса(х) болше(и) ве(д)лѣ(г) ѡ(з)на(н)я люде(и) добры(х) также и бѣ(д)никовъ которые на то(м) се знаю(т) лашто(в) пе(т)на(д)цать и то старая фальба и замоклая которая по половицы и(з) землю змишаная (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 38).

ЗАМОКЪ¹ *ч. (укріплене житло феодала або укріплена частина середньовічного міста)* замок: панъ левко боговитинови(ч)... проси(л) насъ абыхмо емѣ позволили въ его имѣньи оу во(р)тели замо(к) бѣдовати на старѡ(м) городиши на ѡстровѣ (Межиріччя, 1503 *Арх.Р.* фоток. 50); а с тоѣ пѣсто(в)щины хоживало к за(м)кѣ дани две(и) ка(ди) мѣдѣ пре(с)но(г) (Київ, 1540 *ЦНБ ДА/П-216* № 37); колодеза в замѣкѣ нѣтъ (1552 *О Овр.* 3. 100); выпи(с) с кни(г)... созна(н)я шляхе(т)ного: Ивана Анѣтоновича боя(р)ского... которы(и)... со(з)на(л): и(ж) два по(з)вы: в жалобе пана по(д)коморого: ...ѡ ворота за(м)ку... вотѣкну(л) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 26); ѡ(т) квѣтѣ в за(м)кѣ далѣ(м) гро(ш) деса(т) (Львів, 1615 *ЛСБ* 1047, 4 зв.); Писанъ въ замку Черниговскомъ (Чернігів, 1648 *АЮЗР* III, 157); На вряде Кгро(д)ско(м) в за(м)кѣ Его м(л) житомѣ(р)ско(м)... па(н) петръ Сѣлими(р)ски(и)... для вписаня до кни(г) кгро(д)скихъ... подалъ... ли(ст) доброво(л)ны(и) запи(с) сво(и) заста(в)ны(и) (Житомир, 1650 *ПИ* 43); *У порівн.:* А створивши Г(с)дѣ бѣгъ члѣвка насадилъ Рѣй на востѣцѣ во Едѣмѣ, якѡ замокъ над' мѣстомъ и палацѣ ѡсобныхъ а покѣи роскошныи, где все што колѣе сотворилъ нароскошнѣйшого и налѣпшого зобрѣлъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 5).

ЗАМОКЪ² *ч. (пристрій для замикаання дверей)* замок: в клети замки поѡдбиали и не мало рѣчей побрали (1541 *AS* IV, 277); ѡ фо(р)тки кѣ местѣ двери на завесохъ замокъ ѡденъ (1552 *ОКр.З.* 149 зв.); Гво(з)дѣ латного по(л)фаски... фа(р)бы замѣковъ... за ко(п) и (Берестя,

1583 *Мит.кн.* 17 зв.); пограбили //...замокъ ѿ(т) коморы (Луцк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 89-89 зв.); Ѡ(т) бра(т)ское скри(н)ки еденъ клю(ч) ѿ(т) замкѣ 8 Миколая Лѣкашевича (Львѣв, 1604 *ЛСБ* 1043, 7); Развѣра: Завѣра, албо запѣра, рѣгѣль, рѣтазь. ланцѣхи ѿдвѣрныи, замки, завѣсы, и кла(м)ка (1627 *ЛБ* 105); Панъ рыкальски(и) и Па(н) милко(въ)ски(и)... // ...маетьно(ст) его рѣхомѣю... Колодьки, замѣки, Прибоє, ланцѣхи, до розны(х) двере(и) пограбили (Киѣв, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 103-103 зв.); неха(и) бѣде мѣсто я(к) на(и)вы(ш)шими мѣрами ѿбвѣдено... замѣками за(м)кнѣно (серед. XVII ст. *Кас.* 68 зв.); тые менованые подданыє..., замѣки внутрѣныє и завесы одѣ коморѣ и одѣ избѣ поодѣбиявѣши,... вси спряты // домовые... позабиравѣши,... до Горошковѣ... отвезти... розказали (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 6/1, 565-566).

ЗАМОЛКНУТИ, ЗАМОЛЬКНУТИ *дієсл. док. 1.* (*перестати говорити; втратити мову*) замолкнути: а к(д)ыжъ ѿ(н) по(з)на(л) же в то(м) словѣ согрѣши(л). тѣды замолькнуувѣши и пошо(л) пре(ч) (к. XVI ст. *УС* №31, 134 зв.); ѿнѣ порозѣмѣвши,... же вѣ пре(д)савѣзѣтѣо своѣмѣ ѿмылѣлѣса, замѣлкнѣлѣ (Киѣв, 1637 *УС* *Кал.* 415); Лечѣ и тѣтъ снатъ не замѣлкнѣтъ ѣдѣ пекѣльного наполнѣный язы(к) (Львѣв, 1645 *Жел. Тр.* 3 зв.).

2. (чого) (*обминутѣ мовчанкою*) замолчати: Прѣтожѣ смѣле Пр(о)рѣкѣ мѣвилѣ: Слѣзѣ моѣхѣ не замо(л)кни (Вѣльна, 1627 *Дух.б.* 227).

Див. ще ЗАМОВЧАТИ, ЗАМОВЪКНУТИ, ЗАМОЛЧАТИ, ЗАМОЛЧОВАТИ.

ЗАМОЛОДУ *присл.* Замолоду: гдѣса замолодѣ на бо(л)шѣю сѣмѣ не здобѣде, в старости знести и вѣтерпѣти трѣдно (серед. XVII ст. *Кас.* 108).

ЗАМОЛЧАНЬЄ *с.* (*приховування яких-небудь відомостей з певною метою*) замолчування: короткими словы потомнымѣ вѣкомѣ подати – што за причина отступства ихѣ и што за поступокѣ, абы пожитечная о томѣ вѣдомость, порохомѣ замолчанья засипана бывши, в запа-

мятане коли не пришла (Киѣв, 1621 *Коп. Пал.* 1054).

Пор. ЗАМОЛЧАТИ.

ЗАМОЛЧАТИ, ЗАМОЛЪЧАТИ *дієсл. док.* (кого, що, чого, о чѣм) (*обминутѣ мовчанкою*) замолчати: вѣдѣже не хотѣчы тоѣ дотѣкливости доброе славы и почтливости своеѣ замолчати, але берѣчися напротивкѣ тых слов ѿтмовѣ слѣшнѣю дѣчинити, просил нас господара ѿ дѣзичене емѣ на то часѣ для порады з прыѣтелми его (Вѣльна, 1535 *AS* VI, 277); А кѣды бы которы(и) доро(с)лы(и) бы(л) на слѣ(ж)бѣ // 8 чужихѣ краинахѣ ...тому да(в)но(ст) не шоди(т) если єѣ ѿ(т) приѣха(н)я своего не замо(л)чить (1566 *ВЛС* 69 зв.); малжонка пана Петрова,... подданным своим дорогиницкимѣ новину на дворе его на одном кгрунте выкопѣтѣ казала, чого дѣй єсми не замолчал (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/VI, 258); Бо гдѣбы то правда была, певне бы геретикове того не замолчали (Вѣльна, 1599 *Ант.* 913); Богѣ... што намѣ годно розумѣти – то открьлѣ єсть, а чого знести и спростати не можемо – замолчалѣ (1603 *Пит.* 20); А што єсть правдѣ противного, того ми ся замолчати не годило (Вѣльна, 1608 *Гарм.* 172); Ижѣ тѣды вѣдѣлѣ, повѣдилѣ, а якѣмѣ спѣсобомѣ, замолчалѣ. Прѣймѣю и держѣ што рѣчено, а не бѣдаюса ѿ томѣ што замолчано (Киѣв, 1619 *Гр.Сл.* 203); еслѣбы якѣй грѣхѣ смертѣльный оумѣслне на ѣсповѣди замолчалѣ для встѣдѣ,... тог(д)ы мѣетѣса знѣвѣ исповѣдати (Львѣв, 1645 *О тайн.* 75); Не замо(л)чѣ брѣта которого дѣбре знѣлѣ (серед. XVII ст. *Кас.* 51).

Див. ще ЗАМОВЧАТИ, ЗАМОВЪКНУТИ, ЗАМОЛКНУТИ, ЗАМОЛЧОВАТИ.

ЗАМОЛЧОВАТИ *дієсл. недок.* (*обминати мовчанкою що-небудь; затаювати*) замолчувати: не безѣ причины отступниковоє власныхѣ того собору словѣ не выражаютѣ, але... зѣ умыслу его замолчуютѣ (Киѣв, 1621 *Коп.Пал.* 566).

Див. ще ЗАМОЛКНУТИ, ЗАМОЛЧАТИ.

ЗАМОРДОВАНЄ, ЗАМОРДОВАНЬЄ, ЗАМОРДОВАНЬЄ *с.* (*сгн. zamordowanie*) убив-

ство: И на онже дей час при томъ замордовани княза Дмитра..., всѣ скарбы,... побрали (Вильна, 1558 *AS VI*, 213); тогда во(д)ле ѡказа(н)я явно(г) тоѣ sprawy которую па(н) по(д)ка(н)цлери(и) в бере(ст)ю будучи всакую пи(л)ность вчини(в)ши и сведе(ц)тва чи(м) вра(д)ни(к) и по(д)данные пана тивуна виле(н)ско(г) росо(ш)ские то(г) замо(р)дова(н)я дитати // доходили преслухова(л) доводы (Володимир, 1567 *ЦДИАК* 28, 1, 2, 60-61); Великое чти и памѣти го(д)наа онаа... жона мати... ѡтроко(в)... кѣды по замор'дованю шѣсти сновъ еѣ ѡ(т) безбо(ж)ного тирана... до ѡстатнего сѣна... напминанїе и наоуку ѡ(т)ческою чинїла (1598 *Розм. пан.* 5); ѡ которое то заби(т)ѣ и замо(р)дованье брата... па(н) янѣ хлебовъски(и) хотечи пра(в)не чинити проси(л) абы тая протѣ(с)тация е(г) до Кни(г) Кгро(д)скихъ Кие(в)скихъ была принята и записана (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 3 зв.); отцовѣ капитулярес печарьские,... Павла Вересчаку,... на окружное замордоване... за монастыр выпѣхнули были (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 406).

Пор. ЗАМОРДОВАТИ.

ЗАМОРДОВАНЬЕ *див. ЗАМОРДОВАНЕ.*

ЗАМОРДОВАНЫЙ *дієприкм. у знач. ім.* Замордований, -ого, закатований, -ого: Те(ж) кгда бы з ненави(с)ти... та(к) му(ж) яко и жона,... ѡде(н) другого приправи(л) ѡ го(р)ло и замо(р)довалъ або стру(л) таковое... замо(р)дова(н)ѣ сынове то(г) замо(р)дованого маю(т) до вряду ѡповедати (1566 *ВЛС* 90); вря(д) на(ш)... маѣ(т) того ѡсо(б)ливе перестерегати, и с пи(л)ностью ѡколо того са выведовати... ѡ того замо(р)дованого (Там же).

ЗАМОРДОВАТИ, ЗАМОРДОВАТЬ *дієсл. док. (стп. zamordować) (кого) (мордуванням, тортурами довести до загибелі, смерті; заму-чити на смерть)* замордувати, закатувати: замордоую(т) з вась нѣкоторы(х) (1556-1561 *ПС* 314 зв.); слѣдги, або приатели еѣ,... // ...приехавши на господѣ княза Дмитровѣ, непристойне и неѡдповедне, брони емѣ в рѣках своих немаю-

чомѣ, до смерти забили и ѡкрѣтне замордовали (Вильна, 1558 *AS VI*, 213); я питаль хто бы брата его забилъ и та(к) ѡкру(т)ною сме(р)тью замо(р)довалъ (Кременець, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 8); послане(ц) врадовы(и) пыта(л)... хто тоѣ дѣта замо(р)дова(л) (Володимир, 1567 *ЦДИАК* 28, 1, 2, 51); романа гришѣковича ѡкрѣтне ваша мл(с)ть са(м) на смерть забилъ и замордова(л) (Київ, 1591 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 80); А ѡ(т)ца никіфора пре(з) прїчинѣ вшѣ замо(р)довано (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 46 зв.); И дѣтокъ своихъ наймилшы(х), замордують (Львів, 1630 *Траг.п.* 167); а ктѣ бы спротивилъса емѣ и не давъ поклѣнѣ, таковогѣ роскаже замордовати (Чернігів, 1646 *Перло* 138 зв.); ѡно(г)[о] по[и]ма(в)ши ...росказа(л) зби(т) и замо(р)дова(т) такъ далѣце, же та(м) же заразо(м) ѡ(д) такового ѡкрѣ(т)ного зби(т)я з ты(м) ся свято(м) пожекгна(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 111).

ЗАМОРЕНЕ *с.* Виснаження: зъ замореня тѣла вшелякіе сегосвѣтныя роскоши уступаютъ, и з сегосвѣтными роскошами прочъ отъ насъ идуть и вшелякіе душевныя заразы и розслабы, а наступуютъ цноты и богомыслность (бл. 1626 *Кир. Н.* 24); Тѣ теды єсть, Братїе, Праздникъ сегѡднешнѣ Новѣ Недѣлѣ, зъ которы(м) поспѣлѣ и цѣлогѣ рѣкѣ часъ // пре(з) весѣнный сей встѣпъ ѡ(т)новлѣт'са: и все створе(н)ѣ, зѣмное оува(д)не(н)ѣ якѡбы заморе(н)ѣ нѣакоѣ ѡ(т)ложивши, зъ Воскресѣнїа Хѣва радѣющеєса и веселѣюще быти видѣт'са (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 222).

ЗАМОРЕ *с. (заморська країна, край за морем)* замор'я: ѡ(т)куль идешъ изали зъ заморане: идѣ з Франції (к. XVI ст. *Розм.* 43 зв.).

ЗАМОРИТИ, ЗАМАРИТИ *дієсл. док. 1. (кого чим)* Заморити: Гладом замарите бѣсы (1489 *Чет.* 309 зв.).

2. Перен. (про судову справу) припинити, закрити: мы то все на сторонѣ ѡтложили, яко сказаныи рѣчи, так и не сказаныи и то межи ними на ѡбе сторонѣ заморили (Краків, 1538 *AS IV*, 149).

ЗАМОРИТИСА *дієсл. док.* Заморитися; ви-
снажитися: Абы образъ Бжїй створеный былъ
ѡ(т)нѡвлонъ, И тымъ барзѣй несмртелностю
приоздоблю(н). И впрѡдъ Смѣрти слоушнєса
намъ тоу заморити, И оумртвѣнамъ тѣла доу-
ши оживити (Львїв, 1615 *Лям. Жел.* 15 зв.).

ЗАМОРОЗЫ *мн.* Заморозки: с заморозъ сто-
полкъ стоялъ межи двѣма ѡзерома. (1489 *Чет.*
247 зв.); Олексѣй..., позвалъ мя передъ вашу
милость позвы... на Филиповы запусты... въ
Новѣгородку становитися, которыи были часы
потому приходили заморозы, рыбѣ добывати и
озера поволочити на все лѣто (Київ, 1556-1568
АЮЗР I, 360).

ЗАМОРСКИЙ *прикм.* Заморський: цѣтварь
...расте(т) по заморски(м) странамъ (XVI ст.
Травн. 426); чи могѣтъ посполъ стати тьи двѣ
речи волнѡсть ѡ(т)зыванъа са на соулъ до римѣ,
а гдѣ инде опрѡчъ, африканскихъ синодо(в): а
звлаща до сторѡнъ заморскихъ (въ яковыхъ и
римъ былъ) апелациі всакой заборонѣнъе (Ост-
рог, 1598-1599 *Апокр.* 137); заморская цибуля
див. ЦИБУЛЯ.

ЗАМОРЯТИ *дієсл. недок., перен.* (кого)
Скоряти, долати, переборювати: з вѣри пожит-
ток маемо, иж в собѣ старого Адама заморяемо,
и чистое и смѣлое сердце мѣваемо, на великие
ся речи важачис в потребе слушной (Вільна,
1600 *Катех.* 80).

ЗАМОТАНЄ *с.* Збурення, колотіння, пере-
мішування: Лѣна бовѣмъ ѡлбѡ мѣсацъ, гдѣса
ясностю выполнѣеть, прѡменѣ своѣ з' себе вы-
пѣскаѣтъ, котѡрыѣ... в' тѣлѣ замотывають и
мѣшають: за котѡры(м) всѣхъ вѣлгѡтнѡстїй
замота(н)ѣмъ, и бѡныѣ загнїлыѣ Гдѣмѡры мѣша-
ю(т)са (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 144).

ЗАМОТАТИСЯ *дієсл. док., перен.* (заплу-
татися) замотатися: Егда же уже в лож и пре-
лєст, папо римский, уплутался еси, увязл и за-
мотал, признаваем ти, о них же похвалился еси,
...и законы духа святаго на свою волю претво-
рил еси (1588-1596 *Виш.Кн.* 140).

ЗАМОТЫВАТИ *дієсл. недок.* (що) Збурюва-
ти, сколочувати, перемішувати: Лѣна бовѣмъ

ѡлбѡ мѣсацъ, гдѣса ясностю выполнѣеть, прѡ-
менѣ своѣ з' себе выпѣскаѣтъ, котѡрыѣ... в' тѣлѣ
замотывають и мѣшають: за котѡры(м) всѣхъ
вѣлгѡтнѡстїй замота(н)ѣмъ, и бѡныѣ загнїлыѣ
Гдѣмѡры мѣшаю(т)са (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 144).

ЗАМОЧИСЕ *дієсл. док.* Запанувати, наста-
ти: за(м)кнено єсть мѣсто и ѡбляжено єсть
мѣсто ажъ до ѡдина(д)цатого року царя седе-
кия, и замѡглъ сѣ гѡлодъ в' мѣсте, и не было
хлѣба лѣдови земли (серед. XVII ст. *Хрон.*
351).

ЗАМОЧИТИ *дієсл. док.* (що) (зробити мок-
рим) замочити: Та(м) же са, де(и), в неѣ в то(т)
ча(с) вода налила и ча(ст) жита замочила (Во-
лодимир, 1566 *ТУ* 116).

ЗАМОЧОКЪ¹ *ч.* (невелике укрѣплене житло
феодала) замѡчок: дозволили Ємѣ то(т) замо-
чо(к) збѣдовати в ымѣнни єго оу во(р)тели (Ме-
жиріччя, 1503 *Арх. Р.* фотокоп. 50); замо(чо)къ
хабѣное само поветѣ Киевський(и) але прибежи-
ще ко врѣчомѣ маєтъ бо што врѣчого ѡ(д)но ѣ
ѡсми мила(х) (1552 *О Овр. З.* 109 зв.); по(з)во-
ляю..., и(ж)бы сынове єго м(л)... замѡчокъ и
ме(с)те(ч)ко... и село старѡе бѡре(м)лѣ... до мо-
цы своє(и) взяли (Пашева, 1592 *ЛНБ* 5, II 4047,
86 зв.); на вѣлѣт жалѣю(т) ѡ то и(ж) што по
смѣ(р)ти... князя, а(н)дрєя а(н)дрєевича бо-
ре(м)ского... має(т)ности небо(ж)чико(в)ские,
то є(ст) в лу(ц)ко(м) поветѣ замѡчо(к), местечъ-
ко, и старѡе село боре(м)лѣ... де(р)житѣ и ѣжи-
ваєте (Кременецъ, 1611 *ЛНБ* 5, III 4053, 25 зв.);
во(з)ны(и) єнера(л)... позо(в)... в ворота замѡч-
ку тамошнего дво(т)кну(л) (Вінниця, 1620 *ЛНБ*
5, III 4056, 146); Панъ Макаровичъ // ѡ(д)ѣхалъ
былъ до фо(л)варьку своєго... зоставивъши ма-
єтьность свою рѣхомѣю... в замѡчкѣ мака-
ровьскомъ (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 23 зв.-24);
приехавъши до замѡ(ч)ку тамошнего... пана
Яна Бєлє(ц)кого, слугу и намѣ(с)ника єго м(л).
ви(л)ского пере(д) ни(м) стоячого заста(в)ши,
во сту тысячахъ копѣ гроше(и) лито(в)ски(х)
арештьтова(л) (Житомир, 1650 *ДНВМ* 195).

ЗАМОЧОКЪ² *ч.* (невеликий замѡк) замѡчок:
двери простые, засчєпочка желєзная с прибо-

емъ и замочок (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 351); юда шилимовичъ... мѣлъ... рѣкави(ц) замо(ч)-ко(в) гапликовъ стуговъ звонковъ... за ко(п) і (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 62 зв.); за два замо(ч)ки и дво(и) завѣсы fr. 8 (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 10); за замочо(к) до га(н)кѣ fr. 1:25 (Львів, 1636 *ЛСБ* 1054, 18).

ЗАМРУЖАТИ дієсл. недок. (що) Заплющувати, зажмурювати, діал. замружати: не замрѣжайте ж бчій свѣи(х) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 226).

Див. ще **ЗАМРУЖИТИ, ЗАМРУЖОВАТИ.**

ЗАМРУЖИТИ дієсл. док. (що) Заплющити, зажмурити, діал. замружити. Образно: а то еще горше, же некрепкіє ѿ вѣре... безъ всакоє осторожности даются зводити, за которыми южъ и старіє к воли свѣтѣ и тѣлѣ, замрѣживши око дѣховное за телесны(м) починають блѣди(т) (Острог, 1587 *См. Кл.* 17).

Див. ще **ЗАМРУЖАТИ.**

ЗАМРУЖОВАТИ дієсл. недок. Замружувати: Смѣжаю: Зажмѣраю, замрѣждю, мрѣждѣю бко (1627 *ЛБ* 118).

Див. ще **ЗАМРУЖИТИ.**

ЗАМРѢКНУТИ див. **ЗАМЕРКНУТИ.**

ЗАМСОВАНІЙ прикм. Необроблений, нешліфований (?): Мы ты(ж) бра(т)ство... маємо платити пну павлови муларєви за ка(ж)ди(и) локо(т) каменя выробленого такъ гла(д)кого яко и замсованого по грше(и) по(л)ски(х) девяти (Львів, 1591 *ЛСБ* 159).

ЗАМТУЗЪ, ЗАНТУЗЪ ч. (стп. zamtuz) 1. Дім розпусти: А штожъ пакъ малженства, или чистоты плебанское дотычетъ, церковъ... нарадили замтузомъ, ижъ межи ихъ духовенства не знати, кое чий отецъ, кое чий сынъ? (1582 *Посл. до лат.* 1137); мнимає(ш) и(ж) са ты чого пожито(ч)ного в за(м)тоузѣ наоучи(л)? (п. 1596 *Виш.Кн.* 246); О, замтузе вшетечный! (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 177); Ienocinium, замтуз (I пол. XVII ст. *Своб.* 26).

2. *Перен.* Притулок безбожництва, гріха: Ви(ди)те ли яко сами, ѿ(т) которы(х) быса ѿбра(з)

ч(с)тоты, панє(н)ства, неви(н)ности, ч(с)тоє вѣри и добро(г) сѣмне(н)а въ ѿблюбєниці цє(р)кви х(с)а ба показати мѣлъ: прєлюбодѣйница(ми), вшєтє(ч)ника(ми) и кѣрєвника(ми) стали єстєса, и ѿ(т) жонѣ зако(н)ное вє(н)чалное вѣры восто(ч)ное ѿкра(д)шиса, до за(н)тѣза вшєтєчє(н)ства ри(м)ского ѿ(т)бѣгли єстє (1598 *Виш. Кн.* 285 зв.); Албо якъ невѣста в' блаватѣ и пє(р)ла оубраана на вшєтєченство готѣва: такъ ср(д)цє людєй таковѣхъ, замтѣзомъ нѣаки(м)сѣ самѣхъ нечѣстныхъ духовъ єстѣ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 183).

ЗАМУЖЕМЪ, ЗАМУЖОМЪ присл. (*про жінку*) (*у шлюбі*) замужем. ◊ **быти замужемъ** – бути замужем: Те(ж) кгда бы котораа жона будѣчи замѣже(м) бє(з)плодне дмє(р)ла маючи пє(в)ное внесє(н)є за выправою ѿ(т) родичо(в) своихъ... таковое внесє(н)є... вє(р)нутиса має(т) родичо(м) єє которые єє заму(ж) выправи(ли) (1566 *ВЛС* 65 зв.); направилъ на то подданую свою, котораа єсть давно замужомъ (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 418).

ЗАМУЖНИЙ прикм. Замужній, заміжній: панъ єй выхованъа и шаты замѣжне заборбнитъ, єсли трѣхъ тѣхъ рѣчи не оучинитъ, вѣде дармо бє(з) пѣназей (серед. XVII ст. *Хрон.* 98 зв.).

ЗАМУЖОМЪ див. **ЗАМУЖЕМЪ.**

ЗАМУЖЪ, ЗАМУЖЬ, ЗАМОЖЪ присл. (*цсл.* за моужь) заміж, діал. замуж: Ачъ ти мнѣго бѣлы(х) голѣвъ было, котѣри моужа не оузнали, але єдна(к) жа(д)нои слáвы не ѿ(т)-несли ѿ(т) двѣства, и(ж) всѣ замоу(ж) хотѣли, скѣро бы и(м) лѣта, алѣбо // за(н) алѣбо рѣдичи ихъ допоустѣли (1645 *УС* № 32, 309 зв.-310); ◊ **замужъ выправити, выправити замужъ** – дати виправу, посаг: Те(ж) кгда бы котораа жона будѣчи замѣже(м) бє(з)плодне дмє(р)ла маючи пє(в)ное внесє(н)є за выправою ѿ(т) родичо(в) своихъ... таковое внесє(н)є... вє(р)нутиса має(т) родичо(м) єє которые єє заму(ж) выправи(ли) (1566 *ВЛС* 65 зв.); Маєт он... тоє имене наше Марковичи держати и вживати на

// себе дотол часу, докол тот наклад свой, што на дочки наши, выправуючи их заму́жъ, наложит, выберет (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 193-194); **заму́жъ давати, давати заму́жъ** – віддавати заміж: А што са дотычеть рѣхomyхъ moиxъ речей, сребра, золота и шатъ, колимъ давала дочку мою за мѣжъ, тогдымъ ей подавала сребро и золото мое властное (Луцьк, 1549 *AS* IV, 419); и такъ же было въ дни прѣж(д)е потопа или пили оженали(с) и замоужъ давали (1556-1561 *ПС* 103 зв.); **заму́жъ ити, ити заму́жъ** – виходити заміж: по воскресѣніи мѣртвыхъ, а́нѣ женітиса бѣдѣтъ, а́нѣ за́мѣжъ ити; а́ле бѣдѣтъ таковыми, яковыми сѣтъ (Київ, 1637 *УЕ Кал.* 506); тѣи дѣвѣцѣ ко́торѣа идеть за́моу(ж). не да́доу(т) ей ничь исти своими ѣсты. до третѣаго дне (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 94 зв.); **заму́жъ отдати, отдати заму́жъ** – віддати заміж: хочю та дщери моя замоуж ѡ(т)-да(т) (1489 *Чет.* 85); А ѡсобливе масть ей... на ѡнъ же часъ, кгда заму́жъ,... дастъ Бог отда-на бѣдетъ, дати стада сверепого тридцатеро поголова (1577 *AS* VI, 76); **заму́жъ отдавати, отдавати заму́жъ** – віддавати заміж: ты(ж) боуде(т) въ дни сѣа члѣскаго или и пили и жены поймовали и замоужъ ѡ(т)даваны были ажъ до тог[о] [д]на которого вѣшольное въ корабль и пришо(д)ши потопъ и потопи(л) // всѣхъ (1556-1561 *ПС* 297 зв.-298); Хтѣ ѡ(т)-дасть дочкѣ свою за́мѣ(ж), дѣбре чинитъ (Київ, бл. 1619 *Ообр.* 148); **заму́жъ (замо́жъ) пойти, пойти заму́жъ** – вийти заміж: естѣлибы ма Богъ с того свѣта взал, тогды жона моа... маєт тот замок... держати, естѣлибы за мужъ не пошла, до живота своего (Вільна, 1529 *AS* III, 351); “Солоха,... тымъ зелемъ дочку свою Вовдю омывала, а то для того, абы прутшей замо́жъ пойти могла” (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 6/I, 449); ма(ти) до себе взала волю(в) шѣсть... с котроу ча(с)тю по(ш)ла заму(ж)... за сына се(н)кова (Одрехова, 1579 *ЦДІАЛ* 37, 1, 8 зв.); **выдавати заму́жъ див. ВЫДАВАТИ; выдати заму́жъ див. ВЫДАТИ.**

ЗАМУ́ЖЪ див. ЗАМУ́ЖЪ.

ЗАМУ́ЛЕНЄ с. Замулення: панъ Ласко такъ зъ гумна солому, яко и гной, кажетъ въ тотъ ставокъ зарыть и метать, ку шкоде моей и ку зашарованю, замуленю того ставку Скалинскаго (Кременецъ, 1594 *АрхЮЗР* 6/I, 243).

ЗАМУРОВАТИ дієсл. док. 1. (що) (муруючи, щільно закласти цеглою, камінням і т. ін. який-небудь отвір у стіні) замурувати: Зше(д)шысе п̄ братия... в справѣ п̄ ла(н)кгиша з пано(м) мига-ле(м) а(л)вѣзы(м) ѡ ѡкно которое бы(л) п̄ мига(л) ѡбеца(л) замурувати в каменѣцѣ своє(и) ку(т)не(и) (Львів, 1641 *ЛСБ* 1043, 57).

2. (кого) (залишивши кого-небудь у якомусь приміщенні, щільно закрити кам'яною кладкою вихід) замурувати: цеса(р)... по(и)ма(в)ши на блѣдѣ и ѡ(ст)ри(г)ши ему по(л)ѣса... замѣрова(л) его ѣ сто(в)пу на д̄ неѣли (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 51).

ЗАМУТИТИ дієсл. док. 1. (що) (зробити каламутним) замутити, скаламутити: Єсли бы жро(д)ло чѣстой воды порѣченое было стерѣчи ѡ(т) чередѣ, а відѣль бы(с)... свигѣ ка́ло(м) помѣзаныи, иза́ли бы(с) ихъ не ѡ(т)гна(л) абѣ не замѣтили чѣстого здрѣю (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 301); ♦ **замутити воду** – (навмисне заплутати яку-небудь справу) замутити воду: и свое по-мовы и блуду зацныхъ... Сенаторовъ Короны... личиноу свѣдоцтва не встыдливѣ покрывши, смѣють невиннѣ сердца турбовати и до свое апостазыи, якъ рыбу до сети, замутивыши воду, простыѣ ловити, твердомшихъ утлити (Київ, 1623 *КМПИ* I, дод. 265).

2. Перен. (кого, що) (вивести зі стану спокою; схвилювати, збунтувати) замутити: ге-деѡ(н) болоба(н)... црковъ... замути(в) бра(т)-ствѣ... лвовскому ве(з)дѣ по мѣсто(м) спротивляючи(с) пѣстоши(л) (Берестя, 1594 *ЛСБ* 260, 1); тоє самое досытъ бы могло быти до показан'я винности, же замѣтилъ црковъ, ни для чого доброго (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 191); А в то(м) граница была заперта... а вы... потаѣмне ѣтеклі... ѡдинъ дрѣгого повѣблываєте замѣтив-

ший пре(з) границы скачѣте, сѣдѣ ѿбѣгаючи начинивши ѿби(и)ства (1600 ЦНБ 476 П/1736, 46); И нынѣ еден другого поволуѣте, замутивши люди (Львів, 1605-1606 Перест. 43).

Див. ще ЗАМУЧАТИ, ЗАМУЧОВАТИ.

ЗАМУТИТИСА дієсл. док. 1. (*стати мутним*) замути́тися: ги не маю такового члѣка который бы ма всади́ль в коупель коли са замоути(т) вода (1556-1561 ПС 359 зв.); ча(с)у единого вше(л) іс во іер(с)лимѣ г(д)е... была овчаа коупе(л) а жидовскый называе(т)са виѿез(д)а в которомъ были по пать прѣтворо(в) або коморъ в которы(х) лежало мно(ж)ство болащихъ слѣпыхъ хромыхъ и соухыхъ чекаючи к(д)ы са ѿнаа вода замуотитъ (к. XVI ст. УС №31, 62 зв.); ѿто(ж) скоро са замуотила въда которіи оупере(д) вшо(л) в тоую воду заразом з(д)оровый ста(л) (Там же, 63); члѣка не има(м) кѣли замуотитъ са вода абы ма оуврѣгль до во(ды) тои (поч. XVII ст. Проп. 4 зв.); Пѣне, чловека не маю, абы ма, гдѣса замутитъ вода, вѣвергль в Сѣжавкѣ (Київ, 1637 УС Кал. 236).

2. (чим) *Перен.* Наповнитися, проинятися: коли иродъ то вьслыша(л) замуотилса всѣ(м) гиѣво(м) своимъ (1489 Чет. 121 зв.).

ЗАМУТОКЪ ч., *перен.* (*выведення кого-небудь зі стану спокою*) збурення; неспокій, тривога: Съклащеніе: Заколоже(н)е, зафрасова(н)е, замутокъ (1627 ЛБ 127).

ЗАМУЧАТИ дієсл. недок. 1. (*що*) (*робити мутним*) заму́тнювати, каламутити: Агтль [Пѣанскій] ведлѣгъ часѣ з'стѣповаль в Сѣжавкѣ, и самѣчаль водѣ (Київ, 1637 УС Кал. 237); Агтль Бжій до сѣжавки овоѣ ведлѣгъ часѣ застѣпѣючи, самѣчаль в ней водѣ, и оуздоровляючѣю ей моцъ подаваль (Там же, 239).

2. *Перен.* (*що, чим*) (*викликати неспокій, незгоду*) каламутити, баламутити: твоя мл(с)ть воздвигъ гонение ѿ(т) лѣтъ давныхъ на це(р)ковъ... смущение и ра(з)дори в людѣ(х) чинишъ...стадо х(с)выхъ ѿвецъ змѣчаючи роспѣжае(ш) (Супрасльскый монастыр, 1593 ЛСБ 233); гедіоне болѣбане. Дивѣюся... ижъ твоя мл(с)ть...

Х(с)въ црковъ замѣчаешъ И роспѣжаешъ, и до свѣ(т)цкихъ ѿрядовъ непристо(и)не поволѣчишъ (Берестя, 1593 ЛСБ 237); твоя мл(с)ть... надѣ бжѣ(и) прѣшкожова(л), школу ро(з)ганя(л), ерѣтицки(м) наоука(м) пособля(л), празники госпо(д)скія замуча(л) (Вільна, 1594 ЛСБ 251, 1); ѿбра(з) ѿнѣ таємне на себе в'за(л), забавляючѣмъ и... кѣдаючѣмъ сѣбѣ свѣта кнѣзѣви, кѣждѣю не ѿ(д)роженѣю з' Бга дшѣ то самѣ, то тамъ, и на кшта(л)тъ пшеници в сѣтѣ опалѣючѣмъ, то єсть тѣрѣбѣючѣмъ албо замѣчаючѣмъ людскими мыслами оуставичне, а сего свѣта ѿблѣдами, рѣскошами, боа(з)нію и фрасѣнками (Вільна, 1627 Дух. б. 50).

Див. ще ЗАМУТИТИ, ЗАМУЧОВАТИ.

ЗАМУЧАТИСА дієсл. недок., *перен.* (*ставати неспокійним*) заму́тнюватися, збурюватися: Такъ и затрѣбѣженаа дшѣ замѣчається и мѣшається з' злѣстю (Вільна, 1627 Дух.б. 166).

ЗАМУЧЕНЕ¹ с. 1. Помутніння, скаламучення: В ни(х) же то лежало мнѣжество великое пемоцныхъ. слѣпыхъ хромыхъ и соухихъ ѿжидаючихъ замоучена водного (1556-1561 ПС 359); Агтль [Пѣанскій] ведлѣгъ часѣ з'стѣповаль в Сѣжавкѣ, и замѣчаль водѣ. А Кто первей в'стѣповаль по замѣченю воды, здорѣвымъ са ставаль (Київ, 1637 УС Кал. 237).

2. *Перен.* (неспокій, тривога) каламучення, баламучення: мате(ж), замѣче(н)е трѣба (1596 ЛЗ57); за котѣроу влѣдзоу, оуставичною здрадоу и замѣченѣмъ мыслей сѣетъ и ѿ сѣто земли всѣхъ свѣта сего сыновъ ѿбывається (Вільна, 1627 Дух.б. 49).

Див. ще ЗАМУЧЕНІЕ.

Пор. ЗАМУТИТИ.

ЗАМУЧЕНЕ² с. (*доведення кого-небудь до загибелі тортурами*) закатування: тотъ тѣды Серафионъ... уробилъ замордоване и замучене брата монаха Тимоѣя (Київ, 1626 ЧИОНЛ V-3, 216).

Пор. ЗАМУЧИТИ.

ЗАМУЧЕНІЕ с. Те саме, що заму́чене¹ у 1 знач.: агтль... замучоваль водоу а к'то бы

напере(д) по замоученію воды вшоль былъ оуздоровлень (1556-1561 ПЄ 359).

ЗАМУЧЕНЫЙ прикм. (який став мутним) замутнений, каламутний: станюуль хс на (!) озе-ро(м) в которомъ завъж(д)ы бывае(т) вода замоученаа и нѣчемнаа (к. XVI ст. УЄ №31, 190 а, зв.); Ѡ мбй соло(т)кй оучителю хе... рй-бы лбвишъ на соуши яко мрежею слоуе(с) твои(х), ѡ(т) глѣбины выволочишъ ѡ(т) замѣченаго // и солонбго, и горького мбра свѣта того (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ №29515, 232-232 зв.).

ЗАМУЧИТИ дієсл. док. (кого) (довести ко-го-небудь до загибелі тортурами) замучити: многи(х) безаконный црѣ максимѣянь замоучиль (1489 Чет. 35 зв.); Сенько и Демьянь оно-го Степана,... збили, змордовали и на смерть замучили (Луцьк, 1564 Ив. 264); монаха Тимоѣя,... Никодимъ Силичъ з Епифаніємъ чернцемъ и з катом Киевскимъ замучили и замордовали (Київ, 1626 ЧИОНЛ V-3, 216); А кто не прійме знакъ егѡ па чѣло своѣ; и не поклѣ-нитъса ѡбразови егѡ шатанскомѣ, такового розскаже замѣчити; страшними мѣками (Черпигів, 1646 Перло 139 зв.).

ЗАМУЧОВАТИ дієсл. недок. 1. (що) Те саме, що замучати у 1 знач.: аггль бо бжі(и) на кож-дое лѣто сохожалъ въ ѡноюю то коупель и замоучоваль водоу а кѣто бы напере(д) по замоуче-нію воды вшоль былъ оуздоровлень (1556-1561 ПЄ 359); аггль гнѣ на кож(д)ое лѣто схожоваль до тои коупели и замоучова(л) водѣ (к. XVI ст. УЄ №31, 62 зв.).

2. Перен. Те саме, що замучати у 2 знач.: Възмѣщаю: Замѣчаю, зважаю, бѣнтѣю, крѣкѣ чинію, трѣбѣю, заколѣчаю поспѣлствомъ (1627 ЛБ 19); Молвлю: Замѣша(н)е рѣстыркѣ чинію, трѣбѣса, фрѣсѣюса, заколѣчаю, колѣблѣюса ѡмо(м), гомонію, замѣчаю, гѣчѣ, кричѣ, засмѣчаю и засмѣчаюса (Там же, 65).

Див. ще ЗАМУТИТИ, ЗАМУЧАТИ.

ЗАМЧИСТО присл. (стп. zamczysto) міцно, під замком: а надъ тое еше шафу, алиасъ ап-тичку, въ алкиру стоячее, добре замчисто...,

такъже тежъ розмаитыми наполнено... водка-ми... презъ челядъ ихъ милости злуплено и праве пусто учинено (Житомир, 1646 АрхЮЗР 6/1, 542).

ЗАМЧИСТЫЙ, ЗАМЪЧИСТЪ прикм. (стп. zamczysty) замкнений, закритий на замок, засув: Колоде(з) в замѣкѣ глѣбини л сажонѣ рѣбле(н) с коловоротомъ накрытъ и замѣчистъ (1552 ОКЗ 33 зв.); замокъ Буромль; мостъ до него цалый, широкий, броня, въ которой ворота замчистые, у ворот зацепка толстая железная, а у одvirку прибой толъстый железный (Луцьк, 1573 АрхЮЗР 7/1, 238).

ЗАМША ж. (стп. zamsza, сѣн. saemisch leder) замша: от тузина замши доброе грошей десят (Вільна, 1568-1573 ПККА II, дод. 561).

ЗАМШНИКЪ ч. Майстер, який виготовляє замшу або вироби з неї: Оусмошвѣцъ: Мѣховни(к), що збрѣи по(д)шивае(т), Тлѣмѣки рѣбит. Замшникъ, рѣмаръ, швѣцъ (1627 ЛБ 141).

ЗАМШОВЫЙ, ЗАМЪШОВЫЙ прикм. Замшевий: Антони(и) Германъ... мелъ... замшовы(х) скурѣкъ ѣз (Берестя, 1583 Мит.кн. 29); Ма(р)тинъ Шлѣкѣль... ме(л)... // рѣкавицъ замшовы(х) тѣзино(в) и (Там же, 29-30).

ЗАМЪКНЕНЬЕ див. ЗАМКНЕНЕ.

ЗАМЪКНУТЬ див. ЗАМКНУТИ.

ЗАМЪЧИСТЪ див. ЗАМЧИСТЫЙ.

ЗАМЫДЛЕНЬЕ с. (стп. zamydlenie) перен. замилювання, приховування. ◊ замыдленье правды — навмисне приховування хиб, недо-ліків: Ражу а ни ты, а ни я, тыхъ басней ку замыдленье правды прѣймаѣ не хотѣмъ (Слуцьк, 1616 АрхЮЗР 1/VII, 272).

Пор. ЗАМЫДЛЯТИ.

ЗАМЫДЛЯТИ, ЗАМЫДЛАТИ дієсл. не-док., перен. (стп. zamydlać) замилювати, приховувати. ◊ замыдляти очи, очы замыдляти — замилювати очі: Чомоу(ж) ѡ(т)че владѣика, такъ смѣле и беспѣчне замыдлаѣешъ ѡчи, и на нѣжки выстѣвити а праве всемѣ свѣтѣ свою не-схвалѣню оцѣкровѣти оусилѣешъ згѣдѣ (Острог, 1598 Отп. КО 15 зв.); А ты // предсе лю-

дямъ очи замыдляєшь и пишешь, жесте ничего противъ его королевское милости зверхъности не выкročили! (Вільна, 1599 *Ант.* 843-845).

Див. ще ЗАМЫДЛАВАТИ, ЗАМЫЛАТИ.

ЗАМЫДЛАВАТИ *дієсл. недок. (стп. zamydlać)* те саме, що **замыдляти**. ♦ **очи замыдлавати** – замилювати очі: Зачімъ в'сáкій нѣрадѣ, и все злѣе похѣдитъ: // И до погоржѣна, цнбій тѣтѣ нáрѣдѣ прихѣдитъ. Жѣ дла простотѣ, мнѣгоса ихъ оурѣгаю(т): И не наоукою очи замыдлавають (Львів, 1609 *На Злат.* 3 зв.-4).

Див. ще ЗАМЫЛАТИ.

ЗАМЫДЛАТИ *див. ЗАМЫДЛЯТИ.*

ЗАМЫКАНЄ, ЗАМЫКАНЬЄ *с. 1. (присл.)* для запирання, зачинення чого-небудь замка, загір; засув: около того монастыра огорожи жадное и замыканя нитъ (Луцьк, 1583 *Арх ЮЗР* 1/І, 184).

2. (закриття чого-небудь на замок) замикання: за пастырства вашей милости, досыть всего злого въ законѣ нашомъ сталося, яко згвалченъ святостей, святыхъ Тайнъ замыканья, запечатованья церковей святыхъ, заказанье звоненья (Варшава, 1585 *АЗР* ІІІ, 289).

Пор. ЗАМЫКАТИ.

ЗАМЫКАНЬЄ *див. ЗАМЫКАНЄ.*

ЗАМЫКАТИ, ЗАМИКАТИ, ЗАМЫКАТЬ *дієсл. недок. 1.* (кого, що і без додатка) замика-ти, зачиняти, запирати: А котѣры(м) ми(л)ша рѣскошъ ниж(ѣ) цнѣта. Пре(д) такими кажі замыка́т(ѣ) ворѣта (Острог, 1587 *См. Кл.* 3); они свѣщенниковъ до вязе(н)я по(д) ратѣшъ сажали, цѣкви замыкали (Львів, 1559 *ЛСБ* 277, 1); кто кажетъ слово Божіе, а овунъ одомираетъ, а кто не кажетъ, замыкаетъ (XVI ст. *НС* 52); не замыкаю(т) брамы пере(д) девятою годиною (к. XVI ст. *Розм.* 38); тѣе мѣви(т) стѣй и правдівый, котѣрый маѣтъ ключъ двѣровъ, котѣрый ѡтвѣрае(т), а жаде(н) не замыка́етъ, замыка́е(т) а жаде(н) не ѡтвори(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 303); А ви ворота желѣзные рихло зачиняйте,...

И колодками мощными и твердими замикайте! (І пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 28); ѡтъ кого было замыкати, тому ключи вручили! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1060); церѣкви замыкати и печатовать розказала (Луцьк, 1633 *АрхЮЗР* 1/VI, 674); яки(и) грѣ(х) маю(т), гды кто рѣчь якѣю... назове(т) быти своѣю. Онѣю цнѣтѣ, з котѣроиса в ни(х) жа(д)номѣ не годітъ а́нѣ шѣфлѣдочки, а́нѣ кошичка мѣти за влас(с)нѣю рѣчь свою... жебы еи я(к) вла(с)нѣю мо́глѣ своити або замыкати (серед. XVII ст. *Кас.* 39 зв.); *Образно:* тыи маѣ(т) мо(ц) замыкати небо або до(ж)чь не шо(л) (XVI ст. *КАЗ* 625); та́а [молітва] абѣвѣмъ на́дѣ всѣми рѣчами пандѣтъ,... та́а пекѣлѣные пропасти замыка́етъ, Нѣа ѡтворѣа́тѣ (Київ, 1634 *МИКСВ* 313); Хѣс Г(с)дѣ... пере(д) негодными замыка́етъ вхо́женіе (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 803); **замыкати уста, уста замыкати** *див. УСТА;* **языкъ замыкати** *див. ЯЗЫКЪ*¹;

затикати, затулювати, прикривати: Єгипта-не не мо́гѣчи змѣшлѣныхъ Богѣвъ своѣхъ ра́ды вѣрозда́мѣти, пере(д) божницами ихъ выставова-ли образъ Гарпократѣвъ, котѣрый ѡуста своѣ пѣлцемъ замыка́лѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 3).

2. (кого, що) (залишити кого-, що-небудь у замкненому приміщенні) замика-ти: да(в) я(м) за ключъ штири шелюги до колодки што дрыва замыкають (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 6 зв.); Ну, ци (в рук. ц. – *Прим. вид.*) знаешъ, што естѣ мамонъ, чомъ то естѣ сиряньскымъ языкомъ, а якъ у насъ марга, богатство, албо товаръ золо-та, албо сребра, албо хотъ якое иманіе... замыкаешъ его, изъверхы изъстискаешъ (XVI ст. *НС* 93); и то видил, же ярины в помененои церк-ви ховал розмаитые, и невесты там впрятывали, псы, хорты и выжлы, и свини замыка́лѣ (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 742).

3. (що) Защипати: и за(с) дла того пра(ж)-кою замыка́е(т) черево, стагнѣвши мо(ц)но, да в' мѣрѣ нала́дѣе(т) тѣю шкѣтѣ, или комагѣ ѡутрѣбнѣю; бо кг(д)ы еѣ перела(д)ѣе(т), тогда ѡу(м) сно(м) и лѣностію погрѣжа́е(т)са (п. 1596 *Виш. Кн.* 234).

4. (в чому) (мати у своєму складі) містити: *ѡт ѡн(ого часѣ бѣдет) лист мой тѣюж зѣполнѣю, теперешнюю моц и твердостъ в собѣ мети и замыкати, якобы на ѡн час зновѣ Их Милост ѡт мнѣ был дан* (Краків, 1539 *AS IV*, 231); *А замыкає(т) в собѣ гла(в) кѣ* (1556-1561 *ПЄ* 20 зв.); *Капѣ(р) то(т)... правѣ(д)но є(ст) назвати страшило(м),... абовѣ(м) страши(т), и много прич(н) замыкає(т) в сѣбѣ* (п. 1596 *Виш. Кн.* 228 зв.); *Єв(г)лїє тоє нѣѣшнєє, не замыкає(т) в' сѣбѣ нѣчѣго инѣго, то(л)ко рѣзмѣѣ ѣи ха, которѣю мѣль изъ оною невѣстою* (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 52 зв.); *И тѣє в'се на баче(н)ю маючи,... стѣи ѡ(т)ци нѣши... зобравѣши в' єдиноу кнѣгу, назвѣли єи ѡхтѣй, тѣ єсть ѡсмоглѣсникъ, прозѣбы и молѣтвы до бѣа в' собѣ замыкаючѣю* (Дермань, 1604 *Охт.* 8); *тѣа личба вѣ: чѣстѣє в' пѣсѣмѣ Бѣомѣ мѣстѣє маєтъ, якъ бы нѣѣкое сѣвершѣнство в' собѣ замыкаючаа* (Київ, 1625 *МКСВ* 130); *Моисѣй лѣудъ їлѣскїй... кормилъ ма(н)ною з' Нѣа пѣдаючою, котѣраѣ розмаїтѣи смѣки в' собѣ замыкаѣла* (Київ, 1633 *МКСВ* 215); *молѣтѣа в собѣ замыкає(т) не то(л)ко мыслѣн'ное але и оуст'ное бесѣдовѣнїє..., и вѣздыханїє кѣ Бѣѣ* (Львів, 1645 *О тайн.* 97);

(в чому) міститися: Въ прышо(м) притворѣ наоуки або штоуки позврѣховные, ремесла розные, рострбно(ст) сенаторовъ моудры(х) свѣта того и пановъ радны(х) замыкаєтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 175 зв.);

(кого) (надавати місце кому-, чому-небудь) поміщати, розташовувати: то(т) котбрый пер-ре(д) слнще(м) ховаѣ(т)са, сблн'цѣ жа(д)ное шкѣды не чини(т), а́ле рáчей себе в те(м)ность замыкаѣт' (Острог, 1607 *Лѣк.* 18); На остáто(к) ѡ(н) є(ст) великий рыболовъ, котбрый в сѣ(т)цѣ ѡпáтрности дѣбрыє и злыє рыбы, то є(ст) лѹды злыє и дѣбрыє на моры свѣта того плáваючи(х) замыкаѣтъ (поч. XVII ст. *Проп.* р. 290).

5. (що) Підсумовувати, вирішувати: всемо(н)но(ст) бовѣ(м) бѣжа экзаменууючи еслибы бѣ на(д) тѣе рѣчи котбрыє ствбры(л) мбгль лѣлпшіє оучиніти и досконалшіє, замыкаєть

ТО(Т) ТО ОУЧІТЕ(Л) ВЕЛІКІЙ, ЖЕ МОЖЕ(Т) (ПОЧ.
XVII ст. *Прон. р. 74*).

6. (що) Завершувати, закінчувати: нинішній список(к) та(к) замикає(м), и(ж) гды прере(ч)-ний вси рѣчи, з обо(х) сторо(н), попо(л)натса, кра(л) его мл(с)тъ и рада его мл(с)ти хота(т) ѡбѣщю(т), иже бы тоє ма(л)же(н)ство доведено было до конца (Люблін, 1506 *Cost. DB* 442); А замикаючи сес мой тастамент ѡстатнею волею моею... королей Их Милости... покорне прошѣ ...малжонкѣ мою в ласце, в опеце и ѡбороне своей... мѣти (Острог, 1539 *AS IV*, 209); Вторая книги часть // замикаеть много простыхъ словѣ в повседневы(х) розмовахъ потребныхъ (к. XVI ст. *Розм.* 5-5 зв.); На остатокъ, замикаючи ѡилялетъ тотъ роздель, слухай што мовит (Вільна, 1599 *Ант.* 803); З гѡркими та лзѣми, нынѣ потыкаемо: И тобъ Лѣментъ зъ бѣле(м) Ср(д)чны(м) замикаемо (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 8); все, счо(с) выше(и) написало[м], сею моею ѡ(с)татынею волею замикаю (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 213).

♦ згоду замыкати див. ЗГОДА.

ЗАМЫКАТИСА дієсл. недок. 1. Міститися, знаходитися: в котрій то книзѣ замыкаєт̑са главъ сѣ̑ (1556-1561 ПЄ 138 зв.); вышло росказа(н)є абы ка(ж)ды(и) вра(д)ни(к)... реєстръ того списку ревизоро(м) поветовы(м) в котро(м) повете котрыє имє(н)я замыкаю(т)са на враде кгро(д)ско(м)... до рук подали (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 22); В третє(м) стихѣ замыкає(т)са причина, дла которє патріархѣ о(д)бѣг̑ши папєжѣ поклонилса єстє (1598 Виш. Кн. 292 зв.); неха(и) бѣлшъ жадєнь в̑ вѣкладѣ тои рѣчи не фрасѣ(т)са бо выкладана єи власное в нѣшнемъ замыкаѣтса єв(г)лїи (поч. XVII ст. Проп. р. 189 зв.); Тайна, єст̑ знак̑ видимый не видїмое ласки ѡсцѣающее чл̑ка; в то(м) ограниче(н)ю, двѣ рѣчи до тайны потріб̑ныє замыка̑ютса (Львїв, 1645 О тайн. 3);

(бути в одному, воедино) з'єднуватися, поєднуватися, зливатися: аббѡѡ(м) якъ иншого мно́го все дво́яко оу г(с)дѣ на́ше(м) і́с х̄́ за-мы́ка́єтсѧ, то єсть, дво́акоє ро́же́нїє єди́но ѡ(т)

ба пріє(д) вѣкѣи, а дрѣгое ѡ(т) двѣа по(д) лѣто(м) (Вільна, 1596 З. Каз. 1 зв.); Аббѣвѣмъ тѣло Хво не естѣ ѡ(т)лѣченѣное ѡ(т) крѡви, ани крѡвь ѡ(т) // тѣла, але ѡбѣе по(д) кѣждою ѡсѡбою замыкаю(т)са, кгда(ж) по(д) ка(ж)дою з ни(х) цѣлого Ха пріймѣемъ (Львів, 1645 *О тайн.* 37-38).

2. Завершуватися: В першомъ роздѣле дѣта естѣ десѣти персонѣ и замыкаѣтѣся вѣле кѣждо-денныхъ розмовляна способѡвъ // которы(х) вѣ посеженѡ заживаѣмъ (к. XVI ст. *Розм.* 4 зв.-5); іаковѣ... ѡ(т)повидѣ(л), днѣе перегрѣнаціи живота моего сто лѣт(т) соу(т), малыи и злѣи, малѣими назвѣ(л) лѣты, же єдны(м) поуѣнкто(м) замыкаю(т)са; злыми дла працѣ не(з)нѡсны(х) (поч. XVII ст. *Прон. р.* 213-213 зв.); роускѣи краиѣ замыкаю(т)са горами ѡ(т) полѡдна котѡрии зовѣмо бесчѣдѣ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 48).

ЗАМЫКАТЬ див. **ЗАМЫКАТИ.**

ЗАМЫЛАТИ дієсл. недок., перен. Замиллювати, приховувати. ♦ **замылати очи** – замиллювати очі: Нехай намъ прѡто владѣкѡве не замылають очей, же церемѡнѣе на(м) цѣло захова(л)и (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 43 зв.).

Див. ще **ЗАМЫДЛЯТИ, ЗАМЫДЛАВАТИ.**

ЗАМЫСЛИТИ, ЗАМИСЛИТИ дієсл. док. (цсл. замыслити) (що і без додатка) (вирішити що-небудь зробити) замислити, задумати: ѡ(н) замѣсли(л) як бы ма(л) далѣ ити (XVI ст. *УС* №29519, 51); унѣти подобнии тымъ мужемъ, которыи по потоѣ розмнѡжившиися замыслили муровати вежу, абы по нѡй влѣзти на небо (бл. 1626 *Кир.Н.* 17); Сарварѣ..., все што єно кѡлвекѣ кѣ збѡренѡ тогѡ Великого царствѡючого Мѣста належало, зѣготовлѣетѣ: тѡе бѡвѣмъ замыслилѣ, ѡ томѣса рѣдилѣ, и ѡ тѡе всѣми са спѡсѡбами кѣсилѣ (Київ, 1627 *Тр.* 658); где дѣша замыслитѣ тамъ ѡна зарѣзомъ станѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 165); зѣтрибѣлы(и) старѣцѣ... вѣпроша(л)са до манастира... не маючи гдѣбыса йнѣдей ѡбѣрнѣти и притѣлѣити мѣлѣ, того станѣ просѣити замыслилѣ (серед. XVII ст. *Кас.* 52 зв.).

Див. ще **ЗАМЫШЛЯТИ, ЗАМЫШЛАВАТИ.**

ЗАМЫСЛННЙ прикм. Вишуканий: До-зналѣ лѡдѣ йлскѣи, за прѣ(д)водѣтелемъ сво-имъ Моисѣемъ, зѣ неѡлѣ Єгѣпетской пѣлгри-мѡючи до землѣ ѡбѣцѣанной, нѡ(с)нагѡ пѡкармѣ смаковѣтои мѣнны, розмайтѣхъ замыслннхъ смѣковѣ (Київ, 1640 *Тр.Ч.* 2 ненум.).

ЗАМЫСЛЬ, ЗАМЫСЪЛЬ, ЗАМИСЛЬ ч. (цсл. замысль) (план певних дѣй, рѣшення що-небудь зробити) замисел, задум: написана бы(с) сѣа книга... прѣ(с)тно(м) (!) архимандрѣте пѣче(р)ско(м) ки(р) илариѡнѣ повелѣнѣе(м) и за-мысломъ ста(р)ца... пѣ(ч)рьского инока алек-сѣя вѣлынѣа (Київ, 1554 *ПИ* №1); Заистѣ вели-кое поѡалы годно было таковое уваженѣе и замысль в.м. (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 1017); Вашь былѣ замысль живоу ю црковѣ бѡдовѣти (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 1 зв.); Ѡтѣцѣ зарѣзѣ кѣ нѣмѣ члѣколюбѣе свое простѣрлѣ... сѣмый дѡб-рый єгѡ замысль за оучѣнокъ принѣлѣ (Київ, 1637 *УС* *Кал.* 31); Щаслѣивый замысль, котрѣи естѣ мѣли; Бѣстѣ вѣ томѣ станѣ сынѣчка видѣли (Львів, 1642 *Бут.* 10 зв.); Ѡ(д) которыхъ видѣчи таковыє кѣва(л)товныє // замы(с)лы а сромѡ(т)-ливые плѡгавые слова порываючисѣ на зѣдо-ровѣе єго, ѡ(д) всего про(ч) ухѡти(т) (!) мусѣ(л) (Житомир, 1649 *ДМВН* 180-181); певнѣ гды бы са и(м) вѣ(д)лугѣ замыслѡ(в) и(х) повѣло вѣши(ст)ко быса рѣси было достало (серед. XVII ст. *ЛЛ* 170).

Див. ще **ЗАМЫШЛЕНІЄ, ЗАМЫШЛЕ-НЬЄ.**

ЗАМЫСЛѢТИСА дієсл. док. Замислитися, задуматися: вѣ дхѣ стомѣ замыслѣвшисѣ Црѣ и Прр(о)кѣ Бжѣи Дв(д)ѣ: мѡвилѣ (поч. XVII ст. *Пчела* 26).

ЗАМЫСЪЛЬ див. **ЗАМЫСЛЬ.**

ЗАМЫШЛЕНІЄ с. (цсл. замышление) те саме, що замысль: Сѣвершиися книга. Є(в)гелѣе замышленѣе(м) ра(б) Бжѣа єреѣ Авраа(м) и по-ло(ж)са оу цркви стѣго великомѣнѣа Домитріѣ (Ганикѣвці, к. XVI-I пол. XVII ст. *Яв.ИЗ* 13).

Див. ще **ЗАМЫШЛЕНЬЄ.**

Пор. **ЗАМЫСЛИТИ.**

ЗАМЫШЛЕНЬЕ с. Те саме, що замыслъ: всѣ протестаціи тоутъ вписовати мѣли, которѣе черезъ насъ релѣи греческой людей за оуслышеньемъ о замышленю митрополита и вл(д)-ковъ зъ стороны ѡ(т)дана послѣшенства папѣжови римскомѣ соутъ оучинены (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 33).

Див. ще ЗАМЫШЛЕНІЕ.

Пор. ЗАМЫСЛИТИ.

ЗАМЫШЛЯТИ, ЗАМЫШЛЯТЫ, ЗАМЫШЛАТИ дієсл. недок. (цсл. замышляти) 1. (*вирішувати що-небудь зробити*) замишляти, задумувати: тоє зби(т)є и зранє(н)є маю ѡ(т) по(д)даны(х) тутошни(х) че(р)нчегоро(д)ски(х) которое са миѣ неви(н)не ѡ(т) ни(х) стало то(л)-ко што єсми и(м) ѡ по(д)водѣ єхати замышла(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 10); добре вѣдали папезове о тыхъ канонахъ... але брали ихъ..., замышляючи тымъ подступомъ зо всего свѣта аппеляции до себе уткати (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 597); надарємне мѣмъ са вымовлѣти и тѣшити замышлѣємъ, же не все моль и ржа псѣеть (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 72); господарь... гды ролю замышлѣеть засѣати зббжемъ, дббре бнѣю приготовлѣеть (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 917); тые татарє в зє(м)лю є(г) ца(р)ско(г) величє(с)тва не замы(ш)ляю(т) (Чигирин, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 33, 1).

2. (ким) (*керувати, розпоряджатися*) замишляти: панѣ Богданѣ Борейко почаль насъ на роботу до двора своего гонити и нами замышляты (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 6/І, 95);

(кому на що) (*наказувати*) загадувати (кому що): на(с) де(и) врядникъ кове(л)ски(и) па(н) гаврило в то(м) дворе зо(с)тави(л) сторожами абы(х)мо в не(м) мешкали и стерегли и по(д)даны(м) на работѣ замышляли (1581 *ЖКК* II, 105).

Див. ще ЗАМЫСЛИТИ, ЗАМЫШЛАВАТИ.

ЗАМЫШЛЯТЫ див. ЗАМЫШЛЯТИ.

ЗАМЫШЛАВАТИ дієсл. недок. (стп. zamysławać) 1. (що і без додатка) (*вирішувати*

що-небудь зробити) замишляти, задумувати: Поминаймо того ѡ(т)ца нашего, который на сѣмъ стомъ мѣсцѣ и слѣвомъ и працею, и коштомъ все доброе и всей цркви пожитєчне знаменїте справовѣль, слѣвомъ мѣдре свѣтѣючи, и вѣ дѣло замышлѣавючи и привѣдачи (Київ, 1625 *Кон.Ом.* 166); Мѣлостъ ваща побѣжные ѡблюбєнцы, яковъ вырозѣмѣваю, в стрѣма про(д)ка своєгѡ еконѡма тогѡ свѣта вѣстѣпїти замышлѣаетє гды дѣломъ и тѣломъ совокоѣплєни на то(м) стомъ мѣстѣ становитєса (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 916).

Див. ще ЗАМЫСЛИТИ, ЗАМЫШЛЯТИ.

ЗАМЫШЛАТЫ див. ЗАМЫШЛЯТИ.

ЗАМЫШЛАЮЩИЙ дієприкм. у знач. ім.

Той, хто має намір робити щось: Потрѣба претѡ намъ и починаючимъ, и замышлѣючимъ што чинїти, ѡ(т) Бгѣ шѣкѣти и взывѣти посѣтѣхъ, хѡти и помочи (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 864).

ЗАМѢНА, ЗАМЕНА, ЗАМИНА ж. (*обмін*) заміна: кназь Василей... всими имѣни своими ѡтчизными, выслѣжѡными и кѣплєными, яким-колвєкъ ѡбычаємъ набытыми с королевѡю... замєнѣ вчинил (Краків, 1543 *AS* IV, 347); папѣ микола(и) и па(н) василь хри(н)ни(ц)киє тоє имє(н)є лопавши по добро(и) воли своє(и) во(д)-ле листу записѣ своего и вечистѡє замѣны за имения єго мѣл(с)ти берестє(ч)ко и смыко(в) є(г) мѣл(с)ти пнѣ ивану хре(н)ни(ц)кому... подали (Луцьк, 1585 *ЛНБ* 5, II 4045, 102); вольны тєды суть и будутъ тепєришнїи Старцы Больницкїє... такъ того пляцу со всѣми будинками, огороу и саду замѣною отъ насъ за ихъ першїй пляцъ, огородъ и садъ пуцѡного, вѣчне и спокойне... заживати (Київ, 1637 *ОЛ* 26); мы... пля(ц) є(с)-ков(с)ки(и)... которыи ѡб междъ з василиє(м) виногра(д)ны(м)... лежи(т) часы вичными... в заминѣ поменєномѣ са(с)ковѣ даємо (Васильків, 1645 *ЛОИИ* 68, 1, 46, 1);

акт (запис) обміну: взято... шкатѣлѣ в кото-ро(и) были розѣные права привилєя... записы розѣные дѣлы замѣни розыграниченѣя ѡсобли-ве ли(с)ти записи (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104).

ЗАМѢНИТИ, ЗАМЕНИТИ *дієсл. док.* (що) (*обміняти*) заміняти: воле(н) ѡ(н) тотъ выше писаныи замо(к)... ѡ(т)дати и прода(ти) замѣнити и розширити и къ своємѡ вжито(ч)номѡ и лѣпшомѡ ѡбєрнѡ(ти) ка(к) самъ налєпѣи розѡмѣючи (Межиріччя, 1503 *Арх.Р.* фотокоп. 50); его милость и его наслѣдки мощи тоє отдати и продати и замѣнити и къ церкви Божѣей записати такъ, какъ то властное свое (Новгородок, 1518 *АЮЗР* I, 59); и волни то бѣдѣт розширити, прибавити... замѣнити и кѡ своємѡ лѣпшомѡ и вжиточномѡ ѡбєрнѡ(ти) (Ковель, 1542 *АС* IV, 325); если бы хоте(л) тую ча(ст) кому и(н)шому... продати заменити даровати... то все волно... є(г) мл̄(с)ти вделати (Букойма, 1579 *ЛНБ* 5, II 4044, 52); волєнь тєды є(ст) и будєть є(г) мл̄: П̄ну дрозовичу тоєю половицею двору яко хотєчи диспонувати кому хотєчи... дати, даровати, продати, записати, заменити (Київ, 1644 *Гр. Посох.* I зв.).

Див. ще ЗАМЕНЯТИ.

ЗАМѢРЕНЄ с. Визначення, вимір. ◊ безъ замѣрена границѣ *див. ГРАНИЦЯ*; безъ замѣрена кресу *див. КРЕСЪ*; безъ замѣрена часу *див. ЧАСЪ*.

Пор. ЗАМѢРИТИ.

ЗАМѢРЕНЬЙ, ЗАМѢРЕННЫЙ, ЗАМѢРОНЬЙ, ЗАМѢРОННЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Визначений, встановлений, окреслений: тѡжъ и ѡ свѣтилахъ нб̄(с)ныхъ розѡмѣй ѡ звѣздахъ, ѡны знаятъ свое положєна, и замѣроннѡю границѣ (Почаїв, 1618 *Зєрц.* 28 зв. ненум.); свѣтъ сѣй видѡмый, міромъ названъ єсть, хочаи сѣтъ в немъ рѡзньи єлємєнта, и не єдиноѡго свѣщества; єднѡкъже сѣ собѡю вѣ мирѡ а(л)бо вѣ покою живѣтъ, до замѣрєнного часѡ ѡ(т) б̄а (Там же, 28 зв. ненум.); ѣдѡчи до мѣста вѣ навѣдины приатєлєй и знаємыхъ своихъ, бы тєжъ и мнѡго зѣ ярмаркѡ ѣдѡчихъ потыкали, не забавляюцца з ними, маючи цѣль замѣроный, видѣтиса зѣ приатєлєми (Вільна, 1627 *Дух. б.* 137); Намѣрєніє: Намѣрєньє, цѣль, мѣсце замѣрєное (1627 *ЛБ* 69); То(и)... має(т) простовати...

котѡры(и); за(д)ная забываа, а на прє(д)ная простирааца, спѣшачиса до замѣрєного заклѡдѡ небє(с)наго (сєред. XVII ст. *Кас.* 73); Всѣ рєчи маютъ свои часѣ, а своємъ замѣрєнымъ бѣго(м) перєминаєтъ по(д) слѡнцємъ (Київ, 1634 *МКСВ* 311).

ЗАМѢРИТИ, ЗАМЕРИТИ *дієсл. док.*

1. (що) (*міряючи, відділити, відзначити що-небудь*) замѣряти, відмѣряти: тымъ ѡбогимъ замѣрити село ѡ нового ставѡ и закликати воли на десєт лѣт тамъже нехайса бѣдѣют и пола выроблают (1567 *АС* VII, 120); рєклѣ г(с)дѣ до Моисєа:... замѣришѣ границѣ лѣдови ѡколо и повѣшѣ ѡмъ: Стерєжитєса абы єстє не вѣстѣповали на гѡрѡ, ани са дотыкали границѣ єи (сєред. XVII ст. *Хрон.* 96);

(що) (*визначити термін, встановити час*) відмѣряти: А што писал Твоя Милост ѡ товариши свои, абы вѣже могли ѡттол зѣхати, ино пановє... не дали ни слова рєчи, повѣдили, нехай... рокѡ долежат, покол ѡмъ замєрено (Вільна, 1543 *АС* IV, 372); замѣри(л) ємѡ ча(с) до бѣдова(н)я ѡкрѣтѡ а(л)бо корабля (1582 *Кр.Стр.* 20); вєгдѡ прѡведный докончѣтъ живѡтѡ своєѡ, замѣренноѡ ємѡ ѡ(т) б̄а Твѡрца єгѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 127 зв.); замѣрити границы *див. ГРАНИЦЯ*;

перен. (*про обсяг, міру вчиненого кому-небудь*) відмѣряти, визначити: если мы гнѣватиса бѣдемъ, и онѣ розгнѣваєтъса на насѣ: якъ мы блѣжнимъ замѣримѡ, такъ онѣ намъ ѡ(т)мѣри(т) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 61).

2. (що) Устійнити, узаконити, встановити: дла свѡбѡдного житѣа зѡконы кѣва(л)та(т). и границѣ и(м) замѣрєнньи(х) ѡутѣкаю(т), и ѡ(т)-щєпє(н)цами стаю(т)са (Вільна, 1596 *З.Каз.* 21); тѡй тєды мѡви(т), границы нарѡшати ѡцѡ(в)скѣи небєзпѣчно єсть, а якъже тѣхъ штѡ намъ б̄гъ замѣрилѣ перелѡжи(м) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 205); Нарєкованный: Назначєнный, замѣренный крєсомъ, встановлєнный, певный (1627 *ЛБ* 70); Рѡдове Агглскѣи. Вы... вѣ Дєватєрови(д)нихъ Нб̄сахъ, поставлєныи. И на дєвать чѣновѣ

Бгомъ споражѣнии. и В замѣрѣнной свѣтлости бѡ(з)кои поставлены. В тѣхъ Нбсахъ и свѣтлостяхъ навѣки жѣти (Чернігів, 1646 *Перло* 39 зв.).

Див. ще ЗАМѢРАТИ.

ЗАМѢРЪ ч. Визначена міра, межа: Своѣмъ абовѣмъ замѣро(м) и ограничѣнѣмъ дѣнь по нѣчи, вдѣчнаа весна по прѣкрои зимѣ, Рокъ по рѡкѣ и всѣ часы по часахъ... настѣпю(т) (Київ, 1634 *МКСВ* 311); **надъ замѣръ** — над міру; бѣльше, нѣж треба: любодѣица... опойла вѣсь до сѣтлости, трѣтѣзноу смертѣлноу, ядомъ змѣѣвымъ; и тѣкъ пѣныхъ и надъ замѣръ шалѣныхъ, посылаѣтъ на тѣе лужко болѣзнѣнное, спѣти вѣчноу смѣртю (Почаїв, 1618 *Зерц.* 41).

ЗАМѢРОННЫЙ *див. ЗАМѢРЕНый.*

ЗАМѢРОНЫЙ *див. ЗАМѢРЕНый.*

ЗАМѢРАТИ, ЗАМЕРАТИ *дієсл. недок.*

1. (що) (*встановлювати*) відміряти: оучителѣ засѣ хр(с)тіанскіє згожаютсѣ зъ ап(с)лы, хотѣ(ж) звирхность пастыроу на(д) ѡвцами в цѣле задерживаю(т), але одна(к) зара(з) певныє єє границы замѣраю(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 67 зв.); Правды истѡтної наука и незббжниковъ ѡны(х) всѣ перевѣрнена єсть: а змогла и принѣта єсть вѣжне наука аристе(л)скаа философскаа; щѡ жъ; тѣми лю(д)-ского прирѡжѣна дѣлницами и границами бѡ(з)ское и нерѡжѡное прирѡжѣна и истно(ст) замѣраєшъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 123 зв.).

2. (що) (*налічувати*) визначати: я и кождый прѣятел мой,... // повинни будемъ его милости... заплатити вси шкоды и наклады..., што... его милост рачиль будет... наибольшую суму пенезей замерати (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 185-186).

Див. ще ЗАМѢРИТИ.

ЗАМѢСИТИ *дієсл. док.* (що) (*про місто*) замѣсити: А бѣнаа жена мѣла тѣла кѡрмноє в домѣ, а поспѣшивши сѣ и забѣла є, взѣвши тѣжъ мѣки замѣсила ю, и напекла хлѣба, положила прѣдъ сѣвля (серед. XVII ст. *Хрон.* 238 зв.).

ЗАМѢСТЬ *див. ЗАМѢСТЬ.*

ЗАМѢСТЬ, ЗАМѢСТЬ, ЗАМЕСТЬ *прѣйм. (з род.) (виражає відношення заміни, заміщення) (вказує на заміну кого-небудь кимсь іншим)* замѣсть: То пакъ Пяновский на томъ року ставши, и, замѣсть шляхтича, хлопа простого изъ Гуляльникъ приведши, хотечи зъ нимъ присегнути (Луцьк, 1609 *АрхЮЗР* 6/I, 348);

(вказує на особу, котра виступає у ролі кого-небудь) замѣсть: я взѣла єсми себе за сына мѣсть сестренца своего... и записываю ємѣ половинѣ имени, ѡтчизны своеѣ оу Межиречи (Острог, 1508 *АС* III, 55); земанин Волынский... поспол из жоноу своею, дѣтей в себе не маючи, взѣли были собѣ за сына мѣсть небожчика сына его... княза Романа (Вільна, 1517 *АС* III, 156).

ЗАМѢСЬ ч. 1. (*те, що заміщено*) замѣс: Очистите давный квасъ, будьте новый замѣсъ, чомъ уже єсте безъ кваса давного (XVI ст. *НЄ* 193); Стѣрѡсту мѣсцкогѡ призвѣвши, роскѣзѣтъ ємѣ, абѣ... хлѣбы, и напѣи, крѡвю зъ ѡфѣръ ихъ плынѣчею тѣи пѣрше розтворѣвши, и в' єднѡмъ замѣсѣ и помѣшѣню тѣе посквернѣвши (Київ, 1627 *Тр.* 273).

2. Плѡть: Дѣа Хѣа прѣхѡдачѡгѡ и ѡтѣѣючѡгѡ стаѣтсѣ гѡдноу ѡ(д)ны(м) дѣѡмъ и ѡ(д)нѣмъ замѣсомъ бѣти (Вільна, 1627 *Дух.б.* 84).

ЗАМѢТАТИ, ЗАМЕТАТИ *дієсл. недок.*

1. (що) (*про сѣмѣ*) закидати: Ходиль пакъ іс прѣмори... а оуз(д)рѣль та(м) два брата симѡна рѣ(ч)нѣнагѡ пѣтра и анѣреѣ брата єгѡ замѣтающихъ сѣ(т) в' морѣ бо были рыбаєє (1556-1561 *ЛЄ* 29); а ѡнъ рекль имъ замѣчѣте по правой сторонѣ сѣтъ и поймаєте тогѣды замѣтали сѣтъ и не могли єй далѣ тагѣнути прѣ(д) множествѡмъ рыбѣ (Там же, 439 зв.); Заи(д) на глоубиноу и замѣчѣте сѣти вашѣ на оуловленіє ри(б) (к. XVI ст. *УЄ* №31, 190 зв.).

2. (*про яму*) засѣпати: adobruo, замѣтаю, заваляю, засыплю (!) (1642 *ЛЄ* 70).

ЗАМѢТОВАНЄ с., *перен. (про якусь перешкоду)* утруднення, завада: ясно показѣлось и(ж) ѡ(т) непрѣѣтелей крѣ(с)та дѡрѡга и всѣкій прѣстоу(п) загорѡдѣлсѣ до замѣтовѣна на(м) напѡ-

ты(м) выображена на(м) проклатого, и противных(х) нехай то досы(т) боудеть (поч. XVII ст. *Проп.р.* 133 зв.).

Пор. ЗАМЪТОВАТИ.

ЗАМЪТОВАТИ дієсл. недок. 1. Заважати, перешкоджати: Запинаю: Застановляю, ноги заплѣтаю, двікляю, замѣтлю, заважаю, омешкювлю, перешкажю (1627ЛБ 41).

2. *Перен.* (що) (говорити невідверто, з наляком) закидати: Якы(м) спбособо(м) бл(с)венство ѡ(т) проклатого датиса мбжесть хвалцо(м) кр(с)та. Тоє теды ѡ(т) непріятелей кр(с)та хвазавжди задавано и замѣтовано бываєть (поч. XVII ст. *Проп.р.* 132).

ЗАМѢТЬ ч. Закид, обвинувачення: Надѣмося в' ласцѣ Бжой, и дрвгю часть лю(б)ви твоей выставить: в' котброй ѡ(т)повѣ(д) и розвазаніе на противныхъ замѣты и доводы, бѣдетъ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 174); Засъ взавши кѣли(х) далъ їмъ мбвачи: Пійте з' него всѣ... А не придава(л) овой софѣстикѡ(в) лапачки, где тѣло тамъ и крбвѣ. Што єсть Діалѣктикѡ(в) по(д)стѣпный и фалѣчный замѣтъ або лапачка (Там же, 213).

ЗАМЪШАНЕ, ЗАМЪШАНЬЕ, ЗАМЪШАНЯ, ЗАМЪШАНА, ЗАМЕШАНЕ, ЗАМЕШАНЬЕ с. (стп. *zamieszanie*) 1. (чого) (надавання руху чому-небудь, зрушення з місця чогось) перемішування; збурення: около неи [сажавки] было па(т) притворовъ, або сѣній, в котбры(х) были рбзныи хбрїи, слѣпби, хрбмыи, грѣдоватыи чекаяючи пордшѣна воды ѡ(т) агтла. бо агтль з'стоуповаль з' нба певной годїны на замѣшана воды (поч. XVII ст. *Проп.р.* 171 зв.).

2. Колотнеча, незгода, неспокій, сум'яття: великое замешане и розницы межи архимандритомъ и чернцы тамошними ся дѣетъ (Краків, 1540 *КМПП* I, дод. 2); и мовили але не въ празникъ, жебы замѣшана межи люд'ми не было (1556-1561 *ПЄ* 183); не хотѣлисмь за(не)ха(т) абы(с)мы... кнаже(ц)кое мило(с)ти пре(з) брата нашего наведи(т) дла ро(з)мовы... в справа(х)

замеша(н)а це(р)ко(в)ного (Львів, 1596 *ЛСБ* 297, 1); А к тому згода, милость на немъ становилася, не бунѣты, не замешанье, не сцызма проклетая! (Вільна, 1599 *Ант.* 673); жадаємъ покбю и любви абы Црквы Бжїи без замѣшан'а бѣли, и все Православїе в' покби пребывало (Київ, 1623 *МКСВ* 70); Посмотрывшы на такое сроеое замѣшаня На таки(и) велики(и) ѣтыскъ... Яко бы самы мешане зда(в)на то(г) хотѣлы. Єдна(к) ла(т)во ѡ лѣску хто хоче(т) пе(с)ка карати (1636 *Лям. о приг.* 5); под час того замешаня межи войском Запорозским и Речю-Политою вси праве подданные, бунѣты поднешъши, веспол з своевольными козаками, маєтности оповедаючого спустошили, и знисчили (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 479).

Див. ще ЗАМЕШАНИЕ, ЗАМЕШАНИНА.

Пор. ЗАМЪШАТИ.

ЗАМЪШАНИЕ, ЗАМЪШАНІЕ с. Те саме, що замѣшане у 2 знач.: нынѣ езувита тѣ пожитки в земли вольной... будует, то есть — згвалчение сумнения королевскаго, замѣшаніе, неприязнь и злоречение на стан королевский (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 165); ѡбавляючиса того, абы... в ты(х) щоденны(х) набоженства(х), межи моужа́ми... розница и замѣшаніе не почалоса, з которого бы пото(м) блѣды и ѡ(т)стоу(п)ства шко(д)ливые оурости могли (серед. XVII ст. *Кас.* 13).

ЗАМЪШАНЫЙ, ЗАМЕШАНЫЙ, ЗАМИШАНИЙ дієприкм. (стп. *zamieszany*) 1. У знач. прикм. Неспокійний, тривожний: Єдна(к) же в ты(х) замишани(х) часѣ(х) що мо(г)ло бити посилаемо на роботѣ до цркве свето(и) (Ясси, 1601 *ЛСБ* 362, 1); теперъ под тот замешанный трвогъ в небезпечѣства польный часть,... бо́лшая част халупъ пустѣками стоитъ, и люде се в нихъ не найдують (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 231).

2. У знач. ім. Змішаний, -ого; розрізнений, -ого: Вавилоняне: Замѣшаныи, або змѣшаныи (1627 *ЛБ* 189).

ЗАМЪШАНЬЕ див. ЗАМЪШАНЕ.

ЗАМЪШАНЯ див. **ЗАМЪШАНС.**

ЗАМЪШАНА див. **ЗАМЪШАНС.**

ЗАМЪШАТИ, ЗАМЕШАТИ дієсл. док.

1. (що) Порушити, зруйнувати: роскажемо про-ти(в) таковы(м) оуниверсáлы и мандáты с канц-лерѣи нáшеи вѣдати, и напото(м) абы такѡвыи рѡзницы котѡрыє бы одностáйной ѡхъ вѣры повшѣхной роздмѣньє замѣшáти могли, ѡ(т) ѡб-чихъ людѣи вношѡны и розсѣвáны не были, хѡчемо яко где потреба оукáжетъ ратовáти и до того недопшáти (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 37); ѡны(и) су(д)... апелáцыю его на трибуна(л) не-пра(в)не замеша(л). чинѣчи то все бє(з) жа(д)-ного ти(р)мину, которого яко вы на ѡ(н) ча(с) созна(н)є(м) возного с кни(г) на писме не дово-дили (Вінниця, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 142); Па-пежъ..., проповѣдъниковъ новыхъ законовъ своихъ езуитовъ по всему свѣту розсылаєт, вре-мена и лѣта измѣняєт и личбу от створєня свѣта замешалъ, и окоротилъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 48); Знáгла бовѣ(м) нѡваа ѡ(т)мѣна сá-стáла, Котрáа всѣмъ окрѣгѡ(м) свѣта замѣшáла (Львів, 1631 *Волк.* 3).

2. Занепокоїти, стривожити, злякати: Мл-тѣса: Трѣвѡждса, боїѡса, Трапле(н) єсте(м), замѣшаны(и) єсте(м) (1627 *ЛБ* 67); погáнскїи нáрѡды, Множєство(м); якѡ мо(р)скїи вѡды. Вáми заколѡченє засмѣчєны, замѣшáны стѣр-бованы и ѡ(т) бѣсѡвскѡи слѣжбы ѡ(т)торвáны (Чернігів, 1646 *Перло* 45 зв.).

ЗАМЪШАТИСЯ, ЗАМЪШАТИСЄ, ЗА-МЕШАТИСЄ дієсл. док. 1. (порушивши звичай-ний порядок, розташуватися безладно; перемі-шатися; переплутатися) змішатися: Єднакъ якъ ся на мостѣ спо(т)кали. з за(м)ку вы(и)шов-шы внє(т) ся замѣшали. Коли во(з)нища почá(л) и(х) бычавати каза(л) встѣповати (1636 *Лям. о* приг. 9);

(порушитися, розладнатися — про бойовий порядок військових частин) змішатися: Потѡмъ коли почáто бїть въ бѣбны и трѣбы воєнныи, а такъ се зарáзомъ замѣшáли шїки и пѡчáли се окрѣтнє бїть (серед. XVII ст. *Хрон.* 422).

2. *Перен.* (про неспокій, сум'яття в суспіль-стві) стати безладним, неспокійним: але и(ж) бѣдучи затрѣ(д)нєными на то(т) ча(с) и(н)ши- (ми) трѣ(д)но(с)тѣми дѣла замешана что(с) тепє(р) замешало и не посылає(м) тепє(р) че-ре(з) си(х) посла(н)цо(в) ваши(х) ничє(г) (Суча-ва, 1599 *ЛСБ* 345, 1).

ЗАМЯТНЯ, ЗАМАТНА ж. (цсл. заматъна)

1. Колотнєча, незгода, неспокій, сум'яття: а посмотрел бы Твоа Милость всеє заматни сам ѡчима своими (Вільна, 1547 *AS* IV, 528).

2. Вл. н., ч.: Иванъ Замя(т)ня (1649 *РЗВ* 204).

Див. ще **ЗАМАТЕНЄ.**

ЗАМАТЕНЄ с. Те саме, що **замятня**: повь-станєть бо народъ противъ народоу и цр(с)тво противъ царсѣтва. и боудє(т) трєсєна по мѣстахъ и боуду(т) голодове и заматєна почато(к) бо-лезнємъ тымъ (1556-1561 *ПС* 180).

ЗАМАТНА див. **ЗАМЯТНЯ.**

ЗАНАДРА ж. (стп. zanaadra) пазуха: Нѣдро: Занáдра, пѣрси, пáзуха, лонѡ (1627 *ЛБ* 79).

ЗАНГЕЛЬ див. **ЗАНГЕЛЬ.**

ЗАНГЕЛЬ, ЗАНКГЕЛЬ, ЗАНГЕЛЬ ч. (стп. zankiel, сѡн. senkel) застїбка, клямра: ѡ дрѣгомъ кублє взято поя(с) ѡксами(т)ни(и) зъ за(н)кге-лемъ ис пря(ж)кою (Київ, 1591 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 81 зв.); взято... сєрмя(г) три новы(х) бє-лы(х)... поя(с)... чорны(и) и(з) занглемъ (Там же, 82).

Див. ще **ЗАНКЛИКЪ.**

ЗАНЕ спол. (цсл. занє) (зв'язує речєння) (з'єд-нує частини складнопідрядного речєння) (приєд-нує підрядну частину причини до головної) тому що, через те що, бо: Трєтáа причи(на), рѣгає(т) и бє(з)ч(ст)и(т) ми(р), занє не любá(т) его очи мирооугодныє. што нецѣдны(и) к'пшта(л)ть но-шена вымышлє(н) (п. 1596 *Виш.Кн.* 229 зв.); Тєди южъ Чловєкъ что мовити болше не могъ, бо предъ нимъ били всѣ дѣла его занє били ѡ(т)-явлєніє, а потѡмъ з великимъ жалємъ ї болємъ ї страхѡмъ разлѣчиласá дѡша его ѡ(т) тѣла (XVI ст. *Сл. о см.* 336); слѣшнє оуважáти и знá-ты, иж правдївє костѣла латинорїмскагѡ гре-

кове и рѣсь патріархи па́стыра своего прирѣд-
на́го послѣдшныи ѿ(т)щепенцами их, ими апос-
татами титѣлють за тоє самое, же ни до єдин-
аго не склона́ючи са, истинною самою... не-
порѣшно триваю́ть, зане не сѣть грекове ѿ(т)-
щепенцами ни рѣсь (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)*
33).

Див. ще **ЗАНЕЖЕ, ЗАНУЖЕ.**

ЗАНЕБРЕЧИ дієсл. док. (що) Знехтувати
(чим): послѣди же, егда гордостію окраден еси
и возбужал, померк и потемнѣл, от единоголосія
братскаго отсѣклся еси и по своей воли ходити
изволил еси, любов братскую и равенство зане-
брегл еси, вгору же славы, богатства и начал-
ства власти мирской възлетѣл еси (1588-1596
Виш.Кн. 139).

ЗАНЕВОЛЕНЄ с. Поневолення, позбавлен-
ня волі: ты(х) те́ды люде́й та(к) на́збыть блоу-
дачихъ призыва(л) знѡвѣ бѣ́, а если те(ж) и(х)
коли и кара(л), ѡное ихъ заневолє(н)є не та(к)
было имъ ка(р)ностью, яко наве(р)нѣнемъ и по-
пра́вою (Острог, 1607 *Лѣк.* 60); Плѣне́ніє: Зане-
воле(н)є, взѣтъ в' нево́лю (1627 *ЛБ* 83).

Пор. **ЗАНЕВОЛИТИ.**

ЗАНЕВОЛИТИ, ЗАНЕВОЛИТЬ дієсл. док.
(кого) (*поневолити*) заневолити: повѣтрѣ а́жъ
до са́мого нѣа сплюга́влено є(ст). дла має(т)-
ности живо(т) заневѡленный є́сть (Острог, 1607
Лѣк. 126); але нась княжа его милость, панъ
Краковский, отпустить не хотє́тъ, хочєчи нась,
люде́й волныхъ, собе заневолити (Луцьк, 1619
АрхЮЗР 6/І, 397).

ЗАНЕВОЛИТЬ *див.* **ЗАНЕВОЛИТИ.**

ЗАНЕДБАВАТИ дієсл. недок. (о чім і без
додатка) (*переставати дбати, піклуватися про
щось*) занедбувати (що): ѡдна́къ же пришѣдши
в' па́мать же о мо́лодости мо́вити твоей, ни́хто
абы не занедбава́лъ, же мо́ицъ бѣ́іа в' недоста́ткъ
выполнає(т)са, же гѣ слѣ́ща оумѡдра́єтъ, же
безязы́чна(г) и гѣгні́вого моисѣа в' мо́вѣ оукра-
ша́єтъ... не и(ж) бы(м) и а то́ собѣ́ привла́щаль
(Острог, 1598 *Омн.КО* 2 зв.); Та́къ в' повинно́с-
тиса сво́ю почюва́ючимъ, я́къ и ѿ оура́дѣ́ тѣмъ
занедбава́ючимъ. Дѣ́алыє абы чю́йнѣ́йшими е́ще

бы́ли, а лѣ́нныє дѣ́альшымиса нахо́дили (Львів,
1614 *Кн. о св.* 29 зв. нєнум.).

2. (що) (*нехтувати*) занедбувати: К҃ды бы
ты(ж) хлопе́(ц) во єди́нъ днѣ́ до шко́лы ходи́тъ,
а дрѣ́ги(и) де́нь занедбава́лъ, и такъ є́дно ча(с)
бы собѣ́ тра́ти(л) в рє́чи при шко́лѣ́, тако(г)
бо(л)ше не при(и)мати (Львів, 1587 *ЛСБ* 87,
6 зв.); Пренебрега́ю: Пребѣ́чю, занедбава́ю, по-
горжа́ю, взгоржа́ю, презира́ю, зазира́ю, преѡби-
жа́ю, зоста́вляю (1627 *ЛБ* 95).

3. (чого, о чім) Виявляти байдуже ставлення
(до чого), забувати (про що): Дла тѣ́хъ те́ды
дво́хъ причі́нъ того́ мє́ча оужива́й, домо́вѣхъ
звѣ́дъ оутѣ́кай привѣ́тны(х) крѣ́вдъ занедбава́й
(Дермань, 1604 *Нал. На г. Остр.*, тит. зв.); Тойто
ро́дзай, нѣ́к҃ды нехай са не зѡ́дитъ: Але са за́в-
ше в' на́ро́дѣ́ лю(д)ско́мъ нахо́дитъ. Ѡ́ котрѣ́й
цнѣ́й на́ро(д) Рѣ́сскій занедбава́є(т): И за под-
лѣ́йшю рє́чь собѣ́ поклада́є(т) (Львів, 1609 *На*
Злат. 3 зв.).

Див. ще **ЗАНЕДБАТИ, ЗАНЕДБЫВАТИ.**

**ЗАНЕДБАНЄ, ЗАНЕДБАНЬЄ, ЗАНЕД-
БАНИЯ** с. Занедбання: визна́ває(м)... и(ж)...
бачє(чи) манасти́(р) нашъ жи́дичи(н)ски(и)
дво(р)цы села и имена... чере́(з) пе́(р)ши(х)
ро(з)ны(х) де́(р)жавє́(ц) пока́жены по́псованы
а такъ в по́гноє́(н)ю и ѡпа́ле́(н)ю дво(ро)вѣ́ млы-
но(в) яко в розогна́(н)ю лю́де(и) вы́руба́(н)ю
гає́(в) и зане́(д)ба́(н)ю вси(х) потре́бъ ве́(л)ми
спусто́шеные... арендова́ли є́смо (1588 *ЛСБ* 98);
правосла́віє грє́ческоє о́зимнѣ́ло и в зго́рду при-
шло и во занедба́ня бо те́ж за́цныхъ стано́въ осо-
бы,... до врядо́въ духо́вныхъ приходи́ти перєста-
ли (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26); вѣ́даючи
звѣ́ща не вѡнтпѣ́ве, же я́къ посторо́га то́го
За́кона, внѣ́тръ бы́ти цѣ́кве Сѣ́бѡрнои, та́къ ѡпѣ́-
ще(н)є и занедба́(н)є є́го зна́дво́рьа Сѣ́тыхъ Оу́ч-
никѡ(х) Бѣ́жихъ зна́йдова́тиса, спра́вѣ́тъ (Київ,
1625 *Коп.Ом.* 162); Бѣ́де(т) ли в'кѡ́ло котла́
о́гонь, а при́дасі́ є́мѣ́ дрѡ́въ, за́па́литъса, и тѣ́е
штѡ́ в' котлѣ́ ва́ритъса, и вѣ́етъ: а в' занедба́ньи
и непри́кладаньи дрѡ́въ оу́стає́тъ по́ломень, и
га́снетъ о́гонь (Вільна, 1627 *Дух.б.* 331).

Пор. **ЗАНЕДБАТИ.**

ЗАНЕДБАТИ дієсл. док. 1. (кого, що, чого) (перестати дбати, піклуватися про когось, щось) занедбати: вша(к) же бы(ли) зане(д)х(а)ли и зане(д)бали то(г) имени ѿжива(т) пре(з) много вѣко(в) (1582 *Кр. Стр.* 92); бл̄жен̄ѣишии патр̄іархъ г(с)дн̄ь Іеремѣа... в чюжїи землѣ просячи мл(с)ти и вспомо(ж)на издѣти розказалѣ и по(д) непрошеніємъ запрѣтилѣ, абы смо тоє не занедбали, але поки на(с) стане(т), абысмо во лвовѣ на семъ мѣсци таковыи справы радили, всѣ(х) хр(с)тіян(и) о спомо(ж)на просачи (Львів, 1590 *ЛСБ* 146); небожчикъ я(н) ма(р)кови(ч) жоравнички(и)... далє(и) в то(м) ничо(г) во(д)лу(г) права по(с)полито(г) не постѣпова(л) и справы тоє зане(д)ба(л) (Люблін, 1601 *ЛНБ* 5, II 4050, 8 зв.); Двоумъ Панѡмъ... нѣкто слѣжїти не мѡжетъ. Бо гды єдинѡго слѣхаетъ, и єгѡ волю полнїти, зайсте дрѣгѡгѡ мѡсит опѣстїти и зане(д)бати (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 362).

2. (що і без додатка) (знехтувати) занедбати: Бо и ба(р)вѣрѣ кгда бы хѡро(г) во єди(н) дн̄ь лѣчи(л) а в дрѣги(и) занедба(л). мѣсто злѣче(н)я в болшую бы хорѡбѣ єго припрѣви(л) (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 6 зв.); За такѡвымъ ва(ш)имъ пїлны(м) старѣн̄ємъ врїхлѣ, в надѣи помѡчи Бѡжеи ѡбѣцїю Славенскомѣ в народѣ нашємъ язїкови по(д)несѣн̄є выроздѣмѣн̄є єгѡ ѡуживѣн̄є и пожїто(к): котѡрый занедбанный а цѣркви на(ш)ей прирѡдн̄ый бѣдѣчи по немѡлѣ // нѣроде нашѣ в набожѣнство зозабїлѣ (Єв'є, 1619 *См. Грам.* 3-3 зв.); Пренебрегѣ, възненавїдѣвѣ: Занедбавѣ, възгордѣвѣ (1627 *ЛБ* 95); а бн̄ый Хаганѣ звѣрїныхъ а не чловѣчихъ бѣдѣчи ѡбычаєвѣ, а рѣчей лѣкомство(м) и збы(т)нею до сребра мїлостїю ѡпанова(н) ѡпомїнки впрѣвдѣ принѣлѣ, а намѡвѣ ѡ прими(р)ю зане(д)бавши, посланцѡвѣ нѣ з чїмъ ѡ(т)прѣвїлѣ (Київ, 1627 *Тр.* 660); єслибы в ѣтрѡбѣ матери(н)ской зостѣло живѡє немѡва(т)ко, а мѣтка бы ѡме(р)ла // тогды повї(н)ность хрестїѣн̄скаѣ вытагаєтѣ, абы было вынѣтоє распорѡвши мѣткѣ ѡмѣрлѣю, иначєй єслибы хто мѡгѣчи ѡчїнїти, занедбѣлѣ, бы(л)бы вїненѣ вѣчногѡ затрѣчѣн̄ѣ ѡногѡ дїтѣтка (Львів, 1645 *О тайн.* 16-17).

3. (що, чого і без додатка) (виявити байдуже ставлення до чого-небудь) забути (про що): того всего он занедбавши мимо все тоє, торгнувшися кгвалтовне а свѡволне,... // на мене, чловека шєдивѡгѡ, старѡгѡ, хорѡгѡ,... мене самѡгѡ рукою своєю зѣбилѣ (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 8/III, 265-266); Исїдо(р) пѣршїй знѣкѣ лѣкѣвства свѣгѡ ѡказѣлѣ, бо кгда поткѣли єго впєре(д) хр(с)тїанє сѣ кр(с)томѣ г(с)днїмъ,... ѡнѣ не поклони(в)шїса кр(с)тѣ хвѣ, занедбавши и промїнѣвши, прїтѣкѣ ко ѡномѣ ѡбразѣ высокомѣ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 56 зв.); Хѡчѣ то нѣгдысѣ строфѡвалѣ, Фїлософѣ ѡубѡгїи Дїѡгѣнесѣ Мѣзыкѡвѣ, гды цнѡты дѡрѡги Занедбавши, на Лютнахѣ Кантѣ модерѡвали, Истройне в ѡбычѣяхѣ нестрѡйныхѣ спѣвали (Київ, 1632 *Євх.* 296); Для закамєнєлогѡ ѡпорѣ и не(д)балѣства ста(р)шѡгѡ брата... не мѡгласѣ жа(д)на справа налє(ж)ная цє(р)кви бѡжѡ(и) ѡ(д)правити пре(з) ки(л)ка часѡ(вѣ) ѡны(м) зане(д)баны(х) (Львів, 1635 *ЛСБ* 1043, 43 зв.); Пѡдѣ ча(с) ярѣма(р)ку нѣкды(с) славнѡгѡ А тепє(р) реку южѣ занедбалѡгѡ... Тамѣ ки(л)кѣ мѣща(н) мѣчємъ прыкро стѣто (1636 *Лям. о приг.* 11).

Див. ще **ЗАНЕДБАВАТИ, ЗАНЕДБЫВАТИ.**

ЗАНЕДБАНЬЄ *див. ЗАНЕДБАНЄ.*

ЗАНЕДБАНЫЯ *див. ЗАНЕДБАНЄ.*

ЗАНЕДБЫВАТИ дієсл. недок. (що) Те саме, що занедбавати у 2 знач.: Презїраю, Погоржѣю, занедбываю, перенѡшѣю ѡкомѣ, пренебрегаю, възгоржѣю (1627 *ЛБ* 94); Дѣха не ѡучаша(и)те: понєвѣжѣ негѣснѣдчїмъ и зѣвжды свѣтачїмъ єстѣ. Лєчѣ ты самѡвѡлне занедбываючи и незєзвалѣючи, гаснєшѣ ѡ(д) дѣха (Вїльна, 1627 *Дух.б.* 257); Не покѣзѣйсѣ, (мѡви(т) Гдѣ,) пєредѡ мнѡю пѡрожн̄ый: Пєрвшєє зѣ збѡжа своєгѡ внєсѣшѣ вѣ домѣ Гдѣ Бгѣ твоєгѡ, и не занедбывай розказѣна єгѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 91); При тѡмѣ, брѣтїє, не ѡупїваймѡсѣ, не ѡбжїраймѡсѣ, не лїхвѣмѡ,... Не гнѣваймѡсѣ нѣ на кѡгѡ... пѡрѡжны(х) словѣ не мѡвмѡ... чтѣ(м) ѡ(т)ца и мѣткѣ... Не зрѣкаїмѡсѣ анѣ занедбываймѡ правдївоѣ слѣвы (Там же, 483).

Див. ще **ЗАНЕДБАТИ.**

ЗАНЕДУЖАТИ дієсл. док. Занедужати: были мещане в монастыри ста(р)шии и моло(д)шии а была того причина же о(т)цѣ лео(н)ти(и) занедѣжа(л) (Львів, 1579-1588 ЛСБ 1034, 2 зв.).

ЗАНЕЖЕ, ЗАНЕЖЬ спол. (цсл. занеже) (зв'язує речення) (з'єднує частини складнопідрядного речення) (приєднує підрядну частину причини до головної) тому що, через те що, бо: Я есми муръ, а перси мои яко вежда, занеже есмь оучинена предъ нимъ яко покои наиденныи (поч. XVI ст. Песн.п. 57); ва(ш) мл(с)ти дае(м) знати Зане(ж) и ли(с)тѣ ва(ш) м(лс) что е(с)те допу(с)тили до на(с) чере(с) пана прокопѣа и пана лѣкѣ... ч(с)тн(г) храма яко се зижде(т) (Сучава, 1598 ЛСБ 323); Не скорбѣте о сей досадѣ и укоризнѣ нимало, занеже постигнет на вас радостно-пѣснивая (против самохвалных еретиков, мнящихся быти мудрых) Григория Богослова отвѣтная утѣха (бл. 1610 Виш. Посл. Льв. бр., 233).

Див. ще **ЗАНЕ, ЗАНУЖЕ.**

ЗАНЕЖЬ див. **ЗАНЕЖЕ.**

ЗАНЕМОЧИ дієсл. док. Занедужати, захворіти: вдова... // пред святками приехала до Люблина, где занемогши, хора лежала в господи през килка дний (Володимир, 1602 АрхЮЗР 8/III, 488-489); Што коли са такъ о(т)правило. дано знѣть Иѣсифови ѣжъ занемогль оцѣ его (серед. XVII ст. Хрон. 75).

ЗАНЕСЕНЕ с. (про офіційний письмовий документ) подання: По занесе(н)ю тѣды таковы(х) протѣ(с)тацы(и) я, комо(р)никъ, тоє жъ справы, ныже(и) помененоє, з арѣ(ш)ту возному привола(т) сторонѣ наказало(м) (Горошки, 1642 ДМВН 222); А по занесеню таковыхъ протѣстаци(и) сторона поводовая в способъ пропозицие(и) своеє по(д)несла позовъ по(д)комо(р)ски(и) о(д) себе (Ісаїки, 1643 ДМВН 242).

Пор. **ЗАНЕСТИ.**

ЗАНЕСТИ, ЗАНЕСЬТИ дієсл. док. 1. (кого, що) (перемістити в інше місце, віднести) занести: внуку де(и) куневського а сестреницу

севериновое на (и)ма марицу Ластовъскую невеликую в девѣти лѣтѣхъ взавѣши еє з двора на сторону занесѣши сукню и поясъ сребрны(и) з неє знали то(л)ко де(и) в одно(и) кошу(л)це пустили (Варшава, 1571 ЛНБ 5, II 4043, 79 зв.); слышишъ хлопе той звязокъ на бѣрки вложи и оны(и) занеси до господы моеи (к. XVI ст. Розм. 5); Нехай вѣдають непріятелѣ, иж... скрынѣ взята была и занесена до чужей земли (Львів, 1605-1606 Перест. 45); а гаріинове..., занесены бывають на мѣсце названоє Свѣстѣной (Київ, 1627 Тр. 682); тудежъ rozmaite деревья, до будинку способленые, побрали и, до монастыра их мил. занесшы, в руки, з ведомостю и розказаня тых вышменованыхъ отцовъ, отцу Василю Кирыловичови искусникови оддали (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 270);

(що) (узяти без дозволу, забрати з собою) занести: тые,... поутекали, и пенези чоповые занесли, чого всего шкодую скарбу короля его милости на полтора ста злотыхъ Полскихъ (Володимир, 1588 АрхЮЗР 6/I, 199); хотечи себе пожитокъ привлациити, сыкгнетъ съ пальца умерлого знявши, тотъ Василевский зъ собою занесъ (Луцьк, 1593 АрхЮЗР 1/I, 364).

2. (кого, що) (доставити, принести щонебудь кудись, комусь) занести: потребує(ш) абы то занесено я тобѣ постарѣюся занести (к. XVI ст. Розм. 31); Тая книжка занесена была к // святому... Мелетию, патриарху александрийскому, через отца Исакия от блаженные памяти достойнаго Гедеона, епископа лвовскаго, послана будучи (1608-1609 Виш. Зач. 207-208); "гѣмень... єдногѣ дна вгледѣвши // жеса хлопа ро(с)плакало... ро(с)казалъ о(т)цѣ, абы его... в рѣкѣ вкинулъ. онъ... на вла(с)ны(х) рѣка(х) свои(х) ажъ до рѣки занѣслъ, волю маючи вкинути и втопити его (серед. XVII ст. Кас. 50-50 зв.).

3. (що) (скаргу) вносити, подавати, представляти: его милость ксюндзъ владыка Володимирский,... занеслъ протѣстацию противъко мне (Володимир, 1624 АрхЮЗР 1/VI, 537); По-

мененные Приятеле... зане(с)ли Протестацию Пере(д) самыми и(х) м(л) осве(д)чаючи, то во(з)ными на то(т) ча(с) и шля(х)тою бѣдѣю (Кременець, 1637 ЦДИАЛ 765, 1, 24, 2, 1 зв.); поменены(и) во(и)тъ,... протѣ(с)тацию то(л)ко таковую, проти(в)ко... пну бѣ(л)скому, акторови, заню(с) (Київщина, 1639 ККПС 264); пан Ан҃дрей Искрицький именем велможного его милост пана Даниеля на Несвичу Стемцьковского, старосъты володимерского, для записанья до книгъ нынешних кгородских володимерских занеслъ манифестацию (Володимир, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 149).

4. (що) (переносючи інфекцію, спричинити захворювання) занести: Того(ж) року ѡ(т)цѣ мои ѡме(р): я з школы занѣ(с) в до(м) хоробу горячку: и всѣ хорѣли в дому (серед. XVII ст. ЛЛ 167).

Див. ще **ЗАНОСИТИ**.

ЗАНЕСТИСА дієсл. док., перен. Наблизитися, насунутися, діал. занестися: гдѣ бы са юж' на(д) мѣрѣ занесло на злоѣ, и бѣ(з) личбы злобо са зобрало, а юж' бы праве до ѡстатнего небезпечѣнства приходило (Київ, 1637 УЄ Кал. 388).

Див. ще **ЗАНОСИТИСЯ**.

ЗАНЕСЪТИ див. **ЗАНЕСТИ**.

ЗАНЕХАВАТИ дієсл. недок. (припиняти займатися чимось, робити щось) занехаювати: ѡ(т) дороги спсѣнной ѡ(т)разити хотатъ, додавати намъ не занехаваютъ (Острог, 1598-1599 Апокр. 183).

Див. ще **ЗАНЕХАТИ**, **ЗАНЕХАТИСЕ**, **ЗАНЕХАЯТИ**, **ЗАНЕХИВАТИ**, **ЗАНЕХОВАТИ**.

ЗАНЕХАНЄ с. (занедбання, нехтування чим-небудь) занехаювання: зачи(м) много блудовъ и злы(х) поступковъ и занеха(н)а дозорѣ право(г) и(х) въ си(х) краєвъ рѣски(х) и много бры(д)кого сватокупства наступило, и(ж) са ереси ро(з)сѣдали и всю праве рѣсь ѡпановали цѣ(р)квы пѣстошачи и хвалу бжю псуючи (Берестя, 1596 ЦДИАЛ 131, 1, 627); а немнѣй якъбы въ одправованю хвалы Божое и въ подаваню

имъ ку тому костелови ихъ ксенжи богобойныхъ и учоныхъ опущеню и занеханю не было, пилюе старане мѣли (Київ, 1622 АЮЗР II, 74).

Пор. **ЗАНЕХАТИ**.

ЗАНЕХАТИ, **ЗАНЕХАТЫ** дієсл. док. 1. (припинити займатися чимось, робити щось) занехаяти, діал. занехати: всакѣю ѡдачность Єго Милости и потомствѣ Єго Милости..., задѣлывати не занехаю (Камінь, 1571 АС VII, 380); вша(к) же бы(ли) занеха(ли) и занѣ(д)бали то(г) имени ѡжива(т) прѣ(з) много вѣко(в) (1582 Кр. Стр. 92); пода(и) ми конєвъ пивнѣю ѡзми при(и)ми пилнѣй абы з' рѣкъ не выпало... престанъ занехай южъ досы(т) трымаю (к. XVI ст. Розм. 12); Кгрѣцкого и Латинского языка книгъ переводѣ, и в' наболшой справѣ дѣховны(х) забаве, а в' на(и)тажшой своѣй хоробѣ не занехалъ (Єв'є, 1612 Діон. 1 зв. ненум.); О чомъ прочитай собѣ, отступнику..., и не будешъ закону того... превротне преводити, и въ словѣ... таемницъ шукати занехаешъ (Київ, 1621 Кон.Пал. 496); то(т) же пленипоте(нт)... проси(л), абы су(д) зѣ(м)ски(и) и пѣтъ комо(р)никъ, занехавыши, ту(т) на то(м) ме(ст)цу фунѣдованья юри(с)диции занеха(л), але та(м) до тоѣ могилы Ро(с)топъче еха(л) (Житомирщина, 1644 ККПС 291); протестующый..., ѡфероваль з его милостю о то правомъ чынити не занехаты (Луцьк, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 434).

2. (забути про когось, щось) занехаяти, діал. занехати: до мене доносили ѡ ѡтиска(х) и трѣдността(х)... не занехале(м) с пи(л)ностью и писати и просити Єго к(р) мл(с)ти абы з к(р) зве(р)хно(с)ти твоѣе панское того позагамова(л) (Острог, 1604 ЛСБ 393); Пѣрвѣе з' збѣжа своѣго в'несѣшъ в' дом' Гда Бга твоѣго..., И... початки з' гѣмна твоѣго, и з' винницы ѡ(т)давати не занехивай: И дар' початковый приносѣте Гви (Київ, 1637 УЄ Кал 91); пѣл'не всѣх' ва(с), прошѣ, абыс'те и за мое смиреніе Га Бга стыми Млтвами своѣми и Бгѣоблагателными ѡфѣрами, оумилостивлѣти и благати не занехали (Львів, 1646 Жел.Сл. 46 зв.).

3. (кого, що, чого) (*знехтувати*) занехаяти, *діал.* занехати (кого, що): не хочачи его милость панъ Марко Жоравницький,... зелживости священника Дмитровского занехати, а онымъ своволникомъ того терпѣти, жедаль, абы то было записано (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/VI, 54); не хотѣ(л) емъ того занехати абымъ В(ш) м(л) ѡ(з)на(и)мити не мѣлтъ кды(ж) ѡ томъ В(ш) м(л) належи(т) вѣдати (Стратин, 1588 *ЛСБ* 101); А што ся отступенья патріархії дотычетъ, на то ...вернымъ Восточное церквы людемъ справу даемъ, зъ самыхъ же Греческихъ докторовъ, учителей и гисториковъ, Латинскихъ на тотъ часъ занехавши (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 244); заставши повода убезпеченого, напродъ бунтъ и окрикъ страшливый, неприятельскій учинивши,... а потомъ, занехавши самого повода, до челяди и слугъ скочивши, которые видечы быть такій кгвалтъ, розно розбеглисе (Люблін, 1624 *АрхЮЗР* 3/I, 277); Гипполіта стѣлого Цекрбѡмъ ѡ(т)давши, И егѡ несмертѣльныхъ похвалъ занехавши, Ѡ(т)давай чѣ(ст) звѣтѣзци (Київ, 1632 *Євх.* 301); Теды ксю(н)-же(н)та... бѣлавѣ гѣ(т)ма(н)скую маючи... занехавши комѣссіи, з хме(л)ницки(м) бытися зезволили (серед. XVII ст. *ЛЛ* 179).

Див. ще **ЗАНЕХАВАТИ, ЗАНЕХАТИСЕ, ЗАНЕХАЯТИ, ЗАНЕХИВАТИ, ЗАНЕХОВАТИ.**

ЗАНЕХАТИСЕ *дієсл. док.* Те саме, що занехати у 1 знач.: мешчане житомирськіе,... з сторонами поменеными, во уближенъ добръ и кгрунтовъ его к(р). милости, естъли бы за часомъ оказало, у суду належного часу своего се правне чинитъ не занехають (Житомирщина, 1598 *ККПС* 105).

Див. ще **ЗАНЕХАВАТИ, ЗАНЕХАЯТИ, ЗАНЕХИВАТИ, ЗАНЕХОВАТИ.**

ЗАНЕХАТЫ *див.* **ЗАНЕХАТИ.**

ЗАНЕХАЯТИ, ЗАНЕХААТИ *дієсл. док.*

1. Те саме, що занехати у 1 знач.: допдѣте ми абѣмъ горко плакаль, и занехайте ма тѣшити. ѡспѣстошенью цѣрки людѣ моѣго, абѣвѣмъ дѣнь

ѣсть трѣвоги и згѣбели (Острог, 1607 *Лѣк.* 3); прошу, абы тое оповѣданъе о... вѣси кривды и шкоды... были приняты, и до книгъ записаны, ижъ то за наездомъ... на доброволной дорозе отъ его сталосѣ, яко вышей естъ описано о што правне чинитъ не занехаемо (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/I, 173); Такѡвыхъ собѣ набывай товарышовъ, котѡрыѣ до пѣрши(х) товарышовъ альбо панѡвъ пере(д) тѣмъ добрыми были, що абѡвѣ(м) ѡны(м) чѣневали, тѡе и тобѣ чинити не занехаю(т) (Острог, 1614 *Тест.* 150); па(н) Викгура,... з вы(ш) менованы(ми) ѡсоба(ми),... маѣтность его мѣсти пана Лемеша... доще(н)ту знисчи(ли)... ѡ што все сеѡ(р)сиве оповѣдаючи(и) в суде належно(м) пра(в)не чинити не занехае(т) (Житомир, 1650 *ДМВН* 208).

2. Те саме, що занехати у 2 знач.: Дети тежъ мои, дасть Богъ, дошедши лѣтъ своихъ, певенемъ того, ижъ слѣжити вечне Ихъ Милости не занехають (1577 *АС* VI, 84); Єдна(к) при(и)де(т) ли до того гдѣ далѣ(и) не занехаю(т) и(х) м(л) панове послове наши межи и(н)шими кри(в)дами и тѡе(и) Вм(с) прѣложи(ти) (Луцьк, 1600 *ЛСБ* 349, 1); Презъ котѡры(х) ѡсѡбѣ живо(т) свѡй вѣвышѣ(ш), тѣмъ добродѣйство показовати не занехай (Острог, 1614 *Тест.* 152); є(д)-на(к) же за взя(т)емъ ведомости ѡ имена(х) и про(з)виска(х) проте(с)туючие в по(з)ве вырази(т) не занехають (Житомир, 1650 *ДМВН* 204).

3. (чого) Те саме, що занехати у 3 знач.: кгда панъ валѣ(н)ты(и) хлебовъски(и) на то(т) гала(с) кгда пана моцы(с)кого бити сечи почали якожъ... звада межи ними поточна, ѡбачивши Пана голѣба речѣтъ, Пανε брате што вм(с)ти пото(м) занеха(и)те тѡе звады (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 3).

Див. ще **ЗАНЕХАВАТИ, ЗАНЕХАТИСЕ, ЗАНЕХИВАТИ, ЗАНЕХОВАТИ.**

ЗАНЕХААТИ *див.* **ЗАНЕХАЯТИ.**

ЗАНЕХИВАТИ *дієсл. недок.* 1. (*припиняти* *займатися чимось, робити щось*) занехаювати: Што и в.м., будучи... въ такъ маститой старос-

ти и дозрелыхъ летахъ веку своего, водлугъ талантъу... абысь делати не занехиваль, прошу (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 989); То пакъ отступни-ци при сконченю сейму, коли (в)же всѣ sprawy судитися занехивают, упросивши тых, которые около судов засѣдают,.... написали собѣ позовъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 41); старá(и)мѡса... все тѡе бѣ(з) запам'ятáна... зáвжды ховáти; а хва Вѣскр(с)нiа слáвити и ѡповѣдáти не занехивáймѡ... невымѡвныѣ егѡ добродѣйства высла-вѣймо (Київ, 1637 *УС Кал.* 232); мѣлого потѡмка своѣго дѡбсытъ в' молодѣх' лѣтѣх', тѣмиж', сто-пáми провáдити,... не занехивáлесь (Київ, 1640 *Тр.* 5 нenum.); Тѡ тѣды вѣдаючи не занехивáйте прикладáти якѡ напилинѣшого старáна, якъ са-ми тѡю дѣшепитáтелнѣю,... нажкѡ оумѣти: тákъ собѣ повѣрѣнымъ якѡ нащѣрей и якѡ нáпилинѣ подавáти (Львів, 1646 *Зобр.* (передм.) 3).

2. (кого, що і без додатка) (*забувати про ко-гось, щось*) занехаювати: До тогожъ то самого, а не до иншого жадного, всегда иле до патріар-хи потребуять пастыра, съ прозбами ся // уте-кають, а при прозбахъ не занехивають ку тому особѣ способныхъ ведлугъ звычайу першое церкви християнское (1603 *Пит.* 27-28); Всюды ...припомина́ти вчешникѡмъ... Хс... не занехивá-еть: абы пѣред' часомъ оувѣдомилъ их', же доб-ровѡлѣне а не з' мѡсѡ на мѡки... себе выдалъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 148).

3. (що, чого) (*нехтувати*) занехаювати (що): Я абовѣ(м) хотѣ(л) бы(м) з Вами вча(ст)нико(м) бѣти кгда если бы(с)те хотѣли доброго до-конывати: а если бы ты(л)ко зачинати, а пото(м) недоко(н)чены(х) речи(и) занехивати, теды ми са то не здае(т) жебы (то) славъ бра(т)скѣй мѣ-ло пожито(к) приносить (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 2); часы и оустановлѣны нѣкотѡрыи годѣны тѣиж' бѡгѡвѣсныи Ѡцы нáмъ... подáли: жебы-смы... той дѡброи повѣннѡсти и Прáвила не за-нехивáли и не оставлáл(и) (Київ, 1625 *Кіз.Н.* 196); не занехивáй Єлѣа и свѣчъ, Хá Бá призы-вáючи (Київ, 1627 *Тр.* 38); дла посполѣтого пожѣткѡ свѣй влáсныи занехивá(н) бѣти мáет' (Київ, 1637 *УС Кал.* 436).

Див. ще ЗАНЕХАВАТИ, ЗАНЕХАТИ, ЗА-НЕХАТИСЕ, ЗАНЕХАЯТИ, ЗАНЕХОВАТИ.

ЗАНЕХОВАТИ *дієсл. недок.* Те саме, що *за-нехивати* у 2 знач.: мене который боудѣчи и щирѣ слѡгою и малогѡднымъ бѡгѡмѡлцемъ ва(м) к(ж) м(л) не занеховалемъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 19).

Див. ще ЗАНЕХАВАТИ, ЗАНЕХАТИ, ЗА-НЕХАТИСЕ, ЗАНЕХАЯТИ.

ЗАНИМЕТИ *див. ЗАНѢМѢТИ.*

ЗАНКГЕЛЬ *див. ЗАНѢЛЬ.*

ЗАНКЛИКЪ *ч. (стп. zankiel)* застібка, клямра: взяли... пояс оксамитный, з ланцуш-ками серебряными и з занкликомъ (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 242).

Див. ще ЗАНѢЛЬ.

ЗАНОГТИЦА *ж. (задерта шкірочка коло нігтя)* задира: gedi[vi]a, a(e), заногтица (1642 *ЛС* 348).

ЗАНОСИТИ *дієсл. недок. 1. (що) (переміщу-вати в інше місце, відносити)* заносити: Братия, филипѡ малярѡ декрето(м) свои(м) наказали, абы бы(л) взá(л) казѣ за то, же маючи клю(ч) ѡ(т) скри(н)ки братское по двѣ схá(ж)цѣ в бра(т)ствѣ не быва(л), и клю(ч)... заносилъ, для чого справа ваковала (Львів, 1601 *ЛСБ* 1043, 5); *Образно:* Гдѣ ясный пáлацъ Фѣбовъ, рѡзный в' бѡдовáню, В' положѣню высѡкѣй, слѣчный в' малѡваню... Тáмъ мѣсль тáа Нáвка лѡдѣскѣю занѡситъ (Київ, 1632 *Свх.* 297).

2. (що) (скаргу, справу і т. ін.) вносити, пода-вати, представляти: Доброе же ся ту рачилъ унести силокгисмъ чужий: ово тежъ и я по-вѣмъ и свой силокгисмъ противко оного занѡ-шу, то естъ правды мѣрьковане (Єгипет, 1602 *Діал.* 67); Если бы те(ж) заносили декрета якие а(л)бо Инѣко(н)тѡмацыѣ, Такъ На по(д)за(м)-чаны, ижъ не мають быти Є(д)но По два ре-ме(с)ники ка(ж)дого ремесла На по(д)замъчъ,... Нарѡ(д) рѣски(и) абы бы(л) Ѡсѡжѡнъ Здекре-това(н), а(л)бо Инѣконтумация(м) зда(н) (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 2); я са(м) а по (м)не ма(л)жо(н)-ка и пото(м)ки мое... на пѣ(р)ши(м) року... ста-

нути маємо... Апеляци(и) не попираючи протес(с)таци(и) не заносєчи сѣдѣ ω (з)лы(и) вска(з) и (с)тороны ω (з)лы(и) перево(д) права (Вінниця, 1620 ЛНБ 5, III 4057, 31); наме(ст)никъ манастыра Выдуби(ц)кого,... освє(т)че(н)є заноси(л) (Горошки, 1643 ДМВН 221); панъ Янъ Лайсчєвський, повернувшыся з краєвъ полских тутъ на Волинь, державы своеє и ничого згола речей и зберовъ своих не заставышы, противько всимъ ...сведчилъсьє и оповеданє заносил в тот нижей описаный способъ (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 281).

Див. ще **ЗАНЕСТИ**.

ЗАНОСИТИСЯ, ЗАНОСИТИСЯ дієсл. недок. 1. (переміщуватися в інше місце) заноситися: ап(с)ль павє(л)... та(к) ты(ж) ω кораблі пише(т), кѣторый... ω(т) вѣтра заноси(т)са на стронѣ, прото(ж) его єдыны(м) сты(р)то(м) наврьне(т) (Височани, 1635 УЄ №62, 56 зв.).

2. (в що) (опинятися, виявлятися в певному стані) приходити: достѣплю ласки Бжеи: а зъ того въ недбалство прє(з) злѣсть занѣсчиса (Вільна, 1627 Дух.б. 277).

3. *Перен.* Наближатися, насуватися, діал. заноситися: которого потоужность... постороннымъ страшна быти моусить, и котораа..., ω(т) ростыркѣ домового, на которы(и) са давно заноси(т), сама подобно гамѣть (Острог, 1598-1599 Апокр. 3); Бо и якъ же его королевская милость мель его позволяти, слышечы, до чого ся рєчы заносили? (Вільна, 1599 Ант. 655).

4. *Перен.* Намірятися: Зычылъ бымъ того я, абы ваша княжацкая милость радѣшей ся о то старалъ и тому вѣ часть забегѣ, якобы вашей княжацкой милости съ кролемъ его милостью вѣ шранъки вступовати не прыходило, на што ся самъ баръзо заносить (Вільна, 1599 Ант. 661).

Див. ще **ЗАНЕСТИСА**.

ЗАНОЧИВАТИ дієсл. недок. Заночовувати: Облєгаю: Заночиваю (1627 ЛБ 148).

Див. ще **ЗАНОЧОВАТИ, ЗАНОЧОВОВАТИ**.

ЗАНОЧОВАТИ дієсл. док. Заночувати: рокѣ тепє(р) идѣчого... по(д)даные иса(и)ко(в)ские и могиле(в)ские... ехали до Коро(с)тєшова... для кѣпованя збо(ж)я... заночова(л) ѣ по(д)дано(г) ппа Си(н)гає(в)ского (Житомир, 1605 ЦДІАК 11, 1, 4, 8).

Див. ще **ЗАНОЧИВАТИ, ЗАНОЧОВОВАТИ**.

ЗАНОЧОВОВАТИ дієсл. недок., многокр. Заночовувати: самъ чѣсто на пѣстіѣ мѣсца оудѣєтса, и заночѣвѣть тамъ мѣлачиса (Київ, 1637 УЄ Кал. 435).

Див. ще **ЗАНОЧИВАТИ, ЗАНОЧОВАТИ, ЗАНТУЗЪ** див. **ЗАМТУЗЪ**.

ЗАНУЖЕ, ЗАНУЖЪ спол. (зв'язує речення) (з'єднує частини складнопідрядного речення) (приєднує підрядну частину причини до головної) тому що, через те що, бо: не годитса тобѣ дарѣ своего принєсти боу занѣужъ ты не вчинилъ плода своего во израили (1489 Чет. 14); то(т) бы ємѣ непоруши(л) нашего дааніа... алибѣы ємѣ ѣтврѣди(л) и ѣкрѣпи(л), занѣже дали и потврѣдили єсмы ємѣ, за єго прѣавѣвѣрнѣю слѣ(ж)бѣ и за що ω(п) кѣпи(л) соби, за свои пипѣзи (Бадевці, 1503 Cost.S. 256); Изъ сєго евангєлія указуєть намъ, якъ силовавъ и иднавъ апостолы, што бы увуйшли у корабль, дѣля // того, занужъ уздрѣли народы, ажъ ся наситили пять тысячей людеѣ пятьма хлѣбы (XVI ст. НЄ 113-114); а по нашем животѣ кто боудетъ г[ос]-п[о]д[а]рь ѣт дѣтіи наших // или ѣт нашего рода... тот би им непорѣшил нашего дааня и потврѣдєня, але би им оутврѣдил и оукрѣпил занѣже єсмы им дали и потврѣдили (Хуші, 1560 DBB I, 66-67).

Див. ще **ЗАНЕ, ЗАНЕЖЕ**.

ЗАНУЖЪ див. **ЗАНУЖЕ**.

ЗАНУРИТИ дієсл. док. 1. (кого) (повністю опустити у воду) занурити: Скѣро бовѣ(м) зблїжилисѣ [кораблѣ] до Бж(с)твѣнної єи цркви, бѣрзо подвѣшившисѣ мѣре, роздѣліло-сѣ Бо(з)скимъ прєйзрѣнѣмъ вѣ роздѣлѣнє, и всѣхъ на тѣхъ мѣстѣ потопіло и занѣрило, и зъ

самыи кораблями (Київ, 1627 *Тр.* 662); И если когѡ в'кїне(ш) в' море, частокрѡтъ бываѣтъ, ѡнъ зандреный и занесеный посрѡдъ моря, водами осыпанъ и невидим(и) бываѣтъ;... з'новѡ вырѡдѡти, в'сплыти... прѡгнѣтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 330); Ѡ срѡкгаа смѣрти,... Бодѡйбысь в'прѡдъ на мѡцныхъ дѣбахъ ѡбѣшена, Любѡ в Ѡцеанъ глѣбѡкїи, на днѡ зандрена (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 12).

2. *Перен.* (цїлком охопити, зайняти собою) поглинути: Якъ єди(н) з Учїтелей... мѡвить, Заснѣли вѡ пожадливостехъ своихъ, рѡскоши ѡнъ зандрїли, минаѣтъ сонъ тѡтъ, минаѣтъ живѡтъ тѡтъ и ничѡгѡ не знашли вѡ рѣка(х) своихъ (Київ, 1632 *МИКСВ* 288); И якѡ ѡныхъ любѡ в' поганствѣ зандрѣнный, єднѡкъ в' собѣ самъ стѡблївый звѣчай нѣслъ, потѡмности вѣкъ велице то собѣ вѡжачи, писмо(м) ѡб'аснаючи подавали (Львів, 1642 *Бут.* 2 зв.); тѣи грѣша(т) котѡрыи... слѣжбы Бж҃ей не слѣхають, албо слѣжбы Бж҃ей слѣхаючи мѣсли маю(т) зандрѣныи в' рѣчахъ свѣцкихъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 907).

Див. ще ЗАНУРАТИ.

ЗАНУРИТИСА дієсл. док. 1. (повністю опуститися у воду) зануритися: Гдѣбы члѣвкъ нѣакїй посрѡдъ рѣки глѣбѡкой,... оутѡплений мѣжи страшными и срѡгими звѣрѡты, а прише(д)ши бѣ хто плѡвати неоумѣючи, хотѣлъ оупѡлого ратовѡти, самъ бѣ оутоналъ и згїналъ: потреба на то оумѣлого... плывача, котѡрїй бѣ вшѣдши в' глѣбѡкїй вїръ воды зандрїлѣса, и вѣне(с) оутоналѡго межї звѣрми // лежѡчого (Вільна, 1627 *Дух.б.* 99-100).

2. *Перен.* (поринути, повністю віддатися чомусь) зануритися: старайся пїлно: абѣсь... хорѡнилса... товариства незаконни(х) людїй. бо тїи зандрившиса в' злостехъ своихъ, оутрачають бл(д)ть стѡго дѣа (поч. XVII ст. *Пчела* 24 зв.); члѣвкъ зандрившиса в' вдѡчности и бгѡмыслности ѡной, самъ до себе не прихѡдитъ, алѣ якѡбы якїмъ глѣпне(м) и юродївымъ свѣтѡ томѡ ставѡѣтѣса (Вільна, 1627 *Дух.б.* 74).

Див. ще ЗАНУРАТИСА.

ЗАНУРАТИ дієсл. недок. (що) (повністю опускати в воду) занурювати, зануряти: Ваптїзо: Крщѣ, погрѣжаю, зандрѡю (1627 *ЛБ* 190); А котѡрыи позостѡлиса,... // ѡтѣкаючи, и на Єгѣйское море приплывши, всѣ своѣ чолны и самыхъ себе вѡ глѣбѡкость морскѡю ѡ(т)дають и зандрѡють (Київ, 1627 *Тр.* 682-683).

Див. ще ЗАНУРИТИ.

ЗАНУРАТИСА дієсл. недок. (повністю опустатися в воду) занурятися: не нагле бѡвѣмъ оумирають, котѡрыи зѡвше мѣслили жѣ помѣрети мають. любѡ тѣды желѣзомъ ѡфѣрѣютѣса, любѡ ѡ(т) бѣстїи розшѡрпаны бывають, любѡ в пѡломенѣхъ, и водахъ зандрѡю(т)са, албо завѣшены бывають (Київ, 1625 *Кон.Каз.* 39); *Образно:* Свѣ(т) тѡтъ слѣхаче, море єсть бѣрлївое, црѣко(в) шкѡда, або ѡкрѣтъ, а мы ло(д)ки малѣе, котѡрїє штоднѣ зандрѡемѣса и потѡплѡемъ навалнѡстами мнѡгими, и страшными (поч. XVII ст. *Проп.р.* 206 зв.).

Див. ще ЗАНУРИТИСА.

ЗАНѢМѢТИ, ЗАНИМЕТИ дієсл. док. (втратити здатність говорити) занїміти: ѡдинъ ѡ(т) стоащи(х) да(л) ємоу по лѡнитѣ та(к) мѡцный полїчоць, ажъ єго стѡа мл(с)ть па(л) а ѡнъ зѡса оустѡгноу(л) єго к горѣ лѡнїцоухѡ(м) чѣмоу не говорїшь а занѣмѣ(л) є(с) (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 2); Тогды єди(н) ѡ(т) стоащи(х) да(л) ємоу полїчо(к) та(к) мѡцный, а(ж) єго стѡа милѡсть оупа(л)... А ѡ(н) за(с) встагноу(л) єго ла(н)цоухѡ(м) коу горѣ, и рѣ(к): а ци не говорїшь, ци занѣмѣ(л)єсь? (XVI ст. *УС Трост.* 62); Єдѡлѣ в'правдѣ, зѣ всего, штѡ мѡ са прѣзъ шлѡбѡ законѡ єгѡ вѣдѡти годїло, лѣчь бѡрзо мѣрне, жебѣи ѡ(т)тѡлѣ надѣтѡст и вынѣслѡсти рѡгъ рострѡпне зложїлѣ, корѡткѡстью в'правдѣ покѡрмѡ, нездорѡвѡю ѡбжїрства встѣклѡсть згѡла трапачи, и до ѡного прѣз неєдѣнѣе волѡючи: Молчї, занѣмѣй (Київ, 1627 *Тр.* 555); А такъ, отче, мѡвчы и занїмей! (1649 *ШКН* 180).

ЗАНЯТЕ с. (захоплення чужої худоби) заїмання: мѣсяца октебра двадцѡть девятого дня,

претестаця (!) ... владыки Луцкого на князя Чорторыского о наехане на кгрунтъ Фалимицкий, побите подданных и пограбене у них речей и заняте свиней (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 149).

Пор. **ЗАЙНЯТИ**.

ЗАНЯТИ див. **ЗАЙНЯТИ**.

ЗАНЯТЬ див. **ЗАЙНЯТИ**.

ЗАНЯТЫЙ дієприкм. у знач. прикм. (належний комусь) власний: Потом-є(м) с то(г)[о] ме(ст)ца ехалъ тоєю ри(ч)кою Ыльша(н)кою где-мъ на(д)ехалъ ставокъ на ри(ч)це Ыльша(н)це заняты(и). Тамъ же на(д)ехалемъ Ру(д)-ку з левого боку припадающую (Київщина, 1639 *ККПС* 262).

ЗАНАТИ див. **ЗАЙНЯТИ**.

ЗАОДНО присл. (одночасно, водночас) заодно: Нѣдро: Занáдра, пѣрси, пáзѣха. лонб. Лонб з' надромъ заоднб сá часомъ роздмѣт' (1627 *ЛБ* 79).

ЗАОРАТИ дієсл. док. (що) (орючи, привласнити частину чиеї-небудь землі) заорати: и те(ж) што и(м) были с тоє(ж) нивы лю(ди) ма-наст(ы)ря печерского дорогѣ заорали што иде(т) ѡ(т) пусты(н)ки на великую дорогѣ горо(д)скую (Київ, 1510 *Арх.Р.* фотокоп. 28).

ЗАОСТРЕНЄ с., перен. (розвиток, витончування) загострення: Православный: Признаваю то, же естъ добрая и потребная речъ зверхнихъ словъ вѣдане. Але для чоґожъ толко ку звычаю, абы просто мовити и писати, и ку заостренню розуму и выполерованю его, а не ку знайдованю божественныхъ догматъ, и не ку розсудкови ихъ (1603 *Пит.* 107).

Пор. **ЗАОСТРИТИ**.

ЗАОСТРИТИ, ЗАОСТРІТИ дієсл. док. Загострити: ехасио, заостріті (I пол. XVII ст. *Своб.* 26);

перен. (спрямувати) загострити: помененые принципалове... злость свою верутъную до моровъ и злупеня, зъ врожное своеє каимовское верутности, на стан шляхецький завзятое и заостроное, слугъ роспудивши албо позабивавши,

могли бити тым способнейшие до луповъ взя-тѣя (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 245).

ЗАОСТРІТИ див. **ЗАОСТРИТИ**.

ЗАОСТРОЖИТИ дієсл. док. Обгородити острогом, стіною: я... виде(л) єсми... две печи розвалены и та(м)же по(д)ле ты(х) избъ в стени зна(т) же комо(р) пя(т) и и(н)шое будова(н)є и ѡстрогу немало што было заострожено розо-брано (Жорнища, 1590 *ЛНБ* 5, II 4046, 148).

ЗАОСТРОЖИТИСЯ дієсл. док. Обгородитися острогом, стіною: я... виде(л) єсми... на селищѣ при то(м)же городищѣ ѣ пропастищѣ где такъже люди седели ѡстрогъ што ся та(м) были заострожили и вси коморы и мешка(н)я и(х) побраны (Жорнища, 1590 *ЛНБ* 5, II 4046, 148).

ЗАОЧНЕ, ЗАОЧНѢ присл. (за відсутності особи) заочно: въ которомъ листѣ то описуетъ: ижъ будучи первѣй игумену Пустынскому Протасью, обжалованому заочнѣ черезъ мѣщанъ Киевскихъ о то, якобы на островѣ ихъ мѣстскомъ падѣ Днѣпромъ, противъ монастыря Пустынского, дворець собѣ поселити мѣлѣ (Вільна, 1566 *АЮЗР* I, 155); они [попы] жону его венчалную Опрахну Григоревну, змысливши речи непристойные, заочне судили (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 365); Бѣде(т) за(с) и таа похва(л)ка ѣ проти(в)ны(х). Вѣ(л)но ти мѡвачи та(м) забчнє и в далеко(м) кѡтѣ, хо(ч)же и правдою, ѡ на(с) та(к) беспє(ч)нє ши(р)мовати (1598 *Виш.Кн.* 309 зв.); Отожъ лепей бы ся очевисте // справити, анижъ заочне прысєгатися и крыжики цаловати! (Вільна, 1599 *Ант.* 703-705); Тая унѣя перед очима папєжниковъ вѣру ихъ хвалять, а заочне ганять (бл. 1626 *Кир.Н.* 17).

ЗАОЧНЫЙ прикм. (який відбувається за відсутності особи, якої що-небудь стосується) заочний: княз Андрей перед нами поведиль, ижъ онъ ѡ томъ заочномъ сѣде комисарей твоихъ ничего не ведаєт (Краків, 1538 *AS IV*, 138); хто бы хоте(л) до листо(в) печа(ти) прикладати, тогда со (в)сакимъ ли(с)томъ на заѡ(ч)ную про(з)бу ани тежъ на писа(н)є листо(в) печа-

те(и) прикладати не маю(т) кро(м) ѡстное и
ѡчеви(с)тое про(з)бы (1566 *ВЛС* 75); вл(д)ка
лво(в)скіи з пособниками своими выправи(л)
ѡ(т) стѣ(и)шого патриа(р)хи еремии лист на
заѡ(ч)ное поведѡ(н)іе на еп(с)па премыского
ннѣшнего (Новгородок, 1592 *ЛСБ* 213); о тые
его неправные и неслушные суды и о выданье //
заочныхъ декретовъ зъ нимъ правне росправи-
тися хочу (Луцк, 1594 *АрхЮЗР* 1/І, 439-440);
покись кого не досветчылъ, на чужые и заоч-
ные повести не увлачай ни кому почтливости, и
не суди ни кого (Вільна, 1599 *Ант.* 925).

ЗАОЧНѢ див. **ЗАОЧНЕ**.

ЗАПАДАТИСА дієсл. недок. (провалювати-
ся) западатися: Тогб же рѡкѡ дрыжана земли
велікое оу црї градѣ... Ажъ мѣста запáдалиса
з бѡдованіємъ (1509-1633 *Остр.л.* 126); Памѡ-
тай... // бо слыши(ш) што(с) дѣлало оу старѡ(м)
законѣ. Яко бѣ сты(и) караль лю(ди) злоч(с)-
тивы(х), мече(м), ѡгне(м), гáдинами зе(м)ла
живы(х) пожирала, запáдалася (XVI ст. *УС*
№29519, 35 зв.).

ЗАПАДНЕНЄ с. (стп. *zapadnienie*) занепад,
загибель: Содѡмчикѡ(в) причиноу западнѣпа и
ихъ печыстости была обфйтость хлѣба и его
непомѣрное ѣдѣніе (Київ, бл. 1619 *О обр.* 176);
Содо(м)чико(м) причиноу западѣна (!) не было
ѡпи(л)ство вйна (серед. XVII ст. *Кас.* 65).

ЗАПАДНИЙ див. **ЗАПАДНЫЙ**¹.

ЗАПАДНЫЙ¹, **ЗАПАДНИЙ**, **ЗАПАДЬ-**
НИЙ прикм. 1. (який знаходиться на заході ма-
терика) західний: не зовѡ(т)са вси языки крѣ-
щенъные въ имѡ ѡ(т)ца и сна и стго дха инши(м)
имене(м), наче(н)ши ѡ(т) восхо(д)ныхъ сто-
ро(н), и до запа(д)ны(х): не дохѡдачи где прѡ-
вослávнїи со папе(ж)ники смѣшаю(т)са (п. 1596
Виш.Кн. 250 зв.); Потребно же зело и боголю-
безно во менихомъ уступити убо града Рыма
западнихъ всихъ странъ и градовъ светейшо-
му папе, царства же державу ко восточнымъ
странамъ пренести (Вільна, 1599 *Ант.* 551);
occiduus, западни(й) (1642 *ЛС* 288).

2. (який стосується католицизму) католиць-
кий: снѣ мо(и) кнзъ Александро восточникъ

меж(д)ѡ збѡбами западныхъ(х) люде(и) вѣры и на-
ѡки и всего набоженства ѡсѣлъ (Дубно, 1592
ЛСБ 212); Западныхъ и Восточныхъ светыхъ
учителей писанью пилно прислухалисе есмо,
съ которыхъ нѣкоторые Духа Светого изъ Отца
и Сына, а нѣкоторые изъ Отца черезъ Сына по-
хожене свидѣлствуютъ (Вільна, 1595 *Ун.гр.*
129); Якожъ діаволь такъ уловилъ тую столицу
западную, ижъ ей найпервей от патріарховъ
оторвалъ, а потомъ владзу свѣцкую в Римъ ему
подаль (Львів, 1605-1606 *Перест.* 54); **запад-**
ная церковъ див. **ЦЕРКОВЪ**; **западный ко-**
стель див. **КОСТЕЛЪ**.

ЗАПАДНЫЙ² прикм. (із западиною) запа-
дистий: ѡзера ѡстѡпны(и) и западны(и) затоны
засякли (1552 *ОЧерк.З.* 10).

ЗАПАДНЯ ж. Засув, засувка, клямка: с то-
е(ж) сне(т)лицы двери на зависа(х) и(з) запа(д)-
нею (Забороль, 1566 *ПВКРДА* III-2, 2); у коморъ
завесы, защепки съ прибоjami и зъ западнjami
железными (Луцк, 1573 *АрхЮЗР* 7/І, 239).

ЗАПАДЪ ч. (цсл. *западъ*) 1. (одна з чотирьох
сторін світу, також напрям) захід: вси бо звѣз-
ды ѡбычае(м) на западъ идоу(т) (1489 *Чет.* 121);
коли оуздрите ѡболокы а ѡни вѡсходѣтъ ѡ(т)
западоу мовите за того жъ дѣждь боуде(т) (1556
-1561 *ПС* 278 зв.); Петръ воєвода... дали... есмы
Юнѡ Голъи... едно селище... оу ѡстія Иванча, и
ѡт толѣ на западѡ (Ясси, 1576 *МЭФ* I, 92); Брѡ-
мы оу того мѣста, зе всѣхъ чetyрѡхъ чѡстїй //
пѡ три брѡмѣ ѡ(т) вѡстѡка и зѡпада, ѡ(т) юга и
сѣвера (Почаїв, 1618 *Зери.* 67 зв.-68); и знѡвоу
иныи агтлї. кроу(г) нѡа звѣ(з)днаго. и ѡберѣта-
ю(т) нѡѡ и слнцѣ. и м(с)цѣ съ звѣз(д)ами пере-
нѡсѡтъ ѡ(т) востѡка ко западѡ и ѡ(т)тѡле ко
сѣверѡ (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* №29515,
369); *occidens*, sub., западъ (1642 *ЛС* 288); А гды
южъ антїхристъ ѡпанѣтеъ оувѣсь свѣтъ сей,
ѡ(т) востѡка, до зѡпада, ѡ(т) полѡдна, до пѣл-
нѡчи, всѣхъ тыхъ нѡроѡвѡвъ невѣрныхъ,... по(д)
мѡцъ своѡ ѡзметъ (Чернігів, 1646 *Перло* 139).

2. (західна частина материка) Захід: Пй-
шемъ вселе(н)ски(м) Цркѡа(м), котѡрыи сѣтъ на

всходѣ, западѣ, полѣдню... Покой вамъ и всѣмъ
которыи вѣрѣють в... Тр(о)цѣ правдѣю (Київ,
бл. 1619 *Аз.В.* 15);

(населення країн на цій території) Захід: И
вѣстокъ и запа(д) неха(и) тебе славать ї югъ же
и сиверъ вѣчно да похвалать (к. XVI – поч.
XVII ст. *ПДПИ* 182, 63).

3. *Перен.* Католицька релігія: ѡ(т)рѣкаючи-
са сатаны и всѣ(х) дѣлъ его... и на запа(д)
плюючи. такъ нѣѣ це(р)кве во(с)то(ч)ныа дер-
жимоса и на во(с)то(к) со(л)нца... всѣгды мо-
лимоса (Львів, 1596 *ЛСБ* 301, 1 зв.); Помрачив-
ся ваш ум людей славолюбных, приносите з
западу устав душегубных Але покажите, о рим-
скийи дѣти, где вам позволяно заповѣдъ презрѣ-
ти (к. XVI ст. *Укр.п.* 8); вѣроуаємъ ѡ(д) пѣр-
шихъ Клері(ч)ства моѣго лѣгъ вѣ себе приро(д)-
ное пожада(н)є, видети єднѡсть всѣхъ це(р)квей
хвѣхъ: розлѣчєнє се западѣ ѡ(д) востѡка вѣ дог-
матахъ вѣры,... спокѡйны(м) оумысломъ, никѡ-
ли зносѣти не мѡглємъ (Єв'є або Вільна, п. 1616
Прич.отех. 5).

ЗАПАДЬНИЙ *див.* **ЗАПАДНЫЙ**¹.

ЗАПАЗУХА *ж.* (місце між грудьми і одягом,
який до них прилягає) пазуха: у селє манастир-
скомъ подданого зъвишѣ рєчоного Евтуха, зби-
ли, змордовали, взяли и // пограбили у него зъ
запазухи готовыхъ грошей копъ осмъ (Луцьк,
1593 *АрхЮЗР* 1/І, 392-393).

ЗАПАКОВАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.*
Запакований: В бѣде росохо(в)ско(и) поташѣ
запакованого бочокъ шєсть (Житомир, 1605
ЦДІАК 11, 1, 4, 37 зв.).

ЗАПАКОВАТИ *дієсл. док. (стп. zapakować)*
(у що) (укласти щось у що-небудь) запакувати:
тѣє то насланѣцы... // ...с поташємъ готовымъ
вже в бочѣки запакованымъ и зо вѣсѣми и
вшєлякими инѣшими пожи(т)ками на Єго
м(л) Пна Стражѣника... неправѣне... взяли
(Київ, 1625 *ЛНБ* 5, II 4060, 103-103 зв.).

ЗАПАЛАНІЄ *с. (стп. zapalenie) (від сорому)*
почервоніння: Не замо(л)чѣ брата которого дѡ-
брє знѣлъ... ро(с)каза(л) мѡ наставни(к) абы

дєсє(т) кошо(в)... до продаванѣ носѣлъ..., абы
на посполѣто(м) торгѡвискѣ,... не продавалъ...
що все ѡ(н)... ѡ(т)правѣлъ, и на стѡронѣ ѡ(т)-
ложи(в)ши всты(д) и // запаланіє прє(д) лю(д)-
ми... кошѣ... роспрѡдѣлъ (серед. XVII ст. *Кас.*
51-51 зв.).

ЗАПАЛАТИ *дієсл. док., перен. (в що) (про-
йнятися сильним почуттям до когось)* запалати
(чим): Проклятъ тотъ, который бы тыи книги
чолъ, а тѣє бы слова на похоти жєньски собѣ
складалъ, а оборочалъ, запалаючи зъ нихъ къ
нимъ вѣ милость, а говорячи зъ ними тѣми
слова, проводячи ихъ а розмовляючи на блуд-
ную похоть (поч. XVI ст. *Песн.п.* 49).

ЗАПАЛАТИСА *дієсл. док. 1. Перен. (чим і
без додатка) (зачервонітися від сорому, засоро-
митися)* запалати: Нєхѣйже гѣнѣѡ ѡ(т)несѣтъ,
нєхайса запалають, ѡ сѣчє'наа главо, котрѣи
оупѣдкѣ церкви шѣкають (Львів, 1591 *Проф.*
66); Адѣмъ бѣдѣчи на тѣлѣ нагѣмъ сорѡмѣлса
хѡтъ былъ собѣ зъ лѣста дрѣва фѣгѡвогѡ зѣплѣлъ
опра(т)кѣ, єдпѣкъ запалѣлса встыдомъ по-
знѣвши // нє(п)дѣз и пѣгость свою (Вільна, 1627
Дух.б. 204-205).

2. *Перен. (виникнути з великою силою, рап-
тово поширитися)* запалати: тѣкъ са тѡгъ по-
жѣръ нѣнавиcти запалалъ по все(м) свѣтѣ, такъ
ѡнаа помѣрклаа нѡчъ гнѣвѣ, скрыдла свои розѣ-
шѣрила (Острѡг, 1598 *Ист.фл.син.* 56).

ЗАПАЛЕНЄ, ЗАПАЛЕНЬЄ, ЗАПАЛѢНЄ
с. 1. (чого і без додатка) (пожежа, підпал) за-
палення: с которого запалєня увєс замѡчок Ме-
жирєцкѣи и в нем увєс спрѣт и схѡванѣ князя
старѡсты луцкогѡ и малжѡнки єго которѡє там
усє было зложѡно погорєло (Володимир, 1571
АрхЮЗР 8/ІV, 125); В запалєнѣ тѣжъ содѡмы
и гѡмѡры, тѡлко лѡтовъ ро(д) або до(м) ѡ(т)
ѡгнѣ бы(л) вѡлнѣи, инѣшє всѣ прє(з) грѡмы и
сѣрки погорѣли (поч. XVII ст. *Проп.р.* 192);
тѡгъ же Даниловичъ бѣдла рѡгатѡгѡ єго мил.
прѡтєстѣющѡгѡ власѣногѡ двѡє єшчє прєд за-
паленємъ двѡра з ѡборѣ взялъ и на пожѣток
своѣ обернул (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/ІV, 49).

2. (чого і без додатка) (засвічування) запалення: На запале(н)є свѣ(ч), такъ те(ж) и до хоже(н)а с тѣблицею Іоа(н) Кгеросъ... На догляда(н)є шпиталѣ Іоа(н) Пятни(ц)ки(и) (Львів, 1604 ЛСБ 1043, 7); в' алионїи жрѣдло естъ, которѣе особливою и таємною сілою запалѣна // походнѣ и поноурѣныи запалѣетъ, и противны(м) спѣсобо(м) загашѣетъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 172-172 зв.); Тамъ абовѣмъ Вдовѣ котораа драхмѣ згѣбѣла, в'про(д) запалѣла походню, потѣмъ оумела дѣмъ, а за очищенѣмъ дѣмѣ, и запалѣнѣмъ походнѣ, нашлѣса з' смѣтѣмъ... окаланаа драхма (Вільна, 1627 *Дух.б.* 92); Возмѣшъ те(ж) лѣи..., и офѣрѣш запалѣне на олтарѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 106 зв.).

3. (хворобливий стан) запалення: Монѣхъ бовѣмъ едѣнъ,... гды єдного чѣсѣ тѣжкимъ тѣла горѣлъ запале(н)емъ, бѣгомъ до нѣго пришолъ, зо всѣ(х) сторѣнъ смѣткомъ ѡбложѣны(и) (Київ, 1627 *Тр.* 557).

4. *Перен.* (чим, чого) (охоплення сильним почуттям) запалення: Александриа, євре(и)ски: Гнѣво(м) запале(н)є, або забороне(н)є (1627 *ЛБ* 174); прелюбѣдѣство, нѣсѣщѣго инѣшого не прихѣди(т) ис пѣхоти телѣсной. а оубѣйство то(л)ко из запалѣна ср(д)ца, то є(ст) изъ гнѣвою бывѣе(т) (1645 *УЄ* №32, 195 зв.);

(завзяття, енергія) запал: якѣмъ запале(н)емъ пра(г)нѣчѣи єлень жадаѣтъ потѣковѣ водныхъ (Київ, 1637 *УЄ* *Кал.* 254).

5. *Перен.* Божественість, благочестя: а хѣта(и) не єсте(м) та(к) єще ѡгнѣсты(м), жебы(м) херѣвѣмо(м) и сѣрафѣмо(м) мѣгль бѣти, вѣша(к) же ѣси(л)не ѡ набѣже(н)ствѣ хочѣ са старѣти, и ср(д)це моѣ гѣтовѣти абы(м) прина(м)нѣ малѣи плѣмѣнь бо(з)кого запалѣна... ѡде(р)жа(л) (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 47 зв.).

Див. ще ЗАПАЛЕНІЄ, ЗАПАЛОВАНЄ.

Пор. ЗАПАЛИТИ.

ЗАПАЛЕНІЄ, ЗАПАЛЕНІЇЄ с. 1. Те саме, що **запаленє** у 1 знач.: incensio, запаленіє, сожженіє (1642 *ЛС* 230).

2. Те саме, що **запаленє** у 2 знач.: гдѣ фѣрѣи моѣ засѣде, та(м) те(ж) телѣсности запалѣнїє пронїкаѣтъ (серед. XVII ст. *Кас.* 99 зв.).

ЗАПАЛЕНИЙ *див. ЗАПАЛЕННЫЙ.*

ЗАПАЛЕНІЇЄ *див. ЗАПАЛЕНІЄ.*

ЗАПАЛЕННЫЙ, ЗАПАЛЕНИЙ *дієприкм. у знач. прикм.* 1. Запалений, розведений, розпалений: Видѣ(л) єсми в лѣсѣ // ...попѣ(л) ро(з)-гребѣны(и) и по(п)сованы(и), которѣго попѣлу шацова(л) собѣ па(н) Ка(р)пѣ в то(и) скрини дѣся(т) ла(ш)то(в), а ѡгнѣщѣ складѣны(х) и запалѣны(х) – ѡсмъ (Житомир, 1582 *АЖМУ* 43); которѣе [козаки] ...тамже єго в пекарни перед пѣцомъ запалѣным ѡгнѣмъ тыранѣско мучили, пытаючи єго, гдѣ добро панское (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 262).

2. Запалений, засвѣчений: рѣкъ іакѣимъ, избѣрѣте дѣвки жидѣвскѣи, несквѣрѣни, и негѣи вѣзмѣтъ ѡдѣна дорогѣе кра(с)но пѣстрѣное, и свѣчѣ // запалѣни (XVI ст. *УЄ* №29519, 155 зв.-156); до хорѣ(х) Ис тѣло(м) Хр(с)товы(м) з запалѣными свѣчами, И яснѣ вѣбѣро (!) іѣре(и)ско(м) попы жебы не ходили (Львів, 1595 *ЛСБ* 277, 1).

ЗАПАЛЕНЬЄ *див. ЗАПАЛЕНЄ.*

ЗАПАЛИТЕЛЬ ч. Підпалювач, палїй: гды слѣнце зашло, и нѣчѣ настѣпѣла, воѣнныи инстрѣмѣнта, которѣи на кѣлахъ привѣзли были вѣрѣвари на вѣзѣтѣ мѣста, всѣ ѡгню на спалѣнѣє ѡ(т)дали, росказѣвши робѣтникѣмъ праѣтъ и тѣхнѣ свои(х) запалѣтелми бѣти (Київ, 1627 *Тр.* 662).

ЗАПАЛИТИ, ЗАПАЛІТИ *дієсл. док. 1.* (що) (*викликати пожежу, підпалити*) запалити: оуслѣшавѣши то црѣ и розгнѣвалѣса и послалѣ вѣйска своѣ и погоубилѣ оубѣйца оны и мѣсто и(х) запалилѣ (1556-1561 *ПЄ* 94); панъ воєвода..., наѣхавѣши кѣва(л)то(м) то(т) до(м) на гѣродищѣ запаливѣши такѣже комѣры и ѡстрогъ ...шкоды и грабѣжѣ почини(л) (Жорнища, 1590 *ЛНБ* 5, II 4046, 148 зв.); мѣсили бы(х)мо бѣти оу бо(л)-ше(м) страхѣу нѣжли ѡны мѣста содо(м)скѣи и гѣмо(р)скѣи, котрѣи были сѣроги(м) ѡгнѣ(м) з

нба запаленыи (к. XVI ст. УЄ №31, 42); виде(л) есми млы(н) его новы(н) запалены(и) бы(л) ѿ(т) фѣ(н)даме(н)тѣ само(г) а(ж) до ве(р)хѣ (Житомир, 1609 ЦДІАК 11, 1, 5, 15); Образилися тымъ барзо и... монастирь зо всѣмъ запалили и вернули (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1021); Авраамъ...взѣвши огнь запалилъ хоробинѣ зо всіми болваны (серед. XVII ст. *Хрон.* 20).

2. (що) (вогонь) (розвести, розпалити) запалити: погани... запали(в)ши ѿго(н) казали на(м) всѣ(м) огреватися (II пол. XVI ст. *КА* 153); наложи и запали огонь ѿтецъ твой идетъ (к. XVI ст. *Розм.* 8 зв.); тий люде... оучинятъ за мѣ(с)томъ костръ дровъ и запалѣ(т) и ззовуть приятеле(и) и ѣчинятъ колацію (серед. XVII ст. *Луц.* 532).

3. (що) (засвітити) запалити: Алексáндеръ Ве(л): коли мѣсто котѣрое облѣгъ, абы его достáлъ, Походню звѣклъ бѣлъ запалѣти (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 21); не занехивáй Єлѣа и свѣтъ,... на гробѣ запалѣти (Київ, 1627 *Тр.* 38); внесли, лихтарѣ, и олтарѣ... и запалили лампы, котѣрыи бѣли на лихтарѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 481 зв.).

4. *Перен.* (що, чим і без додатка) (викликати яке-небудь сильне почуття) запалити: А садлѣ ещѣ будучи запалены(и) погро(з)ками и мо(р)де(р)ство(м) на ѣченики па(н)скии прише(д)ши до ста(р)шого же(р)ца // и ѣпроси(в) ли(с)ты до дама(с)ку (II пол. XVI ст. *КА* 44-45); не є(ст) ср(д)цѣ запалены(х) ко любви бжїй и при(л)ности (!) ко закону стѣмоу,... ѿво всѣ(х)-мо ѿ(т)врѣнуулѣса ѿ(т) любве хвы (к. XVI ст. УЄ №31, 74 зв.); не моглѣмъ анѣ тежѣ възмогѣ Гѣ Бгѣ до послѣдняго издыханїа за такъ великѣю благодать (кото́рою се́рце вше́ в любви запалилъ) ѿ(т)даковати (Унів, 1618 *ЛНБ* 5, 827, 179 зв.); іѿа(н) бовѣ(м)... запáлены(и) єсть и вѣднь и вночи го(р)лївостю (поч. XVII ст. *Проп. р.* 256 зв.); Тогда Каїна діáвольтъ зázдростью запалилъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 11).

5. *Перен.* (до чого) (надихнути, заохотити) запалити: црковъ... постановїла, абы оупо-

ми(н)ки и заслугоу..., котѣрыми стѣе тѣтъ себе тра́пили, на́мъ на па́ма(т) привела, и на(с) до наслѣдовáна цнѿ(т) ихъ запалїла (поч. XVII ст. *Проп. р.* 232).

Див. ще ЗАПАЛЮВАТИ, ЗАПАЛЯТИ.

ЗАПАЛИТИСЯ, ЗАПАЛИТИСЕ, ЗАПАЛИТИСА дієсл. док. 1. (почати горіти) запалитися, загорітися: дв(д)ъ мѣви(т), взыйде ды(м) гнѣво(м) его и бгнь ѿ(т) лица его запáли(т)са, оугла распáли(т)са ѿ(т) не́го... бгнь пре(д) ни(м) ро(з)гори(т)са (Вільна, 1596 *З.Каз.* 5 зв.); Але прѣдсáжъ пойдешъ лї ты в ѣный чїстецъ в пѣломень пекѣлный, котѣрый в котѣрый бы чáсъ запалилѣса, и гдѣ горїтъ, и що бѣ за родзáй ѣного о́гнá бѣлъ (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 40); Кды о́гнь якїй велїкїй маєт са запалїти, трѣсочки напре(д) и лоучїна и деревца малѣе поривáють поломень о́гнїйстїй (поч. XVII ст. *Проп. р.* 51); огонь пре(д) ни(м) запáли(т)са (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 44); А за тїмъ снїйде о́гнь на́ землю // зъ Нба и запáлїтьса вса землá (Чернігів, 1646 *Перло* 142-142 зв.); пере(д) зелеными стѣ в че(т)ве(р)... ѣ Львовѣ на мостѣ запалилося и вши(ст)ко пере(д)мѣстѣ згорѣло (серед. XVII ст. *ЛЛ* 176).

2. *Перен.* (чим, в що, з чого) (проїнятися яким-небудь сильним почуттям) запалитися (чим): Блаженъ чоловѣкъ тое, иже будетъ чести книги сія,... вѣ любовь Божїю зъ нихъ ся запалаючи (поч. XVI ст. *Песн.п.* 49); Вижу, же ся ажъ назбытъ запалилъ зъ мудрое мовы и ростегашъ, яко бачу, жакгли красомовѣства своего (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1059); нїшїи... млѣстю бжею запалившиа нищетоу ѣлюбїли (поч. XVII ст. *Проп. р.* 242); та(к) и гнѣвлївы(и) члѣкъ гды са запáли(т) о́гне(м) шале(н)ства и гнѣвоу, вся внұтрнѣя пороушáю(т)са (Там же, 244 зв.).

ЗАПАЛИЧНИЙ прикм. (?). ◊ кущъ запаличний *див. КУЩЪ.*

ЗАПАЛЮВАТИ дієсл. недок. (що) (засвічувати) запалювати: Аббѣвѣмъ зъ почáткѣ, и нехáй рекѣ в мѣлодости Цркве, Крѣлеве бѣли

злочестівыйи, Кназѣве глѣпыи, Люде..., офѣрбники запаліовали бѣсѡ(м), дѣмъ и скваръ злѣйи и самѣ ѡсквернѣль повѣтрѣ, земла крѣвою червонѣласа (Київ, 1625 *Злат.Н.* 129 зв.).

Див. ще ЗАПАЛИТИ, ЗАПАЛЯТИ.

ЗАПАЛІТИ *див. ЗАПАЛИТИ.*

ЗАПАЛНЬИЙ *прикм.* Призначений для спалювання кривавої офіри: На мѣсцѣ бѣдлачихъ запалъныхъ офѣръ, поневажъ архиерей былъ пришлыхъ добръ, подаль намъ новѣю не кривавѣю офѣръ, тѣло и крѣвь свою, в ѡсѡбѣ хлѣба и вина (Дермань, 1604 *Охт.* 7); ввійдѣ, мѡви(т): в до(м) твой з ѡфѣрами запалъными (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 91).

ЗАПАЛОВАНЄ *с. (засвѣчування)* запалювання: до ѡсмотрѣна и запалована, и гашѣна свѣ(ч) в цркви... Іоанна Щипѣ слюсара (Львів, 1608 *ЛСБ* 1043, 11 зв.).

Див. ще ЗАПАЛЕНЄ.

ЗАПАЛЧИВОСТЬ, ЗАПАЛЧЫВОСТЬ, ЗАПАЛЪЧИВОСТЬ, ЗАПАЛЬЧИВОСТЬ *ж.* Запальність, гарячість: ярость, се(р)дито(ст), запалъчивость (1596 *ЛЗ* 89); іншїє з гнѣвою и запальчивости ядѣ выплювавши, невинныхъ людѣй крѣве винны(м) и тебе оучинатъ (Острог, 1614 *Тест.* 172); бгъ... ѡказаль запальчивость гнѣва своѣго (Почаїв, 1618 *Зерц.* 58 зв.); колибы хто зъ запа(л)чивости великое, алъбо зъ гнѣвѣ оудари(л) кого, мнѣй згрѣши(л)-бы, ни(ж)ли тотъ, котрыйбы ро(з)мысльне (Львів, 1645 *О тайн.* 68); Тогда навходоносѡръ наплнѣнный є(ст) запалъчивостью, и пойзрѣнъ тѣари єго ѡ(т)мѣнилося, и росказаль жѣбы роспалѣно пѣчъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 360 зв.).

ЗАПАЛЧИВЪ *див. ЗАПАЛЧИВЫЙ.*

ЗАПАЛЧИВЫЙ, ЗАПАЛЪЧИВЫЙ, ЗАПАЛЧИВЪ *прикм., перен. (завзятий, палкий)* запальний: на то(т) ча(с) ты(є) два люде запа(л)чивые двѣ(с) свѣтъ праве рядили, для чо(г) и(м) королеве всѣ и княжата... помагали, и ве(с) сона(т) ры(м)ски(и) (1582 *Кр. Стр.* 78 зв.); Соудѣа соумнѣнъ нефалшївыи, на намнѣй злѡго запальчивыйи (Острог, 1607 *Лѣк.*

6); Ярѣ: Запалчївъ (1627 *ЛБ* 161); Потѣжнѣ прѣложѡнѣ запалчївы сѣтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 95); Да стїтса има твоѣ Пр(с)тѣе, Презѣ ясное и живѣе вызнѣна мѣе, Презѣ вѣрѣ мою правдївѣю, И надѣю невоплївѣю. [А мл(с)тъ мою запалчївѣю] (Чернігів, 1646 *Перло* 14 зв.).

ЗАПАЛЧЫВОСТЬ *див. ЗАПАЛЧИВОСТЬ.*

ЗАПАЛЪ *ч. 1.* Підпал; пожежа: гды попѣ ншѣ... и врачѣ васили(и) дѣхо(м) злы(м) ѡмотаны(и) з... ѡнѣтата(ми) на ратушѣ (с) ѡдалѣ доброе цѣ(р)кве ненавїдячи ѡ чо(м) в акта(х) бра(т)ски(х) чита(и), тогды гася(ч) запа(л) прѣ(з) алекса(н)дра прокопови(ч)... да(лем) г(р) 10 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 5 зв.); Котораа Комора по(д) часть запалу ѡ(г)на такъ двѣ(с) рынокъ ратѣшѣ цѣ(р)ковѣ звоница прѣ(з) ѡго(н) згорѣли и внивѣчѣ ѡбѣ(р)ну(ти) мѣсѣли (Київ, 1638 *ПИ* № 30).

2. Паливо: и црковѣ и сѣни постїли, и начинїли нѡваго начинѣа стѣго и внѣсли, лихтарѣ, и олтарѣ запалѣ и сто(л) до цркви. и запалили лѣмпы, котрыи были на лихтарѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 481 зв.).

3. *Перен. (руйнація, стихія)* пожежа: тотъ же запалъ уже праве до упреимостей и верностей вашихъ доходитъ, которому кгдабы ся не забежало, тожѣ, бы ся, чо(г)о не зычимо, маѣтностями... отъ тыхъ своволныхъ людѣй деяло, што ся по тѣе часы... при Украине стало (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 85); Апостатове, тѣ(р)бѣючи проти(в) вѣрны(х) неви(н)ныхъ и зычливы(х) по(д)даны(х) та(к) наяснѣшого Короля яко и всяки(х) Прѣложѡны(х) не кѣсили(с) ѡгню до запалѣ По(д)сажати (Київ, 1621 *ЛСБ* 483, 1); кгда протестансѣ... подчасъ интеррекгни, по наступѣню страшного запалу домовое войны, зъ Украины,... уходячи до войска корѡнѣного, а потомъ зѣхавшысе зъ ихъ милостю паны комиссарами... на коммиссию з ребельлизанѣтами запорозкими зазначѡные и посланые были, и од нихъ... запудили на Вислу (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 403).

4. *Перен. (палкий потяг, пристрасть до чого-небудь; велике збудження, піднесення)* запал: мы, Господаръ наминаемъ верность вашу, и росказуемъ, абысте таковымъ людемъ, которыхъ, яко великий ся запалъ былъ до своеволи всчалъ, маючи на доброй печи, до збиранья знову онымъ не допускали (Варшава, 1596 *АрхЮЗР* 3/1, 131); Не з' слѡвъ вынѣслыхъ и вспаналыхъ, але з' досвѣдчѣна познана бы-ваѣтъ мѣлость, то естъ Гды рѣчи оумилованоѣ запалъ в' ср(д)цѣ // възбѣжбный, шйритса своѣмъ побломенемъ, анѣ оуспокобитса допѣ-щаѣтъ, ажъ бы то, што мѣлѣтъ, одѣржалъ (Львѣв, 1646 *Жел.Сл.* 3-3 зв.); есъче и тутъ запалъ срокгости и тыранѣства пана Шыльневого угаситсе не можетъ, лечъ, где далей, бол-шими запалами горѣючи в предсѣвзѣтыхъ замѣслахъ, посполу зъ швакгромъ своимъ..., до господи протестантисъ... частокротъ приходи-лъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 309).

ЗАПАЛЪЧИВОСТЬ *див. ЗАПАЛЧИ-ВОСТЬ.*

ЗАПАЛЪЧИВОСТЬ *див. ЗАПАЛЧИ-ВОСТЬ.*

ЗАПАЛЪЧИВЫЙ *див. ЗАПАЛЧИВЫЙ.*

ЗАПАЛѢНЄ *див. ЗАПАЛЕНЄ.*

ЗАПАЛЯТИ, ЗАПАЛАТИ *дієсл. недок.*

1. (що) (*викликати пожежу, підпалювати*) за-палювати: розгнѣванный прѣтѡ Бгѣ, мѣсто ихъ запалѣетъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 497).

2. (що) (*викликати горіння*) запалювати, підпалювати: Росказалъ некды(с) в старо(м) законѣ бѣ, абы ієрее барзо рѣно с постелѣй своихъ вставѣли, в цркѣви ѡгнь стѣй запалѣ-ли и ѡфѣри за ве(с) лю(д) приносили (поч. XVII ст. *Проп. р.* 183 зв.); стѣ(х) тѣла нѣкотѡ-рыхъ лѡемъ ѡбливано, смолою вѡскомъ кнѡты прѣ(з) нѣ проволѡковѣли и запалѣли, и яко сто(л)пы ѡгне(м) горѣли и ро(з)маитыи моуки и здѣвѣна чинѣли (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 148 зв.); incendio, запалѣю, сожигаю (1642 *ЛС* 230).

3. (що) Те саме, що **запаліювати**: запалѣ-ю(т) свечи и кладѣ(т) єе по(д) корѣ(ц) але в

свѣчни(к) и свѣти(т) всимъ которые сѣ(т) в до-му (Хорошѣв, 1581 *Є. Нег.* 5 зв.); не запалѣють тежъ свечи и не крыюгъ єе подѣ спудѣ, але и ѡвшемъ на лихтару ставѣляють, абы всимъ явна была и свѣтила (Вѣльна, 1599 *Ант.* 643).

4. (що) Викликати блискавку: Ты стихѣями мѣра сегѡ справѣешъ,... ѡгнепѣлныи страшнѣи Грѡмы родишъ. На воздѣсѣ ѡблаки запалѣешъ, И ѡ(т)толѣ вѡдѣ на зѣмлю проливаѣешъ (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 42).

5. *Перен. (викликати сильнѣ почуття, запал, поривання)* запалювати: ѡто и тепѣ(р) архи-ерѣй наивышѣйшій встѣетъ рѣно, и ѡгнь лѣс-ки своѣй стѡй запалѣетъ, жебы самаритѣнкѣ знашо(л), ѡгне(м) стѣ(м) запалилъ, сп(с)нѣє єй наготовѣлъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 183 зв.); Скѣтки єи за(с) сѣтъ, дѣшѣ питѣти,... ср(д)ца чѡловѣческѣє з' Бгомъ злѣчѣти, запалѣти, прибѣгѣкомъ Бѡжымъ чынѣти (Львѣв, 1645 *О тайн.* 47); Тыє бѡвѣмъ цнѡты... чынѣтъ ста-лѣйствѡ и мѡцнѡ ѡтѣхѣ ѡ животѣ вѣчномъ, запалѣють хѣтъ до правдѣивої чѣсти Бжѡи, и до оуслѣговѣна блѣжнемѣ своѣмѣ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 903); Бгѣ... Вѣрѣ нашѣ до Сѣна своѣгѡ нѣнѣ оукрѣплѣетъ, Ср(д)цѣ смѣлѡстю запалѣетъ (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 50).

Див. ще ЗАПАЛИТИ, ЗАПАЛЮВАТИ.

ЗАПАЛЯТИСЯ, ЗАПАЛАТИСЯ, ЗАПА-ЛАТИСЬ *дієсл. недок.* 1. (*займатися*) запалю-ватися: на воздоуѣ бывѣетъ такѡвое противлѣ-нѣє, и грѡмотъ, глѣсѣ грѡма, и блискѣнѣа: їбо єфѣйрскѣи ѡгнь ѡ(т) гѣмѡровѣ соуптѣльныхъ; їбо вѣспарѣнѣа зѣмнагѡ, и вѣднагѡ запалѣетъ-сѣ, и рѡдитъ блискѣна (Пѡчаїв, 1618 *Зерц.* 10).

2. *Перен. (охоплюватися, проймається яким-небудь почуттям)* запалюватися: ярѣса, за-палѣю(с) гнѣво(м), сѣ(р)джѣ(с) (1596 *ЛЗ* 89); в неї [сажавцѣ] бѡвѣ(м) походнѣ грѣховѣ за-гашѣются, и цно(т) запалѣются (поч. XVII ст. *Проп. р.* 172 зв.); ina(e)stuo, запалѣюся, горю (1642 *ЛС* 229); Hey, porazaysie ne zapaliaysie, bo ty reimentaruiesz, Sam buławiou wseiu Polskoiu (1648 *П. про Пот.* 201).

Див. ще ЗАПАЛИТИСЯ.

ЗАПАЛАТИ *див.* **ЗАПАЛЯТИ.**

ЗАПАЛАТИСЬ *див.* **ЗАПАЛЯТИСЯ.**

ЗАПАЛАТИСА *див.* **ЗАПАЛЯТИСЯ.**

ЗАПАМЕТАЛЫЙ, ЗАПАМАТАЛЫЙ *діє-*
прикм. у знач. прикм. Запеклий; шалений: А
они запаматалїи за такою ху(т) и за такю
зычливість обещовали са на него ла(с)кави бы-
ти. и зара(з) и(м) повидѣ(л) Іюда, и(ж) в домоу
Зеведевоу(м) имає(т) великодновати (XVI ст.
УЄ Трост. 47); тотъ злый, а запаметалый чоло-
векъ, Валентый Желехъ,... княза Ярослава...
пострелилъ (Луцьк, 1564 *АС VI*, 240); вземши
дей ты перед себе запаметалый а злый ѿмысль,
— почала дей еси з ним ненавѣсное,... меш-
кане мѣти (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 368);
кды и на(с) ѿбачи(т) хс. злы(х) гнѣвливыхъ
запаматалы(х) а невдѣчны(х) ласки его...
ѿ(т)стоупи(т) ѿ(т) на(с). (Львів, 1585 *УЄ* № 5,
139 зв.); Жестоковѣйный: Запаматалы(и),
ѿпѣрный, твердѣѿ каркѣ, желѣзної шїи (1627
ЛБ 37); И ктѣжъбы, хїба незбѣжный, такъ еще
ѿ мнѣ ѿпѣчне розмѣти хотѣлъ, абымъ такъ
мѣлъ запаматалогѣ а праве Юдашовскогѣ бы-
ти ср(д)ца, жѣбымъ добровѣльне, не тѣлѣѣ
шѣкалъ, але и кѣштомъ ѿ(т)вѣжоваль ѿказѣ
затрачѣна дѣшѣ своѣѣ (Львів, 1645 *Жел. Тр.* 4).

ЗАПАМЕТАНЕ, ЗАПАМЯТАНЕ, ЗАПА-
МАТАНЕ, ЗАПОМЕТАНЕ *с.* Забуття: то(л)-
ко такѣе справы замерети и в' запометаню
быти не мѣгоу(т), кѣторыє звѣрхностю писма
были бы ѿутвержѣны (Львів, 1603 *ЛСБ* 384);
тоу(т) чѣтыры гоуѣфци... в прѣшо(м) замкну(л)
запаматана ба, непобо(ж)но(ст) възга(р)доу са-
краментѣвъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 284); ста-
ра(и)моса все тѣе бѣ(з) запаматана в'нѣтр'
мыслий... завжды хѣвати (Київ, 1637 *УЄ Кал.*
232); вѣ запометане приходити — відходити в
забуття: кождая рѣчь, которая пи(с)мо(м) не
ѣ(ст) варована, в запомета(н)ѣ лю(д)ское при-
ходитъ (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 211); вѣ запам-
ятане ити — відходити в забуття: вшелякѣе
рѣчи,...часомъ съ памяти людской выходятъ
и вѣ запамятане идѣтъ (Загайці, 1637 *ПВКР-*

ДА IV-1, 63); запамятанемъ (запаматанемъ,
запаматанамъ) погребти (погребсти) (що)
— покрити забуттям: Пятое: от всея силы, крѣ-
пости, мысли, душа и сердца волю божию по-
гнати, свою же убити и запамятанем погребс-
ти (1599-1600 *Виш.Кн.* 153); ѿ(н)... памѣ(т) тѣю
мїрѣски(х) спра(в) запамата(н)емъ, погрѣбѣ
(п. 1596 *Виш. Кн.* 235 зв.); би(с)кѣпи,... тоѣ не-
порочѣ(н)ство ѿбїли, ѿморїли, и запамата-
на(м) погрѣбли (1598 *Виш. Кн.* 292 зв.).

Див. ще **ЗАПАМАТЫВАНЄ.**

Пор. **ЗАПАМЕТАТИ.**

ЗАПАМЯТАЛОСТЬ *ж.* Забудькуватість:
Он часу повидитъ не хотѣлъ, неведомостю и
запамяталостю ся вымовлял (Луцьк, 1583 *Арх*
ЮЗР 8/III, 405).

ЗАПАМЯТАНЕ *див.* **ЗАПАМЕТАНЕ.**

ЗАПАМЕТАТИ, ЗАПАМЯТАТИ, ЗАПА-
МАТАТИ, ЗАПОМЕТАТИ *дієсл. док. 1.* (ко-
го, що) (*перестати пам'ятати*) забути: пре-
зацного... имени твоего николи не могу запам-
метати (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 991); А того чи
запаметаль еси: хто митрополита злупилъ зъ
его власныхъ добрѣ архіепископскихъ? (Во-
лодимир, 1598-1599 *Відп.ПО* 1063); всѣ спра-
вы проволѣко(м) часѣ запаматаны бываю(т)
(Львів, 1603 *ЛСБ* 384); Подобно запаметали,
штѣ Христѣ повѣдилъ, “штѣ Богъ злучилъ,
человѣкъ да не разлучаетъ” (Вільна, 1608
Гарм. 212); не запометѣешъ слѣдѣбниці твоѣй
(серед. XVII ст. *Хрон.* 197 зв.).

2. (чого) (*знехтувати*) забути (що): пани
Малинская, запамятавши опису и шлюбу сво-
его, не дѣаючи на обовязки в нем описанные,...
за мене в малженство пойти не хотѣла (Воло-
димир, 1577 *АрхЮЗР* 8/III, 300); вы запамятав-
ши боязни божиѣи, и в ни во що покладаючи
предания свѣтыхъ апѣстлѣ... припустили естѣ та-
ковѣю смѣлость и своволюенство до себе (Львів,
1588 *ЛСБ* 103); каж(д)ый таковый лакомца те-
ды вши(ст)коу надѣю свою покладає(т) в срѣб-
рѣ и в злотѣ, анѣ(ж)ли в сотворители своемъ,
запаматаль того що дв(д)ѣ мѣви(т) (к. XVI ст.

УЄ № 31, 111); Запаметали апостольского предания и светыхъ отецъ постановенья (Вільна, 1599 *Ант.* 741).

3. (чого) (*не згадати, простити*) забути (що): таа невѣста кликала ѿ ги снѣ дв(д)ѣ прошоу мл(с)рдїа твоего, змилоуй са надо мною, а запаматавши не(н)зно(г) оупа(д)коу моего ѿздоро(в)... двѣю мою (к. XVI ст. УЄ № 31, 189); брѣтъа Іѡсифа, всказали до него мѡвѣачи: оцѣ твоѣ розказалѣ намѣ передѣ тѣмъ нїжли оумерѣ тебе просити, абы запаметалесѣ злѡго оучинкѣ и грѣхъ и злѡсти нашої (серед. XVII ст. *Хрон.* 77 зв.).

ЗАПАМЯТАТИ *див.* **ЗАПАМЕТАТИ.**

ЗАПАМАТАЛЕЦЬ *ч.* Пристрасна, шалена людина: Прїсмотри(с) запамата(л)че и истиннѣ затврдѣлый члѣвче (к. XVI – поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 121).

ЗАПАМАТАЛЫЙ *див.* **ЗАПАМЕТАЛЫЙ.**

ЗАПАМАТАНЄ *див.* **ЗАПАМЕТАНЄ.**

ЗАПАМАТАТИ *див.* **ЗАПАМЕТАТИ.**

ЗАПАМАТЫВАНЄ *с.* Забування, нехтування. ◊ **въ запаматыване** **приходить** – забувати (що), нехтувати (чим): Болѣючи тѣды на то Црквѣ Мѣтка наша, же сынѡве еи вѣ запаматыва(н)є прихѡда(т) добродѣйства Бжого,... оустановїла абы вѣ тѡю Чотырѣсѣтницѣ ѡ(т)-правѡваны были тѣи Канѡны (Київ, 1640 *Тр.* Ч. 6 зв.).

Див. ще **ЗАПАМЕТАНЄ.**

ЗАПАНКА *ж.* Запонка, застїбка: кнїгня ма(р)я... ѡ мене застѣвила... // ...ѡбра(з) велики(и) прѣображе(н)я исѣса хри(с)та по деревѣ сребро(м) ѡпра(в)лены(и)... а на ве(н)ца(х) по пе(т)и камене(и)... а шо(с)ты(и) ѡ запа(н)це (Ковель, 1578 *ЖКК* I, 118-119).

ЗАПАРИСТЫЙ *прикм.* Каправий: свѣдо(к) є(ст) тои речи лавѡнѣ, котѡрый двѣ(х) маючи цѡро(к), єднѣ лїю шпетнѣю // и запарїсты(х) ѡчѣй, дрѣгоую за(с) надбѡною рахи(л), шпетнѣйшѣ(и) да(л) посѣгѣ лѣпшїй и бѡлшїй (поч. XVII ст. *Проп. р.* 245 зв.-246).

ЗАПАРКА *ж.* Запарка. Вл. н., ч. Дмитро Запарка (1649 *РЗВ* 390).

ЗАПАСКА *ж.* (*різновид незшитїї спїдницї*) запаска: марѣша се(н)ковая... дала... на запа(с)-ку поло(т)на колѣ(н)ского и на два фартухы ѡколистыи (Львів, 1607 *ЛСБ* 1046, 2 зв.).

Див. ще **ЗАПАСНИЦА.**

ЗАПАСНИКЪ *ч.* (*стп.* *zapaśnik*) борець, воїн: црѣ... велѣлѣ вчини(т) на столпѣ(х) намошѡное мѣсто великое на чо(м) борцомѣ запаснико(м) боротисѣ (1489 *Чет.* 56 зв.); Боритель: Запасникѣ, воєнни(к) (1627 *ЛБ* 11); Подвижник: Гѣрцы(р), ширмѣрѣ, запасникѣ, моцѡвникѣ (Там же, 85); они..., такѣже на тѣхъ спѡдѣвали-са жолнѣрѡвѣ, котѡрыи прѣзѣ заплатѣ и наємѣ бѣли оумѡвлены, на приготѡванѣ незличѡныхъ запасниковѣ вѣ кораблѣхъ бѣдѣчихъ, поневаѣжѣ тѣсѣча и ѡсмѣсѣтѣ бѣло кораблѣй лїчѡбою (Київ, 1627 *Тр.* 667).

ЗАПАСНИЦА *ж.* Те саме, що **запаска**: А пани зася,... казавши служебници своей Касце з скрынки своеє... подвику албо запасницу, в воде змачавши, принести и помененому Рожковскому дат розказала (Луцьк, 1604 *АрхІОЗР* 8/III, 499).

ЗАПАСНИЦКИЙ *прикм.* Борецький: Пѡчесть, албо пѡче(ст) пѡбѣднаѣ: Нагорѡда заводищѣа, албо герцирева, запаснищѣа (1627 *ЛБ* 91).

ЗАПАСНИЦТВО *див.* **ЗАПАСНИЦСТВО.**

ЗАПАСНИЦСТВО, ЗАПАСНИЦТВО *с.* (*стп.* *zapaśnictwo*) боротьба, змагання, двѡбїй: Бѡрба: вѣлка, запасницство, боеванѣе, ширмѣрство (1627 *ЛБ* 11); Рѣтѣ, бѡрба, пѡдвигѣ: Бїтва, вѣлка, пѡгычка, оутѣрчка, вторгнѣ(н)є, моцѡва(н)є, страдѣлчество: запасницство, бѣдѣжнѣе (Там же, 106); Тризнополѡбжникѣ,... Пѣнѣ гѡнїтѣв, и запасни(ц)тв(а) (Там же, 134).

Див. ще **ЗАПАСЫ.**

ЗАПАСНЫЙ *прикм.* Євхаристичний. ◊ **Запасное тѣло** *див.* **ТѢЛО.**

ЗАПАСТИ *дієсл. док. 1.* (*про сонце*) зайти: на которойже землї ждали єсмо княза Коширского весь ден аж до ночи и кгда вѣже солнце запало и змеркати са почало, князѣ

Кошерский сам..., к нам приехал (Милян-овичі, 1530 AS III, 367).

2. (*про цвіт*) зів'янути, обпасти: такъ же и... цвѣтъ, якъ красенъ зацвивъ, та западе (XVI ст. НС 94);

(*про очі*) (увалитися, заглибитися) запасти: и еслибы того на ко(ж)дый дѣнь не пріймовало напава(н)а, которе с чѣрева и с плю(ц) походи(т), теды бы скоура ба(р)зо шпѣгне змо(р)-щилася, і ѡчи бы запа́ли, и лица ѡного цоу(д)-ность зара(з) бы оувандла (Острог, 1607 Лѣк. 62).

Див. ще **ЗАПАСТИСЯ**.

ЗАПАСТИСЯ, ЗАПАСТИСА дієсл. док.

1. (*провалитися*) запастися: Ниневвы(и) мѣсто, ималоса запасты, але пр(о)ркъ іона пови-дѣ(л) до ни(х), и(ж) бы по(д)нѣли по(ст), же-бы са на(д) ними змѣлова(л) бѣ (XVI ст. УЄ № 29519, 14 зв.); а ѡні зара(з) ѡставили // сѣтъ и пошли за хмѣ, велікий ап(с)ль петръ и а(н)д-реѣ бра(т) его было жидовского народоу... а ѡца и(х) звано іоною, але не то(т) которо(г) бы(л) пожеръ кы(т) риба коли шо(л) пропо-вѣдати нїневитаномъ, же са мѣли запасти (к. XVI ст. УЄ № 31, 102-102 зв.); тѣи за(с) в то(и) ча(с) волосанїцѣ на себе клѣли, и явне еи но-сїли, гды не могло са и ѡ е(д)но(м) з ни(х) мѣ-вити, абы то чинилъ на пописъ або для хвалы; то е(ст), гды всѣ е(д)наковою жалобою... за-бѣгали, абыса мѣсто не запало (серед. XVII ст. Кас. 5).

2. (*лайливе слово в наказовій формі*) щезни: Западисяжъ ты зъ онымъ твоимъ байрамомъ Татарскимъ ! до которого прировнываешъ спра-вы и звычае Корщырскихъ и Кретенскихъ Гре-ковъ! (Володимир, 1598-1599 Відп. ПО 1067).

Див. ще **ЗАПАДАТИСЯ**.

ЗАПАСТИСА див. **ЗАПАСТИСЯ**.

ЗАПАСЫ мн. (стп. zapasy) боротьба, зма-гання: Неѡспале вѣсполь и бѣрзо ѡхѣтне на той поедїнокъ розберѣса, надѣю мою положивши на запасовъ пла(т)цѣ Бѣга и Збавителя и свѣт-лости давцѣ Ха (Київ, 1619 Гр.Сл. 188); то(и)

которы(и) мѣслилъ чинити ѡ че(ст) и ѡ корб-нѣ... во(л)ности звитѣжцо(м)... пѣрвѣй нѣжъ до самѣго... потыкана пришло..., на игрїс-ка(х) которые были в ѡли(м)пѣ и пїѣи, мѣс-та(х) грецкихъ, дѣвтѣпъ рицереѣтва своѣго в запасахъ, або силѣ своѣ в ширѣмѣрѣтвѣ по-казати мѣсѣлъ (серед. XVII ст. Кас. 69); **запа-сы ходити** – боротися, змагатися: Яко ѡно-моу великому Іаковоу патріарше, гды стѣ-лымъ оумѣсло(м) пре(з) цѣлѣю но(ч) зъ аггѣло(м) бѣжи(м) запасы ходи(л), и гды а(ж) денница на-дышла. ре(к) аггѣлъ, поусти ма (Острог, 1599 Кл.Остр. 206).

ЗАПАСЫВАТИСЯ дієсл. недок. (*нагрома-джувати, назбирувати*) запасатися: Вы, стар-шіи, многосте собѣ на потребу запасывалися, якъ-то: съ церковныхъ речей сребро и книги и иншихъ речей не мало побравши и подѣливши-ся межъ собою, и поховалисте (Путивль, 1639 АЮЗР III, 11).

ЗАПАХАНЕ с. Заорювання: Въздїланїе: Оуробле(н)е, запаха(н)е (1627 ЛБ 19).

Див. ще **ЗАПАХАНІЕ**.

Пор. **ЗАПАХАТИ**.

ЗАПАХАНІЕ с. Те саме, що **запахане**: Бѣгъ далъ обфїтость в ѣнахъ и в всѣхъ оужїткахъ богачѣви, и запаханїе збѣ(ж) егѡ оумнѣжилъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 652).

Пор. **ЗАПАХАТИ**.

ЗАПАХАТИ дієсл. док. (чим) Заорати: тыхъ волокъ виробляти и запахати чим не мають (Городно, 1580 АЗР III, 261).

Див. ще **ЗАПАХОВАТИ**.

ЗАПАХНУТИ дієсл. док. (*видїлити який-небудь запах*) запахнути: Такъ былъ обычай жидумъ погрѣба(ти)ся, што бы мастити ми-ромъ тѣло, што бы запахло (XVI ст. НС 56).

ЗАПАХОВАТИ дієсл. недок. Заорювати: Въздѣлаю; Оурѣблюю, запѣхѣю (1627 ЛБ 19).

Див. ще **ЗАПАХАТИ**.

ЗАПАХЪ, ЗАПАХ ч. 1. (*властивість речо-вин*) (діяти на органи нюху) запах: весь же го-ро(д) наполнивса запахоу мирно(г) (1489 Чет.

106); заразы страсло(с) мѣсто, где лежалъ кр(с)тъ, и много запахъ доброго вѣшло ѡ(т) мѣста ѡного (XVI ст. УЄ №29519, 164 зв.); Еще ж дивнѣйшая: казал палити лой, кишки баранѣи и быдлачие и иные, а сам якобы над тым сидѣлъ смродом и якобы запах тот барзо любил (поч. XVII ст. Вол. В. 100); с твоего,... езуицкаго живота ни единаго не имѣеш, дабы который добровоние и запах, красный и любимый, от своего тѣла по смерти испустил (1608-1609 Виш. Зач. 220); Твой Парнасъ лѣторасли вѣдѣчныи выдаѣтъ, И запаховъ роскѡшныхъ вѡнность выпѣщѣтъ (Київ, 1632 Євх. 300); Зостае(т) еще трѣгала вѡнно(ст), албо запа(х) Лилій вѣдѣчный (Київ, 1648 МКСВ 350); явные ѡпѣчности лихварѡвъ: засмердѣлии запахъ в' сребрѣ кохѡячиса (Львів, 1642 Час. Слово 274);

(те, що сприймається органами нюху) запах: Не исцѣлить нѣ зѣліе, нѣ запахъ, лише слово твое, Господи (XVI ст. НЄ 191); людіи є(ст) нѣмало которыи жа(д)ного смакоу и запахоу винного трѣпѣти не могу(т) бо з(д)равію то шкоди(т) (к. XVI – поч. XVII ст. Кн. о лат. 98); и закричала на него фѣлистінове на(д) тобѡу сампсѡне: котѡрый розорвалъ поврѡзы яко коли бы хто перервалъ нить оукрѣчѡнѡю з паздѣрїй, згрѣбны(х), коли запа(х) огна почде (серед. XVII ст. Хрон. 186 зв.);

у мн. **запахи** (запашина речовина) запахи: аромѣты, запахи, и дорогїи масти, и ты(ж) // корѣнье, албо зѣлье пахнѣчее (1596 ЛЗ 24).

2. *Перен. (сприймання чого-небудь) відчуття:* а вѣдѣ(ч)ноу и(х) во(н)но(ст)ю и оутѣшны(м) дѣха стѣго запахо(м), смродливыи злѡсти ѡ(т) дѣшъ ваши(х) ѡ(т)гонѣте (I пол. XVII ст. УЄ Кан. 79); ѡфѣрова(л) бѡвѣ(м) Нбе офѣрѣ, и ѡбоналъ Бѣ запа(х) вѣдѣчности, яко тѡй котѡрый дѡброй его воли, и к' собѣ блѡговѣнїя вѣдѣчность потвердилъ (Київ, бл. 1619 О обр. 24); Бѣда грѣшникѡ(м):... якъ забыли ѡ Прїстю Пѣана и Бѣга, Избавителя нашего; и Великихъ невыличѡныхъ его добродѣйства(х); чїс-

тymi ставшиса ѡ(т) воды Бѣкого Крѣченїа, и Дѣха стѣго, и красными ѡ(т) запахъ весѣла (Львів, 1642 Час. Слово 274 зв.).

3. *Перен. (чистота моральних якостей) благодородство:* Єсть тѣды єв(г)лского бѣсаженѡго ѡгорѡда благословѣ(н)ный днѣви семѣ належа-чїй цвѣ(т), которѡго(м) ва(м) до дѣше(вного) запахъ пода(л) (I пол. XVII ст. УЄ Кан. 79); Євѡдіа албо сло(д)ково(н)ный дойзрѣлы(х) в' молодѡ(м) вѣкѣ: Єго мїлости Господїна ѡ(т)ца, Арсенїа Желїборского... Дѣховны(х) цнѡтъ запахъ презъ Григорїя Бѣтовича вѣсмакованный (Львів, 1642 Бут. 1); Бл(с)венный то запа(х) вѣшелѣкѡю досконалѡст' прїнѡсѣчїй члѣкѣ (Київ, 1648 МКСВ 350).

4. *Перен. (наслідок чїєї-небудь діяльності) слїд:* мы повїнни єс'ми... веселїтиса... а запахъ дѡбрыхъ оучїнкѡвъ по собѣ ѡказѡвати, и в' дѣши ѡ(т)новлѣтиса (Київ, 1637 УЄ Кал. 222).

ЗАПАШНЫЙ *прикм.* Запашний: и в'залї тѣло їсовѡ а ѡб'вилї є ѡдѣянїємъ полотенынымъ изъ запашными рѣчами [або ароматы] я(к) же єсть ѡбычаи жидѡ(м) са хѡвати (1556-1561 ПЄ 434 зв.); Потѡм пакъ просил пїлата їѡсїфъ... котѡрый // был перед тым прїшѡл' вѣночї къ їсѣви несоучї, намѣшаньнѡе мїра налїтѡе яко бы сто фунтов: и в'зял' тѣло їсѡв, а ѡб'вившї полотномъ зъ запашными рѣчми мастьми, як же єсть ѡбычай жидѡм са хѡвати (Володимир, 1571 УЄ Вол. 96-97); Шїпокъ: Овоцъ є(ст), гранѡвїтѡе яблѡко пѡлное зѣрнатъ, запашное и смачнѡе (1627 ЛБ 158).

ЗАПЕВНА *присл.* Те саме, що **запевно** у 1 знач.: Гдежъ дей я... прїѣхавши съ Подѡлья до Жеславля и довѣдавшиса о томъ запевна, ижъ тотъ истый Станиславъ,... съ помѡчниками своими... брата нашего... забили... и всю маєтность его,... побрали, – заразомъ, в'земши вижа... того Станислава Скиндѣра поймавши вѣ казнь до везенья замку Жеславскаго подали (Луцк, 1566 РЕА II, 161).

Див. ще ЗАПЕВНЕ.

ЗАПЕВНЕ *присл. (стп. zapewnie)* те саме, що **запевно** у 1 знач.: а паклибы ѡныи злочинцы мели ѡт них до чиих колвек именей,... прокрасти са,... тогды нехай ѡни за певне ѡ том ведають, иж мы кажемъ, на тых имена посылаючи, самых панов и их людей за горла мощно имати и к намъ их слати (Краків, 1539 *AS IV*, 203); неха(и) православные... добра мале(н)кими прави(л)цами са спасаю(т), которые(ми) бе(з) вонтпе(н)а всакого сп(с)тиса чаю(т), и запевне спсѣтъ (1598 *Виш.Кн.* 308 зв.); панъ воевода Киевский посылалъ служебника своего... до Торуна на зборъ геретицький, вызываючи и просечи геретиковъ на синодъ Руский, который былъ одъ его королевское милости запевне назначонъ (Вильна, 1599 *Ант.* 641); Вѣдай то запевне сноу мой, ижъ в тогъ часъ та за правдівого крѡла признаю(т) (Острог, 1614 *Тест.* 178); таа, ѡ запевне таа, Свѣдчитъ твоя персѡна въ шедивости цнаа: Же нѣкимъ не погордишь, всѣхъ в ласце ховаєшь Сь кажды(м) пе(н)кне ра(д) живе(ш) и те(ж) в любви має(ш) (Київ, 1618 *Вѣзер.* 16); Извѣстню: Запевне, достатѣчне, допевна, и безпѣчно (1627 *ЛБ* 45); братіа стережѣтеса; абы кто // васъ не ошдкаль, вѣдайте ѡ тимъ запевне (Чернігів, 1646 *Перло* 136-136 зв.).

Див. ще ЗАПЕВНА, ЗАПЕВНО.

ЗАПЕВНО, ЗАПѢВНО *присл. 1.* Напевно, певно, точно: што нѣкоторіє нѣши на слове(н)ски(и) язы(к) хѡла(т), і не любѡ(т): да знаєш(и) запевно я(к) тогѡ ма(и)стра дѣ(и)ство(м), и рѣга(н)є(м) дѣха его по(д)на(в)ши твѡра(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 224); Для того, бо юж запевно антихристу породитися уготовил (1608-1609 *Виш. Зач.* 228); Искус бо и досвѣдчения сему запѣвно сами в себѣ благодатию христовою стяжахом, яко ни единою вѣрою, кромѣ нашего православия изображенною, спасти ся не можем и не спасем (бл. 1610 *Виш. Посл. Лв. бр.* 233); кгда пришлоъ до насъ... посѣлъ... Нашѡлъ насъ захѡвѡючи(х) цѣле... Запевно вѣдаючи, яко на таковы(х) смѣлкѡвъ тажкій сѣдъ захѡванный єсть (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 152).

2. У знач. вставн. сл. Ймовірно, очевидно: А то ми повидѣла Мрѣа... и(ж) пришли єи прїатели изъ Іер(с)лима и повѣдаю(т), и(ж) сими часы // запевно Жидове оумыслили того великодна тебе забити, На що бы(х) а єще вѣры не дала томоу, але ми ср(д)це щоумѣе(т) (!), а и(з) ѡчи(и) моихъ слѣзы непрестанно текоу(т) (XVI ст. *УЄ Трост.* 48-49).

Див. ще ЗАПЕВНА, ЗАПЕВНЕ.

ЗАПЕВНЫЙ *прикм.* Очевидний: многіє дають до того тую запе(в)ню прычинѣ (Острог, 1587 *См.Кл.* 12 зв.).

ЗАПЕВНЯТИ *дієсл. недок. (твердити)* запевняти: ѡ томъ пророци здавна пророкѡють И повѣсть тѣю тилко дармо розмножѡють, ѡ(т) полшости тисящи лѣтъ запевняють, Єго быти Богомъ и челоувѣкомъ визнавають, А нашихъ собѣ за нищо мають (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 13).

ЗАПЕРЕЧИТИ *дієсл. док. (чому)* Перешкодити: которому, однакъ, побожному умыслу помѣненой малжѡнки моеє смерть прудкая заперчила (1641 *АЗР V*, 68).

ЗАПЕРТИ *дієсл. док. 1.* (що) (двери) (замкнути) заперти: Помочь имъ даю(т) люде з волосте(и) // двери лавы што прислѣштитъ на домъ зробивъши и запе(р)ши ѡты(и)ти прочъ (1552 *ОЛЗ* 176-176 зв.).

2. (кого, що) (замкнути в якому-небудь місці, приміщенні) заперти: заперши дей жону и дети мои у коморе и челядь мою у въ ызьбахъ,... дворъ и маєтьность зо въсихъ сторонъ огнемъ запалили, хотечи дей, абы тамъ вси погорели (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/1, 129); дїаволи... не мѡча(т)са въ огни пекѣ(л)но(м), але сѣ(т) запе(р)ти въ адѣ (Вильна, 1596 *З.Каз.* 11); Смотри, яко и ангелы згрѣшивши мучатся, абовѣмъ, кгда пришлоъ Христосъ зъ неба, теды што-переднѣйшихъ бѣсовъ заперъ въ пропасти (1603 *Пит.* 68).

3. (що) (заборонити доступ куди-небудь) закрити, *діал.* заперти: А в то(м) граница была заперта и крѡль єго м(л) в швецыи былъ (1600

ЦНБ 476 П/1736, 46); Моужный онѣ црѣ езе-
кїа запє(р) або затвори(л) жрѣдло зве(р)хнѣй-
шее во(д) сиѣнски(х) (поч. XVII ст. *Проп.р.*
269);

перен. (що перед ким) відгородити (що від
кого): ласкѣ твою прє(д) собою запєрлис'мо,
човеколюбїє твоє... подоптѣлис'мо (Київ, 1637
УЄ Кал. 258); уста запєрти (кому) – (*примуси-
ти кого-небудь мовчати*) замкнути уста: и для
того не зара(з) дає(т). ѡ(т)повѣ(д) ѡнѣй женѣ,
абѣ оуста запєрь невдѣ(ч)ны(м) жидо(м) (Уст-
рики, I пол. XVII ст. УЄ №29515, 228).

4. (що) Відректися, відмовитися (від чого):
оборонѣ того сєнодѣ запєрь (Острог, 1598-1599
Апокр. 4).

♦ запєрти згоду (з ким) — домовитися, ді-
йти згоди; помиритися: пото(м) почали примѣ-
ря просити, албо рачє(и) згодѣ з собою запира-
ти и такѣ запє(р)ли згодѣ (серед. XVII ст. *ЛЛ*
175); пудѣ невѣрнусть запєрти (кого) – охо-
ронити, оберегти від непослуху: Бѣ каждого
пудѣ невѣрнусть запєрь, шго бы усѣхъ изжавѣ
(XVI ст. *НЄ* 68).

Див. ще ЗАПИРАТИ.

ЗАПЕРТИСЕ *див. ЗАПЕРТИСЯ.*

**ЗАПЕРТИСЯ, ЗАПЕРТИСА, ЗАПЕРТИ-
СЕ** *дієсл. док. 1. (залишившись у якому-небудь
приміщенні, замкнути двері зсередини)* запєрти-
ся: Мєшчѣне оужѣлившисѣ сїценника наишли
на двѣрь владѣчїй // добывѣючи єго. А ѡны за-
пєршисѣ в двѣрь мѣцно, и боронїлисѣ з двѣрь
стрѣлѣли (1509-1633 *Остр.л.* 130-130 зв.); за-
пє(р)лисѣ в замѣкѣ невесты а дєти (1552 *ОБЗ*
142 зв.); па(н)... Немиричѣ, запє(р)ши сѣ з лю(д)-
ми в мєстє,... прише(д)ши до ко(р)чмы, са(м)
замокѣ в коморє ѡ(т)бивши, взялѣ меду сыче-
ного бочокѣ дєсє(т) (Житомир, 1584 *АЖМУ*
122); владѣка Луцкїй Кирилѣ Терлецкїй, пя-
ный,... запєршисє зѣ мною вѣ коморє, мєнє уцѣ-
тивую дѣвкѣ згвалтилѣ и змордовалѣ (Воло-
димир, 1594 *АрхІОЗР* 1/І, 397); та(м) жє сѣ ко-
зѣки запє(р)ши в єдно(и) шопѣ боронилисѣ,
такѣ жє жа(д)ного живцє(м) не поимали (се-
ред. XVII ст. *ЛЛ* 168).

2. *Перен.* (чого) (*відмовитися від чогось*) від-
ректисѣ (чого, від чого): О мудрости земная,
божей покѣрися! и ты, чєстный отчє, єрєси за-
присѣ (к. XVI ст. *Укр.п.* 78); Крєстѣ Хвѣ гѣна-
чїй, запєршисѣ всєго, и дѣши влѣснои, оумыслѣ
свѣй вѣ любѣвь Хвѣ вѣпоєный мѣти мѣєтѣ (Віль-
на, 1627 *Дух.б.* 351);

(чого) (*заперечити що-небудь*) запєртися:
па(н) вѣєвода мє(н)ски(и) пєрє(д) во(з)ны(м)
и пєрє(д) тыми шляхтичи лю(д)ми добрыми
тыхъ сло(в) свои(х) всихъ запє(р)са (Володи-
мир, 1578 *ЖКК* І, 138); повторє са ва(м) ѡ то
впоминати не буду а тє(ж) є(с)либы ва(м) то(г)
была потреба тогды са и пєрє(д)... пано(м)
по(д)ска(р)би(м) того не запру (Володимир,
1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 66).

Див. ще ЗАПИРАТИСЯ.

ЗАПЕРТИСА *див. ЗАПЕРТИСЯ.*

ЗАПЕРТЬЄ *с. (утримування кого-небудь під
замком)* замкнення: отєцѣ владѣка Луцкїй...
позывалѣ... пана Браславского, до суду голов-
ного трибуналского,... о заборонєнє волного
приштѣ... и мєшканѣ... вѣ томѣ замѣку выш-
немѣ Луцкомѣ, о збитє и поранєнє слугѣ и о
запєртѣ єго милости самого вѣ замку... Луц-
комѣ (Володимир, 1592 *АрхІОЗР* 1/І, 332).

Пор. ЗАПЕРТИ.

ЗАПЕРТЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Гли-
бокий, сильний: Дєржачи запєвне по запєр-
той твоєй до мєнє любви, жє то, вѣ чѣм бы са
вєдлѣгѣ гѣдности высѣкихъ твоихъ цнѣтъ ѡ(т)
мєнє тобѣ недосѣтѣ стѣло, нездѣлности моєй,
а не нехѣти причѣтєно ѡ(т) нєи бѣдѣтѣ (Вільна,
1620 *См.Каз.* 8 зв.); Рєвѣкка: ѣгодѣванѣа, а(б)
запєртѣє спротивє(н)є (1627 *ЛБ* 229).

ЗАПЕТИ *див. ЗАПѢТИ.*

ЗАПЕЧАТАВАТИ *див. ЗАПЕЧАТОВАТИ.*

ЗАПЕЧАТАНЫЙ *дієприкм. у знач. ім. (той,
хто спочиває в гробі)* покійник: слыша(л) є(с)-
ми ли(ч)бу запєчатаныхъ сто и соро(к) и чѣтыри
тысєчи были запєчатаны всѣкого поколєнѣа
сыно(в) и(з)рає(л)ски(х), с поколє(н)ѣа иудина
двана(д)цє(т) тысєчи(и) запєчатаны(х) (XVI ст.
КАЗ 613).

ЗАПЕЧАТАНЬЕ с. (накладання печаті для забезпечення недоторканості чого-небудь) печатання: И просилъ преречоный пресвитеръ Рожичскій, абы черезъ мене старосту тотъ тестаментъ съ того запечатанья былъ отвартый, принятый и до книгъ кгородскихъ Луцкихъ записанный (Луцьк, 1607 АСД I, 230).

Див. ще ЗАПЕЧАТОВАНЄ.

Пор. ЗАПЕЧАТАТИ.

ЗАПЕЧАТАТИ дієсл. док. 1. (що, що чим) (спеціальною поміткою або печаткою закрити доступ до чого-небудь) запечатати: онъ... наоучилъ абы запечатали гробъ его (1489 Чет. 208); Огородокъ замкнений а источникъ запечатанный (поч. XVI ст. Песн.п. 53); они пошодши оумоцовали гробъ. запечатавши камень ис коустодиєю (1556-1561 ПЄ 121 зв.); але мы тебе прбси(м) дай на(м) печати изъ зам'коу цисарьского, иже бы(х)мо гробъ запечатали (Смотрич, II пол. XVI ст. Проп.Д. 17 зв.); виделъ есми, ижъ ся до тое коморы, розными кштальты, у дверей добывано, и знать, же печатью было запечатано, бо еще воскъ на одверкахъ было знати (Луцьк, 1591 АрхЮЗР 1/I, 316); образ воплощения, на томъ образе венцовъ 4, перлы сажены..., а есть запечатанный (Локачі, 1593 АрхЮЗР 1/I, 367); воевода на(д)горо(д)ски(и) в то(и) справе межи ними змеша(л)са и запечатали ва(м) це(р)ко(в) имене(м) нарече(н)ного и(х) митрополита ипатия (Львів, 1599 ЦДІА Лен. 823, 3, 67, 6); Тыє мощи сти(х) вложено до нового креста... и запечатано (Львів, 1637 Інв.Усп. 14); Іоанови стоуму, Пррковати, в' на́рѣдѣхъ, и языцехъ, и пре(д) црѣми мно́гими, прѣто Іоанови стѣмѣ показано Книгѣ, в' правѣи бо(з)кой, запечатаню; седмѣ печатми (Чернігів, 1646 Перло 131 зв.); замкни двери и запечатай сыгнетомъ свои(м) (серед. XVII ст. Хрон. 371).

2. (що, що чим) (поставити печатку на документі) затвердити, ствердити: яком в сем моем тастаменте описал, который есми, в цѣлости розѣмѣ моего справивши, сыгнетом своим запечатал и влостнѣю рѣкѣ свою под-

писал (Острог, 1539 АС IV, 209); на сесь часть, то што есть, водлугъ реестру,... печатю моею жъ запечатаного, на которомъ то все, што въ которомъ замку есть, достаточно написано, все вцале сыну моему до летъ его ховано, и кгда летъ доростетъ, ему отдано // быти маеть (Луцьк, 1576 АрхЮЗР 1/I, 104-105); Который сесь тестаментъ мой, ижемъ зъ добрымъ розмысломъ справиль и, рѣкою моею властною написавши, печатью своею запечаталъ, а для большого ѳтверженья его,... бѣдѣчие брата мои... печати свои приложити рачили (1577 АС VI, 85); кгда тая арѣ(н)да вышла тую часть его и люде меновите имени списавши в де(р)жанье пода(л) и ѱ(гс)тупи(л) // и то(г) реестръ запечата(в)ши рукою своею по(д)писа(л) (Луцьк, 1597 ЛНБ 5, II 4049, 69-69 зв.).

3. **Перен.** (чим) (підтвердити достовірність чого-небудь) засвідчити: Кды всѣ вѣры хр(с)тіанскои таємници в писмѣ сто(м) на(м) соутъ поданыє, и бо(з)скыми свѣдо(ц)ствами запечатаныє и стве(р)жбыне слоухаче, та(к) ты(ж) власне в то(м) же писмѣ бѣгѣдхновѣнно(м) жаднаа таємница яснѣ(и) и значѣ(и) змоцнѣнаа не естъ (поч. XVII ст. Проп.р. 229); Православная Каѳолическая вѣра Духомъ Святымъ на Никейскомъ первомъ и Константинопольскомъ четвертомъ соборахъ достаточне естъ укгрунѣтована и запечатана (Слуцьк, 1616 АрхЮЗР 1/VII, 268); горломъ запечатати див. ГОРЛО; запечатати крѣвѣю (своею) див. КРОВЬ.

4. **Перен.** (кого, на що) (позначити печаттю Бога) освятити (кого): воспоманѣте якъ бра(т) ва(м) рѣвны(и) во все(м) естъ, для чого; для то(г) и(ж) во є(д)но(м) треипостасное бже(с)твѣ, и одны(м) способѣ(м) зъ ва́ми са кр(с)тилъ..., и одною печатію дхѣ стѣго, на хр(с)тіа(н)ство запечата(н) є(ст) (1598 Виш. Кн. 286 зв.); не шко(д)те зѣ(м)лѣ и мору ани дере(в)ю а(ж) запечатає(м) слуги бѣа нашего на чола(х) и(х) (XVI ст. КАЗ 613).

Див. ще ЗАПЕЧАТОВАТИ, ЗАПЕЧАТЫВАТЬ.

ЗАПЕЧАТЛЕТИ *див.* ЗАПЕЧАТЛѢТИ.

ЗАПЕЧАТЛѢТИ, ЗАПЕЧАТЛЕТИ *дієсл.*

док. 1. Те саме, що **запечатати** у 1 знач.: а то ты(ж) немѣ(н)шій ди(в) к(д)ы и(з) гроба каменіємъ великы(м) с тве(р)достію пріложеною и запѣ(ч)атлѣннаго, жа(д)ныи рѣчи не оуроушивши, якобы еди(н) промѣнь або зара прони(к)нѣ(л) и до ап(с)ло(в) такы(ж) чере(з) за(м)кненныи дверѣ... оуказа(л)са (к. XVI ст. УЄ №31, 77 зв.); Ішрѣлъ онѣ евлскій опісоуєть єдноу книгоу... запечатлѣннѣю се(д)ма печѣтми; котѣрой никто же мѣжаще... ра(з)гноути, нѣже зрѣти ю (поч. XVII ст. *Проп.р.* 110 зв.); То все значить ѿ сѣми собѣрѣхъ Которіи запечатлѣли сты(и) си(м)во(л) (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 53).

2. Те саме, що **запечатати** у 3 знач.: остало еще папѣ римскому и царству его отрыгнути хулу на вышнего,... православныхъ томити и мучити и антихриста, царя всѣхъ исполнений злѣб и козней диавольскихъ, породити, да запечатлѣет латинскую прелестъ своимъ пришествіемъ, его же господь Ісусъ убьетъ духомъ устъ своихъ и упразднитъ явленіемъ пришествия своего (1588-1596 *Виш.Кн.* 140); Прѣго тѣжъ кто при цнѣтахъ Вѣрѣ Бл҃гч(с)тѣвѣю,... Вѣрѣ прѣ(з) Хѣ зъ Нѣба принѣсеннѣю,... прѣ(з) се(д)мъ Вселѣнскихъ Сѣбѣрѣвъ запечатлѣннѣю... маєть: двоѣко бѣлей славленъ... бѣти маєтъ (Київ, 1625 *Коп.Анок.* 3).

Див. ще ЗАПЕЧАТОВАТИ, ЗАПЕЧАТЫВАТЬ.

ЗАПЕЧАТЛѢТИСЯ *дієсл. док.* (на кому) Здійснитися: А яко вы, жидове, мовите, ижъ еще Христосъ не пришолъ, а кды жъ по вашему не пришолъ, то почто все уже пророчество запечатлѣлося на истинномъ Месеи Христе Бозе нашемъ? (1580 *Спис.* 18).

ЗАПЕЧАТОВАНЄ, ЗАПЕЧАТОВАНЬЄ *с.*

1. (закривання доступу до чого-небудь накладаннямъ печати) опечатування: съ того запечатованье церквей и иншіе розрухи сталися были (Варшава, 1585 *АЗР* III, 291); Которое

запечатоване и замкнене тое церкви и побране отъ нихъ звоновъ,... такъ же справ, привилеевъ... менованые отцовѣ с капитулы владычества Луцкого менили бѣть сталье отъ велебного его милости ксендза Яцинкотого Любонского (Луцьк, 1625 *АрхЮЗР* 1/VI, 562).

2. (ставлення печати на документі) затвердження, ствердження: Потомъ также примусивши ея и поневоливши до подписанія и запечатованія килку мембрамъ, которыхъ на што бы были, менованія немашь, и оныя мембраны до себе взявши, зъ Житомира послалъ ея для оныи присеги чиненія до двору, сторожувъ килкодесять (Володимир, 1602 *АрхЮЗР* 8/III, 488); Который же то тестаментъ мой въ запечатованью особномъ даю и повѣряю... священниковъ Рожичскому... абы онѣ... тестаментъ мой... заразы до враду кгородского Луцкого отдалъ (Луцьк, 1607 *АСД* I, 235).

Див. ще ЗАПЕЧАТАНЬЄ.

Пор. ЗАПЕЧАТОВАТИ.

ЗАПЕЧАТОВАНЬЄ *див.* ЗАПЕЧАТОВАНЄ.

ЗАПЕЧАТОВАТ *див.* ЗАПЕЧАТОВАТИ.

ЗАПЕЧАТОВАТИ, ЗАПЕЧАТОВАТ, ЗАПЕЧАТАВАТИ *дієсл. док. 1.* (що чим) (спеціальною поміткою або печаткою закрити доступ до чого-небудь) запечатати: тое все въ мощь свою есте взяли, и печатью своею запечатовали (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 1/I, 156); попа... старого... отъ дверей оторвавши... костель тотъ або церковь печатью его милости князя арцыбискупа львовского запечатовалъ и ключъ взять (Галич, 1584 *MCSL* I-1, 98); Тамъже ми его милость, отецъ владыка, оповедалъ, ижъ дей, отъеждчаючи я до Судомира, зложилъ дей есми маєтьность мою въ коморахъ,... и такъ дей скрынъ яко и коморы печатью своею запечатовавъши, зоставиломъ надъ тымъ врядника моего (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 315); панъ... Вилгорский,... речи рухомые, по небожъчику зосталые,... // ...въ коморе, зъ слугами небожчиковъскими замъкнувъши, запечатавали (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 361-

362); А у дворе жоны п̄на Ол̄е(н)ско(г)[о] ани жа(д)но(г)[о] челя(д)ника не за(с)тали е(с)мо, ѿ(д)но пре(д) ню и (!) комору, которая была дво(ма) печа(т)ми запечатована, сторожа по(с)та(в)лена дво(х) хлопо(в) (Черница, 1609 ДМВН 148); Приглад̄лса Іо̄анн̄ Кн̄язѣ запеч̄атов̄аной мн̄огими печ̄ат̄ми, до кот̄орой любо Аг̄гл̄ г̄лосом̄ великим̄ вызыв̄ал̄ абы хто розог̄н̄л̄ и прочит̄ал̄, пыг̄аючи, Кто ест̄ дост̄бн̄г̄ разг̄н̄ти Кн̄иг̄ѣ (Київ, 1639 МКСВ 216); сн̄г̄ Бж̄ій як̄о чл̄к̄ пра(в)д̄иве оум̄ер̄л̄т̄й, и пра(в)д̄иве погреб̄еный был̄т̄, ... а на(д) то в̄ Гр̄б̄ѣ Т̄ѣло ег̄о запеч̄атованое было (Львів, 1646 Зобр. 22);

перен. (що) (позначити особливим символом своєї влади) запечатати: сн̄л̄ос̄а оц̄ѣ ег̄о, и(ж) свое(и) жен̄ѣ олімп̄ад̄ѣ живо(т) был̄т̄ с̄йк̄гни-то(м) запеч̄атова(л), на кот̄орой печ̄ати бы(л) в̄ыписа(н) л̄ѣв̄ѣ (Львів, поч. XVII ст. Крон. 68); оуказ̄ал̄са филиппови б̄г̄ѣ ам̄б̄н̄г̄ леж̄ач̄и з жен̄ою ег̄о... а пот̄ом̄ в̄ид̄ѣл̄т̄ як̄о бы он̄т̄ б̄г̄ѣ ѣй р̄еч̄ь зат̄д̄л̄ал̄т̄ и золоты(м) п̄ерстене(м) запеч̄атовал̄т̄, в кот̄ором̄ п̄ерст̄еню был̄т̄ к̄амень дорог̄ій (серед. XVII ст. Хрон. 397).

2. (що, що чим) (поставити печатку на документі) затвердити, ствердити: я сама, мал-жонок̄ мои и дети наши... того поиск̄ивати и ни в̄поминати не маем̄т̄, на што ѿособливе лист̄ мой, ... иж на тот час гербовное печати не мела, запечатованный иншим̄ с̄йк̄нетом (Володимир, 1555 AS VI, 19); сынове мои... маю(т) до(в)ги ком̄ѣ што ви(н)на ве(д)ле ре-и(и)стр̄ѣ што ест̄ написаны(и) и печатью моею запечатованы(и) платити и ѿ(т)правовати маю(т) (Добрятин, 1576 ЖКК II, 283); На што для леп̄шого в̄ѣры и пе(в)ности, руками ста(р)ших̄ братов̄ то(и) на(д)пи(с) ест̄ по(д)писаны(и), и печатю братскою ест̄ запечатованы(и) (Львів, 1610 ЛСБ 1046, 5 зв.); а для леп̄шой веры сес наш лист, рукою нашою подписавши, печатю нашою запечатоват̄ рассказали есмо (Варшава, 1614 ЧИОНЛ XIV-3, 114); на тосмо дали тот̄т̄ лист̄ доброво(л)ны(и) запи(с) наш̄т̄ вечистое

продажы р̄ѣками нашыми по(д)писаны(и) и с печатю Кон̄в̄ен̄т̄ѣ Лвов̄ьского запечатованы(и) (Київ, 1635 ЛНБ 5, II 4060, 133); Которы(х) то све(д)ков̄ѣ, я по(д)комори(и)... // сведе(ц)тва и(х) поря(д)не списав̄вши... в̄ѣ зава(р)том̄ ротуле стороне по(з)вано(и), печатью моею по(д)комо(р)скою запечатовано(м), ѿ(д)далем̄т̄ (Київщина, 1639 ККПС 276-277).

3. *Перен.* (що) (підтвердити достовірність чого-небудь) засвідчити: Второе. Седалища в̄ыш̄ше вс̄ѣх̄ двом̄ сед̄ѣти прагнучим̄ долу изверг̄л̄ и языческим̄ мудрованием̄ таковое прагн̄ение осудил, там же и декретом... // запечатовал (1600-1601 Виш.Кр.отв. 177-178); а иж̄т̄ се(д)м̄ѣ... с̄ѣбор̄ѣв̄ ѣст̄т̄, кот̄орые на(м) под̄ал̄и и запеч̄атовали в̄ызн̄ан̄ѣ в̄ѣры, ты(х)... с̄ѣбор̄ѣв̄ поважность як̄а̄ ин̄̄ша̄а пов̄ага зла-м̄ати м̄ожет̄т̄ (Дермань, 1605 Мел.Л. 35); И ты(х) што яко в̄ласны(х) свои(х) про(д)к̄ов̄ѣ г̄асло побо(ж)ности прина̄в̄ши, на оное са по(д)пис̄али, то ест̄т̄ т̄ѣи што са пот̄ом̄ были згромади́ли в̄ К̄онста(н)тіноп̄о́ли... в̄ѣр̄ѣ запеч̄атовали (Київ, бл. 1619 Аз.В. 133); А по-св̄ѣ(д)ча̄ет̄т̄ м̄овы м̄о̄ей в̄ѣры го(д)ный св̄ѣдо(к) Бл̄(с)в̄ен̄ый Кирил̄л̄т̄, кот̄орый в̄ осв̄а̄чоно(м) тр̄ѣте(м) Соб̄ор̄ѣ, с(т) скла(д) // в̄ѣры гр̄б̄зны(м) приказ̄ан̄іем̄ по(д) ср̄ѣк̄ги(м) прокла(т)ст-во(м) запеч̄атовал̄т̄ (Київ, 1619 Гр.Сл. 233-234); **кровю запечатовати див. КРОВѢ;**

перен. (чим) закінчити, завершити: для т̄ѣго сн̄г̄ бж̄ій на(и)бо(л)ш̄ѣ кр(с)т̄ѣ соб̄ѣ об̄ра̄л̄т̄, жебы всеи своєї пото̄уг̄ы оучин̄кы найпанк̄н̄ѣйш̄ее оучини(л), и т̄ѣми то чоуда-ми ѿны̄е запеч̄атова(л), на нем̄т̄ в̄ойноу точачи оум̄ер̄ти (поч. XVII ст. Проп.р. 297 зв.); тогда юж̄ доброю наукою слова (абы ученицы теми дары богат̄ства и в̄ѣдомости разумом̄ не хвалили и не возносили) так запечатовал, егда молвит (1608-1609 Виш.Зач. 226); Так же и то перекладач̄, преплыв̄ши и пр̄еш̄е̄д̄ши под̄виг̄ благодарный, хулою запечатовав, — ато як̄, молю, терп̄ѣлив̄ѣ послухайт̄ѣ и откр̄ыем̄ вам̄ (1615-1616 Виш.Поз.мисл. 238).

♦ на погибель запечатовати див. ПОГИБЕЛЬ.

Див. ще ЗАПЕЧАТАТИ, ЗАПЕЧАТЫВАТЬ.

ЗАПЕЧАТОВАТИСЯ дієсл. недок. 1. (чим) (покриватися льодом) замерзати (від чого): Зимѣ ся зе(м)ля запечатуеть, морозо(м) же горячость з ней не можетъ ви(и)ти (серед. XVII ст. Луц. 543).

2. Перен. (чим) (остаточно зміцнюватися) утверджуватися: Скажи ми, Скарго, которая бы наука и хитрость разумная на свѣтѣ болшая быти мѣла, яко гдѣ человекъ диявола звитяжит, богу угодит, от духа святаго освятитъ ся и на спасение наслѣдовати животъ вѣчный явными чудотворными знаки и силами запечатуетъся? (1608-1609 Виш.Зач. 219).

ЗАПЕЧАТЫВАТЬ дієсл. док. Те саме, що запечатовати у 1 знач.: писари... // ...ро(з)єж-(д)чаючися маю(т) тые книги вложить и заховати въ скрыню мо(ц)ную за трема за(м)ками... и печатьми своими запечатывать маю(т) (1566 ВЛС 14 зв.-15).

Див. ще ЗАПЕЧАТАТИ.

ЗАПИНАТИ дієсл. недок. 1. (що) (закривати, запирати) замикає: дрѣги(и) лапгыцѣхъ што ворога запиная(ть) тотъ дванадцати паде(и) (1552 О Вол. З. 194).

2. (кому) (бути на заваді, на перешкоді) спиняти (кого), діал. запиняти: ѡ(т)толе навчи(м)са яко ничто же запиная(т) намъ ко сп(с)нию (1489 Чет. 347); Та(к)же и не тѣ(л)ко ревновати злѣбѣ, але и ме(ш)каючи(х) в ней, хвалити, приноси(т) мѣкѣ немалѣю, и за(с) то(т) котѣры(и) падаѣ(т), або грѣши(т), не ѡ свое(м) оупа(д)кѣ пріймоуѣ(т) сѣдѣ, але и(ж) ѣны(м) запиная(т), або пого(р)шаѣ(т) (Острог, 1599 Кл. Остр. 211);

задавати, наганяти: обіісію, іі, предлагаю, задаю, вмѣтаю, запинаяю, указую, поношаю (1642 ЛС 285).

ЗАПИРАНЕ с. Замикання: муляру(м) ѡ(т) запираня склепу ̑ гро(ш) (Львів, 1592 ЛСБ 1040, 7 зв.).

Пор. ЗАПИРАТИ.

ЗАПИРАНИЄ с. Затримка. ♦ запираніє водное – затримка сечі, дисурія: Дѣсірія: Запираніє водное имѣ недѣга (1627 ЛБ 32).

Пор. ЗАПИРАТИ.

ЗАПИРАТИ дієсл. недок. (кого) (зачиняти кого-небудь у приміщенні) запирати, замикає: самѣ... собаки двѣ ы(з)бѣ запирати кажетъ и на работѣ до имениа своего... женѣть (1552 ОЛЗ 188 зв.); Зѣтворѣю: Запираю, тѣежѣ и заключаю (1627 ЛБ 163);

перен. (що) (закривати доступ до чого-небудь) запирати, замикає: Охтѣ вамѣ, книжникумъ и фарѣсеюмъ лицемѣремѣ, якѣ вы запираете царство небесное передѣ // людьми (XVI ст. НЄ 183-184).

♦ згоду запирати див. ЗГОДА.

ЗАПИРАТИСЯ, ЗАПИРАТИСА дієсл. недок. (стп. zapierać się) (кого) (відмовлятися від когось) відрикатися: ѡ(т)рицаюса, ѡ(т)мѣтѣюса, запираюса (1596 ЛЗ 86); ты са(м) запираѣшса ̑а? (поч. XVII ст. Проп.р. 265 зв.); Штѣ бовѣмъ за пожѣто(к) слѣвы в Бѣгѣ вѣрити, а дѣлы егѣ са запираѣти (Єв'є, 1616 УЄ Єв. 4 ненум.); тая унѣя научила запиратися отца и мати, и кровныхъ, и повинныхъ на остатокъ и вѣры своей, отъ крещенія св. взятое (бл. 1626 Кир. Н. 17); ѡ(т)рыцаюса: Запираюса, прѣ, Вывовлаюса, ѡ(т)мѣтѣюса, непріймѣю, погоржаю (1627 ЛБ 146); Южѣ тамъ и смѣлый Пѣтрѣ са дарѣмно лакѣе(т), Оучтѣла своего южѣ са запираѣтъ (Львів, 1631 Волк. 7); котѣрыѣ по(д)часть преслѣдована вѣрѣ ѡ(т)кидаютъ, и ̑а запираютъса (Київ, 1637 УЄ Кал. 342);

перен. (чого) (заперечувати свою провину) запиратися (чого), відмовлятися (від чого): А овые дваи не толко на семь свете тое апостазыи своее николи ся не справятъ, але и на ономъ передѣ Нелицемернымъ Судьею мусятъ дати личбу за то, же светомъ и людми поколотили, самижѣ до того другимъ прычину давши, сами початокъ учынивши, теперъ ся того не-встыдливе запираютъ (Вільна, 1599 Ант. 707).

Див. ще ЗАПЕРТИСЯ.

ЗАПИРАТИСА див. ЗАПИРАТИСЯ.

ЗАПИСАНЄ, ЗАПИСАНЬЄ, ЗАПИСАНЬЄ с. 1. (занесення в урядові документи) запис: я са(м) жона и дети мои... того уваза(н)я ничи(м) борони(ти)... не має(м) по(д) совито(с-т)ю всеє сумы исти(з)ны зарѣ(к) и шко(д) я(к) же єсми тую заста(в)у мою сє(с) листь мо(и) запи(с)ны(и) дла записа(н)я вѣ книги кгро(д)-ские на вrade кгро(д)ско(м)... оповеди(л) и визна(л) (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 14); Передо (м)ною Семєно(м) Ставе(ц)ки(м)... возны(и) єнора(л)... кѣзма ла(с)ко ку записангю до кни(г) замѣку оврѣцко(г)го созна(л) (Овруч, 1614 ЛНБ 5, III 4054, 70); На вrade кгро(д)-ско(м) в за(м)ку... киевско(м) передо (м)ною яно(м) липленгски(м) наме(с)нико(м) по(д)воево(д)ства киевского стано(в)шы... шляхе(т)-ны(и) я(н) снєти(н)ски(и)... ку записа(н)ю до кни(г) нинєшгни(х) доброво(л)не зо(з)на(л) и(ж) онѣ... бы(л) на справє... фєдора сѣча(н)ского (Київ, 1628 ЦНБ II 23264, 1); шляхетный Миколай Рудзевский, для записангя до книгѣ, сознал, иж онѣ... был в месте Госчы и замѣку тамошгнемѣ (Луцк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 305); очевисѣто становгыши возгыны(и) // єнералѣ... для записангя до книгѣ... в моцѣ правѣдиво(и) рєляци[и] своє(и) явгнє и доброво(л)не созгналѣ (Житомир, 1650 ДМВН 214-215).

2. (письмовий виклад) розпорядження: а єслибых я чимколвєкѣ, або сын мой... хотєли са в тѣю заставѣ мою вѣстѣпати, не ѡтдавши єй, кнагини моей тоє сѣмы, верхѣ писаное пѣназєй... тогды хто з нас то вчинит и с того записа(н)а моего вѣстѣпит, таковый... маєт... заплатити господарю... двѣсте рѣблей (Рогачі, 1542 AS IV, 307); секретар єго королевское милости,... подал лист добровольный запис свой, ...а то на рєчѣ и записа(н)є сумѣ певгных, нижей в том записє меновите выражєных (Луцк, 1638 АрхЮЗР 1/VI, 743).

3. Заповіт: князь Ила..., ѡное дарованє и записа(н)є ѡтца своєго того замкѣ... нам обавил и

бил нам чолом, абыхмо тот запис... при моцѣ заоставили (Краків, 1531 AS III, 379); таковое дарованє и записа(н)є малжонцє своєй оповєдалѣ на вrade господаргскомѣ Луцкомѣ (Красне, 1557 АрхЮЗР 8/III, 35); панѣ криштофѣ ялови(ц)ки(и)... поклада(л)... листь... єго м(л)сти пнѣ лавринѣ песочингскомѣ... даны(и) на вєчгное записа(н)є певны(х) до(бр) ...в зє(м)ли вольнгско(и) (Кременєцѣ, 1601 ЛНБ 5, II 4050, 32).

Див. ще ЗАПИСОВАНЄ, ЗАПИСЫВАНЄ.

Пор. ЗАПИСАТИ.

ЗАПИСАНЬЄ див. ЗАПИСАНЄ.

ЗАПИСАНЬЄ див. ЗАПИСАНЄ.

ЗАПИСАТИ, ЗАПИСАТЬ, ЗАПИСАТ дієсл.

док. 1. (що) (вписати, занєсти в урядові документи) записати: Якож Ваша Милост ширєй того и достаточнє вырозѣмєти рачиш з єного листь копєи комисаров княза Матѣєа Четвертєнского, которѣю копєю кѣ Вашєй Милости шлю, ѡный тєж господинє розєздѣ... и грани то єсми ѡбѣводи(л)а вижомѣ и стороною и до замкѣ записати дала (Луків, 1558 AS VI, 36); И просилѣ Єго Милостѣ князь Романѣ, староста Житомирский, абы то было вѣ книги замковєє записа(н)о (Луцк, 1564 AS VI, 232); овшемѣ, я тотѣ листь... передѣ Которымѣ кольвєкѣ судомѣ... коли... оцєѣ Фєодосий похочєтѣ, а мєнє вѣ томѣ листомѣ своимѣ або устнє упоменєтѣ, оповєдати, визна(л)и и дати записати, и тому вѣ томѣ досѣтѣ чинити маю и буду повинєнѣ (Володимир, 1580 АрхЮЗР 1/I, 134); Писа(л)... па(н)... єзє(р)ски(и), побо(р)ца кие(в)ски(и), з унивє(р)сало(м) поборовы(м) по(д) печатью короля... и проси(л)... абы то(т) унивє(р)са(л) кроля... был публєкова(н) и ѡ(б)вола(н), што є(стѣ) публєкова(н) и (в) книги за(м)ковєє єстѣ записа(н)ѣ (Житомир, 1582 АЖМУ 44); ѡ которое то заби(т)є и замо(р)довангє брата своєго рожоного помєнєны(и) па(н) янѣ хлєбовгски(и) хотєчи пра(в)-нє чинити проси(л) абы тая протє(с)тация є(г) до Кни(г) Кгро(д)скихѣ Кие(в)скихѣ была при-

нята и записана што отримал(ть) (Київ, 1632 ЛНБ 5, II 4060, 3 зв.); Кондрат Яценко повинен уживат у вишпомененой половини, якъ в дому, так теж и в полю; що для лепшее вери... обѣ сторонѣ дали собѣ до книг меских... записат, що ест записано (Бориспіль, 1637 АБМУ 16); Што подавшы, менованый панъ Осѣтровский просил, абы до книг принято и записано было – што отрималъ (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 118); И проси(л) поменены(и) манифе(с)туючи, абы тая его манифестация и во(з)ного реляция до кни(г) принятие ы записаны были (Житомир, 1650 ДМВН 197);

(що) (повідомляючи про щось, підтвердити правдивість) засвідчити: А Желехъ дей жалобѣ свою на враде господарскомъ Лѣцкомъ тогожъ часѣ записалъ и ранѣ и збите свое на враде... оповедалъ и потомъ Желехъ со мною... ехалъ (Петрів, 1564 АС VI, 251); а што те(ж) а наста(с)а котовна оповедала была и записала з намовы лю(д)ское невинне на врадехъ к(ро)дски(х) володиме(р)скомъ и кремане(ц)комъ (1583 ЖЖК II, 140); на рокѣ теды нинѣшне(м) с того ро(с)пису в то(и) справе припаломъ стороны обѣдвѣ поведовая...а по(з)ваная презъ шляхетного пна якѣба к(ри)бовѣского пленипоте(н)та своего //...записаного передъ судомъ... становилисе (Київ, 1624 ЦНБ II 23267, 2-2 зв.);

(що) (зробити запис, викласти письмово) записати: которы послове кролѣ его мл(с)ти съ наши(м) г(с)п(д)ре(м), воеводою его мл(с)тію змовлѣючи, де(н) и мѣсто назнаменю(т) и запишѣ(т) та(к) як(к) бы то наибо(р)зо и // слѣдно могло бы быти (Люблін, 1506 Cost. DB 440-441); а мыто да платѣтъ ѡт своего товара и торговли по(д)лѣ(г) того листѣ привиліного, що же есми и(м) дали и записали (Сучава, 1523 ЦДІАЛ 131, 335); вша(к)же па(н) Кѣрило то(т) декре(т) приемши ѡбеца(л) ся якѡнапрѣ(д)ше всему чинити досы(т) што е(ст) до кни(г) дѣховны(х) записано (Львів, 1612 ЦДІАЛ 201, 4, 12, 8 зв.); не для чого такъ тыи слова страш-

ливы(и) и гро(з)ныи написано едно до на(с) абы(с)мо... престали чинити злостіи свои(х). яко ты(ж) на(м) записалъ стѣи ап(с)лъ павель (Височани, 1635 УС №62, 3); В комѣпарацие(и) пленипотенѣта записано есче дня вчѡра(и)шого протестации (и) такъ vele заношено (Київ, 1643 ДМВН 246).

2. (що кому) (залишити у спадщину, відписати) записати, заповісти: и тот лист перед нами покладал, котрымъжо листом записано было тоѣ подворье брату их кнѣзю Юрью (Луцьк, 1503 АС I, 150); Записалъ есми отчину свою половину имѣнїя Шепеличъ,... Николѣ Пустинскому монастыру (Київ, 1507 АрхЮЗР I/VI, 10); Воле(н) кнѣзь Василе(и)... тоѣ вы(ш)шо менѣное имѣнїе продати... и замѣнити и на црѣко(в) Бо(ж)ю записати (Туличів, 1535 Арх. Р. фотокоп. 46); сто золотыхъ... князь Иванъ Чорьторыский... за службы мое обдаровати и записати мне... рачил (Бронники, 1560 Арх ЮЗР 8/III, 40); што ся те(ж) дотыче(т) самое тоѣ жоны... берѣчи еѣ за себе жоною... записа(л) вѣна... три(с)та копѣ гроше(и) (Вінниця, 1567 ЛНБ 103, Іс, 1943, 15 зв.); Я Василева Павловичова Настася Петровѣна Семашковна визнаваю... иж кѣды з воли Божеи... // ...была м выдана в стан... малжонский за... пана Василя Павловича, тогды... пан малжоннок... записал ми листомъ своимъ то, што бы за тую суму ѡт мене принесеную што колвек имени на вечность набылъ або закупил (Луцьк, 1569 АрхЮЗР 8/III, 197-198); снѡве ва(с)ковы...з мачехою своею ма(р)кою впу(с)тилиса // до права домагаючися пасѣкы на полавѣ по ѡцу свои(м) ко(т)ры(и) записа(л) в ко(п)ну(м) записѣ свои(м) тоту пасѣку тѣте(м) (!)... свои(м) (Одрехова, 1578 ЦДІАЛ 37, 1, 7-7 зв.); ѡв оно(и) скры(н)це... имѣломъ... тестамент(н)е небо(ж)чика... на имѣ(н)я гли(н)ско... которѡе... кна(з) гли(н)ски(и) ѡ(т) ко(л)ко десатъ лѣтъ записа(л)... до(ч)ка(мъ) своимъ (Черкаси, 1589 ЦНБ II 23258, 1); ѡтецъ мо(и)... тестаментомъ своимъ мне и братии мое(и)... кажѣдомѣ з

на(с) по двесте копъ гр̑ше(и) записалъ (Висоцьк, 1616 ЛНБ 103, 15/Іс, 1865, 11); кнежа его м(л) ѡтъѣд̑ моему... сто копъ гроше(и)... записал(л) (Житомир, 1647 ЦДІАК 11, 1, 12, 31 зв.); **записати правомъ (способомъ) заставнымъ, заставнымъ способомъ (обычаемъ) записати, способомъ заставнымъ записати** (що) – віддати в заставу: князь... взглядо(м) службъ ча(ст) свою че(р)ньчи(ч) по(з)ваному записал(в)ши право(м) заста(в)ны(м) бе(з)пото(м)не ѓме(р) (Луцьк, 1597 ЛНБ 5, II 4049, 69 зв.); естли бы мне придало се... ѓме(р)ти теды... Ан̑на зъ загорова... половицѣ села бабина... на которо(и) записаламъ є(и) до(л)гъ способо(м) заста(в)нымъ... має(т)... де(р)жати и... вживати (Луцьк, 1619 ЦДІАЛ 201, 4, 189, 1); гдыбы се мне Ан̑не... иваново(и) бабыньско(и) придало ѓмерти... // теды... Панъ бабин̑ски(и)... добра вси меновите... которые мне ѡ(т) него Самого на половицы Села бабина способо(м) заставны(м) ѓищоные и записаныє сѣтъ... бѣдетъ де(р)жать (Луцьк, 1519 ЦДІАЛ 201, 4, 181, 1-1 зв.).

Див. ще **ЗАПИСОВАТИ, ЗАПИСЫВАТИ. ЗАПИСАТИСЯ** *див. ЗАПИСАТИСЯ.*

ЗАПИСАТИСЯ, ЗАПИСАТИСА, ЗАПИСАТИСЯ *дієсл. док. 1.* Скласти письмову угоду: били єсмо его мл(с)ти чоло(м) абы(х)моса записали пере(д) его мл(с)тью на паркаменныє (!) листы и его мл(с)ть на(м) то вчини(л) на наше чолобитье и каза(л) его мл(с)ть на(м) са записати и мы записали са пере(д) ихъ мл(с)тью по(д) тыми (ж) винами верхѣписаными (Володимир, 1508 *Арх.Р.* фотокоп. 41); в княза Михайла Роговицкого взяли им̑ньє... Рѣжин̑є, а князь Михайло Сонк̑г̑шковичъ з сынми своими дали єм̑ противъ того его им̑на Рѣжин̑а два им̑ньа свои... и листы меновныи, которыми межи собою записали са передъ нами вказовали (Краків, 1510 *AS* III, 72); А так мы казали книги отворит... и перед князи и паны их милостю вычести, которым ся обычаем князь... из отцем архимандры-

томъ записали (Луцьк, 1537 *АрхЮЗР* 1/VI, 25); ѡ которое име(н)є прѣсы вже пруски(и) ѡ(т) сенюты бы(л) позыва(н) то па(к) кгда оны(и) ро(к)... припа(л) ѡни са ѡ то спо(л)не згоди(в)ши листы своими са записали того року...мнѣ то ѡ(б)явили (Володимир, 1544 ЛНБ 103, 22/Id, 2032, 4).

2. (дати письмову обіцянку) зобов'язатися: Якож... и листы своими єсте са записали и зарѣками на нас, господара и сторона стороне єсте ѓтвердили,... а ѡ тоє николи не мовити и некоторыми причинами тоє мены не ѓзрѣшивати (Краків, 1539 *AS* IV, 228); естли бы са хто листо(м) своимъ записалъ на которы(и) ро(к) заплатитъ... А судъ таковому жадны(х) роко(в) складати не має(т) (1566 *ВЛС* 27 зв.); которы(и) то а(р)сени(и) болоба(н) записал(л)ся самъ в гро(д) и въ земъстве на себе и на потомьки свои по(д) тысячею гривень вѣчное мо(л)чання и поко(и) манасти(р)цєви шпиталєви нашему дати (Львів, к. XVI ст. ЛНБ 4, 2, 31); которого записѣ свое(г)... пн̑ь Вороничъ и ма(л)жо(н)ка его... пропо(м)не(в)ши... же пере(д) ты(м)... кгда(л)то(в)не по(д)даного на (и)ме Ѡни(с)ко заведеного... по(и)ма(в)ши до то(г) часѣ ѓ себе ѓ везєню мати але ино сєча(с) ...не по(м)нєч(и) запи(с) сво(и) которымъ ся ѡ вшєляки(и) поко(и) и им̑пєдимє(нт) записали (Житомир, 1609 ЦДІАК 11, 1, 5, 49); Михаль Линовский... записалъ се, ижъ, по выстю аренды, то все, съ чимъ одно колвекъ об̑нялъ, подать и уступити мьаъ, – о чомъ ширей интерцыза тоє аренды и инвентарь,... въ себе опевають (Луцьк, 1633 *АрхЮЗР* 6/I, 492); Теды ся и(м) записалъ на свои(х) маєтнѡстя(х), же зара(з) вши(ст)ко заплатилъ и єще и(м) чвє(рт) даровалъ (серед XVII ст. *ЛЛ* 170).

3. (кому) Віддати себе в чиесь розпорядження, у чийсь волю: а пн̑ь голѣбъ записа(л)ся пн̑у ива(ш)кови и(з) жоною дѣтми своими на всѣ(х) добра(х) свои(х) и на має(т)ности(х) свои(х) еслибы хто ся нагабова(л) пн̑а ива(ш)ка (Львів, 1595 *Юр.* 20); Я Василей Гулевичъ...

вызнаваю тымъ... листомъ... ижъ... // ...за во-
лею и позволенъемъ моимъ сынъ мой Михай-
ло, понявши за себе... дочку... Пана Демъяна
Павловича... записалъ се Его Мил. за посагъ
и выправу по дочъце Его Мил. взятую (За-
турці, 1596 ИКА дод. 103-104); И ещемъ ся ѿ
то старалъ, аби ся мнѣ Адамъ с потомствомъ
записалъ (I пол. XVII ст. *Сл.о зб.* 15).

4. (внести свое ім'я в книгу, список і т. п.)
записатися: которымъ ся обычаемъ я и князь
Богуш в книги были записали (Володимир,
1542 *АрхЮЗР* 1/IV, 34); Мѣнѣтѣ кгда(м) вы-
на(л), в которо(и) са дѣти Прокоповы записа-
ли далемъ гро(ш) вѣ (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047,
8 зв.).

5. (підтвердити зобов'язання) підписатися:
гедиѡ(н) болоба(н)... явне бы(л) кара(н) ѡ(т)
самого... патриархи... и знашо(л)ся бы(ст) во
всемъ виненъ и (з)декретованъ в привиля(х)
црковны(х) бра(т)скихъ наши(х) наданы(х) ѡ(т)
...ієреми(и) по(д) тяжкими вѣчными клятвами
дати поку(и) на(м) и црква(м) наши(м) и рѣкою
своею... записа(л)ся (Львів, к. XVI ст. *ЛНБ* 4,
2, 31).

Див. ще ЗАПИСОВАТИСЯ, ЗАПИСЫВА-
ТИСА.

ЗАПИСАТИСА див. ЗАПИСАТИСЯ.

ЗАПИСАТЬ див. ЗАПИСАТИ.

ЗАПИСНЫЙ прикм. Записный. ◊ листъ за-
писный див. ЛИСТЪ²; право записное див.
ПРАВО¹.

Див. ще ЗАПИСОВЫЙ.

ЗАПИСОВАНЬЕ див. ЗАПИСОВАНЄ.

ЗАПИСОВАНЬЕ див. ЗАПИСОВАНЄ.

ЗАПИСОВАНЄ, ЗАПИСОВАНЬЕ, ЗА-
ПИСОВАНЬЕ с. (письмовое занесення в урядові
документи) запис: взял теж войт у Мартина
Кушнера от записованя дому до книг мѣстских
копу грошей литовских (Луцьк, 1566 *СИМКЦА*
61); Которы ви(ж), того жида... огледавши,
ставши ѡчеви(с)те передо (м)ною, до кни(г)
за(м)ковы(х) ку записованью тыми словы со-
(з)на(л), и(ж)... в жида Мошка... видело(м)...

на рукахъ... раны синіє кривавые (Житомир,
1583 *АЖМУ* 60); Я его для записованья до
книг приймаючи, перед собою читати казал
(Горохів, 1593 *ПККДА* I-2, 157); я во(з)ны(и)...
што(м) виде(л)... тоє все... кѣ записова(н)ю до
кни(г) кгро(д)ски(х) вини(ц)ки(х) подаю (Він-
ниця, 1618 *ЛНБ* 5, III 4056, 14).

2. (передавання у спадщину) записування:
пан Ян Павлович сознал лист, запис свой доб-
ровольный... // ...на стрымане кондиции взгля-
дом непримушена малжонки до записованя
маетности ему и никому иншому (Луцьк, 1611
АрхЮЗР 8/III, 531-532).

Див. ще ЗАПИСАНЄ, ЗАПИСЫВАНЄ.

Пор. ЗАПИСОВАТИ.

ЗАПИСОВАТИ, ЗАПИСОВАТЬ дієсл. не-
док. (що) (залишати у спадщину, заповідати)
записувати: Я Остафей... визнаваю сим моим
листом..., штожъ я,... // ...селище на имя Сорк-
ланов, даю и записую... на монастырь... Ни-
колы Пустынского (Київ, 1510 *АрхЮЗР* 1/VI,
14-15); Але для // лучшее ведомости и си(м)
те(с)таме(н)то(м) мое(м) и ѡ(с)та(т)нею волею
моею... тѣю сѣмѣ... є(и)... записѣю (Вінниця, 1567
ЛНБ 103, 17/Іс, 1943, 15 зв.-16); И вже я...
никому именья... записовати не маю (Загайці,
1584 *АрхЮЗР* 8/III, 428); Прото... взявши дос-
тато(ч)нѣю и исто(т)нѣю заплатѣ и нагородѣ
пнѣзми готовы(ми) немалое суммы... // то все
на прѣречено(г)... пна лаврина песочиньского
...ты(м) доброво(л)ны(м) записо(м)... записѣ-
є(м) на ве(ч)но(ст) (Кременець, 1599 *ЛНБ* 5,
II 4050, 33 зв.-34); а ижъ блишого не было до
того спа(д)кѣ єдно те(н) ма(р)ко тѣды записѣ-
є(т) вѣчнѣ тотѣ третѣю часть тоиѣ ролѣ што
бы(л) а(н)дре(и) небощи(к) кѣпи(л) (Одрехова,
1626 *ЦДІАЛ* 37, 2, 42); Котори(м) и(х) м(л) и
ѡ(б)ители и(х) свято(и) во(д)лугъ преможеня
мое(г)[о] убого(г)[о] симъ мои(м) те(с)таме(н)-
томъ ѡ(с)татъне(и) воли мое(и) легкую и запи-
сую (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 212).

2. (що) (вписувати в урядові документи)
записувати: со всихъ тыхъ роко(в) єсми ѡца

иону а(р)хима(н)дрита жидичи(н)ского вы-
звoла(л) и до кни(г) замковы(х) єсми то за-
писовати дава(л) (1563 *ПИ* №9); ѿста(в)уємъ
бы повола(н)а злоде(и)ские пере(д) право(м)
оповеда(н)ны и я(в)не высве(т)чоны и были
до кни(г) вра(д)у ко(ж)дого записова(н)ны
(1566 *ВЛС* 104 зв.); о чомъ дей есмо не разъ
его милости давали черезъ писаня наши знатъ
о тыхъ шкодахъ и переказахъ нашихъ, не хо-
течи его милость въ томъ славити, до вряду
записоватъ, и ку шкоде приводить (Житомир,
1585 *АрхЮЗР* 6/І, 147);

(робити запис, викладати щось письмово)
записувати: ѿ(т)ць гедєѡ(н) єп(с)пъ лвовски(и)
...взя(л) мя до (л)вова и постави(л) пере(д) кни-
гами зе(м)скими во (л)вовѣ и записова(л) собѣ
на мене якъбы я пода(в)ство чини(л) мана(с)-
тыра лво(в)скаго ст҃го онофѣрія ѡ(т) брати(и)
мана(с)тыра днєвскаго (Берестя, 1591 *ЛСБ* 187);
Теды(м) я, менованы(и) возны(и), што(м) спра-
вова(л), ѡчима виде(л) и ушима слыша(л), ме-
нованою шляхътою ѡсве(д)чи(в)ши, правѣдиве
ѡ ты(м) реляцію свою признаю и до къни(г)
нинешньныхъ... записую (Житомир, 1650 *ДМВН*
196).

Див. ще ЗАПИСАТИ, ЗАПИСЫВАТИ.

ЗАПИСОВАТИСЯ, ЗАПИСОВАТИСЯ,
ЗАПИСОВАТИСЕ, ЗАПИСОВАТИСЬ дієсл.
недок. (давати письмову обіцянку) зобов'язува-
тися: и вызволюєть єму продаино(м) и даро(м)
вѣ(ч)ны(м) и вырѣка(т)са (!) зо (в)ши(т)кого из
дѣтьми своїѣми и записуєть са боронити его
ѡ(т) каждого приателя своего гроше(м) свои-
ѣ(м) (Одрехова, 1519 *ЗНТШ* L, 4); И вирекльса
зо вши(т)кѡ(г) ѡ(д)далючи дѣти(и) (!) своѣ и
вши(т)кы потѡ(м)кы и записоуѡучиса борони-
ти тѡ(г) грица с҃на б҃р҃ы(н)щина гроше(м) сво-
и(м), елибы кто има(л) ємоу в тѡ(м) покоу(и)
не дава(ти) де (Одрехова, 1549 *ЦДІАЛ* 37, 16,
1); панъ тимко и па(н) ва(с)ко кторы ся записы-
ю(т) ѡбро(н)не на добра(х) свои(х) застѣпити
ѡ(т) приателе(в) свои(х) а па(н) петръ воленъ
тоє кому хоче... даровати и продати (Львів,

1592 *Юр.* 13 зв.); я стефа(н) ки(р)дієви(ч)
дждса з ляхова... позычи(л)... пе(в)ную сѣму
//...пнѣє(и) готовы(х) гроше(и) рѣкода(и)но(г)
до(л)гу пу(л)тори тисечи золоты(х) по(л)с-
ки(х) которѣю то суму менованую... и(с) по-
то(м)ками моими записую(с)... на де(н) и ча(с)
пе(в)ны(и)... монетою доброю ѡ(т)дати и за-
платити (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 30-
30 зв.); Теды я яко сы(н) вла(ст)ны(и) пото-
мокъ єе мл(с)... то(т) то запи(с) рѣ(ч)ны(и)...
во (в)сихъ его пу(н)кѣтахъ... во все(м) апро-
бѣю ѿмо(ц)няю и записѡює имене(м) єе м(лст)
(Крупецъ, 1643 *ЛНБ* 103, 21/Id, 2006, 19);

(кому) наказувати; просити (кого): але такъ
ти са записѣю листо(м) свои(м) на свою вѣрѣ
лемъ визна(и) справе(д)ливи што єсь далъ
выше торыѣ прѣ(д) пано(м)... ѡ то бѣде(т) ти
навѣкы ѡтпѣщено (Одрехова, серед. XVI ст.
ЦДІАЛ 37, 14, 17).

Див. ще ЗАПИСАТИСЯ.

ЗАПИСОВАТЬ див. ЗАПИСОВАТИ.

ЗАПИСОВЫЙ *прикм.* Записовий. о кон-
диция записовая *див. КОНДИЦИЯ*; листъ
записовый *див. ЛИСТЪ*²; сума записовая
див. СУМА.

ЗАПИСЬ, ЗАПИСЬ, ЗАПІСЬ ч. 1. (*юри-*
дичний документ) запис: на сваде(ц)ство и
ѿмоцнєньє того запису моего просило(м) ѡ
приложєньє печати и(х) мл(с)ти пновъ Єго
мл(с)ти пна еронима хо(д)кєвича... яна шу(и)-
ского сурокгатора бересте(и)ского (Берестя,
1593 *ЛНБ* 103, 14/Іс, 1833, 27); Запи(с) альбо
кви(т) Ла(в)рови Мигалєви ѡ(д) лѣкача За(н)-
чя(т) (Одрехова, 1606 *ЦДІАЛ* 37, 2, 3); И на
то смы себе дали то(т) нашъ доброво(л)ны(и)
запись... с по(д)писми рѣкъ наши(х) (Луцьк,
1619 *ЦДІАЛ* 201, 4, 189, 1 зв.); тые всѣ мємъ-
раны записы ко(н)тра(к)ты... и вшелякие
проте(с)тациє касѣмо ѿморяемо и внивєчъ
ѡборочаемо (Вінниця, 1623 *ЛНБ* 5, II 4058,
27); на то дали есмо сей нашъ добровольный
Запись съ печатью нашою (Київ, 1637 *ОЛ*
26); село Рагозо(в)ку // зо всіми к҃грун҃ьтами,

полями, сеножатями,... Ако се здавна в своихъ границахъ и обиходехъ тоє село має(т) и завєрає(т): ѡ чомъ всимъ запись менованы(и) ширє(и) в собе рєчь ѡписуєть (Житомир, 1649 *ДМВН* 186-187); **вливковый запись** – акт передачі прав на що-небудь: И на то даю то(т) мо(и) вли(в)ковы(и) запи(с) с печа(т)ю и (с) по(д)писо(м) рѣки моеє (Кременецъ, 1627 *ЦДІАЛ* 181, 2, 132, 9, 1 зв.); **запись выдержавовый** – юридичний документ про викупне право на нерухоме майно: я са(м)... // ...будѣ повинє(н) ...тоє имє(н)є... очищати... ѡ(т) записовъ выдє(р)кафовы(х) на якіє до(л)ги та(к) великіє яко и малыє (Луцьк, 1613 *ЛНБ* 5, III 4054, 2-2 зв.); **запись квитовый** – підтвердний запис: Иванъ Водяникъ,... очевисто призналъ листъ, добровольный запись свой квитовый (Житомир, 1650 *ЧИОНЛ* VIII-3, 20); **запись приписовый** – підтвердний документ: На лепшую твердость тоє фундацыи даю сєсь мой лист добровольный запис приписовый, с подписанием руки моеє и с печатю моею (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 747); **запись продажный, продажный запись** – акт про продаж: очевистое призна(н)є того запи(с)у продажного прє(з) продавцовъ Яцка шоха и жоны его Аннушы Ка(р)повны малжонковъ до книгъ мєски(х) киевски(х) ѡ судѣ єсть прынато (Київ, 1622 *ПИ* № 29); с тоєє сумы всеє, которая нас... от пана Тимофея вся спольна разом за тот наш двор дошла, тым же листом продажным записом нашим... на вечныє часы квитиуєм (Київ, 1625 *ПФ* 148); **запись судебный** – судебный запис: Запис судебный Гаврила Василевича Бокѣя (Луцьк, 1561 *АрхЮЗР* 8/III, 42); **квитовый запись** – те саме, що **запись квитовый**: Я семе(н) василє(и) лаври(н) и григоре(и) ма(т)яшевичи чєчєлєвє ѡзна(и)муємы ты(м) наши(м) листо(м) доброво(л)ны(м) квито(в)ны(м) записомъ ижъ... позаходили ѡ(т) на(с)... в кгрѡдє вѣни(ц)ко(м) протє(с)тациє та(к) кремина(л)ныє яко и пото(ч)ныє на... пна ивана мелєшка (Вінниця, 1616 *ЛНБ* 103, 15/Іс, 1860, 1); **подмет-**

ный запись – підроблений документ: ѡбли(ч)не и завите стали на жалобу и правъное Попиране ѡрожоно(г) его м(л) Пана алекса(н)дра Песочи(н)ско(г)... которы(и) Позыває(т)... Пана Васи(л)я рогози(н)ско(г)... ѡ по(д)мє(т)ны(х) записє(х) (Вінниця, 1624 *ЛНБ* 5, II 4058, 52);

(*дарчий акт*) запис: князь Петръ повѣдил перед нами, иж сестры его рожоныи... записали ємѣ... двѣ части материзны своеє, што мѣло на них прийти и записы свои на то ємѣ подавали (Вільна, 1529 *AS* III, 343); я ничего не шацуючи, одно хотячи єє за малжонку мети и у милости себе способити и симъ записомъ моимъ упевнити... // двадцат копъ грошей литовскихъ... жонє своей Федорє... записую (Гуляльники, 1573 *АрхЮЗР* 8/III, 278-279); а если бы(х) я препомневши сєго листу и запису моего сама за живота моего хотєла в тоє имє(н)є... вступовати в дє(р)жа(н)ю и вжива(н)ю ихъ переказѣ чинити... тогды я сама... и ко(ж)ды(и) таковыи хто бы то(л)ко то ѣчини(л) маєть на замо(к) г(с)дрьски(и) киє(в)ски(и) заруки заплатити (Київ, 1577 *ЦДІАЛ* 181, 2, 103, 2, 1 зв.); Ориина(л) записѣ дарови(з)ны пляцѣ цє(р)ковного брацѣтвѣ ѡ(д) его м(л). князя юріа Пѣзы(н)ы, на которо(м)... вли(в)ки и записы и посєсїє доложбы (Луцьк, бл. 1627 *ПВ-КРДА* I-1, 254); **запись фундушовый** – акт про пожертву: для векуистое памяти дали єсмо сєс листъ запись нашъ добровольный фундушовый с притисненїємъ печатей нашихъ (Луцьк, 1642 *КМПП* II, 237);

заповіт: а паклижбых я дѣтєй не мѣл а жонѣ свою без плодѣ ѡставил, ино таки маєть тоє имѣнє держати... сєстрєнєць мой рожены... водлѣ моего записѣ сѣ вѣм по томѣ, как са тоє имѣнє в собѣ маєт и как я держал (Луцьк, 1506 *AS* I, 132); То пак кгда ѡтца его, князя Костантина... в живѡтє не стало, тогды князь Ила по смєрти его за ѡным даром и записом ѡтца своего,... ѡный замо(к)... к рѣкам своим взал (Краків, 1531 *AS* III, 379); В... скрини...

запи(с) небо(ж)чика..., мужа своего, мела, которые(м)... ее описо(м) дарова(л) мене всеми речами рухомуыи и ста(т)ками домовыми (Житомир, 1583 АЖМУ 46);

(боргове зобов'язання) запис: А па(к)ли бы ко(л)ко до(л)жнико(в) з ро(з)ными долги на одного (!) име(н)е збе(г)лоса... то(г)ды з оста(т)ними записы маю(т) тые пнзе(и) свои(х) на и(ст)цѣ доходити (1566 ВЛС 72 зв.); то па(к) де(и) па(н) милоше(в)ски(и) па(н)у моему па(н)у станисла(в)у кграе(в)скому в долгу свое(м) то(т) запи(с) пода(л) (Володимир, 1567 ЦДИАК 28, 1, 2, 48); давши на себе запи(с) жидови з велики(м) варованя(м) тые по(л)торы тысячи золоты(х) дати на часы певные: Прото тую справу до вѣдомости вѣши(х) мл̄(с)те(и) всѣмъ вовець доношѣ (Львів, 1585 ЛСБ 70, 1 зв.); которые(и) тебе позывае(т) до вла(с)ного запису твоего на которые(и) еси зоста(л) винѣ(н) три тисечи золотыхъ по(л)скихъ маючи о(т)дати в року тепе(р) прошломъ тисеча шесть десятомъ... которыхъ еси не о(т)далъ и оному не зыстылъ (Кременець, 1611 ЛНБ 5, II 4053, 10); положи(м) позо(в)... в жалобе е(г) м(л) п̄на Алекса(н)дра пясечи(н)ского о неш(д)да(н)е сѣмы во(д)лу(г) запису е(г) м(л) дво(х)со(т) золоты(х) по(л)ски(х) (Вінниця, 1622 ЛНБ 5, III 4057, 63); записъ **долговой** – боргове зобов'язання: четве(р)ты(и) запи(с) до(л)говы(и) – о(д) жыда Езика (Житомир, 1649 ДМВН 190); записъ **заставный** – заставна квитанція, заставна, -ої: па(н) петръ Сѣлими(р)ски(и)... очевисто призна(л) ли(ст) доброво(л)ны(и) запи(с) сво(и) заста(в)ны(и) с печа(т)ю и с по(д)писомъ рѣки свое(и) вла(с)но(и) (Житомир, 1650 ПИ № 43).

♦ **записъ ручной** – власноручний підпис: на што и записъ ручной признаемъ на вряде кгородском Луцкомъ далъ былъ (Луцьк, 1606 ИКА, под. 109).

2. (внесения документа в урядові книги) запис: ми(с)ко и(з) женою своею... вызнали иже суму спо(л)на взяли а имѣна п̄ну иванови... на

вѣ(ч)но(ст) о(т)дали... на што и розку зеленую о(т)дали и запису допустили доброво(л)не (Львів, 1591 Юр. 12 зв.); Але мо(ц)не стоа(ч)и при о(н)о(м) ро(с)писа(н)ю року чекаю(чи) часу певного ве(д)лѣгъ записѣ ра(з) вчинено(г) на врадѣ за(м)ку володыме(р)ского та(к) а не иначе(и) по(с)тѣпѣмо (Львів, 1596 ЛСБ 302, 1); Перед... врядом мѣским... ставши очевисто жона небожчика Ивана Туцького, Федора ис па(сы)нком своим Радком,... сами доброволне признали ку запису до книг в тые слова: иж мы, пане вряде, погодилисмо ся з (о)бох рукъ межи собою (Бориспіль, 1640 АБМУ 34); И овшемъ записуе(м) его тымъ теперешнимъ записомъ то е(ст) я Посоховська... перешкоды в одержаню и споко(и)номъ дживаню е(г) м(л): п̄ну дрозовичу чинити не маю и не буду могла и ни(х)то и(н)ши(и) не будетъ могль (Київ, 1644 Гр. Посох. 1 зв.).

3. (письмовое зобов'язання) договір: па(н)... немеричъ, не заховываючися водле листу доброво(л)ного запису своего, заве(д)ши ся сего року... еще о(т) великодня зъ... князе(м) Корещки(м), принявши козаковъ для обороны че(р)ниховское ки(л)кадеса(т) члѣвка, бавиль ихъ при собе неде(л) чотыри (Житомир, 1584 АЖМУ 122); ино се(с) ча(с)... не по(м)не(чи) запи(с) сво(и) которые(м) ся о вшеляки(и) по(к)о(и)... записали к(г)ва(л)то(в)не... насла(в)ши на село шѣ(м)ско... слу(г)... з ме(с)те(ч)ка трояно(в)ки... жонѣ преречено(г) о(н)и(с)ка по(и)ма(в)ши и... до... трояно(в)ки... о(т)провадили (Житомир, 1609 ЦДИАК 11, 1, 5, 49); вы(з)наваемо ты(м) н̄ши(м) вечи(с)ты(м) ко(н)тра(к)темъ записо(м) комѣ о ты(м) вѣдати бѣде(т) належало... ижъ которые записы мы межи собою... маемо... тые записы н̄ши... в(т)ве(р)жае(м) (Жорнища, 1615 ЛНБ 5, III 4054, 112);

обітница, зобов'язання: коли бѣдемо стоати вѣ(р)не прі его сто(и) милости и(ж) е(ст) намъ ты(ж) з(д)ертый пре(з) него... записъ котрымъ са были записали... про(д)кове нашѣ (к. XVI ст. УЄ № 31, 43 зв.).

Див. ще **ЗАПИСЬ**¹.

ЗАПИСЫВАНЕ с. (занесення певних даних в офіційні документи) записування, запис: я на то и(м) черезъ листь мо(и) вѣровы(и) придалъ возного поветѣ володимѣрского пѣна демѣяна... которы(и)... дня нинѣшнего дати выще(и) писаное передо мною до книгъ кѣро(д)ски(х)... очевисто кѣ записыва(н)ю тыми словы зналъ (1572 ЖЖК I, 40); шляхетный Щасный Клепацкий, ку записываню до книгъ кѣродскихъ Володимѣрскихъ вызналъ тыми словы (Володимир, 1594 АрхЮЗР 1/1, 399); Пере(д) вѣрдо(м)... становыши вѣчеви(ст)о во(з)ны(и) ене(р)а(л) воево(д)ства во(л)ы(н)ско(г) шляхе(т)ны(и) Павѣ(л) жыгало(в)ски(и) для записывання до книгъ озна(л) (!) тыми словы и(ж) ѡ(н) по(з)овѣ ѡ(т)неслъ и... в брамкѣ замочкѣ во(т)кнѣ(л) (Кременецъ, 1635 ЛОИИ 238, 2, 69/5, 3).

Див. ще **ЗАПИСАНЕ, ЗАПИСОВАНЕ.**

Пор. **ЗАПИСЫВАТИ.**

ЗАПИСЫВАТЬ див. **ЗАПИСЫВАТИ.**

ЗАПИСЫВАТИ, ЗАПИСЫВАТЬ дієсл. не-док. 1. (що) (записувати у спадщину, заповідати) записувати: я взяла єсми собі за сына мѣсть сестренца своего... и записываю ємѣ половинѣ имени, ѡтчизны своєй оу Межиречи (Острог, 1508 AS III, 55); а она вжо не маєт, бѣдѣчи за дрѣгимъ мѣжомъ, никомѣ тоє сѣмѣ пеназей записывати ѡт детей моихъ (Вільна, 1529 AS III, 351); князь Анѣдрей Жєславський розѣмѣ зѣполюного не мєль и не могѣ третей части имєней своихъ князю Ильи... записывати (Краків, 1539 AS IV, 216); вѣста(в)ѣмѣ и(ж) хтоко(л)-вєкѣ ѡ(т)писа(в)ши ѡ(т)пра(в)у жонє своє(и) ...того имє(н)я и(н)шому никому никоторы(м) право(м) ани обычає(м) записывати ани в чужий руки заводи(ти) (1566 ВЛС 65 зв).

2. (що) (вписувати, заносити в урядові документи) записувати: для которое де(и) со(л)живости моє(и) и не будѣчи ѡ(т) ни(х) бє(з)пє(ч)ны(и) весполо(к) з ними ты(х) акто(в) спра(в) судовы(х) роко(в) недавно про(ш)лы(х) справова(ти) в книги записыва(т) а вѣрови

своему писа(р)скому досы(т) чини(ти) не могу (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 7).

Див. ще **ЗАПИСАТИ, ЗАПИСОВАТИ.**

ЗАПИСЬ¹ ж. 1. (письмовий документ юридичного характеру) запис: Которое dokonанє вчинили єсмо межѣ княжат Их Милости... ведле листов... єднацких, которы Их Милост мѣли межѣ собою ѣ своихъ зашѣстьяхъ, ино вже на ѡныхъ записехъ на ѡбє стороне им досыт са стало (Ковель, 1539 AS IV, 182); запись ѡ(д) ма(р)шала ма(ц)ковятю пє(т)рови (Одрехова, 1605 ЦДІАЛ 37, 1, 29 зв.).

2. (письмовое зобов'язання, договір) запис: мы тежѣ вже их с той порѣрки з оной сѣмѣ десєти тисач коп грошей, на записи ихъ ѡписаной, вызволаєм (Берестя, 1544 AS IV, 409).

Див. ще **ЗАПИСЬ.**

ЗАПИСЬ² див. **ЗАПИСЬ.**

ЗАПІСЬ див. **ЗАПИСЬ.**

ЗАПИТЫЙ дієприкм. у знач. прикм. (відданий у заставу) заставлений: И в то(т), де(и), часть на мне ѡбо(р)вали ручникъ, в которомъ было па(т)деся(т) гроше(и) лито(в)скихъ, шапку новую запитую, три грш (Житомир, 1584 АЖМУ 130).

ЗАПЛАКАННЫЙ дієприкм. у знач. прикм. Заплаканий: Поваблѣє(т) на(с) до Плачѣ и окрѣса лица лѣзѣми ѡмѣченогѣ, якѣ мѣвить стѣый Златоѡсты(и) // Нѣ машѣ нѣчѣго вѣдѣчнѣйшого, на(д) бѣчи заплаканыи (Київ, 1625 Коп. Каз. 19-20); Вѣмѣ якѣ грѣшники Бѣгѣ не послѣдѣєтѣ; Нєхѣй хто прєразлѣивогѣ в Млѣтѣ добываєтѣ гѣлосѣ, нєхѣй заплакѣныє несє(т) вѣ нѣбо ѡчи, нєхѣй зѣ вытѣгнѣнными сѣплѣкѣєтѣ до Пѣна рѣкѣми жалѣбный (Київ, 1648 МКСВ 349).

ЗАПЛАКАТИ дієсл. док. (почати плакати) заплакати: в то(т) ча(с) стѣий никола заплака(л) (1489 Чет. 101); Якѣ силен господѣ по зломъ цари доброго дати сына того ж ахаза! Заплачем, люде! (поч. XVII ст. Вол. В. 98); Гдє надѣ мною вѣрный прѣѣтель заплачєтѣ, А дрѣгѣй ѡ(т) радости по мнѣ и поскачєтѣ // И

лѣдво ма по смерти до гробѣ впровадаты (Київ, 1622 *Сак. В.* 50 зв.-51); а бнѣ заплакавши рѣклѣ до нѣхъ: Плачмо Братѣа плачмо, нехай бчи наші выпѣстатѣ слѣзы, прѣ(д) вѣстѣмъ нашимъ (Київ, 1625 *Кон. Каз.* 21); онѣ заплакавши рѣклѣ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 19 зв.); Заплачѣтъ всѣ народѣве зѣмнии (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 48).

ЗАПЛАТА¹ ж. 1. (*грошова винагорода за працю, послугу*) заплата, плата: вже нас таа заплата справедливим взаткомъ к нашимъ рѣкамъ дошла (Володимир, 1533 *АС III*, 408); кѣто ж'не(т) то(т) бере(т) запладоу (1556-1561 *ПС* 356 зв.); а мы ва(с) запладоу споможемъ (Сучава, 1558 *ЛСБ* 25); заплата по(д)коморому за працѣ маѣ(т) быти ѡ(т) ко(ж)дого наро(ж)ного ко(п)ца (1566 *ВЛС* 60); Мы ты(ж) бра(т)ство... маемо платити пѣну павлови муларѣви... А кгда при(и)де(т) трѣ(д)не(и)ши(х) фо(р)мѣ тесати взоры или ритя яко та(к) буде(т) ве(д)лугъ роботы ему заплата (Львѣв, 1591 *ЛСБ* 159); сѣми мы и пѣтрѣ, и дрѣгѣе, ни(ч)то(ж) есмо то(л)ко запла(т)у вѣдлѣ(г) своѣе праці и старѣна ко(ж)ды(и) прѣйме(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 251); робѣтнѣи(к) за(с) котѣрый рѣно встѣе(т) и прѣ(з) цѣлый днѣ ажѣ до змеркана працѣетѣ, слѣпѣнаѣ е(ст) жебы запладоу взѣлѣ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 221); послано та по ѣблѣка а ты лѣста несе(ш). А яко(ж) са с пѣно(м) спѣтѣкавши заплаты са ѣпо(м)ни(ш) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 21 зв.); Невѣлѣникъ дѣла бѣазни, дѣбрѣе чѣинѣтъ... Нѣймитѣ дѣбрѣе чѣинѣтъ дѣла запѣлаты... дѣла нагорѣды (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 29); Хѣтѣ бы ѡу бѣлѣжнегѣо своѣгѣо чѣгѣо з тѣхъ рѣчѣй позѣчилѣ а здѣхло бы, нагорѣдѣтъ бѣде мѣсилѣ. Але если бы пѣнѣ бѣлѣтъ на тѣй чѣсѣ не нагорѣдѣтъ, звѣлѣца естѣ ли нанѣто пришло за запѣлатѣ праці егѣо (серед. XVII ст. *Хрон.* 99 зв.); **заплату дѣти** (кому) – (*выплатити заплату*) заплатити: ѡучи(т) на(с) того при(т)ча ѣв(г)лѣсѣа ѡ робѣтнѣика(х) вѣ вѣнѣнѣцы, котѣры(м) каза(л) г(с)дѣ вѣ вѣчо(р) вѣдлѣугъ змѣвы запѣлату дѣти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 229 зв.); **заплату удѣлати** (кому) – заплатити: А затѣм

ѡн ходѣл ѡт нас ѣ посѣлѣство до крѣлѣ и при-нес до вас лѣст ѡт крѣлѣ, а вы ни тогды естѣ емѣ запѣлатѣ не ѣдѣлали (Гѣрлов, 1513-1515 *Cost. DB* № 88); **заплату чѣинѣти, чѣинѣти заплату** (кому) – платити: Та(к)жѣ и Кѣрѣло, коли попо(м) прѣбѣсты(м) бы(л), то(л)ко да(ч)ка за собѣю волѣчи(л), котѣро(му) кѣ(р)мѣша(ми) пѣро(ж)ны(ми) запѣлатѣ чѣинѣ(л) (1598 *Виш.Кн.* 275); Якож росѣказали были есмо... панѣ Гѣригорѣу Алѣксѣндрѣовѣчѣ Хѣдѣкевичѣа быти в Мѣн-скѣ... и чѣинѣти запѣлатѣ жѣлѣнеромъ (Лѣублѣн, 1566 *АС VII*, 93); **быти у запѣлатѣ** – ѣдержувѣти заплату: И ѣни, до розсѣдѣку комѣсарѣско-го, на моѣй руѣкоймѣ маѣютѣ быти у гѣтовой запѣлатѣ (1537 *РЕА I*, 209).

2. (*повернена, вѣдѣшѣковѣвана вѣртѣстѣ чѣго-небудѣ*) плата: И мы вѣдѣвши ѣхъ дѣброю волѣи и тоѣжѣ и полнѣю запладоу, а мы такѣжде-ре и ѡт нас дали и потвѣрѣдили есѣми нашимъ слѣгам... тоѣоу вѣшѣпѣсаннѣю чѣтвѣртѣю частѣ села Фѣдрѣщи,... сѣ вѣсѣмъ дохѣдом (Вѣслѣуй, 1502 *ВД II*, 204); А ѣстѣток тоѣ запѣлаты маѣу Ёго Мѣлѣсти ѣ володаѣи запѣлатѣти напѣред, ниѣжли попѣл ѡзмѣ (Крѣкѣв, 1539 *АС IV*, 215); И за тоѣт попѣл запѣлатѣли есмо панѣ Ёнкѣ Фѣдѣровѣчѣ... запѣлатѣ всю, ѡкрѣме тѣхъ шѣстѣна-дѣцѣи лѣштѣовѣ, што са на коѣаѣи не вѣзѣло (Вѣсоѣцѣк, 1564 *АС IV*, 453); па(н) я(н) яѣубѣви(ч)... па(н)у моѣму жѣта ма(ц) по(л)чѣтѣвѣ(р)ѣгѣста за суму пѣ(в)нѣую пѣнѣзе(и) прода(л) и заплату зу-по(л)нѣую вѣзѣ(л) (Володимѣр, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 40); ѡчѣзна то(г) гѣриѣца естѣ меѣи ва(с)-кѣ(м) бѣ(н)чѣте(м) а меѣи бы(р)ѣвѣты за ко(т)-руѣу ѡчѣзѣну тѣ(н) гѣри(ц) вѣзѣ(л) зуѣпѣ(л)нѣую заплату и частѣ сѣстры своѣѣ по(д) себѣ вѣзѣ(л) и вѣрѣклѣ са та(к) з дѣѣдовѣи(з)нѣ (Ѡдрѣхова, 1575 *ЦДІАЛ* 37, 16, 5); ю(ж) сталѣся заплата за до(м) котѣры(и) продаѣли брату своѣму... яѣре(м)ковѣи (Лѣвѣв, 1597 *Юр.* 17 зв.); заплата тоѣ сумѣ мѣла бы(т)[и] на дѣ[е]нѣ и свѣято ры(м)-скѣе Тѣре(х) Кролѣвѣ на вѣрѣѣ Жѣтоѣми(р)-ски(м) (Жѣтоѣмир, 1605 *ДМВН* 26); Если бы вѣлѣ чѣдѣжѣи зѣрѣнилѣ вола чѣѣгѣо, а бнѣ бѣде

здѣхль: продадѣтъ вола живо(го) и роздѣ-
латъ заплѣтъ, такожь и мѣртваго шкѣрѣ (се-
ред. XVII ст. *Хрон.* 99); **заплату вчинити,**
учинити заплату (кому) – заплатить: за тот
попел маю я Его Милости остаток, всю за-
плѣтъ вчинити первой, нижли попел ѡзмѣ
(Краків, 1539 *AS* IV, 214); в по(н)дѣло(к) по
стѣ(м) дсѣ ми(с)ко... с пола(в) оучини(л) за-
пла(т)оу вши(т)ку зупе(л)ную сестрѣ свою(и)
васи (Од্রেхова, 1584 *ЦДІАЛ* 37, 1, 20 зв.);
станути на заплату – заплатить: я са(м) а
по (м)не ма(л)жо(н)ка и пото(м)ки мое... на
пе(р)ши(м) року... станути маємо... на заплату
до при(и)шли(х) роковъ (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5,
III 4057, 31).

3. (внесені за що-небудь гроші) оплата, пла-
та: Ро(з)мовляю тѣды ѡ десѣтинахъ, ѡ добро-
дѣйства(х) надѣныхъ,... ѡ ци(н)шахъ ѡлѣво
заплѣтахъ, и Клеріцкихъ тестаментѣхъ (Євѣ
або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 11); Дань:
Чиншъ, побѣръ, заплѣта чиншована (1627 *ЛБ*
29); Наймно: Заплѣта, мыто наѣмничеє (Там
же, 69); *pensio*, *nis*, дан(ъ), заплата (1642 *ЛС*
305).

4. *Перен. (позитивна оцінка) визнання:* Єст-
ли з низкого родѣ посполитый человекъ прихо-
дит для своихъ цнотъ кѣ вышшеѣ чти, а простыи
годностью шляхотства достѣпаютъ, заправдѣ
достойна єст ѡсвецоностыи княжества для
мѣжства высокихъ заслѣгъ чтамъ и розмноже-
ньемъ заплаты давнит (Городно, 1507 *AS* III,
49);

(нагорода за які-небудь заслуги, за праведне
життя) винагорода: пилну(и)те абы єсте спра-
ведливостъ вашеє не чинили пере(д) лю(д)ми
для того абы єсте бачени были ѡ(т) люде(и), бо
иначе(и) заплаты не маєте ѡ(т)ца (Хорошів,
1581 *Є. Нег.* 5 зв.); за нашѣ оучиньки годною
заплѣтоу беремо а сеи пакъ ничого злого нико-
моу не оучиниль (1556-1561 *ПЄ* 328); А то для
ра(з)множения хвалы бога вседе(р)жителя... за
свое ѡ(т)пущение грехо(в) и вѣчноє бѣгомо(л)-
ство, за що заплата буде(т) ваши(м) мл(с)тя(м)

во ца(р)ствии нѣ(с)но(м) ѡ(т)... владыки бѣга на-
шого (Львів, 1585 *ЛСБ* 70, 1 зв.); Самые толко
учинки и sprawy наши,... або намъ приемную
и солодную заплату, або страшную и горькую
муку принести мусять (Клевѣнь, 1596 *АрхЮЗР*
1/I, 491); Коли кто дастъ воды чашу студе-
ной во имя Господне, и за то прїиметь заплату
въ царствїи безъконечнумъ (XVI ст. *НЄ* 213);
тепѣрь наоуживаюса рѣскошїй тогѣ свѣта, а
на ѡста(т)кѣ малый часъ попрацоую и та(к)
за оувѣсь вѣ(к) прїимоу заплѣтъ (Острог, 1607
Лѣк. 109); а на ѡномъ свѣтѣ ѡдѣтъ по дѣламъ
каждомъ заплѣта. добрымъ вѣчны(и) животъ,
и радость николи неперезитаѣ (поч. XVII ст.
Пчела 42); Такъ бѣвѣмъ и Бѣ милостивого прї-
имемо... Абысмы // за тоє принали заплѣтъ
гѣйной ласкою и милосѣрдїемъ Гѣ Бѣ и Спѣса
нашего Іс Хѣа (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 303-304);
Мздѣ: Заплѣта, нагорода (1627 *ЛБ* 63); за та-
ковыхъ Офѣры принѣситъ, заплѣты участни-
комъ стаѣтъса, же и любовъ ѡказѣлъ ѡ збавѣ-
нїю бѣйжнего (Київ, 1627 *Тр.* 38); Акѣѣисты,
якъ много нѣчїй, читаючи, Бѣга, Чїстѣю Дѣвѣ,
за всѣхъ благаючи, Стѣвилъ: якъ йстинно-
мѣ Пастырѣ потреба. Зѣто заплѣты гѣйной
чекѣючи зѣ Нѣба (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 5);
Єсли ся Вамъ єще прида(ст) з го(с)подаре(м)
єго м(л) мовити мовѣте ижъ не то(и) що за-
чалъ муровати, алѣ то(и) що зако(н)чылъ дѣ-
ло хвалу ѡ Бѣга має(т) и заплату (Львів, 1642
ЛСБ 559, 1); Правѣднымъ Бѣгъ, ясно пока-
же и не страшно лице свое прѣсвѣтлое, а то
єсть найбѣлшаѣ радость и заплѣта стѣбмъ
оуго(д)никѣ(м) Бѣжїи(м), вѣ цр(с)твѣ Нѣ(с)номъ,
пожаданнаѣ Аггѣломъ стѣбмъ (Чернїгів, 1646
Перло 162); **заплату давати** – нагороджувати:
Кды бѣвѣ(м) є(ст) бѣ наисправѣдлившїй, для
тогѣжъ трѣба абы бѣлъ рѣвный и справѣдлї-
вый... и якъ ѡдною рѣкѣю караѣтъ, такъ дрѣ-
гѣю трѣба абы нагородѣоу и заплѣтоу давалъ
(поч. XVII ст. *Проп. р.* 153); **дати заплату**
– винагородити: Але єсли за малоую рѣ(ч) и
за тоє ѡбицаѣ(т) намъ дати запла(т)у яко ѡцѣ

на(ш) нб̄(с)ный, а прото хр(с)тіанє мл̄ый сли-
шачи таковыи ѿбе(т)ніцѣ ѿ(т) х̄а̄ избавителя
нашего, теды стараймоса с пи(л)ністю ходити
ве(д)лє волѣ его стои и оукрашати себе добри-
ми справами (к. XVI ст. УЄ № 31, 100 зв.).

5. Перен. (дія, вчинок у відповідь за заподіяне зло) відплата: Который тотъ же Ювко,... иду-
чи на тотъ свѣтъ, волаѣь оного Федка Венца и
Нестера... нехай дей тую жъ заплату возмуть,
якую я беру, – ачѣ не ведаю о того Нестера,
если зъ ними кравъ (Житомир, 1590 *АрхЮЗР*
6/І, 214); А што се тежъ дотычетъ маетности
мои убогое, хотяжъ естемъ отъ одного пана
невинне знищоныи на маетности моей такъ
на готовые яко и въ побраню коней и иншихъ
не мало речей, за што ему Господь Богъ нехай
судить и заплатою будетъ (Краків, 1595 *АСД І*,
197); Але ачей панъ помъститъся кривды свои,
ижъ таковыє своевольникове [в]озмуть запла-
ту свою (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1063);
Такаа ты(ж) запла́та боуде(т) ты(м), котры(и)
и по нѣѣ и часы ѿ(т)стѣпаю(т) ѿ(т) за́кона х̄ва
яко іюда(м) (XVI ст. УЄ № 29519, 77 зв.); Весе-
лися... матко наша, Риме,... Радуйся, зъ непра-
вости сыновъ людскихъ, поневажъ въ нагоро-
ду такъ великой злости дается тобѣ заплата!
Тѣшъся зъ помощницы твоей незгоды, гдыжъ
ся зъ студни пекелной пропасти вынурила
(Київ, 1621 *Кон. Пал.* 875); давати за́плату
(кому) – відплачувати: оно где ро(з)мовлає(т)
до ієр(с)лима, ко́торое было в̄ блоу(д) впа́ло...
всѣмъ повѣдаєтъ вшетѣ́ница(м) дабо́тъ запла́-
тѣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 60).

ЗАПЛАТА² ж. (шматок тканини, яким за-
шива́та дірка) латка: але прійдоу(т) днове та-
ковыи коли то ѿ(т)я(т) боуде(т) ѿ(т) ни(х) же-
ни(х). тогды боудоу(т) са постити в̄ ты(х)
днѣхъ ни жа(д)ныи заплаты соук̄на нового не
пришиває(т) ик̄ъ дѣянїю (!) старомоу (1556-
1561 *ПЄ* 135 зв.).

ЗАПЛАТИТ *див.* ЗАПЛАТИТИ.

**ЗАПЛАТИТИ, ЗАПЛАТЫТИ, ЗАПЛА-
ТИТЬ, ЗАПЛАТИТЬ, ЗАПЛАТИТ** *дієсл.*

док. 1. (що, що кому, кому за що, за що, що
за кого і без додатка) (*віддати плату за що-
небудь*) заплатити: в̄ставши на(ш) слѣга, іюн
талма(ч), и заплати(л) в̄си тоти вышеписанїи
пинѣзи (Бадевиці, 1503 *Cost. S.* 255); Ино мы то
вчинили, ино што са дотычет попелѣ того, ино
маєт Хема князю Федорѣ его заплатит за тот
попел, за каждый ластъ по і̄ грошей (Краків,
бл. 1531 *AS III*, 390); а и(ж) про недоросло(ст)
лє(т) и недостато(к) и(х) ѿ(т) ни(х) самы(х)
заплаты есми мети не могла прото ѿ(т)чи(м)
и(х) па(н) станисла(в) па(ш)ко(в)ски(и) тые
деса(т) ко(п) гроше(и) мнѣ заплати(л) (Воло-
димир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 35); оупа(д)ши
пре(д) ни(м) длѣжни(к) его проси(л)... погоди
ми, а я... тобѣ заплачоу (XVI ст. УЄ № 29519,
98); І еще до(л)гъ мо(и) котори(и) є(м) вино(н)
кравчикови я(ц)кови борисовичѣ в яворовѣ
три золотые по(л)ски(х) с того(ж) дому за-
платити конє(ч)но (Львів, 1594 *ЛСБ* 265, 1);
хто бы ко(л)векъ таковы(и) в̄по(р)ны(и) бы(л)
препо(м)невши сего ли(с)ту... ме(л) бы п̄ну
а(н)дрею... яки(и) в̄тискъ кри(в)дѣ // и перека-
зѣ якую чинити в то(и) ку(п)ли его... то(г)ды
таковы(и)... повинє(н) заплатити... на вря(д)...
пя(т)на(д)ца(т) копѣ (Київ, 1597 *ЦНБ ДА/П-*
216, 76-76 зв.); прото Абы в̄ша мл(с)ть тыхъ
по(д)даны(х) з жонами з де(т)ми и зо всеми ма-
є(т)ностями ихъ на ро(ч)ки... стави(л) альбо за
ни(х) та(к)су заплати(л) (Вінниця, 1602 *ЛНБ* 5,
II 4050, 45); отец архимандрит с капитулою...
нам сумы вышей менованое... заплатитъ и отли-
чит не хотели (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI,
461); А те(н) иванъ зя(т) лазарювъ має(т) два-
ця(т) злоты(х) заплатити с тоє(и) половины
(Одрехова, 1634 *ЦДІАЛ* 37, 2, 50); которую то
суму чотириста золоты(х) по(л)ски(х) поме-
неные пото(м)ки мои... мають и повинъны
будуть... зако(н)нико(м) триго(р)ски(м)...
всю спо(л)на заплатитъ (Тригорськ, 1648
ДМВН 218); такъже теж за подымное, которое
поводове скарбови въ року тисеча шестьсотъ
чотырдесять осмом за васъ заплатили, и чин-

шовъ триста залотыхъ поводом не оддалисте (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 422).

2. *Перен.* (що, за що, кому і без додатка) (*винагородити*) заплатити: А тело мое грешное, будь который христианинъ, або панъ Татаринъ, въ землю где погребеть, за то ємѣ маю надею въ ласце Бозской, ижъ Богъ милостивый милосердѣне заплатитъ (1577 *AS* VI, 71); а богъ вседержитель ва(м) тоє заплати(т) въ цр(с)твѣ нб(с)нѡ(м) и има ваш(и) мл(с)ти бѣде(т) вездѣ слынѣти (Львів, 1590 *ЛСБ* 146); Не забудетъ насъ, што бы не заплативъ на сѹмъ свѣтѣ дѣля помѣнѣку его, а на тумъ свѣтѣ дѣля смерти Іисусъ Христовои у славі безъ платнѣ нашей дастъ намъ царство небесное (XVI ст. *НЄ* 143); Але тоє невдя(ч)ністю ѡны(м) заплатылы (1636 *Лям. о приг.* 5); Тѣ бовѣмъ есть справедливѣаа заплѣта и нагорѣда, немилостивымъ ѡ(т)дѣти немилость, а милостивымъ заплатити и нагородити милостью (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 49); А нѣ маю чымъ долгѣ того ѡ(т)дѣти... Црѣ моємѣ Нб(с)номѣ, заплатити, А дѣшѣ моѣ ѡ(т) вѣчної смѣрти искѣпити (Чернігів, 1646 *Перло* 19 зв); богъ заплатитъ *див. БОГЪ.*

ЗАПЛАТИТЬ *див. ЗАПЛАТИТИ.*

ЗАПЛАТИТЬ *див. ЗАПЛАТИТИ.*

ЗАПЛАТИТЬСЯ *дієсл. док. (винагородитися)* заплатитися: Я сподѣваючися, же се то мне отъ него мѣло заплатити и учтивѣ послугами оногѣ и зичливостью нагрожати..., при себе-мъ его ховаль (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 281).

ЗАПЛАТКИ, ЗАПЛОТКИ *мн.* Схованка, криївка: а потомъ..., вернувшись одъ церкви, ...еще зъ большимъ людомъ и зъ тыми, которые по заплоткахъ въ засадѣ были, кгвалтовне... на дворъ помененый нашедъши, а зобравши... войтовъ... онымъ рассказали, абы, жадныхъ повинностей... отъцу Рутъскому... не одѣдали (Київ, 1633 *КМПИ* I, дод. 543); они не ѣшановавши мѣ(с)тца свѣтого оногѣ ѡбѣхами... побили... потомъ... того(ж) дня

еже зъ большимъ людомъ, и с тыми которые по заплатахъ в заго(д)це были... арматѣне на дворъ... родичовъ протѣстѣючого за валомъ, и па(р)каномъ лежачы(и) наше(д)шы... мещаны... ро(з)казали, абы... повинности(и) // ...не одѣдали (Київ, 1633 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 626, 38-38 зв.).

ЗАПЛАТЫТИ *див. ЗАПЛАТИТИ.*

ЗАПЛАЧЕНЕ *с. (стп. zapłascenie)* заплата, оплата: ѡ заплачено на велѣ днѣй припадѣючимъ (к. XVI ст. *Розм.* 70).

Див. ще ЗАПЛАЧЕНЕ.

ЗАПЛАЧЕНЕ, ЗАПЛАЧЕНЬЕ, ЗАПЛАЧЕНЬЕ *с. (внесения плати за що-небудь)* заплата, оплата: которѣю(ж) суму пнѣе(и) пови(н)на буду и(х) мл(сти) заплати(ти) на... де(н) рожества свѣтого ивана крестителя... не задаваю(чи) кнѣзю козеце жа(д)ное // тру(д)ности и ѡме(ш)ка(н)я в заплаче(н)ю (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 15-16); а заплативши за руки, пред ся сѣсь лист и постановѣе наше вѣчне, непорушѣе перед заплаченѣем и по заплаченѣю зарукъ держати и полнити маемъ (Підгайці, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 370); а ты(м) поря(д)ко(м) тоє выкѣпле(н)е с того имѣ(н)я ншѣ(г)... ро(к) за роко(м) идѣчи в ѡ(д)ложенью сѣмы пнѣе(и) розѣмѣно быти маѣтъ до зупѣ(л)ного ѡ(т)да(н)я и заплаче(н)я ты(х) дво(х) со(т) и сорока копѣ гроше(и) пану станиславу крини(ц)кому (Юсківці, 1576 *ЛНБ* 5, II 4044, 87 зв.); заплаченѣе в полрокѣ пя(т) либрѣ (к. XVI ст. *Розм.* 69); Водлугъ которѣ(г) [о] запису заплаче(н)я сумы пнѣе(и) менованѣе ѡ(т) и(х) мл(с)те(и), почѣ(в)шы спѣра(н)ку, а(ж) до не(ш)порное годыны ѡчекива(л), ни(ж)ли и(х) мл(с)ть... менованѣе сумы пнѣе(и) не ѡ(т)дали и не заплатылы (Житомир, 1605 *ДМВН* 108); по заплаче(н)ю ѡ (с)пу(с)тоше(н)е маѣ(т)но(с)ти и ѡ жадные шкоды в не(и) починѣные позывати... не маю (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 32); пото(м)ковѣ мои маѣтъ... де(р)жѣтъ и ѡживѣтъ ажъ до ѡ(д)да(н)я заплаченѣя тоѣ поменѣе сумы все(и) спѣ(л)на

ω(д) потомъковъ небо(ж)чика... яко дедичовъ тоє маєтьно(с)ти (Тригорськ, 1648 ДМВН 219).

Див. ще ЗАПЛАЦЕНЄ.

Пор. ЗАПЛАТИТИ.

ЗАПЛАЧЕНЬЄ див. ЗАПЛАЧЕНЄ.

ЗАПЛАЧЕНЬЄ див. ЗАПЛАЧЕНЄ.

ЗАПЛЕВАНА с. Заплювання, плювання: корбнѣ тернѣвѣю на головѣ носылѣ, заплевана, полічки, и крѣстѣ подналѣ (Вільна, 1627 Дух.б. 106).

Пор. ЗАПЛЕВАТИ.

ЗАПЛЕВАТИ дієсл. док. (що) Заплювати: Емѣ же жидове крѣстѣ вѣготовали и те(р)новы(м) вѣнцѣ(м) с копие(м) витали... Ωцто(м) и желчию сего напояли, и стѣе лице (е)го заплевали (к. XVI - поч. XVII ст. ПДПИ 182, 64).

ЗАПЛЕСКАТИ дієсл. док. (чим) Заплескати: всѣ единогласно заспѣваймо емѣ, заплещѣмо рѣками, и выкрѣкаймо... гѣлосомъ радости и весѣла (Київ, 1637 УЄ Кал. 193).

ЗАПЛЕСТЫ дієсл. док. (що) (плетучи, обгородити що-небудь) заплести, обплести: до которого дворисча маєть и повиненъ панъ Бялостоцкій заразѣ сини зѣ хижою заплесты зѣ своего хворосту, колья и ключисча зо всимъ (Луцьк, 1619 АрхЮЗР 6/І, 394).

ЗАПЛОДИТИСА дієсл. док. (розвестися) розплодитися: впалѣ в горѣчкѣ, и в незнѣснѣю свербѣчкѣ, в пѣхліи ногѣ и в загнилость члѣнокѣвъ, зѣ которѣ са в живѣмъ робѣцтво заплѣдило (Київ, 1637 УЄ Кал. 868);

перен. (зародитися, виникнути) заплодитися: ω котрѣистѣ свѣтломъ всѣмъ и земли солю, недопѣщаючи робѣцтвѣ анѣ мѣлю, Прѣзъ недбѣльство вѣ дѣшахъ са людзкихъ заплѣдити, И за ненаоукою допѣстити гнѣити (Львів, 1614 Кн. о св. 29 нenum.).

ЗАПЛОТКИ див. ЗАПЛАТКИ.

ЗАПЛУТА с. Провулокъ: Оулица, заплѣта, заѣлокъ (1627 ЛБ 143).

ЗАПЛЫНУТИ дієсл. док., *перен. (потрапити в неприємне становище)* заплисти: во(л)-но ва(м) не вѣровати, але ѣмры ты(л)ко, тогда

ѣзриши если лѣгѣ или правдѣ мѣвлю. Ви(ди)те ли не(н)дѣнороско(ш)ниці гдѣ заплындѣли є(с)-те. Ви(ди)те ли, яко на глѣбоки(и) вѣрѣ, ри(м)-скѣю преле(ст) потрафили есте, в которо(и) вѣчнѣ ѣтонѣти мѣсите, если са не покаете (1598 Виш. Кн. 293 зв.).

ЗАПЛѢТАТИ дієсл. недок. Заплѣтати. ♦ **ноги заплѣтати** – (невпевнено йти) ноги заплѣтати: Запинаю: Застановляю, нѣги заплѣтаю, ѣвѣклѣю, замѣтѣю, заважаю, ѣмешкѣвѣю, перешкажѣю (1627 ЛБ 41).

ЗАПЛЮГАВЛЕНЬЙ дієприкм. Осквернений, зганѣблений: албо для того бы(с)те розѣмѣли непожито(ч)не приехати є(му) и(ж) ѣнѣ видѣлѣ цѣрковѣ х(с)вѣ заплюгавленѣю нечѣ(с)-тивы(ми) пасты(р)ми чрѣвопа(с)ными (1598 Виш. Кн. 288 зв.).

ЗАПОВЕДАНАЄ див. ЗАПОВѢДАНАЄ.

ЗАПОВЕДАНАЬЄ див. ЗАПОВѢДАНАЄ.

ЗАПОВЕДАТИ див. ЗАПОВѢДАТИ.

ЗАПОВЕДЬ див. ЗАПОВѢДЬ.

ЗАПОВЕДЬ див. ЗАПОВѢДЬ.

ЗАПОВИДѢТИ див. ЗАПОВѢДИТИ.

ЗАПОВИНЬЙ прикм. Уважний, стараний, обов'язковий: Навчитѣ мѣвлю и читѣти по Славѣнскѣ и писѣти ро(з)дѣлне и чтѣмое вырозѣмѣвати лѣцно, // гды при ней заповиннымъ потщѣнѣемъ вѣшимъ читѣаны бѣдѣтъ звѣклымъ шкѣлѣ спѣсо(б)о(м) Славѣнскѣи Лѣкци и на рѣскѣи язѣкѣ перекладѣаны (Єв'є, 1619 См. Грам. 2 зв.-3); Гра(м)мѣтѣ сеї на чо(м) бы сходѣло не єсть тѣкѣ далѣце єї ѣстѣтное якѣ вѣмъ оучителе(м) влѣсное Аномалны(х) мѣвлю именѣ и глѣ зобрѣнѣ и до вѣдомости оучѣщи(х)са подѣнѣ што пѣвене(м) заповинны(м) старѣнѣмъ вѣшимъ (Там же, 4).

ЗАПОВѢДАНАЄ, ЗАПОВЕДАНАЄ, ЗАПОВЕДАНАЬЄ с. Розпорядження: мы заразѣ, вси слѣбожане, по заповѣданю єго милости княжати воеводы Киевского, мусели перестѣти шинкомъ и гандлемъ се обходити (Житомир, 1586 АрхЮЗР 7/І, 254); але неха(и) того не бѣдѣтъ. розѣмѣ(и) добрѣ, и стерезисѣ ω(т) нашего за-

повѣдана ѿ семъ бра(т)ствѣ (Львів, 1587 *ЛСБ* 89); но твоа м(л) ле(г)це собѣ дѣховное право и (з)ве(р)хность на́шѣ поважаючи проти(в) стѣ(х) аплѣ и стѣ(х) бѣгоносны(х) ѿ(т)цѣ канонѿ(в)... и събо(р)ного на́шо(г) постановѣна и заповѣданья вы́стѣпи(л) еси (Берестя, 1593 *ЛСБ* 238, 1 зв.); Потѣмъ врѣхле припало панѣвъ Венѣцкихъ заповѣданье: ѿ Ри(м)ской кни(ж)це, же на́съ по все́мъ па́нстве Венѣ(ц)комъ Еп(с)копо(в),... пресладова́ти, и потвѣрами ша́рпати не перестѣли (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 7); За́вѣщаніє: Заповѣданье, приказа(н)є, ...повеленье, або теста́ме(н)т' при сме́рти (1627 *ЛБ* 40).

Див. ще ЗАПОВѢДАНІЄ.

Пор. ЗАПОВѢДАТИ.

ЗАПОВѢДАНІЄ, ЗАПОВѢДАНІЄ с. (цсл. заповѣдание) розпорядження: но твоа м(л) легце собѣ дѣховное право и зве(р)хность на́шѣ поважаючи, противъ свѣты(х) ап(с)лѣ и стѣ(х) бѣгоносны(х) ѿ(т)цѣ канонѿ... патріа(р)хи и... нашего постанове(н)а и заповѣданія выступи(л) еси, не ро(з)судивши(с) ѿ свое(г) дѣховнаго пра́ва (Вільна, 1594 *ЛСБ* 251, 1 зв.);

настанова: По самомъ принятіи духа святаго, хотящемъ яже дѣломъ отъ господа повелѣнное сами собою апостоли преходити,... не чинятъ между собою споры, брани, и того единого начальства и заповѣдания, яко да будетъ одинъ лучше,... но и все равные (1600-1601 *Виш. Кр. от.* 178).

Див. ще ЗАПОВѢДАНЄ.

Пор. ЗАПОВѢДАТИ.

ЗАПОВѢДАНІЄ *див. ЗАПОВѢДАНІЄ.*

ЗАПОВѢДАТИ, ЗАПОВЕДАТИ *дієсл. недок. 1.* (кому і без додатка) (*застерігати*) заповідати: Є(в)глиста пи́ще, якъ заповѣдаєть люде́мъ всако́и прѣ свои(х) ближ'нихъ соудоу. якъ тыжъ велить ближнимъ добре чинити (1556-1561 *ПЄ* 38 зв.); Єв(г)листа выписоує заповѣдаючи абы(х)мо не приводили на лихое ближ'нихъ але наказовали а вѣр'ни боудоучи боу, слоужили ємоу (Там же, 295); И заповѣдаемъ таковымъ, под казню душевною и клятвою Божію..., абы

дрѣжали єдинъ съ другимъ братство сполон; а если бы кторыи выступалъ и не хотѣлъ послушнымъ быти, того отлученіємъ закону святого... карати (Перемишль, 1563 *АрхЮЗР* 1/VI, 51); єго милость княжа воевода Киевский, на то ничого не дбаючи, але повторе намъ заповѣдалъ черезъ возного Киевского, Томка Хомича, абы єсѣмо жаднымъ питемъ шинковнымъ ани гандлемъ се не обходили (Житомир, 1586 *АрхЮЗР* 7/1, 254); хто тоє бѣде(т) прічинѣти чого зако(н) бжѣи заповѣда(л), те́ды ты(ж) прокла(т) бѣде(т) (к. XVI ст. *УЄ* №31, 84 зв.).

2. (*давати які-небудь настанови, розпорядження*) заповідати: кнзь агриколаи заповѣдалъ сторожомъ темничны(м) твердо блюсти и(х) (1489 *Чет.* 142); Єсли бы челя(д) нево(л)ная вте(к)ла а заповѣда(л) бы зъ якого пере(и)му и женучи за нею в погоню в кого бы єе нашо(л), то(г)ды має(т) тому в кого челя(д) застане(т) переємъ да(ти) с чого бѣдетъ пе(р)ве(и) заповѣда(л) (1566 *ВЛС* 98 зв.); Отець нашъ... заповѣда намъ не пити вина, ниже будовати домовъ,... но въ кущахъ жити вся дни живота нашего (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 150); А та(к) пи́ще к тобѣ и заповѣдаємо, и дабы єси нѣ в че(мъ) нѣ ко єдиномѣ проти(в)ного што мови(л) во лвовѣ бѣдѣчемѣ бра(т)ствѣ и єдиномыслию на голова(х) ихъ бѣголюбѣа (Львів, 1587 *ЛСБ* 89); Єдина церковная єдність, а не двѣ, о которой самъ Христосъ молился Отцу, и єдинъ рай, и єдино послушенство в церкви, яко Адамови в раю заповѣдано (Львів, 1605-1606 *Перест.* 46); Прч(с)тыи бо Вл(д)ка повсю́дѣ заповѣдаєть, всѣ́ко не мстѣтиса и не глѣмѣтиса хр(с)тіанѿ(м) (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 29); За́вѣщавѣаю: Заповѣдаю, приказѣю, росказѣю, наказѣю (1627 *ЛБ* 40); ты заповѣдалъ єси тѣмъ згордѣтелюмъ твоѣмъ, абы твою волю творѣли (Чернігів, 1646 *Перло* 151 зв.).

3. (чому і без додатка) (*забороняти*) заказувати (що): ѿ(т) многы(х) вѣхо(ди)ли бѣсове крыча́чи и мо́вачі, ты єси снѣ бжѣи, а ѿ(н) за́повѣдал и не допоу́шалъ имъ повѣдати, бо соу(т)

вѣдали и(ж) є(ст) самы̄ хс̄ (XVI ст. УЄ Літк. 14); И(ж) прѣ(д) стое̄ памети короле(м) Стефано(м) вгодѣ Албо застановле(н)є стало(с), Ажъ до згоды папѣжа ри(м)ского з патриа(р)хи нашими црквамъ нашимъ въ всяки(х) обрядо(х) поко(и) дати и звоне(н)ю не заповѣдати (Львів, 1595 ЛСБ 277, 1); Кгды, повѣда, сходили Ап(с)ловѣ зъ горы, заповѣда(л) и(м) Іс̄... Никомѣ же повѣдайте видѣніа, ажъ Снѣ̄ челоувѣческій изъ мѣртвы(х) вѣскрѣснетъ (Київ, бл. 1619 Аз. В. 72); Призапрѣщаю: Заповѣдаю (1627 ЛБ 97).

Див. ще ЗАПОВѢДОВАТИ, ЗАПОВѢСТИ.

ЗАПОВѢДИТИ, ЗАПОВИДѢТИ, ЗАПОВѢДѢТИ *дієсл. док.* (кому і без додатка) (*дати настанову*) заповідати: А слышите якъ тыжь прише(д)ши въ Іер(с)лимѣ до цркве соломонови, котороаа (!) са зове стаа стыхъ, и заповидѣ(л) Іс̄, абы ниакого тръгоу в цркви не чинено, и мови(л): до(м) мой, до(м) млтвы є(ст) (XVI ст. УЄ Трост. 45); И за то великое то(м)леньє в рогатинѣ бра(т)ству вмножило(с) дете(и) и(х) не крщено ме(р)твы(х) не погребано и жадно(г) обрядѣ законно(г) братству не чинено и всѣмъ сщенико(м) єп(с)пѣ заповѣдѣ(л) в рогатѣнѣ (Гологори, XVI ст. ЛНБ 4, 1136, 35, 1); ѡ(н) в то(т) ча(с) доткнѣ(в) ѡчи и(х), теды имъ и заповѣди(л) абы нѣкомѣ того не повѣдали (к. XVI ст. УЄ № 31, 132).

Див. ще ЗАПОВѢДАТИ, ЗАПОВѢДОВАТИ, ЗАПОВѢСТИ.

ЗАПОВѢДОВАТИ *дієсл. недок.* (що) Те саме, що заповѣдати у 3 знач.: а хто бы ма(л) прічинити що бѣ заповѣдоуєтъ, то є(ст) чинити блѣ(д) пѣа(н)ство прелюбодѣйство // и неч(с)-тость пыхоу фа(л)шѣ і иные зло(с)ти ѡ то хто тое бѣде(т) прічинати чого зако(н) бжій заповѣда(л), теды ты(ж) прокла(т) бѣде(т) (к. XVI ст. УЄ № 31, 84-84 зв.).

Див. ще ЗАПОВѢДАТИ, ЗАПОВѢДИТИ, ЗАПОВѢСТИ.

ЗАПОВѢДЬ, ЗАПОВѢДЪ, ЗАПОВЕДЬ, ЗАПОВЕДЬ ч. 1. (*біблійна настанова*) запо-

вѣдъ: вѣдає(ш) заповѣди прелюбодѣйства не дѣлай, не оубій не оукрадь, лѣживе не свѣ(д)чи чті ѡ(т)ца твоего, и мтръ твою (1556-1561 ПЄ 301); поглѣмлюса въ заповѣдехъ твои(х), поглѣмлюса въ чѣдесѣхъ твои(х) (1596 ЛЗ 41); Ба бойса: и заповѣдій єго стережи, и нѣгды гблѣдѣ дѣша твоя не дознаєтъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 25); Прійди ги нашѣ, свѣтоподателю, просвѣти рѣзѣмы нашѣ, свѣто(м) Нб̄(с)нои премоу(д)рости, вѣ познѣніє Волѣ с(т): твоеи, и заповѣдей твоихъ (Чернігів, 1646 Перло 35); **заповѣдь божя, божия заповѣдь** – Божя заповідь: Адамъ и Єва за грѣхъ преступленія заповѣди Божей и за невизнанье на себе грѣха... были зъ рая на землю вигнаны (Київ, 1621 Коп. Пал. 821); Але я томѣ барзо позавидѣлъ, Адама и Євѣ оужемъ изъ розѣмъ извѣлъ, Ижъ божію заповѣдь престѣпили. – На тое-мъ привѣлъ что изгрѣшили (І пол. XVII ст. Сл. о зб. 14); **заповѣдь господня** – Божя заповідь: да не соблазните рече ни єдина(г) ѡ(т) малы(х) сихъ вѣрѣющи(х) во има мое, поне са(м) сопротивѣтъ сы(и) заповѣде(м) г(с)нимъ (Львів, 1587 ЛСБ 67); **въ заповѣдехъ ходити, ходити въ заповѣдехъ** – жити згідно з Божими заповідями: а котрій сѣ(т) бжій и ѡцѣвскыи, тыи котрій соу(т) оу сталои вѣри... и стоа(т) прі кр(с)щеніи єго стѣмъ а не поскве(р)наю(т) єго, и в заповѣде(х) єго сты(х) ходатъ и ѡцѣ нб̄(с)ныи любитъ и(х), и промышлаєтъ ѡ ни(х), яко сѣз(д)атель и(х) (к. XVI ст. УЄ № 31, 83); были ѡбое справе(д)ливы(х) пере(д) бгом ходили въ вѣсѣхъ заповѣдехъ гнихъ // безъ приганы безъ порока и не было в нихъ плодоу (1556-1561 ПЄ 204 зв.-205);

(*настанова*) заповіт, завіт: Законъ: Право, заповѣдь, або дѣстава (1627 ЛБ 41); lat[er]culum, заповѣд(ъ) стари(и)ши(и) (1642 ЛС 251).

2. (розпорядження, наказ) заповідь: Ѡ заповѣ(вѣ)дѣ и ѡ заруки ѡ ре(ч) сѣжоную: ...хто бы на ко(м) што право(м) презыскалъ... тогды маєтъ в то єму вѣяза(н)є справа данъно быти а з врдѣ зарука маєтъ быти положѣна абы то(т) хто на праве впусти(л), в то ся чере(з) то не (в)ступо-

ва(л) и (в) вязанья не борони(л) (1566 ВЛС 54); тех которые тым заказомъ и заповѣдем подлѣгати не хотѣли, браньемъ винъ, везеньемъ битьемъ и иншими способы оудрѣчаючи (Острог, 1598-1599 Апокр. 207); Стороны да(т)кѣ южемъ да(л) що(м) мѣлѣ дати, пошло мои(х) ки(л)ка со(т) зло(т) вниве(ч) чого я и до того часѣ жалю а бо(л)ше(и) ты(х) ка(р)то(к) не носи, маю я заповѣдъ ѡ(т) на(и)стѣо патриа(р)хи же бы(м) та(м) не ходи(л) (Львів, 1618 ЛСБ 1043, 27); **заповѣдъ покладати (положити)** – заповідати (заповісти): ѡ такѡвыхъ заповѣдъ нашіѣ покладѣмъ... такѡвыхъ възыскивати и осмотрати, и безъ его Єп(с)кпа вѣдѣнія никакоже дрзнуѡти его благословити и до Црквей Бжїихъ пѣстити (Львів, 1614 Вил.соб. 10); Такъ же и ѡ Свещенноиѡцехъ, и ѡ Мнїхѡхъ, рѣкше, ѡ Черныцѡхъ, котѡрыи зъ Монастырѣи исхѡдѣтъ безъ воли и ѡ(т)поустное грамѡты Игоуменъское, ино и ѡ томъ заповѣдъ положижѡмъ (Там же, 17).

3. (повідомлення, оголошення, відомість) відомість: Яко жемъ и мелника Дядковского, на йме Ничипора, въ той справе пыталъ, который ми доброволне поведилъ: же дей я самъ на гребли нашей, Дядковской, праве на змерканю, маючи заповедъ о утеклыхъ пахолкахъ отъ пана Кгешковского, въ якомъ оденю отъ него – поткаль (Луцьк, 1606 АрхЮЗР 6/І, 339); Свѣдѣніе: Вѣдомость, свѣдомость, или свѣдѡцтво, заповѣдъ (1627 ЛБ 112); indictio, заповѣдъ, поборъ, цѣна (1642 ЛС 233).

ЗАПОВѢСТИ дієсл. док. Те саме, що **заповѣдати**: далі зло(т) ·ї̄ что на п̄на старо(с)тѣ пожычыла. что бы(л) заповѣ(л) бѣдова(т) стѣо ѡнофрыя мѣ(р) ѡ(т) ѡлицѣ и листь да(л) староста да(л) во(л)ны(и) на бѣдованѣ (Львів, 1592 ЛСБ 1037, 64); Такъ тижъ и Адамъ согрѣшилъ, же ѡ(т) древа наказаного ѡвоцѣ ѣлъ, ѡ(т) которого древа ангелъ ему заповѣлъ [аби] ани въ рѣки свои не бралъ (І пол. XVII ст. Сл. о зб. 15).

Див. ще **ЗАПОВѢДАТИ, ЗАПОВѢДОВАТИ**.

ЗАПОВѢТРЕННЫЙ, ЗАПОВЕТРОНЫЙ дієприкм. у знач. прикм. (стп. zarowietrzony) (у якому наявна зараза) заражений: Новинами не забавам Вашей Милости, ѡдно то, иж се сезде и поветра не лекают и в заповетроных мѣстцах соймаки полем мѣти хотѣт, абы вже з нами докнали того звѣзкѣ и приѣзні братское (Варшава, 1568 AS VII, 307); я іѡа(н) василе(в) ле(в)ковича з рогатина цалого ѡмыслѣ бѣдѣчи, за здорова доброго, своего нѣ ѡ(т) кого не примѣшны(и), анѣ намовлены(и), то(л)ко для часѣ заповѣтреного нѣне(ш)него явно чиню си(м) мои(м) писа(н)є(м)... иже(м)... до(м) мо(и)... ѡ(т)казѡ... брату моемѣ (Львів, 1594 ЛСБ 265).

ЗАПОВѢТРИТСЯ дієсл. док. (стп. zarowietrzyć) заразиться: в то(м) же мѣстѣ снѣ п.: мигалювъ поѣхалъ до Турокъ и заповѣтри(л)ся, и са(м) ѡме(р) в Турце(х), а до Лвова товари припроважено (серед. XVII ст. ЛЛ 177).

ЗАПОДЕТИ дієсл. док. Заподіти, подіти, діти: кгда се тот неприятел року прошѣлого тисеча шестсотъ чотырдесятъ осмого, ку воеводству Волынскому зближал, тот же менованный Павел Тетер, справъ не отдавши и оны, не ведати, где заподевши, до тоеж ребеллии козацкое утекълъ и сполне з ними панства его королевское милости инѣфестовал (Луцьк, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 402).

ЗАПОДЕТИСЕ дієсл. док. Заподітисѣ, подітисѣ, дітисѣ: чыли были позо(с)талые в дворе то(м), чылъ тежъ з пререченою зошлою родите(л)кою ѡныхъ в дорозе, в утеце несчасно(и), где се заподели, поневажъ досконале и ѡ сме(р)ти – где, яки(м) способомъ живота докнала, – ведетъ не могучы (Житомир, 1649 ДМВН 185).

ЗАПОДОЙЗРЕННЫЙ дієприкм. у знач. ім. с.р. **заподойзренное** – запідозрене, -ого: яко же(м) то(т) запи(с) и все право, што(м) ме(л) ѡ(т) п̄на по(д)коморого, его мл(с)ти до рѣкъ ѡ(т)далъ, а если бы ся коли ѣ мене а(л)бо пот(м)ко(в) мои(х) листы и право якое на то по-

казало, тоє яко неправное касѣю..., такъ и(ж) ѿ жа(д)ного права и нигде жа(д)ное мощи и ме(ст)ца мети не має(т), и заподо(и)зреноє роздмяно быти має(т) (Вінниця, 1604 ЛНБ 5, II 4051, 38).

ЗАПОЗВАНЄ, ЗАПОЗВАНЬЄ с. (стп. *zarozwanie*) (скарга до суду) позов: я Букоє(м)-ски(и) позвало(м) бы(л)... п̄на су(д)ю на роки зе(м)скиє... ѿ границѣ межи має(т)ностями н̄ш̄ыми... за которы(м) запозва(н)є(м) ста(л) се межи нами декре(т) до ѿчине(н)я грани(ц) и ѿдослания до сѣдѣ по(д)коморско(г) (Луцьк, 1606 ЛНБ 5, II 4049, 140); которое запо(з)ванье зара(з) передо м̄не, по(д)коморимъ, продуковалъ, и ажъ бы декрета теперешньиє, в то(и) справе неправне ферованье, были пре(з) судъ головьны(и) трыбуна(л)ски(и)... дицидованые (Київщина, 1639 ККПС 250).

Пор. **ЗАПОЗВАТИ**.

ЗАПОЗВАНЫЙ дієприкм. у знач. прикм. (притягнений до судової відповідальності) позваний: скаржилися панѣвє м̄щанє... вси к̄д̄но братѣство..., на м̄щан̄ы запозван̄ыи... и на всѣ помочники ихъ. ѿжъ они противъ насъ братѣствѣ зобр̄авши себѣ сторонѣ противн̄ю нем̄ало люд̄ий, подвѣдаючи на насъ и єго мл(с)ть ѿ(т)ца гедєбна..., и с нимъ многіє станы шляхетскіє (Львів, 1591 ЛСБ 132).

ЗАПОЗВАНЬЄ див. **ЗАПОЗВАНЄ**.

ЗАПОЗВАТИ, ЗАПОЗЪВАТИ дієсл. док. (стп. *zarozwać*) (кого) (притягнути кого-небудь до судової відповідальності) запізнати, позвати: поведил нам князь Федор Андреевичъ Санкѣйшовича..., штожъ... панъ Янъ Светицкий позывал єго листы господарьскими передъ насъ на тотъ-то с̄ємъ роковый, // ...ѿ именьє Долско..., нижли Светицкий запозвавши, сам передъ нами не становил с̄а (Вільна, 1531 АС III, 373-374); ѿны(и) су(д) к̄гро(д)ски(и) в̄ни(ц)ки(и) до суду головного запозва(л), и ва(с) яко сторону належачую си(м) припозво(м) припозыває(т) (Вінниця, 1600 ЛНБ 5, II 4049, 142); в которо(и) справе... поводове позваныхъ на роки звиш̄ме-

нованые позовомъ листовнымъ запозвали тамъ по контрове(р)сияхъ сторонѣ ѿб̄двѣ(х) и розни(х) ин̄гстанция(х) сѣдъ земски(и) киевски(и) (Київ, 1618 ЦНБ ДА/П-216, 102); поводъ теперешньи(и)... квитъ... // ѿтрымалъ ѿ чомъ... тестаментъ и квитъ... ширє(и) в собѣ ѿп̄ѣвають (!) до которыхъ се пово(д) во всемъ прихиливъши до заплаченя и ѿ(т)даня тоє с̄ѣмъмы... пана Киевського запозъвалъ (Люблін, 1647 ЛНБ 5, II 4069, 147 зв.-148).

ЗАПОЗВАТИСЯ дієсл. док. (почати судову справу проти кого-небудь) запізнатися: па(н) Дорогоста(и)ски(и) з о(д)ное, а п̄нє всѣ чотири Трипо(л)скиє з другое стороны, запозвалися // были з obu сторо(н) ро(з)ными по(з)вы и ѿ ро(з)-ные кри(в)ды, нає(з)ды, грабежѣ и ѿ з(б)єглые по(д)даные (1599 ККПС 111-112); А и(ж) те(ж) межи нами зашлы кривды пото(ч)ные ѿ которые запозвали єсмо ся а(л)бо ли те(ж) єще не запозвали тогды... на то(т) же ча(с) пере(д) єго мило(с)тю паномъ яно(м)... по(д)коморы(м) лу(ц)ки(м)... має(м) ся с кривдами своими знес-ти (Луцьк, 1606 ЛНБ 5, II 4049, 140).

ЗАПОЛОНЕНЬ дієприкм. (взятий в полон) заповнений, поневолений: Они розными словы поведили, иж некоторые у Вишенках на входах... бывали и озера волочивали, одно того не свѣдоми..., як которое озеро зовуть, бо теж жаден з них не был тутошним отчимомъ: одни были з Смоленска, иншии з Лук Великих заповненыи, а н̄которые были з Арнаутское земли (Київ, 1545 АрхЮЗР 1/VI, 42).

ЗАПОЛЬЄ с. (стп. *zarpole*) місце за полем: Подд̄ж̄ное а ѿбе(ст)ка и пове(т)щина. К̄гды которые ч̄д̄жоволостыцы зъ запольа або ѿг̄к̄д̄ль-кольвекъ привозать на торьгъ м̄к̄д̄ соль жито або якое кольвекъ збож̄ье дають на замокъ подд̄ж̄ного отъ воза по польтора гроша а ѿбестки по грош̄ (1552 ОКЗ 38 зв.).

ЗАПОМАГАТИ, ЗАПОМОГАТИ дієсл. недок. (кого) Допомогати (кому), запомагати (кому, кого): одно толко, ужаливши ся мене дячко мой... не с повиноватства, але з ласки своеє

рачил мя завжди запомагати грошми, конми, шатами и иншими речами (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 47); оныхъ есми по увесь часть уживаль... подданныхъ запомагалъ и фольварки быдломъ вшелякихъ и стадомъ и статки домовыми на-полнилъ (Луцьк, 1607 *АСД* I, 232).

Див. ще ЗАПОМОЧИ.

ЗАПОМЕНЕНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.*
Забутий: хороба... естъ зепсованіє // запомене́ными причинами... здоро́ва йсности (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 145-146).

ЗАПОМЕТАНЕ *див. ЗАПАМЕТАНЕ.*

ЗАПОМЕТАТИ *див. ЗАПАМЕТАТИ.*

ЗАПОМИНАТИ *дієсл. недок. (стп. zapomina-)* па́с) (що, кого, чого і без додатка) забувати: мои панове не запомина(и)те пити до мене (к. XVI ст. *Розм.* 41 зв.); Ваши(м) мл(с)те(м) диякде и(ж) ме писание(м) свои(м) не рачите запомина-ти и ра(д) би(м) за ко(ж)ди(м) писание(м) ва(ш) мл(с)ти до послѣ(г) стого храма показати са пи(л)ни(м), яко(ж) и то(г) е(ст) потреба и годило би се (Устя, 1600 *ЛСБ* 353, 1); оучѣтеса не свѣты нѡво вымышлати, не оуме(р)лы(х) вскршати, не камѣпа вѣ водоу перемѣнати, але ласкавости наоучитеса, кривдѣ запомина́ти, и смире́ниа (поч. XVII ст. *Проп. р.* 244); але гды дорастаемо лѣтъ, прѣдко запоминаемо присагд свою прѣ(д) бѡмъ (поч. XVII ст. *Пчела* 10 зв.);

занехаювати (що), нехтувати (чим): Милость брата(р)ская неха(и) трываєть Не запомина(и)те при(и)мова(н)я госте(и) (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 245).

Див. ще ЗАПОМНИТИ, ЗАПОМНЯТИ, ЗАПОМАНУТИ.

ЗАПОМНЕНЕ, ЗАПОМНЕНЬЕ, ЗАПОМНЕНА, ЗАПОМНѢНА *с. (стп. zapomnienie)* забуття: дла чо҃го и снѡве Правосла́вныи если(ж) са не мо́гѣт вѣдѣ́чности ѡ(т) Ли́ліи оучи́ти, абы што ко(л)векъ з рѣ́к Бѡ́зски(х) ма́ю(т), не ѡбороча́ли надѡ́л не загрѣ́бали вѣ невѣ́дно(м) по́росѣ запо́мне́на, але оустави́чне вѣ ср(д)цѣ хова́ли и вѣ до́брой па́мѣти (Київ, 1648 *МКСВ* 350); вѣ запо́мнене прійти, вѣ запо́м-

нене приходити, зайти вѣ запо́мнѣна – забути (забувати), відійти (відходити) в забуття: Ѡ(т)то́бла те́ды, Вѣ́рныи и а́жъ до ннѣ́, чо́дѣ оныи ѡ(т)новля́ючи, жебы́ та́къ вели́кое дѣ́ло Мѣ́нка за ча́сомъ вѣ застарѣ́лость и запо́мне́не не пришло, Вели́кого ѡе́бѣ́дора ко́бливами, то е(ст), якъ оу на́съ называ́ють, ко́тією чті́мъ и [похва́лаемъ] (Київ, 1627 *Тр.* 274); Прото и я, Анастасія Зу́бцевскаго... чашѣ́никова Во́лынская, уваживѣ́ши то себе, ма́ючи за́вше вѣ па́мѣти, водлуг писма свѣ́того, неведомый час крѣ́су живота своего, веда́ючи, иж вси речи часом с па́мѣти лю́дское сплыва́ют и вѣ запо́мнене приходят, чо́го бы писмом для ве́домости потом будучих лю́дей не было варовано (Руда, 1646 *ПККДА* I-1, 82); Не зайдешъ вѣ глѣ́бѣ ко́е нѣ́кгды запо́мнѣ́на, Анѣ́ та лѣ́та пустя́тъ вѣ до́лгое молчѣ́ня (Київ, 1622 *Сак.В.* 48); запо́мненю ѡтда́ти – забути: Якъ мно́го їхъ воева́ло а жа́де(н) не перемо́гъ. И ва́лчачіи вѣ пра́вдѣ замѡ́лчѣны и запо́мненю ѡ(т)да́ны су́ть (Київ, 1625 *Злат.Н.* 130 зв.).

ЗАПОМНЕТИ *див. ЗАПОМНИТИ.*

ЗАПОМНИТИ, ЗАПОМНЕТИ, ЗАПОМНѢТИ, ЗАПОМѢНЕТИ *дієсл. док. (стп. zapomnieć)* (що, кого, чого і без додатка) забути (кого, що): княз Роман... безпече́не, а безѡброне́не седел, где тамже тот Валентый Же́лехъ ни ѡт кого непро́шоный, на тѣ́ю бесѣ́дѣ прыше́дшы, запо́мневшы бо́азни Бо́жое,... // ...з до́лѣ того кня́за Яросла́ва... зра́дливе в но́чы... постре́лилъ (Вільна, 1565 *AS* VI, 275-276); кня́(з) дми́трѣ... бѣ́лыга... запо́мнившы бо́азни бо́жеи... // ...того вря́(д)ника моего и́вана... бе́(з)винѣ́не... вла́(ст)ною рѣ́кою... на сме́(р)ть ...заби́(л) (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 23-24); Ѡ(т) ге́дешна бо́(же)ю мл(с)ти́ю епи́(с)па лѡ(в)-ского гали́(ц)кого и каме́(н)ца подо́(л)ского тобѣ́ василию́ че́(р)ни́цѣ манасти́ря стго ѡно́е́рея прѣ́(д)мѣ́стя лѡ(в)ского. Ижъ ты запо́мневшы боя́(з)ни бо́же(и) и пови́(н)ности сво́еи по́слушѣ́ния ку мнѣ́ па́стырѣ́ сво́ему не чини́(ш) (Львів, 1591 *ЛСБ* 164); ге́дѡне бо́лбане́. Дивѣ́-

юся... ижъ твоя мл(с)ть запомнѣвши повинности своеѣ ко намъ пастырѣ свое(мѣ) на(д) пристое(н)ство чинячи, напминана и ро(з)казаня нашего не слѣхаетъ (Берестя, 1593 ЛСБ 237); Если(м) когѣ образилъ, молю васъ простѣте, Всѣхъ моихъ винъ, и образъ, прошѣ запо(м)нѣте (Київ, 1622 Сак.В. 48 зв.); еѣ м(л): Пни пото(ц)кая запо(м)нѣ(в)шы боя(з)ни божое и права по(с)политого... за вла(с)ны(м) ро(с)казане(м) и по(с)лане(м) еѣ м(л): пнѣе потоцкое... Капита(н) и(с) тыми всеми ме(с)чаны... // ...е(г) [малжонка] сте(г)ну(в)шы с коня... окру(т)не ки(и)ми обухами били мо(р)довали (Овруч, 1643 ЛНБ 5, II 4064, 164-164 зв.); онъ, запомнѣвши боязни Божое... противко праву и сповиноваченю и присязе своей малженской выкročылъ (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 8/III, 617).

Див. ще ЗАПОМИНАТИ, ЗАПОМНЯТИ, ЗАПОМАНУТИ.

ЗАПОМНИТИСЯ *дієсл. док. (стп. заропієс сіє)* забути́ся: при́дѣтъ сѣмъ лѣтъ жи́вности вели́кой по всѣй земли египецкой По ко́торыхъ настѣпатъ дрѣгѣхъ сѣмъ лѣ(т) тако́го неоурожа́ю, же са запо́мнитъ вса обфѣтость прѣшлаа, гблѣдъ бовѣмъ попсе всю зѣмлю, а вели́кость обфѣтости вы́гбѣтитъ вели́кость недосѣтѣкѣ (серед. XVII ст. Хрон. 66 зв.).

ЗАПОМНѢТИ *див. ЗАПОМНИТИ.*

ЗАПОМНЯТИ *дієсл. док. Те саме, що запомнити:* Вѣдаючи ѿ то(м) Гедебнѣ Болѣбанѣ влѣдыка нашъ надво(р)нѣи ннѣшнѣи(и) Лвовски(и) запомявши... (пошк. — *Прим. ред.*) не вѣдаючи яко свою властную присягу ѿ(т)вергъ, в чо(м) обецѣлѣса по(д) запрѣще(н)емъ непрощѣнымъ, заховывати проно́мѣя зве(р)хности власти(л)ства митрополіи нашеѣ, не по(д)рѣчно и неподвижно во все(м) живѣтѣ его (Берестя, 1590 ЛСБ 143).

Див. ще ЗАПОМИНАТИ, ЗАПОМАНУТИ.

ЗАПОМОГАТИ *див. ЗАПОМАГАТИ.*

ЗАПОМОЖЕНЕ, ЗАПОМОЖЕНЬЕ *с. (стп. заропоженіє) (матеріальна підтримка)*

поміч, допомога: И били Намъ чоломъ, абыхмо ласку Нашу Господарскую вчинили, и отъ плаченъя мытъ... отъ всякихъ товаровъ и отъ воль... а жидовъ отъ даваня золотыхъ черлѣныхъ, до часу певного, для запоможенъя ихъ, вызволили и вольными вчинили (Вільна, 1564 РЕА II, 132); Такъ тежъ абыхмо детей и приятелей его повинныхъ, которыхъ бы... на именъяхъ церковныхъ, для запоможеня ховалъ, зовсими маестностями и статки ихъ, по смерти его,... // ...убезпечили (Тикотин, 1576 АрхЮЗР I/I, 58-59); запоможене удѣлати — допомогти матеріально, підтримати: такъ тежъ купуючи дерево, зельзо и каменье до того млина и иншие потребности, до млына належачие, за свои властные гроши, не на пожитокъ свой, только хочечи тому монастыру пожитку и запоможене удѣлати (Луцьк, 1585 АрхЮЗР I/I, 195);

забезпечення: для чого онъ, знову тоѣ мѣстечко свое Брусиловъ осадити и ку лѣпшему а латвѣйшему запоможеню привести хочечи, воли на дванадцать лѣтъ надати умыслилъ (Варшава, 1585 АрхЮЗР 7/III, 282).

ЗАПОМОЖЕНЬЕ *див. ЗАПОМОЖЕНЕ.*

ЗАПОМОЧИ *дієсл. док. (кого чим і без додатка) Допомогти, запомогти (кому, кого):* прѣто мы вше(и) мл(с)ти дете(и) нѣшихъ бл(с)вѣемъ и велико жадае(м) абы вша мл(с)ть рачили то(г) свще(н)ника михаила и тыхъ дву(х) товаришо(в) его мѣща(н) лво(в)скихъ да(т)ко(м) своимъ запомочи што кому бѣ мл(с)рды(и) по ср(д)цы положи(т) чи(м) бы они то(т) храмъ прѣ(с)тоѣ бѣомѣтри знову змѣрова(ти) мѣли (Новгородок, 1547 ЛСБ 13); А при то(м) рачте вша мл(с)ть вѣдати што ж цр(к)о(в) бо(ж)а в мѣсте лвов(ѣ) ѡспение пр(с)тыа вл(д)чцы нѣшоа бѣи... наполи са распала и чого бѣже вхова(и) бы коли(ж) колве(к) до конца са не ѡбалила... где мы ѡбоги(и) старе(ц) бѣгомѣле(ц)... проси(м) ...запомочи (Перемишль, 1547 ЛСБ 11); ролю то(т) данило ѡжива(ти) е(ст) повинѣ(н) за соуюмою своею ве(в)шѣлякы(м) поко(ю) // и нагабована до пати лѣтъ, а по ѡны(х) пати лѣтъхъ где

бы(с) запомогль те(н)... лаве(р) албо потомо(к) є(г) сн̄ є(г) вла(с)ны(и) а хотѣль бы ча(ст) то-тоу выкоупи(ти)... теды... данило боуде(т) по-вине(н) соумоу свою наза(д) вза(ти) (Одрехова, 1581 ЦДІАЛ 37, 1, 12 зв.-13).

Див. ще ЗАПОМАГАТИ.

ЗАПОМОЧИСЬ *див. ЗАПОМОЧИСА.*

ЗАПОМОЧИСА, ЗАПОМОЧИСЬ *дієсл.*

док. (чим) (розжитися, збагатитися) запомогтися: якожъ медъ такъ и хлѣбъ имъ не зродилъ, не мамъ на томъ врядѣ чимъ запомоchись (Київ, 1556-1568 АЮЗР I, 301); а по оны(х) .ē. лѣтѣхъ то(т) исты(и) данило в покою ролю тотоу оужи-ва(ти) має(т) а вшако(ж) где бы са запомогль то(т) исты(и) лавер теды и та(м) ему во(л)но таковыѣ пѣне(зѣ) данилови ве(р)ноути (Одрехова, 1581 ЦДІАЛ 37, 1, 13); Анобнинъ... довѣда(в)шиса ѡ(т) сѣсѣдовъ ей, и(ж) поцтивѣ спра-вѣютъса, давалъ имъ ялмѣжнѣ на выхована ко-торою оны добрѣ запомогши са почали тоє на строй, и на сваволѣ ѡбертати (поч. XVII ст. Пчела 2).

ЗАПОМЪНЕТИ *див. ЗАПОМНИТИ.*

ЗАПОМЪРКОВАНЫЙ *дієприкм.* Помірко-ваний, розважливий: Мѣрность речъ дорогѣа, ктѣ са в̄ нѣй кохаєтъ, На(д) весѣлье бѣлшъ в жи(т)ю ничѣго не знаєтъ. Преч(с)тнѣйшій нашъ ѡ(т)че Прометѣѡмъ звѣанный, ѡ(т)толь бѣдешъ в̄ Рѡссїи, запомеркованный (Київ, 1632 Євх. 295).

ЗАПОМАНУТИ *дієсл. док. (чого)* Забути (що): ѡбрѣкнѣли оны л̄вовє, ажъ запома̄нѣлтъ слѣвъ оного імене б̄жего, але карт̄ка зостѣла при нѣ(м) (Львів, поч. XVII ст. Крон. 92).

Див. ще ЗАПОМИНАТИ, ЗАПОМНИТИ, ЗАПОМНЯТИ.

ЗАПОНА *ж. 1. (заслона, завѣса)* запона: за-вѣсила ѡконца полаты своеє запонами (1489 Чет. 151); запоны и коверцы, штѣки ѡдамаш-ковые, не краєные, тые княжне Федорѣ маюť быти (Володимир, 1547 АС IV, 564); а іс̄ выпус-тивши глас велікій и іспоустил д̄ха а и запона цр̄ковная передралася надвоє. ѡ(т)верху. аж до

долоу (Володимир, 1571 УС Вол. 68); цареве Василій и Константинъ послали Кирила Фило-софа Грека, мужа висоце учоного, абы Володи-мера в̄ѣры христіанской научилъ, а презъ него и упоминокъ знаменитый послали..., запону зе злотомъ гафтованую, на которой былъ мистер-не выгафтованный страшный судъ Божій (Київ, 1621 Коп.Пал. 975); Запо(н) по(д) образами по-лоте(н)ныхъ чотыри (Луцьк, бл. 1627 ПВКРДА I-2, 258); *Образно:* плакала Цр̄ковъ, и запоны свои роздирала: выспѣвѣючи жалосныи пѣсни (поч. XVII ст. Пчела 39 зв.).

2. (защїпка, брошка) запона: Геѡргии... в̄красиль ю злато(м) и запонами (1489 Чет. 84); кн̄гни... ку(р)пская рее(ст)р̄ь... положила которы(и) се... в себе маєтъ... // ...запона зъ шафєро(м) и с трєма рубинами (Володимир, 1579 ЖКК I, 130); отдали... корону... на кото-рой у чоле рожа..., над тым трохи вышей на кшталт запоны, яко орехъ włosкий (Володи-мир, 1613 АрхЮЗР I/VI, 426); ро(з)ные запоны ...до тоєи(ж) ѡздобы на стѣ урочи(с)тые припи-нати належи(т) (Львів, 1637 Інв.Усп. 75).

Див. ще ЗАПОНИЦА.

ЗАПОНИЦА *ж.* Те саме, що запона у 2 знач.: таа запоница моѣ, которѣю єсми тепєрь жонѣ моєй дал... тогды то сынѣ моємѣ (Острог, 1539 АС IV, 208).

ЗАПОНКА *ж. 1. (невелика защїпка, брошка)* запонка: Перстенєй... в̄і..., запонки золотые с каменми, з шмалцы ([1558] АС VI, 213); Связко-ве бєдръ твоихъ якоже то запонки, которыи жъ то соутъ скованы руками золотарьскими (поч. XVI ст. Пєсн.п. 55); под тым зараз шмаракгова запонка з шмалцем (Володимир, 1613 АрхЮЗР I/VI, 426).

2. (гачок або іниий запір на дверях, вікні) за-щїпка: тамъ же єсми видєлѣ у церкви Крупс-кой... двери выбити, замъки поотбияны, ушаки порубаны, а на дверяхъ царскихъ и сивєрнѣхъ завєсы и запонки пошарѣпаны, подраны (Луцьк, 1590 АрхЮЗР I/I, 285).

ЗАПОРА *ж. (пристрій для замикання, запи-рання чого-небудь)* запір, запірка: Развѣра: За-

вбра, албо запбра,... рыгель, рѣтазь, ланцѣхи
овдѣрныи, замки, завѣсы, и кла(м)ка (1627 ЛБ
105).

ЗАПОРОГИ *мн.* Запоріжжя: также и týchъ,
которые бы зъ осель, зъ горы (sic. – *Прим. вид.*)
выволанци и инные, зрадивши пановъ, своихъ,
на Украину збегали, службы не маючи, а лис-
товъ // свидечныхъ особе (!) не указуючи, га-
мовали, поскромляли, и въ дикие поля и на за-
пороги и инымъ всякое коньдыций таковымъ
ходити забороняли (Варшава, 1596 АрхІОЗР
3/І, 132-133); Dalekzeiscy domek twoy? – Juże
hete Zaporohy Koniec naszej iest dorohy (1625
П. про Кул. 24).

Див. ще ЗАПОРОЖЬЄ.

ЗАПОРОЖЕЦЬ, ЗАПОРОЗЕЦЬ *ч.* (*козак
із пониззя Дніпра за порогами*) запорожець:
тежъ Запорожцовъ, абысте зъ Запорожъя на
Украину, где бы ся выгребати хотели, не пуща-
ли, и противко нимъ, яко неприятелемъ корон-
нымъ коньно, збройно повъстали и пристани до
береговъ мощно боронили (Варшава, 1596 Арх
ІОЗР 3/І, 132); Кгды мѣнзства Запорѣзцовъ
Крѣлеве дознали, Тѣды за Гербъ такѣго имъ
Рыцера дали (1622 ЧИОНЛ XV-3, фотокоп.
170-171); Na tom nedosyt, miru neprosit Potocky
zdumily, Na woynu wstaie szturmy hotuie, bo mil
wstyd nemały, Choczet bitisia, kriwdy mstitisia, pod
Korsun wstupaiet. A za soboiu iak za sowoiu mo-
łodcow Zaporozcow potiahaie (1648 *П. про пор.*
201).

ЗАПОРОЖНИТИ *дієсл. док., перен.* (що,
чим) Заповнити, зайняти: мышлю те(ж) и дѣши
оучинѣти пожитокъ. мнѣ до сего часѣ оулацнѣ-
тиса не допѣстѣли свѣ(т)скые стара(н)а котѣ-
рыми рѣзѣмъ свой запорожній(е(м)) (Острог,
1607 Лѣк. 123).

ЗАПОРОЖНОВАТИ *дієсл. недок.* (чого)
(*займати місце*) заповновати, забивати, захара-
щувати (що): прихожоу а глядаю плода на том
то древѣ смоковнично(м) а не найдоую и того
для подотни ей а нехай землѣ не запорожнова-
еть (1556-1561 ПЄ 280); и рекль квінареви, што

юж третее лѣто яко прихожоу, а глядаю плода
на том то древѣ смоковничном, а ненайдоую и для
тоі подотнѣте ей, а нехай землі не запорожно-
вает (Володимир, 1571 УЄ Вол. 79).

Див. ще ЗАПОРОЖНАТИ.

ЗАПОРОЖНАТИ *дієсл. недок.* Те саме, що
запорожновати: И дѣрево абѣвѣмъ фиговѣе,
(яко маємо в Приповѣсти єв(г)лской) для не
оучинѣного прѣ(з) три лѣта овоцѣ, срѣгомѣ
вытѣтѣа дѣкретови по(д)леглѣ, абы надарѣмне
и землѣ не запорожнѣло (Львів, 1645 Жел.Тр.
2 зв.).

ЗАПОРОЖЬЄ *с.* Те саме, що **запороги**:
тежъ Запорожцовъ, абысте зъ Запорожъя на
Украину, где бы ся выгребати хотели, не пуща-
ли, и противко нимъ, яко неприятелемъ корон-
нымъ коньно, збройно повъстали и пристани до
береговъ мощно боронили (Варшава, 1596 Арх
ІОЗР 3/І, 132).

ЗАПОРОЗЕЦЬ *див. ЗАПОРОЖЕЦЬ.*

ЗАПОРОТОКЪ *ч.* Запорток: hurenemium
[ovum], я(й)це тѣе, запоротокъ (1642 ЛС 221).

ЗАПОРОШИТИ *дієсл. док.* (чого) (*занести
в око порошинку*) запороштити (що). *Образно*:
Ви(ди)те чого ра(ди) рѣсь хѣлите: а латинѣ хва-
лите; яко рѣсь дѣрнаа, если и малое поро(х)но
ереси, во свое(и) це(р)кви ока, ѿ(т) лжеиме(н)-
ны(х) пастыре(и) запороштити хотѣчи(х) ѿщѣ-
паю(т), зара(з) ѿчищають, и вонѣ измѣтѣю(т)
(1598 Виш. Кн. 283 зв.); Ни чимъ ми тежъ, зъ
ласки Божое, ни(х)то ока въ житѣю моемъ цнот-
ливомъ запороштити не можетъ (Володимир,
1598-1599 Відп.ПО 1119).

ЗАПОРОШКА *ж.* (*порошинка, що потрапи-
ла в око*) запорошка, запороха: Сѣченъ: сѣчѣкъ,
запорѣшка, Колосѣкъ, порошокъ, или галѣзка,
голца (1627 ЛБ 125).

ЗАПОРЬ *ч.* Запір: Веселися... матко наша,
Риме, бо ся отворяють запоры скарбницѣ... абы
ся до тебе стекали потоки и громады скарбовъ
незличоніи! (Київ, 1621 Кон.Пал. 875); *Образно*:
плѣмень... выпѣщѣны(и)... велики(м) вырвав-
шыся пѣдо(м) оддалѣными запѣрами взгѣрѣ
взынѣсы(т)ся и ажъ на самы(м) нѣвышшы(м)

повѣтрны(м) мѣсцѣ пѣнство и влада(р)ство своѣ ростягає(т) (Манява, 1619 *Привит. Феод.* 287 зв.).

ЗАПОСУЛИТИ *дієсл. док. (кого) (дати хабаря)* підкупити: тые ж два человеки Панас а Дмитрь кром жадное причины, громади ся спротививши, иншого попа з Рыпнова потаемене привезши и вряд лантвойта запосуливши, черков (!) Щуровицкую громадскую, ... кгвалтомъ отнявши, оному попу Репновскому через посулы отдали (Кременець, 1597 *АрхЮЗР* I/VI, 122).

ЗАПОТИТИСА *дієсл. док. (вкритися по-том)* запотіти, спітніти: та(к) са до(л)го мордова(л) же по всѣ(м) тѣлѣ запоти(в)шиса, не ти(л)ко ѡдѣніе все свое але и ѡны(и) кáмень пото(м) змочи(л) (серед. XVII ст. *Кас.* 49).

ЗАПОТОЧАНІНЬ *ч. (той, хто живе за потоком)* запоточанин: помененые бурмистрь, райцы, месчане, передмесчане и запоточане кременецькіе... будучы одное рады и намовы з украиньным хлопѣством до ребеллии и бунѣтовъ роков помененыхъ поднесеныхъ, ... до Кременьца въпроважали... пешю и коньно приезджали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 361).

ЗАПРАВА *ж. (те, чим заправляютъ їжу)* заправа, приправа: яко ѡгонь покармы и заправы соло(д)кими чіни(т), та(к) мл(с)ть сватаа, которы(х) кóлве(к) пра(ц), и небе(з)печѣнствѣ дла ба подыймѣ(ш) нѣакою соло(д)костю и вдáчностю знóси(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 221 зв.).

ЗАПРАВДА *присл.* Те саме, що **заправды**: Заправда былбымъ с того не помалу потешон, ижбы Ваша Милост при бытности моеѣ тамъ быт рачил (Свитязь, 1560 *AS* VII, 58).

Див. ще ЗАПРАВДЕ, ЗАПРАВДУ.

ЗАПРАВДЕ, ЗАПРАВДѢ *присл. (стп. заправде)* те саме, що **заправды**: Также заправде панъ Бенедыктъ той жалобы ихъ на правѣ передо мною... не писалъ, але на то имъ прирекалъ (Луцьк, 1566 *РЕА* II, 167); Запра(в)дѣ ра(д) би є(г)... ми(л) аби се яконаиле(п)шее то змѣровати могло (Сучава, 1598 *ЛСБ* 322, 1).

Див. ще ЗАПРАВДА, ЗАПРАВДУ.

ЗАПРАВДУ, ЗАПРАВЪДУ *присл.* Те саме, що **заправды**: а иж Ваша Милост на то зволит не рачил, ѡ мне заправдѣ єсть дивна реч и дивно то собѣ роздѣмѣмъ (Белз, 1552 *AS* VI, 128); заправдоу повѣдаю вам, иж вы боудете плакати, а свѣт радоватися будет (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 91); Когда же за правду // вѣдаем, иж его юная не имѣет, хотя то она, от простоты правовѣрія и тѣсного пути евангельскаго... на широкий гостинец, вѣка сего роскоши насытитися прагнучи, выскочивши хитрует, мудрует, буует (1608-1609 *Виш.Зач.* 201); То заправдѣ найбóльше, ... и найстѣйшее єсть; же Хс Пáнь и Збáвитель нашъ, вѣ Цркви свѣеи стóй, ... себе самóго зостáвити рачилъ (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 4).

Див. ще ЗАПРАВДА, ЗАПРАВДЕ.

ЗАПРАВДЫ, ЗАПРАВЪДЫ *присл.* Дійсно, справді, насправді: Заправды повѣдаю ва(м) коли кого зважете на земли боуде(т) звазанъ и на нбóсехъ (1556-1561 *ПЄ* 80 зв.); Ѡ немалѡю шло за правды. И такъ тоє было незначно и тихо, ажъ са выполънили дни, тожъ пакъ всѣмъ было явно и лихо (Острог, 1587 *См.Кл.* 20); я не могѣ заправды того выпити веле на мне є(ст) (к. XVI ст. *Розм.* 20); ри(х)лѣй заправ(д)ы ты(м) баламоутомъ оувѣримо... же яко то ты(м) воро(ж)кам (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 135 зв.); Паматаю заправды же(м) того доводѣ пре(д) ты(м) оуживáль (поч. XVII ст. *Проп.р.* 144); Были, заправды, и инші овцы, то єсть, але тыи не были зъ овчарни Христовы (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 434); Вѣйстиннѣ: Правдѣве, заправды (1627 *ЛБ* 20); Тáжкаа заправды єсть рѣчь, терпѣти хбóрмѣ, жебы бѣлъ нóшенъ зъ мѣсца на мѣсце (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 107); заправды нѣчбóго такъ сѣщенника не шпѣтитъ, яко живóтъ мерзѣный и недоумѣтно(ст) (Львів, 1645 *Жел.Сл.* 6); Бѣлъ заправды пбóровъ лѹдѣ великѣй велми мѣлъ зъ собо(!) злѣ възбѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 432 зв.).

Див. ще ЗАПРАВДА, ЗАПРАВДЕ, ЗАПРАВДУ.

ЗАПРАВИТИ *дієсл. док. 1. (чим) (рушницю, гармату)* заправити, зарядити: Кдль до него же-

лезныхъ свинѣцомъ облитыхъ шестьдесятъ и пять а шостою кѣлею заправено (1552 *ОЧерк.З.* 5 зв.).

2. (що)(залатати, закласти) заправити: Трети(и) естъ ставъ за (д)во(р)цомъ спѣстнымъ кѣдѣнаевѣ гребла новаа висока вдольжъ сто сажонѣ нижъли на(д) двоухъ мѣстѣцохъ не заправѣлено ѿдно форостомъ закидано (1552 *ОКр.З.* 153 зв.); а кѣды обачили за парканомъ валу штуку усыпаного, варуючи ѿд неприятеля, назад се одвернули, а тую дыру самиж заправити (Луцкъ, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 589);

(що) (полагодити) направити: Тесли, що заправи(л) Притво(р) которы(и) бы(л) снѣ(г) зѣпсова(л) з дзво(н)ници далѣ(м) гро(ш) ξ (Львѣв, 1616 *ЛСБ* 1047, 5 зв.).

3. (кого в що, кого до чого) Привчати, *діал.* заправити (кого до чого): звѣкли аѣснѣчки бѣли // чинѣти, абы дѣтѣокъ свѣихъ способно(ст) довтѣпоу лѣтѣй зрозумѣли, и ихъ до цнѣты и до оучѣивости заправили (поч. XVII ст. *Проп. р.* 240-240 зв.); Полѣгкѣ бовѣмъ презъ тѣли Прѣз(д)ники, котѣрыи оупередѣли, Бѣгонѣсны ѿ(т)цѣве нась вѣ цвичѣне заправиши..., жебы нась до того Пѣстѣ помалѣ малѣ побѣдѣли и заправили (Киѣв, 1627 *Тр.* 131).

Див. ще ЗАПРАВОВАТИ.

ЗАПРАВИТИСЯ *дієсл. док., перен. (належно сформуватися)* виправитися, виховатися: Што гды бѣдѣшъ читѣлникѣ лѣскавый, всѣ дѣховныи цнѣты заховѣючи ѿ(т)правовѣти, лѣтвѣса възбѣдишъ до розмышлѣна добродѣйствѣ Бѣжихъ, лѣтвѣ прѣйде(ш) в покаѣнѣе, лѣтвѣ заправишъса дѣховне, же и инши(х) часѣвѣ ѿхотнѣй бѣде(ш)са бѣрати до покѣты стѣои (Киѣв, 1640 *Тр.П.* 7).

Див. ще ЗАПРАВАТИСЯ.

ЗАПРАВЛЕННЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Привчений: взяли... журавлювѣ осмѣ вихованныхъ, заправленныхъ съ пирми билыми (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 138).

ЗАПРАВНИЙ *прикм. (із приправами)* заправлений: Агѣтль: а когда не могль еси вше-

течной своѣй жа(ж)дѣ догодити, то чини(ль) еси себѣ при(с)маки дивными вими(с)лами, пока(р)мами, по(т)равами вими(ш)ленными и заправѣними, а до того ещѣ ма(ст)ми, слѣонками (sic! – *Прим вид.*) парфѣмами и ѣбѣорами, малѣова(н)немъ вше(т)ечнымъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 272).

ЗАПРАВОВАТИ *дієсл. недок. (стп. заправоваѣ)* 1. (в що, до чого) Привчати, *діал.* заправляти (до чого): Звлѣща надъ все тѣе хотѣчи уважѣти: Жебы васъ зѣразъ, в наоукѣ заправовати. С котрѣй якъ зъ жрѣдла все дѣбрѣе похѣдитъ (Львѣв, 1609 *На Злат.* 3); А кто памѣтѣетъ на сѣдѣ Бѣжѣй страшнѣй; такѣвый гѣдѣтѣса лѣчѣбѣ ѿ(т)давати; Бѣгѣ Творѣцѣ свѣомѣ, не тѣлко за дѣчинки злѣи, але и за слова прѣзнѣи, а до тогѣ сѣдѣ Бѣжѣй оубивѣетъ лѣнос(т), заправѣетъ до набожѣнства (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 120 зв.).

2. (кого і без додатка) Навчати: дѣла тѣго, здалѣса на(м) бѣити потрѣба, ѿписати тѣ старожи(т)ноѣ... постановѣе..., абы такъ нѣвы(х) манастире(и) ново(т)наа мѣло(д) в гѣ... заправѣана бѣла (серед. XVII ст. *Кас.* 10); ѿсоблѣившимъ еднѣкъ спѣсобѣмъ, абы по шкѣлахъ всѣ Дидѣскалѣве якѣ найпѣлнѣй своѣихъ оучнѣвѣ заправѣвали, приказѣючи и тогѣ напамѣть учѣтѣса, што вѣ той Кни(ж)цѣ е(ст) напѣсанѣ ѿи выражѣнѣ (Киѣв, 1645 *Собр.* 2 зв. нѣнѣм.); Лѣчь абы тежъ, и свѣцѣкѣ Правѣславнѣе оумѣючи читѣти, нѣдмѣющимъ и прѣстѣйшимъ с повинности Хрѣстѣанскои, еднѣковѣмъ спѣсѣбѣмъ наѣкѣ прѣподаючи заправѣвали (Там же).

3. (*тримати в пам'яті*) зберѣгати: И дѣла тогѣ трѣннѣ и на(д)грѣбникъ за часѣ собѣ нагѣтова(л), подобѣчѣса вѣ томѣ Іѣаннѣ мл(с)тивѣмѣ Алексѣндрѣ(и): Архѣеп(с)пѣ // котѣрый скорѣ зѣстѣлѣ на томѣ Прѣложѣнствѣ, Грѣбѣ собѣ росказѣлѣ робѣити, и не дѣрѣблѣнѣй зѣстѣавити, абы мѣлѣ чѣмъ бѣ былѣ вѣ памѣ(т) смѣртнѣю заправѣваны(и) (Киѣв, 1625 *Кон.Каз.* 30-31).

Див. ще ЗАПРАВИТИ.

ЗАПРАВОВАТИСЯ *дієсл. недок. (додавати яку-небудь приправу)* заправлятися (чим): Цнѣта

абовѣмъ рѣзными способами якъ якаа потріб-
наа потрава налѣжными приправами, не то́лко
мѣдомъ, але и пѣрцемъ заправдѣтса, и чимъ ин-
шимъ, и такъ бываѣтъ оужитечною (Вільна,
1627 Дух.б. 172).

ЗАПРАВѢДЫ *див. ЗАПРАВДЫ.*

ЗАПРАВАТИСА *дієсл. недок., перен. (чим)*
Пройматися, сповнюватися: То ма́ до той трѣд-
нои пра́ци побѣди́ло в' ста́рости лѣт^а мои(х), абы
члѣвкѣ охотнѣйшій былъ до читана рѣчій бо(з)-
ки(х); и таємни(ц) збавѣны(х), котѣры(и) сѣтъ
поча(с)ти описаны сла(д)кою мѣво(ю) по(д)
мѣтри; а звла́ща для моло́ды(х); жебѣса за-
пращали гора́чею любѣвѣю; до хвалы Бжеи, и
ро(з)радова́ною дѣшею; за́вше хвали́ли,... Бга
тво(р)ца свѣго (Чернігів, 1646 Перло 7 зв.).

Див. ще ЗАПРАВИТИСА.

ЗАПРАГНУТИ *дієсл. док.* Запрагнути: И
тоє гды прочитаѣшъ... вѣ(м) же засмакоуѣшъ
дѣшею... несбы́той ра́дости... запрагне́шъ ити
(Устрики, I пол. XVII ст. УЄ №29515, 123 зв.).

ЗАПРАШАТИ *дієсл. недок. (стп. zapraszać)*
те саме, що **запрошовати**: запрашаѣтъ еи в дѣрѣ
о́пыкы: Голоуби́ца моа прѣиди и боу(д) в дѣры
о́пыкы, а в' аскѣни моу́рѣ (поч. XVII ст. *Проп.р.*
162 зв.); са(м) соломо́нъ всѣ(х) запрашаѣтъ абы
догѣ свѣтлѣю о́бачивши якъ ре(ч) надѣбною до
подивѣна приходѣли (Там же, 270).

Див. ще ЗАПРОСИТИ, ЗАПРОШАТИ.

ЗАПРЕВАНЄ *с.* Запрѣвання: а тую мою
скри(н)ку... ѣ захова(н)и своѣмъ бѣ(з)пѣ(ч)номъ
рачили вѣм тоє постави(т) в склепѣ штобы бѣ(з)-
печонѣ о(т) о́гню и о(т) запрева(н)а о(д) зѣ(м)-
ли (Київ, 1592 ЛСБ 1035, 36).

ЗАПРЕГАТИ *див. ЗАПРЯГАТИ.*

ЗАПРЕНИЄ *с. (цсл. запрѣние) (відмова від
чого-небудь)* зречення, відречення: маю тебе
за княже и прѣложеного надъ иными учѣня-
ми, коли по запрению покутовать и плакать
будешъ, потверѣжай братю (Вільна, 1597 РИБ
XIX, 248).

Див. ще ЗАПРѢНЕСА, ЗАПРѢТЕ.

ЗАПРЕСТОЛНЬИЙ *прикм. (який міститься
за престолом)* запрестольний: кили(м) пѣ(р)с-

кий пѣстрый долги(й), до стѣны запрестольной
(Львів, 1631 ЛСБ 1052, 3).

ЗАПРЕТИ *див. ЗАПРѢТИ.*

ЗАПРЕТИСЯ *див. ЗАПРѢТИСЯ.*

ЗАПРЕТИТИ *див. ЗАПРѢТИТИ.*

ЗАПРЕТИТИСЯ *див. ЗАПРѢТИТИСЯ.*

ЗАПРЕТИТИСА *див. ЗАПРѢТИТИСА.*

ЗАПРЕТѢТИ *див. ЗАПРѢТИТИ.*

ЗАПРЕЧИ *див. ЗАПРЯЧИ.*

ЗАПРЕЧИТИ *дієсл. док. (стп. zaprzeczyć)*
(не визна́ти ра́ції за ким-небудь) заперечити: За
што онъ на патріарху блюзнилъ и заперчилъ, а
папѣжскими абсолюціями, которіи ему не по-
могли, тѣшачися, а патрѣаршую клятву канон-
ную и синодалну легче поважалъ (Київ, 1621
Коп.Пал. 473).

ЗАПРЕЩАТИ *див. ЗАПРѢЩАТИ.*

**ЗАПРЕЩЕНЄ, ЗАПРЕЩЕНЬЄ, ЗАПРѢ-
ЩЕНЄ** *с. 1.* Заборона: Єще(ж) и по собо(р)-
номъ нашѣ(м) запре́щенью во(з)дви(г) еси тамо
гоне(н)є и кла(т)вы на бра(т)ство (Супрасль-
ський монастир, 1593 ЛСБ 233); То пакъ твоя
м(л) по запре́ще(н)и нашо(м)... зново клятвы и
застановѣніє вѣзде бра(т)ствѣ чини(л) (Вільна,
1594 ЛСБ 251, 1 зв.).

2. Погроза: Вѣдаючи о то(м) Гедеѣнѣ боло-
банѣ влѣдыка нашѣ... свою властную прѣсягу
о(т)вергъ, в чо(м) о́бѣца́лсѣ по(д) за́прѣще-
(н)ѣмъ не́про́щѣнымъ, заховывати проно́мѣя
зве(р)хности властителства (Берестя, 1590 ЛСБ
143).

Див. ще ЗАПРѢЩЕНІЄ.

Пор. ЗАПРѢТИТИ.

ЗАПРЕЩЕНІЄ *див. ЗАПРѢЩЕНІЄ.*

ЗАПРЕЩЕНІЇЄ *див. ЗАПРѢЩЕНІЄ.*

ЗАПРЕЩѢНИЄ *див. ЗАПРѢЩЕНІЄ.*

ЗАПРИКРО *присл.* Надто важко, надто
прикро, *діал.* за́прікро: Хр(с)тиа́не милыи
ра(ч)те мл(с)тъ ваша пи(л)но́ слѣхати барзѣ
мало казаніа слѣва, нех абы то мл(с)ти вашѣй
не было за прикрѣ закла(д) казана слѣва бжѣа
и наоуки єго (Мановиця, 1600 ЗНТШ СЛІ, 191);
таа Н(д)ла о(т) Сѣых' о(т)цѣв' оумышлѣна

є(ст), дла нѣакогоь Пре(д)очище(н)а, жебы-
смо ѡ(т) ма́сь и доста́тнего ѣдѣн'а, за́разъ в'
доскона́лый по́сть... ѡ(т) ѣдла повста́гливость
оуда́вшиа, не запри́кро и та́жко то мѣли (Київ,
1627 *Тр.* 132).

ЗАПРИСЕЧИСЯ дієсл. док. (чого) (відмо-
витися) відректися: Што я в часъ забегаючи
тому, абы се тот дякъ того учинку своего не
заприсегши, зачим бы того експесу и взята за
себе в малженство дочьки моее с потомством
от него привалянымъ зникънути мѣлъ, то за
часу до ведомости ваш. милости врядовое до-
ношу (Володимир, 1607 *АрхЮЗР* 8/III, 525).

ЗАПРИСАЧИ дієсл. док. (що) (підтверди-
ти присягою) заприсягнути, заприсягти: Та-
кій великій праведник' оумысли(л) на ср(д)цоу
свое(м) рѣчь добрѣю,... запри́са(г) мо́вачи не
в'стѣплю в до(м) мои, ані да(м)... покба скра́-
ніа(м) мои(м) доко́лѣ зна(и)дѣ мѣсце гвѣ селѣніе
бѣ іаковлю (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 214); коли
приходи(л) бли(з)ко ча(с) ѡбѣ(т)ниці которую
бы(л) запри́са(г) бо(г) авраамови ро(з)роди(л)са
лю(д) // и ро(з)множи(л)са въ Єги(п)тѣ (II пол.
XVI ст. *КА* 32-33);

(кого) (скласти присягу) заприсягнути (ко-
му): Прѣто же ѡхъ запри́са(г)лъ был мо́вечи:
Навѣдѣтъ ва́сь бѣ́гъ вы́несете ѡ(т)селѣ́ кѡсти моа́
з собѡ́ю (серед. XVII ст. *Хрон.* 91 зв.).

ЗАПРИТИ див. **ЗАПРѢТИ**.

ЗАПРИТИСА див. **ЗАПРѢТИСЯ**.

ЗАПРОВАДИТИ, ЗАПРОВАДИТЬ дієсл.
док. 1. (кого) (повести куди-небудь) запровади-
ти, відвести: тотъ Мисанъ Рабѣевичъ, пришед-
чи до дому моего, напервей жону мою, а дочку
свою, зъ дому моего взявши, не вѣдаю самъ гдѣ
ее запровадилъ (Луцьк, 1563 *РЕА* II, 126); За-
провадъ его на мѣсца, где нѣмашъ бѣлю и фра-
сѣнкѣ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 170); я та тамъ за-
проважоу, где сѣтъ вшелѣ́кіе добра рожай
(поч. XVII ст. *Проп.р.* 233); До Раю на роскошъ,
свѣтно запроважонъ: А неприя́тель душъ, вѣ́чне
есть пора́жонъ (Львів, 1630 *Траг. п.* 177); А по-
томъ самого его милость отца Шибиньского

отець владыка Луцкий до Литвы, ажъ до Вил-
на... на затримане запровадилъ (Луцьк, 1632
АрхЮЗР 1/VI, 654); тому бояринови шью утя-
ли, а протестанъта... потомъ аж до Хмельниц-
кого, до табору, запровадили (Луцьк, 1649 *Арх*
ЮЗР 3/IV, 127);

(направити) спрямувати, запровадити: а прѣ-
то и ты мо(с)цѣ́вый пнѣ, в той красотѣ закохай-
са, и оутренюй, до неї прѣйми ю за перѣ́вдо
пора́дника, и за рѣковѣ́дѣ до живота вѣ́чного
и до цр(с)тва нѣ(с)ного, теоло́біа стаа́ тамъ за-
прова́дитъ та вѣ́чне жи́ти зъ бѣ́гомъ (Почаїв, 1618
Зерц. 3 зв. ненум.).

2. (що) (доставити на певне місце що-небудь)
відвезти, відправити: ѡря(д)никъ... ѣзди(л) с
по(д)водами до ѡстрога по рѣчи пна по(д)комо-
рого..., которые та(м) ѡ трывогу пере(д) татары
запроважоны были (Ляхів, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051,
41); всѣ оумѣрлыѣ, в нево́лю запрова́жены были
(Київ, 1637 *УЄ Кал.* 743); И такъ тые насланцы
ихъ милости... которые на село пана протесту-
ючого... наехали... вышѣ́менованные рѣчи по-
бравши... до места Студеное Води... запрова-
дивъши, ихъ милости... оддали (Житомир,
1643 *АрхЮЗР* 6/I, 537); котловъ горелчаныхъ
дванадцать... до Горошковъ... отвезти и запро-
вадитъ розказали (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 6/I,
566).

3. Вислати: слышимъ бо много писанныхъ
дѣль его... за то ѡпослѣ́ инатъ и запроважѣ́нь
(1489 *Чет.* 190).

4. *Перен.* (кого) Провести: якобы мо́вачи:
оукорѣ́новале(м) та на ца́рство Изра́илское, але
ты ѡ грѣбѣ́ свое(м) памата́й, съ которого та по́м-
па и пова́га ца́рскаа не вырветъ, але ра́чей прѣ́д-
кѡ и безъча́сѣ оно́го запрова́дитъ (Київ, 1646
Мог. Тр. 936).

Див. ще **ЗАПРОВАЖАТИ, ЗАПРОВОДИ-
ТИ, ЗАПРОВОЖАТИ**.

ЗАПРОВАДИТИСА дієсл. док. Відправи-
тися: бѣдетъ ѡ(д)на чрѣ́да те(м)наа, кото́раа
пойдетъ въ ѡгонъ негаснѣ́чій и вѣ́чный: а дрѣ́га
до дѣ́ди(ц)ства нѣ(с)ного запрова́дитъса (Вільна,
1627 *Дух.б.* 112).

ЗАПРОВАДИТЬ *див. ЗАПРОВАДИТИ.*

ЗАПРОВАЖАТИ *дієсл. недок. 1. (що) (до)ставляти на певне місце що-небудь) відвозити, відправляти:* Федоръ Липка... // ...до дому свого... *вышъменованный* добытокъ,... *запроважалъ* и, кому *хотель*, дароваль (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 72-73); *Образно:* Якъ хто вагдючїса сыны збираѣтъ: такъ нехай // дѣша, грѣхмъ розсѣаныи, мысли, вѣ домъ тѣла своѣго *запроважаѣтъ* и цвѣчитъ, чекѣючи на Г(с)да *завж(д)ы* (Вільна, 1627 *Дух. б.* 289-290).

2. (що, кого) *Направляти, спрямовувати:* ω(н) [кре(ст)] *дшѣ* нашѣ та(м) *запроважалъ*, и ω(т)тола *вшїстки рѣчи* до себе *потагну(л)*, и *сїлою нѣякою порываль* (поч. XVII ст. *Проп. р.* 299 зв.); *Не запроважай мене в посрѣдокъ днїй моихъ:* и, *пѣдю змѣрении положїлесь* дни мои (1627 *Тр.* 40); *Христось, плѣнь съпекла, на небо запроважаєтъ;* *Нехже каждый вѣрный з нимъ ку горѣ ся маєтъ* (Львів, 1630 *Траг. п.* 173).

Див. ще ЗАПРОВАДИТИ, ЗАПРОВОДИТИ, ЗАПРОВОЖАТИ.

ЗАПРОВАЖЕНЄ *с. Відправлення:* Съвакъ, ...сѣтиско, або бала(с), а(б)о *запроваже(н)є* вѣ нево(л)ство (1627 *ЛБ* 235); *зачим самъ... отецъ Шибинъский не толко кривѣды своеє и речей заграбленыхъ доходити, але тежъ и протестации о томъ кгвалтовномъ найстю на свою господу и запроважене до Литвы в кгороде належающемъ учинити не могль* (Луцьк, 1632 *АрхЮЗР* 1/VI, 655).

Пор. ЗАПРОВАДИТИ.

ЗАПРОВАЖЕНЬЙ *дієприкм. у знач. ім. Висланецъ, висланий, -ого: Иссѣлникъ: Запроважєный, засланецъ* (1627 *ЛБ* 50).

ЗАПРОВОДИТИ *дієсл. док. (що) Те саме, що запровадити у 2 знач.: А другую купу Грицько и Матфїй Бузовсчичы... овѣса девѣдѣсѣтъ копѣ и пѣтъ забрали и до Ровного заповодили* (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 117).

Див. ще ЗАПРОВАЖАТИ.

ЗАПРОВОЖАТИ *дієсл. недок. (кого) (на)правляти) спрямовувати:* Тмами тем *християн*

в плѣн *запроважают*, А що горшъ — тобою нам, пане, *вкарѣют* (1648 *Елег.* 152).

Див. ще ЗАПРОВАДИТИ, ЗАПРОВАЖАТИ.

ЗАПРОДАВАТИ *дієсл. недок. (що) (продавати, відпускати на певний час) орендувати:* А тыє *ωзера...* *запродають* ихъ *кождое зимы, и тотъ пла(т) до ска(р)бѣ г(с)дрѣского дають* (1546 *ОГ* 17 зв.); *Староста теперешъни(и) ко(р)чмѣ медовѣю по два годы запродаваль а браль на го(д) по стѣ копѣ гроше(и)* (1552 *ОЖЗ* 122 зв.); А ты *всѣгды...* // ...*ко(р)чмы запродаѣши...* и *очи сѣда себе не видѣти заждѣри(л) еси* (п. 1596 *Виш.Кн.* 255 зв.-156).

Див. ще ЗАПРОДАТИ.

ЗАПРОДАНЄ, ЗАПРОДАНЬЄ *с. 1. Продаж, продавання:* а *комѣбы я Загоровский тыє мыта и млыны на тот час...* *запродал*, *тогда тот ...маєтъ мнѣ...* *всю сѣмѣ ωтдати, а Его Милость князъ Дмитрей предсѣ ωномѣ кѣпцѣ водле запродана моего ωного рокѣ маєтъ дати додержати до Богоавлєния Господна* (Звиняче, 1553 *AS* VI, 9).

2. *Перен. (перехід кого-небудь на чийсь бїк з корисливою метою) запроданство:* *Если бы са оубогатїль оу вѣсъ прихѣжїи и гѣсть а братъ твѣй з'оубѣжавши продастъ са емѣ, по запроданью мѣже бытъ ω(т)кѣплєнь* (серед. XVII ст. *Хрон.* 126).

Пор. ЗАПРОДАТИ.

ЗАПРОДАНЬЙ *прикм. у знач. ім. Невїльник, раб: Блгодарѣ та, Ёи мѣй... предобрѣйшїй избавїтелю; рѣда члѣвческогω, ω(т)кѣпїтелю запрода(н)ны(х), свободїтелю плѣне(н)ны(х)* (Чернігів, 1646 *Перло* 28 зв.).

ЗАПРОДАНЬЄ *див. ЗАПРОДАНЄ.*

ЗАПРОДАТИ, ЗАПРОДАТЬ *дієсл. док.*

1. (що кому) *(продати, відпустити на певний час) заповодити:* Я Масина Ивановичъ Шульжич ...запродал есми *имѣня свои отчизны...* // ...до тыхъ часов, *поки я в него тыи имѣня выкуплю* (Вінниця, 1506 *АрхЮЗР* 8/IV, 174); *Къ томѣ третѣа мерка млына моего... маєтъ бытъ запродана, або арендована, за которѣю, певєнь есмѣ*

быль̑ Хс̑ запрѡшеный, в̑ ко(ж)до(м) добрѡдѣй-
ства... // зоставова(л) (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 309);
всѣхъ ѡ(т)цєвъ запросили абы в̑ неделю прѣ(д)-
текучю до мѣста ся ставили (Львів, 1634 *ЛСБ*
1043, 41); вы(ш)менованы(и) во(и)техъ селе(ц)-
ки(и) протє(с)та(н)та... передъ домомъ своимъ
потъкавыши... ркомо на хлєбъ и попасти и вы-
тѣхненя конєвы запросилъши и... протє(с)-
танътѣ... за доброю волю подяковавъши...
поеха(л) (*Житомир*, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10,
91 зв.); Мы... будучы запрошєныє до дому име-
не(м) П: Стефана Уса..., яко(ж) ка(ж)дому по-
ви(н)ни хр(с)тіанинови служити, такъ те(ж) и
тера(з) прерєчено(м)у,... Гду Бгу посылаючи,
однаго на тую дорогу стую наукою хр(с)тіан-
скую и та(й)нами стыми посилилисмо (*Холм*,
1648 *Тест. Ст.* 470); запросилъ Авесаломъ
всихъ сыновъ цр̑(с)кихъ (серед. XVII ст. *Хрон.*
261).

Див. ще ЗАПРАШАТИ, ЗАПРОШАТИ, ЗАПРОШОВАТИ.

ЗАПРОШАТИ дієсл. недок. (для чого, до чого) Запрошувати: А до то(г) часѣ по всѣ тые лѣта николи до кѣпки хотя(ж) многокро(т) ѡ(т) на(с) запрошаная для намо(в) ѡколо покою бл҃гочестїя сто҃го... не моглася пало зобрати (Київ, 1628 *ЛСБ* 501, 1); До на́шего веселья и ва́сь запроша́ємь (Львів, 1631 *Волк*. 25 зв.); Слѣхаю словѣ сп҃сїтелевы(х) запроша́ючи(х) кѣждо҃г Правовѣрно҃г до свѣи чѣдственної и ѡб҃женної Трапѣзы (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 912).

Див. ще ЗАПРАШАТИ, ЗАПРОСИТИ, ЗАПРОШОВАТИ.

ЗАПРОШЕННЫЙ дієприкм. у знач прикм.
Запрошений: тыѣ котѡрыѣ дѡхѡвныѣ бѣсѣды и
оучты справдѡютъ,... на коштѡвныѣ а ро(з)маѣ-
тыхъ смѡковъ потрѡвы здѡбываю(т)сѡ, и до
роскошовѡна запрѡшены(м) // сѣсѣдо(м) и прѣ-
теле(м) подаю(т) (Киѡв, 1637 УЄ Кал. 433-
434).

ЗАПРОШОВАТИ дієсл. недок. (до чого, чим, на що) Запрошувати: до тої жь на(с) милости запрошоую(чи) ω(т)на своєго прикла(д) намъ пре(д) ѡчи выставоуєшь (поч. XVII ст.

Проп.р. 299); гбйныи з' очѣ нашихъ лзы выли-
ваймѡ, до которыхъ и дѣрева насъ нѣмѣи за-
прошѣють (Київ, 1625 *Кон.Каз.* 18); Теды вѣда-
ючи же и ваша любовь въ тѣлѣ Христовѣмъ
церкви мовлю облюбеницѣ его члонками не
меншими естесте, умыслне братолюбіе ваше
тымъ моимъ писанемъ затыгаю и запрошую
(Київ, 1628 *КМПИ* I, дод. 301); Затымъ ПП.
братія..., по(с)лали з межы себе дво(х) бра-
ти(и) запрошуючи... до прочитаня листовъ
(Львів, 1635 *ЛСБ* 1043, 43 зв.); Звѣчай лю(д)-
скій естъ, же гды сѣсѣдовѣ своѣхъ абѡ прѣ-
ателѣи... честоваѣи хотѣтъ, и на обѣдѣ ихъ до
себе абѡ на вечерѣ запрошѣють: не єдинѣ, а нѣ
єднѣкѣи потравы; але... розмаѣтыѣ готѣють
(Київ, 1637 *УЄ Кал.* 433).

*Див. ще ЗАПРАШАТИ, ЗАПРОСИТИ, ЗА-
ПРОШАТИ.*

**ЗАПРѢНЕСА, ЗАПРѢНЯСЯ, ЗАПРѢ-
НЬЕСА** с. Відмова, відречення: Але пѣнъ зба-
вите(л) незакрѣте ємоу даєтъ знѣти ѡ запрѣню-
са єго (поч. XVII ст. *Проп.р.* 88 зв.); Третья
причина, для которой ся то одному Петрови
мовить “паси овци мои”, естъ запрѣняся Пет-
рово, которое въ немъ Христосъ Господь
исправляючи трикратнымъ вызнанемъ “Люблю
тя” улѣчуєтъ и зноситъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.*
427); Ѡ(т)речѣніє: Заказъ, запрѣ(н)еса, вымов-
лѣ(н)еса, вымовка (1627 *ЛБ* 146); А запрѣнѣса
засъ самѡго себе по насъ того потребѣєтъ,
абѣсмо всѣ тѣи пожадливости телѣсныи ѡ(т)
себе ѡ(т)кидали (Київ, 1632 *МІКСВ* 282); кѡж-
догѡ грѣха понехѣ(н)є и опѣщенѣ, естъ самѡго
себе запрѣнѣса и зреченѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.*
124).

Див. ще ЗАПРЕНИЄ, ЗАПРѢТЕ.

Пор. ЗАПРѢТИСЯ.

ЗАПРѢНЬЕСА *див. ЗАПРѢНЕСА.*

ЗАПРѢНЯСЯ *див. ЗАПРѢНЕСА.*

ЗАПРѢТЕ с. Відречення: ѡ(н) плака(л) са
горко, // жалоуючи того запрѣта великого
(XVI ст. *УЄ Трост.* 60-61).

Див. ще ЗАПРЕНИЄ, ЗАПРѢНЕСА.

Пор. ЗАПРѢТИСЯ.

ЗАПРѢТИ, ЗАПРЕТИ, ЗАПРИТИ *дієсл.*

док. 1. (що) Заперечити: радилися межы со-
бою: мовѣчи што(ж) с тыми лю(д)ми чинити
маємо коли знамениты(и) чу(д) дѣчинили авно
то є(ст) всѣ(м)... ани може(м) того запрѣти
(II пол. XVI ст. *КА* 18); сестре моеи мало, же
се ваша милость до тых листовъ не признава-
єш и в себе их быти запрел (Володимир, 1583
АрхЮЗР 8/III, 339); тоє предѡ мною, который
жемъ самъ щирымъ божимъ слѣгою, и вы по-
добно томоу не заприте, ознаймѣте (Острог,
1598-1599 *Апокр.* 141 зв.).

2. (кому) Насварити (кого), дорѣкнути (ко-
му): Внимайте собѣ єсѣли // согрѣши(т) противъ
тебе бра(т) твои запрети ємоу а єсли боуде(т)
са того каатѣ ѡ(т)поусти ємоу (1556-1561 *ПЄ*
295-295 зв.).

3. (кому і без додатка) Заборонити: теды
тыи дѣти маємъ ѡпоустити, а має(т)ностѣ тыи
пре(з) котрыи бы(х)мо мали затратити дѣшѣ
свои и(ж)бы кого з ни(х) забѣвати фа(л)шемъ
ѡ(т)нати албо запрѣти, албо ѡ(т)прѣсагнѣти
абѡ // щаровати кого абѡ дѣти по(п)совати (к.
XVI ст. *УЄ* №31, 20-20 зв.); и запрѣти ємоу іс
(Там же, 150 зв.); и дла тогѡ запрѣчѣно и заго-
жѣно не вѣрити сномъ (Устрики, I пол. XVII ст.
УЄ №29515, 409).

4. (що) Порушити, торкнутися: а добродѣ-
тель не оукрасти ни розбити не запрѣти чужо-
го (1489 *Чет.* 337 зв.).

*Див. ще ЗАПРѢТИТИ, ЗАПРѢТИТИСА,
ЗАПРѢЧАТИ, ЗАПРѢЩАТИ.*

**ЗАПРѢТИСЯ, ЗАПРѢТИСА, ЗАПРЕТИ-
СЯ, ЗАПРИТИСА ЗАПРАТИСА** *дієсл. док.*
(*цсл.* запрѣтиса) (кого, чого) відмовитися (від
кого, від чого), відректися (кого, чого): ѡ(т)-
лоучилъ бо мене г(с)ь рекомо ѡ(т)ставилъ
ѡ(т) дрѣжины што(ж) са єсми запрѣлъ єго
(1489 *Чет.* 327 зв.); ты(ж)... повѣдаєтъ... якъ са
петръ ісаєа того и по лицю бієного трикро(т)
запрѣлъ (1556-1561 *ПЄ* 109); але нехѣй бѣ такъ
было яко не єсть, а яко дѣєпи(с) твердѣтъ,
жебы са по(д)писовъ запрѣли (Острог, 1598-

1599 *Апокр.* 87); бо и тые слова “паси, паси, паси” не до всихъ мовиль, одно до Симона... то есть до Петра который и по трикротъ Его за-
прелся (Володимир, 1598-1599 *Відп.ПО* 1083); Нехай са лакаю(т) тїи сна бжїа котрыи са
его запрѣли (XVI ст. *УС* №29519, 51 зв.); па(н) Ма(р)ти(н) Бутовичъ и пни Алекса(н)дровая
Бутовичовая... на то ѡ(т)поведили, же ся того
до(л)гу не може(м) заприть (Житомир, 1605 *ДМВН* 96); А а за(с) що: презъ грѣхи Пана са
запрѣлемъ, Его ѡ(т)стѣпїти ѡ окаанный смѣ-
лемъ (Львів, 1631 *Волк.* 7 зв.); Кто хбѣть за
мною ити нехайса себе самою заприть и нехай
вѣзметъ Крѣстъ свой и послѣдѣтъ мнѣ (Київ,
1632 *МІКСВ* 272); оубоагьса мѣки; и дочас-
но(и) смѣрти, и сіхъ рѣди вірекѣтъса и за-
прѣтъ сна Бжїа; Га нашего Іс Ха (Чернігів,
1646 *Перло* 139 зв.); запрѣласа Сѣрра мѣва-
чи: не смѣаласа есмь але са оубоала (серед.
XVII ст. *Хрон.* 30).

**ЗАПРѢТИТИ, ЗАПРЕТИТИ, ЗАПРЕТѢ-
ТИ** *дієсл. док. (цсл. запрѣтити)* (кому, що) за-
боронити: ѡнъ вѣтромъ и морю запрѣтилъ ста-
ла тишина великая (1489 *Чет.* 320 зв.); ѡ(н)
вставши запрѣти(л) вѣтроу, и рекль морю
оумлѣкни (1556-1561 *ПС* 142); Аще же сим Ру-
си не досадите... на праздники старого кален-
даря звонити не дадѣте, новый же святити и
праздновати с силою понудѣте и виною за-
прѣтѣте (1588-1596 *Виш.Кн.* 149); а и(ж) е(с)мо
здѣсе в це(р)кви рогати(н)ско(и) обачили нѣш-
то не ѡмы(с)лне але в невѣдании ѡбразъ бо-
же(ст)ва ѡписаны(и) и почитаемы(и); которого
яко супротивно законѣ Х(р) де(р)жати и напи-
совати запрѣтихо(м) и ва(м) ѡ сто(м) дѣсе пове-
леває(м) и во(з)браняе(м) таковы(х) боже(ст)ва
ѡписание образо(в) не имѣти и ни писати (Ро-
гатин, 1591 *ЛСБ* 158); не гадай нѣчого, тай не
говори, што овунъ не любитъ, и што есть за-
прѣченое и становлено выдѣ Бога (XVI ст. *НС*
158); А если... покаяться не произволяеш, тог-
да юж декретом слова божия тебѣ запрѣщаю и
реку (1608-1609 *Виш.Зач.* 224); кбжды(и) члѣкъ

...пото(м) повїне(н) сѣмнѣнѣ свое пре(з) спѣ-
вѣдъ стѣю... пре(д) сѣценнико(м) Правослѣв-
ны(м) маючи(м) вла(ст) не запрѣщеннѣю ѡ(т)
Еп(с)па до раз(д)рѣшенїа ѡ(т)крити и ѡчїсти-
ти (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 907).

*Див. ще ЗАПРѢТИ, ЗАПРѢТИТИСЯ, ЗА-
ПРѢЧАТИ, ЗАПРѢЩАТИ.*

ЗАПРѢТИСА *див. ЗАПРѢТИСЯ.*

**ЗАПРѢТИТИСА, ЗАПРЕТИТИСЯ, ЗА-
ПРЕТИТИСА** *дієсл. док. (кому)* Заборонити:
гедїоне болобане... и ѡбеща(л) вса яже еси по-
грабиль в монастыри ве(р)нѣти што и до ннѣ не
ве(р)таешъ, де(р)жишъ не правдѣючи ѡ чо(м)
са тобѣ запрѣтіло было сѣбо(р)не (Берестя,
1593 *ЛСБ* 238, 1); И ѡбеща(л)са еси... вся я(ж)е-
си пограбиль в монастыри вернути што и до
ннѣ не вертаешъ..., ѡ чо(м) ся тобѣ запрѣтило
было собо(р)не абы еси верну(л) и шкоды всѣ
нагороди(л) (Вільна, 1594 *ЛСБ* 251, 1 зв.); ѡ
чомъ запрѣтілоса емѣ ѡ(т) второго собѣрѣ бѣ-
ло (Велике Берестя, 1594 *ЛСБ* 262, 1 зв.).

*Див. ще ЗАПРѢТИ, ЗАПРѢТИТИ, ЗА-
ПРѢЧАТИ, ЗАПРѢЩАТИ.*

ЗАПРѢЧАТИ *дієсл. недок. (що)* Забороня-
ти: Али запрѣчаеъ Христосъ выдѣ тои журы,
што есть невѣрная (XVI ст. *НС* 94); Иисусе, сыне
Давыдовъ, помилуй мя, и што ишли напередъ
него, запрѣчали, што бы мовѣчавъ (Там же,
178).

*Див. ще ЗАПРѢТИ, ЗАПРѢТИТИ, ЗА-
ПРѢТИТИСА, ЗАПРѢЩАТИ.*

ЗАПРѢЩАТИ, ЗАПРЕЩАТИ *дієсл. недок. (цсл. запрѣщати)* 1. (кому, що і без додатка) За-
бороняти: г(с)и иже морю вѣтромъ запрѣщаеши
и вса тебе слоушаеъ со трепѣто(м) (1489 *Чет.*
179 зв.); Запрѣщаю закарѣю (1596 *ЛЗ* 70); Але
то[го] чистыцу, яко Рим поведает, святыи Петръ
и Павелъ не проповѣдаеъ, Але запрѣщають вѣр-
ным исгрѣшїти (к. XVI ст. *Укр. н.* 83); Аще бо
и възбраняет и запрѣщает дух (1608-1609 *Виш.*
Зач. 198); А што се дотычетъ Никодима Симича,
который с постригу своего... угѣкши... катови
приводомъ и помочникомъ былъ... яко привод-

цу ката и помочника его, отъ священства... и запрещаємъ, надѣто и в затворъ постничества сказуемо (Київ, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 219); прѣсфоры прїймай ѿ(т) свойхъ дѣтѣй дѣховныхъ, вѣда жїтїе ихъ: ѡхже оучи и исправляй. по мѣрѣ грѣховъ запрѣщай (Львів, 1642 *Жел.П.* 5).

2. (за що чим) Погрожувати: не смертѣлность емѣ захованїемъ законѣ обещѣть. а за престѣплѣнїе смѣртью. запрещаетъ (Острог, 1588 *Сур.* 5).

3. (чому) Велїти, наказувати: г(с)и иже морю вѣтромъ запрещаеши и всѣ тебе слоушаєтъ со трепето(м) (1489 *Чет.* 179 зв.).

Див. ще ЗАПРѢТИ, ЗАПРѢТИТИ, ЗАПРѢТИТИСА, ЗАПРѢЧАТИ.

ЗАПРѢЩЕНЕ *див. ЗАПРЕЩЕНЕ.*

ЗАПРѢЩЕНИЕ, ЗАПРѢЩЕНІЕ, ЗАПРЕЩЕНИЕ, ЗАПРЕЩЕНІЕ, ЗАПРЕЩЕ-НІЕ, ЗАПРЕЩѢНІЕ *с. (цсл. запрѣщение, запрещение)* 1. Заборона: кр(с)тъ... // бл҃гочес-тия прописате(л) на хдльныхъ запрещѣние (1489 *Чет.* 27-27 зв.); Ино твоѣ м(л) все забы(в)ши запрещѣнїе, и свое ѡбещанїе, и по(д)пи(с) сво(и) на што е(с) са(м) пре(д) лице(м) патріа(р)шес-ки(м) доброво(л)не са по(д)писа(л) (Берестя, 1593 *ЛСБ* 238, 1); Ты и(ж) нѣмаючы пре(д) очы-ма страха божьа и в нивошо покладаючы собѣ запрещение свѣты(х) Ап(с)лъ... ча(с) немалы(и) смѣешъ свѣщенная дѣ(и)ствовати (Львів, 1594 *ЛСБ* 249); Церковъ свѣтая Восточная крещаетъ водою... А передъ крещенїемъ чынятъ запреще-нїя и отрыцанїя (Вільна, 1608 *Гарм.* 193).

2. Погроза, застереження: патріа(р)хъ пра-во сконѣчилъ, и декретами... ѡтвердилъ, подъ запрѣщѣнїемъ непрощѣннымъ... и изверже-нїе(м) сѣмъ шѣбжи по сѣмъ еп(с)кпѣ... Гедешнъ Балабанъ пребѣчивши таковѣ запрѣщѣние велѣкое смѣщѣние ѡчинилъ (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144); гедїоне болобане... // твоѣ м(л) по запрѣ-щенїи нашо(м) събо(р)номъ знѡвѣ клатвы и за-становена ве(з)де братствѣ чинилъ (Берестя, 1593 *ЛСБ* 238, 1-1 зв.).

Див. ще ЗАПРЕЩЕНЕ.

Пор. ЗАПРѢТИТИ.

ЗАПРЯГАТИ, ЗАПРАГАТИ, ЗАПРЕГАТИ *дієсл. недок. (що) Запрягати: оу Езекіѣла про-рѣка, ѡ дѣховныхъ звѣрѣтахъ в' возѣ Г(с)днемъ запрѣженныхъ слышали (Вільна, 1627 *Дух. б.* 304); ingo, as, запрягаю (1642 *ЛС* 245); запрегай возѣ твоѣ а ѡбѣжай, абы тебе дождѣ не засталъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 312); вѣ плугъ запряга-ти *див. ПЛУГЪ; вѣ ярмо запрягати див. ЯР-МО.**

Див. ще ЗАПРЯЧИ.

ЗАПРЯЖОНЫЙ *дієприкм. у знач прикм. Запряжений, запряжний: сынъ мой, на тотъ часъ коли ее везъ до Богушовки, знашолъ вже коня запряженого (Луцьк, 1568 *АрхЮЗР* 6/І, 63).*

ЗАПРЯЧИ, ЗАПРАЧИ, ЗАПРЕЧИ *дієсл. док. (кого) (надягти упряж) запрягти: И кгды вже панъ нашъ речъ замкнулъ, теды тотъ Васи-лий Шабановичъ запрягши вѣ сани коня пан-ского и посполъ съ панею взявши тѣло панъ-ское исъ светлицы..., на сани вложили (Воло-димир, 1601 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 482); ѡ(н) запрѣ-же(т) вѣлы пре(д) кѡнѣ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 94); кдѣ звѣтажилъ // чотырехъ крѡ-лювъ, запрѣгъ ихъ до вѣза... и... вѣзлъ са ни-ми, ѡкѡ кѡнми (поч. XVII ст. *Пчела* 51 зв.-52); Спѣшнѣ бовѣмъ запрѣгши вѣзы свои, зо всѣмъ людомъ на побѣтѣ ихъ оудалїса, и южъ зѣтер-тиса з ними мѣли, а ѡто ѡболокъ сталъ в' по-сро(д)кѣ, ѡмъ окрївши хмѣрами перешкѡдилъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 369); вѣзавши двѣ корѡве котѡрыи кормїли телѣта, запрегли ихъ в' вѣзѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 203 зв.); *Образно:* Прѣто рѣдѣйтесѣ мѣченици... ѡкѡ таковѣ слѣвы ес-тесте спѡдѡблени,... и самїмъ Б҃гомъ нѣто спорѣжени. и по(д) Карїтѣ многоѡчитѣю за-прѣжени, Абысте былї егѡ Трѡнѣ ѡгневїднїи Кѡнѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 49 зв.).*

ЗАПРАГАТИ *див. ЗАПРЯГАТИ.*

ЗАПРАГАТИСА *дієсл. недок., перен. (устраивати в що-небудь) заплутуватися, вплу-туватися: слѣшнѣ за вѣмѡвѣ пойти маѣ(т), а што та(ж)шо(го) не дѡсы(т) на то(м) же сами за-*

прагаєте са, або ю(ж) наза(д) троудно запра́-
г'ши са, але ин'ши(х) шіи... в' самыє прасы а
клюбы нево́лѣ... шрѣбоуєте (Острог, 1599 Кл.
Остр. 218).

Див. ще ЗАПРАЧИСА.

ЗАПРАТИСА *див. ЗАПРѢТИСЯ.*

ЗАПРАЧИ *див. ЗАПРЯЧИ.*

ЗАПРАЧИСА *дієсл. док., перен. (устрагати в що-небудь)* заплутатися, вплутатися: а што
та(ж)шо(го) не до́сы(т) на то(м) же сами запра́-
гаєте са, або ю(ж) наза(д) троудно запра́г'ши
са, але ин'ши(х) шіи... в' самыє прасы а клюбы
нево́лѣ... шрѣбоуєте (Острог, 1599 Кл. Остр.
218).

Див. ще ЗАПРАГАТИСА.

ЗАПСОВАНЕ *с.* Пошкодження, втрата: И
хороба котбраа з' загнилости Темпераментовъ,
або постановленых' в' чоловѣчом' прироже-
(н)ю вла́сно́стей: то́бєсть, з' запсован'а которо-
гокѡлвекъ в' насъ з' чотыро́хъ Стіхій, або еле-
ментовъ ставает'са,... тепла або зѣмна, лю́бъ
тежъ и всѣхъ чотыро́хъ, такѡваа хороба не вы-
ходить, але перестава́етъ (Київ, 1637 УЄ Кал.
145).

Пор. ЗАПСОВАТИ.

ЗАПСОВАНИЕ *с.* Те саме, що запсоване:
Але хороба Єст' запсованіє прирожены(х)
вла́сно́стей тѣла; в' мокротѣ, в' сѣхотѣ, в' теп-
лостѣ, и в' зѣмнѣ мѣры незаховалыхъ (Київ,
1637 УЄ Кал. 452).

Пор. ЗАПСОВАТИ.

ЗАПСОВАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Зі-
псований, пошкоджений: запсованомѣ и нестрѣв-
номѣ жолѣдкови пожитѣченъ єсть полѣнѣ,
котѡрый его ѡ(д)вѣл'ждетъ и стрѣвнымъ чѣ-
нить (Київ, 1637 УЄ Кал. 246).

ЗАПСОВАТИ *дієсл. док. 1.* (що) Зіпсувати,
пошкодити: направилъ олтарь г(с)дній, кото-
рый былъ запсованный (серед. XVII ст. *Хрон.*
311 зв.).

2. Перен. (що) Пошкодити, знівечити: в' ин-
ши(х) цнѡтахъ былъ добрымъ млѡдѣнецъ ѡный,
и живота вѣчного щіре пожадалъ: але тернѣ

ла́комства, внѣтрный ср(д)ца Єго загѡнъ за-
ростѣлъ былъ и запсовалъ (Київ, 1637 УЄ Кал.
475).

Див. ще ЗАПСОВАТИ.

ЗАПУДИТИ, ЗАПУДЫТИ *дієсл. док. (стп. zapędzić) 1.* (кого) Загнати: пан Каменський...
череды до села Садова запудил (Луцьк, 1649
АрхЮЗР 3/IV, 368); овець... до кошары запу-
дивши, огню з власного дому... прынесли и
менованный дворъ запалили (Луцьк, 1649 *Арх*
ЮЗР 3/IV, 49).

2. Перен. (кого) Запроторити, ввігнати, за-
слати: и ты(х) котѡрыисмо дрѣвомъ преслѣща-
ніа, якѡ нѣакимъ ѡрѣжіємъ з' Раю, съвѣтомъ
пекѣлно́го ѡного ѡлбріма в' вѣчнѡю єгѡ не-
во́лю и лѣгѣ выгнаны, и до вѣчного вазен'а
запѣжены были (Київ, 1632 *МІКСВ 274*).

3. Перен. (що) (*безвідповідально передовіри-
ти, передоручити що-небудь*) запроторити, пе-
рекинути: Справованіє абѡвемъ всѣхъ це(р)к-
вей, все ца́лкомъ до Рѣймѣ запѣжоно (Єв'є або
Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 11).

ЗАПУДЫТИ *див. ЗАПУДИТИ.*

ЗАПУСНИЙ *прикм.* Нерубаний, незайманий
(ліс): inc[a]edu[us], несѣчени(й), запу(с)ни(й)
(1642 *ЛС 229*).

ЗАПУСТЕТИ *див. ЗАПУСТѢТИ.*

ЗАПУСТИТИ¹ *дієсл. док. (що) 1.* (*занурити у воду рибиловні сіті*) закинути: презъ в'сю но́щъ
троудилиса єсмо са а ничего не поймали але
на слово твое запоущоу сѣть (1556-1561 *ПЄ*
227 зв.); Примѣша́етъ вірь глоубѡкій рыбитва,
кѣды сѣть запѣстѣвши, и мно(з)ство в мѡри рыбъ
загорноу́вши, роздира́ющѡюса ѡ(т) та(ж)кости
рыбъ сѣть вы́волоче(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 117);
А гды пересталъ мѡвити, рѣклъ до Сѣмона; за-
ѣдъ на глѣбѡкость, а запѣстѣте сѣти вашѣ кѡ
ловеню (Київ, 1637 УЄ Кал. 545);

(*спустити, опустити*) кинути: за́разъ па́-
рѡсы спѣща́ють, и кѡтвы запѣстѣвши, в чѡлнѣ
всѣдаю(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 115).

2. (розпочати роботу) запустити: запу(с)ти
се(р)пѣ тво(и) а жни бо при(ш)ла година жатвы
(XVI ст. *КАЗ 636*).

3. (закрити, заслонити) засунути: Принеси мою подѣшкѣ и прикры(и) мя добре // картины запѣсти и оныи шпи(л)кою зтягни (к. XVI ст. Розм. 44 зв.-45); поставишъ наметъ свѣдѣства, и поставишъ в немъ скриню, и запѣстишъ перед нею заслоною (серед. XVII ст. Хрон. 114).

Див. ще ЗАПУЩАТИ¹.

ЗАПУСТИТИ² дієсл. док. (що) (залишити що-небудь без уваги, без догляду) запустити, занедбати: они... то(т) запустъ зда(в)на запущоны(и) высекли вырѣбали и внивечъ обѣ(р)нули до кгру(н)ту (Луцьк, 1602 ЛНБ 5, II 4050, 54); рѣки дѣлателей добри(х) обогатѣють; а лѣнивыи и пяницѣ тернѣемъ нивы свои запѣдстатъ (поч. XVII ст. Пчела 8 зв.); обовезѣюса... запусто(в) запущоны(х) на то(м) кгру(н)те юсковецко(м)... пустошити ро(з)давати продавати... ни маю и мочи не будѣ (Кунів, 1615 ЛНБ 5, III 4054, 106).

ЗАПУСТИТИ³ дієсл. док. Почати піст: аж на масниці приморѣзки, а запѣдѣвши на великіи поѣсть, снѣгъ выпалъ та(к) великіи, же ни(х)-то не мѣгъ... зъ домѣ вѣйти (1509-1633 Остр.л. 130); Єдины по старомѣ масопусты ѡ(т)правѣли, дрѣгие по новомѣ. але постаромѣ ве(л)кѣ ноцъ з нами обходити позволѣли. а ѣные па(к) з нами запѣсти(в)ши, з ними са ѡ(т)говѣли и поѣсть свѣты(и) велики(и)... за тымъ полѣаманы(м) кале(н)даремъ... ламѣтиса мѣситъ (Острог, 1587 См.Кл. 16).

Див. ще ЗАПУЩАТИ².

ЗАПУСТИТИСЯ див. ЗАПУСТИТИСЯ.

ЗАПУСТИТИСЯ, ЗАПУСТИТИСЯ дієсл. док. (вирушити в певному напрямку) пуститися, податися: протестантъ на прияздъ его... // ...дочекать се не могли, до маєтности оногo, Студеное Воды, запустилъ се (Житомир, 1640 АрхЮЗР 6/І, 525-526);

(втекти) пуститися: по отчаянномъ... поселствѣ, всю на Бога положивши надѣю... отъ орды запустился, въ мѣсте Корсунѣ поминулемся зъ посланцами войсковыми (Корсунь, 1625 КМПИ I, дод. 274).

ЗАПУСТНЫЙ прикм. Запустний: Фрымаръ(к) фѣдора лѣцового з василе(м) Марѣшны(м) на ролѣ... в пято(к) запѣ(ст)ны(и) великого по(с)тѣ... Станѣвши зобапо(л)нѣ... зезнали (Одрехова, 1618 ЦДІАЛ 37, 2, 19).

ЗАПУСТОШИТИ дієсл. док. (що) Занедбати: Озна(и)мѣю ва(м), я(к) земла... // ...И(з)-волаючи лѣпше пѣста в (чѣ)тотѣ стоати, нежели ваши(м) бѣ(з)бо(ж)ство(м) запѣдстошона ѡ(т) хвалы всеси(л)наго ба... бы(ти) (до 1596 Виш. Кн. 260-260 зв.); Блюдѣтеса ѡ(т) псѣвъ и злы(х) дѣлатель(и) тоє(ст) ѡ(т) лжеименны(х) Пѣстыре(и), которые ѣ виноградѣ Х(с)вѣ робѣтиса по(д)нали, а ѡного сами(ж) запѣдстошили и те(р)нѣ(м) бѣ(з)зако(н)ного жѣтѣа заростѣли (1598 Виш.Кн. 309).

ЗАПУСТЬ¹ ч. (ділянка занедбаного поля) запуст; (непрочищений лѣс) зарѣсть, заростѣ: Ино пан Анѣдрей... ѣказал нам межѣ... посередине болота мимо запѣдъ и мимо крыницы (Звиняче, 1549 AS VI, 97); семеры позвы... ѡ грозные кривды то є(ст) ѡ порѣбанѣе запустѣ и взятѣе слугъ (Медика, 1585 ЛНБ 5, II 4045, 88); ѣпѣть границы букоємское полѣ... запѣдсты форощи и ѣве(с) кгру(нт)... пнѣ по(д)судку всказа(л) (Луцьк, 1587 ЛНБ 5, II 4046, 31 зв.); ѡхо(т)ный те(ж) до гаю и мыслѣвегъ быває(т), кг(д)ы гѣрѣ дознѣвши, и запѣдсты на гора(х) ѡбѣхавши, зъ знѣчнымъ... ѡблѣвомъ ворѣчає(т)са (Острог, 1607 Лѣк. 117); записую дво(р) з... затоками, запу(с)тами, лесами, гаями, борами (Тригорськ, 1649 ДМВН 213).

ЗАПУСТЬ² ч. (частіше у мн. запусты) (останні дні перед великим постом) запуст, запустити: Тежъ рыкѣдни даю(тъ) на масло дѣ го(р)шковъ великихъ а скоро запѣдствѣ (1552 ОЛЗ 185 зв.); если бы па(н) никодимови(ч)... то(т) церокграѣ... прина(л) тогды пан микола(и) тую суму пнѣє(и)... в ты(и)де(н) по запусте(х) па(н)у моему ѡтослати мѣ(л) (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 49); Ннѣшнаа Н(д)ла Стѣа, кончаючи запѣдъ, роско(ш)ныхъ потравъ, телесныхъ покармовъ... и инны(х) забавъ свѣто-

вихъ приводигъ намъ на пѣматъ,... вѣспомнѣна ѡстаточны(х) рѣчи (поч. XVII ст. *Пчела* 23 зв.); На мясо до шпѣтала на запу(ст) да(л): г(рш) гѣ (Львѣв, 1607-1645 *РДВ* 35); **запустъ великий**, **запусты великіе**, **великіе запусты** – (*останній тиждень перед великим постом*) великі запусти, масляница: Настася Ванковна Вечеринная... заставила тое имене Коршовец... // ...от року тисечного пятсотного пятьдесят девятого от Великих запуст, аж до тогож року который запуст великий маєт быти в року шестдесят девятом (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 115); А маєт намъ давати въ каждый годъ напередъ по двѣстъ золотыхъ Вгорскихъ въ золотъ на Запусты великіе (Краків, 1507 *АЮЗР* II, 115); року прошлаго... перед запустами великими, трафилосѣ, ижъ з рѣчи поведил ми пан Василий Холоневский, иж был в дому пана Василя Ощовского (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 403); **запусты великіе мясные** – м'ясопусний тиждень: пнѣ ѡфана(с) ко(р)ко(ш)ка... застави(л)... селище дзѣко(в)ское... ѡ(т) запѣ(с)то(в) велики(х) мя(с)ны(х) рѣски(х) аж до таково(г) рокѣ запѣсто(в) велики(х) которы(и) маю(т) быти в рокѣ при(ш)ло(м) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 15); **запусты Филиповы**, **Филиповы запусты** – останні дні перед рїздвяним постом, пилипівкою: А зимѣ ѡтъ запѣстовъ Филиповыхъ до зборѣ то естъ до ярѣмарѣкъ до перѣвое недели постѣ великого не слѣдѣать нижѣли только лѣдъ возать (1552 *ОВол.З.* 197); въ ѡстаточном рокѣ ѡ запѣстѣхъ Филиповыхъ тѣды мы маем... князю Дмитрию тот замок... постѣпити (Звиняче, 1553 *АС* VI, 9); игумень... позвалъ мя передъ вашу милость позвы на короткій рокъ, на чотыри недѣли на Филиповы запусты, передъ вашею милостью... становитися (Київ, 1556-1568 *АЮЗР* I, 300); **запусты масление**, **масленые запусты** – сиропусний тиждень: мы ...дозволили есмо ему тамъ корчму въ Овручомъ держати на годъ, почонѣ отъ сихъ Запустовъ масленыхъ, которіе Запусты сего индикту третегонадесять, до тогожъ року до масле-

ныхъ Запустовъ, которіе будуть индикта прїйдучого четвертогонадесять (Краків, 1510 *АЮЗР* II, 125); **масныи запусты** – сиропусний тиждень: по то(м) сеиму на масныи запусты дѣга великаа вказаласѣ на захо(л) слнца (серед. XVII ст. *ЛЛ* 172); **полскіе запусты** – запусти перед постом католицького обряду: в ты(м) же року на по(л)скіе запусты до великого поста во второ(к) дѣмеръ... крѣховскіи (серед. XVII ст. *ЛЛ* 177); **рускіе запусты** – (*запусти перед постом православного обряду*) рускі запусти: а так мы... змовили... иж мѣли есмо в патницѣ ѡстаточнѣю перед нашими Рѣскими Запѣсты до имена княза Ковелского... зѣхати са (Ковель, 1539 *АС* IV, 182).

ЗАПУСТѢЛЫЙ дієприкм. у знач. прикм. (*покинутый, безлюдный*) запустѣлий: в' запѣстѣлом' абовѣмъ домѣ посполїте, кѣтки, псы и вшелѣкое плюгѣвство залегѣет'са (Вільна, 1627 *Дух.б.* 304);

(*духовно спустошений*) занепалий: Ѡ землѣ запѣстѣлаа и зарослаа, трѣнїе(м) безѣвѣріа і бѣ(з)божіа (до 1596 *Виш.Кн.* 264 зв.).

ЗАПУСТѢНІЕ, ЗАПУСТѢНІЕ с. 1. (*занедбана безлюдна місцевість, житло*) запустіння: и жилища и(х) запѣстѣнїем' запѣстѣю(т) (поч. XVII ст. *Пчела* 15 зв.).

2. *Перен. (духовне виродження)* спустошення, занепад: за невѣріе и бесплодіе нїше, попѣщени е(с)мо в запѣстѣнїе, з нашею правѣславною вѣрою (1599-100 *Виш.Кн.* 199); Аще ли же и вся нас сїа злая (и запустѣнїе церковное от бурѣ антихристова духа) постиже, паки глаголю вам, православным: не соблажняйтеся и вѣру имѣйте (1608-1609 *Виш. Зач.* 201); Тѣи звѣтазца... звѣтаживъ и поразївъ цѣрство, и державѣ дїаволу, и в' запѣстѣнїе вѣчное положївъ (Чернігів, 1646 *Перло* 63 зв.).

Пор.ЗАПУСТѢТИ.

ЗАПУСТѢНІЕ див. **ЗАПУСТѢНІЕ**.

ЗАПУСТѢТИ, ЗАПУСТЕТИ дієсл. док. (*стати занедбаним*) спустїти: Сѣ селѣ польныхъ... дани хоживало г' кади медѣ нижѣли запустели ѡтъ давньыхъ лѣтъ (1552 *ОКЗ*

45 зв.); кож'дое пр(с)тво, роздѣлившееса в' собѣ запоустѣ(т) (1556-1561 ПС 57); прошѣ ба... абы рачи(л) работнико(в) зослати: которіи бы въ виногра(д), в людехъ мовлю его копали и робыли, абовѣмъ барзѣо и запѣстѣ(л) и засо(х) (1599 Розм.пан. 9); А намъ абы рачилъ работниковъ зослати, которіи бы въ винограде,... его копали и робыли, абовѣмъ барзо засохъ и запустѣлъ (Египет, 1602 Діал. 83);

пропасти: А если бы тые межи вами не были. или не бѣдѣ(т) раздѣлюци ра(з)умѣ(и)те, и(ж) я(к) слина зче(з)не(те) и запѣстѣте (п. 1596 Виш.Кн. 241 зв.).

ЗАПУХЛЫЙ прикм. Запухлый: выделемъ на твари правой рану кривую, спухлую, синюю и вся твар запухлая, которую менил быти собе пятаю удареную (Луцьк, 1622 АрхЮЗР 1/VI, 527).

ЗАПУЩАТИ дієсл. недок. (що) Починати піст: Четвертый постъ передъ Рожествомъ Христовымъ, который посполите Филиповымъ называютъ, а то-ижъ въ день светого апостола Филипа закупають (Вільна, 1608 Гарм. 217).

Див. ще ЗАПУСТИТИ³.

ЗАПУЩАЮЧИЙ дієприкм. Який закидає (сімі): Хѣдачи на(л) мѣре(м) Галілейски(м), ѡйздрѣлъ Іис двохъ брѣтовъ, Сімона которого зѡвѣтъ Петромъ, и Андрѣа брата егѡ запѣщающихъ сѣтъ в' мѣре (Київ, 1637 УС Кал. 348).

ЗАПУЩОНЪ дієприкм. у знач. прикм. Устромлений, запханий: ино кгдаж есмо к тому имену приехали, знашли есмо у воротех кобылины запущоны (1560 АрхЮЗР 8/VI, 85).

ЗАПЫНИТИСА дієсл. док. (зупинитися, зачепившись об що-небудь) запинитися: Ковчѣтъ ноєвъ гды навѣлнѣностями... бы(л) сюды и тоуды нѣшенъ, и боурливѣ торбованы(и) запынившиса коли(с) южъ на гора(х) арменскы(х) ста(л) (поч. XVII ст. Проп.р. 195 зв.).

ЗАПЫТАНЄ с. Запитання, питання: Яку(б) Уменски(и) проси(л)... во(з)но(го) на запыта(и)є пана писара, для чо(го) бы ѡне(и) копы плати(т) не хоти(в) (Володимир, 1578 ТУ 173).

Пор. ЗАПЫТАТИ.

ЗАПЫТАНЫЙ дієприкм. у знач. прикм. (до якого звертаються з питанням) запитаний: А кѣ томѣ запытанный Николѣй, ѡ зѣсто которѣе са стало в' день Па(т)десѣтный Всесѣго Дѣа, нехѣй ѡтповѣди(т) (Київ, 1619 Гр.Сл. 243); Ѡ то(м) нехѣй ѡ(т)повѣдитъ запытанный Николѣй якъ емѣ мѣла прѣвда, а не оупѣро(м) анѣ свѣро(м) (Там же, 288); Образно: Стѣны мѣшкан'а его запытанныи признѣлы бы, же мѣнѣты оу тогѡ стѣгѡ Мѣжа не было,... абы любѣ Бгъ з' нѣмъ, любѣ онъ з Бгомъ не розмовлалъ (Вільна, 1620 См.Каз. 21 зв.).

ЗАПЫТАТИ дієсл. док. (кого, що, від кого і без додатка) (поставити запитання) запитати, спитати: кгда дей есми запыталъ: што тут чинишь? она дей повидила, ижъ дей есми нашла церковь не затвореную в нѣчы, и я дей затвори(л)а (Володимир, 1579 АрхЮЗР 1/VI, 65); а до того, хло(п) просты(и), не знае(т) и поговорити с чоловѣко(м) коли его ѡ што запытаешъ (п. 1596 Виш.Кн. 228); А ѡнъ кѣсти оумѣрлыхъ людѣй прекидаѣтъ. Штѣ то мѣвить чинишь; Крѣль его запытаѣтъ (Київ, 1622 Сак.В. 43); А в то(м) и попо(в) при(з)вати розказано И тыи тежъ слова власне запытано для чо(го) с процесією не уступали Гды имъ казали (1636 Лям. о приг. 10 зв.); Єдѣнь з' давны(х) ѡ(т)цѡ(в) стѣхъ, чистѣл'никѣ ѡсѣн'ный, запытанный бѣдѣчи ѡ(т) вѣчна свѣго: Якъбы кто налѣпшей оупростѡвати моглъ жѣтѣе свое на свѣтѣ? (Львів, 1646 Жел.Сл. 2); здалѣбыса тѣтъ запытати тыхъ зловѣрнико(в): що за мѣсто то Іер(с)лѣмъ нѣвый (Чернігів, 1646 Перло 145);

(кого) (розпитати про що-небудь, з'ясувати щось) запитати: кто хѣче(т) вѣдати штѣса в которого з ни(х) вливѣеть нехѣй са парафѣанѡвъ и(х) запытае(т) (Острѣг, 1598-1599 Апокр. 206 зв.); досытъ бы было якъ милѣсти твоей... самыхъ себе внутрѣ под сумненѣмъ запытати, якъ ту у насъ // всѣхъ не малъ штѣденная ѡт сердца до Господа Бога пѣсенка была (Дерманъ, 1628 КМПИ I, дод. 317-318); распѣвши ѣного власного Крѣла, которого пере(д) тѣмъ Про-

ро́ковѣ ѡповѣдѣли, и которого ихъ вчителѣ и Кнѣжникиѣ бывши запѣтаны, вѣзнали (Київ, 1637 УЄ Кал. 856).

ЗАПѢВНО див. ЗАПЕВНО.

ЗАПѢТИ, ЗАПЕТИ дієсл. док. 1. (що) За-співати: вса силы нѣ(с)ныя запѣли аллу'я (1489 Чет. 164 зв.); С чого зъ ангѣлы невидомыми радующе запели песнь слава въ вышнихъ Бо-гу (Вільна, 1597 РИБ XIX, 225); Ale szto by nam dorohá ne žurna bylá Záроумо sobi czesnomá ho-łosomá (Раків, поч. XVII ст. Траг. фотокоп. 5).

2. (про півня) заспівати, діал. запіяти: а бор'-зо коли еще ѡнь того слова не вымовиль коурь запѣ(л) або пѣвень (1556-1561 ПЄ 323); А в то(т) ча(с) коу(р) запѣ(л) (XVI ст. УЄ Трост. 60); ко-ли еще пѣтръ ты(х) слѡвъ дѡмѡва(л). и тѡг(д)ы кѡръ запѣ(л) (к. XVI ст. УЄ №77, 26 зв.).

ЗАПЯСТЕ, ЗАПЯСТЬЕ с. 1. (частина кисті руки, що прилягає до передпліччя) зап'ястя, зап'ясток: у того жъ Станислава виделъ есми на руце левой рану, такъ же сокирою тятую, вышей запястья, и не ведаю дей будулъ живъ (Володимир, 1577 АрхЮЗР 6/I, 100); Та(м) теж видилъ есми на пану Басарабе, на руце право(и), на запя(ст)ю, троха продрано, до крывѣ (Жи-томир, 1583 АЖМУ 69); Я Микола(и) Ясе(н)-ковски(и)... виде(л) есми в его само(г) ранѣ стреленю в бокѣ лево(м) а дрѣгю тятю на рѣ-це лево(и) на запя(ст)ю (Житомир, 1609 ЦДІАК 11, 1, 5, 8); на проте(с)танта напа(в)шы,... зы-кга(р)мистръ... быти и то(л)чи поча(л) и ра-зо(в) немало по ро(ж)ны(х) ме(с)ца(х) тела его, чло(н)ка(х) позадава(л), то естъ меновите ...левую руку всю збытую, сто(л)ченую, зъси-нелую почавъши ѡд раменя аж до самого за-пя(с)тя (Володимир, 1646 ТУ 331).

2. (прикраса, яку носять на руці, браслет) зап'ястя: зема(н)ка г(с)дрская... [пограбила] запя(ст)е перловое (Житомир, 1584 АЖМУ 79).

Див. ще ЗАПЯСТЬ.

ЗАПЯСТЬ ж. Те саме, що запясте у 1 знач.: виделем руку правую одтятую прочь по самую запясть (Володимир, 1592 АрхЮЗР 1/VI, 92).

ЗАПЯСТЬЕ див. ЗАПЯСТЕ.

ЗАПАТАА ж. (цсл. запатаа) (розділовий знак у письмовому тексті) кома: Прѣвѣе оубо да бѣде(т) прочитате(л) искѡсе(н) въ чтеніи... в мѣрѣ ро(в)но слово(м) по пѣти реченій изъѡбражен'ны(х) да стѣпае(т) // на запаты(х) ма-ло застановлае(т)са (1599-1600 Виш. Кн. 201-201 зв.).

ЗАПАТИ дієсл. док. (цсл. запати) (що) за-пхати, застромити: посоромочаю(т)са за(с) и(ж) ю(ж) ѡ(т)мѣны частое в кѡпова(н)ю ша-по(к) и в' вибираню котораа красъшаа и на го-ловѣ кшта(л)то(в)нѣ(и) стои(т) (да са зрите-ле(м) приподобает(т), косичкѣ или пѣ(р)це за-па(в)ши не мысли(т) и ѡ оуго(ж)деніи чоло-вѣко(м) въ приподобаню ѡбраза, ѣли головы мысль свою ѡ то(м) не оупра(ж)нае(т) (п. 1596 Виш.Кн. 229 зв.).

ЗАРАБЯНЪКА ж. Рельєфна прикраса на гудзиках: кгузики туркусовые едвабные з за-рабянъками – золотыхъ три (Володимир, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 67).

ЗАРАБЯТИ, ЗАРАБАТИ дієсл. недок. (стп. zarabіac) перен. (ким, на що у кого) (заслужо-вати що-небудь своєю поведінкою, діяльністю) заробляти: а часом так подѣ хорокгвями, яко и розсыпкою... до панствѣ чужеземских, вы-ходити и там на славу, власне рачей отчизне повинную, чужим народомъ зарабяти (Краків, 1609 ЧИОНЛ XV-3, 133); найдова(л)и са та-кѡвыи... люде, кѡтрыи... дѡлгою прѣцею и стара(н)емъ... охѡтне и оусѣрдно... на правді-вю и неѡ(т)мѣнню оу самѡго Ба слѡвѣ зара-бѣли (Єв'є, 1616 УЄ Єв. 2).

Див. ще ЗАРОБИТИ, ЗАРОБЛЯТИ.

ЗАПАБАТИ див. ЗАРАБЯТИ.

ЗАРАЖАТИ дієсл. недок. 1. (передавати кому-, чому-небудь щось шкідливе для здоров'я) заражати: Было великоє оудрѣченіе в рѣмѣ та(к) и(ж) мнѡго лѡдѣй поздыхало, моро(м) смо-родливи(м) кг(д)ы са в'чинѣла сре(д) рѣнкою-яма, с кѡтрои дымъ смородливы(и) выхѡди(л), а лю(д) заража(л) (Львів, поч. XVII ст. Крон.

64 зв.); про́менѣ... зъ ко́торыхъ шко́дливѣаа и за-
разли́ваа па́ра повста́вши, до мо́зкѣ прихóдитѣ,
и заража́етѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 144); частó-
кротъ [грѣхъ], ро(з)мнóживши́са а вѣ об'фѣ-
тость прише(д)ши, и тѣ́ла дотыка́ет'са, бблем'ъ
зась и хорóбою заража́ет' Єго (Там же, 236);

(кого чим) (шкідливо діяти на організм)
отруювати: Мѣданаа змиа або га́дина по́ки
на землі лежала́ и́йлта(н) я́домъ и трѣ́тизною
якобы заража́ла (поч. XVII ст. *Проп.р.* 231); Або
те́жъ ѿ(т) сло́ва, фармаке́маі: я́домъ напѣща́ю,
Трѣ́тизною заража́ю (Львів, 1642 *Жел.П.* 8);

(чого) (наповнювати повітря чимсь отруй-
ним) занечишувати, отруювати: а для то́го абы
во(з)дѣ́ха не заража́ла вода мо́рська, ма́етъ свое
троа́кое порѣ́шенѣа (Почаїв, 1618 *Зерц.* 16).

2. *Перен.* (кого, що) (погано впливати на
що-, кого-небудь) заражати: И овшемъ не зы-
чимо собѣ́ таковы́хъ казнодѣ́евъ, которіе бы...
марными мозку своего снами люде́ь Бо́жій и на-
ши спо́койные се́рдца мѣ́ли заражати и трво-
жити (1603 *Пит.* 83); Аббóвѣ(м) ко́ждый грѣ́хъ
не є́днако а́ле розма́йте се́рца и о́умысли чо́ло-
вѣ́чїе заража́етѣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 4); е́ресь не
помáлѣ доу́ши лю́дськіє заража́етѣ (Львів, 1614
Кн. о св. 442); и мы... мѣ́ймо вѣ́роу... ко́тóraа
ба́рзо посквѣ́рненаа злы́мы спра́вами на́шими,
ко́торыми мнóгокро(т) заража́емо єи (1645 *УЄ*
№32, 87 зв.); ваша ми́лость... // ...сме́ли... сек-
ту ори́янскую, заразли́вую... розсева́ти и оно́у
ро́зныхъ заражати (Володимир, 1648 *АрхЮЗР*
1/VI, 819-820).

Див. ще ЗАРАЖОВАТИ, ЗАРАЗИТИ.

ЗАРАЖАТИС *див. ЗАРАЖАТИСЕ.*

ЗАРАЖАТИСЕ, ЗАРАЖАТИС *дієсл. недок., перен.* (сприймати від інших щось погане)
заражатися: Посполствѣ́ бовѣ́мъ чита́н'ѣ ѿ́ныхъ
недопѣ́щатъ, за рѣ́чь слѣ́дшню роздѣ́лемъ, абы́-
се лю́де прѣ́стыє, розсѣ́дкѣ и оува́женъа не ма́-
ючие фалшѣ́вою надко́ю не заража́ли (Єв'є або
Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 4 зв.); воеводство
Во́лыньское тако́воюж сва́волею заражати́с по-
чало (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 426).

Див. ще ЗАРАЗИТИСА.

ЗАРАЖЕНЄ, ЗАРАЖЕНЬЄ *с. 1.* (сприйня-
ття чогось шкідливого для здоров'я) заражен-
ня: отъ которого зараженъа заразо́мъ дей єсми
на твари збля́дѣ и зминилсе (Володимир, 1596
АрхЮЗР 1/I, 489).

2. *Перен.* (розповсюдження, вплив чогось не-
бажаного, негативного) зараження: якую́сь ака-
демію в Киселе́ве, без позво́лення Речи́посполи-
тое, приватне, на зара́жене лю́дей мо́лодыхъ и
хрестіа́нские де́ти... уфу́нѣдовалисте (Воло-
димир, 1640 *АрхЮЗР* 1/VI, 759); ва́жлисе...
якую́сь акаде́мію..., на зара́женъе лю́дей мо-
лодыхъ и хрестіа́нские де́ти та́же фундо́вать
(Люблін, 1644 *АрхЮЗР* 1/VI, 789).

Див. ще ЗАРАЖЕНИЕ.

Пор. ЗАРАЗИТИ.

ЗАРАЖЕНИЕ *с. (цсл. заражение)* заражен-
ня. *Образно:* Кро́мѣ бо согла́сія еванге́льского
и апо́стольского вся́кое писа́ние составле́нное
— лжа єсть, и от пото́ка вре́менного, а не от ис-
точни́ка присно́текуща́го таа́ вода разу́мѣнія,
болото́м миролю́бия сме́рдящая, на зара́жение
лакомыхъ, выпу́щена єсть (1600-1601 *Виш. Кр.*
отв. 163).

Див. ще ЗАРАЖЕНЄ.

Пор. ЗАРАЗИТИ.

ЗАРАЖОВАТИ *дієсл. недок., перен.* (кого)
(впливати на кого-небудь чимсь негативним) за-
ражувати: тро́у(д)ности трѣ́пимо ве́лікіи ко́у-
са(т) на(с) ді́аво(л) и за́ра́жѣе(т) на(с) грѣ́хо(м)
смер̑тлы́ны(м) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 44 зв.).

Див. ще ЗАРАЖАТИ, ЗАРАЗИТИ.

ЗАРАЖОНЬЙ *дієприкм. 1.* *У знач. прикм.*
(наповнений чимсь шкідливим для здоров'я) за-
нечищений, отруйний, брудний: Пра́цѣешъ в
че́рпаню́ воды то́й моу́тнѣи,... ко́тóraа пра́гнѣ-
на не оугáси(т) чрѣ́паешъ во́дѣ грѣ́кѣю и за-
ра́жѣно́ую, во́дѣ сме́ро(д)ливо́ую єри́хѣнскѣю
(поч. XVII ст. *Проп.р.* 186 зв.).

2. *У знач. прикм.* Грі́шний: то(т) лі́сть, ко́ж-
дый..., чита́й, ко́торый нѣ́чѣ́го и́н'шого не є́сть
є́дно с пи́смъ ста́рого и но́вого теста́ме́нт'ѣ
дѣ́ша(м) за́ра́жѣно́ымъ оутво́рене́е лѣ́ка́р'ство
(Острог, 1607 *Лѣк.* 4 зв.).

3. У знач. ім. (той, хто поражений хворобою) заражений, -ого: Повѣдаєть ѿ... мордован'юса его, ... йжъ на нѡвый мѣсѣць бѣснѣет'са, ... зубами скритаєть, и оцѣпнѣваєть... хитрый шатанъ... на заражѡного нападѣть (Київ, 1637 УЄ Кал. 140).

ЗАРАЗ див. ЗАРАЗЬ¹.

ЗАРАЗА ж. 1. (хвороба) зараза: Дымъ то[тъ] теды апостатскій невѣдомыхъ а на свѣта сего чячки оглядающихъ людіи сердечныхъ очіи зараза (Київ, 1621 Коп. Пал. 654); Прилогъ: Приложѣ(н)є, приточѣ(н)є, по(д)дава(н)є, зараза, хорбба, спѣщѣньє (1627 ЛБ 98).

2. Перен. (що-небудь негативно в моральному відношенні, що може поширюватися) зараза: жа(д)ной головнѣйшой заразы члѣкоу не машь, якъ рѡско(ш) телеснаа (поч. XVII ст. Проп. р. 288 зв.); прѣто(ж) если и на самою досконалость знѡвою взыйти не зможешъ, але // хотъ мало що ѡ(т) тоє заразы плюгавства себе ѡ(т)далишь (Острог, 1607 Лѣк. 34-35); Сватокоупство прѣчь с' коренемъ высѣкаючи, Заразѣ той зидливѣй не допѣцаючи Втажъ по тѣлѣ Церковномѣ са расходіти (Львів, 1614 Кн. о св. 405); за сегосвѣтними роскошами прочь отъ насъ идутъ и вшелякіє душевные заразы и розслабы, а наступуютъ цноты и богомыслность (бл. 1626 Кир. Н. 24); Козлами называєть грѣшны(х) з' котѡрыхъ... жадного... бліжнимъ пожѣткѡ нѣ машь, овшемъ смрѡдъ спрѡснѣи и зараза (Київ, 1637 УЄ Кал. 46); якѡ бовѣмъ неприготованное пристѡпован'є єсть небезпѣчное, так' непричащѣніє ѡвшѣки тоєи таинствѣнной вечѣрѣ єсть заразою и згѡбою вѣчною (Київ, 1646 Мог. Тр. 915); лѣни(в)ство ѡслѣплѣаетъ мысль, и до понатя цно(т) єи затмѣетъ. Тои хоробы всѣ заразы и шкоды, котѡриі з неі похѡдаты ѡ(д)ны(м) вѣршико(м) пѣн'кне за(м)кнѡлтъ... прорѡкъ двѣдъ (серед. XVII ст. Кас. 134 зв.); У порівн.: мы ...//...маємо... вѣру поважати, ... а писмъ противнихъ... не читати, ... шкалеване презирати и, якъ заразы душевной, такъ ся злореченствъ ихъ висте-

регати (Київ, 1621 Коп. Пал. 796-797); Образно: якъ бовѣ(м) гды жрѡдло и жѣла чи(м) заражѡнаа всѣ его стрѡменѣ або истѡчники ...зара(з) оучастни(ц)ство беру(т) ѡ(т) заразы (поч. XVII ст. Проп. р. 191 зв.); пресвѣтлый княжа Василій зъ сыномъ своимъ... //...якъ второй Моисей знашолся... на дорозѣ беззаконковъ апостатовъ не стануль, и на каѡедрѣ заразы ихъ не седѣль (Київ, 1621 Коп. Пал. 1137-1138).

3. Перен. (спонукання до гріха) спокуса: Ви(ди)те ли я(к) ѡ(т) ва(с) дѡ(х) антихристо(в) хѡлножѣвы(и) и клеветны(и) дыше(т): ви(ди)те ли яко заразою сме(р)дачею пеке(л)ною дыше(т) (1598 Виш. Кн. 289 зв.); А днѣята // якѡ Апостатѡ и вла(с)ного и(м) пастора ѡшѡста и ядовитого непрѣятеля ѡбѣча(и) и в(с)его похлѣбства по(л)ныхъ слова(х)... если бы(с) хотѣль слѣхати его сме(р)тельнѡ зараздѡважа(и) (Київ, 1621 ЛСБ 483, 1-1 зв.); позванье... важылисе секту якуюсь новую, ... декретами... забороненую, ... на заразу верныхъ Божыхъ... въ деканате Володимерскомъ лежачихъ, проводить (Люблін, 1644 АрхЮЗР 1/VI, 789).

ЗАРАЗИТИ, ЗАРАЗИТЬ дієсл. док. 1. (кого, що чим) (передати кому-небудь заразу, хворобу) заразити: коли петръ... пришо(л) до свѣтыхъ котѡрыи мешкали в лидѣ и та(м) нашо(л) члѣвка... котѡры(и) бы(л) заражо(н) повѣтриє(м) и ре(к) емѡ петръ... вѣста(н) и по(с)тели собѣ (II пол. XVI ст. КА 49); вла(с)не члѣкъ та(к) оувадає(т) яко трава бо ннѣка здоро(в), а до вечера немѡчѡ боудѣ(т) заражѣнь (к. XVI ст. УЄ № 31, 116); Стѡлоса тог(д)ы... и(ж) гѣ бѣ зарѡзи(л) вѣши(т)ко перворѡ(д)ное (Львів, поч. XVII ст. Крон. 19); вла(с)не та(к) оувадає(т) члѣкъ я(к) трава бо ннѣ члѣкъ здѡро(в) а до вечера хоробою заражо(н) (1645 УЄ № 32, 82); Тогда діавѡль заразилъ Іѡва нѣмѡчью (серед. XVII ст. Хрон. 56 зв.); нехъ мя Богъ заразитъ – нехай мене Богъ скарає: Уиму ли, прыложу ли што надъ самую правѣду, нехъ мя Богъ заразитъ! (Вільна, 1599 Ант. 533).

2. (що, чим) (*призвести до хворобливих змін в організмі*) поразити: мдлость мя заразы заразила и одменность ми заразомъ, бледость на твари, и на тили плямы жолтые стали (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/1, 487); то(г)ды прішли к немуо людіе. которіи принесли члѣка парализомъ зараженого (к. XVI ст. УЄ № 31, 21); Стыѣй Мартирѣй Законникъ... знашолъ на распѣтиахъ оубогаго, и вѣлми // смердачого, шпетными стрѣпами зараженого... члѣка (поч. XVII ст. *Пчела* 3-3 зв.); Крѣоль якѣй потрафившы оубогаго члѣка, котѣрого бы всѣ члѣбнки трѣдомъ заражены были,... лѣпки и пластры накладалъ на раны и гоилъ шкѣды его (Вільна, 1627 *Дух. б.* 159); Парализомъ зараженю елемъ стымъ оуздоровилъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 17 зв.).

3. (що) (*наповнити воду, повітря і т. ін. чим-небудь шкідливим для здоров'я*) заразити, зане-чистити, отруїти: въ(з)двиглъ естъ тог(д)ы палицю ааронъ, вѣдрилъ вѣ водѣ въ рѣцѣ. заражена была вода, і дѣчинилася въ кровъ (Львів, поч. XVII ст. *Хрон.* 18 зв.); Вѣшло тѣды семь днѣй якѣ г(с)дѣ заразилъ рѣкѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 84 зв.);

(що) (*шкідливо подіяти на оточення*) отруїти: вода морскаа: абовѣмъ еслибы была не-слан(а) и такъ доблго стоащи, безъ порѣшенѣ на єдинѣмъ // мѣсте ѡ(т) сѣтворѣна свѣта: тогда быса загнила и засмердѣла, и смрадѣмъ своимъ заразила бы оувѣсъ возду(х) (Почаїв, 1618 *Зерц.* 15 зв.-16).

4. *Перен.* (що, кого чим) (*погано вплинути на чю-небудь мораль, свідомість*) заразити: коли се старали еретыцы ересми своими не только многихъ въ костеле Латиньскомъ заразить, але и до... патриярѣхи Царогородьского зъ Немець писали, обещаючи ему послушенство (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 185); Пѣтомуу аленъты на цѣсарство стоупилъ, и то(т) зараженъ былъ аріанскою ересю (XVI ст. УЄ № 29519, 264); прото избавите(л) нашъ... лоунащи(х) же са называе(т) ты(х) которіи сѣтъ зараженыи ѡ(т) дѣха неч(с)того (к. XVI ст. УЄ № 31, 105); то(т)

кто винѣмъ естъ зараженный, дѣею мнѣго и розмайте грѣшити моусить (Острог, 1614 *Тест.* 151); захѣднѣй // костѣлъ... схѣзмѣ вѣ црѣко(в) Бжѣю вѣпровадилъ, и себе нѣю заразилъ (Київ, 1621 *Кон. Пал. (Лв.)* 25-26); Але южъ вышло... жесмо южъ при схилку вѣку допустити маемо Церковь рускую нашу... ересми заразити обезчестити не дай то Боже (Дермань, 1628 *КМПИ* I, дод. 321); Хотѣчи особлѣиво(го) млѣденца грѣхѣмъ заразить и кѣ своѣй мѣсли нечѣистой потагнѣтъ,... шѣты ѡ(т)менѣла... и слѣбы кгам-рѣцкими склонѣючи ѣгѣ ср(д)це к собѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 64); *Образно:* Не далеко ищучы, пойзрите въ Новгородьский повесть: якося тамъ тая проклятая ересь роскоренила, ледве сотный домъ шляхецкий найдешъ, который бы тымъ поветрыемъ не былъ зараженный! (Вільна, 1599 *Ант.* 975); оттолкнувшийся один перст либо палец, зараженный гнильством..., (хотя наибольший) от четырех, от руки отсечет, яко то и людем страдати бывает (1608-1609 *Виш. Зач.* 214).

5. (що чим) (*заполонити ким-небудь якийсь простір*) заповнити, залити: Такъ мѣвитъ г(с)дѣ: пѣсти лѣдѣ мѣй, абы мнѣ оферѣвалъ. А если не хѣчетъ пѣститъ ѣто я заражѣ вси границы твои жабами (серед. XVII ст. *Хрон.* 84 зв.).

Див. ще ЗАРАЖАТИ, ЗАРАЖОВАТИ.

ЗАРАЗИТИСЯ *дієсл. док., перен.* (що) (*сприйняти, засвоїти що-небудь погане*) заразитися: диѣнисѣй... грѣческы(х) млѣденцо(в) оупомина(л)... же не трѣба допоущѣти млѣдо-ды(м) мѣрнотравности анѣ збѣткою, кды бо-вѣ(м) рѣзъ ѡ(т) ни(х) рѣч(и) посполѣтаа зара-зѣтса, згѣла оупѣсти и зѣпсовѣтиса моуси(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 289).

Див. ще ЗАРАЖАТИСЕ.

ЗАРАЗИТЬ *див. ЗАРАЗИТИ.*

ЗАРАЗЛИВИЙ *прикм. в. ст. у знач. ім. с.р.* Заразливѣше, -ого: на(л) рѣско(ш) немѣшъ ничѣго заразливѣшого и шпетнѣйшого (поч. XVII ст. *Проп. р.* 289); На(л) высокѣмѣсль-

ность бовѣмъ и пыхѣ нѣчого шкодливѣшого не естѣ, а на(д) хлѣбѣ и поро(ж)ною слѣвѣ нѣчѣго заразлившѣго (Киѣв, 1637 УЄ Кал. 3).

Пор. ЗАРАЗЛИВЫЙ.

ЗАРАЗЛИВЫЙ *прикм. 1.* (який передається іншому) заразливий, заразний: хвороба заразливая (1627 ЛБ 292);

(який переносить заразу) заразливий, заразний: слухшая есть речъ каждому збавене свое милуючому, таковыхъ ся хоронити и, яко отъ заразливого повѣтра, въ тихое пристанище Христова корабля, церкви Восточное утекати (1603 Пит. 91); кгда тѣмные хмѣры с чѣрного вынікаючи мѣра, заразливыми мглами зѣмлю окрѣбли... тогды евъгѣній папа ри(м)скій посла(л) до цѣсара послы (Острог, 1598 Ист.фл. син. 33); прѣмѣнѣ... вѣлгѣтности вѣ тѣлѣ замотываюгѣ... зѣ котѣрыхъ шкодливаа и заразливаа па́ра повста́вши, до мѣзкѣ прихѣдитѣ, и заража́егѣ (Киѣв, 1637 УЄ Кал. 144); на́ше тѣло та́къ сла́бо, якѣ едина крѣпла зара(з)ливаа спа(д)ши з вѣздѣха, принесѣгѣ смѣрть члѣвкови (Чернігів, 1646 Перло 126 зв.).

2. (насичений отрутою) отруйный: а кто злѣмъ дѣбре чѣни(т), в па́здѣ хова́егѣ га́диноу, котѣраа скѣроса, розогрѣ(т), вча́сь пристѣйный добродѣеви ядо(м) заразливы(м) добродѣйство пла́ти(т) (Острог, 1614 Тест. 149); урожоный панѣ Ерий Лукаревѣский, брагѣ рожоный зошлого... пана Алексанѣдра Лукаревского, часы недавъными през нижей менованых особѣ труцизноу и ядомѣ заразливѣмъ окрутне забитого..., сведчилѣ жалосне... противко урожонои панеи Орьшули (Луцѣк, 1631 АрхЮЗР 8/III, 583); за котѣрымъ тыхъ мѣкрѣстѣй и крѣве мѣшанѣемъ, пара окрѣтнаа и заразливаа выхѣдитѣ, а до мѣзгѣ поднѣсшиаа колѣшегѣ Егѣ, и такъ мѣчетѣ члѣвка бѣ(з) па́мѣти (Киѣв, 1637 УЄ Кал. 451).

3. *Перен. (насичений шкідливими ідеями)* заразливый, згубный: Наконецѣ – волно... противѣ превѣчному маестатови сына Божѣго писма заразливые выдаватѣ (Вільна, 1595 Ун. гр.

114); Кгда тѣдѣ оуважаю, щѣбы за пожитокѣ и якѣе зѣдѣванѣе ѡ(т)несла церѣковь... зѣ ѡного заразливого и бѣгѣ противного дѣкрѣтѣ (Дерманѣ, 1605 Мел. Л. 27); Кѣ мнѣгимъ ѣнымъ, щѣо оучинѣлѣ кѣ выкоренѣню тои герѣтѣцкои заразливои хѣрѣбы, вѣмыслилѣ такѣвое нѣшто (Киѣв, 1619 Гр. Сл. 226); ваша милѣсть противѣко Богу въ Тройци святой блюзнерство...//...смѣли... секту орианскую, заразливаю... розсѣвати и оною розныхъ заражати (Володимир, 1648 АрхЮЗР 1/VI, 819-820);

(який має здатність негативно впливати на кого-небудь) заразливый: Якѣ... заразливыи сѣтъ скѣтки лѣнѣвства (серед. XVII ст. Кас. 124 зв.); *Образно:* Лѣчь шатанѣ и завистникѣ згоди и милѣсти братерское дѣяволѣ позазрѣлѣ оной ихъ едности и любве, дхнулѣ вѣтромѣ заразливѣмъ на одного зѣ нихъ..., именѣмъ Дѣоскора, котѣрый таковуу ерѣсь въ церкви Божѣй почалѣ былѣ розсѣвати, повѣдаючи, же двѣ натурѣ божѣства и чѣловѣчества, во едино злучившиа, посполу терпѣли (1603 Пит 41).

ЗАРАЗОМ *див. ЗАРАЗОМЪ.*

ЗАРАЗОМЪ, ЗАРАЗОМЪ, ЗАРАЗОМ *присл. 1.* (зразу ж після чогось) відразу: И скоро дей дворѣ и гумно спаливши, того жѣ часу заразомѣ ударили на село Микулинское, такѣ же дей заразомѣ все село спустѣшили (Луцѣк, 1563 АрхЮЗР 6/I, 44); повѣдилѣ дей... Жѣлѣхѣ,... ижѣ дей розказалѣ есми былѣ двѣмъ пахоликомѣ своимъ,... самого кназа Ярослава... пострѣлити, а самѣ дей заразомѣ зѣ мечѣмъ добытымъ промежѣкѣ нихъ ѣсчѣвивши, яко пѣныхъ людеи посѣчи, а потомъ самѣ – поведаѣгѣ – угамовалѣ (Луцѣк, 1564 AS VI, 240); Кухарѣвъ, молодѣцовъ,... водле ихъ умѣвы заразомѣ есми отправилѣ (Луцѣк, 1570 АрхЮЗР 1/I, 25); кня(з) а(н)дре(и)... то(т) лиагѣ... ѣзня(в)ши ѡ(т) мене...ишо(л) заразомѣ до све(т)лицы (Володимир, 1578 ЖKK I, 147); Прото тежѣ и самѣ Филялетѣ,... // ...тогѣ лиагѣ, брагѣщикомѣ даный, самѣ же (его) заразомѣ отступилѣ и не беретѣ его себе ку помѣчы (Вільна, 1599 Ант. 829-831);

Тогожъ року сѣлъ на царстве и коронованъ заразомъ (поч. XVII ст. *КЛ* 78); на дово(д) того всего стави(л) возного... которы(и) с приданя ѿрядового заразо(м) за свижа спу(с)тошѣня и попаленя, такъ великого тоє має(т)ности ѿгледа(в)ши... созна(л) (Кременецъ, 1618 *ЛНБ* 103, 55/Іе, 256, 28); вѣдай ѿ тѣмъ, и вѣрѣ правдиве, скѣро по смѣрти, заразомъ постѣгне та сѣдѣ Бжій (Чернігів, 1646 *Перло* 130 зв.).

2. (у ту ж хвилину) негайно: тотъ купецъ цара ту(р)ского с Кафы... того (ж) часу заразо(м) то передо мною ѿповеда(л) (Луцьк, 1563 *ТУ* 102); (в)сказали... абы(х) я за вене(ц) єє пане(н)ски(и) три(д)ца(т) ко(п) гроше(и) лито(в)-ски(х) є(и) да(л) //... теды(м) позычи(в)ши... тую суму три(д)ца(т) ко(п) гроше(и)... але(к)-са(н)дре за вене(ц) єє а суду заразо(м) ѿ(т)да(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 11-12); Кгды везли на возе киотъ завѣта Господня, тогды Жидь... приступивши до возу и киоту доткнул-ся, задер'жоваючи его, абы на землю не палъ, и на-тыхъ-мѣсть за-разомъ рука ему усхла (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 117); А я... на голое мовенѣе слова его м(л)сти которыє заразо(м) пере(д) ты(м) судо(м) пере(д) которы(м) бымъ ѿ то пѣна писара позва(л)... вси шкоды и наклады пѣна писаровы... запла-титъ маю (Вінниця, 1584 *ЛНБ* 5, II 4045, 75); они... ѿбѣскови(в)ши на(с) вколо заразомъ безъ вшелякое литости ѿтыца мое(г)... забили (Луцьк, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 72 зв.); мы... продали єсмо... до(м) нѣгъ... за певнѣю готовую и тепе(р) напере(д) заразо(м) до рукъ нѣш(х) в цало(и) зѣпо(л)ности дошлѣю сѣмѣ пнзѣ(и) (Київ, 1616 *ЦДІАК* 221, 1, 62, 1); Гдыжъ крове-тєчєнїє терпѣчаа... ни ѿ(д) одного зъ нѣхъ [док-торовъ] не была оулѣчєна, а(ж) пристѣпѣвши до Г(с)да, и оувѣривши истѣтнє, доткнѣлася краѣ шаты его, и заразомъ здорѣвѣе оучѣла (Вільна, 1627 *Дух. б.* 206); оно(г)[о] по[и]ма(в)ши... ѿкру(т)не... росказа(л) зби(т)... такъ далєє, же та(м) же заразо(м) ѿ(д) такового ѿкру(т)-ного зби(т)я з ты(м) ся свято(м) пожєкгна(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 199).

3. Раптом, несподівано: то пакъ дей панъ Богданъ... не чинячи ми на то жадного отказу слушного, толко заразомъ стал мя поличковати (Луцьк, 1566 *АрхЮЗР* 1/VI, 56); Але мы не та(к) чини(м) кды заразо(м) не боуде(м) вы-слоухѣни, ѿ(т)стоупає(м) и далеко ѿ(т)ходи(м) (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 259, на полях); а онъ за-разомъ, скоро тоє панъ нашъ вымовилъ, зара-зомъ тымъ киемъ пана нашого посередѣ головы ударилъ (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 8/III, 482); а потомъ заразом найдується не в Риме, але в Вавилонѣ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 52); Але скѣро рахѣнокъ зъ Нѣжки пристѣпитъ, Праца, трѣ(д)но(ст), зъ старѣнѣмъ заразо(м) оустѣпитъ (Київ, 1632 *Євх.* 296); где єдно дѣша разѣмнал по(з)вѣлитъ, та(м) // тѣло заразомъ въ мгновѣ-нїю ѡка стѣнетъ, съ Нѣбси на землю (Чернігів, 1646 *Перло* 145-145 зв.).

4. (у той же час) одночасно: а теж ми там заразом было поведано, иж ми иншаа чєлад до бѣды кнажати... пошла, тогдым мѣсил за тою чєладю єхати и до леса их ѿвести (Сте-панъ, 1544 *AS* IV, 412); маєтъ его милость князь, малжонокъ мой, теперъ, заразомъ... тую часть мою имѣнїй вышейпомѣненыхъ въ моцъ свою взяти (Межиріччя, 1564 *АЗР* III, 136); то є(ст) велики(и) зна(к) нєпо(в)стє(ж)ливо(с)ти мѣти жо(н) много заразомъ (II пол. XVI ст. *КА* 508, на полях); панъ микола(и) и па(н) василє(и) хре(н)ни(ц)киє тоє имє(н)є... зъ млыно(м) и єго вымє(л)ками заразо(м) в мо(ц) в дє(р)жанє... єго мл(с)ти подали (Луцьк, 1585 *ЛНБ* 5, II 4045, 102); мѣлость мя заразъ заразила и одменность ми заразомъ, блєдость на твари, и на тили пля-мы жолтыє стали (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 487); Теды папєжъ, розумѣючи правдою, жебы его всѣ владыки признали, яко то мит-рополита, заразомъ росказалъ имъ по лацѣнѣ отправовати в Корунѣ Полской по церквахъ (бл. 1626 *Кир. Н.* 13); Скѣро тѣлко зъ Гїстѣрїй Нѣжки набѣдетъ: В то(т) же чѣсь глѣпства в' рѣчахъ заразом позбѣде(т) (Київ, 1632 *Євх.* 300); Яко(ж) заразо(м) пово(д)лправившы на(м) рєлля-

цію тоєи ревізїи дѣчинили и и(н)вента(р) (Львів, 1642 ЛСБ 1043, 60 зв.).

5. (у даний час) тепер: а є(ст)ли(ж) би тепе(р) заразо(м) бо(л)ше пинѣ(!) до тои роботи ва(м) потребовало тедисми писали до пана бо(г)дана аби на(м) позичи(л) ки(л)ка со(т) а(л)бо тисѣ(ч) золоти(х) (Сучава, 1599 ЛСБ 335); яко(ж) заразо(м) Црковъ заложеня тройци Стой живонача(л)ной на то(м) мѣсци фѣ(н)довале(м) и фѣндѣю, и той крѣ(н)ть... к то(и) цркви(и)... ѡ(д)даю (Топольниця, 1616 ЦДІАЛ 14, 1, 96, 644).

6. Загалом, взагалі: Желех через ѡногож... прыателя свого..., ачколвекъ ѡ самѣю реч и тотъ дѣчинокъ заразом ѡтказывати и в право се вдавати не хотел, поведаячы, якобыи рокѣ не мелъ мети и щытечиса в том волностью прав корѣнных // яко шляхтич (Вільна, 1565 AS VI, 276-277); Кгды бы хто не маючи в которо(м) повете ѡселости, дрѣгого кого та(м) ѡселога позваль а шло бы имъ ѡбудвумъ ѡб ѡдну ре(ч), тогды тотъ позваны(и) ѡсели(и) можетъ заразомъ не ѡ(т)поведати и (в) право ся не (в)давати (1566 ВЛС 19); я неспротивляючися воли и росказа(н)ю его кроле(в)ское мл(с)ти ѡны(х) жидо(в) з везе(н)а випѣскаю яко(ж) передо мною... вси(х) заразомъ выпѣсти(л) (Володимир, 1569 ЖKK II, 19); а с того жъ ѡ(т)ца вѣсполъ зъ ѡ(т)цемъ роздѣмѣтъ бываєтъ... снѣ заразомъ и нероздѣлне єди́но рѣдний, а презъ того(ж) и с тѣм же сномъ вѣпрѣдъ нѣжли бы якіє порѣжніє слова альбо що порожнее роздѣлѣдскій поймова́ти мѣль (Дермань, 1605 Мел. Л. 18).

ЗАРАЗОМЪ див. ЗАРАЗОМЪ.

ЗАРАЗЪ¹, ЗАРАЗЬ, ЗАРАЗ, ЗАРАСЪ присл. 1. (дуже скоро) зараз: Ино его милость пан Олехно, маючи при себе в дому своемъ пановъ и приятелей своих,... мне в малженство дочку дати рекъ и обещалъ, и заразъ то учинил (Шумбар, 1552 АрхЮЗР 8/III, 28); а в ты(х) сту копа(х)... заставило(м) и зара(з) пусти(л) єсми в де(р)жа(н)є и вжива(н)є ѡ(т) нинешне(г) дня

...пнѣу стефану... части моеє... зо вси(м)... яко єсми са(м) в де(р)жа(н)ю и(в) джива(н)ю... и вла(д)ности свое(и) ме(л) (Кременець, 1570 ЛНБ 103, 26/Id, 1814, 3); В кáжды(и) порáнокъ маєть пѣлне смотрѣти дáска(л), если которо(г) бы хлѣбца не было. Маєть по него посла(ти) зара(з), и довѣдати(с) причины, для которое не пришлоъ (Львів, 1587 ЛСБ 87, 3 зв.); по(д) ты(м) же те(р)мино(м)... ѡдобралє(м) золоты(х) двѣсѣтъ тыє зара(з) ѡ(д)далє(м) за лѣ(х)тарѣ пнѣ янѣ золо(т)никѣ (Львів, 1634 ЛСБ 1054, 1); принáтъи до манастира, не зара(з) до зобрáна братїи припѣщєны бывáють але пѣрвѣи до гости(н)ного дѣмѣ бывáють ѡ(т)дáны (серед. XVII ст. Кас. 36); Прото приказѣ(м) ва(м)... зара(з) закажи-те абы ни(х)то не важи(л)ся чолнами вози(т) ѡпро(ч) порєма мнѣи(р)ско(г) (Мошни, 1650 ЦНБ ДА/П-219, 16);

(у ту ж хвилину, негайно) зараз: тѣюжъ мо(ц) то(т) су(д) бѣде(т) мити на сталомъ и не насталомъ (!)... и ре(ч) ѡ(т) што бѣде(т) позыва(т) всказати и... маєтъности его ѡ(т)правова(т)и не по роко(м) в Статуте ѡ(т)писанымъ але зара(з) (Володимир, 1579 ЖKK I, 175); и оноє тєло выволокли и зараз познали, иж тую дѣвку у Антона Рудецкого видали (Луцьк, 1583 АрхЮЗР 8/III, 412); а никоторое з ни(х) и лаяти па(м) почали абы(х)мо с ты(х) кгрѣ(н)товъ зара(з) про(ч) ехали грозячи на(м) кулею в бокъ (Жорнища, 1590 ЛНБ 5, II 4047, 18 зв.); ѡни зара(з) ѡстáвили сѣти и за ни(м) ишли (XVI ст. УС № 29519, 85 зв.); И заразъ прозрѣвъ, и за нимъ пушовъ, и славивъ Бога (XVI ст. НС 179); Петре не пии заразъ по поливци абовѣмъ є(с)тъ нездорово (к. XVI ст. Розм. 12); [А] єди(н) зъмежи жо(л)нѣре(в) вѣдари(л) во ребра его стѣю мл(с)тъ копѣє(м), тоужъ зара(з) вышѣла изъ бокоу его стѣго крѣ(в) и вода (XVI ст. УС Трост. 78); и зара(з) яко блѣскавица счѣзъ дѣаволь (Там же, 166); А пово(д) поведи(л) же позваному ту(т) в сѣде форумъ ѡ таковы(и) вы(с)тупокъ во(д)ле конѣстытуции слушное єсть чого доводєти (!) ѣ сѣдѣ тую конѣстытѣцью зара(з)

чыта(л) (Київ, 1621 *ЛНБ* 5, III 4057, 19 зв.); А я тїлко помисливъ ровнатиса з нимъ, И за тоє заразы стрѣченъ есмь изъ неба (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 15); Не терпѣль Гдѣ тогѡ, котѡрый безъ бл҃гословѣнїа и на(л) за́казъ, доткнѣльсѧ Кїѡта свѣдѣнїа але заразы егѡ вѣ очахъ всѣхъ скара́ль смѣртю (Київ, 1639 *МКСВ* 216); Црѣ розказа́ль зара(з) Іѡсифа привѣсть острїжѡногоѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 66).

2. (зразу після чого-небудь) зараз: пополнивши тотъ злостивый, а зрадливыи ѡчинокъ свой, тотъ Желехъ зъ Мышкою заразы съ тогожъ двора кнегини Матѡеѡвое Четвертенское до имена его Бородичъ ѡтехаль и теперъ дей при немъ мешкаеть (Петрків, 1564 *AS* VI, 248); И сталасѧ заразы в ко(л)ко дни(и) змѣнка ѡ попа ивана и па(н) ма(р)ко розъгнѣва(л)сѧ и тую ѡпеку покину(л) (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); Але зара(з) скоро тоє писа(н)є нїше ѡбачить по(д) срокги(м) кара(н)емъ ву(и)сковы(м) тому товаришѣ нїшомѣ ма(с)ку во (в)се(м) были помо(ч)ными (Корсунь, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 113); а за́ра(з) по ѡтрапѣнїю днѡ(в) ѡны(х) слнцѣ затми(т)сѧ и м(с)ць не да(ст) свѣта своѣго (Вільна, 1596 *З. Каз.* 26); Юри(и) Козми(ч) рогатинѣ(ц),... ѡде(р)жалъ ве(д)лѣ сѣдѣ бра(т)ского на зво(н)ници сѣдѣна де(н) и но(ч) и заразы на выпѣще(н)ю з вежѣ бе(з)мѣ(н) воскѣ вины ѡ(т)-да(л) (Львів, 1599 *ЛСБ* 1043, 1); А котѡры(и) бы бра(т) бы(л) кара(н) сидѣня(м) или виною маѣ(т) по карности зара(з) перепросити того, кому былъ провини(л) по заповѣди... да не за(и)де(т) сонце во гнѣве вѣшомъ (Львів, 1602 *ЛСБ* 369); А маѣтно(ст) тую заразы по вы(ст)ю Арѣ(н)ды и после рѣмѧции пустити повинѣ(н) бѣдѣ (Кунів, 1615 *ЛНБ* 5, III 4054, 106); ѡря(д) вшеляки(и) зара(з) по публикации на (м)не а(л)бо пото(м)-ка(х) мои(х) тоє баниции не чекаючи вы(ст)я двана(л)цѧти неде(л) ѡ(т)правѣ мо(ц)ную скуте(ч)ную и неѡ(т)воло(ч)ную на добра(х) моихъ... ѡчинити... повинѣ(н) бѣде(т) (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 32); Въ Лимнѣ... въ церк-ви... въ день той урочистый, заразы по зачатю

литургїи... земля кипѣти починаеть и порохъ зъ себе выкидаеть (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 842); Заразы по то(и) во(и)нѣ гла(д) бы(л) ве(л)кїй оу Рѣси (Кум'ята, 1648 *Паньк.* I, 157); Скоро по(в)стаю(т) мѣсли телѣсныє, за́ра(з) и(х) трѣба выганати (серед. XVII ст. *Кас.* 95 зв.).

3. (швидко, раптом) зараз: Та(к) все бе(з)-пе(ч)но было я(к) пе(р)ше, а кгда ся до мѣ(с)-та приближати почала, зара(з) еи ве(н)кгрове со (в)сѣ(х) сторо(н) ѡбѣскачили (1582 *Кр. Стр.* 68 зв.); заразы крѡлевичъ Владиславъ припаль и оногѡ зрайцу тужъ, въ костелѣ, шаблюю пораниль (поч. XVII ст. *КЛ* 85); часо(м) бѡвѣ(м) живо(т) прѡтѣгнетсѧ на мнѡгїе лѣта, а маѣ(т)-ность сѧ не продѡлжи(т), але сѧ за́ра(з) рострати(т) и оутечѣтъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 38); Члѣкъ...пѡломѣнь за́ра(з) оутихаючи́й, сна(д)не загашенаѧ свѣча, проу(д)ко гнїючи́й лїсть, трава за́разъ оусыхаючи́сѧ, проу(д)ко ѡбѡумирающе́е звѣлоє зѣла (Там же, 119).

4. (у даний час, тепер) зараз: Ино я тепер ...// ...заразы тую суму готовизны... еи... пришлои малжонце моеи, панне Ганне Печихвостского записую (Луцьк, 1569 *АрхїОЗР* 8/III, 196); а кгда(ж) зара(з) слѣджебникъ... пнѧ мо(н)тольтовъ з нами... до... кнѣзя ку(р)пѣского ѡ дво(р) ити хотѣлъ нижѣли сторо(ж) або воротъны(и) его мл(с)ти насъ не пѣсти(л) (Луцьк, 1577 *ЖКК* I, 80); и тепѣ(р) зара(с) чере(с) братиѧ ваши(х) ...посла(л) ф. че(р)лени(х) аби се ро(з)дали робо(т)нико(м) а тѣ(т) зара(з) прїслѣхаисѧ що тѣ(т) гѣ мѡви(т) дѡ оучнко(в) свои(х) (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 72 зв.); Єгїпе(т)ское злѡто и сѣбро и всѣ ска(р)бы на ѡѡѣроу тѡлко балвѧномъ были назначѡны // але за́разъ ѡныє богѣцтва жиѡмъ сѧ достѧли (поч. XVII ст. *Проп.р.* 231 зв.-232); теперѣ, зара(з) (I пол. XVII ст. *Сем.* 19); А такъ бѣдѣчы мы пи(л)но потребни пнѣе(и) на власныє... потреби нѣшы продали есмо и тепѣ(р) зара(з) до моцы владзы и посѣсы(и) врадовне пѣстили и постѣпили есмо тотъ до(м) нѣшъ с плацомъ (Київ, 1616 *ЦДІАК* 221, 1, 62, 1); пе(р)-шую... рату панъ А(н)дре(и) повинѣ(н) дѧти за-

ра(з), завтра... а дрѣдѣ ратѣ повинѣ(н) будѣ(т) ...ω(т)дати на соше(ст)виѣ Сѣаго дѣа в при-шло(м) року (Львів, 1633 ЛСБ 1043, 32); Где зара(з) пово(д)... панѣ белѣски(и), указалѣ се-ло, ту(ж) неподалеку въправе (Київщина, 1639 ККПС 272).

ЗАРАЗЪ² *присл. (за одним разом) зараз:* Свинцѣ штѣка што члѣвкѣ може ωтъ земѣли по(д)нати две штѣки меньшихѣ ωбѣдѣ члѣвкѣ може зара(з) ω(т) зе(м)ли по(д)нати (1552 ОЛЗ 160 зв.); А коли тоѣ дѣтя лѣтъ доростѣтъ ино мы а по на(с) потомѣки наши пови(н)ны будѣ(м) тѣе пинези ему ω(т)дати а имѣ(н)ѣ шо-бѣ(!) взяти а ω(н) маѣтъ... вси ста(и)ни и това(р) свои вутьту(л) выпровадити а доко(лѣ) тыхѣ пинезѣ(и) сполна зара(з) не ω(т)дадимѣ (Єскѣв-ці, 1563 ЛНБ 5, II 4043, 25 зв.).

ЗАРАЗЪ *див. ЗАРАЗЪ¹.*

ЗАРАНЕ, ЗАРАНЕ *с. (ранній час) заран-ня, ранок:* Такѣ святи не(д)лю: найперво, коли устанешѣ у заранѣ, дай славу Богу и сыну его, Іисусѣ Христови, што тя сокотивѣ и тя годо-вавѣ у тыхѣ шѣсть днувѣ (XVI ст. НЄ 165); Слышавѣши тѣтъ гѣлось, всѣ пристрашни бѣ-ли, и не спали а(ж) до заранѣ (XVI ст. УЄ № 29519, 193 зв.); жадѣнѣ з вѣсъ неха(и) не вы-хѣдитѣ з двѣрей дѣмѣ своего ажѣ до заранѣа (серед. XVII ст. Хрон. 90).

ЗАРАННИЙ *прикм. (дуже ранній) вранішній:* Виглядаѣм з неба роси заранної, Аби отвѣлжи-ла поля зораннії (1648 Елег. 152).

ЗАРАНОКЪ *ч. (початок дня, ранішня годи-на) досвіток, світанок:* Другое мовитѣ еванге-листѣ, якѣ ходили жѣны святии одного за-ранка ино грѣбови его, що бы помастили тѣлю Іисусово (XVI ст. НЄ 54); Весѣлое вы(и)та чѣсто смѣ(т)ное ве(р)тана рѣди(т), а весѣлаа забѣва вечернаа смѣ(т)ный зарѣнокѣ чѣни(т) (Київ, 1623 Мог. Кн. 20 зв.); А ѣсли што зостѣне з мѣ-са свѣчѣногоω або з' хлѣбовѣ до зарѣнкѣ спа-лишѣ остѣтки огнѣмѣ не бѣдѣтъ ѣхѣ ѣсти бо посвѣчѣны сѣтъ (серед. XVII ст. Хрон. 107).

ЗАРАНЕ *див. ЗАРАНЕ.*

ЗАРАСЪ *див. ЗАРАЗЪ¹.*

ЗАРВАТИ *дієсл. док. (чого) Прорвати, діал. зарвати (що):* на пану Григорію Кмити виде-ломѣ... кафтанѣ... мало не наскрозѣ проби-тый, же куля, одѣ кафѣтана похѣпѣ взявѣвши, ажѣ кошули зарвавѣши, прочѣ выпала (Луцѣк, 1597 АрхЮЗР 1/VI, 146).

ЗАРЕЗАНЕ *див. ЗАРѢЗАНЕ.*

ЗАРЕЗАТИ *див. ЗАРѢЗАТИ.*

ЗАРЕКАТИСА *див. ЗАРѢКАТИСА.*

ЗАРЕКВИРОВАНЕ *с. (стп. zarekwirowanie) (забирання чого-небудь з наказу влади) рекві-зування, реквізиція:* мы ре(ч) ωсѣжѣнѣю до скѣтъкѣ... приводѣчы... фѣрованы(м) зарѣкви-рова(н)ѣ(м) сторѣны пово(д)овѣе... ω(т)ца кѣс(н)-дза станислава бѣро(в)ско(г)... яко вливѣокѣ права до справѣ ниже(и) менѣванѣе ω(д) ве(л)-мо(ж)но(г) некгды зо(ш)ло(г)... пѣна лѣкаша жо(л)кѣ(в)ско(г)... в то(и) жѣ справѣ права до-ста(л) и набы(л) бы(л) (Бородѣнка, 1638 ЦДІАЛ 140, 1, 125, 1).

ЗАРЕЧИСЕ *дієсл. док. (чого) Зарѣктися:* не ведатѣ, якимѣ духѣомѣ и умысломѣ приѣхали ѣсте тутѣ..., вѣ такихѣ почѣтахѣ пешихѣ и ѣздныхѣ, чѣгѣсте се сами зарѣкли? (Вільна, 1597 РИБ XIX, 200).

Див. ще ЗАРѢКАТИСА.

ЗАРЖАВѢТИ *дієсл. док. Заїржавіти, заржавіти. Образно:* попо(в) хотѣ(и) ѣ(ст) до-стѣтокѣ алѣ бѣднѣй ихѣ пожѣтокѣ... кѣтрѣи соу(т) при кназѣ(х)... ты(м) грѣла заржавѣли ω(т) горѣлки (к. XVI – поч. XVII ст. Кн. о лат. 129 зв.).

ЗАРИВАТИ *дієсл. недок. (що) Заривати:* такѣ и они сами по смѣ(р)ти ω(т)ца своего... будучи... на то(м) жѣ кгру(н)тѣ мѣстѣ(ч)ка..., грѣбли позасыповали и млыны побудовали, такѣжѣ дѣрева наωпа(дѣ) зариваючи..., пожа-рами палячи и пу(с)тошачи, ѣныѣ попустѣшили и мимо заруку vyrубали и внѣве(ч) ѣбѣ(р)-нули (Горѣшки, 1642 ДМВН 222).

ЗАРИЧНЫЙ *див. ЗАРѢЧНЫЙ.*

ЗАРІТІ *див. ЗАРЫТЬ.*

ЗАРОБЕНЄ с. (*спорудження чого-небудь*) будова: Гдежѣмъ юж милостивый кнаже и дєрева на тоє заробене не мало здоста(т)чилъ (Мстиславль, 1553 *AS VI*, 134).

ЗАРОБИТИ дієсл. док. 1. (що) (*здобути працею або одержати плату за виконану роботу*) заробити: Єв(г)ли(ст) ма(т)ѡей, мови(л) ...до драбовъ. котѡри за грошѣ, наймѡются забивѡти, вѣ(т)драти, взѡти чого не заробиль (XVI ст. УЄ № 29519, 221 зв.); Образно: Але вы... позычайте не чекаючи с того зыскоу жа(д)ного... Єдна(к) са не вѣмовишь абы(с) не мѣлъ быти мл(с)рдны(м), и добротливы(м) противъ кѡждоу // ... Так же и ти члѣче хр(с) ...може(ш) што на брата своего заробити мѡже(ш) емѡ послѣжити (Львѣв, 1585 УЄ № 5, 268 зв.-269, на полях).

2. (чого) Відробити (що): К тому тесе(л) грабаро(в) и млынаро(в)... розогна(л) которые на слу(ж)бу и на роботу пнзи взявши и затым оны(х) не заробившы ани заслужы(в)шы прочѣ ѡ(т)то(л) ро(з)бечися мѡсели (Жорнища, 1590 *ЛНБ 5*, II 4046, 148).

3. (на що) (*здобути право на що-небудь*) заслужити: такимъ каранѣмъ на якое заробатъ карани быти могоутъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 77 зв.); Прочитай же, не гневаючися, сее писанье мое такъ, яко-мъ и я твое прочиталъ, хотя же-мъ тебе на не не заробиль (и отъ тебе его не потребовалъ) (Володимир, 1598-1599 *Відп.ПО* 1049); З того єв(г)лѣа акоса маємо заховати абысмо заробѣти на цр(с)твѣе нб(с)ное (Височани, 1635 УЄ № 62, 102).

4. (що) Поправити, направити, відремонтувати: одно петнацать городень заробили и втекли прочѣ (1542 *АЮЗР I*, 115); а так тоє имєне, Мелница, пришло в рѣки наши, гдеж єсмо замок заробити казали (Берестя, 1544 *AS IV*, 401); A wezu nad woroty, z fundamentu aż do wercu, zarobyły wsi ziemiane pospolite ludmi swoimy (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР 6/I*, 19); Лечѣ кажемъ то осмотрети, абы оный мостъ водлугъ potreбы былъ заробленъ (Вильна, 1546 *АрхЮЗР 8/V*,

41); Па(р)канъ где мещане робать тамъ заробленъ мало не ве(з)де покры(т) ѡбъмазанъ (1552 *ОВол.3*. 198 зв.); почали ись середины робити зысподу и заробили болшую баню месяца сєнтября 4 дня (поч. XVII ст. *КЛ 83*).

5. (що) Побудувати: иншыи бояре киевскии, которые оный замок людми своими заробили, з ласки и данины нашое его держали (1541 *АЮЗР I*, 115).

Див. ще **ЗАРАБЯТИ, ЗАРОБЛЯТИ.**

ЗАРОБИТИСЬ див. **ЗАРОБИТИСА.**

ЗАРОБИТИСА, ЗАРОБИТИСЬ дієсл. док. (*одержати яку-небудь нагороду, вигоду внаслідок певних дій*) заробитися: в торѣню на шелюга(х) и ѡ(р)лѣка(х) нѣцо зарѡбило(с) то є(ст) зло(т) 7 и 7 1/2 (Львѣв, 1627 *ЛСБ 1049*, 7); ѡ(д) ярославського я(р)ма(р)кѡ ажѣ до лвовського зарѡбилоса зо(л) 192 (Львѣв, 1634 *ЛСБ 1054*, 1 зв.).

ЗАРОБЛЯТИ, ЗАРОБЛЯТИ дієсл. недок.

1. (на кого) (*працювати з метою забезпечення кого-небудь*) заробляти: другій ре(ч). я трѣго(м) са бѡвлю. третій ре(ч). я оубѡгій... же-ноу маю и на дѣти зарѡбляю (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29519, 249).

2. *Перен.* (на що, що) (*заслужувати що-небудь своїми вчинками, діяльністю*) заробляти: звычай который єсть выкладачемъ правѣ свѣдчитъ, же не боронитъ каранѣа дѡвного на(д) тыми котѡрыи на тоє зарѡбляють (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 77 зв.); Ано фалшемъ зарѡбляти на добро трудно! (Киѣв, 1621 *Коп. Пал.* 659); Сѣтъ бѡвѣмъ нѣкотѡрии на грѣхъ и псѡтѡ оумѣслне зарѡблѡючи, а иншыи знебѡчки вѣпадаючи (Вильна, 1627 *Дух. б.* 252); на слѡвѡ ѡ(т)чизны и фамилѣѣ, зарѡблѡти мають (Киѣв, 1637 УЄ *Кал.* 7); вѣнимѡй сѣлоу разѣмноу, и вѣроу дѡброу, и собѣ зарѡблѡй на лѡскѡ бо(з)кѡю (Чернігѣв, 1646 *Перло* 165 зв.); а старецѣ те(ж) на то(м) прѣстѡлѣ, жѣбы та(к) под плѡщико(м) ты(м), побо(ж)ны(и) вѣчино(к) вѣкональ... зара(з) его не ти(л)ко потребами..., котѡрые бы бѣлѣ инѣшею працею зарѡблѡти мѡсѣлѣ,

осмотри(л), а́ле те(ж)... на́чина до писа́на... приноша́ль (серед. XVII ст. *Кас.* 87 зв.).

Див. ще ЗАРАБЛЯТИ, ЗАРОБИТИ.

ЗАРОБЛАТИ *див. ЗАРОБЛЯТИ.*

ЗАРОБОКЪ *ч. (плата за працю) заробіток, діал. зарібок, заробок: Хт́ббы оу... яко́го ремеслника оукра́ль зарбо́къ его́ днёвный, грѣшѣтъ ба́рзо (Львів, 1645 О тайн. 61); то(и) ти(л)ко по́жыто(к) з єи мѣль, и(ж)... бе(з)... га(н)бы слѣ́шнє за пра́цѣ свою́ жи́вно(ст) з посполи того́ зарбо́кѣ бра́ль (серед. XVII ст. *Кас.* 88).*

ЗАРОВНА *присл. Те саме, що заровно: П.П. братия́ дѣчинили́ порядо́къ таковы́(и) ме́жы дида(с)калами́ шко(л)ными́ на то(и) ча(с) прыце(р)кви́ бѣ́жо(и) на(и)дѣ́ючыми́ ся..., и ме́жи Микола́е(м) крекомѣ́ в тако́(и) спосо́бѣ, абы́ подзво́(н)ное́ ме́жы ны́мѣ подѣ́лено (!) было́ заровна́ обо(м) (Львів, 1637 ЛСБ 1043, 50).*

Див. ще ЗАРОВНЕ.

ЗАРОВНАТИ *дієсл. док. (з чим) (статии́ однаковим у чо́мусь) зрівня́тися: мно́гіє бовѣ́мѣ и при на́сѣ, и за про(д)ковѣ́ на́шихъ ѡ(т) пра́вого стоа́нїа оупа(д)ши, и и(з) те́сноє зблѣ́дѣвши доро́ги, такѣ́ сна(д)не́ знѡ́вѣ повста́ли, же́ заровна́ли послѣ́(д)ними́ цнотами́ с пе(р)шими́, і заплата́ ѡде(р)жали, и коро́ны достѣ́пили (Острог, 1607 Лѣк. 15).*

ЗАРОВНЕ *присл. (стп. za równe) те саме, що заровно: Та́къ ты(ж) и ќды вы́знава́емѣ́ Дѣ́ха бѣ́ти Ѡ́цѣ́вского́ и Сѣ́нѣ́вского́, єдинои́сто́тво згѣ́ла зъ́ обѣ́ма сло́ва́ми зарѡ́вне впрова́жаемѣ́ (Київ, 1619 Гр. Сл. 264); и за власну́ю Капиту́лу, обывате́ли,... и оборо́нцы́ того́жѣ́ Монасты́ря Печерского́ Кі́евского́ тепе́рь идучи́ми и на пото́мѣ... насту́пуючи́ми ча́сы заровне́ зъ́ иншо́ю Бра́тією́, яко́ єдино́го тѣ́ла чло́нки почитани́ и узнавани́ были́ (Київ, 1631 ОЛ 20).*

Див. ще ЗАРОВНА.

ЗАРОВНО *присл. Однаково, на́рівні, рівно ж, порівну, діал. зарівно: дѣ́йти да́ска(л) и лю́бити мае́тъ дѣ́ти вси́ зарѡ́вно, якѣ́ сыно́(в) бога́ты(х), та(к) и сирѡ́тъ дѣ́бѣ́ги(х) (Львів, 1587 ЛСБ*

87, 3); они́ повинни́ будут́ службу́ у ихъ́ // оку́рити, або́ заровно́ съ́ подданы́ми робити́, як подданы́е ко́торого́ ко́львекѣ́ села́ робят́ (Го́рохів, 1593 ПККДА 1-2, 158-159); кѣ́пи за два́ шги́бры́ ча́стю бѣ́лого́ и ча́стю че́лядного́ хлѣ́ба обо́его зарѡ́вно (к. XVI ст. *Розм.* 8); смѣ́рътъ заровно́ бере́(т), я(к) бо́гатаго́ та(к) оубо́гого (к. XVI ст. УЄ №31, 113); до(м) бѣ́жїй не́ зарѡ́вно бы́ дѣ́лилѣ́, добра́ є́дна(к) бо(з)скїи́, // и ко́штѡвныи́... не́ такѣ́ по́врдыно́валѣ́ (поч. XVI ст. *Проп.р.* 222-222 зв.); злѣ́то зарѡ́вно з бо́лѣ́то(м) по́важа(л) (Острог, 1607 Лѣк. 14); за чимѣ́ Его́ Коро́левская́ Мило́сть, за ро́вно зъ́ ы́ншимѣ́ ры́цєрствомѣ́, оно́го, на по́слуги́ свое́ за́тягну́вши, да́ль ему́ коро́говѣ́ (Жито́мир, 1611 АрхЮЗР 3/1, 169); Та́къ же́, и́жѣ́ зарѡ́вно и спо́льнє́, зъ́ Ѡ́(т)це́мѣ́ и Сѣ́номѣ́ покланя́тиса́ є́мѣ́ и чтї́ти, и спо́льнє́ сла́вити́ и ве́лбити́ его́ по́требѣ́ (Київ, бл. 1619 Аз.В. 102); по́жыто(к) з про́дажы́ свѣ́чокѣ́ такѣ́ же́ подѣ́лены́(и) заровно́ з ны́(х) ка́ждого́ мае́(т) до́ходити́ яко́ те(ж) и ко́штѣ́ на ны́хъ́ спо́(л)ны́(и) и пра́ца мае́(т) бы́ти (Львів, 1637 ЛСБ 1043, 50); то́й то стра́шливы́й Ко́са́рь несподѣ́ване́... кѣ́ситѣ́ всѣ́хъ́ зарѡ́вно: и Па́триа́рховѣ́, и па́пѣ́жовѣ́ (Черні́гів, 1646 Перло 135 зв.); пото́(м) до́лгѣ́ а оста́тно(м) всѣ́(м) дѣ́те(м) мои́(м) дѣ́литиса́ за ро́вно ро́ска́зую гро́шми́ (Холм, 1646 Тест.Ст. 471); шля́хетный́ панѣ́ Самуе́ль Радо́ловичѣ́... проти́вѣ́ко сла́ветнымѣ́... Ќгнатови́ Бу́лижце́... Ваислови́ Ко́льбасе́,... подѣ́ча́сь ко́зачы́зны́ заровно́ с ко́заками́... // и́мена́ми и на́звї́сками́ декля́ровати́ о́ферова́льсе́ (Лу́цьк, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 424-425).

ЗАРОВНЫЙ *прикм. Який зна́ходиться́ за ро́вом (?): си́ я во́лчкѡ́ є́скови́(ч) сво́и(м) бра́то(м) с гри́немѣ́ да́ль ли́ є́смо прѣ́(с)то́и в ла́вроше́вѣ́ мана́стырь ниво́у заровну́ю сво́ю ѡ́(т)-чи́(н)но́у (к. XVI – поч. XVI ст. УИ 1913/6, 14).*

ЗАРОДИТИ *дієсл. док. (дати́ пло́ди, урожа́й) зародити́: члѣ́вкѣ́ по́сѣ́явѣ́ житѡ́ и пшени́цю. мо́лилсѣ́. ста́а зе́мле́ зароди́. а́ ба́ не по́ма́не́тъ (1489 Чет. 128 зв.).*

ЗАРОЖАТИСА дієсл. недок., перен. Зароджуватися, виникати: По престѣплѣнїи, зѣмла ср(д)ца выдаєть тѣрнїе и ѡсетъ: пашетъ члѣвкъ, выроблѣетъ, а єднѣкъ пре(д)са тѣрнїе дѣховъ преврѣтнѣхъ зарожаютъса (Вільна, 1627 *Дух.б.* 246).

ЗАРОЗИТИ дієсл. док. (чим) Влучити, вдарити: Андрея Юху, боярина, съ коня, киємъ въ голову зарозивши и збивши съ коня, который тамъ же на дворе, въ госпoде своей, передъ ними безъ памети спалъ (Луцьк, 1609 *АрхЮЗР* 6/І, 357).

ЗАРОНЕНЬЙ дієприкм. у знач. прикм. Втрачений: речъ єсмо зароненую поновили (1539 *АЮЗР* II, 140).

ЗАРОНИТИ дієсл. недок. (стп. заронїс) загубити, закинути: Што ся тежъ ткнетъ тѣхъ купцовъ, которыхъ они будутъ провожати и которы пожытокъ с того себе мети, в той бы еси речы такъ же подавному ихъ zostавилъ... и такъ ся радилъ и поступовалъ, яко бы пожитки нашы господарский не были заронены и тыи подданыи нашы... к жадной тяжкости и убожеству не приходили (1536 *АрхЮЗР* 8/V, 13); **душамъ память (память) заронити, память заронити** – не здійснювати поминального обряду: а хто бы хотѣлъ у тоє ся уступити, а нашимъ душамъ память заронити, тотъ ся с нами розсудить предъ милостивымъ Богомъ на страшномъ судѣ (Київ, 1607 *АрхЮЗР* I/VI, 11); а естли бы хто хотѣлъ тоє узрушивати а тымъ нашимъ родителемъ и намъ самимъ вѣчну память заронити, тотъ ся розсудить передъ милостивымъ Богомъ съ нами и съ тыми уписываными душами (Пінськ, 1517 *АЮЗР* I, 56).

ЗАРОСЛИЙ див. **ЗАРОСЛЫЙ**.

ЗАРОСЛОСТЬ ж. Зарість, зарослі: Потѣмъ нѣвымъ тѣмъ гѣлосомъ побѣжѣный, знѣвъ воды шѣкати почѣлъ, але и сѣмъ слѣпѣмъ былъ згѣла: ѡколо воды бѣвѣмъ ходилъ, а тоєи не видѣлъ, ато же и лѣса гѣстѣго зарѣслость ємъ перешѣжѣла (Київ, 1631 *Син.Тр.* 813).

Див. ще **ЗАРОСЛЬ**.

ЗАРОСЛЫЙ, ЗАРОСЛИЙ прикм. 1. (вкритий рослинністю) зарослий: по(д)старости(и) бересте(и)ски(и) з людьми... коденъскими...// ...ѡказывали намъ грани старѣ зарослыє звѣчстыє ѣ сосна(х) великихъ (1546 *ОГ* 9 зв.-10); Дѣбрь: Пѣдолъ зарѣслый (1627 *ЛБ* 29); obsitus, накрити(и), зарѣ(с)ли(и) (1642 *ЛС* 286).

2. (оброслий волоссям) зарослий: Црѣ розказѣлъ зара(з) Іѡсифа привести ѡстрижоного и прибрѣно(го) [бо бѣлъ якѣ вѣзень нѣжный ѡдѣртый и зарѣслый] и поставили пре(д) нѣмъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 66).

ЗАРОСЛЬ, ЗАРОСЬЛЬ ж. 1. (ділянка землі, що заросла чагарниками й іншими рослинами) зарость, заросль: а ѡттоль поехали до заросли, которая заросль промежъ ихъ троскота и троскотѣ по правѣ тоє дороги,... мѣло мерано быти черезъ Городелецъ до реки Тѣри (Мизове, 1537 *AS* IV, 98); Орѣчь частѣокротъ выхѣдитъ не тѣлѣко дѣла сѣѣна на нѣвѣ, але и дѣла ѣншихъ єѣ потребѣ,... абы зъ тѣрна, и зъ зарѣслѣ єѣ вѣчистилъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 584); на ѡны(х) мѣсца(х) сѣхи(х) и неплѣ(д)ны(х)... дро(в) жа(д)ны(м) спѣсобо(м) нѣх(т)ѣ мѣти не мѣже(т),... (бо та(м) не та(к) як(о) ѣу на(с) жа(д)ны(х) лѣсо(в) або зарѣслѣ не на(и)дѣ) (серед. XVII ст. *Кас.* 45 зв.).

2. Лише у мн. **заросли** (земельні угіддя, зарослі кущами й іншою рослинністю) зарослі, зарості: тоє имѣньє, которое ѡнъ кѣпил, потвержаємъ симъ нашимъ листомъ вѣчно... з людьми данными и таглыми тѣхъ селищъ... и з гаи и з хворосты и зъ заросльми (Краків, 1518 *AS* III, 174); єє мл(с)ть тоє имѣньє чорнѣвъ якѣ дворъ такъ пашню дворную слуги, люди, земли,... заросли,... на три ча(ст)и... ровно поде(л)и(ти) (Луцьк, 1560 *ЦДІАК* 223, 1, 2, 1 зв.); ми...тую половицу кунева... тоє(ст) с плацо(м) дво(р)ны(м)... запѣстами и(з) зарослями з реками... прода(л) єсми брату моє(му) (Букойма, 1579 *ЛНБ* 5, II 4044, 51 зв.); має(т) єго мл(ст) па(н) бра(с)ла(в)ски(и)... тоє имѣ(н)є... з зѣ(м)лями... болоты и зарослями... // ...держати

(Люблін, 1591 *ЦДІАЛ* 181, 2, 105, 3, 1-1 зв.); Которѡю всю ча(ст) свою ѡ Белоши(ч) пнѡ Тре-
тякѡ... на то(и) части з селищами... заросьля-
ми дѡбровами... ѡ ... де(р)жа(н)е завели (Жи-
томир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 30 зв.); пнѡ ѡгафѡя
семено(в)на комаро(в)на яко деди(ч)ка добръ
ча(с)ти свое того села... спо(л)не з ма(л)жо(н)-
ко(м) свои(м)... чере(з) мене возного... во(л)-
не... с кгрѡ(н)тами с полями... заро(с)лями...
княжато(м) и(х) м(л) в посесію в мо(ц) в де(р)-
жа(н)е... по(с)тѡпили (Брацлав, 1610 *ЦДІАК*
221, 1, 54, 7); Я Софронія Макаровичовна Ива-
шенъцевичовна... маєтностъ... нашѡ // ...зо
вшеякими пожытками... з хворостами зарос-
лями... продали (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060,
131 зв.-132 зв.); фѡндѡю... // ...тымъ тепереш-
нымъ записомъ фѡндѡшѡ моего, грунты...,
запѡсты, заросли,... въ положенью и ограни-
ченью грѡнтѡ тотъ монастырь... записѡю (За-
гайці, 1637 *ПВКРДА* IV-1, 65-66).

2. (густа рослинність, що вкриває яку-небудь
поверхню) зарості, зарослі: бо(р)тники то(л)ко
маю(т) мети сокерѡ..., а кѡ сеножате(м) ити
то(л)ко съ сокєрою чи(м) заро(с)ли ростереби-
ти (1566 *ВЛС* 86).

Див. ще **ЗАРОСЛОСТЬ**.

ЗАРОСТИ дієсл. док. (чим) (вкритися рос-
линністю) зарости: кгда єсмо до того копца
приехали, княз Ковельский поведилъ: ...тотъ
копецъ єсть мнє кѡ шкоде вделанный, не на томъ
местцѡ, яко Твоѡ Милость менишъ, зарослѡ
(Ковель, 1537 *АС* IV, 103); указаль также три
ниве, зарослыхъ за межами (Невмиричі, 1552
АрхЮЗР 4/I, 58); дрѡгаа река Норина котораѡ
прилегла по(д) замокъ яко бы стрѣльбище ѡтъ
замъку ѡколо єе болото лесомъ заросло на 3
миль ѡнизъ (1552 *О Овр.* 3. 100 зв.); *Образно*: Бо
если што єсть гдѡ хрєстіянъ, тогда нѣтъ нѣ-
чого иного, одно божниці, блудъ, и рольѡ за-
рослая розмаитымъ зелищемъ розличныхъ
ересей и забобоновъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 186);

(сповнитися чим-небудь негативним) зарос-
ти: ѡ землє запѡстѡлаѡ и зарослаѡ, трѣніє(м)

безъвѣрїѡ и бє(з)божіѡ! (до 1596 *Виш. Кн.*
264);

обрости: по(д)старости(и) любо(м)ски(и)
с пнѡ ѡханъскими... ѡ(т) тоє сосны вели на
чвє(р)ть мили,... и привели насъ до пня ѡго-
релого ѡ которомъ мєнили быти ѡ(т) прє(д)ковъ
ихъ з давны(х) часовъ мєла быти вложена в
тотъ пенъ мотыка и зарощєна (1546 *ОГ* 17).

Див. ще **ЗАРОСТАТИ, ЗАРОСТОВАТИ**.

ЗАРОСТИСЬ дієсл. док. (вкритися рослин-
ністю) заростися: Межи тими // то лю(д)ми
повѣдають ижъ нѣякое ѡзеро различним (!)
троро(с)тми (!) и хво(с)тами (!)заро(с)ло(с) и на
ти(х) ростєтъ лѣсни(и) овоци (серед. XVII ст.
Луц. 531-533).

ЗАРОСТИТИ дієсл. док., перен. (що чим)
(привести у стан занепаду) запустити: ѡнѡ бо
то(т) гла(с) изнесе мѡвачи, блюдѣтєсѡ ѡ(т)
псовъ и злы(х) дѣлатєлє(и) то є(ст) ѡ(т) лже-
имєнны(х) пѡстырє(и), которєє ѡ виноградѡ
х(с)вѡ робїтєсѡ по(д)нали, а ѡного сами(ж)
запѡстошили и тє(р)нїє(м) бє(з)закѡ(н)ного
жїтїѡ заростїли (1598 *Виш. Кн.* 309); тернѡ
лѡкомства, внѣтрный ср(д)ца Єгѡ загѡнѡ
заростїль былѡ и запсоваль (Київ, 1637 *УЄ*
Кал. 475).

ЗАРОСТОВАТИ дієсл. недок. (чим) (вкри-
ватися якою-небудь рослинністю) заростати:
Ѡледєнѣваѡ: Зарѡстѡю хворосто(м) (1627 *ЛБ*
151).

Див. ще **ЗАРОСТАТИ, ЗАРОСТИ**.

ЗАРОСЪЛЬ див. **ЗАРОСЛЬ**.

ЗАРУБАНЄ, ЗАРУБАНЪЄ с. 1. (визначєннѡ
границь зарубаними позначками на чѡму-небудь)
зарубина, зарубка: ѡтъ домовъ ихъ маю(т) они
ѡбєдвє сторѡнє той выгонѡ держати и єго ужи-
вать, водлугъ дѣлу и зарубанѡ и рубежѡвъ на
вѣчныє часы (Невмиричі, 1552 *АрхЮЗР* 4/I,
60).

2. (перекриття дороги) загорода: Которѡє
збитє и зранєнє свое, попалєнє и збурєнє хатѡ,
зарубанє дороги,... тѡє подданные Сєлищѣские
мєнили собє бытъ сталѡє ѡтъ слугъ пана Мар-

тина Миховского (Житомир, 1605 *АрхЮЗР* 6/І, 309); тамъ же я возный съ тоєю стороною шляхтою бачилемъ закопанье и зарубанье рознымъ деревомъ дорогу, которая етъ (!) значная (Луцьк, 1623 *АрхЮЗР* 6/І, 442).

ЗРУБАЊЕ див. ЗАРУБАЊЕ.

ЗРУБАТИ дієсл. док. 1. (*зробити чимсь гострим на чому-небудь позначку для визначення границь*) зарубати, закарбувати: И мы... змєривши джищи,... копцы засыпали и грани зарѣбали (Мизове, 1537 *АСІV*, 99); Ино мы... сами по доброй воли своєї на тьи земли... выехали и по стародавным границам грани зарѣбали и копцы закопали (Ковель, 1540 *АСІV*, 237); а который выгонъ завозе (!) передъ дома ихъ, тотъ выгонъ, зєзволившись обєдвє стороне, передо мною поделили на полы, и рубежи казалъ есми зарубати (Невмиричі, 1552 *АрхЮЗР* 4/І, 60).

2. (*перекрити дорогу*) загородити: поменєный Мартинъ Миховский... насъ самыхъ позбивати, маєтность нашу всю у насъ побрати и пограбити, дорогу стародавнюю, съ Пулинъ до Барашовъ лежачую, зарубати,... росказалъ (Житомир, 1605 *АрхЮЗР* 6/І, 309); шляхетный Кгрекгоръ Мочулский... въ року тепєрєшньємъ дорогу стародавнюю звыклую и гостинєцъ, зъ розныхъ мєстцѣ черезъ мєсто Красный Ставь... идучую до мєста Жаславля..., зарубалъ и закопалъ и ездити... забороняєтъ (Луцьк, 1623 *АрхЮЗР* 6/І, 440).

Див. ще ЗАРУБИТИ.

ЗРУБИТИ дієсл. док. 1. (що) (*закласти зруб чого-небудь – будинку, замку і т. ін.*) заснувати: Замокъ самъ... на вѣсти рєчки Пѣво(в)ки на горє каєно(и) и бы(л) спалєнь пє(р)во вѣтъ своихъ а потомъ вѣтъ шєстидєсатъ лє(т) за славньє памати (!) короля алектѣса(н)дра зарѣблє(н) (1552 *ОБЗ* 142); А кгда кна(з) бискѣпъ зарѣбилъ замокъ в тотъ часъ и(х) на воли всадилъ (1552 *ОЖЗ* 122).

2. Те самє, що зарубати у 1 знач.: ино мы сами по доброй воли своєї поспол са згодивши,... на тьи земли выехали и по стародавным

звєчистым границам, грани новыи зарѣбили и копцы закопали (Торговище, 1540 *АСІV*, 244).

ЗАРУКА ж. 1. (*гроші або інші цінності, які згідно з домовленністю вносять для забезпечення зобов'язань*) заклад, застава: И гдѣ права майтборскіє суть, врадники наши силы-моцы не судятъ, и тыхъ зарукъ не берутъ (Краків, 1509 *АрхЮЗР* 5/І, 30); я самъ або потомство и ща(д)ки мои если бы сєго постановє(н)я моего выпо(л)ни(ти) не хотєли то(г)ды пови(н)ни будємъ гѣру королю єго а заруки заплати(ти) двє тисѣчи ко(п) грошє(и) (Ляхівці, 1559 *ЛНБ* 103, 19/Id, 1961, 25 зв.); є(с)ли бы(х) я сама... то(г) двє аза(н)я в тѣє сєла кнзю козецє... не поступила тогды г(с)дру королю... заруки сто ко(п) грошє(и) а кнзю. козецє другу ю сто ко(п) грошє(и) заплати(ти) пови(н)на будѣ (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 16); а сє(с) ли(ст) нѣтъ в чо(м) ко(л)вєкъ наруши(ти) мєли будємъ пови(н)ни заруки пну ивану хрє(н)ни(ц)кому па(т)дєса(т) ко(п) гршє(и) лито(в)ски(х)... заплати(ти) (Толпижин, 1576 *ЛНБ* 5, II 4043, 148 зв.); А если бы // я самъ або... хтожъ кольвєкъ того двєазанья... пєрєказу... чинили... я... повинєнь буду заруки... заплатити (Луцьк, 1585 *ЛНБ* 5, II 4044, 146 зв.); И приєха(в)ши... до Пыкова... вря(д)нику... вны(и)... дєкрє(т)... читали, домовляючися жєбы на добра(х) єго м(л) пна крако(в)ского за тую таксу в недоси(т) вчине(н)ю на ча(с) тому дєкрєтови... и за такжє великѣю сѣму зару(к) водлє поступку права в(т)правы вчинити не борони(л) (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 110 зв.); А по заплачєньє ты(х) зарѣкъ на врадѣ... пры цало(и) и досконало(и) моцы захова(н) и держа(н)... тотъ домъ... в спок(и)но(и) дыспозыцы(и) в(т)ца... має(т) часы вєчными (Київ, 1616 *ЦДІАК* 221, 1, 62, 1 зв.); тая унѣя черезъ заруки прєзъ вини, прєзъ заруки урядовєє, прєзъ вязєня до турмъ по мѣстахъ и сєлахъ до сєбє примушають и приводятъ (бл. 1626 *Кир. Н.* 17); пновє Тишовє... того кгру(н)ту неправнє и кгда(л)товнє заживаючи,... пожарамы палѣчи и пу(с)тошачи, вныє попусто-

шили и мимо заруку вырубали (Горошки, 1642 ДМВН 222); в заруку попасти, попасти в заруки – порушивши угоду, бути зобов'язаним раніше виплатити заклад: ты дей при нем почтѣ слѣгъ своихъ послати не хотела и з листѣ своего записного выстѣпила и в зарѣкѣ попала (Вільна, 1552 AS VI, 132); тая дѣвка моя, подлугъ опису моего,... мела была быти охрищена по вѣри матки своее и по обычаю греческого закону, за што я попал въ заруки жоне моей и паней тещи (Луцьк, 1570 АрхЮЗР 8/III, 19); в заруки упасти – те саме, що в заруку попасти: за каждым разом в тыи заруки упасти маю, которые кром жадного милосердья,... был бых винен платити, не вступуючи в жадное право (Володимир, 1563 АрхЮЗР 8/VI, 131); подъ зарукою (заруками) – за закладом: ми приказує(м) по(д) ласкою нашою и по(д) зарѣкою де-са(т) тиса(ч)ма копами гроше(и) абы иначе(и) то(г) не чини(ли) (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 56); на што де(и) и ли(ст)... по(д) печатями а сведо(м)ємъ люде(и) добры(х) по(д) заруками дво(х)со(т) копъ гроше(и) (Кременець, 1581 ЛНБ 5, II 4044, 87).

2. Обіцянка, зобов'язання: а и сами они тую зарѣку принали и слюбили, штож мают так держати (Кошир, 1502 ASI, 149); заруку возносити (на себе) – брати на себе зобов'язання на виплату закладу: По добро(и) воли своє(и) тѣю заруку на себе во(з)ношѣ и еє выпо(л)нити маю (Овруч, 1585 ЛНБ 5, II 4045, 82 зв.).

ЗАРУКАВЄ с. 1. (частина ритуального одягу священника) нарукавник: не знашол есми в церкви... рыз двоих: одных коленских белыхъ,... а других выбойковыхъ чирвоных, штихар из зарукавемъ (Володимир, 1579 АрхЮЗР 1/VI, 65); зарукаве старое китайчаное, петрахиль адамашковый зеленый старый (Луцьк, 1583 АрхЮЗР 1/I, 183).

2. Деталь бойового обладунку воїна: збро(и) две и шишаков два зарѣка(в)є двое (Житомир, 1609 ЦДІАК 11, 1, 5, 7); взято... рыштѣнькѣ до во(и)ны належачого то естъ зброя зъ зарѣка-

вями зъ шишаками з наколенъками ше(ст) (Київ, 1635 ЛНБ 5, II 4060, 105 зв.).

ЗАРУТИТИ дієсл. док. (стп. *zarzucić*) перен. (що) загубити, втратити: тот же дей Василей... зъ братомъ своимъ... зарутивши боязнь Божию... и срогост права посполитого... кгвалтомъ..., вдарили на дом войтовский (Луцьк, 1566 АрхЮЗР 8/VI, 180).

ЗАРУТЬ ч. (стп. *zarzut*) закид, докір, звинувачення: “Зарутами” отступникове приводитися отъ насъ напротивъ ныхъ звыклыи каноны св. вселенскихъ соборовъ назвали (Київ, 1621 Кон. Пал. 689); Лечъ обороны нашѣ не заруты суть, але правда и каноны Духомъ Святымъ презъ уста святыхъ Божиихъ ухваленны подачны и всему свѣту оголошены и всему свѣту оголошены (Там же).

ЗАРУЧАТИ дієсл. недок. 1. (кому що) (не дозволяти робити) забороняти: Жалова(л) на(м) ма(т)ѣи... на стеѣана и на игната... Што(ж) деи они встѣпають(ся) в нашии вѣчны(и) сеножати и зарѣчаютъ на(мъ) косити (Київ, 1508-1523 ПИ № 5); врадник Жеславский панѣ подскарбьемъ тоє дерево брати зарѣчал (Кременець, 1542 AS IV, 315).

(давати розпорядження) наказувати: намъ Грышъко Лучичъ зъ братею своею, о той ниве навѣпоминалъ... подъ зарукою господарскою и воеводскою не однокротъ, передъ людми добрыми намъ заручалъ, абыхъмо съ тоє нивы ихъ, дворъ нашъ знесли (Овруч, 1555 АрхЮЗР 3/I, 324).

2. (чим) (запевняти) завіряти: предкове мои...первей сего неоднокрот о том мовили, и листы господарскими князя... навпоминали, и заруками господарскими заручали, абы он тым землямъ... дал покой (Луцьк, 1537 АрхЮЗР 1/VI, 23).

3. (що) (виділяти, призначати) назначати: коли земянинъ або служебникъ наместника володимерского, зваснившись на которого мещанина, заруки имъ заручаютъ, тые заруки съ нихъ намѣстникъ себе беретъ (Краків, 1509 АрхЮЗР 5/I, 30).

4. (кого ким, кого кому) (*встановлювати взаємозалежність*) єднати: спорѣ(ч)ни(к) естѣ хс. и ото зарѣчае(т) ба члѣко(м), зарѣчае(т) // члѣка бѣ: и якъ рѣклъ поновѣти на(с), и по-но(в)лѣе(т) (Вильна, 1596 З. Каз. 93 зв.-94).

Див. ще ЗАРУЧИТИ².

ЗАРУЧИНЫ мн. Заручины: ѡбрѣченіе: зало(г) задато(к), зарѣчины (1627 ЛБ 149); Если бы ѡцѣ ѡбещовалъ за сыны албо дочки свои до-рослые, а они бы прѣтѣмными бѣдѣчи мѣлѣчали, и не были томѣ прѣтѣвныє, зарѣчины бѣдѣтъ вѣжныє (Львѣв, 1645 О тайн. 150).

ЗАРУЧИТИ¹ дієсл. док. (кого, кого за кого; кого кому) (*виконавши певний обряд, оголосити кого-небудь нареченою і нареченим*) заручити, посватати: зарѣчил и змовил есми тѣю внѣчкѣ мою, кпѣжнѣ Маринѣ Львовнѣ, в малженство кназю Дмитрию Федоровичѣ Сонкгѣшковича (Городище, 1551 АС VI, 107); их мл. дочку свою панну Богдану за мене заручили (1561 АрхЮЗР 8/VI, 97); Члѣкѣ котѣрый женѣ зарѣчилъ, а не понѣлтъ еи, нехѣй іде(т) и ворѣтитса до домѣ своегѣ бы якъ не ѣмерлтъ на войнѣ а иншіи бы понѣлтъ члѣкѣ (серед. XVII ст. Хрон. 155); Если бы дѣвкѣ пѣннѣ зарѣчилъ мѣжѣ, а нашѣлѣ бы ю хто вѣмѣсте лежалъ бы з нею, обѣе вѣведешѣ до брѣны мѣста ѡнагѣ и кѣмнми забѣты бѣдѣ(т) (Там же, 156 зв.).

Див. ще ЗАРУЧОВАТИ.

ЗАРУЧИТИ² дієсл. док. 1. (кому що) (*дати розпорядження*) наказати: врадник Жеславский... зарѣчил панѣ подскарбѣемѣ перед ви-жом, жебы того дерева не брал с тоѣ пѣшчи под зарѣкою на господарѣ... полторы тисѣчи коп грошей (Кременецъ, 1542 АС IV, 315); И повто-ре прѣ(д) пана єго м(л) воеводы Киевско(г) ѡб-личностью заручи(л) есми єму по(д) тыми(ж) словы абы да(л) покои по(д)даны(м) вѣш (Киѣв, 1555-1568 Гр. Мат. 1 зв.).

2. (чим) (*дати поруку, гарантувати*) пору-читися: тамъ же насъ у везеня посажоно, и не хотече насъ пустити, ажъ на поруку кожного зъ насъ пущоно, заручивши тридѣтма копа-

ми грошей, абы дей есте болшей жаднымъ... гандлемъ се не обходили (Житомир, 1586 Арх ЮЗР 7/І, 255); при насъ... отецъ прѣтопопа Киевский заручилъ тому попу Филипу, подѣ неблагословенемъ Божимъ и винами на єго милость пана воеводу киевского сорока копами грошей литовскихъ... абы... жадныхъ справѣ духовныхъ... ся не важилъ и не справовал (Киѣв, 1605 ЧИОНЛ V-3, 142);

встановити, визначити: точилася справа... о ниву у Груздова гумна, которую Семень Несын менует своею власною, а Левко также своею, и выоравши Левко и просо посеяв, через заруку, которую ему Несын заручив, до скрынки мест-ской грошей двѣнадцѣть, а на вѣрд замковый копою грошей (Бориспѣль, 1614 АБМУ 6).

Див. ще ЗАРУЧАТИ.

ЗАРУЧИТИСЯ дієсл. док. (*статти нареченою або нареченим*) заручитися: sponsalia зарѣчитисѣ дѣвкою (І пол. XVII ст. Сем. 164).

ЗАРУЧНЫЙ, ЗАРУЧЬНЫЙ прикм. Який стосується заруки. ◊ листъ заручный (за-ручьный) див. ЛИСТЪ².

ЗАРУЧОВАТИ дієсл. недок. (*виконуючи пев-ний обряд, оголошувати нареченою і нареченим*) заручати: ѡбрѣчаю: зарѣчины чиню, пѣннѣ зарѣчю (1627 ЛБ 149).

Див. ще ЗАРУЧИТИ¹.

ЗАРУЧЬНЫЙ див. ЗАРУЧНЫЙ.

ЗАРЫТЬ, ЗАРѢТИ дієсл. док. (що) (*закопа-ти*) зарити: сѣ которое горы панѣ Ласко такъ зѣ гумна солому, яко п гной, кажетъ вѣ тотъ ставокѣ зарыть и метѣть, ку шкоде моей и ку зашарованю, замуленю того ставку Скалинска-го (Кременецъ, 1594 АрхЮЗР 6/І, 243); зарѣти (І пол. XVII ст. Сем. 55).

ЗАРЫЧАТИ дієсл. док. (*голосно вигукнути*) заричати, закричати: оуслышавши Ісѣвѣ слова ѡцѣвскѣи зарычалъ велѣкимъ гѣлосомъ (серед. XVII ст. Хрон. 42 зв.).

ЗАРѢЗАНЕ, ЗАРЕЗАНЕ, ЗАРѢЗАНЬЕ с. Убивство ножем: а пото(м) де(п) то(т) нахи(м) з рабѣе(м) други(м) жидо(м) вночи тоѣ дѣта за-

реза́ли... а по за́реза(н)ю лупи́ли и се́(р)дце вы́на(в)ши ли́за(ли) (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 59); зако́ление за́резане (II пол. XVI ст. ЛА 183); зако́ле́ніє, за́рѣза(н)є (1596 ЛЗ 48); Зако́ле́ніє: За́рѣза́ньє (1627 ЛБ 41).

Пор. ЗАРѢЗАТИ.

ЗАРѢЗАНИЙ див. ЗАРѢЗАНЫЙ.

ЗАРѢЗАНИЙ, ЗАРѢЗАНИЙ дієприкм. у знач. прикм. (убитий ножом або чим-небудь гострим) за́різаний: роспа́стныи ба́нкѣты лю́быте: проти́(в) ко́торыхъ вѣ́день и вно́чі лѣ́зы оу́крѣвжєныхъ те́кѣ(т)... и го́лосы крѣ́кльи́выи, ꙗ́ко о́ныхъ ма́токъ за за́рѣзани́ми дѣ́тми ѡ(т) Иро́да, пре́(д) о́блѣчностъ Ба́ илѣ́(т) (Київ, бл. 1619 О обр. 176); пта́шка жи́во́го вѣ́зметъ... и ѡмѣ́читъ... // вѣ́ крови пта́шка за́рѣзаного (Київ, 1637 УЄ Кал. 691-692); за́рѣзана́а о́фѣ́ра див. О́Фѣ́РА.

ЗАРѢЗАНИЕ див. ЗАРѢЗАНИЕ.

ЗАРѢЗАТИ, ЗАРЕЗАТИ дієсл. док. (кого) (убити ножом або чим-небудь гострим) за́різати: го́ра сѣ́ръ по́велѣ́(л) є́го въ бо́(р)ѣдѣ́ за́рѣзати (1489 Чет. 246); в ме́сте(х)... на́(р)ви́ и бе́(л)ску́ была́ по́мова на жи́ды... ꙗ́кобы ме́ли та́(м) де́та хре́стія(н)ско́е за́резати злосли́выи(и) ѡчи́но(к) на́(л) наро́до(м) хре́стія(н)ски́(м) по́по(л)на́ючи (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 53); по́сли Подко́вы, ꙗ́ко то є́го въ Не́мирове по́йма́ли, ко́заки сѧ́ разбе́гли, и одє́нь... мѣ́лтъ узолѣ́ не ма́лый чи́рвоныхъ злото́ыхъ и ко́торыє де́й слу́ги, або дру́жина Пу́тошинского... то́го ко́зака за́рѣзали (Луцьк, 1579 АрхЮЗР 3/І, 9); Же́на... дми́тра за́рѣзати ка́зала (поч. XVII ст. Вол. В. 99); авраа́ме вѣ́зми сѧ́ свѣ́го є́ди́наго... и за́рѣже́шь сѧ́ свѣ́го дла́ ме́не (поч. XVII ст. Проп. 5 зв.);

(убити свійську птицю або тварину на м'ясо чи офіру) за́різати: в́зято, и ко́паницу, и сверде́ль, и до́лото, и мя́со все..., и ꙗ́ловицу за́рѣзано (Луцьк, 1596 АрхЮЗР 3/І, 88); чо́боты су́ть нау́ка, ми́рнусть, а те́ля го́дованное, ш́то за́рѣзали́ и изѣ́ли, то є́сть сы́нъ Бо́жі́й (XVI ст. НЄ 7); по́то(м) ѡ́ны(и) іє́рей ма́(л) за́рѣзати є́дно

кѣ́рча, и воу́пѣстити кр(в)ѣ́ с не́го (XVI ст. УЄ № 29519, 143); а кѣ́(д)ы сѧ́ твѣ́й... зѣ́ вше́те(ч)ни́цами при́шѣлѣ́, за́рѣзале́сь дла́ не́го во́ла тло́у́стого (Остро́г, 1607 Лѣк. 30); И ро́ска́же́тъ Сѣ́щенникъ́ же́ за́рѣже́дѣ́ пта́шка (Київ, 1637 УЄ Кал. 691).

Див. ще ЗАРѢЗОВАТИ.

ЗАРѢЗОВАТИ дієсл. недок. Те́ саме, що за́рѣзати: жи́дове ба́ра́(н)ка ѡ(т) ста́да вѣ́з(в)ши хо́ва́ли, а чты́рна́(д)цато́(г) дна́ кѣ́ ве́черови за́рѣзова́ли (Вільна, 1596 З. Каз. 49); зако́лаю, за́рѣзю́, зако́люю (1596 ЛЗ 48); Жрѣ́; Зако́люю, за́рѣзю́, о́фѣ́рѣю (1627 ЛБ 38).

ЗАРѢКАТИСА, ЗАРЕКАТИСА дієсл. недок. (чого) За́ріка́тися: Та́мже кива́ючи рѣ́кою Же́лєхъ́ и то́ мо́вил “же́ є́ще́ не́ за́река́мса́ и на́ твоє́мъ го́рле́ посє́дѣ́тъ, вша́к, по́веда́, вѣ́ришь, ꙗ́ко ѡ́тто́ль вые́дєшь...” (Петркі́в, 1565 AS VI, 262); А чи́(м) же́ ѡ(н) длѣ́(ж)ник ѡ́бѣ́ца(л) пла́тити длѣ́гъ сво́(и). ни́чи(м) и(н)ши́(м) є́дно ѡ́бѣ́ца(л) бѣ́ слѣ́жити, за́рѣка́лса́ всѣ́(х) злѣ́стї́й се́го свѣ́(т)ны́(х) (XVI ст. УЄ № 29519, 99 зв.).

Див. ще ЗАРЕЧИСЕ.

ЗАРѢЧЬНЫЙ, ЗАРИЧНЫЙ прикм. у знач. ім. За́річний. Вл. н.: Не́сте(р) за́рѣчньи́(и) (1649 РЗВ 106 зв.); Пи́ли(п) За́ри(ч)ны́(и) (Та́м же, 306).

ЗАРЯ, ЗАРА ж. (цсл. заря) 1. (самосвітне небесне тіло) зі́рка, зоря: Ві́димѡ... прє́свѣ́тлѣ́ю За́рю ми́лє, и вє́селѡ́ вхо́до́а́чѣ́ю (Київ, 1637 УЄ Кал. 753); то́й при́ходѣ́ кра́сный за́рѣ́ здале́ка ви́дѣ́(л) пре́моу(д)ры́й соломо́нъ (Устри́ки, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 332 зв.); У по́рівн.: Ко́торая є́сть то́ та́ ю́жь, сѧ́ бе́рєть ꙗ́ко за́ря по́у́сто́ваючи, кра́сна ꙗ́ко мѣ́сяць, ви́борна ꙗ́ко со́лнце, гро́зная ꙗ́ко спи́ца кѣ́ бо́ю зря́жена́а? (поч. XVI ст. Пєсн. п. 55).

2. Про́мінь, сві́тло: не́ме(н)шї́й ди́(в) к(д)ы́ и(з) гро́ба ка́менїє́мъ ве́лики́(м)... за́пе(ч)тлѣ́нного, жа́(д)ны́и рѣ́чи не́ оу́роуши́вши, ꙗ́кобы є́ди(н) про́мѣ́нь або́ за́ра про́ни(к)нѣ́(л) и до́ ап(с)ло́(в) та́кы(ж) че́ре(з) за́(м)кне́ныи двє́рѣ́...оу́каза́(л)са́ (к. XVI ст. УЄ № 31, 77 зв.); Ра́-

дѣйсѣ зѣре сѣнца, котрѣ затмѣнѣ Оутерпѣло,
вѣ смѣтноѣ сна погребѣнѣ (Лѣвѣ, 1631 *Волк.* 26);
Яко недѣпырь, кѣ слонѣчноѣ зѣри Свѣсей не
мѣжетъ ѡбѣрнѣти тѣари (Лѣвѣ, 1642 *Бут.* 9 зв.);
У порѣвн.: познавайте ясно прѣлюбом царя и
будете потом, як ѣсная зѣря (к. XVI ст. *Укр. п.*
80); *Образно*: ра(д)уисѣ свѣтлоѣ сѣнце дамѣянѣ.
бѣжественными зарѣями озарѣя всего мира (1489
Чет. 69 зв.); И малѣю зѣрю свѣта свѣгѣо по-
казѣешъ, А дѣшъ и ср(д)ца нѣшъ, на вѣрѣ твоѣ
готѣешъ (Чернѣгѣ, 1646 *Перло* 72).

Див. ще ЗОРЯ.

ЗАРА *див. ЗАРЯ.*

ЗАРАЖЕНІЄ *с. (стп. zarządzenie)* розпоря-
дження, воля: Я недостойный вѣспрѣхъ Пѣсти
Црковѣ Бѣжю, Пр(о)рѣческимъ послѣдоующе
глѣомъ, Апл(с)кимъ же повиноующѣсѣ оучѣ-
нѣемъ, и Стѣхъ О(т)цѣ заражѣнѣемъ (Лѣвѣ,
1614 *Вил. соб.* 2).

ЗАСАДА *ж. 1. (скрите мѣсце для несподѣва-
ного нападу на кого-небудь)* засада: Если хто з
нѣнависти члѣвка попхнѣтъ ѡбо на негѣ кѣнѣтъ
зъ засѣды, ѡбо бѣдѣчи емѣ непрѣѣтеле(м) рѣкѣю
оудѣритъ, а бѣгъ оумрѣтъ, котѣрый оудѣрилъ
вѣнѣнъ бѣдетъ мѣжебойства (серед. XVII ст.
Хрон. 150 зв.).

2. (вѣдгородженѣ мѣсце для тварин) обора:
вѣпровъ, (вѣ) засѣде // кормныхъ, вѣзѣто сорокъ
(Житомир, 1584 *АрхѣЮЗР* 6/І, 144-145).

*3. Перен. (те, що перешкоджає здѣйсненню
чого-небудь)* перепѣна: Егѣ дѣша якъ птѣшокъ
ѡ(т) тенѣтъ таѣмныхъ Лѣвцовѣ оушла, порѣвала
сѣти засѣдъ зѣмны(х) (Вѣльна, 1620 *Лѣм. К.* 9).

*Див. ще ЗАСАДЗКА, ЗАСАДКА, ЗА-
САЖКА.*

ЗАСАДЗКА, ЗАСАДЗЪКА *ж. (стп. zasadz-
ka)* 1. Те саме, що засадка у 1 знач.: А кѣдѣсе
...я(н) ко(з)ло(в)ски(и) сѣ тоѣю засадзѣкою по-
ро(в)на(л) та(м)же ѣ(г) ѡ(с)кочи(в)ши вѣколо...
// ...ѡбухами били мо(р)довали (Овруч, 1643
ЛНБ 5, II 4064, 164-164 зв.).

2. Перен. (злий задум проти кого-небудь) пѣд-
ступ, замѣр: Кѣзнѣ: Скрѣтоѣ а зрадлѣивоѣ ѡшѣ-

кѣнѣ, хитрѣсть, зрѣда, засѣдзѣка (1627 *ЛБ* 54);
Навѣтъ: По(д)ѣщѣнѣ, здрѣда, засѣдзѣка, по(д)-
стѣпо(к), нагаба(н)ѣ (Там же, 68); зѣ устѣ самого
пана Кѣавловѣского, на постѣли лѣжачѣго,
хѣрующѣго, слышал, же попи литѣвизкиѣ...,
устѣвичнѣ пѣючи, на егѣ милѣсть пана
Кѣавловѣского засадзѣки засѣжаютъ (Вѣлоди-
мир, 1650 *АрхѣЮЗР* 3/IV, 478).

Див. ще ЗАСАДА, ЗАСАЖКА.

ЗАСАДЗЪКА *див. ЗАСАДЗКА.*

ЗАСАДИТИ¹ *дѣсл. док. 1. (кого)* Посѣли-
ти: и(х) м(л) при (м)нѣ мѣновали и засѣдили з
сторѣны кѣнѣзѣ Ружи(н)скѣго егѣ м(л) пѣна Яна
Аксѣка (Кѣївщина, 1595 *ККПС* 70); А те(ж) то
не подобѣна..., жебы мѣсто Лѣщи(н), и Лука на
ты(х) кѣгру(н)та(х) сѣльски(х) засѣжѣныѣ бы
бы(т) мѣли (Житомирщина, 1639 *ККПС* 195).

2. (кого) (дати в заклад, заставу) заставѣти:
До того тежѣ в. м. конѣй кѣлкадѣсѣтъ засѣжѣ-
ныхъ на ѡбѣите того здрѣйцы погѣтову неѣдалѣко
дѣвѣра мѣл (Луцѣк, 1605 *АрхѣЮЗР* 8/III, 510).

*3. (кого) (влаштувати засѣду для пѣдстерѣ-
гання кого-, чѣго-небудь)* розѣташувѣти: влѣды-
ка Хѣлмскѣй... иныхъ ѣ колѣкодѣсѣтъ зѣ га-
ковѣнницами по домохъ мѣщѣнѣхъ влѣдычнѣихъ
засѣдивши, у замѣчокъ стрѣляти... // ...былъ
росѣказѣтъ (Луцѣк, 1565 *АрхѣЮЗР* 1/І, 10-11);
всѣуди по дорогахъ, зѣдалѣка коло мѣста сторо-
жу засѣдили и розѣложили, ижѣ жаднымъ спо-
собѣомъ тамѣ ехѣти не допустили (Житомир,
1590 *АрхѣЮЗР* 3/І, 26); а засѣдивши стражѣ и
другими дѣвчѣаты, сама... до гумѣна на часѣ
мѣлый, рѣкомо то дѣля госѣподѣрства, ѣдѣшла
(Луцѣк, 1604 *АрхѣЮЗР* 8/III, 499); а при нихъ
бѣло(!)... бо(л)шѣ(и) стѣа чѣловеѣка котѣрыѣ
всѣ потѣемнѣ на то(т) дѣчынокъ... были пригѣ-
товѣаны и засѣжѣоны мѣжѣ дѣвѣро(м) и го(с)по-
дою вѣхѣворѣ(с)те и коло хѣворѣсту (Кѣїв, 1632
ЛНБ 5, II 4060, 3); А корѣбѣсти и всѣи скѣотѣы роз-
берѣте собѣѣ: засѣди засѣдѣкѣ мѣстѣ за нѣмъ (се-
ред. XVII ст. *Хрон.* 164 зв.); тѣежѣ... ѣбадѣва
попы литѣвизкиѣ..., мѣновѣныхъ парѣобѣковѣхъ
сѣвоихъ зѣ стрѣлѣбой ѣгнѣистою, знѣти же на забѣтъѣ

самого... пана Кгавъловского, засадили били (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 476);

(*призначити на посаду*) посадити, поставити: Передо (м)ною, Ма(р)тино(м) Прибо(р)ски(м), засажоны(м) на ме(ст)цу по(д)старо(ст)ва володиме(р)ско(го)... во(з)ны(м) повету Воло(ди)ме(р)ско(го)... вы(з)на(л) тыми словы, и(ж) де(и): "... бы(л) є(с)ми... на то(р)гу порану для при(с)мотре(н)я збо(ж)я ..." (Володимир, 1587 *ТУ* 215); передо мъною... субъделекгатомъ на месьце урожного... Яна Шидъловъского засажонимъ у (!) субъделекгованымъ очевисьто... становыши возны(и) (!) // енераль воеводъствъ Киевъского, Волинъского (Житомир, 1650 *ДМВН* 214-215).

Див. ще ЗАСАДИТИСЯ, ЗАСАЖАТИ¹.

ЗАСАДИТИ² *дієсл. док.* 1. (що) (*покласти початок, існування чого-небудь*) заснувати, створити: Але за часомъ, азали ся дастъ Богъ, обачать и на сумненю своемъ почують, на якомъ фунѣдаментѣ и на якой правде тотъ свой упоръ засадили (Вільна, 1599 *Ант.* 813); Поневажъ... на тыхъ мѣстцахъ столицу панованья своего засадилъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 187); И самое наветъ наше на сѣмъ свѣтѣ мѣшканіе далѣко болшѣ на прѣцахъ и клѣпотахъ естъ засажено, нѣжли на покѣю и радѣсти (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 28); *Образно:* Прійди ѡстї ми ср(д)це и дѣшѣ мою, И засади в ней нынѣ столицѣ свою ѡгнепѣлнѣю Любѣвъ твою (Чернігів, 1646 *Перло* 33).

2. (на що) Зосередити (на чому): разорение... чере(з) мещаны Львовскыє... дѣе(т)ся которыи засадивши на то ѡпорны(и) ѡмысль сво(и) подаю(т) и внашаю(т) в законъ нашъ сты(и) надкы якыє(с) новыи незвыклые и закону стму противныи (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 101); Богачъ на кождый день гѣине оуживаючи, веселилѣса, и великими достѣтками, //... роскошѡвалъ, и тѣшилѣса, все свое стараніе на шѣтахъ коштовны(х), на розмайтыхъ потрѣвахъ и на штодѣнномъ банкетѡванію засадивши (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 597-598).

3. (що, кого, на чому) (*організувати судове засідання для судового розгляду маєткових конфліктів*) зібрати, скликати: не хотячися Паевский з его млтѣ паном маршалком, а пан маршалок теж его млт з ним водле тых мандатов, которые противку себе з обу сторон были одержали, обычаем правным там у Варшавѣ обходить, але засадивши на том з обу сторон приятелей своих, так постановили и листы межѣ себе подавали (Верба, 1564 *ВИАС* II, 226); А его милость панъ владыка... кгволи кнежати Чаторыскому и малжонъце его а сестранъце своей, суды свое засадивши, мне... декрета свое..., противко мне выдавал и выдалъ (Володимир, 1618 *АрхЮЗР* 8/III, 550).

4. (кого) Розмістити, посадити: кня(з) ку(р)пски(и) засадивши приателе(и) своихъ... пере(д) которыми казавши постановить слѣжебника своего шимона... мови(л) тыми словы (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 140); а дѣлнымъ въ всемъ бѣдѣчи, естєсь... стѣроже(м) Корѣны и пѣрши(м) встрѣто(м) татаринѡви сѣдачи вѣ портѣ Оукраины и якѡ вѣ чело неприѣтелеви засажѣный (Київ, 1623 *МКСВ* 72).

5. (що) (*обійняти яку-небудь посаду*) зайняти: И, засадивши ме(ст)це свое судовское па(н) судя... тамъ же по вчине(н)ю декрету суде(и)ского проти(в) ѡсобамъ ихъ м(л) таковымъ способомъ, и(ж) ѡ тую рѣчь, ѡ которую па(н) су(д)я княгиню... на теперешние // роки позоваль... па(н) ѡле(х)но... апелеваль (Житомир, 1584 *АЖМУ* 70-71).

ЗАСАДИТИСЯ, ЗАСАДИТИСА *дієсл. док.* (на кого) (*заховатися де-небудь для раптового нападу на когось*) засісти: засадившиися непристойне, умыслне, зрадецке, з немалым оршаком людей,... в ден пятничный... мене кгвалтом, зле, непристойне... на сани вкинули (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 8/III, 476); послалъ г(с)дѣ дѣха злѣго межѣ Авимелеха брата ихъ, и на йншіи кнажа сїхѣмскіє, котѣрїи емѣ были помогли и засадилися на негѣ на верхѣ горѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 180 зв.).

ЗАСАДИТИСА¹ дієсл. док. 1. (на чому) Переконатися (у чому): Іншіи за́сь засади́вшиса на ласцѣ, за има Бжее тѣла свои на оурѣганѣ и мѣки выдають: а сїи овыхъ пере́вы(ш)ша́ють (Вільна, 1627 Дух.б. 182).

2. *Перен.* Розвинутися: наоучи ма прѣвѣй ...доброты и цвичѣна, а пото(м) розѣмоу, на фоудамѣнтѣ цнѣты добре оумѣе(т)но(ст) за-сади(т)са (поч. XVII ст. *Проп.р.* 212).

ЗАСАДИТИСА² див. **ЗАСАДИТИСЯ**.

ЗАСАДКА, ЗАСАДѢКА ж. 1. (*схри́те міс-це для неочікуваного нападу на когось*) засідка, засада: жи́дове на него хитры заса(д)ки дѣчинили (II пол. XVI ст. *КА* 108); пнѣ я(н)... протѣ(с)-това(л) на пна Ба(л)цера... которы(и) запо(м)-не(в)ши бѣга и срокгости пра(в)ное а (в)зя(в)ши пере(д) себе злы(и) а не́при(с)то(и)ны(и) ѡмы(сл) проти(в)ко мнѣ... заса(д)ки по доро́га(х) и при це(р)кви... чини(л) (*Житомир*, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 15); Оухишрѣніе: Заса(д)ка (1627 *ЛБ* 142); а потомъ,... вернувшись одѣ церкви,... еше зѣ большимъ людомъ и з тыми, которые по заплоткахъ въ засадце были, кгвалтовне... на дворѣ помененый нашедъши, а зобравши... войтовъ... онымъ розказали, абы, жадныхъ повинностей... отъцу Рутъскому... неодо́давали (*Київ*, 1633 *КМПИ* I, дод. 543); А выбравши і мо́цныхъ люде́й посла́лъ но́чыю, и розказа́лъ имѣ мо́вчачи: оучини́те заса́дкѣ за мѣсто(м) (серед. XVII ст. *Хрон.* 164 зв.); пошли на мѣстце засадки (Там же, 165); а на остатокъ, не могучи се е́ще тымъ уконѣтентовати, любо протестантьови такъ веле шко́дѣ начини́лъ самъ, же южъ панъ Шыленъ, посполу съ тымъ же паномъ Шелейкомъ,... на добровольной доро́зе в ули-цы заступивъшы и инныхъ месчанъ сусе́довъ своихъ и розныхъ особъ на заса́дци постано-вивъшы, на протестуючогос по два крот напа-дали (*Луцьк*, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 308).

2. *Перен.* (підступні заходи) підступ, замір: братие, змоцняйтес о Господеви и в силе мо́цы Его; обле́цѣтиса в зуполную зброю Божую, бысте мѣли стати противко засадкам бисовс-ким (*Вільна*, 1600 *Катех.* 80).

Див. ще **ЗАСАДА, ЗАСАДЗКА, ЗАСАЖ-КА, ЗАСЕДКА**.

ЗАСАДѢКА див. **ЗАСАДКА**.

ЗАСАЖАТИ¹ дієсл. недок. 1. (що ким) (*при-значати кого-небудь для виконання певних обо-в'язків*) садити, ставити: роскаже его кроле́вська милость черезъ листы свои господарськіе старостамъ поветовымъ, абы они на врядехъ... господарскихъ въ небытности своей таковые мѣстыца засажали особами на то годными, съ посродьку васѣ обравъшы (1554 *РИБ* XXX, 263);

(що) влаштовувати, організовувати: тамже сторожу одбивши от той брамы..., и въехавши в манастир,... и не вѣдати якиєсь суды в томъ манастиру засажалес и судилесь, противко праву и волностямъ их, листомъ и привилеомъ (*Луцьк*, 1591 *АрхЮЗР* 1/VI, 79).

2. (що) Чинити засаду: з устѣ самого пана Кгавловського, на постели лежачого, хоруючого, слышал, же попи литовизкиє..., уставичне пѣючи, на его милость пана Кгавловско-го засадѣки засажаютъ,... и инъные прикрос-ти..., чинятъ (*Володимир*, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 478);

(що) зміцнювати, закріплювати. *Образно*: Пова(ж)ны(и) и прм(д)ры(и)... воѣвни(к) па́ве(л), яко мо́цноюю ангі́рѣ в' ср(д)цахъ тврѣдою вѣрою спанáлы(х) засажáючи, // ...причини(л) приса́гоу (*Острог*, 1599 *Кл.Остр.* 202-203).

ЗАСАЖАТИ² дієсл. недок. (на чому) Осно-вувати, засновувати, ґрунтувати: на слабы(х) филарехъ, единовластіє папе́жо(в) ри(м)ски(х) той дѣеписъ засажаетъ (*Острог*, 1598-1599 *Апокр.* 109); найдо́вали са такѣвы... лѣ́де, ко-то́рыи... приношоною сла́вою... са тежъ брѣ-дили и пере(д) нею оутѣ́кали: и не якими были в ѡчахъ створе(н)а, але якими, в ѡчахъ само́го створі́теля, бѣти мѣли, на то(м) все стара(н)е и оусилова(н)е свое засажáючи (*Єв'є*, 1616 *УЄ Єв.* 2).

Див. ще **ЗАСАДИТИ**¹.

ЗАСАЖАТИСЯ див. **ЗАСАЖАТИСЯ**.

ЗАСАЖАТИСЯ, ЗАСАЖАТИСЬ дієсл. недок. 1. (в чому, на чому) (*мати щось за основу*) ґрунтуватися: в каждо(и) речі єсть бы(т)но(ст) и трафѣнки, котѣрии самѣи речі придаються и в не(и) засажаются (поч. XVII ст. *Проп.р.* 215); Не на голотѣ прѣто словѣ засажайса, але мѣцѣ и ваґѣ а найбольшей роздѣмь мѣвачихъ оуважай (Київ, бл. 1619 *О обр.* 101).

ЗАСАЖЕНЫЙ див. **ЗАСАЖОНЫЙ**.

ЗАСАЖКА ж. 1. Те саме, що засадка у 1 знач.: Такъ бовѣ(м) и Ісоу(с) снѣ Нави(ч) фѣртелѣ и заса(ж)ки дѣчинити на Гаяны приказалъ (Київ, 1627 *Тр.* 659).

2. Те саме, що засадка у 2 знач.: поневажъ, зъ презрѣня Божого, а за опилостью и нещастемъ своимъ, въ року теперешгнемъ... презъ руки, въ засажце мужа моего самотретого на Андрея Брудзинского, слугу пана Яна Галчиновского,... // раненъ єсть разъ оденъ, смерть по дняхъ килку понюслъ (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 6/І, 361-362).

Див. ще **ЗАСАДА, ЗАСАДЗКА, ЗАСЕДКА.**

ЗАСАЖОНЫЙ, ЗАСАЖЕНЫЙ дієприкм. у знач. прикм. 1. (*який сидить у засаді*) прихований, замаскований, скритий: тые бояре... тым стадом конным збожа... пана Кгойского,... пасли, топтали, псовали, за сторожою оных засажоных людей у вале (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 1/VI, 350); не могучи тые хлопы засаженые... пана Кгавловського на тых засадзках своих дочекати, одходечи з них, далшіе похвалки учинили (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 476).

2. (*обраний для виконання певних обов'язків*) призначений: На которого пана... су(д)я засажоны(и)... стату(т) ѡ(т)ворилъ и водле чоты(р)дестого артикулу,... седети былъ ему казалъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 71).

3. (*який засідає*) скликаний, зібраний: прикакую тебе, абы еси... передъ урядомъ моимъ засажонымъ, завите самъ особою своею сталъ (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/І, 303).

ЗАСВЕЖА див. **ЗАСВѢЖА**.

ЗАСВИДѢТЕЛЬСТВОВАТИ, ЗАСВѢДИТЕЛСТВОВАТИ дієсл. док. (що) Засвидѣтити, підтвердити: То всѣ, Скарго, род руский в писмѣ и науке славянскаго языка благодатию Христа бога одержал засвидѣтельствовал и тако достаточне спробовал (1608-1609 *Виш. Зач.* 219); Свѣдѣтельствую: Свѣдчѣ, визнаваю, послѣдшествою, засвѣдительствою, протестуюся, ѡсвѣдчаюся (1627 *ЛБ* 112).

ЗАСВИЖА див. **ЗАСВѢЖА**.

ЗАСВѢДИТЕЛСТВОВАТИ див. **ЗАСВИДѢТЕЛЬСТВОВАТИ**.

ЗАСВѢЖА, ЗАСВЕЖА, ЗАСВИЖА присл. (стп. *zaświeża*) відразу: Для которого такъ дей долгого везеня,... также и везеня такого, ни которому урядови водле бегу права посполитого засвежа, ажъ теперъ скоро вышовши зъ его везеня за помочю Божео (Володимир, 1592 *АрхЮЗР* 1/VI, 92); Ижъ теды сама очевисте засвѣжа для небезпечности од того злого чоловіка до учиненя осветченя не прибыла, теды теперъ... очевисте протестацыи... апробую (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 8/III, 477); посвѣдчаєтъ шкриптъ синодалный до книгъ трибѣнальных ве(л) к(з) ли(т) засвѣжа ѡ(т)данный (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 76 зв.); яко(ж) напере(д) ѡказовали поводове же на то(м) ме(ст)ицѣ копцы тры наро(ж)ные по(з)ваны(и) ро(з)не(с) на што ѡказа(л) протестацыю засвежа дѣчиненю (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 17 зв.); на дово(д) того всего стави(л) возного... которы(и) с приданя ѡрядового заразо(м) за свижа спѣ(с)-тошеня и попаленя... тоє має(т)ности... созна(л) (Кременецъ, 1618 *ЛНБ* 103, 55/Іе, 256, 28); урожоный панъ Анѣдрей Олешгвянский... прихилияючыс до першого оповеданя въ к҃роде тутошнем, през шляхетного пана Симона Машевича,... в року теперешнем за свежа учыненого, сведчылсе и соленитер протестовал на урожоных их мл. пановъ... воеводства Волынского (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 349).

ЗАСВѢТИТИ дієсл. док., перен. (що чим і без додатка) (*виявити щось благородне, чисте,*

о^{ду}хотворене) засвітити: Вонность арома(т) кни(ж)ного читан̄а, д^ховнаа ка^сиа краснаго стѣван̄а. Нынѣ бл^го^дѣхаю(т) якъ ра(и)скии цвѣти, засвѣтивши на на(с) нб(с)ные свѣты (к. XVI-поч. XVII ст. ПДПИ 182, 98); вмѣсто то(г) якобы рѣклъ видѣный естъ, в тѣлѣ показа(л)са, и на(м) засвѣтилъ (поч. XVII ст. Проп.р. 37 зв.); Одинъ естъ Іерусалимъ... и една земля Жидовская, въ которой ся Іисусъ Христосъ родилъ,... и зъ горы Оливной на небеса поднеслся... зослалъ... Духа Святого на своихъ учениковъ, и ними на весь свѣтъ засвѣтилъ пресвятыми дарами его (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 839); Ц^ркви Б^жой, ста^ле(с) са ясное свѣтіло: Котрѣ на о^різонтъ Л^вовскій засвѣтіло (Львів, 1642 *Бут.* 5 зв.); Пре(ж)де міра пре(д)вѣдѣннаа, Преч(с)таа дво нетлѣннаа... Ты єдина з грѣх^бовныхъ тѣмностей, яко Денница пресвѣтлаа засвѣтила (Чернігів, 1646 *Перло* 35 зв.).

ЗАСВѢТИТИСЯ, ЗАСВѢТИТИСА дієсл. док. 1. (випромінити ясність, світло) засвітитися: фрасоується, и впро(д) нѣжлиса постаповитъ, внѣвечъ оборочае(т)са. Якъ о^гонь трѣха засвѣти(т)са, а якъ трѣстїна в по^пѣль обернѣтса (Острог, 1607 *Лѣк.* 118); на захована илїлно нб^о такъ много к^оней и взо(в) о^гнисты(х) вѣслало ижъ са вса гора засвѣтила, и полнаа была к^оней и взо(в) (поч. XVII ст. Проп. р. 199); Оказалъ же зъ всего ег^о Тѣла, кипѣла слава Бо(з)ства ег^о: и зъ всѣ(х) чл^онок^о(в) ег^о засвѣтилася свѣтлостъ ег^о (Київ, 1625 *Сур.Сл.* 124).

2. Перен. (проявитися в чистоті, благородстві) засвітитися: а походѣчїй дхъ, чере(з) себе ис собію снѣ о^казѣтъ, оди^нь єдинорѣдне о(т) нерож(д)енои свѣтлости засвѣтившиса (Острог, 1598 *Ист.фл. син.* 42 зв.).

3. Перен. (виявитися в чомусь) зародитися: прїиде бо на та свѣтъ, и слава г^на в тебѣ засвѣтиса: а тма покрїєтъ землю (Почаїв, 1618 *Зерц.* 61 зв.).

ЗАСВѢТИТИСА див. **ЗАСВѢТИТИСЯ**.

ЗАСВѢЧАТИ дієсл. недок. (що) (запалювати) засвічувати: Напродъ... церковъ чудо православное выдаетъ въ субботу Великую... святыи свѣтъ, который сходитъ зънеба до гробу Іисуса Христа... отъ которого... патріархъ... свѣчки засвѣчае(т) (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 841).

Див. ще **ЗАСВѢТИТИ**.

ЗАСВѢЧЕНЬЕ с. (стп. zaświecenie) випромінювання, засвічування: Хто бы по такъ великой мглѣ хм^арны(х) и тѣмныхъ оболоковъ, нѣнавистей, и гнѣвовъ, зъ ясныхъ пожад^аной єдноти прѣменей засвѣчѣн̄а, веселїтиса немѣлъ (Острог, 1598 *Отп.КО* 30 зв.).

Пор. **ЗАСВѢТИТИ**.

ЗАСЕ див. **ЗАСЬ**.

ЗАСЕВАТИ див. **ЗАСѢВАТИ**.

ЗАСЕВОКЪ див. **ЗАСѢВОКЪ**.

ЗАСЕВЪ ч. (ділянка землі, засіяна яким-небудь зерном) засів: не меншую межи инными и тоє чинить подданнымъ Вилейскимъ шкоду, кгда пустопащъ быдло и свини свое въ засеви овыхъ пушъчаючи, розного рожаю збожа вытравляли (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/І, 541).

ЗАСЕГАТИ див. **ЗАСЯГАТИ**.

ЗАСЕГНУТЬ див. **ЗАСЯГНУТИ**.

ЗАСЕДАНИЕ див. **ЗАСѢДАНИЕ**.

ЗАСЕДАТИ див. **ЗАСѢДАТИ**.

ЗАСЕДАТЬ див. **ЗАСѢДАТИ**.

ЗАСЕДЕЛЫЙ дієпримк. (стп. zasiedziały)

1. (який займається певною діяльністю) зайнятий: Вашей милости, в^ряду, оповедаю и жалую на велможного княжати Костентина Костентиновича... о то, ижъ... подданный мой, давностью земъскою заседельи, Жданъ // Гриневиць Кгала, войтъ. зъ имени моего... прочъ пошолтъ..., безъ воли и ведомости моей (Луцьк, 1606 *АрхЮЗР* 6/І, 311-312).

2. У знач. примк. (який осів на певному місці для проживання) осілий: и(н)шие люди во(л)ные а не заседелье бы хотили... до которого име(н)а ншо(г) по(и)ти ты(х) па(н) сенюта доброво(л)не ничимъ не гамуючи выпустити мае(т) (Дубно, 1579 *ЛНБ* 103, 18/Іс, 1956, 51); А та(к)

мы... тую половицѣ имѣ(н)я моего ѡ(т)чизно-го кунева... прода(л) есми брату мое(мѣ)... з лю(д)ми ѡ(т)чи(з)ными и заседелыми куневскими... чи(н)шами медовыми... и пови(н)ностями такъ яко сѧ тая половина имѣ(н)я куневско(г) всего в собе має(т) (Букойма, 1579 ЛНБ 5, II 4044, 51 зв.); подъданыѣ ихъ м(л) дедичные заседелыѣ з маєтности ихъ м(л): ме(с)-течька миколаевъки з жонами зъ дѣтьми... прочъ зъбегъли (Київ, 1635 ЛНБ 5, II 4060, 139 зв.).

3. У знач. ім. Осілій, -ого: власны(и) заседелы(и) з має(т)но(сти) его села, качъмозова... на (и)ме ѡси(п) деся(т)нико(в) шѣри(н) з жоною з дѣтьми... до имѣ(н)я... жо(р)нищъ збѣ(г) и та(м) ме(ш)каеть (Люблін, 1602 ЛНБ 5, II 4050, 59).

ЗАСЕДЕТИ див. **ЗАСЕДѢТИ**.

ЗАСЕДИТИ див. **ЗАСЕДѢТИ**.

ЗАСЕДКА ж. Те саме, що засадка у 1 знач.: А маючи надъ его милостю шпекги, везде по дорогахъ, стараючися о здорове его милости, стерегли и заседки на его милость чинили (Луцьк, 1597 АрхЮЗР 1/VI, 145).

Див. ще **ЗАСАДА**, **ЗАСАДЗКА**, **ЗАСАЖКА**.

ЗАСЕДѢТИ, **ЗАСЕДИТИ**, **ЗАСЕДЕТИ** дієсл. док. 1. (прожити певний час на поселенні) просидіти: Которые люди приходя(т) на волю и заседи(в)ши волю втекаю(т) про(ч) вѣста(в)уемъ коли бы члѣвкъ во(л)ны(и) пришо(л)... и сѣлъ на воли а выседи(в)ши волю хоте(л) засе прочъ по(и)ти, то(г)ды пе(р)ве(и) маєт толко заслужи(в)ши тому па(н)у своему ко(л)ко на воли сѣде(л), то(ж) по(и)ти про(ч) (1566 ВЛС 84); нижли панъ Богданъ Борейко, приславши до всѣхъ насъ чотырехъ, срозде намъ заказалъ абыхмо того поседѣного, што есмо вже заседили, свещенику Троецкому и посланцу его не давали, и въ послушенстве его не были (Луцьк, 1572 АрхЮЗР 6/I, 95).

2. (відбути назначений термін) відсидіти: а кгды во(и)ско... роспѣсчено бѣдетъ тогды я

ѡ(т) роспѣсченъѧ во(и)ска за две недели маю и повинѣ(н) бѣдѣ ѡпя(т) приехавши ѣ за(м)кѣ володимѣ(р)ско(м) того(ж) часѣ чого быхъ не досѣде(л) десѣживати (!) якобы(х) спо(л)на то(т) ча(с) в се(м) листѣ мое(м) выше(и) назначоны(и) ѡписаны(и) засѣде(л) чого естлибы(х) вчинити и... засѣдѣти не хотѣлъ тогды повинѣ(н) бѣдѣ... кнзю кѣ(р)пѣскомѣ и врьдѣ кѣро(д)скомѣ володимѣ(р)скомѣ такѣю винѣ платити и ѡбовя(з)ки выпо(л)нати (Володимир, 1572 ЖКК II, 53).

ЗАСЕСТИ див. **ЗАСѢЯТИ**.

ЗАСЕК ч. (відгороджене в коморі місці для зберігання зерна) засік: тамъ же корыто и засек: двери в тоѣ коморки простыѣ, защепка железная с прибоємъ и замокъ (Луцьк, 1571 АрхЮЗР 8/VI, 351).

ЗАСЕСТИ див. **ЗАСѢСТИ**.

ЗАСЕСТЬ див. **ЗАСѢСТИ**.

ЗАСЕЯНЫЙ див. **ЗАСѢЯНЫЙ**.

ЗАСЕЯТИ див. **ЗАСѢЯТИ**.

ЗАСЕАНЫЙ див. **ЗАСѢЯНЫЙ**.

ЗАСЕАТИ див. **ЗАСѢЯТИ**.

ЗАСИВАТИ див. **ЗАСѢВАТИ**.

ЗАСИВОКЪ див. **ЗАСѢВОКЪ**.

ЗАСИЛИТИ дієсл. док., перен. (кого) (примусити коритися собі) заповлонити: А ежели латынские мниси учат и проповѣдаютъ, не лакомтѣся на тоѣ, бо и дияволъ учит, и проповѣдаетъ,... а всѣ лжетъ и всѣхъ прелъщаетъ, и зводитъ, и змамитъ, да в свою козноплѣтенную пленницу всѣхъ засилитъ и увяжетъ (1615-1616 Виш. Поз. мисл. 244).

ЗАСИПАТИ, **ЗАСЫПАТИ** дієсл. док. 1. (що) (закидати чим небудь) засипати: аще не засыплемъ воды сея и врьдника сего не оубьемъ то вси бози наши вничиж(д)ени бѣдоу(т) (1489 Чет. 9 зв.);

2. (спорудити, сформувати берег) насипати: те(ж) абыхмо Его пожаловали дозволили емѣ ставъ засипати на рецѣ на Желевѣ к нашомѣ... берегѣ и млы(н) собѣ справи(ти) (Межиріччя, 1503 Арх.Р. фотокоп. №50); odyń stawok у młyn-пеѣ,... pospoł zasypały у młyn sprawiły (Вінниця,

1545 *АрхЮЗР* 6/1, 22); чини(м) ты(м) наши(м) ли(с)то(м) ижъ мы для лепшого и бо(л)шого Пожи(т)ку мона(с)тыра нашего Пече(р)ского ...сажовку... засипати ро(з)казали (Васильків, 1645 *ЛОИИ* 68, 1, 46, 1).

ЗАСИЯТИ *див. ЗАСЪЯТИ.*

ЗАСКЛЕПЕНЬЕ *див. ЗАСКЛЕПѢНЕ.*

ЗАСКЛЕПИТИ *дієсл. док. (стп. zasklepić) (звести над чим-небудь склепіння)* засклепити: в поне(д) склепи(ти) пры(ш)ли на(д) прї(т)вор(м)... в суботу... гды за(с)клепи(ли) тогды всѣ(м) тру(н)калю ве(д)ле звычайу за пїво пре(з) ты(ж)де(н) и за горѣлкѣ гро(ш) 14 (Львів, 1627 *ЛСБ* 1051, 4).

ЗАСКЛЕПЛЕНЕ *с. Зведення склепіння:* С пѣсана в(ш) м(л) выроздѣлисмѣ яко(м)са в(ш) м(л) обецали тои цркви памѣ(т)и нашѣи до ко(н)ца засклеп(л)єня и мѣро(м) за(м)кнєня работы тоєи старанє чини(ти) (Устя, 1613 *ЛСБ* 448).

Див. ще ЗАСКЛЕПѢНЕ.

ЗАСКЛЕПѢНЕ, ЗАСКЛЕПЕНЬЕ *с. (стп. zasklepienie)* 1. Господарське приміщення: Камара: Комора, клѣтъ, засклепѣньє, склепѣ (1627 *ЛБ* 52).

2. Те саме, що **засклеплѣне**: Повидѣле(м) же яже до засклеплѣня прихода(т) (!) была с того ба(р)зо потѣшона (Кам'янець, 1609 *ЛСБ* 433); Приложили(с)мо бра(т)ски(х) пѣнези(и) на засклеплѣна ѡлтара злоты(х) двѣстѣ два(д)ца(т) и па(т). котрыє пни Киричинаа має(т) ве(р)нѣти бра(т)ству (Львів, 1614 *ЛСБ* 1047, 4).

ЗАСКОГЛИТИ *дієсл. док. Заскиглити, завищати:* бѣде крїкѣ великій во всеѣ земли єгїпецкой, якій а ни передѣ тымъ былѣ, ани потѣмъ бѣде. а во всѣхъ снѣхъ Израїлевыхъ не заскогли пѣсѣ ѡ(т) члѣва ажъ до скотїны абы есте вѣдали якъ великимъ чѣдомъ дѣлїть г(с)дѣ єгїптаны и Израїла (серед. XVII ст. *Хрон.* 88 зв.).

ЗАСКОЧИТИ *дієсл. док. 1. (кого) (несподівано напасти, перейняти, захопити)* заскочити: они се те(ж) по(с)тере(г)ши повтекали зъ во(з)ми и с ко(н)ми и(с) фороста(ми) только возо(в)

трина(д)цать ис ко(н)ми заскочи(в)ши по(и)мали (Луцьк, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 54); подданные пана протестующого розумеючи, же южъ неприятель який пограничный наихаль, одѣ всего зъ домовъ утекать почали, а белые головы и дети, одни въ хворосты, другие, которыхъ одѣ хворостовъ заскочено, въ ставѣ топиться почали (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 6/1, 536); Кѣпилися зновѣ ко(н)федерати, а кро(л) розказалѣ и(х) зносити, те(д)ы гдѣ заскочено, то имано и гублено (серед. XVII ст. *ЛЛ* 166).

2. *Перен. (кого) (несподівано прийти, нагрянути)* застати: в чо(м) заскочить смѣртѣ в то(м) ты(ж) соу(ди)ти на(с) бѣдетѣ (к. XVI ст. *УЄ* №31, 113); Як разумѣет пан Юрко о тыхъ словѣхъ? Что за вымову знайдет, если его в томъ гневѣ смѣртѣ заскочит? (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 193).

3. (кому) *(загородити дорогу)* перешкодити (кому), спинити (кого): оутѣкаючимъ єгїптѣаномъ заскочили воды, и ѡгорнѣлѣ й(х) г(с)дѣ посерѣдѣ мѣра и воротїлися воды (серед. XVII ст. *Хрон.* 92 зв.).

ЗАСКУРЕ *с. (стп. zaskurze, zaskórze) (місце під шкірою)* зашкір'я: виде(л) я во(з)ни(и)... романа гришѣковича... по(д)дано(г)... ѡ(т)ца митрополита в селѣ ѣните ве(с) зби(т) рѣки и ноги поперебивани и кости попереламаны и са(м) ѣве(с) по за(с)ку(р)ю кро(в)ю збе(г)лы(и) с которо(г) де(и) ѡд ру(ч)но(г) забиты и змо(р)дова(н)я ѣме(р) (Київ, 1590 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 77).

ЗАСЛАВЕЦЪ *ч. (мешканець Заславля або вихідець із нього)* заславецъ: Зѣнецъ Заславе(ц) (1649 *РЗВ* 365 зв.).

ЗАСЛАНЕЦЪ *ч. Засланецъ: Исцѣлникъ: Запроважений, засланецъ* (1627 *ЛБ* 50).

ЗАСЛАНЯТИ, ЗАСЛАНАТИ *дієсл. недок. (стп. zasłaniać)* 1. (що) Защищати, оберегати: прото приказѣмъ тобе филоне семашко... ѡ(т) ко(ж)дого такового которы(и) де(и) листь тво(и) прода(ж)ны(и) зрѣшити хотѣ(л) сполечне щити(ти)са и ѣ права заслана(ти) листьы и да-

ниною г(с)дрьскою ме(л) еси (Київ, 1580 ЛНБ 5, II 4044, 69); такъ и рѣзѣмъ // бѣдѣчи чѣинѣишимъ оупатрѣетъ противной влѣдзы, хитрости и здрѣды, и засланѣетъ дѣшѣ якъ ѡко дѣши (Вільна, 1627 Дух.б. 71-72); менованый его мл. панъ Кнегининский, засланяючы одѣважне милую отчизну свою,... зоставалъ подѣ повятовою на тотъчасъ хоругвою речоного его мл. пана Фалибовского подѣ Пилявѣцами (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 185).

Див. ще ЗАСЛОНИТИ, ЗАСЛОНЯТИ.

ЗАСЛАНЯТИСЯ, ЗАСЛАНАТИСА *дієсл. недок.* (чим, від чого) Виправдовуватися, охоронятися (перед чим): кгда будемо по(з)ваны до кгроду за пе(р)шимъ позво(мъ) року... маємося ѡсправедливити не беручи собе на помо(ч) // вшѣляки(х) ѡборо(н) пра(в)ныхъ ани ся хоробою ани во(и)ною... засланяю(чи) а то на собе понести што су(д)... ро(з)судькомъ зна(и)-деть и то зде(р)жати (Луцьк, 1569 ЛНБ 103, 26/Id, 1821, 17 зв.-18); а и(ж) де(и) ѡ(т) тебе самого кри(в)дѣ и шкодѣ и те(ж) зруше(н)є листу... прода(ж)ного менать, тые де(и) листы и все право пере(д) судомъ кгро(д)скимъ кие(в)скимъ... показа(л) которое ли бы са тепе(р) и на потомъ щити(ти) и засланати ѡ(т) ко(ж)дого такового зрушителя ме(л) и имъ са во всемъ томъ ѡсправе(д)ливи(л) (Київ, 1580 ЛНБ 5, II 4044, 69).

Див. ще ЗАСЛОНИТИСА, ЗАСЛОНЯТИСЯ.

ЗАСЛАНАТИ *див. ЗАСЛАНЯТИ.*

ЗАСЛАНАТИСА *див. ЗАСЛАНЯТИСЯ.*

ЗАСЛАТИ, ЗАСЪЛАТИ *дієсл. док. 1.* (кого) (вислати на вигнання, далеко відіслати) заслати: Потомъ Леонъ царъ оногю зъ столицѣ зсадилъ и до монастыра заслалъ, гдѣ и умерлъ (Київ, 1621 Коп.Пал. 755); Але если на выгнѣнѣе засланымъ бѣдѣшъ, мѡвъ: Гнѣа естъ земла и еи наполнѣнѣе (Київ, 1625 Злат.Н. 129); А там знову... // ...по розделеню зъ его милостю паномъ Потоцкимъ, которого до монастыра Терехтемирского заслано, на Украину до Киева до монас-

тыра Софійского засъланный, зоставал в усѣтавичнымъ клопотѣ и штоденъное смерти утрапеню (Луцьк, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 403-404).

2. (кого) (*направити кого-небудь до когось або куди-небудь із якимсь дорученням*) заслати: одну девку, на име Воцу, заслали до зятя своего (Луцьк, 1583 АрхЮЗР 8/III, 411); 2. ...абы ваша милость на пришлую зиму... зъ сотницу козаковъ..., впередъ заслали на богомолье свое до всего повѣту Кіевского, за што отъ всего рода вамъ благославленство (!) (Київ, п. 1621 АСД I, 265).

3. (що) Переслати, послати: двома днѣми пре(д) Праз(д)никомъ прибылъ до Кіева... отецъ Мелѣтій Смотрискій... аже кнѣжкою тою по рѣскѣ написаню и впрѣдъ засланою посѣченый и пошлѣкованный былъ (Київ, 1628 Апол. 1 зв.).

Див. ще ЗОСЛАТИ.

ЗАСЛЕПЕНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм., перен. (позбавлений здатності правильно розуміти що-небудь)* засліплений: А штожъ чынити, коли злости и упору ихъ заслепеного преломити не могли! (Вільна, 1599 Ант. 897).

ЗАСЛЕПЕТИ *див. ЗАСЛѢПИТИ.*

ЗАСЛЕПИТИ *див. ЗАСЛѢПИТИ.*

ЗАСЛЕПЛЯТИ *див. ЗАСЛѢПЛЯТИ.*

ЗАСЛИХНУТИ *див. ЗАСЛЫХНУТИ.*

ЗАСЛОНА *ж. 1.* (*те, чимъ запинають, затуляють що-небудь*) заслона, запона: щит(т), та(р)-ча, заслѡна (1596 ЛЗ 88); а що(ж) бы кто рѣкъ...к(д)ы кролѣвѣство нѡ(с)ное ѡтвѡра(т), и вѣдѣти боуде(т) рѣчь мо(ж)наа самого крѡла. южъ не пре(з) подобѣнѣства, анѣ чере(з) заслѡноу, але твѣрѣ вѣ тва(р). южъ не пре(з) вѣрѣ, але сабыми ѡчѣма (Острог, 1607 Лѣк. 49); Тѡе тѣло на Кр(с)тѣ висѣчаеє сѣнѣце кгда ѡбѣчило, прѡменѣ свои ѡ(т)вернѣло, для тогю и заслѡна розерѡласа, и камѣнѣе падалоса (Київ, бл. 1619 Аз.В. 188); Завѣса: Заслѡна (1627 ЛБ 40); На ва(л)кѣ. Є(д)вабница чи(р)воная, злото(м) и срибромъ прѣтыкаяная тая ся заживае(т)... на заслоны (Львів, 1637 Инв. Усп. 71); Справили

тежъ заслонѣ... и выгафтовалъ на ней херъ-
вѣмовъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 294 зв.); *Образно*:
Вы бовѣмъ ясно видите славѣ Бжїю безъ за-
слѣны, и Бгъ васъ дѣвнымъ свѣто(м): премоу(д)-
рости просвѣщае(т) (Чернігів, 1646 *Перло* 40).

2. (те, що служить перегородою чого-небудь)
заслін, заслона, перекриття: и зѣраз его васїлїи
ѡ(т) олтара ѡ(т)врѣгъ. и покѣтѣ емѣ назначиль.
а ѡ(т) того(ж) часѣ заслѣны пере(д) олтаремъ
почїнилъ (XVI ст. *УЄ* №29519, 264); Пѣто(м)
веспѣзїанъ збѣдѣва(л) костѣль... до которого...
зложи(л)... заслѣны начинѣа и инѣ(х) мно҃го рѣ-
чїи (Львїв, поч. XVII ст. *Крон.* 85 зв.); Прика-
зѣлъ г(с)дѣ Моисѣю мѣвачи: мѣвъ до Аарѣона
брѣта твое҃го, абы не кѣждо҃го часѣ входїлъ до
стѣни, которѣа естѣ за заслѣною передѣ оубла-
гѣлнею котѣрою естѣ закрьта скрьна абы не
оумерлѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 120 зв.);

заслїнка: Кентинаръ,... заслѣна кѣхе(н)-
на (1627 *ЛБ* 215).

3. *Перен.* (те, що відвертає увагу від чого-
небудь з метою приховати щось, замаскувати
суть чогось) прикриття, заслін: панѣве рїманѣ
в насъ оусїлне влѣдїти хотѣтъ, боимѣса абы
по(д) заслѣною того календара, на што їншо-
го мѣры не брѣно (Остро҃г, 1598-1599 *Апокр.*
49 зв.); їнакѣши(х) ѡфѣръ по людѣхъ потре-
боуѣтъ бгъ, але їжъ ещѣ презре(н)ѣ збавѣ(н)ѣ
лїудѣского подѣ тѣнемъ заслѣны стѣрого зако-
на закрьто было (Дермань, 1604 *Охт.* 6); що ци
не бѣчишъ подобѣнства и ѡзначѣна впро(д)
пѣвды, азали не акъ по(д) закрьта(м) и по(д)
заслѣною пїсмѣ мѣци бо(з)ского нѣакого по-
рѣдкоу рѣчїи пришлы(х) бѣчити мѣжешъ (поч.
XVII ст. *Проп.р.* 134 зв.); Гѣднаѣ бовѣмъ то҃го
была цїѣта Веле(б): Вѣшеи, абы онѣю, тѣа кнї-
га собѣ яко заслѣнѣ нѣѣкѣю вѣзѣвши, на ѡмѣ-
виска лїудскїѣ мнѣй дѣбѣла (Львїв, 1640 *Окт.*
2 зв. нenum.).

4. *Перен.* (захист, заступництво) заслона:
Дал нам справу велможный князь Александрѣ
Вишневецкий,... иж он на урочищу Пирѣати-
не,... для убѣзпечѣня и заслѣны панствѣ ко-

ронных,... твержу, замокъ потребне будет
(Краків, 1592 *ЧИОНЛ* XIV-3, 101); Бгъ ми ты
ѡ х(с)е помощѣ и ѡбрана, и ѡ(т) всяки[х] вра-
го[в] тве(р)даѣ заслѣна (к. XVI ст. *ПДПИ* 182,
82); Ѡни Ѡйчїзнѣ нашої сѣтъ ѡборѣною,
Ѡ(т) тата(р) По҃гѣныхъ и тѣрковъ заслѣною
(Київ, 1622 *Сак.В.* 39); Мнѣ дѣйте вѣ рѣки тѣи
щи(т), тѣю ѡборѣнѣ, Нѣхѣй пѣстѣю тѣю ѡ(т)
всѣхъ бѣдѣ заслѣнѣ (Львїв, 1631 *Волк.* 22 зв.);
Пѣраклїтїѣ... явї ми... мл(с)ть тѣю. Сѣхрани
ѡ(т) сїхъ вра҃говѣ, избѣви дѣшѣ моѣ. Бѣди мнѣ
въ всѣхъ моїхъ бѣдѣхъ ѡборѣна, А в злѣхъ
припѣдкахъ крѣпкаѣ заслѣна (Чернігів, 1646
Перло 33 зв.).

5. (забезпечення чогось) заклад: Залѣгъ: За-
мѣна, застѣва, ѣлбо заслѣна (1627 *ЛБ* 41).

6. (вітрило третього ярусу) брамсель: Ар-
тѣмѣ(н): цѣль, ѣбо заслѣна лѣданаѣа, жа҃ге(л)
корабѣлны(и), Пла(х)та шкѣтнаѣа, опѣна на(в)-
наѣа (1627 *ЛБ* 180).

Див. ще ЗАСЛОНЬЕ.

ЗАСЛОНИТИ дієсл. док. 1. (кому що) (за-
крыти щось чим-небудь, роблячи невидимим)
заслонити: а кг(д)ы еѣ ведѣ(т) кѣ слюбѣви...
заслѣна(т) еї лїце, і очї (Львїв, поч. XVII ст.
Крон. 94 зв.); прїйти маѣтъ гдѣ... зѣ гѣфами не
огорнѣными свѣтлыхъ онѣхъ хорѣ(в) нѣ(с)-
ныхъ; которѣхъ оболокѣ не заслонитѣ (1637
УЄ *Кал.* 817).

2. (що) (закрити, перекрити) загородити:
тепѣ(р)...кгды... кле(т)ка збѣдована влѣ(ст)не
на е҃го завале ѡ(н)... в сѣботѣ великоде(н)нѣю
...по(д)мѣкнѣ(л)сѣ бли҃же(и) по(д) мо(и) зава(л)
выше(и) мо(с)тѣ езѣкѣ заби(л) и мо(и) засло-
ни(л) кѣ кри(в)де и шкоде моѣ(и) не҃мало(и)
(Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 45 зв.).

3. (кого) (закрити з метою захисту, оборони)
заслонити, охоронити: заштити(т) мѣ, заслонитѣ
мѣ (II пол. XVI ст. *ЛА* 182).

4. *Перен.* (що, що кому, що чим, кого чим)
(відвернути увагу від кого-, чого-небудь, прихо-
вати щось) заслонити, прикрити: а тѣе при҃га-
нанѣе тѣмѣ я҃косѣ сѣмѣ выдаѣтъ оумѣслѣмѣ

чинить, абы митрополита и владыковъ ѿ(т)-стоупныхъ, ты(м) фортеле(м)... ѿ(т) справе(д)-ливой ка(з)ни охоронити и заслонити мбгль (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 51 зв.); І нинѣ тако-вы Каиновы вѣнуки вынікаючіи въ [о]статній вѣки, Іже снопы злѣбы на жѣртву влагають, и души праведныхъ хитро погубляютъ. Славицею людскою себе заслонили, а имя Христово собѣ прилучили (к. XVI ст. *Укр.п.* 84); Знѣвъ повторѣ мѣсце бо прѣше чемоуѣ прѣ(д)са взата наше заслонило намъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 143 зв.); Старыхъ гѣрдостъ поганѣвъ весь свѣ(т) наполнила, Скрѣю тѣлко и(х) глѣпство Мѣдро(ст) заслонила (Київ, 1632 *Євх.* 294).

Див. ще ЗАСЛОНЯТИ.

ЗАСЛОНИТИСЯ *див. ЗАСЛОНИТИСА.*

ЗАСЛОНИТИСА, ЗАСЛОНИТИСЯ *дієсл.*

док. (від чого) (закритися чим-небудь) заслонитися: Монокоули лю(де) з великими ногам(и) та(к) и ж са вшити(к) заслѣни ѿ(т) слѣнца подѣшвою (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 26); соугъ та(ко)ж)... во афріцѣ єднопогѣве. ѿ єдиной великѣи нѣзѣ, што(с) ѿ(т) слѣнца і непогѣды, заслѣни(т) погѣю, і якъ шопѣю (Там же, 86).

ЗАСЛОНѢ *с.* Те саме, що заслона у 2 знач.: Оучинишъ тѣжъ ѿ(т) крѣжо(в) золотѣхъ котѣрыми опѣнъ заслѣнѣ зтагнѣны бы(т) маю(т) жѣбы намѣтъ бѣль оди́нъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 103).

ЗАСЛОНЯТИ, ЗАСЛОНАТИ *дієсл. недок.*

1. (*закривати, загороджувати*) заслоняти: Ѡстѣнаю: Заслонѣю, ѿстѣнаю, затѣнаю (1627 ЛБ 154).

2. *Перен.* (кого ким, кого чим, чим) Заслоняти, охороняти, боронити (кого від чого): про-то не съ тою подданою пана Циминского, кѣторою въ томъ себе заслоняет, што му уже и декретомъ єсть одтято, але з самымъ паномъ Циминскимъ позванный справу маєт (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/І, 404); але яко бы того позволяючи тымъ митрополита и владыковъ заслоняетъ, же ихъ южъ старшій на(д) патріархо(м) папѣжъ розгрѣшилъ (Острог, 1598-

1599 *Апокр.* 72); прощѣ, абы(с)мы блю(з)нѣ(р)-ства ѿныхъ на дѣа стѣго повтарѣти мѣли, бо ѿные в порадокъ и то менѣйте принѣсимо не ижбы(с)мы з ними и(х) незбѣжности зѣзволѣли, але блоу(д) ихъ ѿбнажѣючи, и выволанковъ прѣвой вѣры ѿ(т) и(х) незбѣжны(х) наоукъ заслонѣючи и ѿ(т)вѣдачи (поч. XVII ст. *Проп.р.* 141);

(чим) відмагатися (чим), заперечувати (що): противко декретови воли и росказанія єго королевское милости и мене на то посланому, жаденъ противенъ не бѣлъ, правы ни якими, а ни жадными причинами не заслонял (Луцьк, 1574 *АрхЮЗР* 8/VI, 410).

Див. ще ЗАСЛОНИТИ.

ЗАСЛОНЯТИСЯ, ЗАСЛОНАТИСА *дієсл.*

недок. 1. (чим) (*закриватися, загороджуватися чим-небудь*) заслонятися: власне якъ бы ся хто паперовою заслонялъ тарчею противъ себе зъ острою копѣю наѣжджающему! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1121); ни єдна чѣстъ єи тѣмностю не заслонѣетъса, але всѣ свѣтлостью, всѣ Дѣомъ, и всѣ бѣий полна ставши(с)а, жадной перѣднеи а ни задней чѣсти не мѣваєтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 2).

2. *Перен.* (чим) (*прикриватися, захищатися, виправдовуватися*) заслонятися: я не заслоняючиса поветомъ свимъ (!) и не вымовляючиса хоробою во(и)ною... ку праву стати... маю (Луцьк, 1585 *ЛНБ* 5, II 4044, 146 зв.); А мы и потомки наши,... не заслоняючиса хоробою обложною,... и иншими згола жадными причинами и дѣляциями правными, повинни будемъ ...тамъ, гдѣ позвани будемъ,... стати и skutечне усправедлывити (Луцьк, 1595 *АрхЮЗР* 1/І, 465); Заслоняются тымъ Флорентійскимъ соборищемъ, ано... слабая ихъ оборона (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1121).

Див. ще ЗАСЛАНЯТИСЯ.

ЗАСЛОНАТИ *див. ЗАСЛОНЯТИ.*

ЗАСЛОНАТИСА *див. ЗАСЛОНЯТИСЯ.*

ЗАСЛУГА *ж. 1.* (дія, діяльність, учинок, що гідні похвали, високої оцінки) заслуга: Єстли з

низкого родѣ посполитый человекъ приходит
дла своих цнот кѣ вышшей чти, а простыи
годностью шлахотства достѣпают, заправдѣ
достойна ест ѡсвецоностыи княжества дла
мѣжства высокихъ заслугъ чтам и розмножень-
емъ заплаты давнит (Городно, 1507 *АС* III, 49);
дознавши Демида Войткевича, землянина нашо-
го, заслугъ, который зъ детинства своего при
дворе нашомъ служилъ и хотечи его охотней-
шого и вѣрнѣйшого мети, билъ намъ чоломъ,
просечи насъ о хлѣбкорменя (Ковель, 1542
АрхЮЗР 7/1, 75); А хотя бы хто ѡбъчого народѣ
за свои заслу(ги) // в то(и) рѣчи по(с)полито(и)
пришо(л) ку ѡсело(сти) з ла(с)ки и(з) данины
нашое... тогды таковы(и) то(л)ко ѡселости
ѡное ѡживати має(т) (1566 *ВЛС* 3-3 зв.); с тоє
має(т)но(с)ти маю(т) панове бра(т)я мои...
во(д)ле баче(н)я своего и заслу(г) ко(ж)дого
ѡ(т)правити (Пашева, 1592 *ЛНБ* 5, II 4047, 87);
Жикгимо(нт) Трети(и),... за го(д)ныє заслуги
урождоному кнзю Кирику Ружи(и)скому,...
право(м) вѣчны(м) в о(т)чизну... добра коро-
ле(в)ские, ... ѡ(т)дати рачи(л) (Варшава, 1597
ККПС 86); розбѣйник... за толькѣю мѣнѣтѣ
щокѣльвекъ пре(з) оувѣсь вѣкъ грѣшнѣвъ оулѣ-
чнѣвъ. // и впро(д) на(д) ап(с)ловъ заслуѣги ко-
рѣнѣ ѡде(р)жалъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 26-27); В
то́мъ Домѣ за знаменнѣи свои заслѣги на рѣз-
ны(х) Вѣйнахъ ѡ(т)правованнѣи ѡ(т) наяснѣй-
шы(х) крѣлевѣхъ пѣлскихъ... данины маю́тъ, якъ
привѣлѣа ѡ то́мъ свѣтча(т) (Київ, 1623 *МИКСВ*
73); Я, яко пастырѣ... прошу, не отступите
ваша милость отъ того святого // братства и
заслугъ своихъ которые суть вписаные въ кни-
ги живота, не вержѣте и не отпускайте (Київ,
1644 *КМПИ* II, 288-289); въ Цр̄(с)твѣ твоѣмъ
богѣтество непребрѣнное, // И зъ заслугами на-
шими незровнѣнное (Чернігів, 1646 *Перло* 16-
16 зв.); тых здрайцовъ..., сурове карали ведлуг
и(х) заслуги и Декрету ѡ(т) нас вѣ войску вы-
даного (Чигирин, 1648 *ЦДІАК* 1407, 61, 1, 1);

справа, вчинок: А прото, абы са Твоа Ми-
лость в том... заховал и тых злодеевъ, кѣды са

трафит, кождого водлугъ заслѣги безъ жад-
ного милосердѣа карал (Петрків, 1538 *АС* IV,
132); А то самѣмъ Бг̄д непотрѣбно, ведлѣ нагѣго
и нелѣжного бѣ(з)ства егѣ тобѣ то даровано,
такѣвыи бѣ(з)кѣи дѣры безъ заслѣгъ твоихъ (Чер-
нігів, 1646 *Перло* 8 зв.); *Образно:* ѡ з'ловѣр-
ныи... чл̄вци, а вы... моймъ дѣромъ... погордѣли,
лѣгче себѣ вѣжилисте; кривѣвыи заслѣги мо(и),
зневажилисте см̄ртъ мою невнн̄ню (Чернігів,
1646 *Перло* 153).

ЗАСЛУГОВАНЄ, ЗАСЛУГОВАНЬЄ с.
Служіння: Егѣ Милость братъ наш ѡзревши
на пилное заслѣгованє, а вѣрн̄ю... слѣд̄жбѣ...
велеможного княжати... дал... ем̄д... им̄ѣне
на има Головин (Краків, 1507 *АС* III, 39);

виконання, здійснення: а ведѣже, што нале-
житъ до заслугованѣя дѣлѣ благочестивыхъ и
достойныхъ заплаты вечное, однаково яко сие,
такъ овыє вже ставаютсе прожnymi и непожы-
точными ку деланию (Рожанка, 1598 *Л.Пот.*
987).

ЗАСЛУГОВАНЬЄ див. **ЗАСЛУГОВАНЄ.**

ЗАСЛУГОВАТИ, ЗАСЛУГОВАТЬ дієсл.
недок. 1. (кому, що) (здобувати що-небудь своєю
діяльністю) заслуговувати: король... видачи
верные заслѣги, которыеж ѡнѣ Егѣ Милости
завжды верне, а справедливє заслуговал... далъ
ем̄д именѣ в Киевском повѣтѣ (Краків, 1519 *АС*
III, 191); А(н)дре(и)... ку(р)пѣски(и)... ѡзна(в)-
ши егѣ послѣды ве(р)ныє... которые ѡ(н) з моло-
дости моеє при мнѣ бавячися... на вшелаки(х)
ме(ст)ца(х) показова(л) а не то(л)ко мнѣ але и
егѣ крѣле(в)ское мл(с)ти па(н)у нашомѣ мл(с)-
тивомѣ ла(с)кѣ заслѣгова(л) (Милянѣвичі, 1572
ЖКК I, 37); поки вѣ семъ дочасномъ... жытию
нашомъ перебуваемъ, повиннѣи есмо старатися
и заслуговати собе благословение Божое (Ро-
жанка, 1598 *Л.Пот.* 987); если є(ст) потѣш-
нѣйшого що и соло(д)шого албо вѣдчнѣйшого
нѣ(ж) зѣвшє любити, мл(с)ть заистѣ сама собѣ
єсть заплѣтою, на(м) за(с) дла мл(с)ти и любве
хвалѣ заслуговати, нѣчѣго и(н)шого яко заплѣ-
тоу к заплѣтѣ приложити (поч. XVII ст. *Проп.р.*

221); гды южъ... всѣ сегоу свѣтныѣ трѣдности и перешкѣды были перешли, тогда для... бжст-венной славы, на которѣю та(к) долго и працюйте заслѣговали, ѡ(т)пали (Київ, 1637 УЄ Кал. 5); правицею своею Бѣзѣскою вѣ малженскомѣ товариствѣ такѣ оубл(с)вити рачилѣ, абысте всѣ цнѣты, побѣжности... выполнѣючи, в неза-мѣрныѣ лѣта на ласкѣ егѡ с(т): собѣ гѣине заслѣговали (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 934).

2. (шо) (виконувати обов'язок) служити: с которе земли буду повинен я сам и потомкове мои войну заслуговати, а пан Кграевский вже не має на то накладати (Володимир, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 130); А што са дотычет слѣдбы господарское, военное,... тогда я повинен бѣдѣ еѣ с тыхъ именей моихъ застѣповати и за-слѣговати (Луцк, 1570 *AS* VII, 362).

3. (кому чим) Прислуживати: Панѣ Богѣ всемогущи(и) за то вм(л) ѡ(т)платою бѣдетѣ А я заслугова(т) и задылява(т) таки(м) же и вше-лякимъ и(н)шимъ способомъ каждому зѣ вм(л) естемъ готовѣ ѡ(т)даеѣ за тымъ ласкаво(и) прия(з)ни вм(л) (Дубно, 1593 *ЛСБ* 241);

догоджати: я твоеи мл(с)ти... ни(з)ко чо-ло(м) бью и хочу то твое(и) мл(с)ти таковою(ж) мѣрою приязню и послѣгою бра(т)скою за-слѣгова(ти) в чо(м) са коли бѣдѣ по(т)реби(з)не твоеи мл(с)ти... годи(ти) (Острог, 1511 *ЛОИИ* 124, 1, 4, 1).

ЗАСЛУГОВАТЬ *див. ЗАСЛУГОВАТИ.*

ЗАСЛУЖЕННЫЙ, ЗАСЛУЖОНЫЙ *діє-прикм. у знач. прикм. 1. (здобутий службою, роботою) заслуженный: и теж листы заслужо-ные* гроши князя его милости, коли его милост жолнерѣскую служивал, припоминальные, иж и заслужоное не заплачено (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 131).

2. (отриманий за певні вчинки, поведінку) заслуженный: Венцѣ и то криминальный высту-покѣ, а духовенство криминалов не судит, то бы онѣ так без караня слушного заслужоного уйти мел (Луцк, 1599 *АрхЮЗР* 1/VI, 263); за того ѡкѣпѣ даю(т) которѣй ѡ(т) смѣрти и кѣры за-

слѣженой ставаетѣса волны(м) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 128); коли члѣвкѣ оумретѣ тѣло егѡ вѣ порохѣ се ѡбѣрнетѣ, а дѣша егѡ вѣ заслѣжо-номѣ мѣсцѣ до вторагѡ пришествіа г(с)днегѡ бѣдетѣ мѣшкати (серед. XVII ст. *Хрон.* 5).

3. Відданий, вірний, достойний: а так я ба-чечи ку собѣ вернегодного и заслужоного и завжды на мои послуги потребного служеб-ника моего... // ...записую ему... подворокѣ Чернчицкий (Вільна, 1560 *АрхЮЗР* 8/VI, 76-77); А што се тежѣ дотычет слугѣ моихъ ста-рыхъ заслужоныхъ, тыхъ маюѣ опатрити такѣ дочка моя... яко и братѣ мой (Краків, 1595 *АСД* I, 199); коли колвекѣ нааснѣйшій, корѣль Пѣлскій ѡбиралѣ заслѣжоныхъ... и мѣдрыхъ мѣ-жѣй на столци Сенаторскіѣ, завше знаходилѣ вѣ домѣ ПП: Стѣткевичѣвъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 5).

4. У знач. ім. с. р. заслуженое, заслужоное – (те, що хто-небудь заслужив, заробив) заслу-жене, -ого, зарѣботок: для незаплаты заслѣжо-ного з скарбѣ нашего, драби тамѣ вытравити не могуѣт (Варшава, 1566 *AS* VII, 105); служебни-камѣ тежѣ моимѣ заслужоное заплатитѣ маєтѣ (Чортѣрийськ, 1569 *АрхЮЗР* 7/I, 19); А заслѣ-жоное, котореѣмъ продкѣ Егѣ Королевское Милости... цнѣтливѣ заслѣжилѣ на мытѣхъ Во-лыньскихъ..., по двѣсте золотыхъ, на кажѣдый годѣ... жебы..., заплатитѣ росказати (!) (1577 *AS* VI, 75); по(з)вали... слугу боярина... ѡ за-служоное зошлы(х) кнѣзя фѣдора и а(н)дрѣя буре(м)ски(х) бра(т)и нѣши(х) котореѣ ѡ(н) в люблине побра(л) (Краків, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 129); жолнеромѣ тежѣ, котореѣ цару Дмит-ру служили, заслужоное поднялсе платити, якожѣ за конфедарациею отѣ жолнерѣвъ за-служоное жолнеромѣ дошло (поч. XVII ст. *КЛ* 80); Друга жѣ, абы побѣры на заплату войску заслужоного и на затягѣ новый позволили (1630 *МИВР* 322).

5. У знач. ім. Той, хто заслужив, заробив що-небудь: Нѣйпервѣй забѣйство добровѣльное: Потѣмъ грѣхъ содѣмскій: Потрѣте оутиснѣне

вдѡвъ и сирѡтъ: Четвѣртое задержанье заплѣты заслѣжѡнымъ (Львѣв, 1646 *Зобр.* 79);

(той, хто має якісь заслуги) заслужений, -ого: што за пожитокъ с тѡго дарована, коли ѡ(т) тебе дѣавола... тѡе достое(н)ство прїймѣ. а (нѣ) ѡ(т) нѣ(с)нго бѣа: котбрїй ве(л)ми заслѣжѡны(м), и ѡ(т) дѣа стѣго посїще(н)ны(м) тако-вїе преложє(н)ства... даровати звѣклѣ (1599-1600 *Виш.Кн.* 208 зв.).

ЗАСЛУЖЕНѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* Заслуженїишій: хто бы их за достѡйнѢиших, заслуженѢиших и лучыших от всѣх у бога и пред богом... вѣрных не розумѣл и не предпочитал, – гнѣваются и убивством отмщают (1608-1609 *Виш.Зач.* 226).

ЗАСЛУЖИТИ, ЗАСЛУЖЫТИ *дієсл. док.*
1. (що) (*заработити своєю працею*) заслужити: с тыхже имѢней моих маєт плачно быти, хто што заслѣжил, ведлѣг реистров (Острог, 1539 *AS IV*, 207); Двѣдъ пастѡу(х) ѡвѣ(ц), нѣчѡго нѣкды не заслѣжилъ, и нѣкдѣ цр(с)тва не прагну(л), а ѡто бѣ... даєтъ ємоу дїадимоу, вѣнѣ(ц) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 183).

2. (що, що кому, на що, що на кого, чого) (*своею діяльністю, поведінкою викликати до себе певне ставлення з боку кого-небудь; бути гідним чого-небудь*) заслужити (на що), вартувати (чого): а ktoroho złodiea imut na iarmarku, abo w horodie y w mestie naszom, z licom, zaslužyt li szybenicy, ino na szybenicu (Вільна, 1547 *ŽD VI*, 147); жадаю... ласки... абы... на мене бѣ(д)-ноюу възрѣти рачи(л): ...а высвободити дѣщерь мою ѡ(т) бѣснова(н)а дѣаволскаго. А понѣже того єсмь жа(д)ною мою го(д)но(ст)ю не за-слоужила прѡшоу абы... на(д) мноу милосрѣдіє свое оучїнилъ (Львѣв, 1585 *УЄ №5*, 260 зв., на полях); як собѣ заслужиш на том надзнѡм свѣ-тѣ альбо муку албо радость нѣную так мусиш прїати (1594 *Свенц.* 73); Зажѣ, не тыи рачей злоречены быти заслужили, которые вѣру продковъ своих отмѣнивши подѣ прокля-ство,... подпали, яко тїи, которые схисму под-несли (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 767); Бїйсѣ в' пѣрси,

а обѣчъ шѡсто ты зробїла, На смѣрть прикро-гѡркѣю вѣчнєсь заслужила (Львѣв, 1631 *Волк.* 6); Прїймѣте има нѡвое..., ибо трѣдами вашими заслѣжїлисте таковою слѣвѣ (Чернїгѡв, 1646 *Перло* 159 зв.); горло заслужити *див. ГОР-ЛО.*

3. (що і без додатка) (*здобути право на що-небудь службою, роботою*) заслужити (що): К тому тєсє(л) грабарѡ(в) и млынарѡ(в)... розогна(л) которые на слу(ж)бу... пнзи взявши и затым ѡны(х) нѣ заробивши ани заслужы(в)шы прочѣ ѡ(т)то(л) ро(з)бечися мѣсєли (Жорнища, 1590 *ЛНБ 5*, II 4046, 148); тѡтѣ за(с) жє мѣдѣзѣ заби(л) сїлоу своєю заслѣжїлѣ абы бѣлѣ в' нѣѡ принаты(и) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 203); Рєвѣка, жє щѡдроблївость в' датю одного напѣю Єлєа-зѣрѣ... оказѣла: заслѣжїла, послѣѡбленою бѣти облѣѡбѣницею велїкомѣ Ісаѣкѣ (Київ, 1625 *Кон. Апок.* 2 зв.); тамѣтїи за(с) два стѣны, таковои ласки мѣти не могѣ(т), хїба з дѣла дѣйствїю-чѡго, тѣєст', з дѣл' свои(х) и дѣчїнкѡв' добрыхъ, котѡрѣю сами собѣ заслѣжѣть, за повѣдомѣ ѡсоблївои ласки Бжєи (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 926).

4. (що) (*отримати відповідну винагороду, відплату за якісь вчинки, діяльність*) заслужити: Изали ся не лепей поеднати и руки собе дати а <о>успокоєне зѣ обоєхъ сторонѣ таковое вѣражды старатїсе, яко хрыстіяномѣ... належитѣ, хочємъ ли заплѣту, отѣ Хрыста мирѡтворцємѣ обєцѣаную, заслужити? (Рѡжанка, 1598 *Л.Пом.* 1015); повѣдають, абїсь оубѣгѣ срѡкѡгости соудѣ цркѣ вѡстѡчноє, хотєчї за-слѣжїти ѡу инши(х) свѡвѡлнымѣ ѡ(т)щєпѣн'-ствомѣ, ласкавѣю // заплѣтѣ (Дєрмань, 1605 *Мєл.Л.* 36-36 зв.); такѣ самого прѡтєстанта,... зневажили, а за тѣмъ вїны правнѣе заслужи-ли (Житомир, 1640 *АрхїЮЗР 6/I*, 526); вышѣшей мєновѣныє прїнцїпѣловє, грѡмада болѣ-болѣская, право посполитѡє зкѣвалтїли, в вї-ны, в правѣ ѡ таковых рєбєллизѣнѣтах ѡписѣ-ныє, попали и ѡныє на сєбє заслужи(л)и (Вѡло-димир, 1649 *АрхїЮЗР 3/IV*, 69).

5. (кому, кому чим) (*вчинити на благо*) прислужитися (кому чим) : *оте(ц) Балаба(н) певне и помочы ѡ(т) всѣхъ мѣти бѣде(т), кгда(ж) то многими способы в часѣ(х) теперешни(х) це(р)кви божо(и) заслѣжи(л) и завше го(д)не(и) мимо ины(х) заслѣговати... и ѡ(з)добою ѡно(и) быти може(т)* (Острог, 1607 *ЛСБ* 410, 1 зв.); тамже, кгда помочы, яко тот который добре на тоє монастырови Печарьскому заслужыл, в томъ ...несчастью своем,... у преречоного его милости отца архимандрыты и законъниковъ печарскихъ просил; его милост отецъ архимандритъ,... показуючы, же не может ничего радити, вымовялсе (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 404).

6. (кому) Відслужити, відробити, компенсувати: *ѡста(в)уємъ коли бы члѣвкъ во(л)ны(и) пришо(л)... и сѣлъ на воли а высе(д)и(в)ши волю хоте(л) засе прочъ по(и)ти, то(г)ды пе(р)ве(и) маєть толко заслужи(в)ши тому па(н)у своему ко(л)ко на воли седе(л), то(ж) по(и)ти про(ч)* (1566 *ВЛС* 84); И иж таковой подступъ подо мною тотъ Иванъ Терлецкий учинилъ,... и не заслуживши того, што мнѣ и церкви Божой завинилъ а ни ся мне и капитуле с тыхъ семисотъ золотыхъ не зыстивши,... в небытности моей зникнулъ (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 282).

ЗАСЛУЖИТИСЯ *дієсл. док. (чому) (вчинити на благо)* прислужитися: *Ѡво згбѣла такъ-са томѣ стѣмѣ заслѣжилъ мѣсцѣ, ѡжъ што-сакѣлвекъ по нѣмъ за помочю Бжею в томъ Прч(с)тои Бцы монастырѣ дѣєтъ..., все на егѡ оснѡвѣ..., починатиса, бѣдовати, и кончѣти бѣдетъ* (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 166).

ЗАСЛУЖОНЫЙ *див. ЗАСЛУЖЕННЫЙ.*

ЗАСЛУЖЫТИ *див. ЗАСЛУЖИТИ.*

ЗАСЛЫХНУТИ, ЗАСЛИХНУТИ *дієсл. док. (стп. zasłychnąć)* (о кім, о чім, чим) (*випадково довідатися про щось*) почути, зачути (про кого, про що): А хотяжъ то тамъ еще въ таемности деялося, однакъ въ месте Сокальскомъ презвитерове и некоторые мещане о томъ были заслыхнули (Вільна, 1599 *Ант.* 615); Штожъ

рекутъ отступникове о Леонѣ Третьемъ... который... гды заслихнулъ былъ тымъ придаткомъ нарушенный быти святыи символъ натыхъмѣсть казавши его на двоухъ таблицехъ серебряныхъ... вырити (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 735); Але не зѣразъ скѣро хто слово Бжеє почѣетъ, добрымъ бываєтъ: бо есѣли бы зъ слѣхѣ люди доброй части ставѣлися, никѡли бы не повставѣли вѣлки, ѡлбо окѣзи вѡенъ и зѣтаговъ: ѡвшемъ скѣро заслѣхнѣвши, покѡа и стѡпна досконалого доходили бѣ(з) прѣацы (Вільна, 1627 *Дух.б.* 266); лицѣмъ(р)никовъ и роскошниковъ, бѣ(р)-надино(в), фра(н)цишкано(в)..., ка(р)мелитовъ, и прочи(х), до которы(х) заслѣхнѣлемъ ѡ нѣ-которы(х) з вашего бра(т)ства же са с хорыми своими на мшѣ ѡфѣрѣю(т), для исцѣленѣа (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 2).

ЗАСЛЫШАТИ *дієсл. док. (що, кого)* Почути, зачути: то заслѣшавъши прч(с)таа немалую вѣтѣхоу ѡ(т)лѡженѣюу ср(д)цоу свѣмоу възала (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 11); А его стаа мл(с)ть... до Іѡа(н)на ре(к): Іѡа(н)не, се мѣти твоѣа, якобы та(к) ре(к): призри, потѣшаи Мрѣю, ма(т)коу мою, яко а са(м). Тоє заслѣшавъши Прч(с)таа, немалую потѣхоу... ср(д)цоу своему оузала (XVI ст. *УЄ Трост.* 72); скѣро тоє жидѣве изъ ѡдоу заслѣшали попадали всѣ навзакъ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 65 зв.); пѣснь пѣаха ѡнагѡ, такъ бываєтъ члѣвомѣ кождѡмѣ вѣдѣчна, ѡжъ коли егѡ заслѣшитъ рѡзѣмѣ ѡ(т)хѡдитъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 5 зв.).

ЗАСЛѢПЕНА *див. ЗАСЛѢПЛЕНА.*

ЗАСЛѢПИТИ, ЗАСЛЕПЕТИ, ЗАСЛЕПИТИ *дієсл. док. 1. (кого) (зробити сліпим, позбавити зору)* ослѣпити: Филистимове са(м)псона вѣ вѣзѣню... забили тримаючи або вѣ ѡкова(х), прѣвѣй заслѣпили поты(м) снадне забили (поч. XVII ст. *Проп.р.* 188 зв.); Гды гѣ бѣ дѣла млтвы елесеѡвы вѡйско прѣа сирѣйского, котѡры(и) з лѣдо(м) ил(с)кы(м) вѡева(л), заслѣпи(л) бы(л), пр(о)ркъ ѡны(х) жлѣнѣровъ до самѣрѣи запровадилъ: гдѣ прише(д)ши, ѡчи южъ маючи ѡ(т)-

воренные. межи непріате(л)скими коша́ми себе быти об́ачили (Там же, 189); не в́даєть кды идѣть, ижъ тѣмностъ заслѣпѣла бчи егѡ (Київ, 1637 УЄ Кал. 783); *Образно*: такъ и дѣаволи дшѣ которѣю // заслепѣли прова́дити гдѣ хочѣ(т) сами звѣкли которѡи рѣчи за́чны(и) в кни́га(х) ц(с)ркы(х) ма́емъ прикла(д) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 188 зв.-189); такъ ма бже мѡй грѣхи заслѣпѣли, же нѣчо́го не ви́жоу згб́ла: боу(д) те́ды вб́же(м) мо́имъ, дшѣ мою ла́ски твоѡи ла(м)поу ѡсвѣти (Там же, 189 зв.).

2. Перен. (чим) (*наповнити чим-небудь, прийняти, охопити*) засліпити: Пога́не балвохва(л)ства заслѣплѣные брі(д)костю, вѣрили ижъ и(х) богѡвъ слоу́пы ро(з)ныѣ звѣра́та тагнѣли (поч. XVII ст. *Проп. р.* 199 зв.); ва(м) го́дне слоуха́че предложѣлъ на то(м) ба́нкетѣ дхѡвно(м) впро(д) трѣба жебысмы ѡ помо(ч) и ратоу́нокъ параклі́та дха́ истинно́го, ко́торый рѡзѣ(м) нашъ Простоты темностю заслѣплѣный бо(з)скою свѡєю моу́дростію бѣ́стрє полєрѣєть, попросѣли (Там же, 229); Та́жкѣй ка́мень на срѣ́дце своѣ паложѣвши, Ме́рзкою невѣ́дчностю бчи заслѣпѣвши... Іса... невинне мордѣєть (Львів, 1631 Волк. 3 зв.); не є́стємъ такъ в́ рѡзѣмъ небачный, и на дѣши такъ ба́рзѡ заслѣплѣный, же́бымъ грѣхѡ(в) своѣхъ не зна́ль (Київ, 1637 УЄ Кал. 305).

3. Перен. (*позбавити здатності правильно розуміти що-небудь, розбиратися в чомусь*) засліпити: Только за то (само), ижъ згодою и милостію церьковною гордили, отъ единости светое, не разъ попрысяжѡное, сромотне до сцизмы проклятое ворочалися, (згоду церковную торьгали,) и тепєрь... суть заслепени, же (тежъ) ани неволею Турецькою не могутъ ся отъ нее погамовати! (Вільна, 1599 *Ант.* 971).

♦ **очи заслѣпити** (кому) – засліпити очі: Што все геретыкове охияють а опускають, абы тымъ снаднѣй людемъ очи заслѣпили (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 156).

Див. ще ЗАСЛѢПЛАТИ.

ЗАСЛѢПЛЕНІЄ, ЗАСЛѢПѢНІЄ с. (цсл. заслѣпление) те саме, що заслѣплєна: заправ-

ды мо(л)чите, проклатѣи, не блѡзнѣте, злочи(н)цѣ, далє оузнаєте заслѣплєніє своє, и(ж) єго стаа мл(с)ть все трѣпи(т) члѣнство(м), а не бж(с)тво(м) (XVI ст. УЄ *Трост.* 74); Вѣ ни-вошто оборочаемъ тыхъ, которые якимъ же колвєкъ способѡмъ будѣ то черезъ уподобанье собѣ злоє,... албо черезъ заслѣпѣніє и злую умѣтностъ, надѣ то, нижли што потреба, згромажають (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 134); Позна́йможъ з́ сѣго, пыхѣ и надѣтостъ ти́ранскогѡ жѣтѣа: и срѡгоє ма́рными оутѣхами и сегосвѣтными рѡскошами знево́лєныхъ ср(д)цѣ ихъ заслѣплєніє (Київ, 1637 УЄ Кал. 988).

Див. ще ЗАСЛѢПНОСТЬ.

Пор. ЗАСЛѢПИТИ.

ЗАСЛѢПЛЕНА, ЗАСЛѢПЛѢНА, ЗАСЛѢПѢНЬЄ, ЗАСЛѢПЕНЄ, ЗАСЛѢПЕНА с., *перен.* (*нездатність, неспроможність правильно розуміти що-небудь, розбиратися в чомусь*) засліплення: О милый Боже! Изали то не явное заслѣпєне людское?! Брати родное, ко́торыхъ одна мати церковь светая, кафолическая породила, бѣгають, а до мачешиныхъ дѣтей оутекаются! (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 117); Смотри(ж) якаа єсть нѣ(ж)да и заслѣплѣна члѣка злостивого, ко́трый чо́го прагнєть Проти(в) воли бжѣй (XVI ст. УЄ №29519, 183 зв.); Жалємъ такового заслѣпѣнья нѣко́торыхъ будучи порушѡный, не сегаючи глѡбокихъ речей, бо бы немалые книги о томъ быти мусѣли, гдѣбыхъ все по достатку мѣль выписовати (Вільна, 1608 *Гарм.* 171); Ѡ якъ та́жкѡє было црѣ́ фараѡна заслѣплѣна, же ѡнаа слѣ́пѡта добровѡ́лне в́ вода(х) червѡного мѡ́ра єго потопѣла (поч. XVII ст. *Проп. р.* 188 зв.); в трѣте(м), // злѣ́ый звѣ́чай, невѣ́рство, оумѣ́слоу заслѣплѣна, єре(с), неоумѣ́тно(ст), в четве(р)то(м) надѣ́ю живота длѣ́шого, ѡ(т)лѡ́жена покоу́ты (Там же, 284-284 зв.).

Див. ще ЗАСЛѢПЛЕНІЄ, ЗАСЛѢПНОСТЬ.

Пор. ЗАСЛѢПИТИ.

ЗАСЛѢПЛѢНА *див. ЗАСЛѢПЛЕНА.*

ЗАСЛѢПЛАТИ, ЗАСЛЕПЛЯТИ *дієсл. недок. 1.* (кого, що) (*робити сліпим, позбавляти*

зору) осліплювати: песчистаа дорога є(ст) песокъ заслепляе(т) ма ѡзми тѡю єдвабницѡ которою тварь закрѣшѣ ѡ(д) пескѡ и ѡ(т) слонца (к. XVI ст. *Розм.* 37); тоє ты чїнишѣ дїши, що нѣкды филистїны са(м)сонови. ѡчи єї ѡты(и)моуєшѣ, ѡчи кѡлєшѣ, и живѡ(т) выриваєшѣ // заслѣплѣєшѣ єи з лѣски бѣєи и цнѡ(т) вызоуваєшѣ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 176 зв.-177); такъ и тебѣ ѡ дїшє. скѡро впадаєшѣ в рѣцѣ бѣсовскїє зара(з) ѡчи заслѣплѣютсѣ вѣлоуплєны, тѣи соу(т) штоуки и хытрости дїавѡ(л)скїє, же єсли хѡчє(т) дїшѣ себѣ привлѣщити, ѡчи зара(з) заслѣплѣєтѣ выриваєтѣ (Там же, 188 зв.).

2. *Перен.* (кого) (*позбавляти здатності правильно розуміти що-небудь, розбиратися в чомусь*) засліплювати, осліплювати: невинного и справедливого не забїєшѣ,... Ани дарѡвъ братѣ бѣдєшѣ, котѡрїи и мѡдрѣхъ заслѣплѣютѣ и выворочаютѣ слова справедливыхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 100 зв.).

Див. ще ЗАСЛѢПИТИ.

ЗАСЛѢПЛАТИСА дієсл. недок., *перен.* (*втрачати здатність правильно сприймати що-небудь*) слїпнути: такъ и тебѣ ѡ дїшє, скѡро впадаєшѣ в рѣцѣ бѣсовскїє зара(з) ѡчи заслѣплѣютсѣ вѣлоуплєны, тѣи соу(т) штоуки и хытрости дїавѡ(л)скїє, же єсли хѡчє(т) дїшѣ себѣ привлѣщити, ѡчи зара(з) заслѣплѣєтѣ выриваєтѣ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 188 зв.).

ЗАСЛѢПНОСТЬ ж., *перен.* (*нездатність, неспроможність правильно розуміти що-небудь, розбиратися в чомусь*) засліпленість, засліплення: дїа чѣго бѣло рѣдовати(с) и весѣлитисѣ, иже таковы(и) неслѣханыи вѣрѣчє яви(с) ѡу рѡдоу и(х)... а ѡни тѡго сорѡмѣлисѣ. и смѣта(т)-сѣ (!) заслѣпностїю своєю (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 3); пришо(л) Никоди(м), потаємны(и) ѡученикѣ Хвѣ,... котѡры(и) мѡного избѡрона(л) ѡу радѣ невинность Ісѡвоу, [А]лє томоу не мо(г) ничєго вчинити проти(в) заслѣпности а ѡупороу жидѡ(в)скомоу (XVI ст. *Ує Трост.* 80).

Див. ще ЗАСЛѢПЛЕНІЄ, ЗАСЛѢПЛЕНА.

ЗАСЛѢПНІЄ *див. ЗАСЛѢПЛЕНІЄ.*

ЗАСЛѢПНЬЄ *див. ЗАСЛѢПЛЕНА.*

ЗАСМАКОВАНЄ, ЗАСМАКОВАНЬЄ с.

Заохочєння, зацікавлєння, прихильність: Єстѣ напро(д) Намѣтностѣ, Потымѣ зєзволєнѣ, Потѣымѣ засмакованѣ, потѣымѣ зѣневолєнѣ, нако-нєїѣ стрѣсть змоцнєнаѣ ѡбычаємѣ и чѣстымѣ ѡуживанѣмѣ (Київ, 1625 *Кіз. О стєп.* 204); Кѡтѡрѣю то Книгѣ,... Прошѣ рѣчѣ любѡвнє тѣжѣ принѣти,... а набѣрзѣй... до Старѡжитности Стѣго Блѣгѡчєстїѣ любѡванѣє и засмакованѣє ѡ(т)тѡль вѣчєрпнѣти (Київ, 1625 *Коп.Анок.* 4).

Пор. ЗАСМАКОВАТИ.

ЗАСМАКОВАНЬЄ *див. ЗАСМАКОВАНЄ.*

ЗАСМАКОВАТИ, ЗАСѢМАКОВАТИ

дієсл. док. 1. (що) (*розпізнати що-небудь чуттям, нюхом*) зачути, відчути: И нѡздрами засмакоуєтѣ, вѡнѣность слѣдѣкѣю, ра(з)лїчныхъ зѣлїй (Почаїв, 1618 *Зєрц.* 21).

2. *Перен.* (що, чому, в чому) (*захопитися чим-небудь, знайти в чомусь задоволення, втіху*) засмакувати (що, чого, у чому): Захѡтѣлѡсѣ и(м) внє(т) ра(ди)ти и по(д)неслѣ мѣсль свою а та(к) ємоу засмаковала ѡбє(т)ницѣ ѡнаѣ, и(ж) згордѣлѣ и прєстоупилѣ приказанїє гѣ (Львів, 1585 *Ує* №5, 5); Видєнїємѣже, наслаждѣєтсѣ красѡты жѣнѣьскої,... и ѡ(т) начина златѡго и сребрѣного, зрѡкѣ напасє, и засмакѣєтѣ красѡтѣ тѣхъ (Почаїв, 1618 *Зєрц.* 21); гдѣ тѡю ѡкрасѣ ѡузри(т) при на(с) хсѣ. тєдѣ засмакѣєтѣ добрѡтѣ нашої и ѡбрѣчи(т) // сѣбѣ дїшѣ нїшѣ якѡ мѡдрѣю... дѣвѣ (Устрики, I пол. XVII ст. *Ує* №29515, 327 зв.-328); Єднѣкѣ ми мїлѡсть кѣ ѡ(т)чїстої вѣрѣ Кѡтрѣю мѣєшѣ: на Крєтѡвы ѡчи Дѣєтѣ помѡчи. Абѡвѣмѣ таєсѣ вѣ оной засмаковѣлѣ; Жєсѣ и здѡрѡвѣѣ зѣ сѣмпѡмѣ не жѣловѣлѣ (Львів, 1642 *Бут.* 9 зв.); котѡрыми сє не контєнтѡуючы кривдами, вєспѡл з кѡзаками, так самѡму прѡтєстантѡви, якѡ и поддѣным єго мл. учинєными, лєчѣ в ѡных ширєчи сє и правє засѣмаковавши, розумєючы, же то... мєновѣныє казѣки, з Орѡдоу злучѡныє, назадѣ повернулѣ (Луцьк, 1649 *Арх ЮЗР* 3/IV, 185);

(кому) сподобатися: И мл(с)те(м) в̄ши(м) коли засмаковати могло, иночески(м) чино(м), с чи(м) Виле(н)ское стое бра(т)ство знамените ласкою Бжею постѣпде(т), и всякіе початки цр̄кве, школы и дрѣка(р)ни щасливы(и) скѣто(к) при(и)мде(т) (Київ, 1627 ЛСБ 496).

3. *Перен. (зазнати, пережити що-небудь)* засмакувати: але где хоӯть кѣ бг̄д ткнѣтсѧ, та(м) дочасные страхи не звитажаю̄т, где кроле(в)ства оного надѣа засмакоуе̄тъ та(м) всѣхъ небезпечностей занедбанье (Острог, 1598 *Отп. КО 2*); Але толко она выгрыснула манѣю, а тая vanitas vanitatum засмаковала, а прожне, бо за тымъ то укаже, же имя ваше манѣи, а прозвище vanitas оно мѣнуе̄тъ, а сее нашу правду указуе̄тъ (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР 1/VII*, 267).

ЗАСМЕРДѢТИСЯ, ЗАСМЕРДѢТИСА, ЗАСМЕРѢДѢТИСА, ЗАСМРѢДѢТИСА, ЗАСМРѢДѢТИСЬ *дієсл. док. 1.* Засмердітисѧ: И рекла за(с) Марѣа: г(с)же, а если его стѡа мл(с)ть брата моего Лазара оумръшаго и(з) мртвы(х) вѣскр̄силь, которые южѣ чтыре дни въ гробѣ лежа(л) засмрѣдѣвшисѧ, а ци па(к) себе ѡ(т) Жидо(в) не оборони(т)? (XVI ст. *Ус Трост.* 49); гды ся важиль служити литургію, теды явно Господь Богъ чудо показаль, же келихъ засмердѣвсѧ зѣ сакраментомъ ихъ, при много людій, ажъ не могли поживати (бл. 1626 *Кир.Н.* 15); гды бы хто масо якбе на долгій часъ мѣти хотечи, пїлность ѡколо него чинїль, а солюю бы... не ѡсолїль, пѣвне жебысѧ засмердѣло (Вільна, 1627 *Дух. б.* 219); самаранинъ пришо(л) на(д) оного чл̄ка лежачого при пѣти вѣ боле(з)ни лѣтою, и видѣ(л) і яко ю(ж) ро(з)гнїлисѧ и засмерѣдѣлисѧ раны его (Устрики, I пол. XVII ст. *Ус* №29515, 276 зв.); И коли Мойсѣй и Аарѡнъ передѣ фараѡномъ то оучинїли, ѡворотїласѧ вода вса во крѡвь. А рїбы котѡріи были вѣ рецѣ выздыхалы и засмердѣласѧ река, и не могли егїптане пїти воды речнѡй (серед. XVII ст. *Хрон.* 84 зв.).

2. *Перен. (порушити моральну чистоту, святість)* осквернитисѧ: яко ап(с)ли ст̄гы были

свѣтило(м) всемоу свѣтоу и нї в чо(м) не затемнены были анѣ ты(ж) засмрѣдѣли(с) были (к. XVI ст. *Ус* №31, 112 зв.); а пѣпѣжъ нѣ мае(т) до ты(х) сло(в) нѣчо(г), понеже е(ст) за ласкою мовѣчи сморо(д)... бо са бнѣ давно засмердѣ(л) и с пре(д)ка̄ми свои(ми) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 360 зв.).

Див. ще ЗАСМЕРЖАТИСА.

ЗАСМЕРДѢЛЫЙ *дієприкм. 1.* *Перен. (зіпсований, уражений)* просмерділий: чемѣ(ж) вы на тѣло це(р)ковное хдлите. Яко ѡко гнилое гнѣе(м) миролюбїа засме(р)дѣлое, спсро(д)кѣ себѣ тѣла здороваго и(з)мѣтѣю(т), и вслѣ(д) его не послѣдѣю(т) (1598 *Виш.Кн.* 282).

2. *У знач. прикм.* Смердячий: ѡбѡгїи тамъ Кролѣве: Нѣкками Мѣдрце̄ве: Глѣпыми и непрїємными Рїторове... явные ѡпѣчности Лихварѡвъ: засмердѣлый запахъ вѣ срѣбрѣ кохѡючисѧ: явный ѡблѣдниковъ налѣгъ, тресклївый, шалѣный (Львів, 1642 *Час. Слово* 274).

ЗАСМЕРДѢТИСА *див. ЗАСМЕРДѢТИСЯ.*

ЗАСМЕРЖАТИСА *дієсл. недок.* Засмерджуватисѧ: Гды(ж) якъ Тѣло, не бѣде(т) ли со(л)ю потрѣсено, згниваетъ и засмержае̄тсѧ, такъ же всѣмъ ѡ(т) тѣжкою вѡнѣ ѡ(т)ворочатисѧ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 6).

Див. ще ЗАСМЕРДѢТИСЯ.

ЗАСМЕРѢДѢТИСА *див. ЗАСМЕРДѢТИСЯ.*

ЗАСМОТРѢТИСА *дієсл. док. (на кого)* Задивитисѧ: всѣмъ очи которые были вѣ соборищи засмотрилисѧ на него (1556-1561 *ПС* 223 зв.); зѣтворивши кнїгоу ѡ(т)дѣль слоузѣ, и сѣль, и всѣ(м) очи которые были вѣ соборищи зѣсмотрѣлисѧ на него (XVI ст. *Ус* *Литк.* 11).

ЗАСМРѢДѢТИСЬ *див. ЗАСМЕРДѢТИСЯ.*

ЗАСМРѢДѢТИСА *див. ЗАСМЕРДѢТИСЯ.*

ЗАСМУТИТИ *дієсл. док. 1.* (кого) *(наповнити смутком)* засмутити: Не вѣдала есми, душа моя засмутила мя про возы Аминодавовы (поч. XVI ст. *Песн.п.* 55); Ннѣ д̄ша моѧ за-сѣмоучена естѣ (1556-1561 *ПС* 403); Ѡ прїкрасѣ ты всѣмъ Смер̄ти, и бѣрзо окроутна:... Пра̄ве

якесь хотѣла, такесь оучинила: Жесь всѣхъ Крѣвныхъ безъ мл̄(с)рда засмѣтила (Львів, 1615 Лям. Жел. 3 зв.);

(кого) (завдати комусь горя, жалю, прикрости) засмутити: ты нещасливый чл̄че падѣніємъ твѣимъ засмоутишь аг̄тловъ бж̄іихъ (Почаїв, 1618 Зерц. 28 зв.); Пречистую матку Панну засмутивши, И материнскимъ ю жалемъ обложивши (Львів, 1630 Траг.п. 163); Приходня не засмѣтишь, а ни его стиснешь, бо есте и сами приходжими были въ Земли египетской (серед. XVII ст. Хрон. 100).

2. (що, кого) (відібрати спокій, душевну рівновагу) засмутити, стурбувати: а їс, коли тое оуздръл̄ а вона плачеть... постогналь дх̄омъ и засмоутиль самъ себе (1556-1561 ПЄ 396 зв.); Прѣто ѿ грѣшныци; ннѣ покайтеся правдѣве, и гѣрков пла(ч)те;... // жалѣйте тогѡ, поки ва(с) не позвано; на сѣдъ Бж̄ій, до лѣ(ч)бы грѣхѡвъ вашихъ, но сѣа вѣмъ; якѡ засмѣтихъ ср̄(д)ца и дѣша ваща (Чернігів, 1646 Перло 126 зв.-127);

наповнити смутю: ѡ(и) египтъ засмоути(л), и такъ тѣжкые по всѣ(х) его конца(х) плагы показа(л) (поч. XVII ст. Проп.р. 285); А поганскіи нарѡды, Множествѡ(м); якѡ мѡ(р)скіи воды. Ва́ми заколѡчени засмѣчены, замѣшаны... и ѡ(т) бѣсѡвскѡи слѣдѣбы ѡ(т)торваны (Чернігів, 1646 Перло 45 зв.).

Див. ще ЗАСМУЧАТИ, ЗАСМУЧОВАТИ.

ЗАСМУТИТИСЯ, ЗАСМУТИТИСЯ, ЗАСМУТИТИСЬ дієсл. док. 1. (чим, над ким, з чого і без додатка) Засмутитися, зажуритися (ким, чим): всѣ рѣчи ш̄то маєшь продаи и роздаи нищи(м)... а онъ тое оуслышавши засмоутилса велми бо бы(л) велми богатъ (1556-1561 ПЄ 301); слѣхай же далѣй чл̄че и(ж) са засмоутили на(д) тобою ѡныи // народы которіи ишли за хмь... яко всѣг(д)ы засмоученіи ис кож(д)ого оупа(д)кѣ грѣшнаго чл̄ка (к. XVI ст. УЄ №31, 202-202 зв.); а такъ ѡ(т)ходачи ѡнѣ(и) чловекъ, велми засмѣтилса: же и яблка оутратилъ, и ялмѣжны не ѡтрималъ (поч. XVII ст. Пчела 2 зв.); А гды Анна царевна на полату замку Кор-

сунского прибыла... на Володимера слѣпота пала,... Зачимъ онъ заразъ мыслити почалъ и розумѣти, иж то его богове его скарали за то, же вѣру ихъ повергль,... и барзо ся тымъ засмутилъ (Київ, 1621 Кон.Пал. 976); тыи слова слѣбшавши, іѡаки(м) і анна а пото(м) барзо засмѣтилиса, и почали гѣрков плакати (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ №29515, 374 зв.); тогды засмѣтатъса грѣшниковѣ, и вѣйдѣтъ якъ слѣпѣгъ, поневажъ згрѣшили Бѣд (Київ, 1637 УЄ Кал. 41); которое слово ѡслышавши цр̄ засмѣтилса велми, и оусадилъ ср̄(д)це за Данила абы его вызволилъ (серед. XVII ст. Хрон. 366).

2. (втратити спокій, душевну рівновагу) захвилюватися, злякатися: видѣли бо єсмо звѣз(д)ѡу его на вѣсходѣ сл̄нца... оуслышавши жъ то ирѡ(д) цр̄ засмоутилса велми и весь іер(с)лимъ с ни(м) (1556-1561 ПЄ 23 зв.); а коли онъ вѣшо(л) до ер(с)лима потраслоса все мѣсто и засмоутилиса вѣси мешкаючіи в немъ (Там же, 90); ѡбачили его оучн̄ци, и(ж) по морю ходи(л), засмѣтили(с), нѣмали и(ж) бы якоє привидѣна видѣли (XVI ст. УЄ №29519, 92); На тогъ часть котрѣи ѡбачатъ здѣмѣватиса бѣдѣтъ, и злѣкнѣтъ,... и засмѣтившиса порѣшатса: страхъ ѡбѣйдѣтъ ихъ (Львів, 1642 Час.Слово 270 зв.); Образно: тог(д)а ѡ(т) проклѣтихъ; и поте(м)-пѣбныхъ грѣшниковъ;... Нбо засмѣти(т)са, земла оубойтса (Чернігів, 1646 Перло 155).

Див. ще ЗАСМУЧАТИСЯ.

ЗАСМУТИТИСЯ див. **ЗАСМУТИТИСЯ.**

ЗАСМУТИТИСЯ див. **ЗАСМУТИТИСЯ.**

ЗАСМУЧАТИ, ЗАСМУЧАТЬ дієсл. недок.

1. (кого) (завдавати комусь прикрости, жалю, горя) засмучувати: ѡто(ж) тотыи жены ѡставити, а дѣтї тыи, я(к) клеветы зависти ненавистти ворогѡбѣйства, ижебы не ѡсоуж(д)али ближнихъ свои(х) і инныи злыи рѣчи котрѣи засмоучаю(т) ѡца нѣ(с)ного (к. XVI ст. УЄ №31, 20); Ещѣ томоу не имите вѣры, абовѣ(м) та(к) на(с) часто люде засмоучаю(т), А его стаа мл̄(с)ть завше мешкана має(т) с нами (XVI ст. УЄ Трост. 49); дха нивчѡмъ не засмѣчаючи, и ѡсоблѣвѣю про-

тївко ємѣ повѣлнѣсть и налѣжнѣю мл(с)ть заховѣючи (Вільна, 1627 *Дух.б.* 125); склонїлася до негѣ всѣмъ ср(д)цемъ ѡжъ смѣла рѣкѣ стѣгнѣть оувѣать и оукѣсїть ѡвѣчѣ ѡнаго, дала то(т) и мѣжеви. мѣжъ товѣрыша своєгѣ мїлѣючи не хотѣль жѣны засмѣчать зєзвѣлїлѣ на грѣхъ ѡнѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 8 зв.).

2. (выводити з душевної рївноваги) бентежити, турбувати: стѣжаю, ѡзлѣблѣю, оудрѣчаю, засмѣчаю (1596 ЛЗ 78); Стѣжаю: Недаю покѣю, прїкрѣса, ... ѡбѣтажаю, ѡзлѣблѣю, оудрѣчаю, засмѣчаю, вѣзмѣщаю (1627 ЛБ 123).

Див. ще ЗАСМУТИТИ, ЗАСМУЧОВАТИ.

ЗАСМУЧАТИСЯ, ЗАСМУЧАТИСА *дієсл. недок.* (втрачати спокїй; сповнюватися смутком) засмучуватися: Нехай са не засмоучають ср(д)ца вашї, ани устрашаютьсѣ слышали єсте якъ єсми вамъ повїдѣль иже їдоу (1556-1561 ЛС 414); Рєкѣ оучнїкамъ своимъ. нехайсѣ не засмоучають ср(д)ца вашї. вѣруїте вѣ бг҃а. и в мене вѣроуете (Володимир, 1571 УЄ Вол. 85).

Див. ще ЗАСМУТИТИСЯ.

ЗАСМУЧАТИСА *див. ЗАСМУЧАТИСЯ.*

ЗАСМУЧАТЬ *див. ЗАСМУЧАТИ.*

ЗАСМУЧЕНЄ, ЗАСМУЧИНЄ *с.* Засмученя, смуток, журба: по(д)неслѣ їс не хотѣчи преч(с)тої зоставїти в оноу(м) засмоучїню и жалости на(ч)аль глѣтї... потѣшаючи є(и) (поч. XVII ст. УЄ №256, 9); Єдѣмъ, Бененно(мъ): Сы(н) богѣтств' свои(х), а(б) сы(н) ѡшѣкива(н)ѣ, а(б) засмѣче(н)ѣ и(х) (1627 ЛБ 203); Длѣ того(ж) тверда(т), же инѣчѣй ѡнѣ гнѣвѣ звїтажити, ѡнѣ мѣла(н)кѣлѣи або за(с)мѣчена // оусмѣрити, ѡнѣ дѣха нечистѣсти в собѣ оугасїти (серед. XVII ст. *Кас.* 36 зв.-37).

Див. ще ЗАСМУЧЕНЕСА.

ЗАСМУЧЕНЕСА *с.* Те саме, що засмученє: там' прє(з) немѣло лѣт' без' вшѣлѣакого стєскнѣна и засмѣченѣна, мѣшкаючи, ѡ(т) рѣкѣ Агглскїх'... покѣрмѣ прїїмовѣла (Київ, 1637 УЄ Кал. 759).

ЗАСМУЧЕННЫЙ *див. ЗАСМУЧЕНый.*

ЗАСМУЧЕНый, ЗАСМУЧЕНный, ЗАСМУЧОНый *дієприкм. у знач. прикм. 1. За-*

смучений, сумний, невеселїй: про(ш) лѣски абѣ ...на мене бѣ(д)ноюу вѣзрѣти рачи(л): мене засмоученюу оутѣшити а вѣсвѣбодити дѣщєрь мою ѡ(т) бѣснова(н)ѣ дїаволскаго (Львїв, 1585 УЄ №5, 260 зв., на полях); якѣ то самому Творцє... барзо было вдѣчно и прїємно, прєз што вашїхъ милѣстей непрїятель... непрєстанно зоставѣль в смутку ...Тєперѣ засѣ тот непрїятель, засмучѣоный, зоставѣть утѣшонѣ, а я пастырѣ, бѣвшїй вѣ утѣси, уязвляю (Київ, 1644 *КМПП* II, 288).

2. Збентежений, схвїльований, розтрївожений: ѡ(т) то(г) ча(с)у вшѣлакаѣ дѣша або члѣкъ которїй оу грѣхоу є(ст) неоулѣченнїй впадає(т) в ро(з)маїтїи стра(с)ти и бѣды, а боїтсѣа и страхо(м) є(ст) ѡбдрѣжаннїй. и засмоучєннїй и в роспачѣ в то(м) прїходїть (к. XVI ст. УЄ №31, 150 зв.).

Див. ще ЗАСМУЩЕНный.

ЗАСМУЧИНЄ *див. ЗАСМУЧЕНЄ.*

ЗАСМУЧОВАТИ *дієсл. недок. 1.* (наповнювати смутком) засмучувати: Ѡпєчалѣю: Засмѣчю (1627 ЛБ 152).

2. (порушувати чїїсь спокїй) непокоїти, турбувати: Молвлїю: Замѣша(н)є рѣстыркѣ чїнїю, трѣщѣса, ... замѣчю, гѣчѣ, крїчѣ, засмѣчю, и засмѣчѣюса (1627 ЛБ 65).

Див. ще ЗАСМУТИТИ, ЗАСМУЧАТИ.

ЗАСМУЧОВАТИСА *дієсл. недок.* Непокоїтїсѣ, хвїлюватїсѣ, бентежитїсѣ: Молвлїю: Замѣша(н)є рѣстыркѣ чїнїю, трѣщѣса, ... замѣчю, гѣчѣ, крїчѣ, засмѣчю, и засмѣчѣюса (1627 ЛБ 65).

Див. ще ЗАСМУТИТИСЯ, ЗАСМУЧАТИСА.

ЗАСМУЧОНый *див. ЗАСМУЧЕНый.*

ЗАСМУЩЕНный *прикм. (цсл. сѣмоущєни) те саме, що засмучєннїй у 1 знач.:* Южъ чїстаѣ котрѣѣ на(д) всѣхъ засмѣщєнна, Остры(м) была кѣпїєм' срѣдзє пробѣдєнна. Пѣнна котрѣѣ на(д) всѣхъ барзѣїса смѣщѣла, кгдѣ, вїдачи мѣртвѣго сама оумїрѣла (Львїв, 1631 Волк. 26).

ЗАСМѢАТИСА *див.* ЗАСМѢАТИСА.

ЗАСМѢАТИСА, ЗАСМѢАТИСА *дієсл.*
док. Засміятися: читáє(м) ижъ Зороастръ црѣ
египе(т)скыи и ба(л)вохва(л)ства выналѣ(з)ца,
скоро са оуроди(л) засмѣалса (поч. XVII ст.
Проп.р. 250); Нѣгдыса, мовить, не засмѣалъ,
привѣдачи собѣ на мѣсль и на пáмать гóркю
смѣръть, и стра́шнюю мѣкѣ (Київ, 1625 *Коп.Ом.*
170); Вѣсклабѣлѣса: Оскѣрилѣса, за́смѣалѣса
трѣхи (1627 *ЛБ* 22).

ЗАСНЕНЕ *с., перен.* Смерть, кончина: Ово
згѣла якъ за живота з' Бгѣмъ з' Црѣковью и з'
Дхѣвными жѣлѣ, тákъ и ннѣ по заснѣню сво-
ѣмъ ѿ Г(с)дѣ живѣтѣ, и има егѣ побѣжне про-
нѣси(т)са (Київ, 1624 *МКСВ* 101).

ЗАСНУВШІЙ *дієприкм. у знач. ім., перен.*
Покійник, небіжчик: Оусѣпшій, престáвльшій-
са: ѿмѣршій, заснѣвші(и), небѣжчи(к) (1627 *ЛБ*
141).

ЗАСНУТИ *дієсл. док.* 1. Заснути: Пришоль
ко оучнѣко(м) свои(м) и нашоль ихъ а ѿни зъ
ѿнои троскы засноули (1556-1561 *ПЄ* 321);
тамъ же... ночнымъ обычаємъ, кгда лю(ди)
заснули, почалися в домъ ломити (Житомир,
1584 *АЖМУ* 77); Іаковъ..., сно(м) обтажѣный,
на кáмени гѣловою положѣвши засноуль, ви-
дѣлъ лѣствицоу бáрзо чоудѣвнѣю (поч. XVII ст.
Проп.р. 240); Оумѣрлыхъ... вѣ шáты оубираѣмѣ,
вѣрѣючи, ижъ оумѣрлый не оумѣрлъ нáвѣки,
але заснѣлъ, и спѣтъ приѿдѣтый (Київ, 1637 *УЄ*
Кал. 169); Очнѣвшиса, знѣвѣ твѣрдо // заснѣв-
ши, видѣлъ ѣсмъ сѣнъ (серед. XVII ст. *Хрон.*
66-66 зв.).

2. *Перен. (зробитися бездушним)* збайду-
жѣти, зачерствѣти: Якъ еди(н) з' Оучѣтелей...
мовить, Заснѣли вѣ пожадливостехъ своїхъ,
рѣскоши їхъ зандрѣли, минаѣтъ сѣнъ тѣтъ,
минаѣтъ живѣтъ тѣтъ и ничѣгѣ не знашли вѣ
рѣка(х) своихъ, же ничѣгѣ не положѣли вѣ Рѣцѣ
Хвѣй (Київ, 1632 *МКСВ* 288).

3. *Перен.* Померти: не хочу(ж) бра(т)а абы
ѣ(с)те вѣдати не мѣли што са тыче(т) ты(х)
котѣрыи за(с)нѣли абы ѣ(с)те не(с)мутили яко

же инѣи не маючи надѣи (II пол. XVI ст. *КА*
491); котѣры то... слуги... почали пофалки...
чинити... “маешъ щастѣя теперѣ, же люде не-
подалеку... але южъ потѣль бы еси былѣ живѣ;
заснуль бы еси тутъ заразомъ на томъ пляцу
вѣ ботехъ, якъ Гулевичи позасыпали... хотѣ не
теперѣ, але... тѣе тебе поткатѣ муситѣ” (Луцк,
1599 *АрхЮЗР* 1/VI, 270); Укажи ми дорогу не
тыми тѣлесными очима, але сердечными, абыхъ
зъ невѣдомости якое тебе грѣхомъ якимъ не
образилѣ, а вѣ томъ быхъ заснуль, не тымъ
сномъ дочаснымъ, але оною смертю вѣчною
(1603 *Пит.* 78); Бо бѣ са былѣ не надѣвалѣ же
ѣныи побѣтѣи з мѣртвы(х) встáти мѣли... А
ижъ оуважáлѣ, жѣ тѣи котѣрыи побѣжне бы-
ли заснѣли, бáрзо дѣбрѣю лáскѣ мѣли захѣва-
нѣю (Київ, бл. 1619 *О обр.* 107); Мовить бѣвѣмъ
Ап(с)лѣ... Поневáжъ не гѣдне прѣймѣете, дла
тѣгѣ межи вáми мнѣгѣи недѣжѣи, и хѣрыхъ за-
снѣло дѣсытъ, áлбо оумираѣютъ мнѣгѣи (Київ,
1627 *Тр.* 40); Дла тѣгѣ межи вáми мнѣгѣ хѣрыхъ,
и слáбыхъ и мнѣгѣ ихъ заснѣло: тѣ естѣ, оумѣрло
(Київ, 1637 *УЄ Кал.* 377); вѣ вѣрѣ засноути –
померти за вѣру: ѿ(т) егѣ Всѣм(д)рыхъ Оучнѣ-
ковъ предáло, жебы при стра́шныхъ Таѣмни-
цахъ пáмать чинѣлъ Іерѣй, ѿ тѣхъ котѣрыи вѣ
вѣрѣ заснѣли (Київ, 1627 *Тр.* 38); вѣ (ѣ) (Ісусѣ)
Христѣ, ѿ Господѣ заснути, заснути ѿ Гос-
подѣ – померти якъ праведный христѣянин: С
котрѣгѣ [Іоанна] оустѣ, якое свѣча наоука по-
хѣдитѣ... еслѣи и тѣмъ тѣломъ, вѣ Хр(с)тѣ за-
сноуль дочаснѣ, Лѣчѣ и по смѣрти, с кнѣгъ
своѣхъ, оучѣтъ яснѣ (Львѣв, 1614 *Кн. ѿ св.* 4 зв.
ненум.); годѣтѣса приложѣти и припоманѣти...
пáматѣи... Дѣлмáта прáваго хр(с)тіáнина, еслѣи
кто такѣи дрѣгѣи тѣхъ вѣковъ; Ачѣкѣлвѣкъ дѣб-
родѣи заснѣли ѿ Г(с)дѣ, прѣ(д)са вѣспѣминáти
и выславѣвáти ихъ побѣжности ѣстѣ (Київ, 1624
МКСВ 100); Тѣи двá подѣбныи вáмъ помѣрли
сѣ(т), и вы помрѣте, дáй Бжѣ абѣсте ѿ Ісѣ
Хр(с)тѣ заснѣли (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 42);
сномъ смертелнымъ заснути – померти: Прѣ-
симо ты(ж) абы ѣчи смѣсловъ нáшихъ ро(з)-

свѣти(л), жебѣсмы колі, та жарѣмъ грѣхѡвъ потлѡчени бѣдѣчи, снѡмъ смертѣльнымъ не заснѣли, и нѣпріатель нашъ насъ не перевѣгтажи(л) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 95).

4. Перен. Занепасти, притупитися: В пѡнтѣ Каппадѡцкомъ, слава незгасноулаа: Чоулость вѣ оурѣдѣ своѡмъ, не засноулаа (Львів, 1616 *Бер.В.* 90).

ЗАСОБЪ ч. Спосіб: протестова(л)се ѡ то, ижѣ ѡни... пре(з) рыку Субѣ перешовши, которая село Копіевѣци старожи(т)ную засобомъ ко(л)локованую, граничитъ, важылисе добра и кгрунѣты, до Кошылова ѡ(л) ки(л)кусотъ ле(т) належачие,... ѡседати, привла(ст)чати (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 236).

ЗАСОВКА ж. Засувка, засув: в другой светлочеще..., окон три малых, и з засовками, четвертое большое з оболонами паперными (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 350).

ЗАСОРЕНЫЙ дієприкм. (чим) Забруднений, занечищений: Дѡмъ гнѡмъ и смрѡдомъ засѡренный очѣистити, оухендѡжити, и вшелѣкими запахами и скѣрбами напѡлнити потреба (Вільна, 1627 *Дух.б.* 266).

ЗАСОРОМѢТИ дієсл. док. (кого) Засоромити, присоромити: пѣла(т) хѡтачи и(х) засоромѣти и рѣкъ вѣлика ли ва(м) ч(с)ть боуде(т), колі црѣ вашого рѣспѣноу (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 8 зв.); пришла на него неволя и голодъ великій, и опять ся обернувъ, а (о)тецъ его изъ яковъ мл(с)тю... прѣялъ его, и его иждавъ, што бы прышовъ, не засоромѣлъ его, али одѣлъ его и честію великою честовалъ его (XVI ст. *НЄ* 6).

ЗАСОРОМѢТИСА дієсл. док. Засоромитися: а коли ѡнь тоє реклъ засоромѣлиса всѣхъ противѣници его (1556-1561 *ПЄ* 281); Нехѣй са завестѣ даютъ и засоромѣю(т) на вѣкы вѣко(м) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 145 зв.).

ЗАСОХНУТИ дієсл. док. Засохнути: прошѣ ба... абы рачи(л) работнико(в) зослати: которіи бы въ выногра(д)... копали и робили, абовѣмъ барѣзо и запѣстѣ(л) и засо(х) и потребоуе(т)

мно(г)хъ а добры(х) земледѣце(в) (!) (1599 *Розм. пп.* 2); А намъ абы рачилъ работниковъ зослати, которіи бы въ винограде,... его копали и робили, абовѣмъ барзо засохъ и запустѣлъ (Египет, 1602 *Діал.* 83).

ЗАСПАТИ дієсл. док. 1. Заспати, заснути: ап(с)лѡве в то(т) ча(с) заспали, А юда взѣвши л // сребрѣники ѡ(т) жѣдо(в) и схова(в) и(х) за пѣзхѣ (XVI ст. *УЄ* №29519, 39); пришли оучѣници его ноцѣю и оукрали его а мы заспали а то(г) смо не оуслышали (к. XVI ст. *УЄ* №31, 49).

2. (чого) (*прогавити щось*) проспати: Заспати вечѣри intormire са(е)па (*Уж.* 1645, 76 зв.).

ЗАСПЕВАТИ див. **ЗАСПѢВАТИ**.

ЗАСПИВАТИ див. **ЗАСПѢВАТИ**.

ЗАСПѢВАТИ, ЗАСПЕВАТИ, ЗАСПИВАТИ дієсл. док. (що, кому що і без додатка) Заспѣвати: по(с)реди цѣ(р)кви пѣ(с)ни тобѣ заспеваю (II пол. XVI ст. *КА* 248); Прето молюся, сестро Домникие,... постарайся,... жебы того ...диявола спосредѣ себе днем... воскресения христова, упразднили и вывергли и истинно. а не фарисейски, "Воскресения день"... заспѣвали (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 194); Слава въ вѣшнихъ: зѣ Агѣми заспѣвавши, А сѣ Пастѣхами чѣдѣ са задивовавши (Львів, 1616 *Бер.В.* 91); моисеѡво пр(о)р(о)цтво пополнѣетъ заспѣванѡе вѣ пѣсни (поч. XVII ст. *Проп.р.* 90); всѣ единоголѣсно заспѣваѣмѡ емѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 193); павперове школы брацѣкое... мимо тую то госпѡду идучы, перед воротами... заспѣвали, хотечы ялмужѣну отримат (Луцьк, 1639 *АрхЮЗР* 1/VI, 754); А на знѣкъ той зычлѣвости нашої, Пѣснь Весѣлѣю заспѣваѣмѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 65).

ЗАСПѢТИ дієсл. док. (*прибути кудись вчасно*) успѣти, встигнути: Коли то корѣбницы обѣчатъ бѣжатъ штонаскѡрѣ до пристѣна абы тѡлкѡ могли ѡ(т) хвѣли заспѣти (серед. XVII ст. *Хрон.* 7).

ЗАСРОЖИТИСА дієсл. док. (*стп.* zasrożyć się) розсердитися: са(м) мѡисий... слѣзнѣ обер-

нѣвшиса до ба просилъ // жебы тѣю кѣрно(ст) ѡ(т) нѣго ѡ(т)далѣлъ: боалса бовѣмъ жебы лю(д) засрожѣвшиса камѣніемъ его не побилъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 25-25 зв.).

ЗАСТАВА¹, ЗАСѢТАВА ж. (*матеріальне забезпечення боргового зобов'язання*) застава: то пак дей ты того имѣнья Залѣсец приселокъ, селище на има Тагачин держишъ, а повѣдаеш дей в застави в себе «мѣти» в нѣкоторой сѣми пѣназей (Краків, 1525 *AS* III, 273); Продали есмо князю Андрею половицѣ Миркова, ѡтчизнѣ и дѣдизнѣ нашѣ, котораа была в заставѣ в сестры нашое... в полтора ста копахъ грошей (Камінь Коширський, 1539 *AS* IV, 227); Те(ж) дѣста(в)уемъ кому бы листы... на заставы и на имѣ(н)я згинули на дорожѣ... то(г)ды то(т) хто ли(с)ты страти(л)... маєт довести людми до(б)рыми // годными веры которые ли(с)ты виде(ли) (1566 *ВЛС* 74 зв.-75); А ку тому придали есмо пану Иваницкому на каждый рок, покол от нас тое имѣне наше... заставою держати от нас будетъ (Сільце, 1580 *ПККДА* I-2, 156); А што ся дотыче(т) має(т)ности моеє,... то все ѡ(т) мала до велика, долги вси, заставы, вшелякие листы записи... си(м) листо(м) записую пану Голове(н)скому (Житомир, 1584 *АЖМУ* 152); А при томъ нахоженю их згинула в мене скрынъка, в которой... было готовых пенезей двадцать золотых и тканка перловая, которая тканка панее Федоровое Русиновое была в мене в заставѣ в десяти золотых (Кременецъ, 1593 *АрхЮЗР* 1/VI, 99); то(т) мисю не має(т) тойѣ за(с)тавы никомѣ пѣщати (Одрехова, 1614 *ЦДІАЛ* 37, 2, 24); у панее Чолганское сосуды: келих, дискос, ложка, звезда – серебряные, келих сребреный позлотистый – у застави (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 502); рѣгнус, за(с)-тава, залогъ (1642 *ЛС* 316); дрѣгги позо(в) та(к)-же ѡ(д)жы(в)ляючы справѣ до готово(г) зыскѣ на зошѣломъ панѣ ѡлизару ѡтрѣманого ѡ не-призынане такъже записѣ на семъ тѣсече золоты(х) по(л)ски(х) и на заставѣ села Старовинъ поводѣ даного до заплаче(н)я такъже закладѣ и

шкодѣ (Київ, 1646 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 763, 14 зв.); Если въ заставѣ ѡ(т) бѣжнѣго твоего вѣзмешъ одѣнне передъ заходомъ слнца ворѣтишъ то, бо то сѣмо естъ, чѣмъ се одѣвае(т) одѣнне тѣла его (серед. XVII ст. *Хрон.* 100); дати за-ставу – забезпечити речами одержувану позичку: Рѣклъ: пошлю тобѣ козѣлчика з черѣдѣ. А кѣды за(с) она рекла: допѣдѣ чо(г)о хѣщешъ, е(с)ли мнѣ да(с)и заставѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 62 зв.).

ЗАСТАВА² ж. 1. (*варта, сторожа*) застава: што ся дотычетъ посиленя на тотъ замокъ наш Киевский, ваша бы милость неколко поветовъ, которые ся вашей милости будутъ видети на то выбрали, абы застава тамъ была послана (Краків, 1532 *АрхЮЗР* 8/V, 7); И кого ся вашей милости будетъ видети до того замку нашего у заставу послати, ваша бы мл. тѣмъ поветамъ подданнымъ нашимъ рассказали, ажъ бы они о той послузе нашей ведали и за часу к тому ся готовили (Там же).

2. (*вартування, сторожування*) ворта, сторожа: А пашню нашу толокою два дни мають брати и два дни жати. А къ Берестю, въ заставу мають ходити водлѣ давного обычаю (Краків, 1507 *АЗР* II, 11).

ЗАСТАВАТИ дієсл. недок. (в чому) (*перебувати у попередньому, незмінному стані*) залишатися: за каждым по(з)во(м) рокъ бы(т) муси(т),... тотъ запи(с) и инте(р)цыза... в моцы свое(и) до ско(н)ча(н)я тое справы пере(д) пано(м) по(д)коморы(м) застає (Київ, 1599 *ККПС* 117); оную друкарню... законникомъ того ж манастира... и наступцом ихъ за которыхъ провизією, працею и старанемъ жилемъ и в послушенствѣ ихъ з братею моею заставалемъ даю, дарую и тѣмъ тестаментомъ вечными часы записую (Чорненський монастир, 1635 *ПККДА* I-1, 66); В такѣй терпѣливости застаючи Іѡвѣ дожда(л)са ѣжъ емѣ бѣгѣ не то(л)кѡ здорѣвье приворотѣлъ, але емѣ и маѣтность да(л)ъ, двойко бѣлшей нѣжли пѣрвѣй (серед. XVII ст. *Хрон.* 58 зв.).

Див. ще ЗАСТАВИТИ³.

ЗАСТАВИТИ¹ дієсл. док. (що) (віддати що-небудь у заставу) заставити: тоє подворье за-ставила мачоха твоа брату нашомѣ, небожчикѣ кнѣзю Юрью, в сорокѣ копах грошей широ-кое личбы (Луцьк, 1503 *AS I*, 150); Што перво сего... жаловал нам Жид лѣцкій... на кнѣ-гѣи... Жеславскдю..., ѡ том, штож дей не-божчик кнѣзѣ Юрьи заставил был ѡтцѣ его... половиноѣ мыта своего... на колкосѣ десат лѣтъ в пѣназех (Вільна, 1506 *AS I*, 133); твоя мл(с)ть писа(л) до мене ѡ срѣбро мое которое бы(л) есми застави(л) едѣчи на слѣ(ж)бѣ г(с)дрьскѣю в небожчика (Острог, 1511 *ЛОИИ* 124, 1, 4, 1); Четвертенские позычили ѡ мене двадцат коп грошей... и заставили мнѣ князи Четвертен-ские в тых пенезех в ымени своим ѡтделеном, в Хлапотине д. человеки (Луцьк, 1536 *AS IV*, 59); вѣ лыжо(к) серебряны(х) бра(т)ски(х) выкѣплено в пана янего афе(н)дика что были заставили на бѣдованѣ цркви далисмы зло(т) кѣ (Львѣв, 1592 *ЛСБ* 1037, 65); я... визнаваю... си(м) мо-и(м) листо(м) што(ж)... в ты(х) пати копа(х) гроше(и) застави(л) есми его мл(с)ти ча(ст) млына своего в селѣ кнѣгинини (Берестечко, 1594 *ЛНБ* 5, II 4048, 17); хрест серебряный с подножиемъ, въ нем грьвенъ семь серебра, заставленный въ золотихъ петидесяг (Луцьк, 1641 *ПККДА I-1*, 73); *Образно:* Не бѣдешъ брѣлъ в заставѣ зѣ испѣдне(го) и вѣрхнаго камена млѣнскогѡ, то естъ начинье жѣвности егѡ, бо дѣшѣ свою // заставиль оу тебе (серед. XVII ст. *Хрон.* 157-157 зв.).

*Див. ще ЗАСТАВЛЯТИ*¹.

ЗАСТАВИТИ² дієсл. док. (що) (закласти греблю) запрудити, загатити: теж дей князь Федор казал собѣ ставъ заставити к земли его Черньчицкой (Краків, 1525 *AS III*, 272); кнѣзи збаражские... повелили ижѣ... ѡзеро зато-пиль... панъ та(р)новски(и) ставомъ Которы(и) ста(в) // заставиль кѣ берегѣ князе(и) збараж-скихъ (1546 *ОГ* 87 зв.-88); и што збудует став або сажавки заставит, тогды я и потомки мои ...маемо накладѣ увес его милости отложи-

ти (Вільна, 1562 *АрхЮЗР* 8/VI, 127); ставовъ ки(л)ко на рѣце... засыпали и заставили и млыны побудовали (Кременець, 1580 *ЛНБ* 103, 16/Іс, 1898, 25).

*Див. ще ЗАСТАВЛЯТИ*¹.

ЗАСТАВИТИ³ дієсл. док. 1. (що чим) (ста-влячи що-небудь у великій кількості, покрити всю поверхню або заповнити увесь простір) за-ставити: Гѣмна вѣдачи заставланы и загѣщены, стогами, и стѣртами, на кождое лѣто нѡвымъ збѡжемъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 652);

подавати (до столу), ставити (на стіл): Пѡсть естъ, стѡлѣ еднѡю тѡлѣко потрѡвою заставле-ный (Київ, 1637 *УС Кал.* 64).

2. (надати вертикального положення) вста-новити, поставити, діал. заставити: гаска ры-боловка визнала и(ж) продала часть ѡгороду своего пану петрови григоровичеви ѡ(т) сто(л)-па мово (!) заставленого пана петрова наза(д) до границѣ города писа(р)ского на сну(р) вы-тагненны (Львѣв, 1589 *Юр.* 10 зв.).

3. (що) (перешкодити рухові) підставити, перечепити: ѡ танцѣ, коли танцювал, заставил емѣ слѣга брата, ниякий Андрий Лѣщик ногѣ, кгда се поточил на нас той Желихъ, торгнѣл се до того Анѣдрийка и кгда се торгнѣл, дал мѣ полицок (1564 *AS VI*, 245).

4. (що в чому) Закласти, зосередити: Прочи-тай и ро(з)бери собѣ скла(д) и причины застав-леного того примѣра вѣ сты(х) таємницахъ и сакрамент(а)х) црковны(х)... войноу тѡчишъ с покое(м); справами на которієсь присага(л) вѣлчишъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 149).

5. (кого) (покинути кого-, що-небудь) зали-шити: и так без споведи чоловика католиць-кого тогож дня вторкового... на кгрунѣте кос-телном, спалити казали, которое местце ни-кгда передѣ тым не было локус суплицыи, и заставивши на полы недогорилого, одошѣли (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 494);

(що) (помістити, покласти) залишити: Якожѣ для лѣпшого вѣры сѣ того реестру моего копіє списавши, заставиломъ одну у володимѣрской

ризниці, а другую у новгородской (Володимир, 1609 АСД Х, 231);

(що кому) (дати, призначити) залишити: яко же то рачиль Хс повѣдѣти са(м) Петрови... ра(ч)те положити на са Кр(с)та Хва знаменїа. жебы не прѣшкожоваль намъ сатана слоухати слова Божїа. омиже то кож(д)омоу вѣрно-моу к памати и пожѣткою заставлени соуть... (XVI ст. УИ 1911/2, 73).

6. (на чім) (прийняти рішення) постановити, ухвалити (що): Ино корол... на том рачил заставити: Естли бѣдетъ што... воевода... на отцы его, Васили Бокеи князю Андрею присѣдил... абы он лист сѣдовый... до Его Милости принес (Львів, 1537 АС IV, 86).

7. (при чому) (не змінювати) залишити: велели князю Василю тьи земли и сеножати держати, яко в листе сѣдовым пана воеводы Его Милости Виленского естъ описано. И бил намъ чоломъ князь Василий Ковелский, абыхмо при том сѣде пана воеводы... и найдени комисарей его заставили (Краків, 1536 АС IV, 63).

♦ сѣти заставити – (погубити кого-небудь) закинути сіті: тоу(т) те(ж) и тве(р)дости оу вѣре бѣло сподевати тоу(т) зара(з) неприате(л) дѣшнїи сѣти свои заставивши възглаго(м) якобы цвичѣна в' побо(ж)ности... недо(з)рѣлѣи коло(с), молодѣсти и(х) без'времѣнно по-жїнае(т) (1598 Розм. пап. 4).

Див. ще ЗАСТАВАТИ, ЗАСТАВЛЯТИ³, ЗАСТАВОВИТЬ.

ЗАСТАВИТИСЕ див. ЗАСТАВИТИСЯ.

ЗАСТАВИТИСЯ, ЗАСТАВИТИСА, ЗАСТАВИТИСЕ дієсл. док. 1. (проти кого-, чого-небудь) Виступити: вл(д)ка писа(л) до шляхты абы са заст(а)вили з ни(м) проти(в) бра(т)ства (Стрятин, 1588 ЛСБ 101); рече Чоловекъ: чемъ ж са, я тебе маю бояти? я бываль в далекихъ краинахъ ї на розмаитихъ во(и)нахъ, а нѣхто мѣнѣ не моглъ противити са анѣ тиж са противъ мене застави(ти) (XVI ст. Сл. о см. 334).

2. (о що і без додатка) Заступитися, діал. заставитися: О тые вси кривѣды и угиски помененные, не въспоминаючи боевъ, везенъя...

где, коли о то православникоуе наши малеваны мовили? на которомъ коли зезѣде альбо сейме о то ся заставили? (Вільна, 1599 Ант. 679); Повѣдѣже ми, ѿиляете, хто ся коли о то заставиль?... чомусте тамъ конѣофедерации, въ которой то маєте, замовчали? чому-сте о то не заставилися? (Там же, 853); До чого и гетманы наши, если бы якому кгвалтови который староста отпору дати не мог, причинити а заставитесе мають (Краків, 1609 ЧИОНЛ XV-3, 134).

Див. ще ЗАСТАВЛЯТИСЯ.

ЗАСТАВИТИСА див. ЗАСТАВИТИСЯ.

ЗАСТАВЛЯТИ¹, ЗАСТАВЛАТИ дієсл. не-док. (що) (віддавати що-небудь у заставу) заставляти: он маєт тоє имѣньє свое в мене... охѣпити, а иномѣ никомѣ не маєт его заставляти для тоє причины, иж он мнѣ выпей на том имѣньи полтараста коп грошей записал (Шульжин, 1533 АС III, 418); И вже я не маю з иншимъ ни с кимъ ѿ тоє имѣне торгѣ дѣлати ани его продавати и заставляти, бо вже есми тоє имѣне на вечность князю Федорѣ продал (Вільна, 1540 АС IV, 264); их мл. ужалившись мене и не хотечи мне шкоды моей узычати, абых я остаток отчизны своей на долги отцевские мел заставляти, дали мнѣ триста копъ грошей монеты и личбы литовское (1561 АрхЮЗР 8/VI, 97); Я вже сам и потомковѣ мои волны не маем быти в жадномъ загоне земли своеѣ в Любине продати, або заставляти, кром воли и ведомости пана Кграевского (Володимир, 1563 АрхЮЗР 8/VI, 131); рїгнего, залагаю, заставляю (1642 ЛС 316).

Див. ще ЗАСТАВИТИ¹, ЗАСТАВОВАТИ¹.

ЗАСТАВЛЯТИ², ЗАСТАВЛАТИ дієсл. не-док. 1. (чим) (ставлячи що-небудь у великій кількості, покривати всю поверхню або заповнювати весь простір) заставляти: яко жемъ видель... при другихъ дверехъ церковныхъ столами заставляно многими (Володимир, 1591 АрхЮЗР 1/I, 295);

(що) ставити, встановлювати, діал. заставляти: злокозныи мысливецъ за(с)тавляє(т) сѣти, въ дни же и в ноци и зѣмѣ и в лѣти (к. XVI –

поч. XVII ст. ПДПИ 182, 86); в па(т)ки въ еді́-ной године в̑ши(т)ицы яда(т), ибо еди(н) х́ди(т), ѿ(т) дѡмѡ до дѡмѡ, тл̑коучи к̑емъ ѡ дверѣ, і во-ла́ючи. жи(д) фи(ст), то в̑ши(т)ицы заставля́-ю(т) па́н̑вы на рыбы. і в па(т)к) нава́ра(т), што в сѡбѡтѡ маю(т) їсти (Львів, поч. XVII ст. Крон. 94 зв.); *Образно*: заставля́еть д̑а́во(л) пе́р̑ш̑ю стѣ́н̑ на хр(с)ті́аны, и м(ч̑)ки х̑вы якъ // вы-мысли́ти бѣ́ды. саж̑на до те(м)ниці (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ №29515, 146 зв.).

2. (кого за що) (*сважати ким*) подавати, представляти: Тое ли согласи́ем в латынском родѣ зовеш, езовито, яко папу всего мира глав-ным зовут // и за тоє имя начальное сокровен-но заставля́ют? То єсть согласи́е поганское, езовито, а не християнское согласи́е єсть (1600-1601 Виш.Кр.отв. 180-181).

*Див. ще ЗАСТАВИТИ*³.

ЗАСТАВЛЯТИСЯ, ЗАСТАВЛАТИСА, ЗАСТАВЯТСЯ *дієсл. недок.* (за що, за кого, о що) Заступатися (за кого, за що), відстоювати, оборо-няти (кого, що): а есл̑тлибы за се яка крив-да албо прєстрашан̑е их̑ особам̑ и от кого были вынесены,... тогды будеть винєп̑ и бу-дутъ вин̑ни потєм̑кове мои за них̑ заставят-ся (Луцьк, 1556 *АрхЮЗР* 8/VI, 68); И хто ся заставля́ет за божій закон, над всякого царя зацн̑їи́шій єст (Львів, 1605-1606 *Перєст.* 46); Не ра(з) ѡн̑ громи́л̑ ѡрды Татáр̑(в)... за ѡй-чиз̑н̑ мѣжне са им̑ заставля́ючи (Київ, 1622 *Сак. В.* 40 зв.); Възбрáнный, възбрáнникъ: Ва-лѣ́чный, найвыборн̑їи́шій в б̑йтвах̑, заставля́-ючі́йсá за кого, оборѡ́нцá (1627 *ЛБ* 18); Єсмы люде пога(н)скыи того перєстерѣгалы, Абы ѡчтывѡ(ст) свои(м) бого(м) выряжалы якъ ся ѡ и(х) славу за(с)тавляли мє(н)жне (1636 *Лям. о приг.* 4);

(*противко чому*) опиратися, протистояти (чому): дає(т) поси́лє(н)є [іс̑ хс̑]... проти(в)ко нава(л)носта(м) ѡкр̑тне пов̑стаючи(х) в̑т̑р̑д̑ пот̑(ж)не са заставляти (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 1).

Див. ще ЗАСТАВИТИСЯ, ЗАСТАВОВАТИ-СЯ.

ЗАСТАВЛАТИ¹, **ЗАСТАВЛАТЬ** *дієсл. не-док.* (що) (*закладати греблю*) загороджувати, гатити: Волен̑... княз Андрей... тые части мои ѡтчизныє держати и вживати, ставы заставля́ти и млыны направовати (Горохів, 1538 *AS IV*, 162); Волен̑ тоє имєньє... княз Андрей... людьми ѡсадити и ставы заставляти (Камінь Кошир-ский, 1539 *AS IV*, 227).

*Див. ще ЗАСТАВИТИ*².

ЗАСТАВЛАТИ² *див. ЗАСТАВЛЯТИ*¹.

ЗАСТАВЛАТИ³ *див. ЗАСТАВЛЯТИ*².

ЗАСТАВЛАТИСА *див. ЗАСТАВЛЯТИСЯ.*

ЗАСТАВЛАТЬ *див. ЗАСТАВЛАТИ*¹.

ЗАСТАВНИЙ *див. ЗАСТАВНЫЙ.*

ЗАСТАВНИКЪ, ЗАСТАВЪНИКЪ *ч. (той, хто приймає яку-небудь річ у заставу під видану позику)* заставодержатель, кредитор: а скоро в того застав̑ника моего тоє имєньє мое вы-купив̑ши заразом̑ того(ж) ч̑су въ мо́ць и въ де(р)жа(н)є... воеводе мєн̑скому... подати (Бе-рєстя, 1579 *ЛНБ* 103, 401/ IIIc, 1563, 5 зв.); Не кож̑дый з̑ сейму до своего власного дому траѡит̑, рыхлей до арендара, албо до застав̑-ника, а часом̑ мимо ворота своего власного // дому (як̑) шыєт̑! (Вільна, 1599 *Ант.* 687-689); а тоты за(с)та(в)ни́цы має(т) тримати в покою до вык̑п̑на а дѡм̑ и стодол̑д̑ имає(т) поправ-ляти а гды // их̑ п̑́н̑яз̑в̑ ве(р)не(т) лаве(р) аль-бо сы(н) єго... тєды заста(в)ни́цы имаю(т) ролю п̑́д̑стыги бє(з) жа(д)нои́ѣ тр̑́д̑дыности (Одрєхо-ва, 1606 *ЦДІАЛ* 37, 2, 4 зв.-5); *pignerator*, за-ставникъ (1642 *ЛС* 316).

ЗАСТАВНЫЙ, ЗАСТАВНИЙ, ЗАСТАВЪ-НИЙ, ЗАСЪТАВЪНЫЙ *прикм. 1. (пов'яза-ний з заставою – віддаванням кредиторів яко-го-небудь майна або коштовності для забезпе-чення одержуваної позички)* заставний: а двѣ части заставныи маєт Єго Милость сам и по-томки Єго Милости в той вышєй ѡписаной с̑́ме (Володимир, 1537 *AS IV*, 76); Ѡ рєча(х) заста(в)ны(х)... ѡста(в)уєм̑ хто бы мє(л) в себе рєчи якіє рухомые въ заставє або въ захова(н)ю а тые рєчи... с̑̑ пригоды ѡгнем̑ погорєли... маєт̑

на то(м) самъ присл(г)нѣти и(ж) оны(х) рече(и) не корысти(л) (1566 *ВЛС* 74); досы(т) ѣчини(л) за побо(р)... его м(л) па(н) вавренѣцъ кграбѣ з мае(т)носте(и) свои(х) ѡ(д) его м(л) пна миколая макаровича иваше(н)чевича заставны(х) то е(ст) з место(ч)ка воронина з дымовъ ѡсми по по(л)тора золотого (Київ, 1613 *ЛНБ* 5, III 4054, 21); Собравшия братия постановили з пно(м) А(н)дрее(м)... абы су(м)ма... на двѣ ратѣ заплачена была братия(м) (а то вглядо(м) (!) сѣножати заста(в)нои) (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043); *ri-pnerati(us)*, заложни(и), за(с)тавни(и) (1642 *ЛС* 316); забрали... Юди Мошковичови... крамьные речы, то ест: полотно и скрыни зъ серебромъ, золотом и шатами заставными, въ чым собе товару быти менилъ за золотыхъ три ты-сечи полских (Луцьк, 1648 *АрхЮЗР* 3/IV, 26); заставные гроши *див. ГРОШИ*; заставный листъ, листъ заставный *див. ЛИСТЪ*²; за-ставный обычай, обычай заставный *див. ОБЫЧАЙ*; заставный способъ, способъ за-ставный *див. СПОСОБЪ*; грунть заставный *див. КГРУНТЬ*; добра заставные *див. ДОБРО*¹; запись заставный *див. ЗАПИСЪ*; имене заставное *див. ИМЕНЕ*; люди заставные *див. ЛЮДИ*; право заставное *див. ПРАВО*¹.

2. (який заступитъ когось у чому-небудь) на-ступний. ◊ панъ заставный *див. ПАНЪ*.

ЗАСТАВОВАТИ¹ *дієсл. недок.* (кому що) (*віддавати що-небудь у заставу кредиторів*) заставляти: А так я в той сѣмѣ пеназей заставдо кнагини моей дворъ мой Хотешов и село Нѣйно (Рогачі, 1542 *АС IV*, 307); в которой суме пенезей... сим листомъ нашим заставуем и записуем ему... дворец нашъ (Люблін, 1566 *АрхЮЗР* 8/VI, 188); Залагѣю: Заставдо (1627 *ЛБ* 41); однакъ с тою кондыщию, абы тое маетности..., игумень и чернѣи не важились продавати, за-ставовати, а ни тежъ якимъ колвекъ спосо-бомъ од тое церкви одъдаляти (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 639).

Див. ще ЗАСТАВИТИ¹, ЗАСТАВЛЯТИ¹.

ЗАСТАВОВАТИ² *дієсл. недок.* 1. (проти ко-го) Ставати, виступати; боронитися: Жикги-

монт третій... ознаймуемъ... иж Семену а Ти-хну Михайловичомъ Грибуновичомъ-Байбу-зомъ, маючи... ведомост, иж они... противъ неприятеля нашего... заставуючи крови своее проливать... не жаловали... противъ непри-ятеlemъ горла свои наставовали,... дали есмо имъ... реку Псюль (Варшава, 1590 *ЧИОНЛ IV*-3, 98).

2. (на кого що, кому що) (*не віддавати*) за-лишати, зберігати (при собі, собі): Я на себе самого, дѣтей... и людей знакомых не выйму-ючи, а ни заставуючи, и все огулом за тым про-данем своим пану Корытенскому спустивши, в держане поступил (Берестечко, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 271); Я Ма(л)ко федорови(ч)... вы(з)на-ваю... и(ж) е(с)ми прода(л)... коморѣ свою... Ничого И некоторое части на себе самого жону дете(и)... и пови(н)ны(х) свои(х) не заставуючи за певную суму пнзе(и) (Київ, 1600 *ПИ* №28);

(що при чому) залишати, не змінювати: ко-торый же запис и дароване... при моцы и зѣ-полной твердости есмо ѡставили и заставдем и ѡный замок... подтверждаем... сим нашим листом (Краків, 1531 *АС III*, 379); та(к) я заставуючи ли(ст) ѡ(т)ца своего де(л)чи(и) во (в)семъ при моцы на ве(ч)ные часы (Ляхівці, 1559 *ЛНБ* 103, 19/Id, 1961, 24);

(що) залишати, покидати: кды наяснѣйшее ѡное жрѣдло и ѡ(б)фѣтое заставоуешъ в кото-ро(м) прагнена тоє досконѣле мѡжешъ оуто-лѣити що прагнѣти мѡжешъ... Ѡ великаа глѣ-пости! (поч. XVII ст. *Проп.р.* 225).

◊ **сѣти заставовати** – (*намагатися погубити кого-небудь*) закидати сіті: лѣдво бовѣмъ люде починаютъ жити, а лишь смѣрть южъ на ни(х) розмайтые сѣти заставдѣтъ, и ѡвшемъ для того рѣдатса люде абы оумирѣти (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 938).

ЗАСТАВОВАТИСЯ *дієсл. недок.* 1. (за ко-го, за що) Заступатися, захищати (кого, що): Але то нагорьшая: ижъ наши православни-кове... волятъ ся зъ непрятельми веры и церымоней своихъ явѣными зѣгажати, а нижъ

съ тими, которые... веры своее и Руское одъ геретиковъ боронятъ, и заставуютьсѧ за нихъ (Вільна, 1599 *Ант.* 667); А иные вси, которые таковымъ же титуломъ пописуютьсѧ, суть яко небо отъ земли далекими,... але не преставають зъ нами, и овшемъ головными непрятелми обоее церкви быти показуютьсѧ... хотя то рекомо за Греческую заставуютьсѧ, але боронятъ того, чого не вѣрятъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 171).

2. (чим) (*заслонятися, закриватися*) заставлятисѧ (від чого): але мощно стойте, не унывающе, ани ослабѣваючи противъ всѣмъ навалностямъ шатанскимъ и крѣпкою заставляйтисѧ тарчею хитростямъ непрятельскимъ (Київ, 1644 *КМПИ* II, 289).

Див. ще ЗАСТАВЛЯТИСЯ.

ЗАСТАВОВИТЬ дієсл. док. (що) (*перешкодити рухові*) підставити, перечепити: Тамже дей ѿ танцѣ Желехови, кгда онь танцоваль, велелъ князь Ярославъ выросткѣ своемѣ по три кротъ ногѣ заставовитъ, чого потомъ Желехъ не терпечи, выростка его пхнѣлъ (Петрків, 1564 *AS VI*, 250).

Див. ще ЗАСТАВИТИ³.

ЗАСТАВЯНЕСЕ с. Заступництво, захист, оборона: з которого за единомушнымъ вашихъ милостей непорушеномъ заставяню се за церковь Бозкую, матку нашу, винница Христова, ...годный овоцъ з себе выдавала (Київ, 1644 *КМПИ* II, 288).

ЗАСТАВЯТСЯ див. ЗАСТАВЛЯТИСЯ.

ЗАСТАНОВЕНЄ, ЗАСТАНОВЕНЬЄ, ЗАСТАНОВЕНЬЄ с. 1. Угода, договір: Єслижбы котораа сторона // ...подле застановена своего конца приймовати не хотела..., тогды... сѣдѣи...мають... справедливост и сказане наконецъ вчинити (Львів, 1537 *AS IV*, 92-93); Мы... на томъ застановили, ижъ мели есмо на часть певный на тые земли ихъ пенные выехати и застановене водле Бога и речи справедливое межѧ ними вделати (Бородчичі, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 18); Панъ Иляшъ Богушевичъ Несвѣцкій вчинилъ застановенье з небожчикомъ отцемъ моимъ па-

номъ Прокопомъ черезъ листы свои записный, хотячы... за мене в малжонство дочку свою... дати (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/III, 51); А если бы которы(и) з на(с) тому постановленью нѣшемѣ ...досы(т) не ѣчинилъ... тогды мае(т)... пе(т)-деса(т) ко(п) гроши(и) литовски(х) выны... заплатити... которое(ж) то сѣе нѣше застанове(н)є по(д)писа(в)ши... и печати нѣши приложи есмо (Берестя, 1590 *ЛСБ* 141); Поведъже ми, вилялете, которая сторона тотъ листъ его королевское милости и застановенье покою зъкгвалтила и зламала? (Вільна, 1599 *Ант.* 861); Сведчачий,... пришедши до застановеня певного Межи поменеными паны Макарьскими малъжонками а сведчачимъ стороны приязни доживотъное... // ...термину назначоного пилноваль (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 8/III, 595-596).

2. Впровадження, влаштування: Състо́а́ніє: Конститу́ція, противоподви́зани́є, постано́ве(н)є застанове(н)є спра(в) се(г) живота (1627 *ЛБ* 129).

3. Повчання: та́къ же крѣмъ Хвѣхъ слѣвъ хтѣ бы чого оучилъ, и застановѣна Сты(х) Ѡцо(в) не лака́лтъсѧ, вѣ на́меншой рѣчи, а на́барзѣй вѣ Релѣи и Правосла́вной вѣры визна́нно, геретико(м) и ѡшѣсто(м) годѣлосѧ и(м) и розѣмѣти и называти (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 231).

4. Перепо́на, пере́школа: ге́діоне болоба́не...// твоѧ м(л) по за́прѣщеніи нашо(м) събо(р)-номъ знѣвъ клатвы и застановѣна ве(з)де братствѣ чинилъ,... попа брѣтского мѧха(и)ла, и игѣмена в монастыри..., клатвами свои(ми) насыла(л) (Берестя, 1593 *ЛСБ* 238, 1-1 зв.).

Див. ще ЗАСТАНОВЕНІЄ.

Пор. ЗАСТАНОВИТИ.

ЗАСТАНОВЕНЄСА с. Настанови, повчання: Мы за́сь, побѣжноу мѣслю прѣтѣвко томоу Ха́ вѣчноу Ба́ нашего, котрый са́мъ... всѣми рѣчами ѡ(т) не́го Створѣ́ными,... справѣуѣтъ, визна́ваѣмѣ... Застановѣ́нюса Па́стырьскомѣ альбо ѣчителево́му, прѣтѣвко розмаѣтыхъ наѣздѣвъ погѧньскихъ и еретѣцкихъ, положи́лъ

тѣжъ стѣи и Имармѣнд, котраа нѣмалѣю троуд-
ность понѣсигъ (Львѣ, 1614 *Кн. о св.* 442).

ЗАСТАНОВЕНІЄ с. Те саме, що застанове-
не у 3 знач.: То пакъ твоя м(л) по запрещѣ(н)и
нашо(м)... зново клатвы и застановеніе вѣзде
бра(т)ствѣ чини(л) (Вѣльна, *ЛСБ* 251, 1 зв.).

ЗАСТАНОВЕНЬЄ див. **ЗАСТАНОВЕНЄ.**

ЗАСТАНОВЕНЬЄ див. **ЗАСТАНОВЕНЄ.**

ЗАСТАНОВИТИ дієсл. док. 1. (що, на чім)
Постановити, вирішити, ухвалити (що), домо-
витися (про що): **Ѡ** которыхъ дей кривдах
тоє зимы прошлое право онъ з нимъ мел...
бѣдѣчи... подскарбемъ земскомъ... державцы
Дорсѣнишскомъ... ѿ княза Ковелскаго з нимъ
зѣднал и на томъ межи ними застановил (Львѣ,
1537 *АС IV*, 90); Которому выеханю нашоу
зложили есмо были рокъ певный... на который,
заховываючи есмо водле того застановеня на-
шого, тамъ до тыхъ границъ выехали и обычаемъ
едналнымъ тую речъ застановили (Бородчичъ,
1553 *АрхІОЗР* 8/VI, 19); А такъ мы з обудву сто-
ронъ... выслухавши, не отступючи ничимъ ста-
туту, на томъ есмо тую речъ застановили (Воло-
димир, 1569 *АрхІОЗР* 8/VI, 262); И то южъ такъ
з нимъ заварши, застановивши,... кгда не-
божчикъ панъ Счасный Харлезскій в коморѣ
...спал... таемне до одного покою и комори его
вшедши... до головы просто змераючи стрелил
(Луцкъ, 1604 *АрхІОЗР* 8/III, 498).

2. (що) Усталити, впровадити, встановити:
И напервѣй поствъ чотырдесятный, которого
зовѣ(м) великимъ, сѣми Ап(с)лѣве събѣрне за-
становили (Киѣв, бл. 1619 *О обр.* 154); А ѿ рѣчахъ
нб(с)ныхъ... вѣдлѣгъ с(т) Діонісіа, и бѣдатиса
и показовати годи(т)са, и не коли ненасѣченый
рѣзмъ выскѣкѣтъ, ѣле кѣлко замѣрено и за-
становлено ѣстъ ѿ(т) людѣй оучѣныхъ Бо(з)-
скою лѣскою Бо(з)скихъ таѣмницъ (Киѣв, 1619
Гр.Сл. 273);

(що) (дати дозвѣл на створення, організацію
чого-небудь) заснувати, запровадити, започат-
кувати: его милость... прибивши до богоспаса-
емого града Львова всякое дѣло благо и спаса-

тельно... рачи(л) застановити (Новгородокъ,
1590 *ЛСБ* 127); Сего ради и смиреніе нѣше
събо(р)нымъ писаніемъ нашимъ съ всѣми
епи(с)копы, брѣтство, шкѣлу, и дрѣкарню во
Львѣ застановивши ѣтвердѣли есмо во вѣч-
ныа рѣды (Львѣ, 1592 *ЛСБ* 193);

(що) владнати, залагодити, полагодити: ко-
ролеваа... рачила такъ межи княземъ старостою
Володимирскимъ, яко и княземъ Василемъ ѣмер-
коване вчинити и вси рѣчи едналнымъ обычаемъ
межи ними ѣскромит и застановити, што они ѿ
королевоє... вѣдѣне принали (Краків, 1543 *АС IV*, 347); князь Дмитрей... насъ всихъ и иншихъ
приятелей своихъ за то просилъ, абыхмо то ме-
жи ними едналнымъ, а вгодливымъ // обычаемъ на
вечныа часы застановили (Звиняча, 1549 *АС VI*,
97-98);

(до чого) (досягнути певного становища)
утвердитися (у чому), прийти, дѣйти (чого): бы-
ла у мене хуть такая,... абыхъ въ такомъ упад-
ку,... церкве светое... угляжоваль,... вынай-
дуючы такой способъ... и прыступъ, черезъ
который бы церковь Хрыстова,... до перышо-
го своего пунъкту, целю и клюбы прийти и за-
становити могла (Вѣльна, 1599 *Ант.* 577).

3. (кого) (надати кому-небудь достатні ма-
теріальні засоби до існування) забезпечити: Я
Иванъ Ивановичъ Жабокрицкій... хотячи на
часъ пришлый жону мою... застановити и впо-
кой вчинити на конецъ,... // ...статокъ весь до-
мовый... тымъ всѣмъ жону мою милую дарую
(Луцкъ, 1565 *АрхІОЗР* 8/III, 109-110).

4. (що) Поставити, розмістити, розташува-
ти: а на другомъ мѣстечку, называемомъ Ярославу,
тамъ же тому мѣсту Михайлову прилеглое, возы
лежѣю обозомъ о тисечу застановившы, ку оно-
му мѣсту... штурмы... поробивши, стрѣлбу ог-
нистую... на месчанъ... пустили (Житомир, 1618
ЧИОНЛ XV-3, 150).

5. (чим) (попередити) перестерегти, засте-
регти: писалъ до насъ... князь Богѣш..., ижъ...
ѣединка,... змовивши сѣ дей изъ намѣстникомъ
...Яковицкимъ..., взяли дей ѣколко тисѣчей

ѡвѣц и волов..., ѡ чом мы хотечи,... срокгостю карана застановити, якобыса вперод нихто с подданныхъ нашихъ таковыхъ свеволностей (!),... чинити важити не смелъ (Петрків, 1567 *AS VII*, 124).

Див. ще ЗАСТАНОВЛЯТИ.

ЗАСТАНОВИТИСЯ, ЗАСТАНОВИТИСА

дієсл. док. 1. Зупинитися: А естли бы тесная дорога была яко на мостехъ... тогды во(з) застановитиса масть а(ж) ѡ(б)минуть (1566 *ВЛС* 84 зв.); ничъ не ро(з)мышляючи ни на застарѣлоую немочь... але прѣве оувѣрила для то(г) полдчила оуздравленіе, и(ж) заразо(м) заста(но)вилоса теченіе крѣве еа (Львів, 1585 *УЄ* №5, 296, на полях); пу(с)тили са по вѣтру к берегу. и впали на мѣстыцы вы(с)пу и застанови(л)са корабль и пере(д) ѡпе(р)са ѡ(т) нава(л)но(с)ти во(д) (II пол. XVI ст. *КА* 152); по́ки кто в самой пѣчи ро(с)кошій лежи(т),... за ре(ч) немѡжнѣю здаѣтса емѣ вѣйти с тоѣ пѣчи. але скѣро быса едно малѡго поча(т)кѣ ими(л) абы ѡ(т)тѡль выходѣти а не застановлюючиса впрѣдъ постоуповаль бы, горѣчестъ ѡного ѡгна зѣразъ моу в тѣль зостанѣтъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 15); Гдѣжъ кровотеченіе терпѣчаа выдавши всю маѣтностъ свою на дѡктори, нѣ ѡ(д) одногѡ зъ нѣхъ не была оулѣчена, а(ж) пристѣпѣвши до Г(с)да... доткнѣласа крѣа шѣты его, и зарѣзомъ здорѡвѣ оучѣла, и застановѣлѣса тѡкъ крѣве еи (Вільна, 1627 *Дух.б.* 206); А пристѣпѣвши, доткнѣлѣса трѣнны: и застановѣлиса которѣѣ нѣсли, дивѣючиса и здѡмѣваючиса, не вѣдаючи хто бы то былъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 573).

2. (*стати загальноприйнятим*) узаконитися, утвердитися: в тои... правдѣ кто вѣгтрѣвае(т) спасѣнъ бѡдетъ... а кто ѡ(т)стѣпѣлъ, или в' чо(м) нардѣши(л) вѣ(ч)не погине(т). кгда(ж) застановѣлоса конѣчноѣ и досконѣлоѣ всѣ(м) ѡповѣданье. и не потреба причинѣти оуймавати или ѡ(т)мѣнати (Вільна, 1596 *З.Каз.* 40 зв.);

(в чому) укрѣпитися, утвердитися, змѣцнитися: онъ члѣковѣйца былъ ѡ(т) почѣткѣ, и в' правдѣ са не застановѣлъ, бо нѣмѣашъ правды

в' нѣмъ, кгда мѡвитъ клѣмство (Львів, 1646 *Зобр.* 9).

3. (проти кого, проти чого, кому) Опертиса, спротивитиса: що(ж) тѣды,... аза(ж) не зѣразъ повѣста(л) в потоу(ж)ности пе(р)шой, и застанови(л)са проти(в)ко нѣпрѣѣтѣла; и та(к) его статѣчностю своєю звѣтажи(л), же и по смѣ(р)ти бы(л) ѡборо(н)цею рѡдови своѣмѣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 67); Кды тѣды лоуципе(р) голова полковъ прѣтивны(х) на(д) всѣми аггѣлами... бы(л) ста(р)ши(и); Слоушнаа... ре(ч) была ѡ(т) инши(х) аггѣло(в) прышомоу и найшлахѣтнѣйшѣмоу ѡномоу имене(м) бжѣи(м) застановѣтиса, и мо(ц) егѡ спанѣле скрѣшѣти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 287); блаженный Фотій... канѡновъ свѣтыхъ... постерегаючи, прѣтивъ грѣху ся застановѣлъ, нѣѣи дѣаючи о столицу... о которую гды бы духомъ любѡначалѣа дѣбалъ, певне бы цареви выгажалъ былъ (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 475).

4. (о що) Задуматиса (над чим): ку тому... о выбранье своего патриарѣхи по смерти Иосифовой, о што ихъ папѣжъ упоминалъ, и яко не хотели ажъ вѣ Костенѣтинополи обирати, и моцне ся о то застановили,... // ...Бо еслибы такъ было, яко вы зъ своимъ соборомъ поведаете, — а якобы смѣли такъ великие и хрестіянские господа неправду за правду... удавати (Володимир, 1598-1599 *Відп.ПО* 1107-1108).

ЗАСТАНОВИТИСА *див. ЗАСТАНОВИТИСЯ.*

ЗАСТАНОВЛЕНЄ, ЗАСТАНОВЛЕНЬЄ *с.*

1. Угода, ухвала, постанова: панъ подкомори(и)..., што покажетъ, в то(м)... его милости посълушны(ми) быти и, не апелюючи нигѣде, ...пови(н)ни будемъ, подѣ закладомъ на сторону, тоѣ застано(в)ленье держачую, пѣтьма тисѣчами копѣ гроше(и) лито(в)скихъ,... безъ присяги ѡщѣцоваными (Люблін, 1592 *ККПС* 98); прѣ(д)... короле(м) Стефанѡ(м) вѣгодѣ Албо застановле(н)ѣ стало(с)... црѣквамъ нашимъ вѣ всяки(х) ѡбрѣда(х) поко(и) дати (Львів, 1595 *ЛСБ* 277, 1); тѣю ѡбѣтѣницѣ зѣвыкли собѣ они

о́све(т)чати з'наками якимі́жъ кол'век' по-
з'верхо(в)ными, ко́торыми бы внѣтр'нѣю // свою
во́лю вырази́ли, понева́жъ о́брѣч(є)ніє єсть нѣ-
якое застановле(н)є, застановле́нє за́сь нѣбы-
ваєть бе(з) зна́ковъ позвѣр'ховныхъ (Львів, 1645
О тайн. 149-150);

домовленість: Гедєонъ Бала́банъ... смѣще-
ніє ѣчині́лъ брѣтствѣ Льво́вскомѣ и р(ѣ)а́тинь-
скомѣ, шѣо́ са то о́чевистє на сѣдє на́шомъ по-
каза́ло, ижъ єго м(с) є́пскупъ по сѣдє кѣ гѣдє (!)
и, застановєнью то́мъ брѣтскомъ ѣчині́лъ (Бе-
рестя, 1590 *ЛСБ* 144).

2. Надання: Прото(ж) мы ннѣ́ взираючи на
декре(т)... ки(р) Ієреми(и), вси привилєя...
ннѣ́го застановле(н)я... ѣмо(ц)няємо (Берестя,
1594 *ЛСБ* 260, 2).

Пор. ЗАСТАНОВЛЯТИ.

ЗАСТАНОВЛЕНИЕ с. Настанова, заповіт:
Годі́ло бы са за пра́вды... за о́цѣми идѣчи и іхъ
наслѣдѣючи, нѣчѣ́го не розѣмѣти на(д) заста-
новле́ніє и(х), а нѣ́ збирѣти слѣ́вка з' пі́сма, ѡ
іной а иной рѣчи мовленни, кгва́лто(м) на-
тага́ти... іхъ до іного розѣмѣ́на (Київ, 1619
Гр.Сл. 285).

ЗАСТАНОВЛЕНИЕ див. **ЗАСТАНОВЛЕН-
НЄ**.

ЗАСТАНОВЛИВАТИСЯ дієсл. недок. (про-
ти кого) (виступати проти когось, ставати до
боротьби з кимось) ставати, боротися: Іно мы
бачачи Єго Милости верьныи заслѣги..., ко-
торыи Єго Милость нам почал єщо з молодых
своих лѣтъ чинити... гдєж и тепєрь... без прє-
стани то чинит, напротивкѣ́ кождо́го непри-
а́тєла на́шого са застановливаєть, горла и
розлитѣ́а крови и статков своих не лю́тѣючи
дла нас господа́ра и панствѣ́ наших (Вільна,
1529 *AS* III, 342).

Див. ще **ЗАСТАВОВАТИ**², **ЗАСТАВЛЯТИ-
СЯ**.

ЗАСТАНОВЛЯТИ, ЗАСТАНОВЛАТИ ді-
єсл. недок. 1. Постановляти, ухвалювати: а ко-
тора́бы сторо́на ѡ́ное справы... и вгоди́ своєй
наполнити в чом не хотєла, тот маєть того вте-

рпєти, яко въ єднани и вмовє их єсть застановє-
но и в симъ на́шомъ листє выпи́сано (Львів, 1537
AS IV, 93); ко́торѣю ты коли справѣ́ Єго... Ми-
лости... дал, на том Єго Милость застановла-
ти то рачил, кдыж сам то добре ведаєшъ, иж
ѡсторожностъ вса́каа зємса́а ѡт вас, врад-
ников тамо́шних до Єго Милости завжды до-
ходит (Краків, 1542 *AS* IV, 321); а естли бых
был потребен грошей то́гда того іменѣ́ своє-
го... не маю́ нікому продати на вєчностъ...,
одно́ тым листом своим застановляю и певное
постановєне чиню в том іменю́ своим Люблине
(Володимир, 1563 *АрхїОЗР* 8/VI, 130); Въ чомъ
мы, видєчи жа́данє єго милости слу́шное, такъ
застановляємъ и такъ... то держати хочємъ...,
абы ю́жъ ѡт того часу жа́дєнь зъ васъ въ чинъ
иєрейский нѣ́чимъ ся не вступовали (Острог,
1590 *АрхїОЗР* 1/I, 269); Оу́ставляю: Становлю,
постановлѣ́(н)є а́лбо оу́ставѣ́ чиню, застанов-
ляю, назна́чѣю, ѡграницѣ́ю, ѡпи́сѣю (1627 *ЛБ*
141).

2. (перешко́джати рухо́ві) зупиняти: вѣсхла-
ча́ю, оу́стага́ю, застановля́ю (1596 *ЛЗ* 37);
Вѣсхлаща́ю, вѣстага́ю: Застановля́ю (1627 *ЛБ*
23); За́пинаю: Застановля́ю, нѣ́ги заплѣ́таю,
ѡвѣ́кляю, замѣ́тѣю, заважа́ю, ѡмєшкѣ́вѣю, пере-
шкѣ́жѣю (Там же, 41).

♦ **ЛОВИТВУ застановляти** – (намага́тися
погубити ко́го-небу́дь) закинути сіті: Тая унѣ́а
вло́скими фортелми єсть уплетєнна и за́крыта
предъ тыми, на ко́рыхъ ловитву застановле-
но, абы до ней вязли, якъ птахи въ мысли́вцєву
сѣ́тку (бл. 1626 *Кир.Н.* 18).

Див. ще **ЗАСТАНОВИТИ**.

ЗАСТАНОВЛЯТИСЯ див. **ЗАСТАНОВ-
ЛЯТИСЯ**.

**ЗАСТАНОВЛЯТИСЯ, ЗАСТАНОВЛЯТИ-
СА, ЗАСТАНОВЛЯТИСЯ, ЗАСТАНОВЛЯТИ-
СЯ, ЗАСТАНОВАТИСА** дієсл. недок. 1. (за
що) Заступатися (за що), відстоювати, захища-
ти (що): А бѣ́ный... ісї́доръ... оумы́сли(л) по́-
єхати... на сѣ́бѡ(р)... даю́чі по сѣ́бѣ́ то́тъ зна́къ
и то́ую сла́вѣ́, ижъ є́детъ застановла́тиса за пра-

вославіє (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 36); Бо то есть явно в.м. всімъ, яко се люде наше релии зъгорышили..., ижъ не только абы мели постерегагы повинности своее хрестияньское и застановятися за церковь Божию... але... до rozmaитыхъ сектъ утекають (Вільна, 1599 *Ант.* 583); а хто(ж) застановляеть(се) за бжи(и) законъ на(д) всякого цара за(ц)не(и)ши(и) є(ст), хотя(и) быхъ ис по(д)сле(д)не(и)ши(х) быль (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 47); А и(ж) оборона црковная дхвны(м) на(и)ба(р)зѣ(и) належитъ: теды потребе(м) того, абы на // каждо(и) црковно(и)... справѣ, которая быся выточила до права... игѣме(н) з брато(м)... до смрти застановятися... бы(л) повине(н) (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 70-71);

(кому, чому) давати відсіч (кому, чому), опиратися, боротися (проти кого, проти чого): И мы... зычимъ себе того абыхъмо зъ людми тыми... // ...одными усты и одними серъцы, имя Божее велбили и... тымъ потужней окрутенству поганъскому застановлялися (Варшава, 1596 *АрхЮЗР* I/I, 501-502); завше... дѣшный непріатель на насъ чигаєтъ... мы до иншое цно(т) зброѣ и орѣжъа, не такъ всѣгда яко до млтвы, похѣпны и способны бѣдѣчи, абымы принамнѣй ты(м)... оузброєнемъ, ономѣ са застановляла (Київ, 1634 *МКСВ* 313);

(проти кому) виступати (проти кого), спротивлятися (кому), нападати (на кого): вы многие соборища чините... и противъ братству са корчемне застановлаете и люди посполитые погоршаєте и црквъ возмущаєте (Берестя, 1590 *ЛСБ* 142).

2. (на чому) Затримуватися, зупинятися: Прѣвѣе оубо да бѣде(т) прочитате(л) искѣсе(н) въ чтѣніи, бѣглы(и) и быстры(и) в зраѣдъ... // ...на запаты(х) мало застановлае(т)са, а на тѣчка(х),... паче же гдѣ бы са реченіе ра(з)дѣмѣніа ко(н)чѣло, та(м) дхвѣи да ѡ(т)почивае(т) (1599-1600 *Виш.Кн.* 201-201 зв.); Ставшиса теды гѣдными на першій ласки Бжеѣ стѣпень встѣпѣти, не застановляймо(са) на томѣ братѣе, але и

на дрѣгѣи зъ того встѣпѣти пѣлнеса приготѣ(мо) (Київ, 1637 *УЕ Кал.* 74).

3. (о чім) Дбати (про що), турбуватися (чим); думати (про що): Тепѣрь... Стѣноу ѡдинъ, столѣпѣмъ, дрѣги(и) оуглѣмъ трѣтій, инъший якимъ кольвекъ начинѣемъ, въ Цркѣи бѣти мѣжетъ: В котѣрой ижъ и Вм(с) на(ш) м(л) Пѣнъ непослѣднѣйшымъ филѣромъ (ѡпрѣчь чѣтъа ѡ рѣчы посполѣтое цѣлости, ѡ котѣрой недѣспнымъ ѡкомъ застановляючыса: несмертѣльноу славою дѣмъ фамѣліи своеѣ яко найкоштѣвнѣйшоу корѣною здѣбѣшъ:) (Єв'є, 1612 *Діоп.* 3 нenum.);

(на чому) задумуватися (над чим): не мина(и) скорого(н)це(м) яко пѣстѣе коло вѣтрѣное ѡчѣма пробѣгаючи ѡ(т) мѣста // на мѣсто вѣпере(д) писа(н)ного але застановля(и)са на стѣпенѣхъ ѡ лъжи і истинѣ рѣчены(х) сѣдо(м) мыслѣны(м) (1599-1600 *Виш.Кн.* 202 зв.-203).

4. (до чого) Приступати (до чого), братися (за що): бѣдѣчи готовъ до ко(ж)дѣе потребы єго кролевѣское мл(с)ти ве(р)не дѣтивѣ и ѡхотне застановлятися котѣры(и) слѣдѣебъ я про хѣробѣ свою немогѣчы пере(д)... пано(м) нашимъ ...залѣцѣти (Ковель, 1583 *ЖКК* I, 243).

ЗАСТАНОВЛЯТИСЯ *див. ЗАСТАНОВЛЯТИСЯ.*

ЗАСТАНОВЛЯТИ *див. ЗАСТАНОВЛЯТИ.*
ЗАСТАНОВЯТИСЯ *див. ЗАСТАНОВЛЯТИСЯ.*

ЗАСТАНОВАТИСЯ *див. ЗАСТАНОВЛЯТИСЯ.*

ЗАСТАНУТИ *дієсл. док.* (кого) Застати: за каждым разом в тые заруки упасти маю, которые кром жадного милосердѣя, где мя застанут с тым листом, был бых винен платити, не вступуючи в жадное право (Володимир, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 131); бл(с)вени раби тѣи, коли прииде гѣ, и застанетъ и(х) чоуѣины(х)... а та(к) ко(ж)дѣи... вѣдай, и(ж) має(ш) готовы(м) быти на каждый ча(с), не знаючи ни дна ани годины (Височани, 1635 *УЕ* №62, 4).

Див. ще ЗАСТАТИ¹.

ЗАСТАРЕЛЫЙ *див.* ЗАСТАРЬЛЫЙ.

ЗАСТАРЬЛОСТЬ *ж.* Застарілість: $\omega(t)$ -то́ла те́ды, вѣрныи..., чѣдѣ оный $\omega(t)$ новлѣючи, жебы та́къ вели́кое дѣло Мѣ́нка за ча́сомъ вѣ застарѣлость и запо́мненіе не пришло, Вели́кого ѡбѣдо́ра... кѣтїе́ю чтѣ́мъ и [похва́лаемъ] (Київ, 1627 *Тр.* 274).

ЗАСТАРЬЛЫЙ, ЗАСТАРЕЛЫЙ *дієприкм.* *у знач. прикм.* 1. Застарі́лий, зістарі́лий, поста́рі́лий: тѣ́и то снове́... позва́ныи,... кѣ пресвѣ́тломоу цр(с)твѣ́ хвѣ́ на весѣ́ліе вѣ́чноє: изво́лѣкши // са́ из ша́тъ сме́ртѣ́льныхъ, застарѣ́лого члове́ка зѣ грѣ́ховнаго житїа́: и пово́дѣва́лиса на стѣ́мъ кр(с)щенїю́ в ша́ты бѣ́лые не сме́ртѣ́льности, и вѣ́чнои свѣ́тлости (Почаїв, 1618 *Зерц.* 64-64 зв.); Зама́терѣ́вши(х): Заста́рѣлы(х), изше́дшихъ (1627 *ЛБ* 41).

2. (*який вийшов із ужитку, з практики*) застарі́лий: онѣ́ю [хвалу́] во(з)мешъ по́ смѣ́рти, ты(л)ко жебы(с) пра́во и титоу(л) сво(и) не оутра́тилъ, и жебы(с) не зма́залъ твоими́ зло(ст)ми́ и застарѣ́лыми ѡбї́чаєми: и в ты(м) бо(з)ска́а до́бро(т) и злотова́на пока́зѣтса́ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 216).

3. Запекли́й, затя́тий: злопо(м)не́ніе, хра́(п), гнѣ́(в) заста́релы(и) (1596 *ЛЗ* 49); Гнѣ́въ: Ядо́витость,... Яро́сть. Злопо́мне́ніе: Заста́рѣлаа́ гнѣ́вли́вость (1627 *ЛБ* 26); Злопо́мне́ніе: Хра́пъ, гнѣ́въ застарѣ́лый (Там же, 39);

(*про хворобу*) (*задавлений, тривалий*) заста́рі́лий: ни́чь не ро(з)мышля́ючи ни на заста́рѣлоу́ю немо́чь... але́ пра́ве оу́вѣри́ла дла́ то(г) по́лѣдчи́ла оу́здравле́ніе, и(ж) зара́зо(м) заста́(но)вилоса́ теченїе́ крѣ́ве е́а (Львів, 1585 *УЄ* №5, 296).

ЗАСТАРѢТИСА *дієсл. док.* (на кому) За́кри́питися, уста́литися: А е́сли бы то(т) те́перешні́й па́пѣжъ́ того́ сво́его́ позво́ленѣ́ вѣ́рѣша́ти не хотѣ́лъ, а то́ дла́ того́ абы́ са́ то́е я́рмо на на́съ заста́рѣло, дръго́мѣ́ албо́ тре́темѣ́ по́ его́ сме́рти, хто́ бы́ того́ заборонї́лъ (Остро́г, 1598-1599 *Апокр.* 43).

ЗАСТАТЕ *с.* (*засвідчення наявності чого-небудь*) вия́вленнѣ́, ві́днайденнѣ́: Петро́ и Федоро́,

проси́ли та́кже о́ возно́го ку заста́тю брата́ сво́его́ Се́мена, коне́й и се́делъ, вѣ́ дворе́ влады́чнемъ, вѣ́ Я́невичахъ́ (Володи́мир, 1569 *АрхЮЗР* 1/1, 17); проси́лъ то́тъ по́мененый́ Валенти́й Пле́вка о́ ви́жо (sic. — *Прим. вид.*) на заста́те, вѣ́ дому́ по́па Остро́зского́... ты́хъ коне́й (Лу́цк, 1596 *АрхЮЗР* 3/1, 100); И проси́лъ... Фе́доръ Болоба́нь о́ при́дане́ возныхъ́ на о́гледане́ то́го кѣ́валтовно́го на́еханѣ́ на ма́настырь́ Жи́ди́чинский,... та́кже и на заста́те ты́хъ кѣ́валтовни́ковъ вѣ́ менова́номъ ма́настыру́ (Володи́мир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 129).

Пор. ЗАСТАТИ¹.

ЗАСТАТИ¹, ЗАСѢТАТИ *дієсл. док.* 1. (ко́го) (*встигнути знайти, зустріти кого-небудь де-небудь*) заста́ти: але́ скоро́м ѡ́т Ва́шей Ми́лости, сво́ей ми́лостиво́е па́неи до́ бѣ́ды при́ехал, то́гда(м) жа́дного па́робка́ вѣ́же в бѣ́де не заста́л (Степа́нь, 1544 *AS* IV, 412); Те́жъ хто́ бы на ко́го по́звы́ вѣ́а(л), и ты́ми по́зываети́ е́(г) хо́те(л), то́гда по(з)вы́... ма́е(т) ѡ́че́висто́ дава́ти и по́зываети́ мо́же(т) ѡ́че́ви(с)то́... гдѣ́ его́ ко(л)ве́къ заста́ти и на(и)ти́ мо(г) че́ре(з) возно́(г) (1566 *ВЛС* 38 зв.); па́нъ Фи́лонъ Воро́ничъ на́ нивы́ Жи́томирские́... на́ехавши́ кѣ́валтовне́, гдѣ́ ко́го заста́лъ на́ ниве́ билъ, мордо́валъ (Жи́томир, 1605 *АрхЮЗР* 6/1, 305); Па́((н) Дми́тръ Кра́со(в)ски(и)... би(л) в бра́(т)ствѣ́, є́днакъ́ вы́шо(л)... по́сылано́ по́ него́ дво(х) бра́то(в) мо́ло(д)ши(х), и заста́ли его́ до́ма (Львів, 1599 *ЛСБ* 1043, 1); А́ дла́ то́го на(л) ве́че́ро(м) по(з)но́ пока́зѣтса́ имъ́, жебы́ всѣ́хъ по́спѣ́лѣ заста́лъ... Скро́(м)не́ и тѣ́хо ста́витса́ вѣ́ по́срѣ́докъ́ ихъ́ а́ ла́годнымъ́ // го́лосомъ́... ср(д)це́ оу́тѣ́шає́т (Київ, 1637 *УЄ* *Кал.* 211-212); Зна́ти же́ є́и не заста́(л) на́ та́(н)ци́ ани́... на́ про́ха(л)цѣ́... Але́ вѣ́ за́мѣ́кне́ню на́ покѣ́ю́ сво́е(м)... ро́змышля́ючи́ в за́конѣ́ гнѣ́(м) (1645 *УЄ* №32, 310 зв.); гды́ ма́ та(к) заста́лъ, же́(м) за́ра(з)... ѡ́(д)а(л)са́ на ѡ́(т)почі́нокъ, ѡ́(к)ла(в)ши́са на́ ро́гѣ́зинѣ́ (се́ред. XVII ст. *Кас.* 84); при́ехавши́ до́ замо́(ч)ку́ та́мошньего́... в свѣ́тлицѣ́ за сто́ло(м) се́дячо́го и при́ ни(м) па́на Я́на Бе́ле(ц)кого́, слугу́...

пере(д) ни(м) стоячого заста(в)ши, во сту тыся-
чахъ копь гроше(и) лито(в)ски(х) арешгто-
ва(л) (Житомир, 1650 ДМВН 195);

(що) (побачити, виявити, знайти що-небудь
у певному місці) застати: теды(м) та(м) заста(л)
в осовецко(м) гдмне збо(ж)я вшелякого... сто-
го(в) два (1582 ЖКК II, 113); а оні того ба(р)зо
жаловали и(ж) тѣла хѧ избавителя своего не
застали (к. XVI ст. УЄ №31, 60 зв.); Панъ Янъ
Хлебо(в)ски(и) бра(т) рожоны(и)... забитого
вале(н)того хлебовъского Которы(и) яко взя(л)
ведомо(ст) ѿ забитю брата свое(г) з далекого
Краю прияхавши (!) и заста(в)ши тѣтъ южъ
протестацые ѿдъ брата свое(г) стрыечно(г)
...Проте(с)това(л)се (Київ, 1632 ЛНБ 5, II 4060,
2); ѿ(н)... бы(л) на справе и потребе помене-
ного проте(с)туючогосѧ в селѣ Городишгчу...
где будучи ничего згола не заста(л) ве (д)во-
ре (Житомир, 1650 ДМВН 197);

(прибувши куди-небудь, потрапити на що-
небудь) застати: той зъ великимъ поспѣхомъ
идѣчи, и не хотачи минѣти Цркви Стои: встѣ-
пиль помолитисѧ Гдѣ Бгѣ, и заста(в)ши лѣтѣргю
Стѣю слѣхаль еи (поч. XVII ст. Пчела 7).

2. (кого, що) (захопити зненацька) застати:
маючи о нихъ певную ведомость где оныи збеги
мешкають, просиль о вижа, при которомъ бы
тыхъ людей а збеговъ своихъ застати мелъ
(Луцьк, 1561 АрхЮЗР 6/I, 36); ѡста(в)демъ и(ж)
нихто стада свере(п)его на деди(ч)не чѣжо(и)
такъ те(ж) и на свое(и) вла(ст)но(и) испаси за-
(и)мовати не має(т)..., бо не має(т) за испа(с)
стада брати бы и заста(л) на испаси. але має(т)
ѡсветчи(в)ши сѣседѣ ѡтогнати до того пна чие
стадо є(ст) (1566 ВЛС 97 зв.); И та(м) же в то(и)
же дѣброве кѣды(м) ѿ(г)леда(л), заста(л) есми
по(д)даны(х) А(и)си(н)ски(х)... дерево дѣбы рѣ-
баючи(х) Пѣстошачи(х) (Вінниця, 1599 ЛНБ 5,
II 4049, 122 зв.); тамъ же застали есмо на пчо-
лахъ подрнанихъ пана Липлянського (Овруч,
1629 АрхЮЗР 4/I, 81); Сщѣнническаѧ дочка
ѣстьли бы застана бѣла вѣ блѣдѣ, огнѣмъ бѣде
спалѣнна (серед. XVII ст. Хрон. 123 зв.); Такъ-

же в то(м) дворѣ селѣ(ц)ки(м), заста(в)ши по(д)-
даны(х) добри(н)скихъ, которы [!] дрова при-
ве(з)ли на па(н)щину были, кони кѣва(л)то(в)-
не з возами и бѣ(з)пра(в)не побрали (Житомир,
1650 ДМВН 207);

(кого) (про смерть) застати: некогда при-
шедши смерть застанѣтъ в дѣле(х) нечѣсты(х)
штож естъ невгодно боу (1489 Чет. 295); я,
іеродияконъ Силвестер... обавляючись, абы
мѧ смерть неготового не застала, любом теды
на теле зхоралый... на баченю и умысле доб-
ре здоровый, таковый порядокъ... чиню (Чор-
ненський монастир, 1635 ПККДА I-1, 65); а вѣ
чѣмъ та смерть застанѣтъ; вѣ томъ та Бгѣ ѡсѣ-
дитъ (Чернігів, 1646 Перло 130 зв.);

(про який-небудь стан, почуття) охопити,
заполонити, захопити: Але памятай на слѣва
пр(о)рка дв(д)а, жебы тя гнѣвъ не заста(л) //
на постели твоей (XVI ст. УЄ №29519, 230-
230 зв.); Сѣдѣвши тѣды на бѣгомѣслности, ѧле
та Хс вѣ нѣй змоцнѣтъ, лѧзь на постѣло зѣ та-
кою бѣгомѣслностью, жебы та и сѣнъ вѣ томъ
мѣглѣ застѣти, а тѣе, рѣклема жебы бывало
бѣлши(х) нѣчій (Київ, 1625 Кіз.Н. 201).

Див. ще ЗАСТАЛУТИ.

ЗАСТАТИ² див. ЗОСТАТИ.

ЗАСТАТИСЯ див. ЗОСТАТИСЯ.

ЗАСТЕЛИТИ дієсл. док. (що) Застелити:
М: такъ ѣчиню я довѣдаюся правды пойди
прочъ застели столъ и поспешайса (к. XVI ст.
Розм. 7 зв.).

ЗАСТЕНОКЪ див. ЗАСТѢНОКЪ.

ЗАСТЕ див. ЗАЙСТЕ.

ЗАСТОВПНИКЪ див. ЗАСТОЛПНИКЪ.

ЗАСТОГНАТИ дієсл. док. Застогнати: По-
свѣдѣчає(т) на(м)... не(з)бѣжnymi крѣль ахѧвъ,
котѣрый ю(ж) бы(л) ѡсѣже(н) длѧ грѣховъ, за
повѣдо(м) своеє жоны алѣ кѣ(д)ы ты(л)ко за-
стогна(л) и вѣ верѣтиско оубра(л)са, и жалѣ-
ва(л) за грѣхи свое. та(к) достѣпиль змѣлова-
(н)ѧ бѣжого на(д) собѣю (Острог, 1607 Лѣк. 25);
а хѣчеш ли вѣдати чѣмъ тепѣрѣ естъ ѡное тѣло,
котѣрое ты(х) рѣскошеи заживало... пойди до

грѣбѣ и ѡбачѣ по́рѡхѣ, по́пѣлѣ... ѡбачѣ и за-
стогни гѡрко (Там же, 37); Изнемо́гѡхѣ: За-
хорѣ́лемѣ, застогна́лемѣ. Та́к же: Изнема́гаю,
ѡтлѣю, сла́бѣю (1627 ЛБ 46).

ЗАСТОЛПНИКЪ, ЗАСТОВПНИКЪ ч. (*чернець-самітник*) затворник: а kotoryi dochod na połatnikow u kryłozsan, zastolpnikow, starcow u starcy u w onom monastyry z imeney cerkownych prychożywał, ino maiet on... za tot dochod ich dosyt im czyniti (Вільна, 1546 ЧИОНЛ V-3, 155); архимандритство..., на которое... старцы того монастыра, всѣ братья, чернцы, крылошане, за- столпники,... обрали згодне чоловѣка побож- ного (Торунь, 1576 АрхЮЗР I/I, 65); Справа межи инстингатором нашим яко поводом, а на- божными Елижеумом Плетенецким... посполу з с чернцами и застовпниками (Корчин, 1600 АрхЮЗР I/VI, 301); Мы смиренные священно- иноки и иноки, крылошане и застовпники (Київ, 1633 КМПИ I, 552).

ЗАСТРАНСТВОВАТИ дієсл. док. Зайти, за- мандрувати: Я грѣшны(и) застра(н)ствова́лъ по дорозе моеѣ кѡ скитѣ ѣдѡчи, до вѣ́шго града хо- те́чы покло(н) мо(и) не досто(и)ны(и), храмѡ Престѣ́лѣ бѣа(т)дати (Скит, 1633 ЛСБ 520, I зв.).

ЗАСТРАШАТИ дієсл. недок. Грозити, по- грожувати: ста(л) іса́иѧ... оу збо́рѣ ты(х) кото́рїи ѡсвѣ́че́ни соу́тъ; мо́вѧчи до ты(х) кото́рїи ѡ(т) дѣа́ ро́дили́са,... кото́ріе в ѡкомгнѣ́ннѡ на- врьно́ули́са и перемѣ́ни́ли́са... и впра́вдѣ за- стра́шаю́чи мо́ви(т)? кто(ж) коли тако́вѡ ре(ч) слѣ́шѧлъ; и кто ви́дѣ(л) томоу подо́бнѡ (поч. XVII ст. Проп.р. 127 зв.).

ЗАСТРАШИТИ дієсл. док. (що) Переляка- ти, застрашити: крѣ́стѣ по(д)несены(и) є(ст) а ѡто це(р)квы са́ будоу́ю(т), ѡлта́рѣ по́сѣ́щѡныє быва́ю(т),... Ба(л)ваны ѡбвалѣ́ныє, дѣ́аволи застра́шѡныє (поч. XVII ст. Проп.р. 298 зв.); Трѡ́хѣ мѡ́ровѣ прола́мѧныхъ, зна́комѣ сѣ́тѣ три оу́рембы: лѣ́вѣскаго ср(д)ца не застра́шили, кре́клївыи Тремѣ́бы (Почаїв, 1618 На г. Ярм. тит. зв.).

ЗАСТРЕЛИТИ, ЗАСТРѢЛИТИ дієсл. док. (кого) Застрѣ́лити, убити: Мещча́нѣ... найшли на двѡ́рѣ влады́чїи // добы́ваю́чи єго. А ѡны... боро́ни́ли́са з двѡ́рѣ стрѣ́ла́ли, и застрѣ́лили влады́чїи слѣ́ги є́дно́го мещѧ́ни́на (1509-1633 Остр.л. 130-130 зв.); А є́сли бы хто застрѣ́ли(л) або рани(л) зве́ра ѡ своє(и) землі а то(т) зве́р) вшо(л) бы в чѡ́ждѡ землю, то́гды за свои́мѣ зве́ро(м) ра(н)ны(м) ити має́(т) (1566 ВЛС 85 зв.); та(к)же ко́го застрѣ́ла(т) стрѣ́лоу то́гды ве́дрене́ць сто(л)кши́ пома́(ж) рѧ́нѡ стрѣ́лоу вы́гони(т) (XVI ст. УТ фотокоп. 4); не то(л)ко па́на хле́бовѣ́ско(г) застрѣ́лили за́били з жы́во- го ме́р)твѡго дѣ́чинили́ але́ слѣ́(г) єго́ при ни́мѣ трѡ́хѣ по́стрѣ́ля́ли (Київ, 1632 ЛНБ 5, II 4060, 3 зв.).

ЗАСТРЕЛѢ ч. Навіс для судна (?): є(с)ми прода(л)... ко́мѧгу..., збу́довану́ю з о(ш)вами я́ловыми, з дры́кѧ(в)ками, за(с)тре́лами (Во- лодимир, 1583 ТУ 193).

ЗАСТРѢЛИТИ див. ЗАСТРЕЛИТИ.

ЗАСТУПАТИ дієсл. недок. 1. (кого, що, що від чого) (захи́щати, оборо́няти) заступатися, заступати: а хто бы ко́лѣ хотѣ́лъ... кривды ...вѣ́ тыхѣ лю́дѣхѣ и вѣ́ земляхѣ чини́ти, мы мае́мѣ тоє вѣ́ правѣ́ заступати и ѡ́тъ кривдѣ́ боро́нити (Нового́родок, 1518 АЮЗР I, 59); Абы́сь... ѡ(т) прѡ́тївности́ лю́дїи́ зловѣ́рны(х) це́рковѣ́ застѣ́па́лъ (Львів, 1591 Просф. 67); для чо́(г) ты жи́де смѣ́лъ до то(г) бра́(т)ства про́клято(г) при(и)ти... и(х) заступа́ти (Голо- гори, XVI ст. ЛНБ 4, 1136, 35, I зв.); Приповѣ́ дѡ: Вста́вляю́са, причи́наю́са за кі́мѣ, мо́лю́са,... хо́дѡта́йствѡ́, застѣ́паю́, ѣ́днѡ́, забѣ́- га́ю (1627 ЛБ 99); Мѣ́йте мѣ́лѡсть на(д) оубѡ́ги- ми, оу́крї́вжѧныхъ застѣ́пѧ́йте // не́доста́тни(х) вспома́га́йте (Київ, 1637 УЄ Кал. 93-94); рго́ри- гно, за́щищаю́, заступа́ю (1642 ЛС 334).

2. (кому що, що чим) Заступати, загоро́джу- вати, пере́горо́джувати: А єго́ де́й мѣ́лѡсть, за- боро́няю́чи вше́лкѣмѣ́ спосо́бомѣ́ набо́женства вѣ́ той це́рквѣ..., за́вжды́ засе́дає́тъ обо́и двѣ́ри це́рковныє, у одныхѣ́ са́мѣ́ зѣ́ слугѧми, а дру́гие

рекфалы, дудами и иными музыками заступа-
еть (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/І, 295); Сра-
щаю: Стрѣтаю, потыкаюся с' ки(м) в' дорбзѣ,
...застѣпаю комѣ дорбгѣ, захождѣ комѣ в' дорб-
зѣ (1627 *ЛБ* 121); intercludo, заключаю, за(с)ту-
паю (1642 *ЛС* 241);

(*влаштовувати засідку*) засідати: Для чѣго
и мытарствы тоѣ ихъ дѣло названо, и(ж) нѣако
// на подобѣнство мѣтниківъ злы(х) и дрѣчѣвъ,
котѣрыи на дорѣгахъ кѣпѣцкихъ позастѣдав-
ши кѣпѣцѣ(в) шарпаю(т): такъ же... и дѣавѣли на
дорѣга(х) кѣдѣ дѣшѣ итѣ маю(т) застѣпаю(т) и
страшно и лѣото дѣшамъ чѣнать... порываѣа
(Київ, бл. 1619 *О* обр. 125-126).

3. (що) Займати, посідати: Радѣйтесьа шесто-
крѣпныи, ѡгнепа(л)ныи Серафѣми... Вы тако-
вѣй дарѣ ѡ(т) Бѣга маѣте, яко пѣрвое мѣсце за-
стѣпаѣте (Чернігів, 1646 *Перло* 40).

4. (що кому) (*приходити, з'являтися на змі-
ну кому-небудь*) замѣняти (кого): Не про(д)кѣгу-
ю(т) тоуѣтъ, кѣре(ч)кѣи ахи(л)лѣсы, нѣ ѡныи
лвосѣлыи Геркѣлѣсы, Ѡстро(ж)скѣи бѣвѣ(м),
пла(ч) и(м) застѣпаю(т), котѣрии в' Савро(м)-
маѣте(х), с крѣ(л)ми ро(в)наю(т) (Острог, 1612
На г. Остр. Час. 2).

5. (кого) Застерѣгати, попереджати:
Протѣ(ж) мы... до каждого вѣрадѣ и права
ѡборонѣ нашѣ посылаючи пишемъ даѣмъ за-
ступаючи всѣхъ... абы томѣ... гедѣшнѣ боло-
банѣ жаднымъ его пра(в)нымъ и не правнымъ
писанямъ в каждого права невѣрено... будь што
пра(в)ного и непра(в)ного (Новгородок, 1595
ЛСБ 276, 2).

Див. ще ЗАСТУПИТИ, ЗАСТУПОВАТИ.

ЗАСТУПАЮЧИЙ *дієприкм. у знач. прикм.*
(*який захищає від небажаного впливу*) захисний:
молитва мѣви(т) ѣст'... ѡутрапѣній застѣпаю-
чею стѣнѣю, вѣенѣ завстагнѣнѣемъ, агѣлски(м)
дѣло(м) (Київ, 1634 *МКСВ* 312).

ЗАСТУПЕНЬЕ *с. (затримання, перехоплен-
ня)* наскок, напад: прошу, абы... всѣи кривды и
шкоды... были... до книгъ записаны, ижѣ то за
наездомъ и заступенѣемъ на добровольной до-

розе ѡтѣ его сталося (Житомир, 1611 *АрхЮЗР*
3/І, 173); а другая скрутения роженного про-
тѣстьуючого, уроженного пана Маѣця Ерѣлича
с паномъ стражникомъ короннымъ паномъ За-
мойскимъ ѡ заступенѣе ѡного и ѡ посеченѣе
(Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 236).

ЗАСТУПЕНЬ *ч.* Заступ: Вѣ дому и у комо-
рахъ его, што ѣсть суду и начинанѣя вѣзовѣ,
то ѣсть... мотыкѣ чѣтыри, заступневѣ желез-
ныхъ три, косѣ чѣтыри (Володимир, 1588 *Арх*
ЮЗР 1/І, 241).

Див. ще ЗАСТУПЪ?

**ЗАСТУПИТИ, ЗАСТУПІТИ, ЗАСТУ-
ПИТЬ** *дієсл. док. 1.* (кого, чѣго, кого вѣд кого,
на чѣму вѣд кого) (*захистити, оборонити*) за-
ступитися (за кого, за що), заступити (кого,
що): якъ князъ Федор... мене ѡбошлѣт, а я, где-
колвѣк бѣдѣ, маю я до Ёго Милѣсти ѣхати и тоѣ
земли по старѣе... грани... боронити и застѣ-
пити маю (Пісочне, 1541 *AS* IV, 285); пана Гапо-
на ѡт Хазка жидѣ заступили, што мелъ ему пе-
нези дати, ѡ то вѣже его волнымъ учинили (1561
АрхЮЗР 8/VI, 116); панѣ тимко и па(н) ва(с)ко
котѣры ся записую(т) ѡбро(н)не на добра(х) сво-
и(х) застѣпити ѡ(т) приятѣлѣ(в) свои(х) (Лѣвѣв,
1592 *Юр.* 13 зв.); Все то... нехѣй прѣчѣ ѡустѣ-
пить... нехѣй васѣ застѣпи(т) Агѣлѣ певный про-
вѣдникѣ (Вѣльна, 1620 *Лям.К.* 25);

(за кого) (*виступити вѣд чѣйѣгось іменѣ*) за-
ступити (кого): ни(ж)ли бы хто за дрѣгого ѡ
котѣрую(ж) ко(л)вѣ ре(ч) ѣ сѣдѣ заступи(л),
то(г)дѣ вѣже будѣтъ повѣне(н) самѣ жадныхъ
позво(в) на то(т) же ча(с) за тою(ж) жалѣбою
зѣ суда не заходѣчи за него ѡ(т)казывати (1566
ВЛС 9); а повѣдаючи, бы намѣ была не зѣостав-
лена ѡбе(т)нѣца ѡ то(м) стѣомъ плѣменѣю, а ѡ
стѣ(м) идначѣ гѣ нашѣмъ ісѣ хѣ, котѣрій пре-
иднати мѣ(л), и за на(с) застоупіти мѣль то,
мѣсили бы(х)мо быти ѡу бо(л)ше(м) страхоу
нѣжли ѡныи мѣста содо(м)скѣи и гѣмо(р)с-
кѣи (к. XVI ст. *УЄ* №31, 42).

2. (що, кому) (*перегородити, загородити*)
заступити: Онѣ дей мене и Васка, дворника

Матфеевого... на тотъ разбой привелъ и, заступивши дорогу доброволную... того Агрона дворнику Матвеевому... зъ ручници пострели-ти велѣлъ (Луцьк, 1566 *РЕА* II, 164); та(м) же в дѣброве па(н) я(н) се(р)хове(ц)ки(и) з слѣга(ми) ...хоте(чи) мнѣ заби(т) дорогѣ за(с)тѣпи(в)ши ...почал (и)з рѣ(ч)ни(ц) стреля(т) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 18); повѣдилъ бовѣмъ ємоу, ѡжъ застоупѣвши Критѣйчиковѣ ѳисѣѡви, по-ймѣли єго (фѣлышъ за влѣснѣю прѣвѣдѣ оудаю-чи) ѡ(т)дѣли го, повѣдає(т). Мінѡєви на офѣрѣ (Львѣв, 1614 *Кн. о св.* 438); такъ и в тотъ часть протестантъистъ... дрѣгого дня по рушеню с з обоу, с под Госчы, кгда поезная чата козаць-кая дорогу в Острогу заступила, посланный... до чатовъников, ... ехалъ до Острога и тамъ... тую бурду усьмиривышы... козаки... мели иты до табору Хмельницкого (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 126).

3. (кого) Затримати, перейняти, перепини-ти: жа(д)ный тоу с ты(х) жа(д)ною моцею то(г) своею не оучини(л), бо паве(л) стѣй такыи же бы(л) є(д)но на во(з)дѣ(х) захваче(н)... ілію за-стѣпи(в)ши с повѣтрѣа въ(з) ѡгнѣ(н)ныи воско-рѣ восхити(л) (к. XVI ст. *УС* №31, 77); панъ Немиричъ и зъ ыншими помочниками своими малжонъка єе небожъчика, ... обычаемъ роз-бойнымъ заступивши, на доброволной дорозе забилъ, и замордовалъ на смерть (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/I, 179); на доброволной дорозе заступивши єго милость, напрод колясу жако-вати почали (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 683).

4. Причаїтисѣ, засїсти: ѡлешко с помо(ч)ни-ками своими заступи(в)ши на доброво(л)но(и) дорозе промѣ(ж)ку ѡсмигови(ч) и мокови(ч) мощно кгда(л)то(м) хотечи дѣ(и) ма заби(ти) до мене са кинули (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 71); подъ часть замордованъя небожчика... Григорѣ Пашкевича, съ которымъ яко слуги Его..., посполу ку домовы зъ нимъ ехали, ... заступивши на доброволной дорозе, пана Пол-ковника нашего забивши // на смерть, ... това-рышѡвъ нашихъ не мало на смерть замордовалъ

(Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/I, 179-180); панъ Шылень, посполу съ тымъ же панѡмъ Ше-лейкомъ, ... самому протестанътовѣ... на доб-роволной дорозе в улицы заступивъшы и ин-ныхъ месчанъ... на засадъци постановивъ-шы, на протестуючогос по два крот нападали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 308).

5. (що) (заслонити, закрити) заступити: по правой стороне вшедши въ церковь, иконѣ ве-ликѣю, абы тоє все голоє мѣстце застѣпила..., ѡхандожне казавши вымалєвать, тамъ постави-ти (1577 *AS* VI, 77).

6. (кого) (прійти, з'явитисѣ на змїну кому-небудь) заступити, замїнити, замїстити: єсли бымъ са в' чѡмъ ѣко писма неоумѣтныи по-ткнуѡлъ, сѣмъ недѡстѣтокъ мой исполнѣй, або мене гѡлого слѡвы, и рѡзѣмѡмъ неоузбрѣено-го... са(м) застѣпи(в)ши ѡ(т)повѣдаї (Острог, 1598 *Отп.КО* 3).

7. (оточити огорожею) огородити: И дво(р) Попѣ(л)ны(и) во Кгда(н)ску свои(м) кошто(м) па(н) Ге(и)но за(с)тупи(т) повинѣ(н) (Гоща, 1607 *ТУ* 243).

Див. ще ЗАСТУПАТИ, ЗАСТУПОВАТИ.

ЗАСТУПИТЬ *див. ЗАСТУПИТИ.*

ЗАСТУПІТИ *див. ЗАСТУПИТИ.*

ЗАСТУПЛЕНЕ *с.* Те саме, що заступление у 1 знач.: И пѣна мое(г) пана Голого(р)ского на мене писанѣ(м) свои(м) многокро(т) ѡ(д)води(л), и ли(с)ты своими... проклинає(т) мя, прошѣ ѡ застѣплѣ(н)є (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 2).

ЗАСТУПЛЕНИЕ, ЗАСТУПЛЕНІЄ, ЗА-СТУПЛѢНІЄ *с. 1.* Захист, заступництво: якои же прѣци... кѡштѣ... петрѣ могїла митропо-лїтъ на тѡє наложїлъ незлїчѡнно... пѡки ѡбновїласѣ знѡвѣ црѣко(в) стѣи соѡѣи на слѣвѣ и застѣплѣнїє правѡвѣрны(м) (1509-1633 *Остр. л.* 131); Посѡбїємъ бѡжїѣ благодѣти, и єго оукрѣплѣнїємъ, иже єсть пѡмѡщїю влѣгодѣ-лѣѡущимъ (!) и застѣплѣнїємъ (Львѣв, 1591 *Просф.* 71); ѡбидимы(м) заступление, въ напа-сте(х) помѡжение, ... на потребѣ цѣ(р)ковную

людые имѣние свое давали (Перемишль, 1592 ЛСБ 399); бра(т)ство же з рогатина и... василие прибегли къ пасты(р)ствѣ нѣму... заступления нѣго просячи (Берестя, 1594 ЛСБ 260, 1 зв.); Вѣдай же, баснословче, о том, ижъ больше стосугубо пожиток церкви, хвала богу, заступлѣние..., странѣ, роду и языку от оного избѣгшаго инока из мира и в горах гнѣздящагося, нежели с ними общесвдворно пребывающего (1615-1616 Виш.Поз.мисл. 243).

2. Загромадження, натовп: и не на́шли ќто-рою бы его стóроною пр́нести мб́гли дл́а за́стоуплен́а на́родоу, и влѣзши на домъ скрбзи стрѣхоу спо́устили его з о(д)ро(м) на сѣрединоу и(ж) пре(д) и́са (XVI ст. УЕ *Лимк.* 17).

Див. ще **ЗАСТУПЛЕНЕ.**

Пор. ЗАСТУПИТИ.

ЗАСТУПЛЕНІЄ *див.* **ЗАСТУПЛЕНІЄ.**

ЗАСТУПЛѢНІЄ *див.* ЗАСТУПЛЕНІЄ.

ЗАСТУПНИКЪ, ЗАСЪТУПНИКЪ ч. За-
ступник, захисник, оборонецъ: А кто бы в братъ-
въ и(х) въ единомыслии не хотѣлъ жити. тѣмъ
не имѣють власти въ всемъ строеніи церквоу-
го братства. но точію сáми братство во-
емъ... да имѣють всегда, яко вѣрніи застъп-
щи, и розмножители братскаго... добра, и
суды божіа (Львів, 1591 *ЛСБ* 155); Обличаетъ
с на земли, яко вы правдѣ сопротивници,...
те ся стали, лжи же антихристовы поборни-
... секретарѣ и заступники быти ся показали
598 *Виш.Кн.* 125); Маючи вѣжа застоу́тника,
новѣго пана шдкáєте,... и ѿ(т) дчасти(и)ства
арожитной сполѣчности вылучáетеса (Ост-
г, 1599 *Кл.Остр.* 217); Пре(д)стáтель: Застѣп-
къ, стáроста, стáршій ѿборо(н)ца, ѿпекáнь
627 *ЛБ* 93); Яко(ж) великое рода ншо(г) за-
ступницы богаты(м) и непребраны(м) ще(д)ро-
(м) ѿфаючи всѣхъ веспо(л)... в навѣже(н)е
сцѣ стѣ(х)... запрошае(м) (Київ, 1628 *ЛСБ*
1); есдѣис, зас(ъ)тупникъ люде(и), людя(н)
642 *ЛС* 173); propugnator, заступникъ (Там же,
4).

ЗАСТУПОВАНЄ с. (тимчасове виконання чийхось обов'язків) заступництво: **О** заступа-

(н)ю в судѣ одному за дрѣгого... ни(ж)ли бы хто за дрѣгого ѿ которую(ж) ко(л)ѣе рѣ(ч) ѿ сѣдѣ заступи(л), то(г)ды вже будетъ повинѣ(н) самъ жадныхъ позво(в) на то(т) же ча(с) за тою(ж) жалобою зъ суда не зхочеши за него ѿ(т)казывати (1566 ВЛС 9).

ЗАСТУПОВАТ *див.* **ЗАСТУПОВАТИ.**

ЗАСТУПОВАТИ, ЗАСТУПОВАТЬ, ЗАСТУПОВАТ дієсл. недок. 1. (кого, в чім) (захищати, боронити) заступатися (за кого), заступати (кого): хтобы хотел через границѣ того имени землю посагати, я маю им тоє очищати и во всем их застѣповати и боронити (Краків, 1538 *AS IV*, 142); а мы сами... пану миколаю... ниякое кривды... чинити... не має(м)... и ѿ(т) всаки(х) тру(д)носте(и) боронити и ѿ каждо(го) права и суду заступовати (1588 *ЛСБ* 98); ѿнѣ [гедесѡнѣ болобанѣ]... церѣкви зо всѣми ѡкра(са)ми... ѿ(т)нимаючи шкоды чинитѣ в чомѣ мы ѡкри(в)жонныхъ фѣндаторовѣ звѣ(р)хностию нашою боронимо застѣпуємо и ѡпокоєваємо (Новгородок, 1595 *ЛСБ* 276, 1 зв.); А ѡсобливе то... варѣємо и(ж) ѿ(т) каждого... пренакага(б)нѣ(а) правного, если бы яки(и) ко(л)ве(к) в де(р)-жаныю... домѣ ѿ(т)ца иѡана... заходить ме(л)теды мы... повинни бѣдемо... ѿ(т)ца... боронитѣ и застѣпова(т) (Київ, 1616 *ЦДІАК* 221, 1, 62, 1 зв.); еслибы кто колвекѣ мил ся отозвати, задаючи турбацию Кононовы за помененный проданный к(г)рунтѣ, теде мы повинни будемѣ в каждого суду своим коштом и накладом боронити и заступовати (Корсунь, 1649 *ЧИОНЛ* VIII-3, 19).

2. (що, що за кого, що з чого) Здійснювати, відбувати; братися (за що): И тыми... разы попь его... особливе лист, которымъ ты са описал самъ ис потомъки своими слѣждѣ земскѣю за него заступовати, в него ѡкраль (Краків, 1539 *AS IV*, 225); Я ѡлехно павловичъ чо(р)не(в)с-кий... сознаваю... ижѣ... часть имения моего... на себе держаль... и з него службу земскую..., за(в)жды служы(л) и заступоваль до ка(ж)дое потребы вое(н)ное (Луцьк, 1560 *ЦДІАК* 223, 1,

2, 1); А што са дотычет слѣдѣбы господарское, военное, ... тогда я повинен бѣдѣ ее с тыхъ именей моихъ заступовати и заслѣговати (Луцк, 1570 *АС VII*, 362); А што ся дотыче(т) слу(ж)бы земское вое(н)ное, тогда я туо службу са(м) заступовати маю (Житомир, 1584 *АЖМУ* 135); Войну рушенья посполитого с тыхъ именей ихъ повинную за нихъ служити и заступоват винни будем (Гнойня, 1596 *ПККДА I-2*, 168);

(виконувати що-небудь замість когось) заступати: до того з особна варую и записуюсе отца Герасима..., яко и наступцовъ его, жебы... в... уживанью того всего, ... zostавати, ... заступовати и тые добра волные учинити (Луцк, 1613 *АрхЮЗР I/VI*, 436).

3. (що) (видавати, виділяти кошти) відшкодовувати, сплачувати: теды я Трушъ Ивановичъ ... жона моя... 12 копъ грошей шкодъ и накладовъ на врьд и сторону заступоват маем и повинни будем (Бориспіль, 1614 *АБМУ* 5).

4. (кому) Затримувати, зупиняти (кого): а кгда кто тело змерзлого... на позвонное дастъ, теды они, место звоненя звычайного, на тумултъ в звоны бють, несучымъ зась людемъ тело змерлое... на доброволной дорозе заступують, ... сукна на марах шарѣпають (Луцк, 1648 *АрхЮЗР I/VI*, 815).

Див. ще ЗАСТУПАТИ, ЗАСТУПИТИ.

ЗАСТУПОВАТЬ *див. ЗАСТУПОВАТИ.*

ЗАСТУПОКЪ *ч.* Захист, допомога: те(ж) естли бы хто... право(м) прирожены(м) або... мощью... покотила с тое части... вытиснути ме(л)... они бы(х)... обороны и заступку в то(м)... чини(ти) не хотели, тогда па(н) покотило... в ча(ст) мою о(т)чи(з)ную... за все тое въехати кро(м) жадного права... не... повине(н) (П'ятигорцин, 1572 *ЛНБ* 103, 459/IIIс, 127).

Див. ще ЗАСТУПЪ¹.

ЗАСТУПЦА *ч. (стп. zastępcza) 1. (особа, яка відстоює на суді інтереси обвинуваченого)* заступник, захисник: А листы выписы // и оповеда(н)я и (в)се тое право и доводы, которые

поводовая сторона проти(в) ѡбжалованое стороны в то(м) праве мела, маю(т) проти(в) которому засту(п)цы ити и (в) права ме(с)це мети та(к) яко и проти(в) ѡбжалованому и имя засту(п)цы за имя ѡ(б)жалованого буде(т) роздмѣно (1566 *ВЛС* 9-9 зв.); а я, ... за першимъ позовомъ, на... року... ставши, противко позови, ... хоч бы был неоселый, ничего не мовечи, року ничим не збиваючи, диялий жадных, правдивое хоробы своее..., далшее справы на квитъ, кгдажъ тот запис... жаднымъ квитомъ знесеный быти не можетъ, на заступцу не заживаючи, ... заруки сто копъ... запълатити маю (Луцк, 1613 *АрхЮЗР I/VI*, 437); мы сами... на оны(м) рокѣ... стандти... не закладаючисе ани пчичачисе жа(д)ными диялиями... бо(л)шою справою лѣ(т) мало(ст)ю за(с)тупцою голодо(м) моро(м)... и... тому записови... досы(т) чинити маемо (Жорнища, 1615 *ЛНБ* 5, III 4054, 112 зв.);

поручитель: Аравіти(н): Вечѣрній, або рѣко и(м)ца рѣкѣйма, застѣ(п)ца (1627 *ЛБ* 178).

2. Заступник, захисник: прѣсимо... Ба, абы онъ самъ нашимъ застѣпцею и выбавителемъ былъ, и насъ о(т) сѣти непріатель наши(х)... выбавити рѣчилъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 95); васъ абѣвѣ(м) вѣрныхъ и справедливы(х) застѣпцо(в), оборѣнцовъ, ... и причинцовъ до Ха Пана, в' не(м) и прѣ(з) него набыли(смы) (Там же, 98).

ЗАСТУПЪ¹ *ч. 1.* Захист, оборона; заступничество: И всѣ(х) бѣглобе(з)ны(х) Єпкпѣвъ проси(м) о заступъ о(т) тако(г) нево(л)ства дѣховны(х) справъ (Львів, 1595 *ЛСБ* 277, 2); томѣ единомѣ кланатиса..., ... в того единого всѣхъ просити, застѣпѣ о(т) всѣхъ злыхъ находящихъ на них (поч. XVII ст. *Вол.В.* 88); И хтѣ поживаетъ ма, И тѣй жывъ бѣдетъ дла мене: заправды небески(м) застѣпо(м) оного дѣша и тѣло стережена бѣде(т) (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 307); Княжа Острозское Василиї Константиновичъ рожай свой зъ благословенного... поколѣня провадитъ: пресловутого Володимера... власный потомокъ; ... великій заступъ и потѣха всего народу Роского (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1135).

2. (про небесну силу) заступник, захисник: всѣ Геретицкїи пліотки: котѡрыи не ѡ(т) зѡвше текѡчи(х) жрѡдель розѡмного ѿлѡла текѡ(т), котѡрыхъ пѣсни складати Пѡнѡ застѡповъ // нѡ(с)-ны(х) кѡзано на(м) пре(з) Пр(о)рка мѡвѡчого, в Црѡква(х) бл(с)вїте Бѡ, Гѡ изъ жрѡдель ѿлѡски(х): але з' калѡ(ж) мѡтны(х) сора(т)са на погїбель и на зарѡзѡ оуживѡючихъ жолѡдкомъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 188-189); пр(о)ркоуетъ бовѣ(м) ісаїа пр(о)ркъ мѡвѡчи, и крѡла пѡна савѡѡа застоуповъ нѡ(с)ны(х) вїдѣле(м) ѡчима моима, сѡдачого на столѡцѡ высѡко(м) и выне(с)ло(м) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 144 зв.).

3. Напад, наскок: то все до дому своего до Русивля отпрѡвадилесь, яко о томъ протестация прѡтивко тебе о такий ктвалтъ и заступъ на доброволной дорозе есть учинена (Луцкъ, 1609 *АрхЮЗР* 6/І, 366).

Див. ще ЗАСТУПОКЪ.

ЗАСТУПЪ² ч. (знаряддя) заступ: Статки кѡ ѡборонѣ ѡгольѡ на порохъ две бочѡкы... мотыкъ до мешанѡ вапна три... застѡпъ желѣзны(и) (1552 *Окр.З.* 148); а менѡвите... взели... // ...ѡ лишка... ѡбранѣ каразієвое... све(р)дловъ три доло(т) чѡтыри заступъ мотыку за гроше(и) два(д)ца(т) (Луцкъ, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 88-88 зв.); до рубаня дровъ сыкырѣ двѣ; пѣшня одна; заступувъ три; мотыкъ тры (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 297).

ЗАСТУПЪНИКЪ *див. ЗАСТУПНИКЪ.*

ЗАСТЫДИТИСѦ *дієсл. док.* (кого) Засоромитися, *діал.* застидатися: але ѡнї не то(л)ко жебы са застыдити мали снѡ его але еще радоу оучини(в)ши межи сѡбою почали мовити, ѡ то є(ст) наслѣ(д)ни(к) або ѡ(т)чи(ч)... яко та(к) оучинїли же его забили (к. XVI ст. *УЄ* №31, 167).

ЗАСТЫНУТИ *дієсл. док.* Вистигнути: єретикѡй Сакраментъ в' досвѣ(д)ченю пре(з) єдино҃го Стѡлпника, влѡженный в' кипѡчїй горнѣцъ роспѣстїлѣса и в' небытїє пришо(л) А Правѡславны(х) пото(м) та́кже в' кипѡчїй // горнѣцъ влѡженный, и зара(з) ѡнъ горнѣ(ц) застынѡ(л) а

та́йна причащѣнїа пребѡла цѣла, анѣ мѡкроу са стѡла (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 248-249).

ЗАСТѢНА ж. Заслона: obtendiculum, покровъ, заслона (1642 *ЛС* 287).

ЗАСТѢНОКЪ, ЗАСТЕНОКЪ ч. (*стп.* zaścianek) частина землі, вїдділена від поселення природними або штучними границями: кґдымъ се проеждчалтъ по полю своемъ..., тамъ же, то есть застенками Жидичинскими, около гаю Жидичиньского, незвычайнымъ гостинцомъ ку Луцку... владыка Луцкий... обачивши мя на полю моемъ, неподалеко оно҃го застенка, застановился на рогу гаю Жидичинского, учинивши раду о мнѣ, послалтъ ко мнѣ слугъ своихъ (Луцкъ, 1599 *АрхЮЗР* 1/VI, 269); Село Ружинъ; на початку села, подле стины, которая дѣли село одѣ обышару дворного Кримна, есть застѣнокъ, алѣбо пляцъ немалый, где есть два двѡры (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/І, 315).

ЗАСУШНЫЙ *прикм.* (який став безводним) пересохлий: продали его милости имѣнѣе свое отчизное на имя Суско... зъ землями пашными и бортными... и съ озеры уступными, и зъ засушными, и со всеми входы и пожитки (Неполонищ, 1526 *АрхЮЗР* 1/І, 4).

ЗАСХЛЫЙ *дієприкм.* 1. Засохлий: при том же раны колотые ножиками знати белоголовскими, све҃же, не засхлые за левым ухом в голове три (Луцкъ, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 501).

2. У знач. *прикм.* Засохлий: И дождѣ падаючїй з' Нѡба, и зстѣпѡючїй до нѡнизїшѣ земли частїй, ѡ(д)вїлжи(в)ши // и ѡживївши за́схлыи кѡрени, чїнит' плѡдъ нѡвый (Вїльна, 1627 *Дух.б.* 100-101); Ирисъ бовѣмъ в' сльчныє фѡрбыса прибрѡла, Кришталѡвый до҃жчѣ засхлѡй крѣвїнѣ вылѡла (Львїв, 1642 *Бут.* 5 зв.).

ЗАСЧЕПКА *див. ЗАЩЕПКА.*

ЗАСЧЕПОЧКА ж. Защїпочка: двери просые, засчепочка железная с приборѣмъ и замочок (Луцкъ, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 351).

ЗАСЧЕПЪКА *див. ЗАЩЕПКА.*

ЗАСЪ *див. ЗАСЬ.*

ЗАСЪТАВА *див. ЗАСТАВА*¹.

ЗАСЪТАВЪНЬЙ *див. ЗАСТАВНЬЙ*.

ЗАСЪТАТИ *див. ЗАСТАТИ*¹.

ЗАСЫЛАНЕ *с. (виряджання, відправлення когось із певною метою)* посилення: О школахъ при церквахъ Всихонихъ. О засыланю дѣтокъ христіянскихъ на науку до папезниковъ (1603 *Пит.* 4).

Пор. ЗАСЫЛАТИ.

ЗАСЫЛАТИ *дієсл. недок. 1. (кого) (виряджати, відправляти з певною метою)* посиляти: А то — для того, абыстеся // отъ нихъ могли чого научити, наветъ дѣткамъ вашимъ дома, ани при церквахъ наукъ не маючи, всихъ до нашихъ маистровъ..., засылаете (1603 *Пит.* 104-105); Затакаю: Засылаю (1627 *ЛБ* 42).

ЗАСЫПАНЬЙ *дієприкм. у знач. прикм. Насипаний:* показовали мнѣ во(з)ному греблю засыпаную... и(ж) де(и) тую греблю па(н) гаврило соше(н)ски(и) ново засыпа(л) (Кременецъ, 1580 *ЛНБ* 103, 16/Іс, 1898, 25 зв.).

ЗАСЫПАНЯ *с. (споруджування)* насипання: если бы... люде(и) ѡсади(л) дворе(ц) збудова(л)... и яки(и)... пожитокъ привелъ и кошти для пожи(т)ку... вчини(л)... то его мл(с)ти во(л)но то все... пожитки зроби(т)и и выжи(ти). а засыпа(н)я ставу спустъ ме(ти) (Кременецъ, 1570 *ЛНБ* 103, 26/Ід, 1814, 3); ве(д)же не заба(в)ляючи та(к) вше(и) м(л), пне по(д)комо(р)ы(и)... зъ ше(ст)ма све(т)ками, которы(х) я ѡберу, са(м) семе(и) приса(г)неть, тогды и присеги свои и засыпа(н)я ко(п)цо(в), чере(з) комо(р)ника учинены(х) уступлю (Житомирщина, 1584 *ККПС* 59).

Див. ще ЗАСЫПОВАНЕ.

*Пор. ЗАСЫПАТИ*¹.

ЗАСЫПАТИ¹ *дієсл. док. (що, що чим) (спорудити)* насипати: ста(в) дозволили Ємѣ засыпати на рецѣ на желевъ (Межиріччя, 1503 *Арх.Р.* фотокоп. 50); панове ѡлеские... засыпали млыны и рѣды кѣ пожыткѣ своемѣ посправляли (1546 *ОГ* 74); Которые то границы... чере(з) декре(т) мо(и)... сказа(в)ши ѣчини(в)ши и

копцами засыпа(в)ши наказѣю абы и(х) мл(ст)... ты(х) грани(ц) не взрушали (б. Кременця, 1606 *ЛНБ* 103, 60/Іе, 254, 47 зв.); А потомъ... мо(ц)но кгва(л)товне а бе(з)правне... греблю засыпавши млы(н) забудова(в)ши пожи(т)ки з не(г) собѣ берете (Київ, 1618 *ЦДІАК* 221, 1, 68, 4); А потомъ приехали до долины,... на которо(и) хлопъ Сологубъ,... засыпаль былъ ставокъ, которы(и) ѡ(л)шанъци ро(з)сыпали (Київщина, 1639 *ККПС* 273).

Див. ще ЗАСЫПОВАТИ, ЗАСЫПЫВАТИ.

ЗАСЫПАТИ² *дієсл. док. 1. (що, що чим) (покрыти шаром чого-небудь сипкого)* засипати: гды в домоу... а дама вѣсело... банкетовали, ѡто спрѣдка вѣтръ грѣха ѡ(т) пѣкла повсталь, которій... чтыри кѣты вѣлѣ нашей розерваль... и землѣю засыпа(л) ѡныє потлоумывши (поч. XVII ст. *Проп.р.* 192); тоє мнѣ бѣрзо дивно я(к) та(к) слѣпій прѣсто вышо(л) свазанный, не по(т)кноу(л)са, яко оуслыша(л) голо(с) гнѣ по-нѣже слѣха его землѣю засыпанныи были (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* 29515, 54); adobruo, замѣтаю, завалю засыплю (1642 *ЛС* 70).

2. *(заповнити що-небудь чимось сипким)* засипати: тую же неподалеку от того мѣста, за третим валом, перекоп засыпан и зъровнованъ от мѣщенина Василя Капли для огорода (Луцьк, 1566 *СИМКА* 63).

Див. ще ЗАСЫПОВАТИ.

ЗАСЫПАТИ³, **ЗАСЫПАТИ** *дієсл. недок. (з чим і без додатка)* Засипати, засинати: Книжо(к) ты(х) читана всѣ са ро(з)милова(ли) ѡнѣю собѣ товари(ш)кою ѣчинили..., з собою носили, бе(з) неи нѣгды не бывали з нею засыпали (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 3); Моисей... оупрацованный, оусѣжае(т) собѣ малѣнкогѡ ѡ(т)починкѣ потребѣ быти, и по(д) тѣнь бѣрзо великогѡ камене себе вѣдѣвши, засыпати почаль (Київ, 1627 *Тр.* 556); Спулъ от гробу также абысь не отступаль: И окомъ твоимъ чулымъ, ту не засыпаль (Львів, 1630 *Траг.п.* 168).

ЗАСЫПОВАНЕ *с. (споруджування)* насипування: Я, Єрони(м) Го(р)носта(и), ѡ(з)на(и)мѣю,

...и(ж) ма дошла таа ведомо(сть), жебы в.м.,... ме(л) мене по(з)вати по(з)во(м) комиса(р)ски(м) ...до ро(з)граниче(н)а кгру(н)то(в) и до засыпова(н)а ко(п)цо(в) (Рихтичі, 1597 ККПС 90).

Див. ще ЗАСЫПАНИЯ.

Пор. ЗАСЫПОВАТИ.

ЗАСЫПОВАТИ дієсл. недок. 1. (чим по чому) (покривати шаром чого-небудь сипкого) засипати: Гды бываєть поровна́на днь з нбчѣ... вѣ той ча(с)... выходить по́ломѣнь... и ро(з)ливаєтьса по во(з)дѣхоу на ки(л)ка ми(л), и по́пеломъ засыпѣть по б́лизьки(х) о́строва(х) (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ №29515, 439).

2. (що) (споруджувати) насипати: я в.м... пи(л)не прощу, абы в́ша м(л)... на тые кгру(н)ты... не еха(л)и... и копцо(в) не засыпова(л) (Рихтичі, 1597 ККПС 90).

Див. ще ЗАСЫПАТИ¹, ЗАСЫПАТИ², ЗАСЫПЫВАТИ.

ЗАСЫПЫВАТИ дієсл. недок. (що) (споруджувати) насипати: А неха(и) намъ выдадѣть або впоменѣть тыхъ хто бы ме(л) тые копцы засыпывати и граничити (1546 ОГ 19).

Див. ще ЗАСЫПАТИ¹, ЗАСЫПОВАТИ.

ЗАСЫПАТИ див. ЗАСЫПАТИ³.

ЗАСЬ¹, ЗАСЪ, ЗАСЯ, ЗАСА I. присл. (стп. zasie, zasye) 1. (зворотно) назад: Звычай єсть подлѣ бегѣ свѣта, абы знамѣнитые, и охотные послѣдги, которыеж маєстатѣ панскомѣ напротивкѣ неприателєй его вѣрными бываючие заса щедробливостыю королєвѣ, або княжат великих имѣ отдаваны были (Львів, 1509 АS III, 69); та(м) же тыи... сусѣде видѣли все що и(м) показова(л) ѡцѣ лєо(н)ти(и)... тоє все видѣвши за(с) дали до рѣ(к) ѡ(т)цѣ лєо(н)тїю (Львів, 1579-1588 ЛСБ 1034, 2 зв.); А которые листы короля... присылал еси до нас,... тые мы листы видели и к тебе их заса ѡтослали (Краків, 1638 АS IV, 164);

(на те саме місце) назад: по(д)старости(и) бересте(и)ски(и)... приєждчаючы до острова ...ѣказа(л) намъ ме(ст)це гдє... поведи(л) ижъ ту река выникла, и пото(м) три мєстьца про-

длѣговатыє... и поведилъ ижъ то є(ст) поникъ тоє реки ѡра и ѡтъ того ме(ст)ца зася понѣрилася (1546 ОГ 24 зв.); Широко́сть остро́га всего ѡтъ стєны замѣковоє заса до стєны замѣковоє жъ три ста и сємѣдєсатъ сажонѣ (1552 ООЗ-I, 48); его мл(с)ть пнѣ гѣтма(н) выѣха(л) в недѣлю з мѣста для пописыва(н)я людѣ, и за(с) за ты(ж)днѣ до Льѡва будє(т) (Львів, 1590 ЛНБ 4, 1136, 2, 30, 2 зв.); А ты повѣдаючи же Дхѣ ѡкрѣгло ѡбходи(т) на кштѣлтѣ ко́ла, зѣ ѡца кѣ Снѣ, и зѣ нѣго засѣ кѣ ѡцѣ (Київ, 1619 Гр.Сл. 285);

(до попереднього стану) назад: мы са того гораздѣ достаточнє довѣдали, штож то єст тые имѣна... княза... Ѳстро́зского и заса тых имѣней... ємѣ са єсмо постѣпили со всеми с тыми, какъ са тые имѣна в собѣ мают (Луцьк, 1511 АS III, 92); и въ прироженію и(х) сѣмена або насѣньа всади(л), ѡ(т) ко́торы(х)..., мы тлѣннїи рождаємса, и множимса, вѣдлѣгѣ осѣж(д)єніа б́жіа въ зє(м)лю за́са оборо́чаючиса (Острог, 1588 Сур. 1 зв.); святыи Ѳотїи въ томѣ єсть безвинєнѣ же Римскихъ єпископовѣ за той при́датокъ былѣ екскоммуниковаѣ, поты ажъ ся то зопсованое засѣ направило (Київ, 1621 Кон. Пал. 736).

2. (наново; як і перше) знов, знову: пожаловали єсмо его имѣнемъ... Чѣдновѣ, гдєж перво того был замокъ... и дозволили єсмо ємѣ заса там замок бѣдовати и мѣсто ѡсадити... по томѣж, как было за ѡтца нашего (Городно, 1507 АS III, 49); презѣ брамы пєкла, до отхланись вошолѣ, Хотячи тамѣ, всѣхъ собою освѣтити: И Адама, всѣхъ ѡтца, освободити Котрого зєзволилєсь, взяти особу: // Абы презѣ тоє, засѣ му дати оздобу (Львів, 1630 Траг.п. 164-165);

(ще раз, ще; удруге, повторно) знов, знову: рок єсмо им тоє право мѣти положили под страченєм права... То пак дей князь Андрей заса тоє право ѣзорвал (Краків, 1524 АS III, 259); По(д)води даю(ть)... чє(р)гами ка(ж)дое село по недєли радомѣ тымѣ // напє(р)вє мєсто потомѣ село... потомѣ заса мєсто (1552 ОВін.З. 132 зв.-

133); послалъ до виногра(д)никовъ слоугоу абы плоды зъ вин'ницѣ в'заль... а они поймавши его били // и послали порож'него... а ѡ(н) зась послалъ слоугоу ин'шо(г). а они и того забили (1556-1561 ПС 174-174 зв.); И кгда по первомъ откопаню немалъ въ лѣтъ полтора зась былъ откопанъ, и таковый же найденъ (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 471); Жйлъ абовѣ(м) всегѡ вѣкѡ своѣгѡ, лѣ(т) ѡ, и наѣто. В Пйнскѡ в' Монастырѣ Лѣщинско(м) насталъ быти // Архімандріто(м) в' Рѡкѣ, ꙗѣфчѣ. А за(с) в' Рѡкѣ ꙗѣфчѣ, в' Септе(м)врїи на Архімандрі(т)ство Печѣрское обра'ны(и) (Київ, 1625 *Кон.Каз.* 26-27); кѡли члѣвкъ оумретъ тѣло егѡ в' порохъ се ѡбѣрнетъ, а дѣша егѡ в' заслѣжѡномъ мѣсцѣ до вторагѡ пришествїа г(с)днегѡ бѣдетъ мѣшкать, и с тѣмъ же тѣломъ зась встѣти маѣтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 5).

3. (вказуе на тривалість дії) (до цих пір, до цього часу) ще: пишете в̄м до мене за ты(м) калугеро(м) петроніе(м), абы(м) мела бачинѣ на на(х) (!), яко ма(т)ка, иле сили за(с) буде(т) пови(н)на только бы были сами добримы и ставте(ч)ными (Устя, 1632 *ЛСБ* 515);

(крім того; до того ж, і, також) ще: А кгда...тѡе побравши, з оногѡ дво(р)ца выгнавши бы(д)ло, и тѣе сыры, яко и масло,... и пото(м) за(с) дворе(ц) и гумно зо вси(м) запали(ли) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 101); а ктѡ сѧ надымаѣтъ... и не держи(т)... главы ѡ(т) котѡрои все тѣло... то єсть антихри(ст) // И за(с) мѡви(т) страхи з нѣба бѣдѣ(т), и велїкїе непогѡды (Вільна, 1596 *З.Каз.* 33-33 зв.); А сынъ чїнит' доброе дла любви, котѡрѡю маѣтъ до... Оца, и приказана егѡ пѡлни(т) добровѡлїне И зась: По(д)налем' рѣки моѣ до приказанїй твоѣ(х) котѡрыѣ оулюбїлемъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 29); ѡ(д)давали вшакъ же на се(и) ча(с) затрыманое кажды(и) бра(т) по шести потро(и)ны(х) до скры(н)ки ѡ(д)дать Засъ те(ж) и дла вправеня в пе(р)шѣю рызѣ поря(д)ныхъ схадзѡкъ (Львів, 1638 *ЛСБ* 1043, 50 зв.).

4. (так само, таким же чином) також: и заса пере(д) нами тыи старці рекли ты(м) сугра-

ни(ч)никѡ(м) вы сѡграни(ч)ники што были есте забрали сосо(н)є стогѡ никола ка(к) тая земла попѣсте была (Овруч, 1513 *ЦДІАК* 220, 1, 4); Пѣраво о котѡро(мъ) сѧ тѡтъ роздѣлѣть пїшетъ єсть двоѡкое. одно непїсаное, котѡрого звѣчаємъ зовемѡ. дрѡгѡе пїсаное, котѡрое засъ наѣдвое роздѣлїтисѧ мѡже (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 20 зв.); Пожитокъ намъ былъ бы... и утѣха, ижъ сѧ драхма – церковь Римская – згинулая нашла... Церковь засъ Римская радовала би сѧ и веселила, ижъ, згиблая бывши, нашлася (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 709); чудо того рокѡ на знесѣня невѣста вродила дѣте(и) двое,... єдино было живое, а дрѡгое вме(р)лое и тѡе за(с) вме(р)ло (серед. XVII ст. *ЛЛ* 166);

(разом із тим, одночасно) також: Ѡ дїво, правда якъ с̄лнце на землю взышла: и справе(д)ливост засъ, з нѣа на землю пришла (Львів, 1616 *Бер.В.* 81); Вѣжи в' правдѣ, же Цнѡбою и мѡцїю своєю крѣпѡсть сѡ(т) Црквнаа, (и) фѣндамѣнто(м) за(с) сѡ(т), же на и(х) Вызнанїю, вфѣдѡвана є(ст) Црквѣ (Київ, 1625 *Злат.Н.* 127 зв.); То зъ ѡсобы моѣи вѣличивши, зъ врадѣ засъ Архимадрычѡго имене(м) всеи Рѡсі(и)-скои православнои Цркви добродѣйства годїтъ ми сѧ спѡмнѣти (Київ, 1631 *Тр.Л.* 7 ненум.).

5. (указуе на певну зміну якоїсь ознаки) вже: А костель нашъ толко голову або обличе крещающомусѧ мачаєтъ, маючи на томъ досытъ...Абовѣмъ, яко въ нѣякомъ грѡбѣ, въ водѣ погружаемымъ нашимъ главамъ ветхїй чело-вѣкъ погребаєтся долу..., а потомъ вынікающимъ намъ, новый засъ намъ выходитъ (1603 *Пит.* 52).

6. У знач. вставн. сл. (у свою чергу) знов, знову: зъ ѡ(т)чаанїа рѡдитсѧ не(д)бальство, з недбальства засъ оуостаєтъ ѡ(т)чаанїе, и єдно дрѡгѡму тоую проклѡтоую нагорѡдѣ ѡ(т)даѡтъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 91);

(натомість, навпаки) знов: Понеже... въ пришломъ животе, хотяжъ праведнымъ и добрымъ, восияєтъ... неприкосновенный светъ благословенїа оногѡ, котѡрое єсть Самъ Богъ,

а грешныхъ зась тма кромешная осягнетъ (Ро-жанка, 1598 *Л.Пом.* 987); А унѣаты зъ латын-никами зовутся святая згода, а мы зась ее на-зываемъ отступленіе розуму прироженого (бл. 1626 *Кир.Н.* 18);

однак, протее: ѿ якъ ихъ мно́го на початкѣ преслѣдовали Црковъ,... ѿ якъ великіи валки и войны на нѣо са подносили... Але ннѣ зась Ласкою Бжею, и Царѣве, и Кназѣве, и Воино-ве, и ве(с) окрѣтѣ свѣта вѣрою напѣлненъ е(ст) (Київ, 1625 *Злат.Н.* 129 зв.).

II. У знач. спол. 1. (уживається для приєднан-ня речення, що доповнює зміст попереднього) же: слѣпый ре(к) хотаи бы вы хотѣли затаити чоу(до) Е҃го стое, теды не можете, онѣ за(с) до него ре(к)ли я(к) // ти очи отворилъ (к. XVI ст. УЄ №31, 73 зв.-74); Слава... не омылноу и не роздѣлноу товаришкоу естѣ цнѣты: цнѣта зась бе(з) Б҃га, не естѣ цнѣта: а бе(з) цнѣты члѣвкѣ, не естѣ клѣвкѣ (!) (Єв'є, 1616 УЄ Єв. 2 нenum.); за́жъ бовѣмъ не сла́вный е́стѣ, гды ѿ(т) за́ходѣ Бѣлогѣ моря и Вене́цкихъ и Рѣмскихъ са тѣкае́тъ границѣ а ѿ(т) По́лѣдна зъ Гре́ціею вѣ сѣвѣдствѣ и вѣ братѣрствѣ живе́тъ: на Выхѣдъ за(с) слѣнца на(д) Чѣрнымъ мо́ремъ до Пѣрсіи притага́е(т) (Київ, 1623 *МКСВ* 75); А што́бъ коли лѣпшого,... на(д) Б҃га вѣмышлено быти мо́жетѣ? ко́торый естѣ сама́а милость зъ добротливостю. Милова́ніе зась Б҃га вѣ мѣлованю бѣлжнегѣ вѣдлѣгѣ Б҃га, залѣжитѣ (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 3 зв.).

2. (уживається для з'єднання речень, зміст яких протиставляється) же: Свѣдо(ц)ство тоє добре згажае(т) ѣиови́ша, с трети(м) виводо(м) ѿ к҃гота(х) димитра по(с)ла мо(с)ко(в)ского в римѣ, ко́торыи такъ же к҃готовѣ // бо(л)шѣю ча(ст), з мо(с)кви и(з) заво(л)ски(х) та(т)а(р), ...выводи(т) Карыѿ(м) за(с) неме(ц)ки(и) чет-ве(р)ты(и) кро(и)ника(р), ѿ кота(х) (!) пишѣчи, зове(т) и(х) быти не(м)цами (1582 *Кр. Стр.* 48 зв.-49); не дарѣмнѣ Плетене́цкимъ... Кр(с)тѣ те́жъ за ге́рбѣ е(ст) на́да́но, Бо сто́блѣвость оузнано в то́мъ Домѣ. А и́жъ Кр(с)ты, оу и́ныхъ

сѣ(т) зна́ки проты. Тѣ зась го́дне, И пристѣйне е҃го но́сать (Київ, 1623 *МКСВ* 79); ѿ якъ сѣрѣ-во зѣмные Мо́на́рхѣве, тако́выхъ своѣхъ збѣго́вѣ доставѣи ка́раю́тъ,... Не тѣ́лѣко бовѣмъ до́бра ихъ але и самы́и живо(т) выди́раю́тъ,... // Ина́чеи зась мл(с)рдѣа исто́чни(к) якѣ Оу́цѣ чадолю-бѣвый Нѣ(с)ный Мо́на́рха зъ своѣми збѣ́гами, грѣшниками мо́влю по́стѣпѣе́тъ (Київ, 1648 *МКСВ* 346-347).

3. (уживається в головному реченні як спів-відносно слово до сполучників коли, як, якби або без сполучника в підрядному умови) тоді: бѣде(т) бовѣ(м) ко́не́цъ то́мѣ свѣ́тѣ, и все се́е створѣ́на зась о́бновѣ́тса. поне́ва́жъ мѣжебо́й-ство, и чѣжелѣбство, и злодѣ́йство, и вса́кій грѣхъ по́пѣлни(л)са на землі (Вільна, 1596 *З.Каз.* 18); всѣхъ, мо́вить до ла́ски прѣ́ймѣ ко-то́рыиса по́дѣда́дѣтъ по́ки По́ходна го́рѣти бѣ-де(т) а зась якъ ско́ро згасне́тъ, жа́днои на́дѣи не бѣде(т) ѿ ихъ здо́ровѣа цѣ́лости (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 21); Мрѣ́а... Прѣ́то(ж) са зла́ккла. и(ж) о́бачила вѣ мо́ужеской ѿсо́бѣ вхо́дѣщаго а́гтла, а и́жъ оуслѣ́шавѣши незвыча́йное поз(д)оров-лѣ́на е҃го... а́гтлѣ ви́дачи двѣ прѣстра́шеноу, ре(к) за(с) до не́и не бо́йсѣ мрѣ́е (1645 УЄ №32, 311).

4. (уживається для приєднання однорідних членів речення або цілих речень у значенні "крім того, разом із тим") теж, також: дво́и кни(ж)-ки че́тии(и) бѣ́горо́ди(ч)ни(к) е́ди(н) по́ма(н)-ни(к) па(р)гами́новы(и) за(с) слѣ́жебни(к) ста́ры(и) на па(р)гами́нѣ (Львів, 1579-1588 *ЛСБ* 1034, 1); Чо́мѣ са ты рѣ́мляни́не смѣ́еши // ...з дѣ́х(в)наго ино́ческаго чи́на,... дла́ то́го са смѣ́ю, и(ж) ка́пѣрѣ, или стра́шило на го́ловѣ но́си(т): што́ мы зо́вемо́ кло́бѣкѣ. И зась смѣ́ю-са, и(ж) во́лоса до(л)го́е но́си(т) и не по(д)-го́ли(в)са. И (з)а́сь прѣ́стое ѿдѣ́(н)е но́си(т). шито́ не́кѣш(та)(л)товне́, я(к) в мѣ́(х) ѿбо́ло(к)-са (п. 1596 *Виш.Кн.* 228); ме́новите́ взято... // ...ма́сла фа́сокѣ́ пѣ(т)деся́тъ, ма́сла фа́(с)ка по́ зо́лоты(х) ше́(ст) ѣ́ пѣвѣ́нниці за(с) ме́дѣ́ пи-то́го бо́чокѣ́ два́дѣ́цѣтъ (Київ, 1635 *ЛНБ* 5,

П 4060, 105-106); Паламідъ... Такожь и болва́ны рѣтыи и лѣтыи рѣбилъ зо ввса́кой (!) ма́терїи... Єлліни за́сь шѣо нечѣстныхъ и плю́гавшихъ люде(и) за бѣи себѣ мѣвѣали (серед. XVII ст. *Хрон.* 20).

5. (уживається в ролі приєднувального сполучника зі значенням “також, до того ж”) крім того: Пересторога... православным христїаном, ...абы вѣдали, яко нѣкоторые епископове..., которые исперва завше под... послушенством свя́тѣйшаго вселенскаго... патріархи были, а потом... для... дочасных пожитковъ... своего патріархи отступили... и великое замѣшаня в людехъ учинили и за́сь, пишу́чи книжки и друку́ючи, пришлого вѣку людем знати даю́т, якобы́ то они для спасенія ду́шъ людскихъ вчинити мѣли (Львів, 1605-1606 *Перест.* 25); для прычы(н)... ижъ... нѣкоторые(х) брати(и) для ѿ(т)-є(з)довѣ в дороги не бывало,... зачы(м) и належного мѣся(ч)ного влагалища до скри(н)ки бра(т)ское не ѿ(д)давали (Львів, 1638 *ЛСБ* 1043, 50 зв.).

ЗАСЬ² част. (уживається для підсилення, підкреслення значення того слова, після якого стоїть) же: А понева́жъ ста́нѣла бной пере(д) бчи сла́ва преза́цной фа́мїліи Ясневелмож: Моги́ловъ,... а при то́й за́сь сла́вѣ ѿбо́къ ста́нѣлѣ Гѣфе́иць оушикованыи (Київ, 1632 *Євх.* 292); Щасліваа́ за́сь та́а є́стѣ дѣ́ша, котѣраа́ сѣ́ Пр(о)-ро́комъ Дѣ́домъ сама себе сѣ́дачи такъ мо́вить: я́кѡ беззако́нїе мое́ а́зъ зна́ю, и грѣ́хъ мо́й предо мно́ю є́сть вѣ́нѣ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 910).

ЗАСѢВАТИ, ЗАСѢВАТЬ, ЗАСЕВАТИ, ЗАСИВАТИ дієсл. недок. (що) Засівати: Єго Милост... ѿ дворе́ моемъ Вышкове́ и в тыхъ дворцо́х ѡзиминѣ́ и веснинѣ́ засе́валѣ (Луків, 1559 *AS VI*, 48); и напо́мнѣ(л) и(х) до робо(т) се(л)ски(х), абы́ є́дны зе(м)лю́ справовали, за́сѣвали,... дрѣ́гыє коло́ бчо(л) абы́ ся бавили (1582 *Кр. Стр.* 54 зв.); другая нива на Летинской доро́зе, на которой ниве́ засиваю́т ве́дер шестѣ́ (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 288); Ше́сть лѣ(т) за́сѣва́тъ бѣ́дешъ зе́млю твою́ и зберѣ́шъ збо(ж)є́ єи (се-

ред. XVII ст. *Хрон.* 100 зв.); *Образно*: Причѡмъ те́жѣ бра́лемъ ча́стѡ пре(д) се́бе, яко́ бы вѣ́ ты(х) Шкѡ́ла(х) не́ то́лѣ́кѡ позвѣ́рхѡвныє На́дки, але́ тымъ́ ба́рзѣ́й и на(д) все́, Побѡ́жностѣ́ вѣ́ ср(д)цахъ ва́сь мо́лоди вѣ́па́ана́ и за́сѣ́вана́ была́ (Київ, 1636 *МКСВ* 317).

ЗАСѢВАТЬ див. **ЗАСѢВАТИ**.

ЗАСѢВОКЪ, ЗАСЕВОКЪ, ЗАСИВОКЪ ч. (засі́яна діля́нка землі) засі́в: а потомъ́ тую ма́етностъ́ з двѡ́ром уро́жоному́ пану́ Янови́ Ши́бинскому́,... до мешѣ́каня́ и ужива́ня дали; с которыми́ о́ тѡе́ вы́бите, по́бране́ ма́етѣ́ности, збо́жѣ́, засивко́в,... ѡ́ферова́вшисе́ правне́ чини́т (Луцьк, 1523 *АрхЮЗР* 1/VI, 533); водлугъ́ ко́торого́ [инвѣ́нтаря] на́мъ́ тую́ ма́етностъ́ ихъ́ из за́сѣ́вкомъ́ от́дати́ буду́тъ по́винни́ (Лока́чі, 1591 *ЛККДА* I-2, 163); Засе́вку́ двѡ́рного́, ѡ́зимого́: жи́та ма́гъ двадца́тъ и чо́тыри (Володи́мир, 1626 *АрхЮЗР* 6/I, 464); поле́ все́, што́ од́но отчи́зны є́го́ є́ст на всѣ́хъ ру́ках, при́ Фе́ску зо́става́ет, а за́сѣ́вок, што́ є́му сѣ́ права́ наказано́, тѣ́лько тѡе́ ма́ет забрати́ (Бориспѣ́ль, 1638 *АБМУ* 26); взяли... засе́яное́ на по́лю́ пше́ницы́ миро́к де́сят, ко́ждую́ миро́ку, яко́ засе́вок, ша́цує́т по́ соро́къ зо́лотыхъ́ (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 405).

ЗАСѢДА́НЄ, ЗАСЕДА́НЄ с. 1. (зібрання певного кола людей для обговорення і вирішення чогось) засі́дання: то́гды́ мы́ всѣ́ по́мене́ныє чо́тыри́ бра́тя Жо́равни́цкиє́ ма́емъ́ и по́вынни́ бу́дем, кро́м жа́дныхъ́ вы́мов, на пе́рший де́н за́седа́ня́ су́ду зе́мьско́го кре́мяне́цко́го,... пе́ред су́домъ́ зе́мьскимъ́ ста́ти (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 378); ѡ́жида́ли ісѣ́дора мѣ́трополита́, за на́мѡ́вою є́вге́ніа па́пы, а́чѣ́ за́сѣ́да(н)а́... чини́ли, але́́ ничѡ́го не́ за́вира́ли, ше́стѣ́ м(с)це́й (Остро́г, 1598 *Ист. фл. син.* 57); вѣ́ за́сѣ́даню́ пе́рвомъ́ ви́дѣ́ти да́єтсѣ́, ижъ́ на ѡ́свѣ́дче́не по́кою́ за́мкнено́й є́дностѣ́́ церко́вної́ Ио́анѣ́ па́пе́жѣ... па́тріарсѣ́ присла́лѣ́ розма́итїи́ ко́штѡвни́и по́дарки́ (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 748).

2. (стосунок, причетність до чого-небудь) відношення: Ѡ́ поря́(д)ка(х), І́ за́сѣ́да(н)ю́ до

скри(н)ки И ста(р)шого Столу (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 2).

3. Сідання, сидіння: гды... слышимъ ѿ мѣсци засѣда(н)а, не прѣсто стѣблик' якій абѡ кресло роздѣмѣти маемо, але... вывыше(н)е в' славѣ, в' чѣсти и в' велѣможности (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 158).

Див. ще ЗАСѢДАНІЄ.

Пор. ЗАСѢДАТИ.

ЗАСѢДАНІЄ с. Те саме, що засѣдане у 1 знач.: О чомъ пишеть вѣ книгахъ третихъ синодовыхъ, остатнего засѣданія, листу 472 (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 129).

Пор. ЗАСѢДАТИ.

ЗАСѢДАТИ, ЗАСЕДАТИ, ЗАСЕДАТЬ дієсл. недок. 1. (вести, продовжувати засідання; зібравшись, обговорювати, вирішувати які-небудь питання) засідати: Третее также прозбы король... отмовилъ, ознаймуючы, што то за Никифоръ..., съ которымъ заседать и сполки якие метъ жадному... не годилосе (Вільна, 1597 *РИБ XIX*, 200); А такъ засѣдавши на намѡвѣ оу ферѣри... мнѡгіе артикѣлы до спѡроу а пѣболшей востѡчници заходникомъ задаючи съборѡвали (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 37 зв.); на сѣдахъ кримѣнальныхъ, гдѣ ѿ гѡрлю комѣ идетъ, жѣбѣсѣмо не засѣдали (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 89);

(брати участь у засіданні) засідати: а при мне на тотъ часъ были люде добрые... панъ Юрий а панъ Дорошъ, месчане Володимерские, которые их милость заседали при мне (Житомир, 1590 *АрхЮЗР* 6/1, 212); чого далися намовити, еднакъ не инде и на иншомъ месте, одно тамъ же, гдесмы заседали вѣ другой избе (1596 *МИВР* 69); Осій тыжъ... на томъ соборѣ Никейскомъ не былъ леггатомъ Силвестровымъ, ...але самъ отъ себе Осій засѣдалъ, яко епископъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 539);

(бути членом якоїсь інституції) засідати: заходные ѿ(т)цѣве... потомъ просили цѣсара абы мѣркови не каза(л) бѡльше в' синодѣ на мѣстѣ // свѡемъ засѣдати, ани мѡвити (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 41-41 зв.); То пакъ отступници

при сконченію сейму, коли вже всѣ sprawy судитися занехивают, упроеивши тых, которые около судов засѣдают, кгда вже праве отвола- нье судовъ мало быти, написали собѣ позовъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 41); що кгда ся до- несло хме(л)ницкого, не схотѣлъ покою и згоды жа(д)ной, любо былъ... пу(н)кгта (!) послалъ до кроля, абы воевода кіевски(и) зав- ше рѣси(н) бы(л), и каштеля(н), и метрополи(т) в сенатѣ абы засѣдалъ, и ѡнѣя абы повсюдѣ знесена была (серед. XVII ст. *ЛЛ* 181); Магъ- фе(и) Михаловичъ,... на суде госѣтынѣномъ водлугъ... права ма(и)дебу(р)ского,... на тотъ часъ заседающимъ яко судови, а славетѣному панѣ Ганусови Вонѣкгови,... свѣдѣчилъ (Воло- димир, 1643 *ТУ* 323).

2. (що) Займати (що), належати (кому що): ѿ(т) чого пото(м) паты(и), котѡрый заседа(л) мѣстѣ пѣрвое гордостю и лакомѣствомъ... ѿ(т)стѣпи(л) дѡрѡги пѣравѡе (Острог, 1587 *См. Кл.* 11); Посѡула на сѣдехъ пѣрвое мѣсто за- сѣдаѣтъ и пѣравѣ оубѡгихъ изѣдаѣтъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 29 зв.); Пре(д)сѣдѣтель: Стѣроста, оура(д)никъ, Тѡтъ котѡрый нѣ пѣршее мѣсце засѣдаѣтъ (1627 *ЛБ* 93).

3. (надовго залишатися де-небудь, не вихо- дячи звідти) засідати: Нѡ и тера(з) мнѡго та- ковы(х) богѣчѡвъ немл(с)тивы(х) є(ст), котѡ- рыи то закохѣлися в' то(м) падолѣ и(ж) засѣда- ю(т) в' блѣдѣлища(х) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ №29515*, 258 зв.).

4. (що, на кого, на чому) (влаштовувати за- саду, підстерігати когось) засідати: тамъ же кѣрѣпски(и) казавши ѿ(т) него гроши взать... а єго заразъ казалъ... пытать єсли маєть волю малинѣски(и) скирѣдѣмъ дорогу ємѣ заседати (Луцьк, 1572 *ЖКК I*, 47); ѡни..., на на(с), ѡтѣповѣди и похва(л)ки чинятъ, по дорогахъ заседають, хотѣчи на(с) ѿ го(р)ла приправити бѣ(з) жадное причины (Житомир, 1583 *АЖМУ* 54); єсли кто що дерѣжитъ, засѣдаю(т) на нѣго. котѡрый на оурадѣ, по(д)кѣрадованный в' оура- дѣ бывѣѣтъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 121); Присѣжѣ:

Пилиндо, засѣдаю на когѣ на зрадѣ (1627 ЛБ 100).

ЗАСѢКА ж. (*смп. zasięka*) мисливська загорода: та(м) станѣ(в)ши... Боршо(в)ски(и) з чер(н)цями... повѣдили и(ж) тими... знаками... ставки сажавки єзи на рѣ(ч)цѣ липо(и), и стави на ню(и)... та(к)же лѣси дѣброви дебри пасѣки и засѣки почо(н)ши ѿ(т) копцо(в)... а идѣчи за слнцє(м) по правѣ(и) рѣцѣ до манастиря... зда(в)на належали (Унів, 1581 ЛСБ 61, 1 зв.).

ЗАСѢСТИ, ЗАСЕСТИ, ЗАСЕСТЬ дієсл. док. 1. (на що, на чому) (*розглянути якесь питання, справу*) розпочати (що), приступити (до чого): у Пятницю прошлую... панъ Бенедыктъ Василевичъ, справца именемъ ихъ милости княжатъ Жеславскихъ, засѣлъ на правѣ (Луцьк, 1566 РЕА II, 162); За такімъ догматомъ або мандатомъ цѣсарски(м) засѣ(л) на справѣ киликіяново(и) римскій єпископъ милтіадъ (Острог, 1598-1599 Апокр. 142 зв.); А кды вже и тотъ день десятый... пришлоъ, засѣлисмо на судъ, маючи при собѣ капитулу нашу Володимирскую (Володимир, 1608 АСД VI, 115); нехай потлѣма(т)са нечѣстаа оуста Бѣа ѿ(т)вѣргшыхса жидѣвъ: Гды абѣвѣмъ досвѣдчаючій срѣ(д)ца, и внѣтрности выбѣдѣючій... // ...и розсѣдѣаючій помысли и довтѣпы, засѣдетъ сѣдѣти (Львів, 1642 Час. Слово 277-277 зв.); **судовне засѣсти** – провести судову справу: чоґѣсмы и сами бытностю нашою во Львѣвѣ и в рогатинѣ сѣдѣвши досмотрили, и все(л)е(н)скомѣ патріархѣ возвѣстили на што сѣдѣвше засѣдши все(л)е(н)ски(и) патриархъ, выдалъ на него дѣкре(т) (Новгородок, 1594 ЛСБ 267);

почати діяти, приступити до роботи, зібратися: менованые чотыри брата... кды зуполный судъ... засѣдетъ маюгъ и повинни будутъ... передъ судомъ... стати (Луцьк, 1576 АрхЮЗР I/I, 108); И кды вже было вовторокъ, и врядъ на мѣстцу своемъ судовомъ засѣлъ, тогды, пришедши передъ врядъ... панъ Василей Красенский... просилъ (Луцьк, 1580 АрхЮЗР I/I, 150); Сходилися духовенства и рыцерства послы и

панове засесть и духовенства до господы... воеводы Киевского, до каменицы пана Раского (1596 МИВР 66); И самъ вл(д)ка гѣдеѡ(н) болобанъ... свѣцъски(м) правомъ на(с)... попкаловавши и люди пороздира(л)... за што са(м)... митрополи(т)... зде ве (л)воѡе засѣдши сѣди(в)ши караль (Львів, к. XVI ст. ЛНБ 4, 2, 31); Передо мною... начальникомъ Баришпольским... и при насъ будущими, бурмистромъ, райцы и присяжными на местцу звиклымъ судовомъ засѣлими, жаловалъ урожоный Миколай Водвинский..., на пана Себестияна Ядловского (Бориспіль, 1615 АБМУ 8); Засѣлъ сѣдъ, и кнѣги ѿ(т)вѣрено (Київ, бл. 1619 О обр. 136); Тамъ едностѣйне, прѣдко завитаите; Архїерѣа на трѣнѣ витѣйте: Гдѣ засѣлъ в' колѣ споражѣти своѣ Дѣховѣнства рѣбѣ (Львів, 1642 Бут. 7 зв.).

2. (*улаштувавшись зручно, надовго*) засѣсти, сѣсти: Бо Жидове Христа Господа умучившы и забившы на крестѣ, а потомъ и тѣло его светое со креста знявшы,... бо пасха приближалася, а потомъ у вечеръ у пятницу засѣли и пасхи свое... поживали (Вільна, 1595 Ун.гр. 141); Яко гдѣбы хтѣ вше(л)ши на пала(ц) Кроле(в)скій, ...и засѣлъ бы оу стѣлѣ, и поставлено бы прѣ(д) него потравы и напѣи коштовныи, жебыса... оутѣшилъ (Вільна, 1627 Дух.б. 66); Гдыбы якій справедливый Кроль засѣлъ на мѣсци якомъ позбрищно(м), пере(д) котѣры(м) бы лю(д)и рицѣрскій ѿ(т)правова(л) Гонѣтвы, дла ѡдѣржана ѿ(т) неґѡ за звѣта(з)ствѡ Корѡны... реклѣ бы зайсте Кролѣ, же не естѣ то мой дѣтокѣ (Київ, 1637 УС Кал. 158); засѣ(в)шы теды заразъ каждо (!) на свое(м) мѣсци и радили вотовали и згодили ся всѣ єдинодушно на ты(х) п̄ четыро(х) ста(р)шы(х) (Львів, 1645 ЛСБ 1043, 69).

3. (*залишитися на довгий час*) зайняти (що) розташуватися, розміститися (на чому, у чому): А кды(м) и(ж) на ѡно(м) урочищу..., сполне засѣ(л), єго м(л) па(н) Ма(т)фѣ(и)... показа(л) пере(д) нами запи(с) (Київщина, 1595 ККПС 70); папа... смирение христово повергъ и, на воздухъ славы свѣта сего вознесшися, яко чтилище бо-

готворное (по солунскому выobraжению святаго апостола Павла), — плац, над всеми владети хотячи и прагнучи, засѣл (1608-1609 *Виш.Зач.* 222); По ѡ(т)падѣніи же сатаны, оумысли(в) добротливый бгъ: сътвори́ти ѡное разоумное сътворѣна, свщество бесмѣртное, подобъное аггль, члка: втѡрого поклѡнника і аггла в тѣлѣ, абы засѣвъ ѡное мѣсто с котѡрого выпали злыи агглюве (Почаїв, 1618 *Зерц.* 9); иначеи гды оумѣстности сщѣнникъ мѣти не бѣдетъ, надарѣмнѡ, и на згбѣд свою вѣчнѡю в' таковом' стандъ знайдѣтсѣа; а якъ слѣпый прова́дачій слѣпого, поспѡлѣд в' ямѣ впадаѣтъ, такъ и ѡн' поспѡлѣд з' заражѣнымъ прокѣзою мѣсце вѣчне смѣтное засѣдетъ и ѡдѣдичитъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 10); И для то́го Бгъ сътвори́въ члѣва, втѡраго а́нгела в' тѣлѣ; абы засѣвъ ѡное мѣсце, с котѡрого вы(ш)ли злыи а́нгелѡве самовла́стніи (Чернігів, 1646 *Перло* 6);

поселитися: А па(к) ли бы тыѣ люде наши за таковы(м) зневоле(н)ѣ(м) про(ч) ѡты(и)шли. И засѣли на земля(х) нашихъ... таковыхъ за во(л)ныхъ мети хочѣмъ (1566 *ВЛС* 95); по(д)даныѣ его з мѣсте(ч)ка воронина... про(ч) пошли и поѣтекали А до маѣ(т)ности вѣное новосѣлици, зашли и засѣли котѡрыѣ и тепѣ(р) та(м) быто(м) свои(м) мешкаю(т) (Київ, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 52 зв.).

4. (що) (про становище, місце в певній суспільній структурі, посаду) зайняти, посісти: а еслибы котѡры(и) з насъ хоробою вымовляти(с) хотѣлъ и для хоробы не прибы(л) тогды на (д)рѣги(и) ро(к) приехавши маѣ(т) пѣ(р)вѣ(и) присагѣ дчинити яко справе(д)ливе бы(л) хворы(м) тожъ мѣсце свое засѣсти маѣ(т) (Берестя, 1590 *ЛСБ* 141); Пѡтому́ аленъ на цѣсарство стоупиль, и то(т) зараженъ бѣль аріанскою ересю, маючи паны(и) свои якъ на выборъ ерѣтики всѣ // пыталъ егѡ сѣдѣа котрѣй засѣлъ цѣсар'ского мѣсце, для чо́го са вѣрою цѣсар'скою брѣдитъ (XVI ст. *УЄ* №29519, 264-264 зв.); се(с)сия затриманая пре(з) причинѣ ста(р)шого брата... аже бгъ ѡ(т)менилъ ср(д)це зя(т)реное

его и засѣлъ мѣсце ста(р)шенства своего. прето братія любѣ(з)но до скри(н)ки затриманое ...ѡ(д)дали (Львів, 1636 *ЛСБ* 1043, 44); за ты(м) до поря(д)кѣ елекциѣи ѡ(т)правованя всѣ бра́тіа при(с)тупили пѣ(р)вота: и кандидато(в) на ста(р)шы(н)ства чотыро(х)..., зго(д)не ѡбра(в)шы ѡпросили ѡны(х) абы бѣ(з) жа(д)нои вымовы, тои працы по(д)няли ся: яко(ж) по до(л)ги(х) вымова(х) про(з)бами своими ѡныхъ звияжывшы зневолили мѣ(с)це ста(р)шы(н)ства засѣсти (Львів, 1644 *ЛСБ* 1043, 62).

5. *Перен.* (на чому) (*міцно стати*) утвердиться, постати: Чомужъ ото, яко видишь, выпи-суючи апостолъ порядокъ церкви Божое, не вспомянулъ жадного поединкового пастыра церкви Христовы, которая бы, на мѣстцу его засѣдши, мѣла всему свѣту розказовати? (1603 *Пит.* 38); И овшем с того ся тѣшъ, иж наша церковь ест уфундована и основана на Христѣ, камени краєугольном, засѣла в сѡнѣ во Іерусалимѣ там, где все спасеніе наше содѣяся (Львів, 1605-1606 *Перест.* 55); где фѣрѣи мо́цъ засѣде, та(м) те(ж) телѣсности запалѣніе про-нѣкаѣтъ (серед. XVII ст. *Кас.* 99 зв.).

6. (*учинити засідку*) засісти: и кгда на гребѣлю Фалимицкую на половицу зѣхалъ, тамъ-же тыѣ... кгвалтовники, умыслне чигаючи на здорове его милости пана моего, и хочечи оно́го позбавити горла, засѣдши дорогу доброволную, учинивши собе хащъ изъ соломы... пана моего пострѣлили (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 145).

Див. ще ЗАСѢДАТИ.

ЗАСѢЯНЫЙ, ЗАСЕЯНЫЙ, ЗАСЕАНЫЙ
дієприкм. у знач. прикм. Засіяний: а Федор... своих светковъ поставил, поведаючи, иж ѡнъ тыи земли держитъ и... збожа свои засеяныи тамъ маѣтъ (Львів, 1537 *AS* IV, 89); пан Януш Прокопович... поступил пану Іляшу Несвецкому имене свое Угриновское з двором... с пашнею засеяною (Луцьк, 1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 98); такъ тежъ и збожей засѣяныхъ потоптали (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 6/I, 146); збо-

жя засеяного моего нажал жита двесте копъ (Кременець, 1593 *АрхЮЗР* 1/VI, 98); кгрунъты пошраные и засеяные Лечинъские (Житомирщина, 1639 *ККПС* 211).

ЗАСЪЯТИ, ЗАСЪАТИ, ЗАСЕЯТИ, ЗАСЕАТИ, ЗАСЕЕТИ, ЗАСИЯТИ *дієсл. док.* (що, що чим) Засіяти: а што бѣдетъ князь Михайло... в томъ имѣнни... засеал жить, ино то мають они собѣ пожати (Краків, 1510 *АС* III, 73); староста... пашню тежъ своимъ накладомъ засеалъ с̄ веде(р) пола тѣ(т) же за фольва(р)комъ (1552 *Оовр.З.* 101); па(н) дѣбро(в)ски(и) або ма(л)жо(н)ка... пови(н)ни бѣдѣ(т) тоє части имѣ(н)я поступи(ти) ни(ж)ли па(ш)ню свою та(к) в гу(м)не спрата(н)ную я(к) и на по(ли) засеяную... все маю(т) собе доброво(л)не я(к) свое вла(ст)ное кро(м) всако(г) гамова(н)я побра(ти) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 13); я... взял есми собе у малженство панюю Федору... з волы и с коровами, и с пашнею на поли засѣяною, и з готовою пашнею (Гуляльники, 1573 *АрхЮЗР* 8/III, 278); жыта и гречки засеено пляц немалый (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 289); которыхъ подданныхъ розогнавши, яко ся вышей поменило, съ халупы мешканя тыхъ подданныхъ, нитъ ведома где подевалъ и въ полю збожя не засиялъ (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 6/I, 295); который дѣлъ озиминою засѣяно въ року тисеча шестсотъ пятомъ (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 1/I, 328); И гды ролю [господарь] замышлѣаетъ засѣати збѣжемъ, дѣбре ѡнѣю приготавлѣетъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 917); взяли... засеяного жыта на полю мирокъ трыдцать (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 405); *Образно:* а то тыи котории соу(т) в̄ тръню засѣяни. коли оуслыша(т) слово а троскана сего свѣта и прелестъ бога(т)с̄тва, и другы(х) похотїи. в̄хѣдачи задоушаю(т) слово, и бес̄пло(д)но бывае(т) (1556-1561 *ПЄ* 140 зв.).

ЗАСЪАТИ *див. ЗАСЪЯТИ.*

ЗАСЯГАТИ, ЗАСЕГАТИ *дієсл. недок.*

1. (чого) Одержувати, здобувати (що): Котѣрый [злѣдѣй] кгда похлѣбитъ ненавїди(т), а

ненавїдечи в̄ зѣмные дрожчи в̄трѣчае(т) и до болѣта прилѣплае(т), якобы члѣкъ не засега(т) // нб(с)ного роздмѣ (Єв'є, 1612 *Діоп.* 2-2 зв.); въ мѣсте Корсунѣ поминулемся зъ посланцами войсковыми... просилемъ ихъ абы въ самыхъ головахъ рады вашихъ милостей засягали, и яко въ чомъ потреба поступовати науки заживали (Корсунь, 1625 *КМПИ* I, дод. 274).

2. (кого) Вилловлювати, діставати: При томъ светчилсе и о то, же ставки добре нарыбеные, съ которыхъ тылко рыбъ въ посты засегати было позволено, поспущено (Луцьк, 1611 *АрхЮЗР* 6/I, 411).

Див. ще ЗАСЯГНУТИ, ЗАСЯГТИ.

ЗАСЯГНУТИ, ЗАСЕГНУТЬ *дієсл. док.*

1. (що) Отримати, одержати, здобути: Лукашови Крицкому,... // ...который..., будучи в розныхъ експедициях и войнах, стративъши вси субъстанцие свое, а не маючи скол ратунку засегнут, при шпиталю и монастыре векъ свой кончить, оного окрутне киями збили (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 687-688); Чого теперъ проте(с)тантовѣ в рукахъ своихъ не маючи, а ни ведомости ѡ жа(д)ныхъ правахъ засягнувъши, где бы се ѡборочали (Житомир, 1649 *ДМВН* 185).

2. (кого на що) Зібрати, залучити (кого до чого): позванный... // ...способом военным..., скупивъши купу немалую... людей своих и на то засягненихъ спровадивъши,... в̄си апараты ...до буреня оборонѣ в̄шелякихъ налечачие (!) способивши... страж... оточил (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 181-182).

Див. ще ЗАСЯГАТИ, ЗАСЯГТИ.

ЗАСЯГТИ, ЗАСЯГЪТИ, ЗАСАГТИ *дієсл. док.*

1. Проникнути, дійти: Того жъ року... Ивана, сына пана Малинчина, татарѣ ра(з)сѣкли за Мытникѣмъ на лану панскомъ, и коло Хмелника были, засягли ажъ пудъ Константиновъ-Старый (1636-1650 *ХЛ* 79); Безчисленное множество мѣсть барзо великихъ татарѣ съ козаками повыймали и шкоды незличоны починили; въ Литву ажъ засягли (Там же, 81).

2. Поширитися, розповсюдитися: остал... артыкул – о... костеле (иж по всѣх сторонах науки и школы фундовал, гдѣ его послушенство засягло) (1608-1609 *Виш.Зач.* 224).

3. (кого чим) (*дістати, досягти*) засягти: иншимъ законникомъ, наганяючи их, киями albo друками по плечахъ, по шиях и где одно которого чим кто засяг и занят могли, окрутне а нелитостиве побили (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 687).

4. (що) Знайти, роздобути: тѣды то розѣмѣти, або яко сѣсѣде бѣдѣчи оугожѣли ѡны(м), або и не до конца вѣрити всемо, кгда(ж) Грѣцкихъ писмъ рѣкописны(х) не засаглихмы, либо ты(ж) не вѣрное выдѣніе зъ Дрѣков(в) Нѣмѣцки(х) (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 278).

5. (що) Одержати, отримати, здобути: рожевый панъ Михаль Єрѣличъ, соленитер сведѣчил... яко одно ведомости засягыши в тот способъ, иж року допиро свижо прошлого... добра и субѣстантѣе внивеч пооборочали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 234); а челядь другая и подвода тамъ позостати мусела, где ажъ дотолъ жадное певное слышное ведомости немогучы засягѣти, старалсе однакъ, абы якимъ колвекъ способомъ о позосталых речах, там, в Коростешове будущих, могли упевѣненный быти (Там же, 235); ведомость ѡ справахъ, правахъ на добра, кгрунѣти, до(л)ги, процесехъ пра(в)ныхъ и иншихъ тымъ подобныхъ зася(г)ти будетъ мо(г) (Житомир, 1650 *ДМВН* 197).

Див. ще ЗАСЯГАТИ, ЗАСЯГНУТИ.

ЗАСЯГѢТИ *див. ЗАСЯГТИ.*

ЗАСЯКТИ *дієсл. док.* Перегородити: входы або стѣны по рѣце днепрѣ а по рѣчкахъ... а по обоюхъ инѣкулахъ... ѡзера вѣстѣпны(и) и запѣдны(и) затоны засякли ловенѣ рыбъ и бобровый гоны (1552 *О Черк.З.* 10).

ЗАСАГТИ *див. ЗАСЯГТИ.*

ЗАТАЄВАТИ *дієсл. недок.* Затаювати: таю, затаюю (1596 *ЛЗ* 80); Таю: Крѣю, затаюю (1627 *ЛБ* 131).

Див. ще ЗАТАИТИ.

ЗАТАЄНС *с.* Затаєння, приховання: пан Крыштофъ Харлинский налязлѣ на немъ знаки замордованя, а звѣща на горле од задавеня синости, а на иншихъ мѣстцахъ раны колотые ножиками белоголовскими, для затаєня прикрытые квѣтками (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР* 8/III, 513).

Див. ще ЗАТАЄНІЄ.

Пор. ЗАТАИТИ.

ЗАТАЄНІЄ *с.* Те саме, що затаєне: ѡ. естъ Грѣхов(в) чѣжы(х),... с. Чѣжого грѣхѣ шкодливое затаєніе. з. Неосторожное фолѣкгованіе (Львів, 1645 *О тайн.* 58).

Пор. ЗАТАИТИ.

ЗАТАЄНО *присл.* Затаєно, приховано: Вѣдомъ: Знаѣмъ. Не вѣдомо, не явлѣнно. затаєно, закрыто (1627 *ЛБ* 24).

ЗАТАЄНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Таємний, затаєний: Прѣто на тогѣ часѣ всѣ едны дрѣгихъ познають, поневажъ и скрытыи и затаєныи всѣхъ справы ѡбѣваѣтѣса (Київ, 1627 *Тр.* 39).

ЗАТАИТИ *дієсл. док.* 1. (що, чого) (*приховати, замѡвчати*) затаїти: Яко и Меленѣтей, патрѣарха Алексанѣдрейский,... писма не читаль, альбо хотя могли и читати, умыслне того затаили, ку пониженью зверхѣности папѣжское (Вільна, 1599 *Ант.* 559); слѣпый ре(к) хотяи бы вы хотѣли затаити чоу(до) его стѣе, тѣды не можете (к. XVI ст. *УЄ* №31, 73 зв.); та(к)жѣ... ѡни межи собою ѡное посе(л)ство затаили и заѣвали оноѣ слово (к. XVI ст. *УЄ* №77, 145); што дей хочете, то зънымъ чините, кгдась мы его на копѣ поставили и передъ вами его учинковъ не затаили, и болшей въ тоѣ се не вступуемо (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 6/I, 300).

2. (що, кого) (*приховати, сховати*) затаїти: Кгда бы са... што ему згинѣло котораа згѣба ѣ когоко(л)векъ бы са в рокѣ... затаєнаа показала тогды тую ре(ч)... маѣ(т) в четверо ценою заплатити (1566 *ВЛС* 109 зв.); по котором ареште девку, на йме Ганну, окном, час себе

по тому упатривши,... закрили и затаили, по-таємне до Воротнова,... умысле для утаеня выступку помененого выправили (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 495); м(с)ца серпна... по его смрти врьгльса бы(л) лю(д) поспоблыты(и), хбтачи тѣло его поворбзо(м) волочыти // по оулицы(х) до тибрѣ рѣки... але затаили тѣло его кардинали. и бе(з) помѣты поховали (Львів, поч. XVII ст. *Хрон.* 122 зв.-123); гды ихъ шѣкано, на дахъ имъ оустѣпйти казавши, и коноплами нетѣртыми, прикрывши, затаила ихъ: а вночѣ чере(з) мѣрѣ поворозомъ спѣствивши, оуховала ихъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 843); анѣ збѣла скѣра ѡвѣчаа волика оукрыти возможетъ, анѣ порохъ внѣтрній затаити справѣ помыслины(х) (Львів, 1642 *Час.Слово* 277 зв.); Іѡда... рыклъ до // брѣтѣи, што жъ намъ з того: кды забѣмъ брѣта и затаймъ крѡвь егѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 60 зв.-61).

3. (що) (зберегти в таємниці) затаїти: видѣвши то жена иже затаити не може трасоучиса пристопила и оупала близъко нѡ(г) его (1556-1561 *ПЄ* 251 зв.); николи са а(ж) дотула ѡказати не мо(г)ло ѡ(т) кого бы то(т) ли(ст) мѣ(л) быти написа(н)... але са ѡ то непотребѣ старати ѡ того има которы(и) его писа(л) коли(ж) его са(м) затаити хотель досы(т) на то(м) коли са значи(т) же є(ст) ѡ(т) духа сто(г) (II пол. XVI ст. *КА* 544); ѡ(т) сътворѣніа всѣ тоѣ затаєно и закрито (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 85).

Див. ще ЗАТАЄВАТИ.

ЗАТАИТИСЯ *див. ЗАТАИТИСЯ.*

ЗАТАИТИСЯ, ЗАТАИТИСА, ЗАТАИТИСЯ *дієсл. док. 1. (скритися, приховатися)* затаїтися: такъ зрада, бы еи хто найбольшей тайлѣ яко шило в мѣхѣ не затайтса, але са вывѡлываєтъ и показѣтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 41 зв.); и бачила онаа невѣста и(ж) тоѣ не затаи(т)са, съ страхѡ(м) пришла и припала до него (к. XVI ст. *УЄ* №77, 154 зв.); С чимъ хочешъ, позвѣрховнесѣ затаити: И презъ то, непрѣтеля въ горсти мѣти (Львів, 1630 *Траг.п.* 164).

2. (сховатися, переховатися) затаїтися: Наготѣ(и)са до (з)ношенѣа много рѣчѣй прѡтивны(х)... в ты(м) не(н)дѣно(м) животѣ бо я(к) с тобою бѣде(т) гдѣ бы(с) ко(л)ве(к) бы(л), гдѣ ко(л)ве(к) бы(с) са затаи(л) всѡды та зна(и)де(т) (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 7); А жена взала плѣхѣ и ростѣгнѣла надѣ верьхѡмъ стѣдни яко бы свѣшачи крѣпы ячмѣнныи и такъ се рѣчь затаила (серед. XVII ст. *Хрон.* 269 зв.);

причаїтися: ѡ(т)повѣдалъ самсѡнъ: коли бы мене семью поврозѡ(в) жѣлистыхъ ещѣ не оуслы(х) звѣзѣно бѣдѣ слѣбы(м) яко иншіє люди. Коли са оу нѣй засѣдка затаила, и вѣ комѣрѣ конца рѣчи жѣдали и закричала на него фѣлисѣинове на(д) тобѡю сампсѡне: кѡтѡрый розорвалъ поврѡзы (серед. XVII ст. *Хрон.* 186 зв.);

(зробити вигляд) прикинутися, вдавати: Удушивши, пошолъ есми на долѣ до воротѣ, али пани идєтъ с Каскою з гумна и почала пытѣтъ: чи уже? Поведилом, жемъ уже удалвилъ; она мовила: "Хвала Богу!" почала мя пытѣти, если ся не затаилъ а южѣ неживый (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 504).

ЗАТАИТИСА *див. ЗАТАИТИСЯ.*

ЗАТАМОВАНЄ, ЗАТАМОВАНЬЄ *с. (стп. zatamowanie) 1. (перекриття руху води) затамування, тамування:* Хлѣбъ: Гвалтѡвнаа вода прѡрѡв(а), окнѣско, мѣстцѣ оурѡванѡе вѣ рѣцѣ, гдѣ вода рѣчей лла(т)са (!) а не течѣтъ, затамова(н)є, ѡбо крѣты оу брѡнѣ мѣстпкихъ (1627 *ЛБ* 143).

2. (припинення обриву, зсування гори) укрѣплення: почала ся гора тамъ ѡтѣ днепра на ѡдномъ мѣстѣцы... ѡтѣ воротѣное рысовати а можєтъ быти затамованьє тамъ ла(ц)но (1552 *Очерк.З.* 4 зв.); А такъ замокъ тотъ черѣкаска(и)... потребѣтъ тежѣ ѡблєпєнья глиною вездѣ и затамованья горы гдѣ ся почала рысовати ѡ(т) днепра (Там же, 5).

Пор. ЗАТАМОВАТИ.

ЗАТАМОВАНЬЄ *див. ЗАТАМОВАНЄ.*

ЗАТАМОВАТИ *дієсл. док. (стп. zatamować)*

1. (що) Загатити, перекрити: миндлѣ чѣсь длѣ-

гій, и болото помалѣ до воды са прибравши Жрѣдло затамовало, и початокъ, кѣда вода вытѣкала загрѣзило (Київ, 1631 *Син.Тр.* 813).

2. (що) Укріпити, зміцнити: *treba tyie wsi jamy zasypaty, u tuiu horu postaromu zatamowaty, u stolby u mosty po weżam uczynuty* (1545 *АрхЮЗР* 7/1, 125).

3. *Перен.* (що, чого) Закрити, затулити: оуши, тѣрнемъ ѡ(т) слѡвъ прѣжныхъ затамѡйте, Смыслы страхомъ казнѣи... Оузбрѡйтеся вѣрою (Вільна, 1620 *Лям. К.* 21); Дла пѣвныхъ и поважныхъ причинъ, читѣлникѣ // ласкавый, а немнѣй дла тѡеи: абы оуста невстыдливыхъ помѡвцѡвъ затамованы были (Київ, 1645 *Собр.* 1 нenum.-1 нenum. зв.).

4. *Перен.* (що) (угамувати, стримати) припинити: Стѣрайсажъ пѣлно здро(и) злости затамовати, жѣбысь впадѣши в' незличѡны вѣступки не былъ якобы здѡмѣлымъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 160).

ЗАТАРАСОВАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм., перен. (стп. zatarasowany)* запроторений: На тѡй часъ ѡпдѣтивше ю стѣи Бжїи Агглі, порвѣтъ ю Мѣрины, ѡные бѣсы: и... оувѣргѣ(т) ю звѣзандю ланцѣхами..., в' пропастъ, и вазѣна, и темнѣцѣ Адовы // где сѣт' затарасованы дшѣ грѣшникѡ(в), ѡ(т) вѣка оумѣрлых' (Львів, 1642 *Час. Слово* 269-269 зв.).

ЗАТАРАСОВАНА *с. (стп. zatarasowanie)* запроторення: Непрѣбытый абѡвѣм' тамъ падѡлъ; и мѣры не маючаа пропаст': не избѣгное затарасована: неизлѣзе(н) загамованный: неперескѡченаа стѣна темнѣчнаа (Львів, 1642 *Час. Слово* 273 зв.).

ЗАТАРАСОВАТИСЬ *дієсл. док. (стп. zatarasować się)* забитися, закупоритися: гды(с) ры(н)ны дличные затарасова(ли) а вода в пи(в)-ни(ц) попово(и) ѡказала(с) тогды ѡ(т)криваючи межѣ мѣрами и на дліци (всѣ) сту(д)нѣ ко(ш)то-ва(ло) зло(т) 4 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1052, 6).

ЗАТВЕРДЕЛОСТЬ *див. ЗАТВЕРДѢЛОСТЬ.*

ЗАТВЕРДЖЕВАТИ *дієсл. недок.* Робити твердим: Ѡкаменѣю: Затве(р)джую я(к) камѣ-н(є) (1627 *ЛБ* 151).

ЗАТВЕРДИТИ¹ *дієсл. док. (що) (узаконити що-небудь, надавши юридичної сили постанові, рішенню і т. ін.)* затвердити: Што все возный помененый шляхтою,... осведчилъ,... и тую // протестацию о збите, лупы, везеня и вартованя затвердивши и апробовавши, просилъ, абы все до книгъ записано было (Житомир, 1640 *АрхЮЗР* 6/1, 528-529).

ЗАТВЕРДИТИ² *дієсл. док., перен. (про серце)* зробити нечутливым, бездушным, черствим: дла того не могли оувѣрѣти бо и повѣторе то(т) же исаіа повидѣль ѡслепиль ѡчи ихъ и ср(д)ца и(х) // яко камень затвердиль, абы ѡчима не видѣли а ср(д)цею не розоумѣли и не навѣрноулиса (1556-1561 *ПЄ* 404 зв.-405); И рѣклъ г(с)дѣ ворочаючомѣса до Єгиптѣ: смотри абы(с) вси дѣвы котѡріи положили єсмь вѣ рѣцѣ твоєй чинили пред' фараѡномъ я затверждѣ ср(д)це єгѡ и не пѡститъ лѡдѣ и речѣшъ до него смѣле (серед. XVII ст. *Хрон.* 82 зв.); И рѣклъ г(с)дѣ до Моисеа: ...поднеси пѡсохъ твоѣй, и стагни рѣкѣ твою на морѣ а передѣли єгѡ, абы шли снове Ізраїлевы посередѣ моря по сѣши. А я затверждѣ ср(д)це єгиптанѡвъ аби васъ гонѣли (Там же, 92).

Див. ще ЗАТВЕРДѢВАТИ, ЗАТВЕРДѢТИ, ЗАТВЕРЖАТИ.

ЗАТВЕРДИТИСЯ *дієсл. док., перен.* Зробитися нечутливым, бездушным, черствим: Пламень невѣриа вмѣсто росы хладѣ, набави(л) дшѣи и(х) спсѣнного гладѣ. На вѣчнѡю згѣбѣ такъ са затве(р)дили, врази креста х(с)ва стѣи(х) путь зго(р)дили (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 105).

ЗАТВЕРДѢВАТИ *дієсл. недок., перен.* Робити бездушным, черствим: Ѡжестѣваю: Затвердѣваю (1627 *ЛБ* 151); гды обѣчимѡ Єго, же са гнѣває(т) на на(с) и частѡ карає(т), а до обѣченася на(с) навернѣти хотачи, раны на раны задаєт'; не затвердѣваѣмѡ, ані са опдѣшѣмѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 336).

*Див. ще ЗАТВЕРДИТИ*², **ЗАТВЕРДѢТИ, ЗАТВЕРЖАТИ.**

ЗАТВЕРДѢЛОСТЬ, ЗАТВЕРДЕЛОСТЬ, ЗАТВЕРЬДѢЛОСТЬ ж., *перен.* Нечутливість, бездушність, черствість: тоє приказаніє написаль єсть вамъ на затверьдѢлость ср(д)ца вашего (1556-1561 *ЛЄ* 165); не тая светая згода и единость єсть причиною того розорванья, але упоръ и затверделость серъца людей некоторыхъ, што лепей хвалягъ вызнанье веры Арьянское, анижъ католическое (Вильна, 1599 *Ант.* 767); Ачъ што бы была ре(ч) дивнаа и слѣвнаа, если бы бы(л) бгъ загаси(л) ѡный пѡломѣнь, але милосе(р)дный бгъ, абы и(м) бо(л)шій зада(л) стра(х),... // и абы ємоу змакчи(л) вшєлѣкѡю затве(р)дѢлость (Острог, 1607 *Лѣк.* 21-22); Якъ дръгій нѣакій Бгѡвидєцъ Мбисєй, пре(з) Ба написаныи табліцы ѡ(т) Ба взѣвши,... примѣси(л), и(х), ѡ(т)кїнѣвши(х) затвердѢлость ср(д)ца, в' мїлости и любви закохѣлиса (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 228); Бачачи тєды всѣ брѣтїа такѡю недѡ(ж)ндѡ затве(р)дѢлость, и зятрѣньє сє(р)ца привѣтнє, ю(ж) дѣлєй за продолжєна(м) часѣ не могѣчи чєкати,... до чїнѣ єлєкїцєє згѡднє пристѣпїли (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 29 зв.).

ЗАТВЕРДѢЛЫЙ, ЗАТВРѢДѢЛЫЙ, ЗАТВРѢДИЛЫЙ *прикм.* 1. *Перен.* (нечутливый, бездушный, черствый) затверділий: Бо тѡ неподѡбнаа абы(с) ты не вѣдалъ, штѡ на..., тѣйной вєчєри дѣалоса, кгда всѣ єще рѡвне недосконѣли были... и затве(р)дѢлого ср(д)ца, слѣшали ѡ(т) Збавїтєлѣ, кгда анѣ Єв(г)лїи не было писанои (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 295); Ачъкѡлвєкъ, то самѡе могло было затве(р)дѢл(ѣ)ю ѡного змакчїти дшѣ (поч. XVII ст. *Проп.* р. 91); ЗатвердѢлоє ср(д)цє моє ра(ч) змакчїти, Пѡсѡхомъ милосєрдѣя ра(ч) в нєго вдѣрити (Львів, 1631 *Волк.* 8); Сїла... Бж(с)тѣннаа помагѣла Іюсїфови, а злослївѡю и затвердѢлѡю дшѣ Пїлатѡвѣ змакчѣла (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 227).

2. *Перен.* Запеклий, зятятий: Сє(д)мїй артикоу(л) пѡтварный на на(с) кладєши, и(ж) мы тѣлѡ бжїє вѣ кислѡ(м) хлѣбѣ стїмо, яко бї

тѡ имѣло быти прѡти(в) стѡмѣ пи(с)моу. Прїсмотри(с) запамѣта(л)чє и истиннѣ затврѣдѣлый члѣчє (к. XVI - поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 121); А прѣто мы ннѣ,... вихѡдѣмѡ вѣстрѣтєніє Хр(с)тѣ Црви и Бгѣ на(ш): не з мѣрѡвѣ Кѣмєннѣхъ; але ѡ(т) затвердѢлои злѡсти грѣхѡвнѡи, принєсѣмѡ ємѣ на чєсть,... дѡшѣ нашѣ, ѡгнѣмъ Любѡви Бжєи, запалєніи (Чернігів, 1646 *Перло* 64).

3. *Перен.* (який намагається робити все по-своєму, наполягає на своєму) упертий: а ижъ то двѣ(д) нє к воли собѣ самѡмѣ чини(л), але подобно к воли затврѣдилому... жидѡвському нарѡдови, котѡромѣ... росказа(л) бы(л) ѡфѣри палєніє з барѡно(в)... собѣ якобы на фѣлѣ приносїти (1598 *Розм. пап.* 45); А ижъ то Давидъ не самому собѣ ку воли чинилъ, але подобно ку воли затвердѢлому а упорному Жидѡвському нарѡдови (1603 *Пит.* 78).

ЗАТВЕРДѢНЬЄ с. Те саме, що затверже-
нє: Затвердѣнїє: Нєстрѡвлѣнє, затвердѣнє (1627 *ЛБ* 42).

Пор. ЗАТВЕРДѢТИ.

ЗАТВЕРДѢТИ, ЗАТВЕРѢДѢТИ, ЗАТВРѢДѢТИ *дієсл. док., перен.* (чим, кому і без додатка) (зробитися нечутливим, черствим) затвердіти: Лєчъ они, затвердѢлого гордостїю сєрдца будучи, до покуты сѣ не мѣли, але имѣ далѣй, тимъ болше блудѡвѣ причиняли (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 772); тишї(м)сѣ ты(м) сты(м) ѡмѡю... а прє(д)ца было та(к) затврѣдѢло ср(д)цє єго (поч. XVII ст. *УЄ* №236, 18 зв.); дръгѡе пѣло в' дшѣ ѡзѡблѣю, и затврѣдѢлѡ злы(м) недѡвѣрѣство(м). ЗакаменѢлѡю и нєпослѣдш҃нѡю (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 192); А выкопали єгїптанє ѡколо рѣки вѡдѣ пїти, и оучинїли такъ и чѡрѡвники чѣрами своїми, а сєрдцє фѣраѡнови затвердѢло (сєред. XVII ст. *Хрон.* 84 зв.).

Див. ще ЗАТВЕРДИТИ², ЗАТВЕРДѢВАТИ.

ЗАТВЕРЖАТИ *дієсл. недок., перен.* (що) Робити нечутливим, бездушним, черствим: чєрє(з) напомина(н)є прѡрѡка, выкорєнає(м)

вшелѣаки оумы(с)лѣ ѡ(т)чааніа, та(к) мѡважи, ннѣшнего днѣ еси гѡлѡсть егѡ оуслѣшите. не затве(р)жайте жѣ ср(д)цѣ ваши(х) якѣ кг(д)ысте ма гнѣвили вѣ ѡны дны коусачи на поуши (Острог, 1607 Лѣк. 26); Поминаймо всѣ котѡрысѡ ѡ(т) нѣгѡ дшпѡлезндѡ пріймали надѣ на спсѣніе и исправлѣніе наше, а жалѣймо того, жѣсѡ дла свѡихъ внѣтрнихъ страстей блѡгѡдѣрно не хотѣли внимати, затвержаючи якѣ // Фараѡ(н), ср(д)ца своѣ (Київ, 1625 Коп.Ом. 166-167); Ожешаю, ожесточ: Затвержаю (1627 ЛБ 151).

Див. ще ЗАТВЕРДИТИ², ЗАТВЕРДѢВАТИ.

ЗАТВЕРЖЕНЕ с. Закреп, діал. затвердження: ѡлѣчила огнѣвицѣ бѣрзо срѡкгѣю и Патрікіа, ѡлбо Сенѣтора Тарѣссіа, и мѣтки егѡ Магістріссы: и сѣна и(х) ѡ(т) затверже(н)ѡ жѡлѣдка, и задрѣжа(н)ѡ воды оуздѡрѡвила (Київ, 1631 Син. Тр. 816).

Див. ще ЗАТВЕРДѢНЬЕ.

ЗАТВЕРЖЕНІЕ с., перен. Нечутливѡсть, черствѡсть, зашкарублѡсть: На грѣхѣ проти(в) Дѣхови Сѡмѡ. с. Естѣ такѡвыхъ грѣхѡвъ. а. ѡ(т)чааніе а(л)бо рѡспа(ч)и... //...в. Поро(ж)неє на милѡсѣрдїи Бѣжѡмѣ и некарѣнїи за грѣхѣ полеганье... є. ѡпѡрѡе затвер'женіе ср(д)ца (Лѣвїв, 1645 О тайн. 58-59).

Пор. ЗАТВЕРДѢТИ.

ЗАТВЕРЖЕННЫЙ дієприкм. у знач. прикм. Закритий, недоступний: колодязѣ затверженни про глубину водѣ живыхъ, котѡрыи жѣ текутъ быстринями прудкѡстію ѡтѣ Ливана (поч. XVI ст. Песн. п. 53).

ЗАТВЕРДѢЛОСТЬ див. ЗАТВЕРДѢЛОСТЬ.

ЗАТВЕРДѢТИ див. ЗАТВЕРДѢТИ.

ЗАТВОРА ж. Засув: ѡвех, сїс, заклепи, препѡна, затвора (1642 ЛС 285).

ЗАТВОРЕНІЕ с. Ув'язнення: Не ѡстрашїтеса... Имѣнїи разграблѣніа, И дракѡнова пожрѣніа. Кѡменнѡгѡ побїенїа, и Темнїчногѡ затворѣніа (Чернїгѡв, Перло 46).

Пор. ЗАТВОРИТИ.

ЗАТВОРЕННЫЙ, ЗАТВОРЕННЫЙ, ЗАТВОРОНЫЙ дієприкм. у знач. прикм. 1. Зачинений: Вѣ днѣ во єдинѣ ѡ(т) соубѡ(т) двѣре(м) затвореннымъ г(д)ѣ были оученїи зѡбранїи страха ради жидѡвскагѡ. прїшѡлѣ же хс и сталѣ посрѣ(д) и(х) (к. XVI ст. УЄ № 31, 51); жѡденѣ прѣ(д) незбѡжны(м) кѡлвино(м) не смѣ(л) анѣ помѣслїти, ижѣ хс инаѣѣи нижли прѣ(з) двѣры затворѣни вѣ комѡрѣ гдѣ ап(с)ли бѣли пришѡ(л)и (поч. XVII ст. Проп. р. 159); На(д)то послѣдхай єще с(т). Хрисѡстѡма, дла чѡгѡ бѣ вѣ блѣтари затворѣными двѣрми ѡфѣра Пр(с)тѣхъ Тѣинѣ съвершѣласа (Київ, бл. 1619 Аз. В. 243).

2. Запечатаний. ѡ листѣ затворонный див. ЛИСТѢ².

ЗАТВОРЖЕНЕ с. (стп. zatworzenie) запѡморѡченнѣ, замїшѣннѣ: Вавилѡнѣ ѡлбо затворженѣ рѡзуму ѡт злѡсти и страсти, якѡ мѡвить свѣтїи Златѡустѣ (Слѡуцѣк, 1616 АрхЮЗР 1/VII, 273).

ЗАТВОРИСТЫЙ прикм. 1. (який зачинається, замикається) замиканий: ѡ того домѣ // ѡкѡ(н)ницѣ до ѡкѡ(н) з двѡра затвористы(х) на завѣса(х)... стѡрона двѡра ѡ(т) ста(в)ѣ и ѡ(т) запѣстѣ ѡстрогѡ(м) ѡстрожѡна (Забѡрѡль, 1566 ПВКРДА III-2, 8).

2. Зачинений: Та(к) тежѣ в мѣстѣхъ затвористы(х), нашихъ на своѣ новѣе свѣта з бѡрѡ(н) не пѣщѣють, в рѡбѡтахъ закарѣдѣють забирають и сажѣють (Острог, 1587 См. Кл. 15 зв.).

ЗАТВОРИТИ, ЗАТВОРИТИ дієсл. док. 1. (щѡ, чим, ким) Зачинити, замкнути: а ѡнѣ... реклѣ дай ми покои южѣ двѣрѣ мои зат'ворѣны соу(т), и дѣти мои со мною на лѡжи соутѣ не мѡгѡу вѣстати (1556-1561 ПЄ 266 зв.); ѡна дѣй пѡвидїла, ижѣ дѣй єсми нашлѣ цѣрковѣ не затворѣнѡю в нѡчы, и я дѣй затворїла и своїмъ // замѣкомъ замѣкнула (Вѡлодимир, 1579 АрхЮЗР 1/VI, 65-66); И вѣрата твої заѡвше днѣ, и нѡчѣ, не бѣдѣтѣ затворѣны прївести к тебѣ сїлѣ стра(н) (Пѡчаїв, 1618 Зѣрц. 63); затворїлемъ Кѣлїю свою и сѣнцї знадѣбра, жебїмъ никѡ-

мѡ не ѡ(д)казываль (Вільна, 1627 *Дух. б.* 7); О старосто Люциперѡ, стражею затвори пекло, Жеби жадной душѣ з него не втекло (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 21); А корабль Нѡевъ замкнѡлѣ г(с)дѣ бѣгъ знадворѣа. и вхожѣне дверей затворилѣ поднѣслѣса и плѡвалѣ по водѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 15 зв.);

перен. (кому) (унеможити доступ до чого-небудь, його використання) закрити: Вамъ того было догледети, а не кролемъ, которыхъ щодробливая рука ни кому не естъ затворена (Вильна, 1599 *Ант.* 855); вхѡдѣ до Нѡа затворѣнъ, а лѡска Бжѣа далѣко ѡ(т) негѡ стойтъ (Чернѣв, 1646 *Перло* 157 зв.).

2. (що, кого) (помѣстити куди-небудь, не выпускаючи назовні; позбавити волѣ, ув'язнити) зачинити: затворили естъ его в' Малборкѣ да не види(т) Кракова Лѡвоа Варшавы и прочѣи(х) мѣстъ: ѡлѣ ѡ(т) презацнѣишаго града горнаго Іер(с)ліма, затворити естъ его не могли (1598 *Виш. Кн.* 310); а ѡсоуженици в темниці затворены(и), во смоу(т)коу соу(т) (1598 *Розм. нап.* 37 зв.); и повелѣ црѣ затворѣти стѣго в темниці (XVI ст. *Уѣ № 29519*, 166 зв.); Теды, из муки их изведши, в едину темницу затворили до другаго мучения (Унѣв, 1605 *Виш. Домн.* 194); И пѣлноса ѡтѡ лѡкавый старѣетъ. якѡ бѣ дѡшѣ нашѣ вѣчнымъ глѡдомъ оуморѣвъ, И вѣ тмѣ грѣха якѡ в грѡбѣ затворѣвъ (Чернѣв, 1646 *Перло* 18);

(кого от кого) відгородити, відсторонити, ізолювати: Тамо емѡ ходити // и пѡлацы нѡ(с)ные ѡгладовати чи(с)тою млтвою всѣгды во(л)но, затворили естъ его ѡ(т) лица... воево(д)ского и ва(с) всѣхъ роскѡшники(в) свѣта сего (1598 *Виш. Кн.* 310-310 зв.); ѡ(т) лица ѡ(т)ца и снѡа и стѣго дѣа и тмы тма(м) пре(д)стоащи(м) позѡрѣ аггльского, затворити естъ его не могли (Там же, 310 зв.);

(що в чому) заховати, помѣстити: Ко прочитателю наединѣ сего писана Напре(д) тебе ѡ(т) тѡе прѣлести ѡстерегаю (лю)бѣмы(и) прочи(та)телю, да не ищѣши зде хитростей слѡговъ..., алѣ слѣдѣ сѡще(ст)ва правды, в

не(и) же живѡтъ вѣчный затворѣнъ е(ст), да щѡпаѣши да знаѣши (1599-1600 *Виш. Кн.* 202 зв.).

3. (що) (скласти, стулити що-небудь розкрити, розгорнуте) закрити: затворивши кнѣгоу ѡ(т)дѡлѣ слѡузѣ, и сѣлѣ, и всѣ(м) очѣ... засмотрѣлиса на него (XVI ст. *Уѣ Лѣтк.* 11); *Образно:* ілі не слыхали е(с)те того, якѡ православные скѡргѣ всѣгды пи(л)нѡ(т), а ѡ(т) ска(р)ги о правды никѡли слыхати не могѣ(т): а то чѣ(му); дѣла того и(ж) тѣе велѣкѣе кнѣги сѡмнѣна своѣго пере(д) нѣми затвори(л), огло(х), ѡнѣмѣ(л), сѡдѣ правѣ(д)ного в ни(х) показати не хоче(т) (1598 *Виш. Кн.* 308 зв.);

(що, кому) (про уста, язык) (примусити кого-небудь мовчати) закрити, замкнути, стулити: Неха(и) же теды дѣхъ стѣ(и) тѣе вѣста затвори(т), и ѡнѣмѣти да(ст), которые бы тѣе писа(н)е моѣ, завѣстѣю хѣлѣти хотѣли (1598 *Виш. Кн.* 309); Бѣде(т) за(с) и таа похва(л)ка ѡ проти(в)ны(х). Вѡ(л)но ти мѡвачи та(м) заѡчнѣ и в далѣко(м) кѡтѣ, хо(ч) же и правдою, ѡ на(с) та(к) беспѣ(ч)не ши(р)мовати, алѣ коли бы еси тѣ(т) бы(л) и тобѣ бы е(с)мо то(т) язык(и) якѡ и Никифѡрѣ затворѣли и пропи(с)нѣти не дѡли (Там же, 309 зв.); Потомъ Сме(р)ть... рече: ѡ чловеѣе мѣзерни(и), ѡ(т) то ю(ж) пришо(л) конецъ живота твоего і готова есми затворити вѣста твѡа і зѣниці ѡчи твоѣ (XVI ст. *Сл. о см.* 335); ѡ Пре(с)ла(д)чѡиши оустѡ Нѡ(с)нои премоу(д)рости, сла(д)коглаголівыи, молчѡнѣемъ затворѣ(н)нѣи (Чернѣв, 1646 *Перло* 94).

4. (що чому) (зробити недоступним, неможливим для проходу, проникнення кого-, чого-небудь) закрити, перегородити: то мѡви(т) абы затвори(л) дорогу всакому пого(р)шенѣю хочѣи ѡказати и(ж) іс не те(р)пель с пригоды або и(ж)бы собѣ помѡчи не мо(г) (II пол. XVI ст. *КА 8*, на полях);

(що) спинити, затримати: Моужный ѡнѣ црѣ езеѣа запе(р) або затвори(л) жрѡдло зве(р)хнѣишее во(д) сиѡнскы(х) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 269); *Образно:* та(к) и спѣйте(л) нашѣ жрѡдло

славы своеи жебы на тѣло не вытекло, затвори(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 269).

Див. ще **ЗАТВОРЯТИ.**

ЗАТВОРИТИСЯ, ЗАТВОРИТИСА *дієсл.*

док. 1. Зачинитися, замкнутися: Яко тежъ и о десяти дѣвахъ оныхъ прикладне познаваемо: толко што едно олъю для горѣня лямпъ своихъ въ начиняхъ своихъ, то естъ въ тѣлѣ мѣщающимъ милосердіемъ до нищихъ, не просвѣтились въ добродѣйствѣ своемъ, затворилися двери облюбенцовые, и не розкажутъ имъ (1603 *Пит.* 54).

2. (залишитися на самоті, закривившись, замкнувшись де-небудь) зачинитися; заховатися: а кг(д)ы за ни(м) погѣна была, затвори(л)са в' таємно(м) мѣсте (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 68 зв.); оуслышавши то Іаковъ вѣбѣгши и затворивса во оди́мъ мѣсте (серед. XVII ст. *Хрон.* 59); *Образно:* Чи не лѣпше было свѣ(т) пр(с)носѣщаго ра(з)ума православно(и) цркви дарова(н)ны(и) вѣдѣти, нѣ(ж)ли нѣ въ тѣмѣ пога(н)ски(х) наоу(к) затворитиса и оумерети (1599 *Виш. Кн.* 217 зв.).

ЗАТВОРИТИСА *див.* **ЗАТВОРИТИСЯ.**

ЗАТВОРИТИ *див.* **ЗАТВОРИТИ.**

ЗАТВОРНИКЪ *ч.* Затворник: Стефанъ те-ды мни(х) вѣавши книгѣ читалъ. Того жъ оца нашегѡ Софроніа... рече авва Ѳеодоръ еліѡтскі(и), яко бѣ нѣкій затворни(к) (Київ, 1628 *Лим.* 3 нenum.).

ЗАТВОРОНЫЙ *див.* **ЗАТВОРЕНый.**

ЗАТВОРЧИТЫЙ *прикм.* Який замикається на застіжки: Святость светого Николы не великое, серебромъ оправлено, позлотисто. Святость Благовещенія пречистое Богородицы, затворчитое, серебромъ оправеное, позолотистое (Київ, 1554 *КМІМ* I, дод. 8).

ЗАТВОРЪ *ч. 1. (пристрій для замикаання чо-го-небудь)* засув, замок: заклепы затворы (II пол. XVI ст. *ЛА* 183); а тепе(р)... доброти и ѡ(з)добышное засталесь,... и жадное нѣмающимъ твердос-ти, а́нѣ сторо́жи, // а́нѣ двері́й, а́нѣ жа(д)ныхъ затвѡро(в), але е́сть ѡтвореный плюга́вым, и

дѣши шко(д)ливыймъ оумысла(м) (Острог, 1607 *Лѣк.* 8-9); пре(з) двѣры вшѡлѣ замкнѣнии хс але чемоу пре(з) двѣры затвѡреные и потаємно преражаючи затвѡри албо замкнѣна до свѡихъ внѣйти хотѣлѣ гѣ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 159 зв.); А тамъ изо всѣхъ сторонѣ мѣдѣние ворота поставми, И затвѡри желѣзными ланцухами мощными стягни, И твердими колодками Барзо замкни! (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 21); *Образно:* их вѣры князь мира сего адовыми вратами захватити и звытяжити в затвор своея прелести не может (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 184).

2. (місце ув'язнення) *заст.* затвор: але то чѣднѣшаа, и(ж) са вы послѣхана(м) правды не хвалите, але крѣвдою и звита(з)ство(м) правдѣ хелѣпите, хвалитеса затвора(ми) темны(ч)ны(ми), битѣе(м) и забита(м) (1598 *Виш. Кн.* 309 зв.); такъ вѣдаите, и(ж) бо(л)ше(и) тепе(р) на ва(с) крычит и ѡбличае(т), ни(ж)ли перво коли в' затворѣ не бы(л), затворили е́сте его в' Малборкѣ да не види(т) Кракова Льѡва Варшавы (Там же, 310).

3. (житло затворника) затвор, келія: вѣдѣвши тоє ве(л)ми почѣди(х)са, и прѡсты(м) малы(м) чѣдо(м), але со ѡдвигленіе(м) велики(м) и ѡжасо(м), ра(з)сѣждаючи в собѣ са(м) в' затворѣ, темницѣ бе(з)мо(л)віа седачи, яко како и ѡ(т)кдѣ бы вм(с) такѡе ла(с)ки дѣрѣ,... доспѣти могли (1598 *Виш. Кн.* 268 зв.);

затворництво: Але надто того Серафiona, яко инока, многымъ таковымъ злымъ учинкомъ повинного, для спасенія его, водлугъ регулы наше мнишеское, въ затворѣ постничества сказуемъ (Київ, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 218).

4. Закриття, замкнення: на то(м) же мнѣ, ...волѣнѣа почѣтокъ оучинити належало: абы твоихъ чѣстныхъ оустъ в' слѣдѣбѣ Бжѡи затвѡрѣ, моимъ окааннымъ в' тѣюжѣ слѣдѣбѣ Бжѡю стѣлѣса отвѡрѣ (Вильна, 1620 *См. Каз.* 8).

ЗАТВОРЯТИ, ЗАТВОРАТИ *дієсл. недок.*

1. (кому що) Зачиняти, замикати; Пытаемо... // чомоу ты(х) црквей црквами призна́ти не хѡ-

чете... чомѣ имѣ тые двѣри затворѣете (Острог, 1598 *Отп. КО* 25 зв.-26); Ключару до аду, Петра не потварйй, и собѣ до Христа врата не затворяй (к. XVI ст. *Укр. п.* 78); obsero, as, заключаю, затворяю (1642 *ЛС* 286); *Образно*: але абьсь ми не рѣ(к), же то мѣже(т) тѣтъ ты(л)ко котѣрыи мѣло що зтрѣши(в), я за(с) мѣвлю, нехѣй боуде(т) кто вшелѣкихъ грѣховѣ // напо(л)нѣный, и все злѣе чѣнить що кѣльве(к) є(д)но затворѣеть кроле(в)ство нб(с)ное (Острог, 1607 *Лѣк.* 16-17);

закривати, приховувати: obstrudo, сокриваю, затворяю (1642 *ЛС* 287).

2. (за що) (*позбавляти волі, ув'язнювати*) зачиняти: Аще же ни и сими досадами им не одолѣете, в темницах затворяйте и без вин винны на них налагайте (1588-1596 *Виш. Кн.* 149); Где есте вѣ те(м)ница(х) посѣщѣли, не вм(с)ли вѣ темница(х), за правдѣ затворѣете, и бѣды лѣуде(м) хр(с)тѣа(н)ски(м) те(р)пѣти єднаєте (1598 *Виш. Кн.* 273 зв.).

Див. ще ЗАТВОРИТИ.

ЗАТВОРАТИ *див. ЗАТВОРЯТИ.*

ЗАТВРѢДИЛЫЙ *див. ЗАТВЕРДѢЛЫЙ.*

ЗАТВРѢДѢЛЫЙ *див. ЗАТВЕРДѢЛЫЙ.*

ЗАТВРѢДѢТИ *див. ЗАТВЕРДѢТИ.*

ЗАТЕГАТИ *див. ЗАТЯГАТИ.*

ЗАТЕГНЕННЫЙ *див. ЗАТЯГНЕННЫЙ.*

ЗАТЕГНУТИ *див. ЗАТЯГНУТИ.*

ЗАТЕГЪ *див. ЗАТЯГЪ.*

ЗАТЕКЛОСТЬ *ж.* Крововилив, гематома: проказы, и глѣхоты... полѣчѣла... бѣчныи бѣлести, бѣлма и затѣклости, кѣ томѣ и хорѣбѣ водногоу трѣда... злѣи злѣчѣла врѣды (Київ, 1631 *Син.Тр.* 816).

ЗАТЕМНЕНЪ *див. ЗАТЕМНЕННЫЙ.*

ЗАТЕМНЕННЫЙ, ЗАТЕМНЕНЪ *дієприкм.*

1. (*потемнѣлий*) затемнений: Амма: затемнѣна, або сгѣрнѣна (1627 *ЛБ* 175).

2. *Перен. (позбавлений моральної чистоти)* забруднений, зганьблений: оучи(т) на(с) пи(с)мо стѣе и волає(т) на ты(х)... справцо(в) свѣта того, жебы они свѣтили свѣтоу справами своими

добрими и наукою яко ап(с)ли стѣи были свѣтило(м) всемоу свѣтоу и нѣ в чо(м) не затемнены были анѣ ты(ж) засмрѣдѣли(с) были (к. XVI ст. *УЄ* №31, 112 зв.).

ЗАТЕМНѢТИ *дієсл. док.* Затемнѣти, затемнитися: але єв(г)ли(с)та свѣ(д)чи(т), єсли(ж) выбравши сѣ(л) землі засме(р)дити(с) и свѣтло(ст) свѣтѣ бывши затемнѣе(т) (к. XVI ст. *УЄ* №31, 112 зв.).

2. (*про астрономічне явище*) затемнитися: В то(т) ча(с) зє(м)ла са трасла, громи, блискавицѣ страшныи были, слѣнце было затє(м)-нѣло (XVI ст. *УЄ Трост.* 75); в то(т) ча(с)... слѣнце затємнѣло м(с)цѣ вѣ кровь ѡбѣр'ноу(л)-са (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 13 зв.); вѣ тѣй ча(с)... // ...слѣнце было затє(м)нѣло (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 73-74).

ЗАТЕМНЕНЪС *с., перен.* Навала: Янѣ Скипорѣ... сведчилѣ... о то, ижѣ под час затемненѣя, албо рачей вторгненѣя неприятеля Крыжа Светого, козаковѣ з татарами, подданные менованных их мл. ...меновите... // Иванѣ Дудка... Левко Скибикѣ... починивѣшисе козаками,... пану Кгрыбовѣскому, также шкоды починили (Володимир, 1649 *АрхїОЗР* 3/IV, 241-242).

ЗАТЕРТИ *дієсл. док., перен. (що) (замовчати, приховати що-небудь)* затерти: Хотѣчи тѣю показандю, оунѣи бересте(и)скої баламѣтнѣю и наважностѣ дѣєписѣ затѣрти, скро(н)ѣти и покрити, а блазѣнство прѣкрѣе людемѣ оцѣу-кровѣти кѣжетса на тѣе, абы показѣлѣ ижѣ не былѣ повиннаѣ рѣчѣ с тѣй оунѣею або згѣдою оповѣдати з лѣо(д)ми свѣ(т)скими (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 58 зв.); Проти(в) того(ж) то тѣкѣ ясного слѣова Єв(г)лѣстова, же доложи(л), и Бѣ былѣ Слово, не могѣчи ѣужѣ Новокрѣще(н)цѣ жѣдноє рѣчи змѣслити, якѣ бы то могли затѣрти (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 63).

Див. ще ЗАТИРАТИ, ЗАТРИТИ.

ЗАТИКАЛО *с.* Затичка, чѣп: obturamentum, затикало (1642 *ЛС* 217).

ЗАТИКАТИ *див. ЗАТЫКАТИ.*

ЗАТИМЪ див. **ЗАТЫМЪ**.

ЗАТИНАТИ дієсл. недок. (кого чим) (ударя-ти з силою чим-небудь гострим) зати́нати: Ра́ддйса Пщб́ло, котраа ме́дъ выпѣща́ешъ, А жа-ло(м), блюзнѣрцо(в) на Дха, зати́наешъ (Львів, 1614 Кн.о св. 405).

ЗАТИНАТИСА дієсл. недок. Заїкатися, діал. затинатися: ѿ(н) са вымовлѣлѣ гоугни́вство(м). и на мо́вѣ зати́наючиса, не проу(д)кѣй язы(к) (Львів, поч. XVII ст. Крон. 117).

ЗАТИНКА ж. Діал. Затинка “нижня потов-щена частина веретена”. Вл. н., ч.: Иван За-ти(н)ка (1649 РЗВ 153).

ЗАТИРАЛНЬЙ прикм. Затиральный: по-(з)ваны(и) побра(л)... ко(т)ло(в) горе(л)чаны(х) с трубами ше(ст)на(д)ца(т)... а се(м)на(д)ца-ты(и) велики(и) зати́ра(л)ны(и) (Вінниця, 1610 ЛНБ 5, II 4052, 148 зв.); з спи́жарни... коты́ловъ горелчатныхъ пять, а шостый зати́ралный... побрали (Володимир, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 272); котло́въ горелчаныхъ дванадцать и одинъ за-ти́ралный... кгвалтовне позабира́вши... до вуйта... отвезти... розказали (Житомир, 1650 АрхЮЗР 6/I, 566).

ЗАТИРАТИ дієсл. недок. 1. (що) (знищува-ти) затирати: А тымъ дей слуги и подданные его тотъ следъ, зъ розказаня его почали тратити и по немъ депътати и затирати (Кременецъ, 1594 АрхЮЗР 6/I, 243).

2. Перен. (що) (приховувати що-небудь, зни-щувати доказ чого-небудь) затирати: Тыхъ збойцовъ въ погоню, якъ ся // рекло выправивши, самъ слѣдъ прехитрства своего зати́ра-ючи... пустился до Замостя, якобы нѣгды нѣ-чого вѣдомъ не будучи (Київ, 1621 Коп. Пал. 1059-1060).

Див. ще **ЗАТЕРТИ**, **ЗАТРИТИ**.

ЗАТИШЕ с. 1. (захищене, тихе місце) за-тишок: але ма́стность свою. брѣхови повѣрив-ши, роско́шне вѣ роспѣстахъ, якъбы свина вѣ за-ти́шѣ // валѣючиса. дни и лѣта свои потрати-ли (Львів, 1642 Час. Слово 274-274 зв.).

2. Перен. (стан душевного спокою) затишок: бе(з)мо́лѣвствѣю, вѣ зати́шѣ живѣ безъ го́монѣ

(1596 ЛЗ 29); Безмо́лствѣю: В зати́шѣ а́лбо без го́монѣ живѣ (1627 ЛБ 6); Бѣда грѣ(ш)нико́мъ: гды справѣдливый по правѣи стоа́тъ, а они вѣ смѣткахъ: гды грѣшници воспла́чѣтъ, а справѣд-ливѣи тѣшатъса:... гды справѣдливый в зати́шѣ, а грѣшныи вѣ бѣрливости и // оутрапѣню (Львів, 1642 Час. Слово 271 зв.-272).

ЗАТИШІЕ с. (цсл. затишье) (відсутність звуків, шумів) затишок, тиша: Безмо́лвіе: Ти-хостъ, молча́нье, негѣче(н)е, тишина, зати́шье (1627 ЛБ 6).

ЗАТИШНЬЙ прикм., перен. (спокойный, приемный) затишный: островъ увесь называе-мый Дубовець с полемъ..., вечне отдаемо и на тое зати́шное, безмо́лвное и безпечальное жи-тие иноческого чину людемъ записуемо (Дуб-но, 1592 АрхЮЗР 1/VI, 90); я(ко) да готѣтъ поко(и), и мѣсто ѿ(т)почине(н)а, мѣсто про-хладное. мѣсто поко(и)ное, мѣсто зати́шное. ѿ(т)нюдѣ же ѿ(т)бѣже всакаа... печа(л)и и воздыха́нїе (до 1596 Виш.Кн. 267 зв.); Бе(з)-мо́лвны(и): Зати́шны(и), споко(и)ны(и) (1627 ЛБ 6); члѣвчеє прироже́нїе сходило зъ зати́шно-го и споко́йного ме́шкана (Київ, 1637 УЄ Кал. 640).

ЗАТИШЬНО присл. (зручно) затишно: ѿ вежи воротъно(и) при земъли на помосте стоа(н)е сторожомъ и деломъ зати́шью але небе(з)печно абы са звлаща ѿ ветръ не ѿбали-ло (1552 Окан.З. 19).

ЗАТКАЛНИЦА ж. Затулка, заслінка: А(н)дрею ковалю ѿ(д) работы за(т)ка(л)ницы и ро(з)ны(х) дроба(з)ко(в) fr: 2. (Львів, 1635 ЛСБ 1054, 17).

ЗАТКАТИ дієсл. док., перен. (що) (перекри-ти) затулити, закрити: по́ки еще неконѣчне потѣплена естъ твоя робо́та, затка́ешъ жро(д)-ло злѣстей. боудешъ мочи и то що на(д)гнило зно́вѣ збѣдовати (Острог, 1607 Лѣк. 95); грѣш-нико́въ абы́са зъ го́лосомъ грѣха́ми затка́нымъ не ѿ(т)зыва́ли до до Па́на, але жебы́са пе́рвѣй ѿчи́стили (Київ, 1648 МКСВ 349).

♦ **заткати оуши, оушомъ (ушью) заткати:** а) (закрити вуха, щоб нічого не чути) – заткати

вуха: гроубые народове которые вѣрѣ бѣ(з) писма вѣрили, коли бы имѣ кто то ѡповѣдалъ, што еретики выналѣзли, заразы бы собѣ заткали оуши (Острог, 1598-1599 Апокр. 114 зв.); б) (*спеціально не звернути уваги на що-небудь сказане*) заткати вуха: А што слы(ш)но ѡ (м)нѣ и(ж) мѣваю ро(з)мовѣ и(з) ипатіе(м) и писана до себе посылаемо абы то(и) пеке(л)ны(и) смра(д) пропа(с)ти... ѡшо(м) за(т)кати и до покою це(р)ко(в)ного при(и)ти не є(ст) то подо(з)ре(н)є але ѡваже(н)є спра(в) (Львів, 1599 ЦДІА Лен. 823, 3, 67, 6); Благословени суть братія // наші Михайло, архиепископъ митрополитъ, и инѣши епископы его Руские, которые ушью не заткали на голосоу Господену, але стоящему Ему у дверей серыца и толькующему отворыли (Вільна, 1599 Ант. 733-735); **уста заткати** – (*примусити припинити якусь діяльність*) примусити замовкнути, заткати рота: чымъ и позосталы(м) котѣры бы могли в выдава(н)ю книгъ цркви стои вѣсточной потребныхъ оуслѣговати, дорѣгѣ загородили, а не тылько сердце и роуки, але и оуста окроутне заткали и завазали, же моусят... таковы(х) праць занехати, и замолчати (Острог, 1606 Нал. Мол. 3).

Див. ще ЗАТКНУТИ, ЗАТЫКАТИ.

ЗАТКНУТИ, ЗАТѢКНУТИ *дієсл. док.* Заткнути. ◊ **заткнути уста** – (*примусити замовкнути*) заткнути рота: А гды мѡвилъ Г(с)дѣ, же не оумерла, але спитъ: насмѣвали сѧ слышачѣ: дла того пѣрвѣй допѣсти(л) абы насмѣали сѧ, слышачи, гды мѡвилъ ижъ оумерла, але спитъ заткнѣлъ оуста, котѣрыѣ бы потомъ хотѣли славы егѡ оуимовати и мѡвити (Київ, 1637 УЄ Кал. 630); **затѣкнути уши, уши заткнути** – (*спеціально не звернути уваги на що-небудь сказане*) заткнути вуха: а што та(ж)шо(го) не досы(т) на то(м) же сами запрагѣете сѧ, або ю(ж) наза(д) троудно запрѣгши сѧ але инѣши(х) шии, (затѣкнувши ѡ(т) ѡни(х) сло(в) оуши свои, же самовла(ст)ного члѣка сътвори(л) бѣ...) в' поневѣлное аrho шрѣбоуете (Острог, 1599 Кл.

Остр. 218); Противъ котѣрыхъ оуши заткнѣвши, добра // и велми дши пожитечна єсть, прм(д)рого Григоріа Бгослова держатисѧ слѡвъ, котѣрый ѡ(т)повѣдѣ(л) Македоніа-но(м) кгда пытали ѡ похоженѧ(х) Сѧ и Дѧ (Київ, 1619 Гр.Сл 267-268); **носъ заткнути** – (*затулити пальцями нѣздрі, щоб не відчувати неприємного запаху*) заткнути нѣс: Кгда вѣнци з' нѣго дивный а бстрый Сморѣ(д) заходи(т), И бы прѣатель. носъ заткнѣвши прѣчь ѡ(т)хѡди(т) (Львів, 1615 Лям. Жел. 2 зв.).

Див. ще ЗАТКАТИ, ЗАТЫКАТИ.

ЗАТЛУМЕНЄ, ЗАТЛУМЕНЬЄ *с. (стп. za-tłumienie)* 1. Затирання, приховування: слѣхачомъ засъ всѧкимъ спѣсѡбомъ, по(д) страхомъ выклѣта абы // не читали самы(х) прѡтивныхъ писмъ заказѣютъ, ѡ котѣрыхъ оутаєньє, затлѣмєньє, и затрачєньє, на(д)деръ сѧ велѣкое стараньє чинить (Єв'є або Вільна, п. 1616 Прич. отех. 4 зв.-5).

2. (*припинення існування чого-небудь, ліквідація*) знищення: тую дорогу... //... губить, а до местечка пререченого Малого Корчика... наворочаетъ, ку великой кривде и шкоде и знищеню места... Красного Ставу, и ку затлумену границы зъ местечкомъ Корчикомъ (Луцьк, 1623 АрхЮЗР 6/І, 440-441); важное бы(т) не може(т), звлаща же старые дукты и комисіє иначе(и) ѡ(т)пѣваю(т), // ты(л)ко то ку шкоде и затлумену дукту по(з)ваны(х) чиня(т) (Житомирщина, 1639 ККПС 214-215); татаровъ..., на выкоренене стану рыцѣрского и на затлумене а праве знищенє и выгубленє шляхецкихъ вольностей... // затегнулъ (Кременецъ, 1649 АрхЮЗР 3/ІV, 138-139).

Пор. ЗАТЛУМИТИ.

ЗАТЛУМЕНЬЄ *див. ЗАТЛУМЕНЄ.*

ЗАТЛУМИТИ, ЗОТЛУМИТИ *дієсл. док.*

1. (що) (*припинити чие-небудь існування*) знищити: вода ѡве(с) свѣтъ и ве(с) наро(д) лю(д)-ски(и) зверата и всю ре(ч) живѣдѣю затлумила, затопила и понурила (1582 Кр. Стр. 20 зв.);

(що) затлумити, придушити: если... рѡзѣмъ егѡ..., приразитъ сѧ мѣслемъ нечѣистымъ, на-

тѣхъмѣсть дѣхове здрѣды, жи(р) собѣ найдѣ-
ють,... а затлѣмѣвши добрыи зѣмысли, спустѣ-
ша(т) дшѣ (Вильна, 1627 Дух. б. 341);

пропадати: але кгда припадут покусы, якъ
сухост на насѣне, упалое на камѣне, и якъ на
дорогу утолченную,... которое, кгда выросло,
затлѣмлено ест, в них все и гинет а усыхает в
них правдивая вѣра (Вильна, 1600 Катех. 73).

2. *Перен.* (що) Затѣмарити, заглушити: сла-
ву христову божію затлѣмѣвши и угасивши, а
на..., пагѣ римском, латинский род вѣру свою
фундуєт (1608-1609 Виш. Зач. 211); и такъ има
и слава хва котѣрѣю з м(д)рости и оумѣтності
мѣ(л) затлѣмѣнаа мѣла быти, але слава доб-
ры(х) не затлоумлѣетса (поч. XVII ст. Проп. р.
212); се, абы хвалу Божію и насвятшое Панѣ-
ны затлѣмѣл, церѣков и месце тамошнее
кривѣдил, а за тѣмъ законѣтниковъ с тамто-
го месца вытеснул (Луцѣк, 1641 АрхЮЗР 1/VI,
764);

(кого чим) (замѣнѣти чимось іниим) витѣснѣ-
ти: Великого посту укоротили, и иншихъ ви-
лиями, суботствомъ... затлѣмили! (1582 Посл.
до лат. 1137);

(що) (відмінити, ліквідувати) звести нані-
вець: Собѣры свѣтѣе южѣ давно она зотлѣмѣ-
ла: а тѣмъ самѣмъ стои црѣкви Хвой бчи вѣ-
лѣпила (Єв'є або Вильна, п. 1616 Прич.отех. 8);
Чомѣ протѣивачисѣ нѣкоторые, а прѣсто, хотѣ-
чѣ то затлѣмити и в' забытѣе привести, смѣю(т)
мѣвити, якобы тѣхъ книгъ Црѣковъ... не при-
нала (Київ, бл. 1619 О обр. 107);

пригасити, затамувати, подавити: телѣснѣю
рѣско(ш) такъ оугасѣлѣ, же згѣла затлѣмѣ-
на оуспокоѣна была, и жѣднѣхъ прѣкростѣй не
наносѣла (Київ, 1627 Тр. 555); за лѣскою бѣзѣ-
скою, и за на(т)хнѣніє(м) его... горѣчо(ст) те-
лѣснои пожадливости до ѡста(т)кѣ мѣже бы-
ти затлѣмѣна (серед. XVII ст. Кас. 71).

Див. ще ЗАТЛУМЛЯТИ.

**ЗАТЛУМЛЯТИ, ЗАТЛУМЯТИ, ЗАТЛУ-
МАТИ** дієсл. недок. 1. (що) (припинѣти існу-
вання чого-небудь) знищувати: тая шибиеница

єсть поставлена на пострахъ тѣмъ, которые
бы тоєю дорогою ездѣли, албо затлѣмѣючи гра-
ницу стародавнюю (Луцѣк, 1623 АрхЮЗР 6/І,
442); з свѣта затлѣмляти – (убивати, знищу-
вати) зі свѣта зводити: Не ды(в) еслѣ зводя(т)
бытѣвѣ с посторо(н)ными. Алѣ то дывѣ же ва(л)-
чать з мѣщаны своими: Не ды(в)но же чере(з)
ню з свѣта затлѣмляю(т). Алѣ дывно же сво-
и(ж) вла(с)ныи члю(н)ки забываю(т) (1636 Лям.
о приг. 6 зв.).

2. *Перен.* (відмінювати, ліквідовувати) зво-
дити нанівець: достоєнѣства и вѣрды духовныє
Грецького закону не уменшане, не затлѣмѣне,
але овшемъ вѣцѣлѣ захованѣе быти мають (Бе-
рестѣ, 1596 АрхЮЗР 1/І, 514); повѣнни бѣдемо
достѣєнѣствъ... такъ римского, яко и грѣческого
законѣ боудѣчи(х) не оуменшати, ани затлѣмѣ-
ти, и овшемъ в цѣлѣ заховѣти (Острог, 1598-
1599 Апокр. 21); Комужѣ тутѣ лепей верѣти:
чы Филялетовой баламутни, чы подѣметно-
му листрыкейскому ихѣ соборови, которымъ
затлѣмляючы правдивѣй ѣлорентейский со-
борѣ, ѣалшывѣй якись... подкидають? (Вильна,
1599 Ант. 965);

(що) затѣмарювати, заглушувати: о кото-
ромъ то попе своемъ ничего не ведаю, где его
подѣли, затрудняючы и затлѣмляючы справу и
слушную справедливѣсть цѣрки моеє (Воло-
димир, 1615 АрхЮЗР 8/ІІІ, 543); Припѣтрѣ-
са кѣждѣй в' томъ Барѣнѣдшѣ, яко // яснѣю
правдѣ затлѣмѣють, оплѣтокъ або опрѣснокъ
хотѣчи оукгрѣнтовѣти (Київ, бл. 1619 Аз. В.
263-264);

(що) (затримувати, затягувати виконання
чогось) зволѣкати: єє м(л). кнѣгини Вишнѣве(ц)-
[кая] рѣчми непотребными и неправными ку
зволѣце справедливѣсти и приводѣчи до шѣко(д)
менѣ, справу мою затлѣмѣєть (Житомирщина,
1600 ККПС 171).

Див. ще ЗАТЛУМИТИ.

ЗАТЛУМЛЯТИСѦ дієсл. недок. (примен-
шуватися у величѣ, значеннѣ) затѣмарюватися:
и такъ има и слава хва котѣрѣю з м(д)рости и

оумѣтности мѣ(л) затлѣмѣнаа ма́ла быти, але сла́ва до́бры(х) не затлоумлѣтса (поч. XVII ст. *Проп. р.* 212); Та́къ же и телѣ́снымъ стара(н)ѣмъ зна́тый, то́бѣст', члѣ́вкъ сегосвѣ́тній, хотячи сло́во Бж́ее слѣ́пшати затлѣмлѣ́т'са, и я́къбы ро́змѣ не мѣ́л', ставѣ́т' (Вильна, 1627 *Дух.б.* 358).

ЗАТЛУМЯТИ ЗАТЛУМЛЯТИ.

ЗАТЛУМАТИ ЗАТЛУМЛЯТИ.

ЗАТМЕНЕ, ЗАТМЕНЬЕ, ЗАТМЕНА, ЗАТМѢНА с. 1. (*астрономічне явище*) затемнення, затьмарення: М(с)ца ав҃г҃ста с̄. вторби́ го́дины в но(ч). м(с)цѣ́ бы(л) в затмѣ́ню (1509-1633 *Остр.л.* 129 зв.); Затмѣ́на сл̄нца, ко́торое по(д) ча́сь стр(с)тї́й сп̄сї́телны(х) б́ыло,... в'правдѣ́ чоудѣ́вное є(ст) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 192 зв.); Ра́дѣ́йса за́ре сл̄нца, ко́трбе́ затмѣ́нье Оутерпѣ́ло, в' смѣ́тное сна́ погребѣ́нье (Львѣ́в, 1631 *Волк.* 26); те́ды солн́це по килка́ разѣ́ затми́лося б́ыло, а то́го затме́ня обывате́ли Вавило́нскїи з вели́кимъ стра́хомъ смотрѣ́ти и ви́дѣти му́сѣли (Вавило́н, 1635-1636 *АрхїОЗР* 1/VI, 710); В то́й ча́сь... затмѣ́на сл̄нца стра́шное (Черні́гів, 1646 *Перло* 142).

2. (*тимчасова втрата здатності бачити*) засліплення: то́гда(ж) при́пало на него́ затме́(н)є́ и те́(м)но(ст) и ѡ́коло се́бе шу́паль и иска́(л) хто́ бы є́го вы́ве(л) (II пол. XVI ст. *КА* 68).

3. *Перен. (тимчасова втрата здатності ясно мислити, запаморочення)* затьмарення: И за́пра́вды вели́кїй оупо́ръ Ла́тїнни́ковъ, и затме́(н)є́ я́къбѣ́сь. Же... вѣ́рити не хо́та(т), але шпы́раю(т)... поте́мнѣ́ными ро́змѣ́ми (Ки́їв, бл. 1619 *Аз. В.* 95); затмѣ́на ко́торое грѣ́(х) прѣ́воро(д)ный в ра́ю по́чатко(м) б́ылъ, да́ле́ко стра́шнѣ́йшее б́ыло (поч. XVII ст. *Проп. р.* 192 зв.); я́к ѡ́чи телѣ́сныє́ до зрѣ́нїа со́бѣ́... не потре́бю(т) нѣ́чиє́и на́дки, та(к) а́нѣ́ ѡ́чи на́шѣ́ внѣ́трныи дѣ́хо(в)ныи, бы́ ѡ(д)но ѡ(т) затмѣ́на, а́бо мглы́, и ѡ(т) и(н)ших́ при́чинъ слѣ́поты б́ыли во(л)ны́ (серед. XVII ст. *Кас.* 84).

Див. ще ЗАТМЕНИЕ.

ЗАТМЕНИЕ, ЗАТМЕНИЕ, ЗАТМЕНИЕ с. (*цсл.* затемнение) те́ саме, що́ затмѣ́на у 1

знач.: Вѣ́ томже́ ро́ку 1620,... по́ захо́де сло́нца стра́шное́ затме́ние ме́сяц б́ыло, ко́торое́ б́ыло го́динъ́ две́ (поч. XVII ст. *КЛ* 90); гла́(д). мо́ры. ва(л)ки́. дри́женїє́ зѣ́млѣ́. за́тме́нїє́ сл̄нца́ (Львѣ́в, поч. XVII ст. *Крон.* 31 зв.); *obscuratio*, затме́нїє́ (1642 *ЛС* 286).

ЗАТМЕНИЕ *див. ЗАТМЕНИЕ.*

ЗАТМЕНЬЕ *див. ЗАТМЕНЕ.*

ЗАТМЕНА *див. ЗАТМЕНЕ.*

ЗАТМЕТИ *див. ЗАТМИТИ.*

ЗАТМИТИ, ЗАТЪМИТИ, ЗАТМЕТИ *дієсл.*

док. 1. (зробити темним, прикривши або затуливши собою світло) затьмарити: и ста́л'са́ ѡ́блакъ и за́тми(л) // ихъ́ а́ и го́лосъ́ изъ́ ѡ́блака́ пришо́лъ ре́коучы́ се́ є́сть сн̄́ мой вѣ́з'лю́блен'ныи́ (1556-1561 *ПЕ* 159-160); И ста́лся ѡ́блакъ і́ за́тмил ихъ́. а́ го́лос за ѡ́боло́ка прї́шол ре́кучи. се́ є́сть // сн̄́, мо́й вѣ́злю́блен'ный (Во́лоди́мир, 1571 *УЕ Вол.* 58-59); ко́трї́й мѣ́саць на́ тры́ ца́лыє́ го́дины́ по(д)па́(д)ши́ по(д) сл̄́нцє́ спо́кбѣ́мъ мо́у поче́ка́ти спра́вилъ, а но́чны(м) по́мрѣ́кнѣ́на(м) вѣ́е(с) по(д) сл̄́нцемъ́ кро́угъ зѣ́мный затми́вши: до по́ра́дкоу б́г҃гоу́ сво́его про́у(д)ко́ са́ ве́рноу́лъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 104 зв.); Гды́ за́тми́лъ в' дво́хъ́ Пля́нѣ́тахъ́ я́сно(ст) все́гѡ́ свѣ́та, И не да́ль ро́зє́зна́ти ѡ(т) О́сени́ Лѣ́та (Ки́їв, 1632 *Євх.* 301);

(стати темним, невидимим) затьмитися: та́мъ б́ыли стра́шлї́выи дивы́, и(ж) са́ зе́мля́ тра́сла́ и сл̄́нцє́ за́тми́ло́ и ска́лы са́ па́дали́ и цр̄́ко(в)на́а за́вѣ́са ра́(з)дра́ласа́ на(д)во́є, то́ є́(ст) по́чатокъ́ ста́рого за́конѣ́ скончи́лося, и но́вый на́прави(л) (к. XVI ст. *УЕ* № 31, 42 зв.).

2. *Перен. (внести что-либо неприятное, важнее чие-нибудь життя)* затьмарити: ѡ́ Гла́во́ на́ймилшо́гѡ́ Сна́ мо́є(г),.. то́ є́си безъ́ мл(с)ти, бо́стримъ́ те́рнїє́мъ́ изра́ненна́, Кро́вѣ́ю́ и пра́хомъ́ за́тме́нна́ (Черні́гів, 1646 *Перло* 94); Дн̄́ онъ́ неха́й са́ ѡ́боро́титъ́ в' те́мности́, неха́й са́ ѡ́ не́мъ́ не пы́тає́тъ б́гъ́ звы́сока, и неха́й не б́де́ ѡ́свѣ́чѣ́нъ́ свѣ́тлостю́, неха́й є́гѡ́ за́тма́тъ те́мности́, и тѣ́нь смѣ́рти неха́й є́гѡ́ ѡ́са́де мо́рокъ́ а́ неха́й б́де́ ѡ́горне́нъ́ го́ркостю́ (се́ред. XVII ст. *Хрон.* 57);

(закрити, прислонити, зробити сумним) затьмарити: Ото южъ є(ст) (ω смѣткѣ) помрачѣнный. Южъ его тѣмно(ст) тиранства затмѣла, В' гробѣ закрила (Львів, 1631 Волк. 20 зв.); Лица красота, вса блѣдостю въ страданію твѣемъ измѣненна, и тмѣю синихъ Ранъ затмѣ(н)на (Чернігів, 1646 Перло 99 зв.); Тѣмъ рѣмѣн'цемъ зафарбовавши ср(д)ца свои,... всѣ Бгѣ оугодивши стѣи, стерегли пїлне, абы не оугасаль нѣгды, абы жаднаа его речъ не затмѣла (Київ, 1648 МКСВ 349).

3. *Перен.* (що) (зробити що-небудь менш помітним, менш значим) затьмарити: затоптали єсте ихъ // стѣжки затмѣли єсте и(х) пресвѣтлѣю славою (Острог, 1598 Отп. КО 16 зв.-17).

Див. ще ЗАТМАТИ.

ЗАТМИТИСЯ *див. ЗАТМѢТИСА.*

ЗАТМИТИСЬ *див. ЗАТМѢТИСА.*

ЗАТМИТИСЯ *див. ЗАТМѢТИСА.*

ЗАТМИТИСА *див. ЗАТМѢТИСА.*

ЗАТМѢВАТИСЯ *дієсл. недок. (ставати темним внаслідок астрономічного явища) затемнюватися:* Учень. Про що ся м(с)цѣ затмѣваетъ (серед. XVII ст. Луц. 541).

Див. ще ЗАТМѢТИСА.

ЗАТМѢНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. (темний внаслідок припинення доступу світла) затемнений:* была таковаа великость а гѣстость стрѣлъ, ѣжъ тѣжъ все повѣтріе напѣлнено стрѣлами, якѡ бы оболоки затмѣными (серед. XVII ст. Хрон. 422).

ЗАТМѢТИСЕ *див. ЗАТМѢТИСА.*

ЗАТМѢТИСА, ЗАТМѢТИСЕ, ЗАТМИТИСЯ, ЗАТМИТИСА, ЗАТМИТИСЕ, ЗАТМИТИСЬ *дієсл. док. 1. (стати темним внаслідок затемнення або інших природних явищ) затьмаритися, затемнитися:* а зѣра(з) по ѣтрапѣнію днѡ(в) бны(х) слнцѣ затми(т)са и м(с)цѣ не да(ст) свѣта своѣго (Вільна, 1596 З.Каз. 26); и затмѣлосѣ солнцѣ и повѣтрѣ... и вышла з дыму сара(н)ча (XVI ст. КАЗ 619); И тогды станѣли(с) тѣмнѡсти вѣликии по вьсей зѣ(м)-ли... и затмѣло(с) слнцѣ (к. XVI ст. УС № 77,

29); затми(т)са слнцѣ на вѣсхѡдѣ своѣ(м), и мѣсацѣ не дѣстѣ свѣтлости своѣе (Острог, 1607 Лѣк. 51); Обаць Небо, щосѣ стало, и злякнѣся: И съ страху съ свѣтлы своими все затмѣся (Львів, 1630 Траг.п. 161); так же того самого дня, коли ся народило,... тѣды солнцѣ по килка разѣ затмѣлосѣ было (Вавилон, 1635-1636 АрхЮЗР 1/VI, 710); а коли се ѡборочѣлъ тѣда и сюды, ѡлѣ се нѣѡ затмѣло, и ѡболоки и вѣтрѣ, и сталѣ се дѡждѣ вѣлѣкій (серед. XVII ст. Хрон. 312).

2. (*про очі, зір*) (*втратити зір*) осліпнути: зстарѣлса тѣды Ісаакъ и затмѣлѣлса очі его и видѣти не мѡглѣ (серед. XVII ст. Хрон. 41).

3. *Перен.* Погаснути: И щѡжѣ смѣтнаа, що бѣдѣ чинѣти; Ѡ(т)кѣлъ оутѣхи маю южъ зажити; Кгды в' гробѣ моа оутѣха са скріла, Тамса затмѣла (Львів, 1631 Волк. 21 зв.); если то(т) свѣ(т), который є(ст) в тобѣ затмѣтѣся, тогда... мѣси(ш) са тѣ(м)ный стати (Височани, 1635 УС № 62, 56 зв.).

Див. ще ЗАТМѢВАТИСЯ.

ЗАТМАТИ *дієсл. недок., перен. (робити що-небудь менш сприятливим до чогось, притуплювати) затьмарювати:* лѣни(в)ство ѡслѣплѣаетъ мѣсль, и до понатѣ цно(т) єи затмѣетъ (серед. XVII ст. Кас. 134 зв.).

Див. ще ЗАТМИТИ.

ЗАТОКА *ж. (ріки) затока:* розказаль... атаманови своєму Ермакови... абы розные кривды и деспекты въ кгрунтах, озерах, затоках, поляхъ а сеножатеж скаржучим от церкви Божое чинил и выражалъ (Луцьк, 1622 АрхЮЗР 1/VI, 525); и было нѣ што смотрѣти, по всѣхъ вѣспахъ, по бѣрегахъ, по пристанѣхъ, и по затѡкахъ, то єстѣ, кѣпы и громады поганѡвъ поздыхѣлыхъ вѣкиненыхъ лежѣчи (Київ, 1627 Тр. 668).

ЗАТОНУТИ *дієсл. док. 1. (чим) Залитися, затопитися:* Якъ во дни Ноевы увѣсь свѣтъ былѣ затонулѣ водою, также и въ день судный небо и землю огонь огорнетъ (1603 Пут. 58).

2. (*занурившись у воду, упасти на дно річки, моря і т.ін.; потонути*) затонути: всѣ ѣхъ

чолны оузбрѣныхъ напѣлнены розервалиса и затонѣли (Київ, 1627 *Тр.* 682).

ЗАТОНЬ ч. 1. (*місце, затоплене водою річки, озера, що розлилися, або спокійна, тиха затока річки, озера*) затон: записаль есми..., селище... монастырю..., с пашными землями..., и с озеры, и из затоны, и з бобровыми гоны (Київ, 1512 *АрхЮЗР* 1/VI, 17); а по ѡбеюхъ инькулехъ... ѡзера ѡстѣпны(и) и западны(и) затоны засякли ловенье рыбъ и бобровыи гоны (1552 *ОЧерк.З.* 10).

2. Вл.н.: панъ воевода... таковою границю описаль: почавши отъ рѣки Днѣпра уверхъ озера Затона, а зъ того озера въ долину Глубокую (Городно, 1568 *АЗР* III, 146).

ЗАТОПИТИ¹, ЗАТОПИТЬ *дієсл. док.* (що, чим) (*розтопити що-небудь (ніч, грубу і т.ін.), розпалити вогонь де-небудь*) затопити: просилем о дрыва затопить келью и того ми не дал (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 1/VI, 58); дѣло и(х) буде(т) рѣнѣ(и) до школы при(и)ти, шкѣлу помести, в печи затопѣти, и ѡ двере(и) сѣдѣти (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 6).

ЗАТОПИТИ², ЗАТОПЫТИ *дієсл. док.*
1. (що чим) (*покрыти водою який-небудь простір; залити (під час повені, зливи, при створенні штучного водоймища)*) затопити: а к томѣ дей ѡн заставил став собѣ ѡ в ѡмѣни своем Селцы и трех ѡмѣней его пола и сеножати затопил къ его берегѣ (Варшава, 1526 *АС* III, 288); кнѣзи збаражские... повелили ижъ... ѡзеро затопилъ...панъ та(р)новски(и) ставомъ которы(и) ста(в) // заставилъ кѣ берегѣ князе(и) збаражскихъ (1546 *ОГ* 87 зв.-88); ста(в) де(и) собѣ зана(л) которы(м) ставом(м) де(и) свои(м) затопы(л) землю нѣшу (Луцьк, 1553 *ЦДІАК* 223, 1, 1, 1); ты(м) де(и) ставомъ своимъ немало земли и сеножати его во(л)чковъскои затопили (Красний Став, 1558 *ЛНБ* 103, 16/І с, 1898, 10); А водѣ те(ж) маеть та(к) де(р)жати якобы ве(р)хнего млына не затопи(л) (1566 *ВЛС* 82); свѣ(т) которы(и) бы(л) то(г)ды водою затоплѣ(н) изгину(л) (II пол. XVI ст. *КА* 203); гдѣ са снѣвебѣжїи з сы(н)ми

люде(и) свѣта того зеднѣчили вѣве(с) свѣтъ бѣ затопи(л) потѣпо(м) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 20); мѣре ро(з)идшиса, и валы свои бѣрліве коу горѣ vzdѣвши, и(з) грани(ц) са свѣихъ выне(с)ши, абы пре(ч) вѣл'лати и вѣве(с) свѣ(т) затопѣти квѣпи-лоса (поч. XVII ст. *Проп.р.* 104 зв.);

перен. (що) (*суцільно покрити що-небудь; залити*) затопити: и тогда страшный потѣп ѡгнѣнный; затѣпить оувесъ свѣтъ, попѣлить слѣгъ антѣхристовихъ патнѣваныхъ (Чернігів, 1646 *Перло* 142 зв.);

(що) знищити, затопити: воды многи не могли соутъ оугасити любви, ани рѣки затопити ее (поч. XVI ст. *Песн. п.* 57).

2. (кого, що, чим) (*заливши, змусити потонути*) затопити, потопити: вода ѡве(с) свѣтъ и ве(с) наро(д) лю(д)ски(и) зверата и всю ре(ч) живѣчѣю затлумила, затопила, и понѣрила (1582 *Кр. Стр.* 20 зв.); тут ся выполняют и о оном корабли плаваючомъ по мору зуполномъ, же его волненіе затопити не может (Львів, 1605-1606 *Перест.* 55); И гды такъ мѣре закипѣло ѡ(т) градѣ з' нѣа зпѣлого, смолѣ кораблѣй сарацѣнскихъ розтопѣло, и всѣхъ в' глѣбѣкости мѣрской затопѣло и занѣрило, три тѣлко кораблѣ... цѣлыи зостѣвивши (Київ, 1627 *Тр.* 668); И валы морскіе, якъ ся не скупили: И такъ ихъ порвавши спулъ не затопили (Львів, 1630 *Траг.п.* 162); Мѣисей... оупѣрного и пѣшного фараѣна зо всѣмъ его войскомъ мѣрскими водами покрьѣл и затопѣлъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 117);

знищити. *Образно:* Тогда [дѣволъ] инѣю лютѣйшѣю, сѣптел'нѣйшѣю, во(и)нѣ на ню подвизѣеть, междѣсѣбнѣю враждѣ; еретѣческое оученіе фалъшивѣю наоукѣ, яко рѣкѣ, извѣдъ змѣй злослѣвый ис пашеки своѣи з' смертоноснымъ ядомъ змѣшанѣю; хотѣчи затопити корабль хвѣ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 60);

(кинути у воду, втопити що-небудь з метою тимчасово переховати, зберегти) затопити: подѣ часть ребелълией козацъкое збунѣтовавъши и покозачивъшисе, подѣ небытъность про-

тестанътисть, кгда, здорове свое уносечи, до Польски одъехалъ, мешъчане... ведаючи..., ижъ протестансъ передъ выездомъ своимъ котъловъ горелчаныхъ двадцет осмъ,... в ставе Чорънизкомъ затопилъ, теды тые мешъчане... тые котълы вси..., з воды повывлекавши, до себе побрали и на свой пожитокъ обернули (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР 3/IV*, 207).

Див. ще ЗАТОПЛАТИ.

ЗАТОПИТИСА *дієсл. док. 1.* (чим) (*покриватися водою*) затопитися. *Образно:* тільки са(м) єдинъ їс хс ное нашъ правдивый, и ковчегъ щещенія его, то є(ст) пр(с)таа бца тыми водами не затопилася, в вивороченію ерихонско(м) тільки до(м) раавы блоудниці заста(л) в цалє, иншіє всѣ з гроунтоу соу(т) зєпсованы (поч. XVII ст. *Проп.р.* 192).

2. *Перен. (пропасти)* загинути: а(ч) са мбже(т) корабль заклісати то є(ст) цр(к)о(в)... ѡ(т) забдренія якого, але его стаа мл(с)ть того пілне стєреже(т), абыса нѣкгда не затопила (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 103); Бѣда грѣшникѡ(м): ...якъ ѡ(т)вернѣли са ѡ(т) правої дороги, а вѣ тѣмности шалѣнства нахѡдачиса... вѣ самбє дно геєнны пекѣлної затопілиса (Львів, 1642 *Час. Слово* 274 зв.); *Образно:* оубѡгаа заистє и нендзнаа была црковъ, пѡкы єи хс не оубогатілъ, поты(м) розными герєзії и оутіскѡ навѣлнѡстами ѡбдрєвѣаема, але на сапфира(х) фѣндѡванаа не моглѣ са затопіти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 50 зв.).

Див. ще ЗАТОПЛАТИСА.

ЗАТОПИТЬ *див. ЗАТОПИТИ¹.*

ЗАТОПЛЕНЄ *с.* Затоплення: а мы... до ни(х) листъ ншъ писати велє(ли) приказуючи штѡбы ѡни... // ...якъ ѡ затопле(н)є сєножати и млына такъ ѡбо вси кри(в)ды и шкоды з ними са росправили права... будѣчи послушни во всемъ (Красний Став, 1558 *ЛНБ* 103, 16/Іс, 1898, 10-10 зв.).

Пор. ЗАТОПИТИ², ЗАТОПЛАТИ.

ЗАТОПЛЕНЫЙ *дієприкм. у знач. ім.* Той, хто зазнав шкоди від затоплення: Те(ж) ѡста-

(в)уємъ коли бы хто ѡ свое(и) деди(з)не спо(л)-ную реку ме(л)... А нанє(и) ставы млыны поставилъ а сусєдни(и) вы(ш)ни(и) млы(н) своими млыны затопи(л), тогды... має(т) спѣстити воду а... тую шкоду затопленѡму ѡправити (1566 *ВЛС* 82).

ЗАТОПЛАТИ *дієсл. недок. 1.* (чим) (*покривати водою який-небудь простір, заливати під час повені, зливи і т.ін.*) затопляти, заливати: пото(м)... бѣла пѡво(д), и(ж) мнѡго мѣсть и сѣлъ рѣками затоплѣли з добы(т)ки і и(з) лю(д)ми (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 57); *Образно:* И ты ѡ мѡре, ѡтвори зрѣніцѣ, зѣ замѣрѡнои выскакѣй граніцѣ, Нєхѣй вѡды са гѡйне розливають, Злѣхъ затоплѣють (Львів, 1631 *Волк.* 20).

2. (кого) Потопляти, топити: А дрѡгые повѣдають, ѡлѡбо рѣчей ѡ томъ бають, же то єсть дѣвѣ мѡрскій нѣякій: зѣ вѣрхѡ до пѡбаса Стѣнъ панѣнскій, а далѣй рѣбѣй, котрыє лѣгоднымъ свѡимъ спѣваньемъ людєй зражають, ѡлѡбо оусыплѣють и затоплѣють (Львів, 1614 *Кн. о св.* 439).

Див. ще ЗАТОПИТИ².

ЗАТОПЛАТИСА *дієсл. недок. (глибоко осідати в воду, затоплюватися)* занурюватися: пришлѣли и насыпали ѡбѣ лѡдѣ такъ ажъ са затоплѣли (1556-1561 *ПЄ* 227 зв.); приєхѣли и насыпали ѡба кѡраблѣ, такъ а(ж) са затоплѣли (XVI ст. *УЄ Літк.* 15).

Див. ще ЗАТОПИТИСА.

ЗАТОПТАТИ *дієсл. док.* Затоптати. ♦ **затоптати стежки** (чий-небудь) – забути (що): стрѣтили єсте прѣдѣдній жрѣбій, поваріѡвали єсте ѡ(т)ческій тєстамѣнтъ, пороскопыѡвали єсте грѡбы прѡдкѡвъ,... вѣзгорділи єсте ихъ вѣрѣ, погѣнѣбили єсте ихъ ч(с)тныє и стѣые спрѣвы, затоптѣли єсте ихъ // стѣжки, затмїли єсте и(х) прєсѣтлѣю слѣвоу (Острог, 1598 *Отп. КО* 16 зв.-17).

ЗАТОПЫТИ *див. ЗАТОПИТИ².*

ЗАТОРГНЕНЄ *с. (стп. zatargnienie)* суперечка, сварка, зачіпка: панѡве Рада великого князьства Литѡвского... доѡѡѡвали са...,

якимъ бы обычаємъ и шчого на тыхъ часехъ во дворе корола Его Милости заторгнене Его Милости князю Романѣ Санькѣшковица... зъ Валентомъ Желехомъ стало (Петрків, 1565 *AS* VI, 261).

Див. ще ЗАТОРЪЖЬКА.

ЗАТОРГНУТИСЯ дієсл. док. (стп. *zatarg-
pać się*) (з ким) (*вступити з ким-небудь у неба-
жані стосунки*) зачепитися (з ким): Онъ мне повиديلъ, иж о томъ не ведает, с ким бы ся заторгнути мел (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 405).

ЗАТОРЪЖЬКА ж. Те саме, що заторгне-
не: И ты(ж) еслибы кѡторы(и) бра(т) на брата ма(л) якѣю заторъжѣа а ме(л) бы са ѡтѣкати до и(н)шого ѡрадѣ а не ѡжаловавшиа братѣ на то(м) вина по(л)камене воскѣ (Львів, 1544 *ЛСБ* 10).

ЗАТОЧЕНЕ, ЗАТОЧЕНЯ, ЗАТОЧЕНА с. Вигнання, заслання: тѣе самѣе хр(с)тіане в' часѣ преслѣдова(н)а чинѣвали а звѣща за панова(н)а оуалѣнта црѣа аріаніна кѡторый то... зобра(в) в'сѣх аріанѣ, и далѣ имъ вольность и зам'кнуо(л) в'сѣ цркви православны(х) хр(с)тіанѣ а еп(с)пы и сщеники в' заточе(н)е разослалѣ (Дермань, 1603 *Охт.* 9); И самого отца Никифора.., в заточеня отпровадивши, уморили (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45); *Образно:* бстрѣю запалчивость на заточѣна ѡ(т)шлемъ гнѣвъ ѡ(т)женѣмъ (Львів, 1642 *Час. Слово* 278).

Див. ще ЗАТОЧЕНІЄ.

ЗАТОЧЕНІЄ, ЗАТОЧЕНІЄ с. (*цсл.* заточе-
ние) те саме, що заточене: Але сеи // распро-
стеръ, и изъяснилъ и прѣложилъ, оу свое(м) блговѣстїи [або въ ев(г)лїи] которое написаль на пато(м)скомъ ѡстровѣ боудоучи в' заточе-
нїи (1556-1561 *ПЄ* 337 зв.-338); Лечъ потомъ отъ царя Юстиніана презъ наказъ заточенїа примушенный, радъ не радъ, той соборъ приня-
ти и на потупленїе трохъ капитулъ призволити,... мусѣль (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 546);

ув'язнення: Ап(с)тлѡве оупасли, мнѡгихъ нарѡдовъ и загнали до єдинѡи ѡвчарнѣ; и

вѡлковъ мыслѣнныхъ ѡ(т) нїхъ ѡ(т)гнали: жѣзлъ желѣзный, вѣра твердаа,... кѣтѣрой не възмогъ діаволъ змакчїти жадною моукою, нѣ огнѣмъ нѣ мечѣмъ, нѣ заточенїемъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 58).

ЗАТОЧЕНЯ *див. ЗАТОЧЕНЕ.*

ЗАТОЧЕНА *див. ЗАТОЧЕНЕ.*

ЗАТОЧИТИ¹ дієсл. док. 1. (*перемістити, зсунути з місця*) зрушити: также и кораблѣ хѡта и вѣлїкїи соуть и ѡ(т) вѣтра моцнаго бѣвають зѡточени (поч. XVII ст. *Проп.* 24).

2. (що) (*обступити що-небудь з усіх боків*) оточити: Bo skoro stali Liachi podle Pławli, zaraz postroczeni Chmelnitcziki, ordyncziki, obuz zato-
czili. A skoro przywernuli, zaraz ohornuli, rozkopali nocnyie waly, Odneych postraliiali, druhich poru-
bali, tretich ziwcem w ordu pooddawali (1648 *П. про пор.* 201).

ЗАТОЧИТИ² дієсл. док. (що) (*котяти, пе-
ремістити в якесь місце*) закотити, діал. за-
точити: делъ чотыры противъ замочку вла-
дычного заточивши,... стреляти, бити въ цер-
ковъ соборную... владыка холмский казалъ (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/I, 10).

ЗАТРАСТИСЕ *див. ЗАТРАСТИСЯ.*

ЗАТРАТА ж. Загибель, згуба: тако(ж) и мы хр(с)тіане мильи не боиса гоненїа анѣ гнѣ-
въ діаво(л)ского, абовѣмъ ѡ(н) є(ст) неприа-
тель дшѣ наши(х), и(ж) завсѣг(д)ы гони(т) якобы оулови(л) дшѣ члч(с)коюю до затраты и вѣ(ч)нои // котраа є(ст) выбавленаа не кровїю те(л)чею анѣ ты(ж) ко(з)лїю, але тѣломъ и кровїю хѣа и(з)бавителя (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 23-23 зв.).

ЗАТРАТИТИ, ЗАТРАТИТЬ дієсл. док. (ко-
го, що) Знищити, погубити: а надчалъ мовячи имъ... домъ мо(и) домъ моли(т)вы буде(т) на-
зва(н) всимъ народомъ, а вы есте ѣчинили єе яскинею збо(и)цовъ. А... ѣченые в писме... шу-
кали яко бы его затратити, бо ся его бояли (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 48 зв); а має(т)ностї тыи пре(з) котрыи бы(х)мо мали затратити дшѣ свои, и(ж)бы кого з ни(х) забївати, фа(л)шемъ

ω(т)нати, албо запрѣти (к. XVI ст. УЄ № 31, 20); А хто бы мѣ(л) сию книгѣ ω(т) того храма стого потае(м)не ω(т)дали(ти) або якимъ ко(л)векъ способомъ затратить таковы(и)са зо мною ро(з)сѣди(т) пере(д) мл(с)тивы(м) Бгомъ... на страшно(м) сѣдѣ (поч. XVII ст. УИ 1911/2, 15); З зазрости погани хотѣли кѣсти єго вѣверечи з' грѣбоу, а затрати(ти), але ω(т) хр(с)стіановъ (!) были позбѣраны (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 34); едѣнакъ таковую науку отъ того пана Поплавского метъ себе поведили, ижъ если бы ихъ погонитъ мело, абы тотъ листъ затратили (Луцьк, 1609 *АрхЮЗР* 6/1, 359); И якъ є(ст) речъ несправе(д)ливаа хорбою тѣжкою хорѣючомѣ, абы себе для збы(т)а того бѣлю забилъ а затрати(л)а... Такъ бо-вѣмъ насъ прихѣдачихъ тихо,... и вѣдѣчнє... Оцѣ нашъ прѣйме(т), припѣде(т) къ на(м) (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 38); Лѣтъ бѣи свои оузрѣлъ всю вѣколо країнѣ Іорданскѣю, котѣраа вса поли-вана была передъ тѣмъ нѣжъ г(с)дѣ затратилъ Содѣмѣ и гомѣрѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 22 зв.);

(не зберегти, діти щось куди-небудь) подіти, задіти: помененные панове купцы... ани кле(и)-нотовъ, ани мемѣбраму пана Кгу(р)ского вод-лугъ конѣтракту не ѡдѣдають..., и ѡ(в)шемъ

тые кле(и)ноты гдѣ(с) затратили (Володимир, 1629 *ТУ* 290).

Див. ще ЗАТРАЧАТИ, ЗАТРАЧОВАТИ².

ЗАТРАТИТЬ *див. ЗАТРАТИТИ.*

ЗАТРАЧАТИ *дієсл. недок.* (що) Знищувати, губити: А йжъ рѣзными... спѣсѣбами мнѣгѣ з людѣй дѣшѣ своѣ затрачають // ...абѣ крадѣчи и забиваючи, абѣ чарѣючи (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 130-131); Многимъ и велѣкимъ злымъ причѣною бывѣетъ грѣ(х); Бо и дѣши бѣрзѣ шкѣди(т) и затрачаєтъ єѣ (Там же, 236);

(що) втрачати, тратити, *діал.* затрачати: А древа тѣи на котѣрыхъ са перецѣ родѣтъ сѣтъ нѣ(з)ки и плѣски верхи. перецѣ тѣжъ колѣ се родѣтъ велѣкъ бывѣетъ, але спѣкшисѣ ѡ(т) слѣнца затрачаєтъ ѡвѣчъ свѣй (серед. XVII ст. *Хрон.* 441 зв.).

Див. ще ЗАТРАТИТИ, ЗАТРАЧОВАТИ².

ЗАТРАЧАЮЧІЙ *дієприкм. у знач. ім.* (той, хто руйнує що-небудь, знищує кого-, що-небудь) знищувач, руйнівник: Абѣвѣ(м) и нѣѣ затрачаючѣй в' глѣбѣкой нѣчи крѣжаєтъ, але оузбрѣй-мосѣ тоєю офѣрою (Київ, бл. 1619 *Аз.В* 209); Гѣбѣитель: Пѣстошѣитель, посполѣтаа плѣга, и шкѣдѣца, затрачаючѣй, погѣблѣючѣй (1627 *ЛБ* 28); Аполлѣѡ(н): Выкорѣнаючѣй, абѣ затрачаючѣй, абѣ псѣючѣй (Там же, 178).

**СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
XVI – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII ст.**

Випуск 10

3

Оригінал-макет виконано на комп'ютерній системі, придбаній за кошти INTAS, а також наданий Інститутіві українознавства Українським Науковим Інститутом Гарвардського Університету

Затверджено до друку вченою радою Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича
НАН України

Підписано до друку з готових діапозитивів 7.10.2003. Формат 84х108/16
Папір друкарський. Офсетний друк. Умов. друк. арк. 26,46

Відгуки та побажання
просимо надсилати на адресу:
Відділ української мови
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича
вул. Козельницька, 4
79026 Львів-26
УКРАЇНА

Поліграфічний центр
Видавництва Національного університету "Львівська політехніка"
вул. Ф. Колесси, 2, Львів 79000